

ל ש ו נ ו

רבעון לעניני הלשון העברית
מוצא ע"י ועד הלשון העברית
בארץ-ישראל

העורך:
ד"ר א צפרוני

כרך ה' חוברת א'

תל-אביב, סבת תרצ"ג

.

ועד הלשון העברית

שמח לברך את חבר נשיאותו
משוררנו ואביר-לשוננו

חיים נחמן ביאליק

למלאות ששים שנה לחייו.

כחך עד כה להגדיל את לשוננו ולהאדירה
בכשרונך בחסד האלהים ובפעילותך
היוצאת מן הכלל, כן יגדל נא כחך
גם לעשרות השנים הבאות. יפוצו
מעיוותיך והגיוניך יפרצו, ולשוננו תפרח
ותשגשג כדרישות לשון חיה בתקופתנו.

בשם כל חברי ועד הלשון

חברך מעריצך דוד ילין

מ ע ר כ ת " ל ש ו נ נ ו "

מגישה בחוקרה ובהערצה

את ברכתה

לנגיד הלשון ונסיד השירה העברית

ח. נ. ב י א ל י ק

יוסיף להאיר בזוהר כשרונו

הכביר את מחשכי לשוננו,

לחשוף את שפוני גנזיה,

להחיותה ולהאדירה.

ל ש ו נ ו

רבעון לעניני הלשון העברית
מוצא ע"י ועד הלשון העברית
בארץ-ישראל

העורך: ד"ר א. צפרוני (ז"ל)

כרך ה
(שבת-אלול תרצ"ג)

ה ת ו כ ו :

פרופ' יוסף קלוזנר —

ד"ר אברהם צפרוני ז"ל

דוד שמעונוביץ — אדם ביקר

א. חקירות בלשון:

א. אברונין — הלשון בשירי ח. נ.

ביאליק 1—34

ד"ר א. צפרוני — על הלשון בשירי

ח. נ. ביאליק 35—38

ד"ר א. ז. אשכולי — לשונו של דוד

הראובני 39—48, 142—151

צבי הריזהב — הדגש הכפול 49—56

ד"ר א. צפרוני — על הדגש ההזק 57—58

ק. לויאש — טיולים בשדה הלשון 101—114

א. אברונין — הלשון בשירי יל"ג 115—127

צ. הריזהב — תוספת ל"דגש הכפול" 139—141

ד"ר א. הלוי — ברור מושגים במונחי

הנתוח 152—156

ד"ר מ. זנורודסקי—מונחי כלי הרתמה 157—178

ק. לויאש — טיולים בשדה הלשון 205—220

יצחק לבני — כנויי הפעול וקביעת

שמושם במחובר ובמפורד 221—230

א. אברונין — הלשון בשירי יל"ג 243—245

דוד ילין — הצמוד השלם בתנ"ך 276—284

ד"ר אפרים הראובני — המריה 295—298

יעקב כנעני — משה שולבוים, חייו,

עונותיו, ספריו, סגנונו וחלקו

ביצירה הלשונית 299—302

ד"ר מ. זנורודסקי — מונחים לסיני

מחרשות וחלקיהן. עמ' 333—344,

ב. להרחבת הלשון ותקונה:

יעקב כנעני — חדושי לשון בתקופת

ההשכלה 59—72

י. רבקאי — על הספציפיות הלשונית

בפי ילדינו בארץ ישראל 73—77, 231—242

ש. ייבין — לשאלת ההעתק (טרנס)

ליטרציה) הלועזי 78—81

בקורת וביבליוגרפיה:

ד"ר א. צפרוני — ספר חכמת

בן סירא השלם 89—92

מפעולות ועד הלשון

מסכת סוקולוב בועד הלשון 82—88

מונחים לעבודות עץ 179—194

מונחי תבשילים וכלי כשול 195—199

מונחים לאגברה, גאומטרית

וטרינומטריה 344—356

הערות והצעות:

ד. פרסקי — נצני עברית עסמית 93—95

ח. ש. נויהויז — הבה, נספור ונמנה 96—99

י. נ. — הערה והצעה 99—100

מ. אלממן — הערה והצעה 100—

דוד ילין — הערות 200—202

ש. למפורס — הערות 208—

י. נוימאן — הערות 208—

הלשון בשירי ח. נ. ביאליק

ב.

בסבת ש. ז. תמלאנה למשוררנו ששים שנה. בהודמנות זו אמרתי:
אעבור בשדה שירתו אשר ברכו ה', אאלם אלומות משבלי המלאות והטובות
ואגישן מתנה למשורר ולקוראיו אולי יעלה בידי אגב אורחא לנכש את
הדורש נכוש ולתקן כה ופה שגיאות דפוס, שגם ההוצאה החדשה והמתוקנת
של שיריו אינה נקיה מהן.

מאמרי זה אינו אלא המשך ממאמרי הראשון. שנתפרסם ב„החנוך“
לשנת תרפ"א, ועל-כן לא אחזור כאן על כל הדברים שנגעתי בהם שם,
אפילו על שגיאות הדפוס, שהראיתי במאמרי ההוא ושלא תיקנו עדיין, לא
אשוב לדבר (חוץ מאחדות יוצאות מן הכלל). הקורא המתענין יעין בכרך
ה' של החנוך וימצא א.ז. מבוקשו. פה אני אומר לסקור את שיריו של ביאליק
(מצד: א) החדושים בלשון, (ב) שמוש הלשון, (ג) הנקוד והכתיב.

א. החדושים בלשון

לא קל עכשיו לציין, מה חדש המשורר בשיריו, שראשיתם נעוצה
בתחלת שנות הששים (תרנ"א) וסופם בתחילת שנות התשעים (תרפ"ג).
ושנתפרסמו, אפוא, במשך שלשים וחמש שנים בערך. אין כל ספק בדבר,
שרבים מחדושיו של המשורר נעשו לנחלת רבים ופסקו מלהיות חדושים
ולהפך חדושי רבים בודאי בוקעים ברשות היחיד שלו. אף על פי כן רואה
אני צורך לסמן כל מה שנראה בעיני חדש. המטרה של מאמרי היא לסייר
את הרכוש הלשוני שהמשורר נשתמש בו ולעירר בזה את הלקסיקוגרפים שלנו
להכניס את היצירות האלה למלונות, כי ראה זה פלא: בכל היתנו מכבדים
ומרוממים את ביאליק לא רק כמשורר אלא ביחוד כאמן השפה – אין בעלי
המלונים שלנו מטריחים את עצמם לעבור על החומר הלשוני שלו, כדי
להעשיר בו את המלונות.

וכבר ציינתי במקום אחר, כי במלונים העכרים: פין, בן יהודה, גרין
(גרובסקי-ליון), אפילו קופמן אין השם „גבע“, הנפוץ כל כך כתמונה שניה

לגבעה על דרך עזרה ועזר, שהרי כולם הולכים על פי הקונקורדנציות. ומכיון ששם זה לא בא במקרא אלא כשם עצם פרטי (גבע בנימין) אין הם מכירים בו. אף על פי שכמעט כל המשוררים החל ברמח"ל משתמשים בו כחרוז לטבע ושבע (עיין מאמרי "הלשון בשירי יל"ג", "לשוננו" כרך ג', עמ' 249), ואף על פי שהוא נמצא כבר בפיוט "אמרות האל טהורות" (מאורה לפי יתרו-ואתחנן): "הא לכם עדים ברורים, מלאו כל הר וגבע, כי בכל צורות יצורים יש לאל חותם וטבע, זהרי כל מאורים, שבע לשבע (אוצר התפלות חלק ב')". או היאמן, כי במלון גר-ין אין השם פנינה, והמלה "פנינים" שבמקרא שאנו חושבים אותה לרביי מן פנינה ואומרים פנינים יפות וכדומה מצוינת במלון כז"ר (זכר רבים), זאת אומרת, שהיחיד הוא פנין, ואף על פי שפין מביא פנינה בשם ר' יהודה הלוי, וביאליק משתמש בה בכמה מקומות. כמו שיראה הקורא להלן. והרי מלון זה הוא מלון השפה העברית, ולא דוקא של כתבי הקודש (מענין שדוקא קניג חושב היחיד, פנינה").

החדושים של משוררנו בלשון יש לחלק למחלקות אלה:

- (א) חדושי הוראה, זאת אומרת שמוש בפעל או בשם במובן חדש לא ידוע, או אפילו בתוספת גין להוראה הידועה.
- (ב) חדושי צורה, — תמונות חדשות של פעלים ושמות שלא נמצאו במלונים.

א. חדושי הוראה

אורות

וְיִשְׁכְּנוּ בְּלֵילֵי אֲוֵרוֹת לְאַחֲכֵיכֶם תִּשְׁכְּבוּ (עם שמש, קס"ז).

במקרא אורות=ירקות: ללקט אורות (מ"ב ד', ל"ט), ומזה גם טל אורות טלך (ישעי' כ"ו, י"ט). כן לפי גנאח, פין בשם רוב המפרשים. ביאליק משתמש בצרוף זה במובן אור, כמשמעו. אנב בכתוב אין אור במשמעו הרגיל ברבוי — ות אלא — ים: "אורים", לעושה אורים גדולים, כלומר, מאורות. ורק בפיוט אנו מוצאים "אורות מאופל אמר ויהי" (יוצר לא' דרה"ש). צרוף זה בהוראה זו נמצאת גם אצל יל"ג. אולם עיין המלון המדעי ערך "אור".

בטוחות

צוּעַד בְּטוּחוֹת לֹא יִחַפּוּ (מתי מדבר).

בכתבי הקודש נמצא בטוחות ג' פעמים וכולם לא בשמוש של המשורר. ישליו אהלים לשודדים ובטוחות למרגיזי אלי (איוב י"ב, ו'), בטוחות רבוי מן בטוחה (משורש בטח) — שם או תואר. "הן אמת חפצת בטוחות" (תהלים

נ"א, ח'). וכן איוב (ל"ח, ל"ו), "מי שת בטוחות חכמה, היא רבוי מן טוחה (משורש טוח¹). המשורר משתמש בצורה זו במובן תהי"פ כמו בטוחות, בבטחה. וזה חדושו של המשורר. אצל גרובסקי-ילין נמצא בטוחות בש"א.

בת-גלים

מה רָנְשׁוּ מִיַּמִּיךָ בַּת-גָּלִים (הצור והגל, נ"ח).

במקרא בַּת-גָּלִים הוא שַׁעֲפָ (ישעי' י'). "צהלי קולך בת-גלים. המשורר נשתמש בו לשם הקטנה ובוז.

(גלל) גָּלְלוּ – נפרשו

וּמַעַט מַעַט גָּלְלוּ פָנֵי הַלֹּזֶם ("רוי לילה", פ"ט)

במאמרי הראשון ("החנור" כ"ה, עמוד 335) קטרגתי על השמוש הזה שכן "גללו כספר השמים" (ישעי' ל"ד) פירושו, התקפלו ולא נפרשו וצ"ל גָּלְלוּ, עיין שם. והנה ביחס לפני הלוט עומד אני על דעתי, שאין ליחס לפנים פרישה או קפול, כי אם כסוי וגלוי. אולם יש להעיר, שהגול במובן הפרש ולא התקפל, נשתמש בו גם י. ערטרי ב"הצופה". כספר גָּלְלוּ לפניהם מסכות הימים" (תכונת הצופה). הקל גולל נמצא בשתי הוראות. עיין בן יהודה בדוגמאותיו.

הלמות

קרא לי מִהֶלְמוֹת לִבִּי

וּבְרָסִים הִמָּעֲתִי רַעְרִי (מכתב קסן. ע"ב)

במלונות הֶלְמוֹת – כלי, פטיש גדול = מקבת (גנאה, רדיק, ב"י, מ"ק. קניג, גזניוס-בוהל) או הכאה בפטיש, פין, גרין. אצל ביאליק הכאה בכלל, דפיקה של הדפק. ואין זה, כנראה, חדושו של ביאליק, ובכל זאת הוא חסר במלונותנו (ועיין רש"י שופטים ה').

חֶזֶה, חֶזֶת

מוֹצֵקִים פְּחֻצְבוֹי חֶלְמִישׁ יְרוֹמוֹ בְּעֶדֶן חֶזֶתָם (סתי מדבר)

השם "חֶזֶה" במקרא ובמשנה הוא חלק ידוע של גוף בעלי חיים, חלק זה אצל האדם נקרא גם במקרא גם במשנה לב (על שם הלב הנמצא בין צלעותיו). הקש: "והיה על לב אהרן" (שמות כ"ח, כ"ט). בחשן המשמש על לבו (שם), וכן במשנה: "עד שהוא מגלה לבה" (סוטה

(1) ר' יוסף אלבו בספר העיקרים פארש בפסוק זה בטוחה במובן אכסיום—אמת שאינה וקוה להוכחות. — א. צ.

א'. ה'), אם היה לבה נאה אינו מגלהו" (שם). וכנראה לקוח שמיש זה בעברית החדשה מן הארמית תְּרָא (=תָּוָה) גם אצל האדם: "מעט חבוק ידיים לשכב (משלי כ"ד, ל"ג) אומר התרגום: "קליל תשים יריך על סִדְיָה ותדמוך". וכן (שבת י"ג) "הוה מנשק להו לאחותיה אבי חדיהו". "אסיק הזמנותא מבי חדיה" (קידושין ע'). בספרות של ימי הבינים היו משתמשים המשוררים לכנוי אבר זה בשם צלעים או צלעות: "וּשְׁלַח יְקוֹדָה בֵּין צִלְעוֹתַי עֲדֵי שְׁוֹתָהּ בְּשָׁחוֹר-קָבִי" (רבי יהודה בן גיאת) "בְּחֶשֶׁק קָפָאוּ מִיָּמִי דְמַעְיוֹ עָלַי לְחִיו, וְהָאֵשׁ בֵּין צִלְעָיו" (רמב"ע, קראני גביר) ורק בהלצה היו אומרים "תָּוָה התנופה ושוק התרומה" גם על האשה.

הַחֲטָף

וּכְמוֹ שֶׁמֶי עֵינֵי נְחֻסָּפוּ ("רוי לילה")

לכאורה ההוראה היא פשוטה ורגילה, אף על פי כן גם בבן יהודה וגם בגר-ין מובא נפעל זה רק במובן הדקדוקי, רצוני לומר האות הנחטפת שקבלה נקודת חטף, ותו לא!

בְּפִתּוֹר

פִּתְאֹם יִתְחַבֵּט הַבְּפִתּוֹר וְשָׂאג הָאֲרִיָּה שְׂאֲגָה (מתי מדבר)

שם זה לקצה הזנב המעובה של האריה הוא מחודש, ואיננו במלונים.

מִדְשָׁה

לְמוֹד שֶׁכֶּט וְשׁוֹט הָאֵם יְחוּשׁ כְּאֵב

חֲרִפַּת נֶפֶשׁ בְּצֵר מְלָכֵד מִדְשַׁת הַגּוֹ (אכן חציר העם)

במקרא מִדְשָׁתִי וכן גִּרְנִי (ישעי' כ"א) הדבר שדשים אותו וכמו חברו בן-גרני. אצל ביאליק יש לו הוראה מפשטת = דִּשָּׁה, על דרך מבוכה (מן בוך), ואולי גם השם מדושה המובא בבן יהודה בשם רש"י (ישעי' כ"א), אין מכבידים עליהם למוושה רבה, אינו כפרושו של בן יהודה כלי שדשים בו, שהיה צ"ל במדושה גדולה, אלא מענין דישה.

מָחִי=מְחִיָּה

וּמְחִיָּה בְּמָחִי יָד אַחַת אֶת קוֹרֵי הַעֲבָבִישׁ ("דברי קפיה")

במלוננו רק במובן הכאה כמו "מחי קבלוי" (יחזקאל כ"ו, ט').

הַנִּבּ=הַפְּרוֹת, לְתֵת תְּנוּבָה

אֶת אֲבִיבִי בְּדֵ אֲשָׁפִינָה

וְאֲבָרְכֶךָ וְאֲנִיבֶךָ ("זוסי צא"י")

הניב אינו נמצא בגרין כלל, בבן יהודה נמצא הניב במובן ניב שפתיים, פי'ע: הניבו שפתיו של אדם בתפלה (ויקרא רבה ט"ז) וגם כפי': אל הניבהו עזות (בן יהודה 3645) אולם במובן שנשתמש בו המשורר אינו מצוי כלל.

סמר-קפא

נִצָּא עִם שְׁמֵשׁ יוֹם עֲזִיז וּמִסְמָר (משירי החרף, קמ"ח)

כנראה מן "סמר מפחדך בשירי" קפא; במלנינו איננו בהוראה זו. סנדל המסומר, כמובן, אינו ענין לכאן.

עֶנְק

בכה"ק הוראתו: א) מחרוזת של מרגליות: "באחד עֶנְק מצורוניך" (שה"ש ד'), ב) שע"פ, מגבורי קדם, ומוזה ג) איש גבה קומה העונק, כמליצת חז"ל, לגלגל חמה. אצל ביאליק אנו מוצאים צרוף: "חיתו עֶנְק" "תנשמות עֶנְק", "זיא חיות עֶנְקיות", "תנשמות עֶנְקיות". מכאן אנו רואים, שהמשורר רואה בשם ענק לא רק שם תואר לאיש גבה הקומה, אלא גם שם מפשט שענינו גבה וְגֵל. וכשם שאתה יכול לומר תנשמות אֵיל על שם כחן ואילותן, כך אתה יכול לומר תנשמות ענק = תנשמות שגובה ויראה להן. והקש חֲזִמַת אֵנְק. ומעתה לא נאמר "מחירים ענקיים" אלא "מחירי-ענק". ואולי כדאי בשביל זה להנהיג את הכתיב עֶנְק הנמצא ביהושע כ"א, י"א ויהיה: עֶנְק, עֶנְקָה, עֶנְקִים, עֶנְקוֹת תואר לאדם, כרגיל. "עֶנְקוֹת" בחולם, שם מפשט הבא רק ביחיד. על דרך חֶלֶזֶק, כל בני חֶלֶזֶק, צָחֻק, שָׂכֹל, יָתוֹם.

צָאִלִים

מִקְצָתָם עֲלֻטָּת צָאִלִים שׁוֹכֶכָה (זהר, קכ"ט)

באיוב מ', כ"א, כ"ב: תחת צאליים ישכב, יסֶכְהוּ צאליים צללו. הכונה לדעת המלונים למין עץ מיוחד Zizypus Lotus. אולם ביאליק כלוצטו, יליג ואחרים משתמש בשם זה במובן צללים והוא על פי רש"י שם. הא' של צאליים מתבארת לדעת זו כמו הא' במלת "בְּזָא נהרים" תמ' האות הכפולה.

הקטץ

וּלְאַנְרוֹף שֶׁל בְּרוֹל בָּהּ יָדוּ נִקְמָצָה (משירי החרף, קי"ג)

במלון גר-ין (בן-יהודה לאות זו עוד לא יצא): "הִלְקַח בשלש אצבעות התיכונות של היד", זאת אומרת, המושג הידוע של קמיצה בתורה. בפין אין הנפעל כלל.

צפֿרָה

שְׁלוֹם רַב שׁוֹבֵךְ צִפְרָה נְחֻמָּה (אל הצפר, י"א)
במקרא צִפְרָה (בכתיב חסר) הוא שֶׁעִפּ ידוע. המשורר השתמש בו
לשם הקטנה וחביבות.

רָמָה [ברמה]

גַּם לְבָבוֹת לֹא יִתְּנוּ בְּרָמָה (אל האנדה, כ"ח)
אֶלְפֶת כִּי אֲשַׁמַּע קוֹל חֲצוּצָה בְּרָמָה (שירת ישראל, ל"ד)
במקרא אין „ברמה“ במובן תה"פ, אולם המשורר משתמש במליצה
שנתקבלה בספרות ההשכלה. קול ברמה נשמע" קול מְרוֹם (וכת"י=קול רם)
נשמע, וגם חצוצרה ברמה הוא פסוק (הושע ה', ח') „תקעו שופר בגבעה
חצוצרה ברמה“. ושם רמה שֶׁעִפּ נקודתו „בְּרָמָה“ גם „בְּרָמָה“ בבית שואית,
והמשורר נקד הבית בקמץ בכל מקום.

רַמָּח

„וְרַמָּח אֶת סוֹסוֹ הָאֶפִיר וְהַפְלִיג בָּיָם הָעֲרֶכְהָ (מתי מדבר עמוד שי-ו)
בלשון המקרא יש לפעל זה רק הוראת בַּשֵּׁל עד לרתיחה, אבל לא
דִּרְבֵּן סוֹס, והלהב אוהו.

שְׂאֲרָה

וְאָנִי עִם פְּנִינָה שְׂאֲרָתִי
לְשׁוֹחַ אֶל הַקֵּץ יֵצְאֵתִי (בשל תפוח, פ"א)

במקרא: „שְׂאֲרָה הַגָּה“ (ויקרא י"ז, י"ז). היראת השם שארה הוא כשם
מפשט: קרבת משפחה (גר-ין) Blutverwandschaft מן שְׂאָר על דרך עֲצָה
מן עֵץ (קניג, שולבוים, בפין חסר הערך). או רבוי כמו אונקלוס: „קריבן
איגון“ וכן רש"י: „קרובות זו לזו“ (על -ה, כסימן הרבות בשמות, עיין
חקרי לשון לד"ר מ. זיידל, ירושלים, תרצ"ב עמ' 12-15 ושם גם הדוגמה
שלנו). אולם המשורר משתמש בשם זה במובן קרובה. וזוהי גם דעת
הראב"ע, החשוב שְׂאָר וְשְׂאֲרָה לשני שמות בטעם אחד כמו עזר ועזרה וכדומה.
והיה המשורר יכול לומר: „ואני עם פנינה שְׂאֲרִי“ ורק משום החרוז בחר
בצורה השניה, ודוק.

שְׁלֶכֶת

וְקָב הַרְבֵּה תְּקוּפוֹת שֶׁל חֶרֶף נֶעְרָם בְּעֻזּוֹת הַחֶרֶשׁ,
שְׁלֶכֶת וְקָרָחָה שֶׁל הַרְבֵּה שְׁבוּעִים וְיֻזְבְּלִים (שירה יתומה, קי"ד)

במקרא „שלכת“ ענינו: נשירת העלים. והוא שם מפשט, אצל ביאליק נקראים העלים עצמם שלכת והראיה, שהוא משתמש ביחס לשלכת בפעל נערם, וכן „קרחה“ הוא קורא לדבר הנושר עלידי קריחה. ודרך העברי בכך, הקש „זרע“: זרע רב תוציא השדה; ארבע הידות יהיה לכם לזרע; עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וכו'. נטיעה: „נטיעת קשואין“, מקצץ בנטיעות, וכדומה רבים.

ב. חדושי צורה בשמות

אֲנִירִי

וְכַמוֹךְ מָלֵא רֶךְ

עָלִיו בְּהִיר וְאֲנִירִי (קומי צאי, קציר)

מובא אצל גר-ין. אולם שמעתי מפי המשורר כי זהו חדושו.

אֵילָנִים תִּמְי' אֵילָנוֹת

חֲמֻדַּת נִפְשִׁי, רְאֵי בֵין עֲרוּגוֹת הַגֶּן וְאֵילָנֵי

אֲבִיב הָדָשׁ מְכַבֵּד. (נכעולי אשתקד, קסיר)

בספרות התלמודית יש רק בסמיכות = „אילני סרק“, אולם הצורה עם כנויים מחודשת על ידי המשורר¹. ואיננה במלונות.

גְּדוֹתֵי סְמִיכוֹת מֵרַבּוּי גְּדוֹתִים

מִנָּה וּמִנָּה תִּתְאַפְּלֶנָּה בְּצֵלָן

על עולם התהותון שְׁתִּי גְּדוֹתֵי הַבְּרָכָה (זהר, קכ"ט)

במקרא אין זכר לתמונה זו, שכן „על-כל גדותיו“ (יהושע ג' ט"ו; ד' י"ח) יתכן להיות מן גְּדָה גְּדוֹת ולא גדותים, רק צורת הסמיכות גְּדוֹתִי היא המעידה, כי המשורר חדש שם גדותים, וכנראה לשם המשקל. אולם הקש לעתותי ערב (תמ' עתות, עֲתִי, ע"ז ס"ה), שהוא כנראה רק צורת הסמיכות ולא מן עתוֹתִים, ועל דרך לִילִי שבת, לילי חג, מוצאי שבת וכו'. נִגְהִי ארביסר. ואולי גם גדותי אינו אלא סמיכות ואין לומר גדותים (בבן יהודה וגר-ין אין צורה זו).

¹ בן יהודה מביא אמנם בראש הערך אֵילָנִים, אבל אינו מביא שום דוגמא לא של רבים בנפרד ולא עם כנויים ורק בסמיכות „אילני-סרק“, אבל הסמיכות אינה ראייה לרובי הזכרי. כלום אנו אומרים קולים, סודים מן הסמיכות קולי-קולות, סודי-סודות?

גִּזְזוּרֹת, גִּזְזוּרָה

וּמִצָּע הַנֶּהָר וּמִמְרוֹמֵי הַגִּזְזוּרֹת

וּמִצָּחֵי הַגִּזְרֹת (היה ערב קיץ, ר"י)

תמונה זו חודשה על ידי המשורר במקום גזוזטראות או כצוצטראות וכדומה, תמונה עברית על משקל חצוצרה חצוצרות. היא לא נכנסה למלונות וגם לא נתקבלה עדיין בספרות. אף כי יסטרוב רומז עליה.

הָרֶן

אֶת תּוֹשִׁיטִי לֹא שָׁם הָרֶן

אֶצְבַּע קִטְנָה עִם צִפְרֶן (יש לי גו)

הנקוד המקובל הוא דוֹרֶן (δῶρον) דורונות. ולשם החרוז שנה המשורר צורתו ל"הָרֶן" (הָרְנִים).

הַמִּית=הַמֵּיה

שִׁדְעוּ גֵיב כְּנֹזר הַמִּיתוּ וּבְכִיתוּ (אל האגרה)

וְהַמִּית הַגִּיּוֹן נִבְאִים תִּנְשָׂא עַל גִּבֵּי הַשָּׁקֶט עֲדִיד (המתמיה, רפ"ז)

צורה זו איננה ברוב המלונים (פין, ביי, גר-ין, קאניג, גזני-בוהל סימונים, מנדלשטם), אף כי כבר בארו רבים (הרדיק בשרש המה בשם י"א, מנדלקרן מביא המית בסימן השאלה), את הכתוב משלי י"ט: ואל המיתו אל תשא נפשך = אֶל הַמִּיתוּ.

וִילֻנוֹת רְבוּי מִן וִילוֹן (כמשנה וילאות)

וּבְחִלּוֹנוֹת מוֹרְדִים וִילֻנוֹת

וְכָבִים הַגִּזְרֹת (היה ערב קיץ, ר"י)

צורה זו הובאה כאן לא לשם החדוש שבה, שכן זוהי כבר צורה מקובלת ואולי כלל לא המשורר הוא שחדשה, אבל צינתייה, כדי להביא בזה את הסברו של המשורר וזהו: „בזמן המשנה, כשהצורה הרומית Vela (רבוי מן Velum) היתה חיה השתמשו בעלי המשנה אל נכון ברבוי וִילָאוֹת, אולם עכשו, שהעברי אינו מכיר תמונת הרבוי אלא רק היחיד וִילוֹן. יש עלינו לגזר הרבוי מן צורה זו: „וִילֻנוֹת" ולא „וִילָאוֹת" ודפח"ח.

זְכְרִיָּה

יַחַד נִפְלִיג אֶל הַשָּׁרָה

וְאֶל הַהָר וְאֶל הַגִּיָּא

וְאֶלְקָטָה שָׁם זְכְרִיָּזת (קוסי צאי, קציג)

מחודש על ידי המשורר לפרח ידוע Незабудка (עיין ילקוט צמחים לאוירבך ואזרחי).

חבור (על משקל זבול, קרוב)

ואלה אחת פלה זכוכית,

חבור צפרי חרף פלה (משירי חרף, קע"ג)

שם עצם מחודש על ידי המשורר ואין הוא דומה לחבור עצבים אפרים.
שכן שם חבור תואר לאפרים והוא פָּעוּל, מה שאין כן כאן. ואילו היה תאר
היה צ"ל חבורת צפרי חרף.

תִּנּוֹר, תִּנּוֹרִים, תאר על משקל אדמדמ אדמדמים.

בְּשִׁעָה זוּ תִּזְכָּרָה תִּנּוֹרָתָהּ תִּתְעַשֵּׂף לָהּ

שֶׁאֵינָהּ, תִּשָּׂה, תִּלְקַח בְּסִדִּין קָל וְלָכֵן תִּנּוֹרָה (תכונה, שלי"ו)

וְכִשְׁנִיגֵן הַשֹּׁמֵר וְאֵדִים תִּנּוֹרִים פִּשְׁמוֹ קְעֻמְקִים (מגלת האש, שמי"א)

בבן יהודה איננו, בגר-ין בא חורור רק בהוראת מחלה.

יוזבלים

שִׁלְכָת וְקִרְחָה שֶׁל הַרְפָּה שְׁבוּעִים וְיוֹזְבֵלִים (שירה יתומה, קי"ד)

במקרא "יובלים" הוא רבוי מן יובל בהוראת א"ל: שבע השופרות

הַיּוֹזְבֵלִים" (יהושע ו', ד'). במוכן שנת החמשים אין במקרא שוב דוגמא ברבוי.

אולם במשנה בא הרבוי יובלות: "באחד בתשרי ראש השנה לשנים ולשמיטין

וליובלות" (ר"ה א', א'). ביאליק שנה הצורה ליובלים לשם החרוז עם נובלים.

יתום

הַבִּיטָה מִסְבִּיכָה: נְתַרְזָקֵן עוֹלָמָה,

וְאַלְמֵן וְיָתֵם בְּאֶשֶׁר עֵינָהּ נִבְטָה (שירתי, קכ"ג)

החדוש הנפלא הזה (על משקל שכל) מפני פשטותו ואמתו כמעט לא

הורגש לרבים, הלשון בלעה אותו ולא נודע כי בא אל קרבה.

במלוגינו, כמובן, איננו.

לָהּ, תאר מן לָהּ, על משקל בָּהָה.

וְעֵינִי תִּנְשֵׁשׁ, לָהּ, בֵּין הַשְּׁטִין (לפני ארון הספרים, רי"ח

חדוש המשורר (ומלה = ומכה). חסר במלוגות.

מִן־הָאֵת, רבוי מן מזרח (תמונה ידועה לציין פאת מזרח)

אֶתֶד עוֹשָׂה מִן־הָאֵת (מי יודע עיר לישינה)

רבויו זה מחודש על ידי המשורר. בן יהודה וגר-ין חסר.

מִלְטָשֶׁת - גִּלְגַּל לַלְמַשׁ מִסַּפְרִים וְכְרוּמָה ע"מ מִשְׁאָרָת.

וְכָלֻמָּשׁ עַל גִּלְגַּל מִלְטָשֶׁתוֹ יָנוּעַ

וַיִּטְלַט פִּירוֹדִים מִפִּי בְּרָזָל עֲשׂוֹת (הַחֲסִיד, ש"ג)

מחודש על ידי המשורר, לא נכנס למלונות וגם לא לשמוש.

מִשְׁאָה = מִשָּׂא „מִשְׁאֵת-נֶפֶשׁ" = מִשְׁאֵת-נֶפֶשׁ (יחזק' כ"ד, כ"ה)

זֶה מִשְׁאֵת כָּל-נֶפֶשׁ, זֶה תִּקְנֹת תִּקְוֹתִי (אגרת קצנה, מ"ו)

צורה זו מחודשת, אמנם, לא על ידי המשורר (מנה כתב „משאת נפשי").

אולם מכיון שילג עדיין כתב „משא-נפש", על כל-משא נפש חזון נשאת

(ברכת ישרים) ראויה תמונה מחודשה זו להזכר כאן, ומה גם שבמלונותנו

איננה.

נָטְלִי (סמיכות רבוי מן גִּטְלִי)

וְכִאֲבָנִי מַעֲמָסָה כָּל-נָטְלִי הִרְקַב יַעֲקֹב (שירה יחומה, קי"ד)

במקרא רק ביחיד: כבד א-ן ונטל החול (משלי כ"ג, ג').

נָעָרָה=נעירת החמור (על משקל שְׁעָרָה)

הָאֵין הַמְשִׁית הַזֶּה?

הָאֵם לֹא עָלָה קוֹל נְעֻרַת אֶתְזוֹנוֹ? (והיה כי יארכו הימים)

תמונה זו מחודשה על-ידי ביאליק, במלונות יש השם „נעירה" (גרין)

ובן יהודה מביא בשם ר"י אבן זבארה השם „נִהְקָה": „ואם נתת לו מספוא

לשבועתו, מדוע חסמת אותו לבל אשמע נִהְקָתוֹ" (ספר השעשועים, י"א). אמנם

בכתוב בא נהק אצל פרא: „הינהק פרא עלי דשא" (איוב ו', ה'), אולם

בירושלמי נמצא פעל זה גם על החמור: „אין החמור נוהק אלא מתוך כפיפה

של חרובין" (בן יהודה 3556, וכן גר-ין).

עָבִיב, עָבִיבִים - עבים קלים

בְּזֶךְ עָבִיבִי כֶסֶף וּבִשְׁחֹר זָלְמִיָּהֶם (הברכה, שלי"ט)

תמונת הקטנה על ידי כפל אות האחרונה. הקש רש"י (ירמ' ל"א, כ"א):

תמרורים - תמרים קטנים.

עָרָה (על משקל עֲרָה)

הַתִּשְׁכַּח יַעֲלֵת סָלַע עָרְנָתָה? (מגילת האש, שמי"ח)

את החדוש הזה כבר צינתי במאמרי הראשון ב„החניך" כ"ה, ואף כי

ההוצאה החדשה של גרין יצאה אחר כך, לא הוכנס שם יפה זה בערכו

ואף לא בהוספה למלון זה.

פְּנִינָה

וּבְדַבְרֵי יְמִינוֹ הַמְּלָאִים אֲנָחוֹת

תֵּאָצֵּר בְּפִנִּינָה דְּמַעַתְקָם הַקְדוּשָׁה (מקראי ציון)

במקרא נמצא שם זה רק ברבוי: „ורחוק מפנינים מכרה“ (משלי ל"א). רוב המלונות מחליטים כי היחיד הוא פִּנִּין (פִּין, סימונים, מנדלקרן). גרין אינם מביאים את היחיד אולם מציינים ז. ר. (זכר רבים), ז. א. שהיחיד הוא פִּנִּין. וכן בגנזי שכטר ג' (248 ב3): „אשר אבד כמרגלית וכפִּנִּין“. אולם כבר השתמש ר' יהודה הלוי בשם פנינה: „ברכי פנינה פִּנְתָּה לאלהיה מסלות“ (פיוט „ברכי אצילה“ מובא אצל פִּין). וכן מצוין קניג: היחיד מן פנינים, פנינה. וראוי להכניס תמונה זו למלונות.

צָחוֹר

עוֹמָה אוֹר שְׁמֵלֶת צָחוֹר (קומי צאי, קציג)

מחודש על פי התאר צָחַר, „אתונות צָחֵרוֹת“ (שופטים) וע"מ שָׁחוֹר מן שָׁחַר.

צִמְחָחַר

מִשְׁק כְּנָפִים צִמְחָחַרוֹת (בשורה, קס"ב)

מחודש על ידי המשורר ע"מ שִׁמְחָחַר (שִׁמְחָחַרְתָּ), פִּתְלָחַל.

צִמְחָחַר (תאר).

וְזִיו כְּעָנִי, קָר וְצִמְחָחַר

מִלֵּא מְדָרִי וְיִמְדָּשָׁהוּ (משירי החרף, קס"ט)

מחודש על דרך אדמדם, ירקרק. כל השמות הללו משורש צַחַר חסרים במלונות.

קָשׁוֹר

עוֹמָה אוֹר שְׁמֵלֶת צָחוֹר

וּבְצִמְחָחַר קָשׁוֹר תְּכַלֵּת (קומי צאי, קציג)

קָשׁוֹר הוא היחיד מן השם קָשׁוֹרִים במקרא, על משקל צְמוֹק, ולא נתקבל בספרות וה"סרט" לקח מקומו.

שְׁפָרִירִים רבוי מן שְׁפָרִיר

שְׁפָרִירִי שְׁמִים הַפְּרוּשִׁים בְּסִדְיָנִים (הרהורי לילה)

רבוי זה מחודש על ידי הפייטנים, עיין בַּמְשָׁלִים לפנין עמוד 44 שְׁפָרִירִי שְׁחִקִים בלי מראה מקום.

ג. חדושי צורה בפעלים

הַדְגָה (הפעיל מן דגה)

וּמְדַגָּה לָהּ בְּחֻשָּׁאֵי אֶת דְּגִי וְהָבָה (הכריכה, שליב)
פִּין מביא מהקליר לְהַדְגוֹ (תמ' להדגותו) ובן־יהודה גם יִדְגֵם (עיין
שם). בגרין אין ההפעיל.

הַדְלַח

לֹא דָלַח הַסָּעַר רִגְשׁוֹתַי הַזֵּפִים
עַד שֶׁבָּאת יְפֹה־פִיָּה וּבְרוּחָהּ נִשְׁפָּת וְנִדְלַחְתִּי (העינים הרעבות, קליח)
במקרא יש רק הקל והוא המובא במלונות, הנפעל לא נמצא. והוא מחודש.

תְּחַנֵּר מִן חוֹר עֵמִי תְּמַרְמַר מִן חֹמֶר
הֶלֶךְ וְהָבָה עֵין סִהַר וּפָאֵתִי רָקִיעַ תְּחַנְרִירָה (מתי מדבר, שמו).
בבן־יהודה מובאים רק קל, פֶּעַל, וְתַפְעֵל וכן בגרין.

הַטְבֵּעַ

דָּם דְּבִים, נְטָבְעִים וְאֻבְדִּים הוּא יֹאמַר אֱלִיד
כָּא יִזְמַךְ הַצּוֹר... (הצור והגל, ג'ו)
הנפעל מן טבע לא נמצא במקרא, כי טבע הוא טִעַ. בן יהודה מביא נפעל
בשם הרמבים אולם בהוראה אחרת: טָבַע שֶׁנִּטְבַּע בָּהֶם וּבַהֲחֻנוֹךְ קִטְרִגְתִּי
עַל שְׁמוֹשׁ זֶה שֶׁל בִּיאָלִיק. אולם באמת נמצא הנפעל בספרותנו גם במובן טביעה
במים: נִטְבַּעְתִּי עַל תַּלְמִיד חֹכֶם אֶחָד שֶׁהָיָה בָּהּ וְנִטְבַּעַי (קוה"ר פ' י"א, א').
וכן ברמבים: סִפִּינָתוֹ שֶׁנִּטְבַּעָה בֵּים (עכו"ם י"ב, ט"ז) וכן ילִינִי אֶגְרֵת בִּי:
גם בנהרי נחלי דבש נִטְבַּע בבואם עד הנפש". בגרין אין הנפעל כלל.

טָרַף

כָּאִילֹו טָרַף דַּעַת כָּלָם
בּוֹלָמוֹס אֶחָד: טוֹס וְחִלּוֹף (משירי החורף, קע"ה)
צרוף מלים טָרַף־דַּעַת ראוי להתקבל אפילו בדבור, במקום מְשַׁבֵּעַ. מסופקני
אם ביאליק חדשו, כי נמצא כבר ברד"ק ירמ' ליה, ז', היין מְטָרַף דַּעַת מִי
ששגה בו (מובא בבן־יהודה).

טָאָטָא פֶּעַל טָאָטָא

הוּא כָּא—וְהָיָה הַצִּהָלֶת הַטָּאָטָא, תְּגַרְשׁ (על לבבכם, ע"ו)

פֿעל זה מחודש. במקרא בא רק הפֿעל. בן־יהודה מביא דוגמה מן הפיוט:
מֵאמָא קִמִּיד בְּחִרוֹנָה (יוצר אחרון של פסח). אולם המשורר נקד הפעל
בקמץ על דרך "מאדמים".

טלא

בְּדַרְכָּם-נַעֲלִיכֶם? טלאַתֶּם אַדְרָתְכֶם? (הקיץ נוע, קציה)
במקרא יש מְטֵלִים שהוא בינוני פעול מפעל לפי שיטת סין, אולם
גריין מציגים טלא אבל לא טלא. וכן בן־יהודה.

יגע

הַתְּבַכּוּ יְמֵיכֶם הַקְּבוּרִים וּבָאִים
לְשִׁמְתְּכֶם הַרְצוּצָה, רוּחְכֶם הַמִּיָּגַע
במקרא יש הפעל תִּיָּגַע. הפעל נמצא בתלמוד: אחינו המִיָּגָעִים. במלון
גריין איננו.

הַתְּנַפֵּף (התפעל מן יפה ע"ד הצתעשע מן שעה)
אָפּוּנִי מְלִים תּוֹפּוֹת, כְּגַדַת קִדְשׁוֹת בְּתִירוֹנִי
נוֹצֵצוֹת בְּגָדֵי שָׁאָ וּמְתִיפּוֹת בְּחֵן רְמִיָּה (חלפה על מני, רמ"ו)
פעל עומד, במלונות חסר. צונץ מביא ברשימה של יצירות אנומליות:
יְפִיּוֹף, יוֹפִיפְתִּי. ס. פ. 437. ומצאתי גם אצל רש"י די פארו.

נתפשף

בַּת מִלְכָּה מְנִי קָדָם שְׁנִחַכְשָׁפָה (הברכה של-ג)
בפין מובא רק הפעל, וכן בגריין, בבן־יהודה נמצא פֿעל.

מגר

אָד אַם אַחֲרֵי הַשְּׁמַדִּי מִתַּחַת רִקִּיעַ
הַצֶּדֶק יוֹפִיעַ יִמְגַּרְגָּא פֶּסַח לְעַד. (על השחיטה, קס"ו)
בפין, בבן יהודה וגריין רק הפעל המקראי.

סורר (פעל מן סורר)

לא אֲרִיתִי יַעֲרֹת דְּבֶשׁ עַל דְּרָכֵי הַמְּסוֹרֶה (על מן בית המדרש, ל"ו)
במקרא רק הפעל: יִדְרָכִי סוֹרֶר (איכה ג', י"א). במלונות אין דוגמה לפעל.

הסתלק

ונשן הארבות, פֿון עתיק יומין
מסתלק בְּהֶדֶר וְנֶשֶׂא לְמִרְזָמִים (משירי החרף, ק"ט)
ההתפעל מן סֵלֶסל מחודש על ידי ביאליק. וחסר במלונות.

התעגם התפעל מן עגם

יָדָם הִצְחָק, וְהִתְעַגְּם הַחֲלָשָׁה (לא ידע איש מי היא)
בגריין יש רק קל ונפעל. חדוש זה הוא כמדומה בכדי שהרי גם
הקל "עגם" הוא פעל עומד.

העם

יַעֲמוּ (כצ"ל) אֶת זֶהב תִּלְמִלֵּהוּ (בשרה, מ"א)
הפעיל משורש עמם. במקרא יש רק הקל "עממוהו" וההפעל: "יועם
זהב". המשורר חדש את ההפעל, ואיננו במלונים.

פשק. פעל מן פשק, פתח לרוחה

שם על קרקע האורה שִׁטְחוּ לָהֶם שְׂמֹחַ
אופנים מִפְּשָׁקִי יְתֻדוֹת (ש"ד) בגריין רק קל ופעל.
שוכך (מן שכך=סכך) פֶּעַל
יָרַח מְשֻׁכָּךְ וּמַעֲלָה אֹרֶךְ רְמִיָּה וּזְרַע (דצור והגל)
במקרא הפֶּעַל "ועצמות וגידים תשוככני" (איוב י" י"א)
הוא משרש שוך וענינו ארוג וקלוע, וכאן צ"ל מסוכך, בסמך.

ב. שמוש הלשון

אבר

בְּחֻשְׁבַּת לִילָה אֶחָת אָבֵד דְּרָכָה (על כף ים מות זה, ר"ד)

דרך משמש גם בלשון זכר: "שבעה דרכים" גם בלשון נקבה: "ושלחו
בדרך טובה". עם הפעל "אבר" נמצא השם דרך בליני: "ודרך רשעים תאבדי".
אף על פי כן לא רצה המשורר לכתוב "אבדה דרכה", כדי שלא לתת מקום
לטעות שהנושא הוא סירה אחת ושהיא אָבְדָה אֶת דְּרָכָה, אלא אֶחָת אָבֵד
דְּרָכָה, כמו "לֹאֶחָת אָבֵד הַדֶּרֶךְ". דוגמת: "פֶּאֱלָה וְכֶאֱלָה יֵאָבְדוּ כֻכְבִּים מִדִּי
לִילָה לְשָׁמַיִם" (תולכת את מעם)

אז כלם יפוצו בשאון

ובאו אל בין האלונים (גמדי ליל, ג')

אז, כהנ"מ, בא תמיד לפני הפעל: "אז ישיר משה" וכדומה. וכן היה צריך לבוא כאן לולא המשקל (היורד) אז כלם יפוצו. ודוגמתו גם בכתיב במלת אזי: אזי חיים בלעונו, אזי המים שטעונו (תהלים קכ"ד).

ועתה קאף תמי ועת אפים

הן סוּגְרִים אֲנַחְנוּ אֶת נוֹדְכֶם וְחוֹבְכֵם

נִסְפִי הִדְמָעוֹת וְעַת הָאֵף (ברכת עם, ל"ב)

אין כל ספק, שצריך לומר זעת אפים כלומר, זעת הפנים וכד"א בזעת אפ"ך תאכל לחם. וכן המשורר עצמו: "כל טפה של זעת אפים. וגרם לזה החרוץ עם כף". ועיין "לישרים תהלה" ח"א, שיחה ב': "הנה עיניך ראו ולא זר את פעל פעלתי כי רק בועת אף ויגיעת נפש לך עד הלום הבאתי".

בא עם

היא בָּאָה בַּפֹּר

עם בָּלָה וצחוקה (לא ידע איש מי היא, רס"ד)

צ"ל בגילה וצחוקה (הקש: "זה בא בכדו וזה בחביתו"). המשורר מגשים ומפְרֵק את הגיל ורואהו כחי.

נֶשֶׁשׁ עִם

בְּלִי נֵר ופָנִים עִם הָאֵת נֶשֶׁשְׁתִּי (לפני ארון הספרים)

צ"ל: בָּאָה, ב' הַבְּלִי. אולם המשורר באר לי, שכונתו ל

והאֵת ביד"י ולא שהגשוש היה באֵת, ולכן כתב "עם".

"בעל תוקע"

אָחֵד מְטִיל בְּטִלִית צִיצִית

וְאָחֵד מְקַרֵּא אֶז בַּעַל תּוֹקֵעַ (מי יודע עיר לישיבה)

"בעל תוקע" תמ' בעל תקיעה, צרוף עממי לשם הגברת ההומור. בן-יהודה מביא על סמך "בעל משחית" (משלי י"ח, ט') גם "בעל מחבר". לדעתי אין לצורה ז'רגונית זו על מה לסמוך. "משחית" בא כמקרא פעמים רבות כשם מקרה=שחת: "ולא יתן המשחית", "נגף למשחית", "תהרגו למשחית" (יחזק' ט', ל'). משחית הוא אפוא גם פערדערבער, גם פערדערבען. гибель. אולם מחבר, קורא, תוקע הם רק בינונים. ואין לומר בעל תוקע אם לא על דרך הלצה. גר-ין אינם מביאים גם "בעל משחית"!

בְּלֹאט

לא יִבְרַח אִישׁ כְּמוֹנִי!

הַלֹּדֶז בְּלֹאט לְמַדְנִי בְּקָרִי (חוזה לך ברת, רכ"א)

בלאט, פרושו בסתר, שאיש לא יראה ואין זה ההפך מן הבריחה וצריך לומר לְאֵט, שאם אמנם גם ת"פ זה אינו הפך מן הבריחה, אולם כיון שעם הבריחה אנו קושרים את מושג הריצה, אפשר אם כן לומר לאט, כהפך של מהירות.

דְּמַעַתְכֶם הָרְמִיָּה

אַל תִּרְגְּזוּ עֲצָמוֹתַי, אֵל תִּטְמָאוּ אֹחַ

וְזָרִי בְּדְמַעַתְכֶם הָרְמִיָּה (הם סתנערים מעפר, רי"א)

בשם מרכב יכול לבוא הכנוי בשם הסומך, כמו „כלי-מלחמתו“, „אלי-כספו“, „מחשבות אונך“ או, במקום שיש חשש טעות, בשם הראשון: „מחסי-עוז“, שכונתו מחסי הנשגב (ולא מחסה צני, שענינו מחסה לעוז), „דרכך זמה“ (יחזק' ט"ו, כ"ז), שהוראתו: דרכך שכולה זמה (ולא דרך זמתך שענינו אופן זמתך, מל"ע § 144). גם המשורר יכול לומר דמעַתְכֶם-רְמִיָּה, כלומר הדמעה שהיא כולה רמיה. אבל לא הרמיה בה' הידיעה, שהרי באמרנו דמעַתְכֶם רמיה הטלנו את הכנוי שהיה צריך לבוא בסומך – דמעַת-רמיתכם – על דמעַתכם – הנסמך, אבל בכל הצורה הזאת, שיש בה כנוי, אין מקום לה"א הידיעה, וכשם שאין לומר הדמעַתְכֶם-רְמִיָּה, כן אין לומר דמעַתְכֶם-הרמיה. וכן אומר המשורר עצמו: בריחיהם ברזל (לפני ארון הספרים).

הָפֵר

הָפֵר וְהַלֹּדֶז לְבָקֵשׁ שְׂפוֹנֵי חַיִּים (לפני ארון הספרים)

צִיל חָפֹר מְקוֹר נִפְרָד.

חוּצָץ

עַל לְבוֹת בְּגִינוֹ נִהְלָמָה נָא חוּצָץ (לסתנברים בעם, קי"ב)

במקרא: „ויצא חוצץ כולו (משלי ל', כ"ז) אין להכריע, אם הוא תאר, המשתנה לפי המספרים והמינים, או תה"פ שאינו משתנה. יליג ואחריו ביאליק משתמשים בו כתאר הפעל.

הַתְּדַפֵּק ב־

מְהִדְפָּקִים פִּיזִינִים בְּזִכּוּכִית אֲשַׁנְבִּי (צפיריים, קמ"ו)

במקרא מתדפקים על הדלת (שופטים י"ט, כ"ב) וכן המשורר עצמו: וְתָרַשׁ עַל לְבוֹ וְהִתְדַפֵּק (עם שמש קס"ח)

הִדֵּק בְּקֵל תַּמִּי הִדֵּק בַּפֶּעַל

נִשְׁדָּה וְהִדֵּק שֶׁן וְהִרְעֵל עַד לְהִתְנַק (ויהי האיש רכִּיט)

הקל מן הדק לא נמצא, ואיני יודע למה לא יאמר הִדֵּק שֶׁן בפעל
אולי לזוּגו אל נִשְׁדָּה.

הִידֵּד בַּסְמִיכוֹת הִידֵּד

אָף לֹא הִידֵּד שִׁירֵי יוֹעֵזֶע אֶת מְנוּחָתָם וְיִפֹּל עַל

קִצְרָךְם (בשרה, מ"ב)

הידד היא מלת הקריאה, שאינה באה בנטיה, ואינה יכולה אפוא להשתנות
בסמיכות. ודעת ברט שהוא שם עמ' קִיטֵל (פִּילֵף) (ברט נומינלבילדונג § 38).

הִלֵּךְ

לְהִלֵּךְ עַל רֹאשׁ מְנוּחָתִי הִתְהוּרִים וְתִלְזֻמוֹת (הצור והגל)

לֹא מְצָרִי שְׂאוֹל עָלַי יִתְלָכוּ אֵימִים (כוכב נדח)

במקרא (איוב כ', כ"ה) יש יִתְלָךְ עליי אֵימִים וכנראה שאינם תהי"ם:
יִתְלָךְ עָלָיו בְּאֵימִים. ביאליק שנה הקל לפעל ושמוש זה במובן наводить
навлекать נתקבל בספרות והשכיח את הנקוד של הכתוב.

חֲזַנָּה

לֹא חֲזַנָּתִי בְּמִתְלָעוֹת וּבְצִפְרָנִים. (על סף ביהמ"ד, ל"ו)

במקרא בא חנן עם את או כלי את. "הילדים אשר חנן אלהים את עבדך"
(בראשית י"ג, ה') וכן בתפלה: חננו מאתך דעה בינה והשכל (או חבו"ד).
אולם בספרי וכן בילקוט בא חנן ב... ויִתְנַק בדעת ובבינה ובהשכל וכו'.
(ספרי נשא מ"א) ועין במאמרי "הלשון בשירי יליג" ("לשוננו" כ"ג 1).

מְרַצֵּע ל"ג-

תֹּאמֶר תִּפְשׁ מְרַצֵּע

הִנֵּה נִפְּלָל עֲקָצָה (תאמר אהיה רב)

מרצע בתלמוד - זכר. "מה מרצע מיוחד של מתכת, אף כל של מתכת.
ד"א המרצע להביא המרצע הגדול (קידושין כ"א), הירך המיומנת שבירכין
המרצע המיוחד שבמרצעין (שם).

(1) הִפְעֵל "חֲזַנָּתִי" איננו במקרא ובן יהודה מביא רק חֲזַן עֵיד השלמים, אף על פי
כן אינני חושב תמונה זו למתורשת, שכן אנו מוצאים אותה בכך יהודה באופן מתמיה כדוגמא
לחֲזַן. ואנשי הגבול יסובכו מעיר לעיר ולא יחזונו (מלא וו) וחכמת סופרים תסרת (סוטה
סוף פרק ט). זוהי אפוא הצורה של חזון (ע"ד ע"ד) ודוקא. חֲזַן עֵיד השלמים אין לו דוגמה.

נבל

כָּל שָׁפָה נֹבֶלֶת, כָּל גֶּזֶן נִחָה
הַלְשֹׁנוֹת יִבְשׁוּ (הַמַּחֲמִיד, רצ"ו)

הבטוי הזה נמצא גם אצל יליג: וְלִמִּי הַמְשֹׁרֵר בְּשָׁפָה נֹבֶלֶת אֶל מִי
מְשַׁלְשֶׁתִּי מִחֲלָתָהּ נִמְשָׁלָה? (ברכת ישרים), אולם שם שפה נרדפת ללשון.
ואולי אפשר לומר על שפה שאינה חיה, פורחת, שהיא נובלת; ביאליק מדבר
על שפה ממש, ולשון זו לקוחה מן הבטוי התלמודי: „עד שיבלו
שפתותיכם מלומר ד"י, ברור ששם השורש בלה, כי הבטוי בנוי על המלים
עד ב ל י די והנקוד הוא יִבְלוּ (כמו יִבְנוּ) ולא יִבְלוּ (כמו יִפְלוּ), מכאן שההוה
צריך להיות שָׁפָה בְּלָה (שָׁקִים בָּלִים, נִעְלוֹת בָּלוֹת, בָּלָה נֹאפִים), אולם דעת
ביאליק היא, כי אפשר לומר שפה נובלת בלי קשר עם הבטוי התלמודי וברמו
לבטוי „וּנְבִלָה שָׁם שְׁפָתָם" (בראשית י"א).

ריחך הניחוח

וְאָרִיחַ אֶת רִיחֶךָ הַנִּיחֹחַ (מגלת האש, שי"ב)

כבר העירותי על זה במאמרי הראשון, שצריך לומר כמו במקרא ריח
ניחוחך. שכן ניחוח הוא שם ולא תואר. ואפילו נאמר שיש כאן צרוף כמו
מחסי-עוון, גם אז אין לומר ריחך הניחוח אלא ריחך-ניחוח. כמו שהעירותי
על „דמעכתם הרמיה". לניחוח כתאר, כדעת ביאליק, אין דוגמה. ואם
בשיר „בשל תפוח" לא יכול לותר על החרוץ, במגלת אש בטל גם הטעם
הזה. ועיין מה שהעירותי על „שלד".

נפוצות

ונפוצות הקסיסים הנזכים כְּבִדְלָח

מְתִיזִים גִּיצוֹצוֹת, גִּיצוֹצוֹת (גמרי ליל, ג')

יש לציין, שאעפ"י שהנושא הוא נפוצות, בא הנושא מתיזים מתאים אל
הסומך, דוגמותיו בכה"ק רבות, ד"מ: „קשת גבורים חתים" (שמו"א, ב') ונכון
הוא אפוא לומר חצי שעה עכר וגם חצי שעה עכרה. וכן אומר נחמיה:
חצי נערי עושים במלאכה (נחמ"י, ד', י' ¹).

(1) וכן בכתוב: זכובי מות יבאיש יביע שמן רוקח (קוהלת י', א') אין לחפש תקונים,
כי יביע מתאים אל הסומך „מְתִיזִים". וכן מה שכתוב: „כי ערת חנף גלמודי איגנו תה"פ כדעת
בן יתורה, אלא ששם חאר כעדות נלמדה (ישעי, מ"ט) ובא גלמוד פתאים לסומך, חנף, ולא
לנמסך; „עֲדָחִי". אולם יליג חשב גלמוד תה"פ: „ושתים נשים עושות בגדי אבל תשבנה גלמודי"
(במצולות יט).

נתן ל-

לוא לקבוצת די שלפקי לי נתנו - בקבוצת

עד רוח כי לא קבוצה (אל האגדה)

נתון במוכן הרשעה הניח לעשות בא בקשר עם יחס הפעול ולא נתנו
אביהו (שופטים ט"ו, א') לא נהתיך לנגע (ברא' כ', ו') וציל כאן נתנוני
או יתנוני.

קביבו

וקביבו מת הים מלא מאה פרסה

ומאה פרסה קביבו שממה, שממה - (על כף ים מות זה)

במקרא נמצא תמיד סביב ברבוי, למשל: קביבו נשערה מאד בלי יוצא
מן הכלל (חוץ מן הנסמך, סביב הארץ, עמוס ג', י"א) וכן סביבותיו. בשירי
הקדמונים נמצא פעמים רבות סביב בנטית היחיד, לדוגמה: "וענן ורוח ואש
שם קביבו (שירי רשב"ג כרך שני, עמוד 150). ודוקא צורה זו היא הרגילה
בפי משוררנו ובפי סופרינו בכלל. לעומת זאת אין בכרך השמיני של בן
יהודה אף דוגמה אחת של קביב ביחיד.

סגר בעד

ולמה זה ירע בעיני הנער

אם ארץ ומלאה בעדו סגרו (המחמיר, ש"ג)

סגר בעדו זאת אומרת שלא לתת מוצא לנסגר, ויסגר ה' בעדו (ברא' ז').
ויסגר הדלת בעד שניהם (מ"ב, ד'), וסגרת הדלת בעדך ובעד בניך (שם).
וסגר דלתך בעדך (ישעי' כ"ו). ויסגור דלתות העליה בעדו (שופטים ג'), ותסגר
בעדו ותצא (שם ד'), ומגדל עז... ויסגרו בעדם (שם ט') ואפילו: "כי סגר ה'
את רחמה" גם כן הכונה שלא יצא הולד. כמו: עצר ד' בעד כל רחם, ותהי
בטנה הרת עולם, וכמו כי לא סגר דלתי בטני. אולם לסגר, למנוע כניסה
מן החוץ משתמשת הלשון כך: נועל דלת בפני לוי, סגרת ומסגרת
בפני בני ישראל. ויצא... ונעל הדלת אחריה (שמי"ב י"ג) וצ"ל:
"בפניו סגרו".

הסתכל

הסתכל אל משקע מימיה השבים למנוחה (וחר)

הסתכל בא ביחס שבו: "אל תסתכל בקנקן", "הסתכל בשלשה
דברים" וכדומה.

עֲטָה תַּמִּי עוֹמַד

וַיִּרְעוּ מַיִם, מַיִם! וַיַּעֲמֻ אֶל הַמַּיִם וַיִּקְרְאוּ (מגלת האש)
 אִמְנָם בַּמִּקְרָא יֵשׁ, וַיַּעַט הָעַם אֶל הַשְּׁלָל" (שמואל א' י"ד, ל"ב), וכן:
 וַתַּעַט אֶל הַשְּׁלָל (שם ט"ו, י"ט) תַּמִּי וַיַּעַט מִן עֵיט. אולם אין לעשות יוצא
 מן הכלל זה לכלל ולבנות את הרבים וַיַּעֲמֻ אֶל־וַיַּעֲמֻ. אִמְנָם יֵשׁ גַּם, עֲטָה־
 (ישעי' כ"ב, י"ז) אבל הוא פֶּעַל יוצא. והמשורר, כנראה, גוזר שניהם מן
 עֲטָה ובהוראת פֶּעַל עומד.

מַעְוֵלִים

לֹא תִשָּׁלַם (כצ"ל) עֵינִי זֶר מַעְוֵלִים בְּחַג גִּפְשָׁכֶם וּבְאַבְלָה
 (יהי חלקי עמכם)

מעולם בא תמיד עם העבר, הקש: מַעְוֵלִים לא זוה שכינה מכותל
 מערבי של ביהמ"ק (תנחומא שמות י'); מַעְוֵלִים לא ירדה שכינה למטה ולא
 עלו משה ואליהו למרום (סיכה ה'). אולם עם העתיד בא לעולם: מַעְוֵלִים
 יבקש אדם רחמים שלא יחלה (שבת ל"ב); מַעְוֵלִים ידור אדם בא"י, אפילו
 בעיר שרובה עכו"ם (כתובות ק"י). ואפילו עם הוה בא לעולם: מַעְוֵלִים אין
 השכינה זוה מכותל מערבי (ש"ר פ"ב-ב'). וכן יש לתקן גם פה: לֹא
 תִשָּׁלַם עֵינִי זֶר לַעְוֵלִים.

פִּי שֶׁבַע

וַאֲצֵא פִּי שֶׁבַע מִן־קַק וּמִטְהָר (זהר, קל"ב)

העברי אומר, פִּי שְׁנַיִם: ויהי נא פִּי שְׁנַיִם בְּרוּחַךְ אֱלֹהִים (מ"ב ב', ט')
 וצ"ל פִּי-שְׁבַע.

וְעָרַב רַב גְּלֻהּ בְּגֻלֹת סִכְסָכָה (זהר)

במליצה זו אנו מוצאים שמוש בלתי רגיל של שם התאר בין הנסמך
 לסומך, שהיה צריך להיות וְעָרַב גְּלֻהּ רַב. דוגמה לזו אנו מוצאים בכתוב
 (יחזקאל ו', י"א): אֵל כָּל תּוֹעֲבוֹת רַעוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל, שְׁהוּא כְמוֹ: אֵל כָּל
 תּוֹעֲבוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל הִרְעוֹת. עיין קניג § 277 p. וכן לדעתו, רוח צח
 שפיים (ירמ' ד', י"א), מִצַּח תּוֹאֵר לְרוּחַ, ולא כדעת אחרים שצח הוא שם
 מקרה ויהיה רוח של צח (Gluth) של שפיים. עיין שם. ואולי רואה המשורר
 בצרוף עָרַב רַב מלה אחת כדרך השומרונים הקוראים בשמות י"ב, ל"ח:
 עָרַב־רַב.

פְּלָאִי

הִרְחַק מִפֶּה, לְמִקּוֹם שֶׁשׁ תִּצְאָנָה בְּנוֹת קוֹל

הַבָּרוֹת פְּלָאִי – וְתִמְוִנָּה (יז' לילה)

פְּלָאִי הוּא כְּתִיב וְהִקְרִי פְּלִי, וְהוּא אִפּוּא תוֹאֵר לִיחִיד. וְאִין לּוֹמֵר

הַבְּרוֹת פְּלָאִי.

פֶּן צַעֲדְכֶם יִרְגִּיזוּ מִדְּבַר וְנִדְמִיו (טתי מדבר האחרונים, ס"ו)

"פֶּן" דּוֹרֵשׁ אַחֲרָיו אֶת הַפַּעַל: "פֶּן תֹּאכַל", "פֶּן יִהְיֶה עִם לִבְכֶּךָ", "פֶּן

יִפְתָּה לְבַבְכֶּם" וְכוּ' כִּמְאֵה וְעֹשִׂים פַּעַם עַל פִּי מִנְדַּלְקָן. וְשִׁנָּה הַמְשׁוֹרֵר

הַסֵּדֶר מִשּׁוֹם הַמִּשְׁקַל הָעוֹלָה: פֶּן צַעֲדְכֶם יִרְגִּיזוּ. וְדוּגְמָתוֹ בְּמִקְרָא פַּעַם אַחַת:

"פֶּן בַּחֲרֵב אֵצֶא לִקְרֹאתְךָ" (במדבר כ, י"א).

פֶּתָה

וְשֵׁת לֹז בְּחֻלְקוֹת וְסִלְסֵל פֶּתָתוֹ

יִפְתָּנוּ בְּסִתְרָה, יִפְתִּיחַ הוֹלְלוֹת (המסמיר, רצ"ב)

הַרוּחַ אֵינֵנו פּוֹתָה אֵלָא מִפֶּתָה, וְצִיל יִפְתָּנוּ בִּסְתֵרָה. פֶּתָה בְּקֵל הוּא

פַּעַל עוֹמֵד.

צִנָּף אֵת

וְצִנָּפִים עֲגָלִים וְשִׁחְזוֹרִים

יִצְנָפוּ רְאִשֵׁיהֶם הַקְּטָנִים (גמדי ליל, ג')

בְּמִקְרָא צִנָּף ב': "וּבִמְצַנֶּפֶת בֶּד יִצְנָף" (ויקרא ט"ז, ד'). יֵשׁ אִמְנֵם

צִנָּף עִם יֵחַס הַפַּעֲוֵל, אֲבָל לֹא עַל חִבִּישַׁת מְצַנֶּפֶת: "צִנָּף יִצְנָפֶךָ צִנֶּפֶת כְּדוֹר"

(ישעי' כ"ב, י"ח). וְהֵנָּה רֹאיוֹ לִפִּי זֶה לּוֹמֵר "וּבִצְנִיפִים עֲגוּלִים וְכוּ'". וְגֵרָם

כְּנִרְאָה, הַמִּשְׁקַל. וּמִצְאָתִי לְרִמְבֵּימִם הַלְכוֹת תְּפִילִּין פִּיד, כִּג: "צוֹנָף הוּא מְצַנֶּפְתּוֹ".

הַקָּרֵן – גֵּרָם לְהוֹצִיא קֶרְנִים.

וְשִׁטְפוֹד וְחִדְשׁוֹד

וְהִקְרִינוּ אֶת עֵינֶיךָ (קוטי צאי, קצ"ב)

כִּבְר צִנִּיתִי שְׁמוֹשׁ לְשׁוֹן זֶה בְּמֵאֲמֵרֵי הָרֹאשׁוֹן. אוֹלָם עֲדִיין לֹא נִכְנַס

לְמִלּוֹנוֹת. בְּמִקְרָא מְקָרִין – בַּעַל קֶרְנִים.

רַבְּבָה עִם הַשֵּׁם הַסְּפוֹר בִּיחִיד

וְתִרְגְּזוּ מִרְכָּבוֹת גִּנָּן וְצַבֵּעַ (והר, ק"ל)

במקרא רבבות אלפי ישראל, רבבות נחלי שמן: הספור ברבוי. אולם יש גם מרבבות קודש (דברים ל"ב, ב').

רחוב ל"ג

ובת קול צעדי הַתְּכּוּפִים תִּשְׁמַעְנָה הַרְחֹבוֹת הָרִיקוֹת (הפתחיר)
צ"ל: "ישמעו הרחובות הריקים". כי רחוב הוא ל"ג. מה שנמצא:
"וַתִּבְנֶנָּה רְחוֹב" (דניאל ט', כ"ה) מוסב על העיר שהיא תשוב ותבנה
ברחובותיה. עיין קניג ושטינברג וכן ב"ז-שולבוים ודלמן. המלון המדעי
אינו מכריע. פין חושבו ללשון נ', גר"ן ז"ג, אולם עליהם הראיה. לזעתי
יש לזקוף נקוב שם זה אצל ביאליק על חשבון לחץ החרוז כמו גרון.
מרצע וכו'.

רחלה

אם רחלה איננה

אֲנִי אֵנָּה כָּאָ ? (היא יושבה לחלון)

המשורר נאמן לשיטתו; הַקִּטְנָה של חבה ע"י הוספת ׀ צַפֵּר, צַפְרָה
(אל הצפור) רחל, רחלה, כאן.

שָׁבֵל

כָּכָה תִּשְׁבְּלוּ אֶת תְּמוּדֵיכֶם אֶחָד אֶחָד וְנִשְׁאַרְתֶּם עֲרִירִים
(אכן גם זה מוסר אלהים)

שָׁבֵל (בפעל) הוא פעל יוצא שמשלימו הוא: האשה: "שָׁבֵלָה נשים
חרבן"; העם: "שָׁבֵלְתִי אֲבֹדְתִי אֶת עַמִּי"; הָאָב: "אֲזֹתִי שָׁבֵלְתָם". אולם האשה
עצמה נקראת שְׂכּוּלָה (ישעי' מ"ט), רבקה אומרת: "למה אֲשָׁבֵל גם שניכם".
שכן אם ימיתו זה את זה היא תִּשְׁבֵּל אותם (אבל לא תִּשְׁבְּלָם). וכן: "כן
תִּשְׁבֵּל מְנַשֵּׁים אִמְךָ" (שמואל א' ט"ו). גם כאן ראוי לו למשורר לומר:
"בֵּן תִּשְׁבְּלוּ תְּמוּדֵיכֶם אֶחָד אֶחָד וְנִשְׁאַרְתֶּם עֲרִירִים. כי: "אכן זהו מוסר אלהים"
שהם ישארו שְׂכּוּלִים, אף כי אינם רוצים לִשְׁבֵּל.

שֶׁלַח יָד

שֶׁלַח לְרוּחַ אֶת יָדוֹ בְּלִי כֶחַ (המחמיר, רצ"ב)

אֶת פְּרָצוּפָהּ הַמִּפְתָּח תִּשְׁלַח הַחוּצָה (והיה כי יארכו הימים)

אף כי יש שֶׁלַח בהוראת פשוט, פרוש: "יָדִיהָ שֶׁלַחָה לְאַבְיָזוֹן" "וַתִּשְׁלַח
פִּאֲרוֹתֶי" (יחזק' י"ז), בכל זאת נראה לי, כי בשתי הדוגמות שהבאתי ראוי
להשתמש בקל; הבחור שולח ידיו לרוח בלי כח, וכן המשרתת שולחת

פריצופה החוצת, כמו: „וישלח ידו“ אצל נח ואחרים. ואולי רצה חמשורר להביע על ידי פֶּעַד: השגנות הפעולה, כדרך הפעל להראות על זה.

שְׁלַד ל"ז

וְאָכַל הַתּוֹלָעִים שְׁלָדִי יִשְׁחַק לְאִידֶכֶם
וְהַתְּפִלִּץ לְקִלּוֹנֶכֶם

בתלמוד: „שלדו קִימַת“ (נדה כ"ה, נ"ו.). וכן משתמש גם חמשורר (בפרוזה¹).

שָׁעַר תִּי שְׁעָרָה

שׁוֹכְכִים אֲדִירִים, מְחַרְשִׁים וְאֵין נֹדֵד
שָׁעַר וְעַפְעָף (מתי מדבר, ש"ד)

שער הוא שם כללי ועל יחידה אומרים שיערה: „קולע אל השערת ולא יחטיא וכאן צ"ל „שערה“ מקביל לעפעף. וכן: „אין נודד כנף“ (ישעי' י').

שְׁתוּם-עֵין = סתום עֵין

וְחִיָּם מִמֶּלֶא שְׁתוּם הָעֵין (מי יודע עיר לישיבה)

שְׁתוּם עֵינָיו גֵּלָה, פְּתוּה. וכמו ששנינו: „כדי שישתום ויסתום ויגב (ע"ז ה', ד')“. וצריך לתקן בסמך או בשין שמאלית. ואולי יש להשאיר שמוש זה בצורה זו ויהיה פרושו: איש שיש לו עין אחת רואה.

תַּחְרָה בִּי תַמִּי תַחְרָה אַת

קוֹל קוֹרֵעַ הַסְּעָרָה וּבְנֵהֶמֶת הַמֶּדְבָּר הַזֹּעֵף וְתַחְרָה (מתי מדבר, שט"ז)

במקרא בא עם „אתי“, ואיך תַחְרָה את הסוסיים (ירמ' י"ב). אמנם

¹ בשיר — כך נמק ביאליק — לא רצה לפור את דעת הקורא הרגיל להשתמש ב„שלד“ כלשון זכר ולהתמיה אותו ועל ידי זה להחליש את רושם השיר. וכבר צינתי במקום אחר שהמשורר משתמש בשיריו גם בנקוד משובש, אך מקובל, כדי להיות קרוב לקוראיו, למשל, הוא מנקד בשיר „צלוחית של פֶּלֶמֶן“, „אָסֶר אֲבִיָּה תִמִּי אֲבִי או אֲבִי (ע"ז לוי, יסמורב דלמן). משום זה הוא משתמש גם בשם תָּבֶן, שהוא לכל הדעות הקש שנתרסק ונדרש למאכל בהמה — כמו בשם קש, ויש אצלו „גג של תבן“, „אֶלְמַת־תִּבְן“. ובפרוש אמר לי, כי זהו מפני שהעם רגיל לתרגם תבן „שטרוי“. וכן הוא משתמש ב„גִּיחֹחַ“ כבשם תאר מפני שהעם מתרגמו אנישמקר, אף כי אין דוגמא כזו לשם תאר. וכן ינקד יִישׁ בשין ימנית: „אך אם תתאו כום של יישׁ עם צפיהיות בדבש“ (פלוגי יש לוי) מפני הבטוי העממי.

יש גם מתחרה בארו (ירמיה כ"ב), אולם שם נראה פרושו – קרה, לעשות תקרה (שולבוים). ויש לתקן ולכתוב גם כאן „ואת" או לנקד ותקרה = אל תתחר במרעים (תהלים ל"ו) משרש חרה.

ג. הנקוד והכתיב

(על-פי סדר השירים בהוצאת יובל החמשים)

צפורה

שְׁלוֹם רַב שׁוֹבֵךְ צְפוּרָה נְחֻמָּה (אל הצפור)

השם צפורה, במובן הקטנה של חבה לצפור, איננו במקרא, אולם המשורר חדשו על פי השם הפרטי צפורה אשת משה. ולפיכך צריך שם זה לבוא בכתיב חסר, כמו שבא אותו השם במקרא (שמות ב', כ"א).

חפז

וְדִיג מְשֻׁנִּים מְשִׁיט צִנָּה מְחֻפּוֹ (על אילת השחר)

חוף במקרא בכל מקום מלא וצריך להיות מחופו. ובא חסר לשם החרוז.

אֶחְמָדָה

וְצִלְכֶּם, הָעֲלִים, אֶחְמָדָה (אל האגדה)

חמד בא בכל מקום על משקל אפעל: לא תחמד בית רעך; לא יחמד איש את ארצך; והיה צריך לומר אֶחְמָדָה לולא החרוז אל אגדה.

שֶׁדֶךְ

מִדּוּעַ לֹא תִחְלְצִי שֶׁדֶךְ גַּם לִי נָפַשׁ בְּלֵה שׁוֹקֶקָה (בשרה)

וּבְפִיו פְּטָמַת שֶׁדָּה תִקְרָה (בעיר ההרנה)

שד צריך לבוא בנטיה כמו דג – שכן ברבוי הוא בא בנטיה רפויה: שְׂדִים, שְׂדִי. כמו דָּגִים דְּגִי וצריך להיות שֶׁדֶךְ, שְׁדָה.

יְעִימוּ

יְעִימוּ אֵת זֶהב תְּלַמְלִיחֵן (בשרה)

צריך להיות יְעִימו כי שרשו עמם ולא עום והוא ההפעיל מן „יועם זהב" (איכה ד'), שהמשורר חדשו. עיין למעלה ערך „הָעֵם".

הַצּוֹצֶרֶת

ובקול הַצּוֹצֶרֶת תְּרוּעָה הִמָּחֶצֶר דָּרוֹר (אגרת קטנה)
הנסמך של הַצּוֹצֶרֶת נכון יותר הַצּוֹצֶרֶת וכן משתמש המשורר בשיר
לילדים הַצּוֹצֶרֶת כחרוז לְתַפְאֲרָתִי, ומצינו הַצּוֹצֶרֶת גם בנפרד (ירושלמי שבת
פרק י"ז, ה"א): "הַצּוֹצֶרֶת תּוֹקֵעַ הַשְּׁלִישִׁית".

צִהְלָת

יִתְלַכְדוּ וִירְקְדוּ בְּגִדֵּי
וְצִהְלוּ צִהְלָת יְלָדִים (גמרי ליל)
השם ביחיד הוא צִהְלָה, כך מקובל בסדור: "בשמחה וּבְצִהְלָה" (קבלת
שבת) וצריך להיות בסמיכות צִהְלָת ע"ד טְהַרָה טְהֵרָת. ובמקום אחר הארכתי.

אֶתָּאוּ

כִּי אֶתָּאוּ לְרַכֵּב בְּעֶרְבּוֹת (דמעה נאמנה)
אֵךְ אִם תִּתָּאוּ כּוֹס שֶׁל יִ"ש (פלוני יש לו)
נקוד זה הוא על פי הרד"ק המנקד בתהלים: ויתָאוּ המלך יפ"ך בקמץ.
אולם אין לנקוד זה על מה שיסמוך, כי אין לדמות ויו של ויתאו לוי של
ידיו וכדומה, שכן אנו אומרים וִיָּסוּ למשפט בפתח לפני הוּ, וכבר העיר
בעל מנחת שי כי יתאו בא בפתח, וכן הוא במנדלקרן (ועיין בן יהודה
שורש אוה).

רָסִים, רָסִים

וְרָסִים נֶאֱמָן אוֹרִידָה עֲלֵיךְ (ביום קיץ)
אֲשֶׁר לֹא יִפְצֹא רָסִים לְהַחֲיוֹת לֵב (אכן גם זה מוסר אלהים)
שם זה בא אצל המשורר בשני משקלים: "רָסִים" על משקל מְעִיל
אֲלִיל, ו"רָסִים" על משקל חֲלִיל, ואין זה אלא מקרה, כי בכתוב בא הרבוי
בנסמך, רָסִים לילה (שה"ש) והשם ביחיד יכול לבוא גם על משקל פְּעִיל
גם על משקל פְּעִיל, אלא שראוי להשוות המדות ולהעמיד על תמונה אחת.

פָּהָד

כֹּל זֶה יָרַעַם פָּהָד תִּמְיֹד יוֹמָם וְלַיִל (אכן חציר העם)
צריך להיות פָּהָד, כי אין ה' הידיעה מקבלת השלמה לפני הא חוץ ממלות:
הַר (הָהָר) תָּהָם (תְּהֵמָה) דָּהָן (דְּהֵמָה).

ערשימו

וּבְכַמֻּזְמִינוּ הַנּוֹשְׁנִים

עוד נבוא נגיד את ערשימו (ילוח)

תמונה זו משובשת, כי מן ערש ביחיד צריך להיות ערשמו ומן ערשים צריך להיות: ערשימו, הקש „ענְבִּימוּ ענבי רוש“ (האזינו). והדבר פשוט, לפני הנגינה נשאר הקמץ של הרבוי קים (דְּבָרִים, דְּבָרִימוּ) וכן אֵלִימוּ (תמ' אליהם) בצירה¹.

ימָעַט

וְיִמָּעַט דָּם תַּמְצִיתִי וְתִלְכִּי (תקות עני)

צריך להיות וְיִמָּעַט בפתח, כעדות הכתוב (קוהלח י"ב, ג') ובטלו הטוחנות כי מָעַטוּ, ובכלל דעת המשורר היא, שאין צורך להשלים הדגש לפני העין והוא כותב שְׁעוֹר, בְּעוֹר וכדומה. ואין כאן אלא טעות הדפוס.

אָנֵב

קום ומכר שְׁלֹשָׁתָם יחד אָנֵב חֲמִשׁ בְּפְרוּשָׁה (תקות עס)

כידוע מחוברה מלה זו מן „על גב“ וצריך לנקדה אפוא אָנֵב בדיח.

חֲנוּת

בְּשִׁעָה מוֹכָה מְצַלַּחַת

חֲנוּת גְּדוֹלָה אֶפְתָּחָהּ חֲנוּת – בְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר! (תקות עני)

כבר העירתי לא פעם, כי טעות היא בידי המנקדים חנות בח' קמוצה על דרך חזות, גלות, כי מגלות אנו אומרים גְּלוּת ומן חנות אנו מוצאים חֲנוּת (ירמיה ל"ז, ט"ז), אות הוא כי הנקוד של היחיד הוא על משקל פְּדוּת, וְנוּת, שְׁבוּת וצריך לומר „חנות“ – כמה שנאמר אצל ביאליק (ועין מה שכתבתי על זה ב„החנוך“ (שנה ז' ח"ב ז', עמ' 30).

אַלְמָנוּת

וּלְבוּשַׁת אַלְמָנוּת אֵלִי בְּמִרְאֵת הַתְּנֻדָּעָה (ביום סח)

כל המלונים מנקדים הנפרד אַלְמָנוּת (במם קמוצה), שממנו הנסמך אַלְמָנוּת חיות. המשורר מנקד גם בנפרד אַלְמָנוּת במם שואית ובעל מסבות השם סובר כמותו, והוא מצרפו אל השמות מְמִלְכוּת, מְלָאכָה.

¹ משונה הוא הנקוד במלת אֵיגִימוּ (תהלים, ע"ג) שהיה צריך לבוא ע"ד היחיד אֵיגִם, אֵיגִמוּ (= פְּרִיטָה, פְּרִיטָה) ובא בתמונת הרבוי, אף כי אין מלת „אֵיגִם“ באה בנפית הרבוי וכן באה מלת „בער“ ברבוי: „תקרים ותגיש בעדינו הרעה“ (עמוס ט', י').

גלמדה

שא ברכה נאמנה על כל שלמדנו סוף וְעַל כָּל שֶׁנִּלְמְדָה
(לאחר העם)

צריך להיות גלמדה; במקרא: "למען אלמד חקיך" (תהלים, קי"ט), בהגדה של פסח: "צא ולמד" והמשורר נקד על משקל אפעול לשם החרוז עם תודה. ובן יהודה מביא נקוד כזה בשם התוספתא.

שלחה

יְדִיהָ בְּפִנְקִי, בְּפִנְקִי שְׁלָחָה (שירי, קניג)

בכתוב (משלי, ל"א): יְדִיהָ שְׁלָחָה בְּכִישׁוֹר, בפעל, ושנה המשורר לשם החרוז עם מְדַחָה, אולם מפני ששִׁלַּח יד בדבר הוא ענין אחר, הקש: "שלח יד במלאכת רעהו" ראוי לתקן שְׁלָחָה, פִּעֵל, ועין הפעל קמוצה על דרך: "קִבְּצָה" (מיכא א', ז') תמ' קִבְּצָה.

ערפלי טהר

זְכִי עֲבִים מְתַפְּרִים, צְחֹרִי עֲרַפְלֵי־טָהֵר (עם פתיחת החלון)

אף כי המשורר מנקד לרוב שם זה כהלכה, "ערפלים" לא נמנע בכל זאת מלהשתמש בתמונה המקובלת בהרבה סדורים, "ערפלי־טהר", לשם המשקל¹.

תמורות

סִבְכִי בְּרוּשִׁים טְעוּנֵי שֶׁלֵּג

דְּמוּת תְּמוּרוֹת וּבְנֵי אֶלֶז (משירי החורף)

הנקוד הנכון הוא תְּמוּרוֹת במים חסר דגש כי עקרו הוא תימורות מלא יוד, הקש: "תימרות עשן" (שה"ש).

דמי

זֶה הַיַּעַר – חֲסִין אֶלֶזִּים

וּבְחֹרֶף כָּלֹ דָּמִי (משירי החורף)

נכון יותר לנקד דָּמִי (בהפסק דָּמִי).

¹ המלחמה ברבר נקוד שם זה נמושה בין המשוררים ובין המדקדקים זה זמן רב, ואף כי המצוקים (המדקקים) נצחו את האראלים והם מנקדים בכלל, עֲרַפְלִים, אולם בערוץ עם "טהר" ישממום למעטים נצנועי הילדות והם כותבים גם עֲרַפְלֵי־טָהֵר בכתוב במדור דבי־רָבֵם, ויש לתודות שמעדר הרגש – והוזה עיקר השירה – הצדק אתה, כלום ירגיש יהודי איזה מעם במלים, תָּגוּ רָבֵנִי המדוקדקות, כשם שהוא מרגיש במלים, תָּגוּ רָבֵנִי המשובשות.

שָׁלֵם

וּמִתְנַסֵּס בְּאַבְקָה

וְהָרִי תִמְחָה שָׁלֵם וְהִזָּק (מְשִׁירֵי הַחוּרָף)

צָרִיךְ לֵהִיּוֹת שָׁלֵם בַּפֶּתַח, כִּי כֵן בֹּא הַעֲתִיד עַל מִשְׁקַל אָפְעֵל: וַיִּשְׁלֵם
בְּכָל עֲמָלוֹ (קוֹהֶלֶת ב', י"ט), וְאִין כֹּאן הַפֶּסֶק.

הָעִירוּנִי

צִנֵּת בִּקְרָה, צָרִיחַת עוֹרֵב

הָעִירוּנִי וְאִיקְצָה (מְשִׁירֵי הַחוּרָף)

כִּבְר הָעִירוּתִי בִּמְקוֹם אַחֵר כִּי הַנִּקּוּד הַנִּכּוֹן הוּא הָעִירוּנִי (כְּמוֹ הַחֲלוּתִי,
תַּמ' הַחֲלוּתִי, הַסְּבּוּתִי, הַקִּימּוּתִי).

שָׁרִיוֹן

אֵךְ פֶּתַחְךָ זֶה צִבְרָתִי

כֵּחַ תַּחַת שָׁרִיוֹן גָּלִיד (מְשִׁירֵי הַחוּרָף)

צָרִיךְ לֵהִיּוֹת שָׁרִיוֹן בְּשִׁין יִמִּנִּית. בְּשִׁין שְׂמָאֲלִית הוּא שֵׁם הָרָה וְאִין
לִהְיוֹת שֵׁם זֶה בּוֹה.

פֶּתֶק

חֵץ וְהֵב גִּנְעֵץ לְרִגְלִי

נָפַל פֶּתֶק מִרְקִיעַ (בַּשּׁוּרָה)

נִכּוֹן יוֹתֵר לִנְקֹד פֶּתֶק בַּפֶּתַח, שֶׁכֵּן אֲנוֹ אוֹמְרִים בִּלְיָן פֶּתֶקָה וְאִלוֹ הִיָּה
הַיַּחֲדִיד פֶּתֶק (כְּתוּבָה קְמוּצָה) הִיָּה צָרִיךְ לִבּוֹא בִּלְיָן פֶּתֶקָה, בְּקִמְצָה קִים.

יִרְקִים

הַשּׁוּמַעַת אֶתֶּת רֵיחַ שְׂרָבִיטִים תְּדָשִׁים וִירְקִים? (גִּבְעוּלֵי אֲשַׁחֲרֵר)

נִקּוּד זֶה שֶׁל יִרְקִים (בַּחֲלָם) הוּא מְשׁוּבֵשׁ לְדַעַתִּי: כָּל הַצְבָּעִים שֶׁנִּזְכְּרוּ
בַּסְּפָרִי הַקּוּדֵשׁ (חוּץ מִן הַשֵּׁם לִבָּן, וְחוּם) בָּאִים עַל מִשְׁקַל פֶּעֶל: צָהָב, נָקֵד,
שָׁרֵק, שָׁחַר, צָחַר, שֶׁהֵם בְּרִבּוּי: צָהָבִים, נָקֵדִים, שָׂרָקִים, אֲדָמִים, שָׁחַרִים,
צָחַרִים (חֲלוּם תַּמּוּי קְבוּץ לִפְנֵי רִישׁ) וְכֵן צָרִיךְ לֵהִיּוֹת יִרְקִים, מֵה שֶׁנִּמְצָא
בְּאִיּוֹב: „אַחֵר כָּל יָרוּק יִרְשֵׁ" הֵלֵא בְּרוּר שֶׁאִין זֶה תֹּאֵר, אֲלֵא הַשֵּׁם יִרְקָה
בְּכַתִּיב וּבִטּוּי אַחֵר, כְּמוֹ מִגְדָּל וּמִגְדוּל, מִסְחָר וּמִסְחוּר, שְׂרִין שְׂרִיוֹן וְאִין לוֹ
עֲנִין כָּלֵל לַצָּבַע, וְכֵן הִיטִיב הַמְשׁוּרֵר לִנְקֹד שְׂחָמָה: „אַחַת שְׂחוּרָה, אַחַת שְׂחָמָה"
(פְּלוּנִי יֵשׁ לִי), אֵף כִּי כֹאן דּוּקָא יֵשׁ מְקוֹם לִבְעָה־יָד לַחֲלוּק לְוֹמֵר שְׂחוּמָה מִן חוּם.

בְּרִשְׁתּוֹת

בְּרִשְׁתּוֹת תְּכַלֵּת וְאַרְגָּמָן (משירי החורף)

צריך להיות בְּרִשְׁתּוֹת (בתו רפה) כדין סמיכות מן רִשְׁתּוֹת.

וּבְשִׁפְתָנוּ

לְמַה נִּירָא מָוֶת וּמִלְאָכּוּ רוֹכֵב עַל כְּתָפָנוּ

וּבְשִׁפְתָנוּ מִתְגַּז (דבר)

צריך להיות ובשפתינו מלא יוד, כי לא בשפה יושם המתג כי אם

בשפתים. וכן הוא במקרא: ושמי חחי באפך (ביחיד אף) ומתגי בשפתיך (ישעיה. ל"ז).

כָּפָר

יֵשׁ כְּעוֹלָם כָּפָר שְׁאֵלָנוּ, מִקֵּץ חֲזֹמֶת יְעָרִים (ואם ישאל המלאך)

הנקוד כָּפָר, בכף שואית, מקובל אצלנו. אף-על-פי-כן אין ראוי להעלים עין. כי כמעט כל בעלי המלוניס והמדקדקים סוברים כי היחיד הוא כָּפָר בשני קמצים, כי כן בא בערבית כָּפָר. ובעברית בא כָּפָר הֶעֱמוֹנָה בפתח ואילו היה היחיד כָּפָר בפא קמוצה לא היה משתנה, כמו קָרַב, וכדומה. ביאליק מנקד כָּפָר כדרכו בשירים להשתמש בנקוד העממי.

עֶבְרִיִּים

לְעֶבְרִיִּים בְּנוֹיֹת תְּשׁוּמָמוֹת (אכן גם זה מוסר אליהם)

השם עֶבְרִיִּשׁ נוטה כמו תְּלָמִישׁ. והנה מחלמיש אנו מוצאים תְּלָמִישׁ צור, ז"א הקמץ נופל כדין והלמד מוקלה מדגש, הרבוי יהיה אפוא תְּלָמִישִׁים וכן צ"ל עֶבְרִיִּים ובסמיכות עֶבְרִיִּשׁ.

מַעְרומִים

מַעְרומֵי-עוֹלָם סְבִיבָכֶם וּמֵאַרְצֵת אֱלֹהִים הַדּוֹמָמָת (קראו לנהשים)

צ"ל מַעְרָמִים במם דגושה, כי הוא מן ערם ולא מן עָרֹם.

וכן בכתוב: וּכְל מַעְרָמֵיהֶם הַלְבִּישׁוּ¹ (דה"א כ"ח, ט"ז).

(1) בנקוד השם הזה נפלה מחלוקת: על פי הררסק שער דקרוק השמות מַפְעוֹלִם יהיה היחיד מערום והרבוי מערומיהם או מערום על דרך עָרוֹם, ואין הכונה שיש שם וו, שהרי בכתוב בא מערמיהם חסר, אלא ר"ל, כי הוא בא רפת מַעְרָמֵיהֶם וזוהי גם דעת קר ומנדלקרן, אולם גינזבורג (מובא בלמן המדעי) מנקד מַעְרָמֵיהֶם באם דגושה וכן מנקד קאניג, שטינברג, ברונבוין ואתרים. וראוי לנו להכריע הכף לצד המדגישים, כדי להבדילו מן מערומיהם בכתוב

ו'פּעמם

יחי בָּהֶם ו'פּעמם וְנוֹשֵׁן וְהַתְּחַדֵּשׁ עִמָּם (ידעתי בליל ערפל)

המשורר חושב את הפעל לְפַעֵמוּ דשמשון, ותחל רוח ד' לְפַעֵמוּ" לשו"פ מבנין פֻּעַל ועל פי זה הוא מנקד "ו'פּעמם" בפ"א פתוחה, אף כי נמצא וְהַתְּחַדֵּשׁ רוחו (דניאל ג') בפ"א קמוצה. לדעתי צ"ל ו'פּעמם (בקל), כי גם "לְפַעֵמוּ" בנין קל הוא, לדעת הכל, ואם המשורר רוצה לחדש הפעל באותה הוראה עליו לנקדו בפא קמוצה להשלמת הדגש, כעדות ההתפעל שבדניאל.

עָרְפֵל

וְעָרְפֵל-עַד לֹא יִקְרַע פְּרוּשׁ פְּסָדִין (על כף ים מות זה)

צ"ל עָרְפֵל-עַד (קמץ הריש נופל והחטף משתנה לפתח כדין).

הֶהָרִם

עַל חֲלָמִישׁ פָּנּוּ אֶחָד גִּשְׁאָר עַד הֶהָרִם (על כף ים מות זה)

לא מצינו הא הידיעה קמוצה לפני ה' מלבד מה שנוכרו למעלה בהערתי על בָּהֶר. ואולי נתרשה לנקד הֶהָרִם, אף כי הנגינה על ההא הקמוצה (דלא כמו הָהָרִים) מתוך מה שמצינו בְּהֶרֶת (ויקרא י"ד, ג') מן בְּהֶרֶת בסו"פ. וכן יש לנקד (צד שכ"ג, בעיר ההרגה) "אַוֹרֶת הֶהָרִג" תמ' הָהָרִג. וכן השוו את הה"א בענין זה לחי"ת ומנקדים נָהָג על משקל פָּהָה.

יִחְבֵּק

יִגְשֶׁשׁ קִיר בְּעוֹר, יִחְבֵּק אָבֶן (הולכת את מעט')

צ"ל יִחְבֵּק, שכן כתיב "עַתָּה לְיִחְבֵּק" (קוהלת ג', ה') וכן "אוֹתוֹ אִחְבֵּק" (מי אני ומה אני) צ"ל אִחְבֵּק.

תִּשְׁמַט

אֶת הַדָּהָה הַצּוֹמֵק מִפִּי תִינּוֹקָה תִּשְׁמַט (וחיה כי יארכו הימים)

צ"ל תִּשְׁמִיט עתיד הפעל פשוט, לא מקצר, שאין כאן צווי.

תִּשְׁלַט

לֹא תִשְׁלַט עֵינֶיךָ מֵעוֹלָם בְּחַג גִּפְשָׁכֶם וּבְאֶבְלָה (יחי חלקי עמכם, רלי"ב)

צ"ל תִּשְׁלַט, ככתוב "וַיִּשְׁלַט בְּכָל עַמְלִי (קהלת ב', י"ט).

מלא שבא בבן סירא (מ"ב כ"ו, הוצאת סגל) שהוא מלשון ערמה. וכן מנקד ילון מערָפֶן גן המסלים והחירות, צד 3, אף כי בכתיבי של שמי מנוקד מערוֹטֶן מלא וו.

הַרְצָפָה

סָה שִׁימוּ לְרַגֵּל וְזוֹ לֵהֵב קֶצֶפָה

וְתִנְיֹד חֲמִסְכֶם לְאַבְנֵי הַרְצָפָה (למנצח על המחולות)

השם הנכון הוא רֶצֶפָה (כן הוא ביחזקאל מ', י"ז; מ', י"ח מ"ב, ג') ובאסתר בסמיכות רֶצֶפֶת. והוא שונה מן רֶצֶפָה (ישעי' ו') אבן-גַּחְלֵת. ואם על המשורר יִחְפָּה לחץ החרוז אין לוֹתֵר על הבדלה זו בשפת הדבור והפרוזה המנוקדת. ועיין המלון המדעי, מנדלקרן, קניג, שטינברג וגם ביאליק עצמו במקומות אחרים. בסוף, שולבוּם וגרִינֵין אין הבדלה זו ויש לתקן.

עֲנוּג

עֲנוּג אָכִיב אִזְ בְּהִיר קִיץ, נוֹגֶה סָתוּ אִזְ עִז חֶרֶף,

(אחר אחר ובאין רואה)

אין בעברית תאר עֲנוּג על משקל פְּעוּל אלא על משקל פֻּעַל "ענג", הרכה בך וְהַעֲנִנְהָ, וצ"ל אפוא ענג אביב על דרך קטן בניו, או במקף ענג-אָכִיב ע"ד שְׁלֹש-אַלֶּה.

מִנְרָשׁוֹת

גִּנִּים עוֹמְרִים לוֹ סָכִיב וּמִנְרָשׁוֹת מִנְדְּלִי פֶכַע (אחר אחר ובאין רואה)

צורת הרבוי לקוחה מיחזקאל (כ"ז, כ"ח): מִלְּקוּל זַעֲקַת חוֹבְלִיךְ יִרְעָשׁוּ מִגְרָשׁוֹת. ויש להעיר כי צורה זו היא מסומקת, כי יש קראים שם מִנְרָשׁוֹת כמשוררנו (כן שולבוים), אולם הרוב קורא מִנְרָשׁוֹת ברי"ש שואית. ויש (למשל; גנאח וברונוביץ) שקוראים מִנְרָשׁוֹת ברי"ש חלומה. גרִינֵין קוראים היחיד מִנְרָשָׁה ומבארים מקום מושב במדינת הים, וזוהי דעת בן יהודה.

מִכְסָּה

לֹא כְתַנְתָּ, לֹא נָעַל לֹא בָגַד וּמִכְסָּה (למנצח על המחולות)

במקרא וּלְמִכְסָּה עֲתִיק (ישעי' כ"ג) ושנה המשורר לשם החרוז עם מִשָּׂא ואולי אין זה אלא טעות הדפוס וצ"ל מִכְסָּה, כי המשורר לא גמנע מלחרוז חרוזים מרפרפים, ז"א המתדמים רק באותיותיהם ובהברה הראשונה (פחרוז מלעילי), כמו עֶרֶב-קְרוֹב, בָּחוּר-שְׁחוּר, מוֹכֶה-אוֹכֶה ודומיהם.

סְמִמּוֹת

וְתִשָּׁבֵט צִהְלָה מְסִמָּמוֹת אֶפְלוֹת (לא ידע איש מי היא)

מסמטא בא הרבוי סְמִמִּיּוֹת או סְמִמִּיּוֹת (יסטרוֹב, לוי, דלמן). הצורה העברית בנפרד היא סְמִמּוֹת ולא סְמִמִּיּוֹת.

גולם

וַאֲנִי נִשְׁאַרְתִּי גֹלָם

כִּזְק זֶקֶן עַד־הָעוֹלָם (אחת שתיים)

הנקיד בקמץ הוא לשם החרוז כעדות „גֹלָם” (כשיר פלוני יש לו), ולפי דרך המשורר לחרוז חרוזים מרפרפים יכול היה גם כאן לנקד כהלכה.

הַשְׁמוּרָה

מָאָז אֲזַר הַבָּקָר עִם רֹאשׁ הַשְׁמוּרָה (המתמיד)

צ״ל הַשְׁמוּרָה כדכתיב „וַאֲשְׁמוּרָה בלילה” (תהלים צ״). ואין משקל אֶפְעוּלָה בעברית. וגרם החרוז (המלעילי האשכנזי) עם „תורה”. ודע, כי בן־יהודה מביא שם אֶשְׁמוֹר (על משקל אֶרְמוֹן) בשם הפיוט ומוסיף כמו אֶשְׁמוּרָה, ולא היא, כי אין אֶשְׁמוּרָה כלל וגם בקרובץ יתכן שצ״ל אשמוֹר (כמו אתמול). כמו שמצאתי אצל הקליר בקרובץ לפורים „ובאשמוֹר הכניע” (וישם). וכן מנקד צונץ 403 S. P.¹

גִּנָּה

אֶךְ תִּבְטָה גְּדוּלָה בְּמִשְׁכַּת הַגִּנָּה

מִן־כִּינָה לַעֲשֵׂר כִּי סָר מִן הַנְּתִיבָה (המתמיד)

שם זה בא בכתוב רק בצורת סמיכות „גנת אגוז”, „גנת הביתן” ומשום כך אפשר לומר שאין הנפרד גִּנָּה אלא גִּנָּה, ובא על דרך גִּלְגַּל גִּלְגַּל עֲגֻלָּתוֹ וזוהי גם דעת המלון המדעי בשם גִּלְגַּלִּי. אנו, כמובן נשתמש בשם גִּנָּה גם בנפרד כהכרעת ביאליק.

צִפּוֹר

וַצִּפְצוֹף צִפּוֹרוֹ לֹא יָתֵן לוֹ לִישׁוֹן (המתמיד)

השם הזה בא ברבוי צִפְּרִים ומוזה ראייה שהחולם אינו מלא, שהרי נשתנה, הוו לפי זה אינה אלא כתיב מאוחר (כמו למשל „שחורה” בשח״ש מן שִׁחַר בויקרא). ובאמת יש כמה פסוקים שבהם בא השם צִפּר חסר וראוי אפוא להנהיג את הנטייה המשתנה גם ביהיד ולומר צִפְּרִי צִפְּרִי צִפְּרִי וכו' ולא צִפּוֹרִי בּוֹ מלא. וכן מצאתי במסבות השם⁽²⁾. אגב ראוי לומר לא

(1) מוכן מאליו שיש רשות למשורר לחדש משקל, אלא שאין צורך בו אם לא בלחץ החרוז.

(2) כשהרציתי דברי לפני המשורר השיב: „אִי־כ הית צריך גם צפרה לבוא בחסף קמץ: „צִפְּרָה!” קשה להכריע משורר שהוא גם מדקדק! ואולי יש לקרוא צפרה מלעיל וההיא נוספת כמו בשלישה, עגלונה וכדומה (שמות מקומות).”

יָבֹחַ לוֹ לִישׁוֹן כְּמוֹ בְּכַחוּב אוֹ לֹא יִתְגַּדֵּלוּ לִישׁוֹן. וְעֵין לַעִיל הִהְעֵרָה עַל „לִבְכוּת לִי נִתְנָה“.

נִגְרַר וְנִדְרָה

נִגְרַר שְׁעַר תַּלְתָּלִיָּהֶם וְנִדְרָה לְרַעְמַת הַלְבָּאִים (מתי מדבר)
צִיל אַחַת מִשְׁתִּים: אוֹ נִגְרַר וְנִדְרָה, שְׁנִיהֶם בַּהוּה, אוֹ נִגְרַר וְנִדְרָה
שְׁנִיהֶם בַּעֲבָר.

מוֹעֲמָה

עֲנִים פְּגִימוֹ וְשׁוּפוֹפִים וְעֵינִם בְּנַחֲשֵׁת מוֹעֲמָה (מתי מדבר)
צִיל מוֹעֲמָה עִיד מוֹסְבָּה הַפֶּעַל מִן עַמִּם.

קִדְנִי

בּוֹלָטִים פְּסִדְנִי הַפְּרִזָּל (מתי מדבר)
יֵשׁ לַהֲשׁוֹת הַמְדוּת וּלְנִקֵּד גַּם כֹּאן קִדְנִי (רפח) כְּמוֹ קִדְנִי (משירי
הַחֹרֶף, קמ"ח).

מִתְרָאוֹת

בְּמִי מִתְרָאוֹת מְבָלְאוֹת תְּוִירִים (בעיר ההרנה)
כָּל הַמְלֻנִּים מִנְקִדִּים שֵׁם זֶה מִתְרָאוֹת, כִּי הַנִּקּוֹד בְּכַתוּב הוּא עַל פִּי
הַשֵּׁם מוֹצְאוֹת. בִּיאֲלִיק מִנְקִד כְּמִקּוּבֵל בַּעַם.

תּוֹ

תּוֹ הַפְּנוֹת עַל מַצָּחֶם וּלְכָבֶם יָבֵת שְׁאֵיָה (בעיר ההרנה)
תּוֹ מִן תּוֹה כְּמוֹ דָּג מִן דָּגָה וְצִיל בְּסִמִּיכוֹת תּוֹ הַפְּנוֹת וְכֵן צִיל תּוֹ
נִגִּינָה כְּמוֹ דָּגִי תִּים וְלֹא תּוֹי נִגִּינָה.

עֲבֹר

פְּסוּחַ וְעֲבֹר בֵּין מוֹקְשֵׁי זָהָב (הַבְּרִכָּה)
צִיל פְּסוּחַ וְעֲבֹר מִקּוֹר נִפְרָה, הַקֵּשׁ קָחוּב וְהַשְׁלֵף לֹא תִשְׁלִיךְ, כְּמַעַט בְּלִי
יּוֹצֵא מִן הַכֹּלֵל.

נִגְנִי נִגְנִים

לֹא קוֹל לָהּ וְלֹא הִבְרָה לָהּ אֵךְ נִגְנִי נִגְנִים (הַבְּרִכָּה)

ביאליק החליט לנקד שם זה על משקל מִנָּה, הקש "רַבְבוֹת גִּוֹן וְצָבֵעַ" (והר).
 אולם לפי זה אין לומר הרבוי גִּוִּיִּים אלא גִּוִּיִּים ובסמיכות גִּוִּי, הקש מִנָּה
 ערלים (יחז' כ"ח, י'). אכן יתכן שיבוא על ב' משקלים: "גִּוִּי" וגִּוִּי, כמו בְּשֵׁם
 בְּשֵׁם, בְּשֵׁם.

בְּכַד בְּכַדִּים

שְׁתֵּי אֲבָנֵי בְּכַד קְבוּעוֹת, בְּכַדִּים גְּדוֹלִים וּמִבְּהִיקִים (הברכה, של"ח)
 כדכד כתיב חסר וצריך להנחות בקבוץ בְּכַדִּים (כרנוביץ). וכן פְּתִלְתָּלִים
 (מגילת האש, שמ"ז) צ"ל פְּתִלְתָּלִים.

וְהִנֵּה

וְהִנֵּה נִצְבֶּתַ עִמָּה לְפָנַי בְּמֵלֶא הוֹדֵד עַל הָאָרֶץ (מגילת האש)
 צ"ל וְהִנֵּה, כמו שכתוב הִנֵּה יָפָה רְעִיתִי (שה"ש).

קוראים — הרני בתענית עד דחסול פרקי, לאמר עד שיגמר. — מכל אלה רואים אנו כי חסול הוא גמור, כלה, השתת עד כיה, מה שאין כן בליקוידציה, שרש המלה הרומית הזאת הוא liquidus, לאמר היה ברור, היה בהיר וזך, והנה בזה גם בארו מלונים שונים לליקוידציה: הבא לידי סדור וברור תביעות שונות (Brockhaus), הוכחת הנכונות של איזה חשבון (Weber), סדור של ענין מסתרי (Heyse), סדור אפי של איזה עסק או ענין, ברור הרכוש, ובבורסה — המועד הקבוע למסירת נירות הערך הקנויים וכדומה (Littre), סדור החשבונות של איזה חברה וכו' (Gazier), המעשה לסדר החשבונות, מכירת סחורה בזול כדי להשיג כסף מוזמן (Larousse), סדור החשבונות של עסק (Larive et Fleury) ובכל אלה אין זכר לכליון, לגמר ולהשתתה.

ואם אין אנו חפצים להשתמש במלה הזרה הזאת המקובלת בכל השפות אף כמו שהיא, הלא אפשר לתת לה צורה עברית — לקוד, לקויד, כמו שקבלנו אכלס, אכלוס, ואם לא נחפץ גם בשורש זר הלא אפשר אולי להשתמש לזה בשרש צרוף, הצרף, הצרפה, ובספרותנו יש סמוכים לזה, במע"ד ר' ב' אנו מוצאים — ולא כמוה שהוא מצרף, לאמר מחליף מטבעות קטנים בגדול, מצטרפים לסאה, בפאה ו' מ', לאמר באים בחשבון יחד, ואת ההפעיל אפשר לקבל בשביל הליקוידציה.

י. ג.

הערה

צבי הרזהב ב"לשוננו לעם" מי"ב למרחשון מעיר בצדק על הנקוד של פראית, פראות, שאינו נכון, ברמותו אותן לשלך, ילד; וטן פראות הוא מסגל גם לפ' שלנו פתח: פראית, פראות, קדם כל הצורה פראית משובשת מעקרה. כמו מן מלך — מלכה וטן ילד — ילדה, ככה מן פרא — פראה (מפי ר"ב שברץ) ומה שנוגע לנקוד הפ', לא נרחיק עדותנו מן פראות, כדעתו, אלא נלמד משם עצם פרטי מאותו השרש הבא בחיריק: "פראם מלך ירמות", ונגקד פראה, פראות; ככה מן תבגי בן גינת נלמד על נמית השם תבן, שלא באה בתנין; הגם שיש, ששם ע"פ מנקד שונה משע"כ: — פראי — פראי ועוד — יש, אבל זה לא מכרה. גם על המלה "כזה" הוא חולק בלי כל ספק. "הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו?" והיה כזה יום מתר" ועוד. הוא מציע "כמותו", — לשון חכמים, אבל גם לשון מקרא לא כעורה.

מ. אלטמן

ל ק ו ר א: מפני שלא נתן המאמר "הדגש הכפלן" למתכרו להנהיג אתרונה, נפל, לעערנו, כמה טעויות בו; ומפני סבות תכניות לא נחננו כמה סגנים על האותיות הלועזיות — בחוברת הבאה יבוא לוח התקונים, שהכל יתוקן בו.

תקון טעויות: עמוד	1	שורה	12	(מלמטה)	במקום הששים	ציל החמשים
"	1	"	12	"	התשעים	השמונים
"	15	"	15	"	ימפריסן	ימפריסן
"	18	"	12	(מלמעלה)	ונקלה	ונקלה
"	26	"	14	"	חמש	חמץ

על הלשון בשירי ח. נ. ביאליק

יצירתו הלשונית הכבירה של ח. נ. ביאליק אינה נתנת להערכה כלאחר יד. רק חקירה מעמיקה בכל יצירותיו של משוררנו, בשיריו, ספוריו, מאמריו ותרגומיו תתן לנו מושג נכון מכל מה שפעל משוררנו לחדוש הלשון ותחיתה. מר אברונין בשני מאמריו מטפל רק בשירה של ח. נ. ביאליק, מבלי לנגוע כלל בפרוזה שלו, שבה הגיע לעושר לשוני ולשלמות בטוי מפליאים. כמו כן אין מר אברונין מטפל אלא מעט בצרופי מלים, צורות סגנוניות, בטויים ותמונות, שבהם בעיקר משתקף שיעור קומתו של המשורר מחיה הלשון, השליט בכל מכמניה. יש גם לעמוד על הפלא של הפחת רוח חיים חדשים במלים מתות שכמעט אבדו לשפתנו והמשורר כמו במקל קסמים השיבן לתחיה והחזיר ללשוננו את האבדה שאבדה לה. נקוה שבמשך השנה, שנת יובל הששים למשוררנו תעשה עבודת חקירה זו, ורק אז יתברר לנו ערכו של ח. נ. ביאליק ללשוננו השבה לתחיה. שני מאמריו של מר אברונין הם רק התחלה לחקירה המקפת שצריכה להעשות בכוון זה, כי גם באותן השאלות שבהן הוא מטפל לא דלה את כל החומר, ומשום כך אוסיף בזה הערות אחדות למאמרו.

צִאָלִים. מר אברונין חושב שהמשורר משתמש במלה זו במובן צללים. אולם אם נשים לב לכל המקומות שבהם באה מלה זו בשירי ח. נ. ביאליק, נמצא שהיא באה אצלו במובן עצים מצלים, עצים נותנים צל:

וּבֵין הַצִּאָלִים בַּחֲרָשָׁה (גמדים)

הֶלֶךְ הֶלְכָה בֵּין צִאָלִים (עיניה)

דְּבִיר קִדְשׁ מְצַנֵּעַ בֵּין צִאָלִים (הברכה)

גִּדּוֹת. יש להעיר שלפי דעת קניג היחיד הוא גִּדְיָה וצורת הרבים גִּדּוֹת היא קצור מִגִּדּוֹת בהשמטת הִי, בדהי"א י"ב, טו נשתמרה עוד בכתוב החזרה העתיקה: גִּדּוֹת.

יָתוֹם, יָתוֹם. אצל משוררנו מצויה גם הצורה יָתָמוֹת, שהיא יצירת

הפיטנים (ראה דידיון גנזי שכטר ספר ג', עמ' 88). בקשר עם זה יש להעיר, שתמונת היתמות מצויה לרוב בשיירי ביאליק. כל דבר בודד, עובב ועלוב מקבל בדמיונו צורה של יתום:

וּלְפָנַי הַקָּמָה הַמְּלָאָה

עוֹמֶדֶת בִּיתוּמָה זָבֵלָה (משיירי הקיץ)

וּכְיָתוֹם עֲלוֹב אֲשֶׁר שָׁכְחוּ

מִתִּי הָסֵד תַּת לוֹ כְּסוֹת לֶחֶם

בֶּן חֲשׂוֹפֵי נֶגַע תַּחְתִּיָּהֶם שֶׁחָחוּ (הבתיים. תקון חצות)

וּמִתִּיָּהֶם הָלַב (הקיץ נוע)

יְעִמָּה מִת הַיָּם נְתִיָּתָם בְּפֹז (על כף ים מות זה)

הנוצה שנשרה מהנשר במתי מדבר נאחזות בחודו של רמת,

וְצוֹנְכָה וִיתוּמָה שֶׁם תִּפְרָפֵר וְתִזְהִיר עַד נִפְלָה לְאָרֶץ

וּבִמְגֶלֶת הָאֵשׁ אומר המשורר על התלתל שנשאר מרעמתו של ארי

האש שעל המזבח:

עוֹד תִּלְתֵּל יָתוֹם אֶחָד מִקְצֵה כְּעֻמָּתוֹ מִהֶבֶה וְרוֹעֵד

לשירה שאין לה הד בסביבה, שירת משורר בודד קורא המשורר

„שִׁירָה וִיתוּמָה ועוד...

נְפֻצוֹת. נראה לי שיש לפרש באופן אחר את הבית מהשיר „גמדים”

המובא על ידי מר אברונין:

וּנְפֻצוֹת הָרְסִיסִים הַנִּכְיָם כְּבִדְלָח

מִתִּיּוֹנִים נִיצוֹצוֹת נִיצוֹצוֹת

נושא המשפט הם הרסיסים, אלה הם נטפי הטל הנזכרים קודם שהגמדים נערו אותם מהדשאים. המלה נפוצות היא תאר הפעל על דרך: ארכות, קצרות, ומובן המשפט הוא: הרסיסים הזכים כבדלח מתיונים ניצוצות בהפיצם איתם.

וְנִעְמֹ. מר אברונין לא צדק בחשבו, שבמקום ויעכו אל המים (מגלת האש) צ"ל וְנִעְיִטוּ. במקרא אנו מוצאים תמיד ויעט ותעט בפתח, מה שמראה שהפעל הוא מנחי ל"ה, כי משרש עיט צריך היה להיות וְנִעַט במקמך. באורם של המדקדקים, כי פה בא פתח במקום קמץ בהשפעת הע', אין לו יסוד, כי הלא וְנִעַר (עור) בא בקמץ למרות העין. האמת היא שבשפתנו מצויים שני שרשים עטה. האחד במובן עטף, כסה, מתאים לפעל הערבי عَطَا – עִטָּה השני במובן רוק, מהר, מתאים לפעל הערבי عَطַ – עִטָּה, המצוי בערבית בפֶּעַל במובן האץ, הרץ, החש. מהשרש השני הזה בא כל וְנִעַט, וְנִעַט שבמקרא, וממנו גם שלמה אהיה כעטיה על עדרי חבריך (שה"ש א' ז').

השם עיט בא מהשרש עוט המצוי בערבית גמובן צעוק, צרוח, וצפור זו נקראה כך על שם קול הצריחה שהיא משמיעה בהתנפלה על טרפה. על פי זה יש לפרש את הפסוק בשמ"א כ"ה י"ד: וַיֵּצֵא (בקמץ) בהם – צעק עליהם, גער בהם. וכן יש לפרש את הפסוק בבן סירא ל"א י"ט:

אָכַל אֲשֶׁר נִכְחַד וְאֵל תַּעֲט פֶּן תִּנָּעַל

אל תמהר לאכל, ולא כפי שפרש המו"ל: אל תחטף כעיס, או שיש לנקד את הת' בקמץ.

שָׁכַל. מר אברונין לא הוכיח, שאין להשתמש בפֿעֶל שָׁכַל במובן אבד. להפך, נראה שלפֿעֶל אותה ההוראה כמו לקל. השוה: תפלט פרתי ולא תשכל (איוב כ"א ט'), ולא תשכל לכם הגפן בשדה (מלאכי ג', י"א) – הגפן לא תאבד את פריה לפני הזמן, בעודנו בוסר. וכמו שיש שְׂכֻלָּה, כך מצויה גם המלה שְׂכָלוֹת (ירמיהו י"ח, כ"א).

הַתְּדַפֵּק. יש להעיר על הבטוי הנפלא בצירייתו: הַיֵּא מְתַדַּפֵּק פִּכְנָפָה עָלֵי שְׁעַר הָאֶהָבָה (ואם ישאל המלאך), ואיני יודע משום מה תוקן בהוצאה החדשה (תל-אביב תרפ"ו) מתרפק במקום מתדפקה.

נָהָה. מר אברונין (כמאמרו הראשון) חושב שהבטוי יִשְׂאוּ עֵינֵם הַנֹּזֶה (הקיץ גוע)

אינו נכון ויש להשתמש במובן זה רק בנפעל: עינם הננהה. יש להעיר, ששמושו של המשורר יש לו יסוד ברש"י האומר על הפסוק ביחזקאל ז' י"א: ולא נה בהם – אין בהם נוהה אחרי מגעגע ונותן לב אלי כמו וַיִּנָּהוּ כל בית ישראל. הקל נהה במובן המשך התגעגע מצוי גם בפיוטים, עיין האוצר לפין ערך נהה.

לבסוף אני רוצה להוסיף חדושי לשון אחדים שרשמתי לי בזמן הקריאה. גַּתְלָלוּ הָרִי חֹל תִּתְקֶם (מתי מדבר)

הנפעל מתלל הוא צורה מחודשת על ידי ח. נ. ביאליק. במקרא אנו מוצאים רק בינוני פעול תלול. בפיוטים מצוי ההפעל הותלל (ראה גגוי שכטר ספר ג' עמ' 76).

מְקַבֵּל מַכּוֹת (מי יודע עיר לישטינא). לכאורה זהו בטוי בלתי נכון, אבל באמת יש לו יסוד בשפתנו. במשנה אנו מוצאים: אמדנוהו לקבל ארבעים (מכות ג', י"א). ובבן סירא מצוי גם הבטוי: לקבל תענוג (ל"א ג' בהוצאת מ. צ. סגל).

מַלְטָם בַּמּוֹבֵן קֶלֶט לַמִּקְטָעִים:

תְּמַלֵּט תִּגְלֵב אֲנִי הַקְשָׁכָת (רְזִי לִילָה)

הֶגֶם. בִּיחֹס לַעֲיִנִּים בַּמּוֹבֵן הַפְּנוּת:

וְהִגִּים אֶת עֵינָיו הַנֶּדָּה (יְהִי מִי הָאִישׁ).

כל זה אינו, כמובן, אלא כטפה מן הים לעומת אותו האוצר הלשוני הרב שביצירות ביאליק. רק אחרי אשר יחקר האוצר הזה לכל פרטיו, תתברר לנו בשלמותה המהפכה הכבירה שהתחוללה בשפתנו עם הופעתו של ח. נ. ביאליק.

לשונו של דוד הראובני

כשפנו אנשי קירואן אל ר' צמח גאון ושאלתם בפיהם על אלדד הדני ועל פסקי הלכותיו, לא שכחו להוסיף גם ידיעות על הלשון העברית המשונה אשר בפיו, והודיעו גם כמה חדושי מלים ששמעו ממנו. כעבור מאות שנים הועילו המלים האלה וכל סגנון הלכותיו להעמיד אותנו במקצת על טיבו של הדני. דבר אחד, לכל הפחות, הוברר על פי לשונו – שממדינה ערבית היה מוצאו ולשון ערב היתה שגורה בפיו. דורות רבים עברו מן הזמן שהופיע וחלף הדני בעולם היהודים ושליח אחר מבני עשרת השבטים – לא היחיד – הופיע בעולמנו, ואף הצליח לעורר ענין בעולם ולהטיל סערת־מה בצבור היהודי בן דורו. הפעם לא היה זה דני אלא ראובני, דוד אחי המלך יוסף בן המלך שלמה, המולך על בני ראובן, העם הישראלי במדבר חבור.

אמנם התאדה ענן המסתורין שחפה עליו, אבל כל סודו טרם נתגלה עד היום. מן הזמן שנמצא ספר זכרונותיו, ונתגלו לנו דברים כמוסים אשר לא ידענום מתוך עדות בני דורו היהודים והנכרים, לא חדל דוד הראובני למשוך אליו לבות חוקרים וסופרים, ויש לחשוב שסודו ישמש נושא עוד לימים יבוא¹). גם בדבר דוד הראובני יכולה

---

(1) אין, כמובן, כאן המקום לעמוד על פרטי שאלות היסטוריות ונסעתי מהן אף במקרים שיש להן שיכות גם לדברים שבלשון, כגון על ידיעותיו התלמודיות של הראובני, וכו'. מאמר זה הוא מעין מאבר־לואי למאמרי „דוד הראובני לאור ההיסטוריה“, בספר השנה של החברה העברית להיסטוריה ואנתונגרפיה, תרצ"ג.

עלי להעיר כאן שהציטטות הטובאות להלן הן כולן מתוך ההוצאה השלמה היתירה, שנעשתה על פי העתקה מן כתב היד היחיד שהיה בעולם מספר זכרונותיו של הראובני ושננב מחוץ המסורה הבודלואנית (כת"י מיכאל 560), כונתי להוצאת א. נויבאר, בספר סדר החכמים וקורות הימים ח"ב (אוקספורד תרנ"ג), עמ' 133–223 (Anecdota Oxoniensia) וח"ב

לשוננו לעזור לנו להרים קימעה את המסך הסודי מעל פניו. אמנם, כאן לא בחדושי מלים אנו עוסקים, הללו מועטות מאד בספרו ומקור „חדושם” נכר לעין אגב רהוט קט, אף לא המלים הזרות מושכות את לבנו לשאלה זו: המלים הזרות מרובות בספרו, אבל כולן, או כמעט כולן, שאולות הן מן האיטלקית, שבודאי, כמקובל להניח, למד לדעתה במשך ימי שהותו במדינה זו, וגם אחרי זה, בהיותו מוקף, בפורטוגל, יהודים איטלקיים. חמר הבעיה מהוה כאן סגנונו, הזר בהחלט ללשון העברית. דוד הראובני דבר רק עברית, זו היתה „לשון מדינתו”, וידע ידיעה הגונה גם ערבית. בני דורו מעידים על לשוננו העברית שהיתה נלעגת עד מאד וקשה היה להבינה ⁽²⁾. לשון עלגים זו היא שנשארה לנו גם בספרו, ושאותה אנו מנסים לנתח כאן וממילא גם להעמיד על פיה, או על פי הלשון שבה דבר בנעוריו ולמד בה עברית, את מקום מוצאו.

כאן עלינו להעיר, שבגשתנו לנתח את לשוננו על-פי ספרו, בהכרח אנו מקבלים את ההנחה שספר זכרונותיו נכתב בידיו עצמו ⁽³⁾. כך מקובל לחשוב ועצם הספר כאילו עד הוא לכך. לראיה כל שהיא יכולה לשמש עובדה זו: מספור הראובני לא נשאר אלא כתב-יד אחד – ואין ממנו כמה נוסחאות, כבספור אלדד, למשל – ועושה רושם של ספר אבטנטי. ספור המעשה לא נגמר בו. בסוף הספר יש הוספה: „אלו ההוצאות שעשה ר' שלמה כהן לאדוננו שר הצבא ר' דוד, פה אכתוב אני, שלמה כהן, בכמ"ר אברהם כהן וצ"ל מפראטה את כל ההוצאות אשר עשיתי בעד אדוננו וכי... מיום י"ח לחדש טבת רפ"ו, כי ביום ההוא לקחתי החשבון מהמעו"ת... ונגמר: „וכתבתי כל זה ביום כ"ד ימים לחדש אב רפ"ו, למען יהיה לזכר לדור דורים”... ואחרי זה באה עוד הוספה כל שהיא, מספר החשבונות של נאמן בית הראובני, שעליו הוא מדבר וחוזר ומספר בשבחו בספרו. נודעים לנו פרטים חשובים רבים מן הימים האחרונים להיותם יחד.

כל שאר ההוצאות נעתקו מההוצאה הזאת. אבל ה„תכמים” הרשו לעצמם כאן דבר מיוחד, בלתי רגיל בהוצאת טקסטים: „ערכו” את הספר, מבלי להודיע על זה, והמעתיקים – המוללים האחרונים אף לא הרגישו בדבר שלפניהם טקסט מוויף.

⁽²⁾ אברהם פריצול ב„אגרת ארחות עולם”, גם כאן טוב להשתמש בהוצאות הקדומות, בידי היתה זו של Thomas, עם תרגום לטיני, אוקספורד ת"פ. בהוצאות המאוחרות חלה יד הצנזור בספור על אדות הראובני.

⁽³⁾ כך חשב כנראה גם גויבויאר בהעירו, שכתב-יד אינו מידי הראובני, בגלל החסרונות ושבושי הכתיב ^(?).

שלא בא ענינם בספר הזכרונות. והנה, סגנונו של שלמה כהן – שבספר חשבונותיו אין סבה להטיל ספק במקוריותו – הוא אחר לגמרי מאשר סגנון ספר הזכרונות. אמנם, גם כאן מרובות המלים האיטלקיות, אבל זהו סגנון "רבני" רגיל, לא תורני ביותר, שאין בו לא ברברזמים מיוחדים ולא שגיאות מקוריות.

נויבואר, המו"ל הראשון של כתב־היד היחיד המתאפק מהביע דעה מפורשת על הראובני, מעיר בכל זאת: "הדבר היחיד שאוכל לאמר בודאות הוא שסגנונו העברי של יומן דוד הוא זה של יהודי אשכנזי"... נויבואר מוסיף: "דוד יכול היה להיות יליד מצרים וידע את הערבית כלשון אם" (4).

ואף־על־פי־כן, נתקבלה סברה זו – על מוצאו האשכנזי של הנסיך היהודי – בכל חוגי הספקנים. ועל יסוד זה בנה מקס ברוד את הרומן הידוע שלו. לעומת זאת, ישנו חוג ידוע של סופרים, ודוקא בימינו, שאינם שמים לב אפילו לספקות של חכמי הדור שעבר, ודברי ה־נסיך היהודי הם בשבילם אמת שאין להרהר אחריה. הללו אינם שמים לב גם ללשונו. להצדקת עובדה זו צריך להוסיף, שכדי שסגנונו לא יהיה מופרך כל־כך... תקנוהו וערכוהו כיד בקרתם הטובה עליהם! הכניסו בו שנויים, האריכו וקצרו. מלבד מה ששטששו את כל עצמיות צביון הספר, שכשו לפעמים גם את החומר ההיסטורי והגיאוגרפי (5).

החומר הנתון בזה לשם אילוסטרציה אינו מקרי. המשפטים הנתונים אינם בודדים בספר, שאפשר יהיה לתלות ברברזם זה או אחר במקרה. כל אחת מהצורות המובאות בזה, נמצאת פעמים אין מספר בספר. בשגיאות אחדות הרביתי את הדוגמאות, למען הראות את התמידות והשיטתיות שבהן. המראות שביסודן נמצאת לשון אחרת, וזה, שבה אין השגיאות הללו שגיאות, אלא צורות־לשון רגילות. מצד אחר, אין הבטויים הללו אלא קטעים, הרושם מתקבל בעיקר משלמות הספר, הכתוב כולו בסגנון אחד. מעין זה שהצפתים קוראים לו Petit-nègre

לפני שנעמוד על פרטי הדברים, מוטב להעביר את הדוגמאות המועטות

(4) שם עמ' 13.

(5) על כמה מן הפרטים האלה עמדתי במאמרי "דוד הראובני לאור ההיסטוריה".

ביחס לחומר, מכיון שאפשר להשתמש בדוגמאות אלו כמעט בכל משפט ומשפט שבספר ⁽⁶⁾.

- (133) וצו לי אלך תחלה ברומא, לפני האפיפיור...
- (133) ועמדתי חולה חמשה שבועות...
- (133) ואז לקחתי בית ועמדתי ב' חדשים...
- (134) להעמידני בביתו...
- (134) צמידים מן זהב...; בשלשלת מן זהב...; נזם מן זהב...
- (134) והנני אתן לך...
- (134, 135) ואתן לך מחילה וסליחה... בשנה האחרת...
- (135) לשטני עם נערה יפה מהשפחותיהן...
- (135) שזה הספר יקר יותר מאלף פרחים...
- (135) ונשבעים אנחנו שלא נכחד ממך מדברייך...
- (135) הספר השקר
- (135) והלשון אותי...; הלשון אותך...
- (137) השר אשר הוא עומד על כל ממונך
- (137) ויש נהר אחד מעפר במים, יטבעו בו...
- (136) שנים חדשים...; שנים סוסיים...; שנים עבדים...
- (144) שנים שעות...; שנים זקנים...
- (137) לעובדיה השר העומד על המקום האל (—יחיד מן אלה!)
- (137) השר מהמקנה האל...; עובדיה השר האל...
- (137) ויש להם בתים מעצים...
- (138) אם תלך למחר תלך בשלום, ואם תעכב...
- (138) שאל אליהם מארץ הזאת, הטובה היא אם רעה
- הלילה שעברה...; בלילה הזאת...; בואת הלילה... וירץ
- (138) לקראתם מאת הארץ על ראש מדברות...
- (138) שיש לבן המלך חולי גדול...
- הנה שכרך לפני האל ואלי הרבה, ואין טוב לי
- (138) שאעמוד בארץ הזאת, בהיות בני המלך הנה...
- (139) במדבר הזאת...
- (139) ותקח לי גמלים טובים יוליכונו במדבר...
- (139) והסכימו למלאות על הגמלים עורות מים ללכת...
- (139) נתתי את עבד אלוה בעשרה דוקאט...

(6) המספר שעל יד כל שורה מראה על מספר העמוד (בהוצ' נויבויר).

- (139) אך אני ממתין העבד שלך...
ואין טוב לי שאעמד עד שהגעתי במדינת...
- (141) מן השנים שבטים
(140) אמרתי: תלכו בעד העבד...
(140) בזה הפעם...
(140) המים הקרוב...
(141) השני אריות
(141) המלך התוגר
(141, 150) ביצות...
(141) והלכתי עם איש אחד יש לו חברים במצרים
(142) וחלה העבד הזקן שלי ועמד חמשה ימים במטה...
(142) והיה מבשל אלי...
(142) היה לי צער גדול ומחשבות גדולות...
(142) ואני ידעתי כי הם תחבולות עמי, ורציתי לכעוס עמו...
(144) ונתן לי חמר אחד ועשה בינו וביני מסחר
(143) ואני מצטער ממנו למה יאמר כדברים הללו
ויעשו בעלי הדין קנס מאלף פרחים... ואם לא יביא
(143) ראה עלי, יתן הוא אלי
(143) מכרתי העבד הכושי שלי... מאהים פרחים
(143) חגרום עלי רעה...
תגרום על עצמך רעה...
(143) והגעתי בעזה תוך בית אחד גדול...
(143) מה אתם מתפללים בזה הזמן...
(143) והם אוכלים על שולחני מעוניי פירות, בלי בשר...
(144) וראיתי... פתח... והאמנתי כי היא המערה בודא...
והשבעים זקנים אמרו לי כי ביום השלישי אמצא
(145) סימן אחד...
(144) יש בה פתח אחרת...
(144) ומתו שלשה מהם תכף צאתם...
כי בא אלינו שמחה גדולה, והיא שבאו מים על
(145) המקוה
(147) סוחר מבשמים
(145) ובאו לסטים על הדרך
(145) ונסעתי עמו לירושלים ונכנסתי בתוכו

- (146) אם תרצו השלום ממני מוטב...
- (147) והייתי בבית היהודי לפני שנים ישמעאלים...
- בפעם השלישית שהלכתי בביתו
- (147) תן לי הכתב ליד הנגיד... (מסור)
- (148) יש ספינה שהולכת לדמיאט בזאת השבוע (ה)...
- (148) תדריכני ברומא...; אלך עם זה האיש ברומא...;
- (148) יש ספינה שהולכת בפולייא...
- (149) בעבור שנלך ברומא...
- (149) וזה הבית הוא מאשה אחת...
- (149) הלילה הזאת מבורכת
- (149) ובא יוסף והכה בדלת...
- (150) ואני עמדתי לאליסנדריאה
- והנוצרים היו צועקים עלי...; שזה יוסף גנב לחם ויין
- (150) לאנשי הספינה...
- (150) עד שהיה לי בושה ממנו
- (150) ולא עשו כלום כי אם בעד אהבתי...
- (151) שמעתי שאתה שליח מצוה... ללכת ברומא
- (151) תמצאו לי ספינה ללכת ברומא...
- (151) תדריכני ברומא
- (151) נסעתי והגעתי ברומא...
- ואמרתי אל החשמן איך אני אדבר עמך בקצור
- (151) הדברים...
- (151) והיהודים שאלו אל החשמן...
- (152) ואמרו אלי איך האפיפיור צוה להחשמן כי אלך לפניו
- והשיב לו איך היהודים שאלו אותו שילך עמהם ביום
- (152) השבת...
- (152) השנים מלכים...
- (152) אני רוצה לבא לפניך בכל שנים יום
- (152) והלכתי בביתי...
- (153) ויש לו שלשה בנים, השם מהגדול היה משה...
- והלכתי בבית החשמן... כי החשמנים האחרים באים
- (153) לפני החשמן בביתו
- (153) תכינו לי בית אחרת...
- (153) ועשה אלי כל ההוצאות וכל הצריך...

- (153) ויצאתי מהשמן החם הייתי כונס במטה טובה...
- (155) מה יהיה החולי מבתך
- (155) ואמרו אלי איך אנחנו בקשנו אליך בית
- (155) ויש... חדרים וכולם מוכנים אלי...
- וכן שכרו אלי הבית ששה חדשים מהזקנה הנז',
ופרעו אליה כל שכרותיה וסדרו אלי הבית...
- (155) וכן תקנו אלי מטה
- והלשין אותי ואמר כי אני לא באתי כי אם להחזיר
את האנוסים יהודים
- (156) הכל גיליתי אליו, לא נשאר אלי דבר, שלא הגדתי לו
- (156) כל רמיות וסודות
- (157) ולא יוון מרומא עד שיקבל לי כל המכתבים מהאפיפיור
והיה אז ברומא א' יהודי ממזר ודאי, שמו היה ראובן,
וסמכו אותו לרב גאון, והיה מלשין גדול ועצום.
- (157) ולא היה לו שום רחמנות על שום יהודי...
- (158) ודבר עלי דברים נבלים—בפני... הסופרים מהאפיפיור...
- ועשיתי מחילה מהמלשינות שעברו וכי הוא לא
יעשה יותר מהם...
- (158) אפיפיור כעס גדול היה לו על המלשין הראשון...
- (158) ושאל אלי שאלות...
- (159) ואני דברתי עם החשמן בזה יום כמו א' שעה...
- ואמר אלי כי יש לו אחי—אמו כי תפשו אותו במדינה
- (159) אחת בעד הנגף...
- (159) תחזור במחר בעד התשובה
- (159) נתן את כל הנרות בבית-הכנסת אשר היא בביתי...
- (159) שנים ימים
- (159) כי אני יודע בעבור מה שכעס עלי, מהמלשין...
- ולא איך בארצי עד אשר אקבל לך מהאפיפיור כל
המכתבים...
- (160) ונתנו את לבי מחשבות וטרדות רבות והלכו ממני הד'
ראשים והם היו מצטערים צער גדול וגם אני
לקחתי אני צער כפניהם
- (160) ... שלחתי בעד הסופר שתפש אותם אל בייתי ודברתי
עמו אם לא תוציא אותם בזאת הלילה, אלך

- לפני האפיפיור... (160)
- ... וגם המלך יוסף אחי וכל בני עמנו מוכנים אליך... (161)
- תכתב לי בטחון בדרך (161)
- ... ואמר אלי: תעמד הנה ותמתין אותו עד שיבוא ותשלח בעדי כי אני אבא תכף... (161)
- ... וכעסתי עם דון מיקיל כעס גדול ורציתי לתת אליו בחרב שלו, וחזק בי ובזרועותי ר' דניאל ולא הניחני לעשות ולא הכיתיהו (161)
- והג' משרתי לא שאלו אלי לא מחילה ולא רשות... (162)
- ובא אלי השלישי משרת... (162)
- ומצאתי ברונצלון חיל מאת המלך צרפת... (162)
- ואמרתי לו: מה תרצה, ירושלים, או תחפוץ לעמוד במקומך... (163)
- ואחר כך שלחתי אותך מרומא לאחור... (163)
- ולא הביא לי... כי אם כתבים, אמר לי בהם איך המלך אינו רוצה שתלך בפורטוגל זאת השנה... (163)
- ולקחתי צער גדול בעבור זה, ועמדתי ביגון... (163)
- וגם כתבתי כתב אל המלך אל יד גלח אחד אנוס... (164)
- .. עד שבא... והוציא המצה מפסח מתחת המטה אשר היה ישן בו... (165)
- אין מצה בשולחן שיוכל לאכול... (165)
- ואין לו דרך-ארץ ואני שאלתיה למה לא תנשא אותה עם זה הבחור... (166)
- והאלהים יתן אליה כאות נפשה הטוב (167)
- ... אם תרצה לבא עמנו, תדע בבירור איך אנחנו נוסעים ביום מחר (168)
- וכי לא יש מלך בישראל... (170)
- בכל מדינה הגעתי בו, יבאו אנוסים קטנים וגדולים...; ולוקחים כעס על האנוסים בעד נשיקת ידי, ועשו דרשות על זה הדבר... (171)
- ושלח המלך לבעלי עצה שלו ושאל להם מה נשיב למלך יהודי, ואמרו לו תשיב איך הזקנה שלך מתה וכי אתה אבל בזה הזמן ולא תוכל לעשות לו כבוד בזאת השנה... (172)

- ובאי ההוא... שלח המלך פורטוגאל את בני האנוסים
הקטנים והניחם שם עד היום הזה והם קרובים
וסומכים אל משפחה אחת באיי הים שהם
אוכלים בני אדם (173)
- וכל ההר עושה אש ועשן אל השמים... (173)
- וגם שלחתי האנוס שיקרא הדינים מהעיר לפני
ובן-ציון הכחור הוא מדבר לפני המלך בטוב אבל
הוא היה פחות. (174)
- וגם אמרתי למלך הבקשת המלך יוסף... (174)
- והמלך שאל אותו במעשיהם הרעים... (175)
- ואמרתי להשפחה: תרצי אקנה אותך ותחזירי יהודית... (176)
- ... טוביה נתן אל השפחה שחורה החלוק שלי בעבור
שהוא נוהג עמה. (178)
- ואחרי כן שאל... מן ארצי... (178)
- ושאל אלי הדין ההוא כי היהודים אשר בפיץ... הם
אומרים איך אתה נביא או משיח... (179)
- ... והלכתי בשדה ועברתי נהר, ואת משרתי המלך חזרו...
ועמדנו כמו שעה אחת וחצי וחזרנו בבית ואנחנו
הגענו בבית... (184)
- ואת האנוסים הגדולים באו אלי באלמריץ... (186)
- ...ועמדתי עמו' חדשים עד אשר ראה לי ספינה גדולה... (187)
- וכי זה הסופר בא אלי בתחלה הגעתי לפני המלך
ואמר לי איך הוא חלם בלילה איך הוא היה
עושה ברית מילה, ואמר אלי... ותעשה אלי
הברית או תצוה לשלמה יעשהו אלי, וכעסתי
עמו ואמרתי לו לא תעשה זה הדבר בזה הזמן
סן יהיה לך סכנה... (190)
- המלכה אשתו שלחה אלי ביום השני בעדי והלכתי
אליה... ושאלה אלי איך רצונך טוב עם המלך
אישי (191)
- והבן אשר עשתה המלכה מאת המלך הוא חולה
במאד מאד... (191)
- ואם ילך אלדיקא מהבית יום אחד כל עניני היו הולכים
נהפך... (193)

- ואחרי כן עמדתי מן המטה... (193)
 ואח"כ כעסתי עם... היהודים ההם הרבה נפלא והם
 הי צועקים ומגדלים קולם עלי... (193)
 ... זכי כתב המלך בטאוילה... (193)
 ... בכל מקום... היו רוצים לתת הכאות להם... (194)
 ... ועמדתי שנים ימים בביתי וקראני החשמן אחיו
 מהמלך... ועשה אלי כבוד גדול... (194)
 ואמר לי החשמן תרצה לחזור בדתי... (195)
 ואמר אני אמר לך תחזור בדתי האתה תרצה?... (195)
 ואחר כן דבר לי אלי דברים טובים... (195)
 ואת כל האנוסים ביום ובלילה היו באים לביתי... (195)
 וגם כתב לנו בטאוילה... (195)
 ושמו הברזלים ברגלו והכיתי אותו מכות גדולות
 הלכנו באלמרין בזה הלילה וכל הבתים פתוחות, לא
 יש בהם איש... (196)
 והשבתי לו: אלדיקא אשר שלחתו נמתינ (197)
 ונכנסנו בדירה ההיא והיתה יפת-תואר... (200)
 ואת ההגמון מהעיר שלח אלי דורון בביתי (213)

הדגש הכפול *

שמו של דגש זה בכל ספרי הדקדוק, משנת אלף שליג לחרבן, מזמנו של פֶּרֶזְפֶּט (פריפוט) דוֹרֶן (מעשה אפד, 148–149), עד ימינו הוא דגש חזק (ובשם זה השתמש אף ארקוולטי, ערוגת הבשם, סיו ע"ב). ור' מרדכי בן יחיאל (קנה בשם, ו' ור' אליקים (עין משפט, ו') קוראים, בטעות, דגוש חזק, וקצתם (חיוג', ספרי דקדוק, הוצ' נגט, 8; בעל המבחר לויקרא ו' ע"ב; בלמישי, מקנה אברם, 57, 73; נִכְכְּסוֹן חה"ג, 37, 117) קוראים אותו דגש כבד (כהפוך לדגש קל). וחיוג' (שם) קוראו אף בשמות הדגש הכבד שבכבדים ודגש כבד מאד, אבל אין טוב מלקרותו דגש כפול, הואיל והוא אינו מחזק ואינו מכביד את האות אלא מכפילה (עין להלן). ואֵלֶּד, שאומר (Gramm. d. hebr. Spr. מהדורה ב', ליפסיה, 1835, § 171) שהדגש הכפול מראה על הכפלת האות, לא במובן של שְׁנֵית האותיות זו אחר זו, אלא שהאות נמשכת יותר בהגיתה, ולפי זה כבדה היא יותר משאר אותיות, או אף מאותה אות גופה, כשאינו בא בהן, בלא ספק טעות בידו.

ומתמיה, שאף המדקדקים הערבים אינם מדייקים בשמו של דגש זה. שמצוי אף בלשונם וקורין אותו בשם תְּשֻׁדִּי, שמשמְצו חזק (= דגש חזק). והמדקדקים הנוצרים נגררו אחרי המדקדקים שלנו ושל הערבים וקורין אף הם אותו Dages forte, שמשמְצו חזק!

סימן הדגש הכפול בנקוד ארץ הישראלי הקדמון (p 1) שבאות מים הוא ‏ (והוא הראה אף על הפֶּקֶת ההא ועל השין שהיא שמאלית ולא ימנית); ובנקודים ארץ הישראליים המאוחרים (p 2, p 3) בא סימן ‏ (והוא בא בכל האותיות לסימן של הכפלה ובאותיות בגיד כפית – לסימן של תְּקֻשִׁית ההברה, כלומר במקום הדגש המקשה¹) שלנו, ואף באלף ההבורה.

(*) קטע ממאמרי הגרול, "תורת הדגש", שבו מוּבָר על כל הדגשים כולם.

(1) השם שתרשתי לדגש חזק. במאמרי הקִזְכָּר למעלה מברר אני את הפעם לשם זה ואת

הצורך בו.

אבל בהא המופקת בא המפיק שלנו). וסימן □ בא בהם להראות שאין באות לא דגש כפלן ולא דגש מקשה ושהאלף וההא אינן הבורות, כלומר במקום סימן הרפה שלנו.

בנקוד האשורי הקדמון סמנו את המקשה ואת הכפלן באות ג קטנה ממעל לאות (קצור משם „דיגשא” – שם הדגש במסורה הבבלית), ואת סימן הרפה – באות ק קטנה (קצור מן „קיפא” – שם הרפה במסורת הבבלית¹), או בסימן □, המופשט מאות ק, ולסימן הַקָּת ההא השתמשו באות ה קטנה ממעל לה. לכשנתרבו הימים הפשיטו סימנים אלו יותר, וסמנו את הדגש הכפלן בקי קצר מאוון (צורת הרפה שלנו) ממעל לתנועה, ואת המקשה – בנקודה (צורת הדגש שלנו), והוא הראה אף על הפקת ההא. אבל, אף על פי כן, באה הנקודה (צורת המקשה) אחר כך בהרבה מקומות אף במקום הכפלן; וסימן הדגש הכפלן הקדמון (□) בא אחר כך להראות על האלף וההא שהן נחות ועל אות כף הפשוטה (ך) שהיא שְׁוּוּהָ (Hebr. Gramm.) של בויאר וליאנדר, § 8, w) –

יש כמה וכמה מקומות שבהם נשמט, מפני כמה סבות שאין כאן המקום לפרטן, הדגש הכפלן, ובאותם המקומות בא בספרים העתיקים ממעל לאותיות, שָׁרְפו בהם מדגש, סימן הרפה (—), שבא ממעל לכל אות שאינה דגושה (בדגש מקשה ועל כל הא שלא הופקה במפיק, כגון לָקָחָה (ברא' ב', כ"ג), תִּקְוֹם (ז', ד'), מִלְמַעְלָה (י', ט"ז; ז', כ'), לָמָּה אִמְרַת (י"ב, י"ט), מִלָּאֵם כ"ה, כ"ג), וְנִקְרָאוּ (כ"ו, י"ד), וַיִּמְלֹאוּם (כ"ו, ט"ו), תִּמְקְלוּת (ל', ל"ז) – ל"ט – מ"א), נִקְעָה (ל"ג, י"ב), תִּבְקָשְׁנוּ (מ"ג, ט') וכיוצא בהן.

על מציאותו של דגש זה מעידה לנו, חוץ מצורתו גופה, אף הלשון האַפְדִית והלשון הכנענית העתיקה שבכתבי תל אל-עמרנה (שבהן באות, בכל מקום שבלשוננו יש אות דגושה כזו, שתי אותיות, כאמור למעלה, והלשון הערבית החיה עד היום. חוץ מהן, למדים אנו דבר זה אף מהתרגומים היוניים והרומיים של כתבי הקידש (שבהם מועתקים שמות העצמים הפרטיים העבריים, שדגש זה בא בהם, בַּכְּפַל האות, כמובא למעלה; ובתרגום היוני שבִּהֶכְסֶפֶלָה מועתקות בדרך כזו כל התבות העבריות, ומהשמות הצידוניים שבהם יש אותיות שהוכפלו בדבור, שֶהֶעֱתְקוּ לכתבים אחרים). חוץ מה שזה מוכח מחוקיה של הלשון ומהמון הצורות והשנויים שהדגש הזה גורם באלפי תבות²). ואף על פי כן יש נטיה בימים האחרונים לרבים מבני ישראל

¹ עין בס' Hebr. Gramm. של בויאר וליאנדר, § 8, l.

² ועל מציאותו עזרו כבר סגחם בן סרוק (מחברת, עמ' 6 ועמ' 82—83) וחי'וג (אותיות הנח, הוצ' דוקס, ע' 145).

לבטלו כל עיקר. ופינחם מרדל בא „להוכיח“ בראיות „השלח“. כרך ה', ע' 233–246 וכרך י', ע' 431–442) את בטולו שלו ואת בטולו של הדגש הכפלן (תשד"ד) הערבי. אבל כל ראיותיו אינן עומדות בפני הבקורת כלל; וכבר סתר דוד ילין (שם, כרך ה', מעמ' 572 ואילך) את כל דבריו. ויש עוד כמה ראיות להוכיח שלכל דבריו של מרדל אין שום יסוד כלל. וכמה חוטאים גדולינו ומורינו וכל הקוראים והמדברים עברית, במה שהם עוקרים, בלא שום ישוב דעת והבנה כלל, דבר שיש לו שרשים חזקים כל כך בלשון, ואינם חולים ואינם מרגישים שבמעשם זה הם מכערים ומקלקלים את קריאתם ודבורם וּמְמִימֵם¹) כל אותן המלים הדגושות, ומהפכים אותן להברות של גמגום ומלמול שאין להן לא מובן ולא נוי.

ולכשנשאל אנשים אלו: מה ראיתם דוקא אתם לעשות דבר כזה? למה אין מחדשים הערבים חדוש כזה ואינם מבטלים הם את התשד"ד שלהם? ולמה משתמשות אף כל האומות האריות הגדולות והחשובות בכפל אותיות, והגרמנים השתמשו לפנים אף בסימן של כפילת האות²), ולהן לא קשה הדבר, ומכל מקום אינן חושבות לעשות שנוי כזה, אף על פי שלשוניתהן מדוברות, ואף ספר עתיק ומקורי, ס' המקרא, אין להן, ולהן קל הרבה יותר הדבר? לכשנשאלם כך, ישיבו לנו: הם עבדים כפיתים – ואנו בני חורין, ולנו הותרה הרצועה!...

כדי לתפוס כהרף עין את הדגש הכפלן ולהבחין בינו ובין המקשה, ושלא להשתבש בקריאה כלל, ולהתמהות בקריאה יפה ומדוקדקת, אין טוב מלבטל את הסימן של דגש זה, ולצור לו צורה אחרת לגמרי, הדומה במקצת לצורה הקודמת, והקודמת תהא אך של הדגש המקשה בלבד. הצורה החדשה הראויה לו, לפי דעתי, היא עגול קטן (o). אבל אפשר שמהצד התכני יהא קשה להכניס בדפוס נקודה (צורת הדגש המקשה) בתוך עגול (צורת הדגש הכפלן). בתוך אות שהיא דגושה בשני הדגשים כאחד (כגון מְבִיתו הַגָּדוֹל, מְדַבְּרֵי הַפֶּה, הַפֶּרֶץ הַתְּמִידִי), הילכך יפה ממנו הוא סימן התשד"ד הערבי (ـ), שמקומו יהא אף בכתבנו ממעל לאות כבכתב הערבי, ולא בתוכה. והצורה העתיקה של הדגש, צורת הנקודה, תשתייר אך לדגש המקשה בלבד. אפשר לקבל אף את צורת $\underline{\text{c}}$, שהיא צורתו של הדגש (ואף של השוא והמסיק, חוץ מצורת הדגש שלנו, שאף היא מצויה) בנקד ארץ הישראלי, לדגש כפלן, והיא תבוא בתוך האות. אבל סימן התשד"ד יפה יותר אף ממנו: מפני הקושי שיהא אף או בדגוש אות כפולת

(1) עושים לבעלות מוסיים.

(2) כגון Waser, Himel וכדומה.

הדגשים, מה שאין כן בסימן התשדיר, שהוא יבוא ממעל לאות והדגש המקשה יבוא אז אך הוא לבדו בתוך האות בעלת שני הדגשים. וזה ראוי להתקין, לא אך בספרים המנוקדים המודפסים בשביל הקטנים, אלא אף באלו שבשביל הגדולים, מפני שאף הם משתבשים בהרבה מקומות ואינם מבדילים בדגשים האלו בין האחד לשני.

כל המדקדים הישנים והחדשים, שלנו ושל שאר אומות העולם, מורים שדגש זה מכפיל את האות הכפלה ממש, כאות כפולה בתבה מורכבת משתיים שבלשונות האריות (כגון Annahme, Bettuch). זה בא להם, מפני שדגש זה בא אף לתשלום אות חסרה בשרש (כגון סִבְלָה, פִּרְבִּי חֶהְלִי סִטִּי, ד' לַמִּנּו עִי טִי, ז' טִי – מן סבב, כרת ונתן; וכך אף בשמות: מִסְכָּה, סְכָה – מן סבב וסכך. עין בס' Grundr. d. Phonetik של סִינֶר, 1901, § 559 ובספרו Mertische Studien, כך א', חלק א', 1901, ע' 292–293). קצתם (אָנְלֶר, עין למעלה בראש המאמר, והנגררים אחריו) אומרים, שהוא מראה אף על הארכת האות ההגויה, ויש שמפקקים בדבר, אם דגש זה מראה על הכפלה או על הארכה (עין בס' Grundz. d. Phon. המוזכר למעלה, §§ 555, 556 ובס' Lehrb. d. Phonetik של יִסְכָּרְסֶן, 1913, ע' 262 ובס' דקדוקם של גו' – ברגשטרסר, § 10, k, ובס' דקדוק ארמית בבליה של ק. לִינִיס, ע' 45). אבל הדעה שהדגש מראה על הארכת האות אינה יכולה, לפי דעתי, להתקבל כלל וכלל: תפקידה הארכה אינו נתון לדגש אלא לתנועות הארוכות; ודגש שיש לו תפקיד כזה לא היה משלים את חסרה, וביחוד בשרשי ע"ע, שפעמים באים הם אף כשלמים אפילו בזמן אחד ובגוף אחד (כגון פִּלּו, ישע' ליה, ייד; איוב כיה, ד', פִּלֵּל, ישע' יט, ו'; חֲנָנִי – חֲנָנִי, תהי' ט', ייד; סְבוּנִי–סְכְּבוּנִי, תהלים קי"ה, י"א [בפסוק אחד]; יִשְׁדָּם, משי' י"א, ג', דפי הקרי – יִשְׁדָּם, ירמ' ה' ו'). אין זה אלא שלאמתו של דבר הוא בא דוקא להכפלה. אבל אף להכפלה גמורה אי אפשר לו שיבוא: אלו היתה כאן הכפלה גמורה היו באות תמיד בכל מקום ומקום, ולא אך בקצת מקומות, שתי אותיות הדומות של השרש, ולא אך אחת מהן ובמקום השניה דגש, ומכל שכן שלא היו נהבירות הבירה גמורה שתי אותיות דומות במקום אותיות שאינן דומות (כגון יִפְּלָל, מִתְּתָן; יִפְּתָב, במקום יִנְפָל, מִנְתָן, יִנְתָב, בצורות יִפָל, מִתָן, יִתָב, שהן משרשי נפל, נתן וכתב). שתי התופעות האלו מראות שהדגש, לאמתו של דבר, מכפיל, אבל לא הכפלה גמורה, אלא אך הכפלה למחצה, אך חידוד יָתֵר של האות בלבד ולא יותר. ומהלשון האַפְדִית, שבה באות שתי אותיות במקום שדגש זה מצוי בלשוננו, אי אפשר להביא ראיה שהכפלה גמורה היתה במקומות כאלו: הרי

אף שְׁנִיָּה של א מות-ק ר י א א מצויה בה (כגון כָּאך-קִיר, טַאָט-טִיט, בּוּכָך-בְּכֹר; ושהקריאה היא: כָּך, טָט, בְּכָך - באם-קריאה אחת). והכפלה זו של האותיות במקום הדגש באה, בלא ספק, מפני שעצה אחרת לא היתה להם לאכידים, וסמנו את ההכפלה שאינה גמורה בסימנים של הכפלה גמורה אך בכתב בלבד, מה שבפה לא היה כך.

ואף התרגומים היוניים והרומיים, שהתבות העבריות הדגושות מועתקות בהם בשתי אותיות, אינם מוכיחים על הכפלה גמורה: הכתבים היוניים והרומיים לא היו מסוגלים, פשוט, למסור הכפלה כזו שלמחצה, כשם שלא היו מוכשרים אף להעתיק כמה אותיות של האלפבית שלנו כראוי, ונתנו להן צורות שאינן הולמות אותן כלל.

והדגש הכפלן בא, כאמור למעלה, אך לחדד ולהכפיל את הברת האות בלבד, אבל לא לשנותה. והוא בא אף באותיות בגיד כפית, בין כשהן דגושות בדגש מקשה ובין כשהן רפות (כשם שהוא בא בשאר האותיות, שנדגשו לפניו אף הן בדגש מקשה). וכשהוא בא ברפות אינו משנה את הַנִּיָּתָן, וכשם שהיו הכורות קודם לכן כך הן הגויות אף עכשיו, ואך בכפל בלבד. כך היתה בודאי הברתן של בגיד כפית, שהיו לפני כן רפות ושהודגשו אחר כך בדגש כפלן, בימי קדם; וכך צריכה להיות הברתן אף היום¹).

וכמה מתמיה הדבר! זה הרי פשוט וטבעי ועולה על הדעת מאלי - ואף על פי כן לא עמדו עליו כל המדקדקים עד היום! מתוך לשוננו גופא הרי זה בולט ומוכח; והלשון הערבית מעידה אף היא על זה. בה בא התשדיר אך להכפיל בלבד, ואינו משנה את הבירטה של האות כלל. ולפיכך הוא בא באותיות דח"ט עצ"ת הדגושות והרפות (כלו' כשיש נקודה ממעל להן וכשאין נקודה ממעל להן). כגון בְּדָב (בְּדָב), קִדָּשׁ (קִדָּשׁ), עֵד (מְנָה), מִדְּ (מִתְנָה), אֶחָד (אֶחָד), צֶמֶח (בְּרִיאוֹת), וְאֶלְמָה (וְהַחֲשֶׁה), מִטָּה (מִתְיָחָה), חַסֵּ (יָרָד), שְׁעָל (הַעֲסִיק), בְּעָל (מְנַהֵג פרדים), קָעַב (עֲשָׂה שְׁקָצָרוֹ), בְּעַב (הַרְחִיק), תַּנְצָא (הַטְהֵר גְּטָהֶרֶה דְּתִית), קַל (סִפָּר), כִּצֵּעַ (קִשְׁט באבנים יקרות), פִּתָּח (פִּתְחָה), קָתַל (קָשַׁל, הִכָּה), בֵּת (הוֹדִיעַ), אֶלְמָלֶת עֲשֵׁב (הַשְׁלֵשָׁה עֲשֵׁר) והרבה כמותם, ואף באות פא, שבערבית היא תמיד רפה. בא רתשדיר אך להכפילה בהברה, וההברה אינה משתנית א: על ידו, כגון תַּפָּאח (תַּפּוּחַ) שְׁפֹר (שְׁפּוּר), מַעְפָּל * (בְּשִׁטּוֹת), וכשאנו רואים שהדבר כך, הרי יש לנו רשות להקשות: מה נשתנית

(1) על חרוש זה עמדתי עוד חמש שנים לפני הכרות בלפור. ובשנת ארבע להברות חרציתי כל זה לפני א. בן יהודה - ומסכים לי.

* מפני קושי סכני שמנו סימן כזה - במקום תשדיר.

לשוננו מאותה הלשון? והרי השכל מחיב והדין נותן שאף בלשוננו כך. וכי לא זר ומשונה מה שדוקא באותיות בגיד כפית כוחו של הדגש הכפול הוא ככוחם של דגש כפול ודגש מקשה כאחד!! וכי עושה מלאך אחד שתי שליחויות בבת אחת וברגע אחד!! אתמהא!

מתוך התרגומים היוניים הקדמונים אנו רואים שבימיהם נהברה – אפשר שלא בכל מקום – האות הדגושה בדגש זה, על פי רוב, כאות אחת קשה ואות אחת רכה אחריה⁽¹⁾. כגון קפות, ספיר, תפות, צפורה, חפה, חפים, שפים – Σαχωθ, Σαπφειρος, Θαπφους, Σεπφωρα, Οπφα, Απφιμ, Σαπφιμ (בתרגום הע'). הירונימוס מעתיק אותיות כפית הדגושות cch ואף phph, tth chch, (דלמן, Gramm. d. jüd.-pal. Aram. ע' 69). אוריג'נס בהקפסלה שלו מעתיק שתי אותיות קשות כגון שַבַּת, שַבַּת, חַפָּה, חַפָּה, בַּתְּנַת, kuttonet, hnppa, sikkah, sabbat. וקצתם (משה ריכרסון, חלקת הנקוד, ע' 37 וע' 117). וח. ג'לון מסכים לו) סבורים, שקריאה זו משובשת היא, הואיל ועל ידיה נהברת אות דגושה אחת אחר אות דגושה קודמת לה, שלא כדין, והם אומרים שהקריאה המדויקת צריכה להיות באות אחת רפה קודם ואות אחת קשה אחריה. ואותן התבות, למשל, צריכות לקרא: kuttonet, hufpa, sikkah, sabbat (שַבַּת, שַבַּת, חַפָּה, בַּתְּנַת). וג'לון רצה לסתור, אחר שהרציתי לפניו דברי בנדון זה, את דעתי שהדגש הכפול אינו ממלא שני תפקידים כאחד, ושבגיד כפית הרפות משתירות רפות אף כשהוא בא בתוכן ומכפילן, בזה שאחר שוא נח הרי מחויב דגש מקשה לבוא, והיאך אפשר להבור שַבַּת, שַבַּת, חַפָּה, בַּתְּנַת וכיוצא בהם, ברפיון האות אחר השוא, וכיצד פורץ אני את גדרה של הלשון בכלל המתנגד לדקדוקה!! ומדקדק זה לא הרגיש ששתי טעיות כאחת טועה הוא בדבריו אלו: אחת, מה שאינו מבחין בין אות כתובה אחר אות שוויה בעין, וששתייהן אינן דומות עוד אחת לחברתה, ושאו נוהג הדגש המקשה לבוא, כגון פִּפְּסִי, בְּרָכִים וכדומה, לבין אות אחת יחידה שהיא נכפלת אך בהברה ולא בכתב, ושהיא אינה נכפלת עוד כפילה גמורה ומוחלטת אלא קצת וכל שהיא, ושבה אין נוהג דין זה (וכבערבית); ושנית, מה שאינו משים לב שאף אחר שוא נח גמור וכתוב באות אותיות בגיד כפית בתבות מרובות מאד רפות (כגון מְרַבִּים, מִשׁ' ז', ט'ז'; לִיא, כ"ב; שְׁרָיִם, אִס' ד', י"א; ה', ב'; ח', ד'; וְתַגֵּשׁ, ש"א כ"ה, כ'; יְלָדוֹת, עֲבָדוֹת, אֲבָדָן, אִס' ט', ה';

(1) אבל אף XX, φφ יש בתרגום העי; וכאחת עם θז יש אף θθ (דלמן, Gramm. d. jüd.-pal. Aram. ע' 69. ע"ש).

לְשׁוֹדֵד, יִרְמ' מִזֹּ, ד'; בְּרִיָּהֶם, שׁו' ז', ו'; מְלָכוֹת; רִצְפָּה, יְחו' מִיָּב, ג';
לְנִתּוּשׁ וְלְנִתּוּץ, יִרְמ' א', י'; יִיחָ, ז'; לֵיאָ, כִּיז וּכְיוּצָא בֵּהֶם לָרֹב.

וכי אפשר להתעלם מכל המקומות המרובים כל כך בלא שעור שבג"ד כפית באות רפות בהם, ולהסיח את דעתנו מהלשון הערבית, שבה באות דח"ט עצית רפות אחר שוא נח (נְוָמָה, שְׁכּוֹן), ואותיות אלו אינן מתקשות בהברה כשהן באות בדגש כפלן (תשד"ד) אם היו רפות קודם לכן, ושלא להתחשב עם השכל וההגיון, ולהתעקש דוקא שבג"ד כפית מתקשות בהברה כשהן דגושות בדגש כפלן, אף כשהיו רכות קודם בהברה! לא כ"י! השכל וההגיון, הלשון העברית והלשון הערבית, והחקירה בלשונות האכדית והכנענית, כולם מוכיחים ומלמדים אותנו, שבקדמות הלשון, כשלבג"ד כפית היתה עדין אך הברה אחת, הברה קשה⁽¹⁾, הכפלו האותיות הללו בכל מקום שבימינו מצוי דגש כפלן והברתן לא נשתנית על ידי זה כלל; ולאחר שנתוספה לאותיות אלו עוד הברה רכה⁽²⁾, הכפלו תמיד, בין שהברתן היתה הקשה ובין כשהברתן היתה הרכה!

הרבה מאות שנים טעינו בקריאתן של הרבה הרבה תבות שאותיות אלו מודגשות בהן בדגש כפלן – וכבר כבר באה השעה לחקן מה שקלקלנו ולהקנות לנו קריאה מדוקדקת ומדויקת! כבר כבר הגיע הזמן להחזיר לנו את הקריאה העתיקה והאמתית, היפה והנאה, שהיתה לאבותינו ושלא לנַל ולכער, לסרס ולשבש אותה כל כך!

וכדי שנדע את הבירתן האמתית של אותיות בג"ד כפית, נִקְנֹט כלל זה בידנו: אם הן מודגשות כבר בדגש מקשה, ואף דגש כפלן צריך לבוא בהן, על פי כללי הדקדוק, אז בא הדגש הכפלן להכפיל את האותיות ואינו משנה את הברתן של אותן האותיות מכפי שהיו הברות קודם לכן; ואם אנו רואים שדגש כפלן בא באותיות הללו במקום שאי אפשר להן להיות מודגשות בדגש מקשה, אז בא הדגש הכפלן אך להכפיל אותן ואף אז אינו משנה את הִנְיָתָן, וכמו שהיו הגויות קודם, כך הן הגויות אף עכשיו, אלא בכפל האותיות בלבד. זהו הכלל: אנו צריכים לראות היאך היתה התבה מתחלה ומה הוא שרשה, ולכשנדע דבר זה, נדע: שכשם שאותיות השמוש מִשְׁיָה בְּכִיל וְאַיִתָּן, הבאות בראש התבה שהאות הראשונה שלה מודגשת בדגש מקשה, ושאו הן מהפכות אותו לדגש כפלן, אינן משנות את הברתה של אותו האות (כגון מִכְתָּב, שִׁמְמִיד, הִנְיָ, הִכְתָּב, בִּנְיָ, בִּדְלָת, וכו'...)

(1) במאמרי „תורת הרגש" מבורר כל זה בפרטות ובנתינת מעט לתופעה זו.

(2) על זה מדובר במאמרי המוזכר למעלה.

(המשך יבוא)

קוראים — הרני בתענית עד דחסול פרקי, לאמר עד שיגמר. — מכל אלה רואים אנו כי חסול הוא גמור, כלה, השתת עד כיה, מה שאין כן בליקוידציה, שרש המלה הרומית הזאת הוא liquidus, לאמר היה ברור, היה בהיר וזך, והנה בזה גם בארו מלונים שונים לליקוידציה: הבא לידי סדור וברור תביעות שונות (Brockhaus), הוכחת הנכונות של איזה חשבון (Weber), סדור של ענין מסתרי (Heyse), סדור אפי של איזה עסק או ענין, ברור הרכוש, ובבורסה — המועד הקבוע למסירת נירות הערך הקנויים וכדומה (Littre), סדור החשבונות של איזה חברה וכו' (Gazier), המעשה לסדר החשבונות, מכירת סחורה בזול כדי להשיג כסף מוזמן (Larousse), סדור החשבונות של עסק (Larive et Fleury) ובכל אלה אין זכר לכליון, לגמר ולהשחתה.

ואם אין אנו חפצים להשתמש במלה הזרה הזאת המקובלת בכל השפות אף כמו שהיא, הלא אפשר לתת לה צורה עברית — לקוד, לקויד, כמו שקבלנו אכלס, אכלוס, ואם לא נחפץ גם בשורש זר הלא אפשר אולי להשתמש לזה בשרש צרוף, הצרף, הצרפה, ובספרותנו יש סמוכים לזה, במע"ד ר' ב' אנו מוצאים — ולא כמוה שהוא מצרף, לאמר מחליף מטבעות קטנים בגדול, מצטרפים לסאה, בפאה ו' מ', לאמר באים בחשבון יחד, ואת ההפעיל אפשר לקבל בשביל הליקוידציה.

י. ג.

הערה

צבי הרזהב ב"לשוננו לעם" מי"ב למרחשון מעיר בצדק על הנקוד של פראית, פראות, שאינו נכון, ברמותו אותן לשלך, ילד; וטן פראות הוא מסגל גם לפ' שלנו פתח: פראית, פראות, קדם כל הצורה פראית משובשת מעקרה. כמו מן מלך — מלכה וטן ילד — ילדה, ככה מן פרא — פראה (מפי ר"ב שברץ) ומה שנוגע לנקוד הפ', לא נרחיק עדותנו מן פראות, כדעתו, אלא נלמד משם עצם פרטי מאותו השרש הבא בחיריק: "פראם מלך ירמות", ונגקד פראה, פראות; ככה מן תבגי בן גינת נלמד על נמית השם תבן, שלא באה בתנין; הגם שיש, ששם ע"פ מנקד שונה משע"כ: — פראצי — פראצי ועוד — יש, אבל זה לא מכרה. גם על המלה "כזה" הוא חולק בלי כל ספק. "הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו?" והיה כזה יום מחר" ועוד. הוא מציע "כמותו", — לשון חכמים, אבל גם לשון מקרא לא כעורה.

מ. אלטמן

ל ק ו ר א: מפני שלא נתן המאמר "הדגש הכפלן" למתכרו להנהיג אתרונה, נפל, לעערנו, כמה טעויות בו; ומפני סבות תכניות לא נחננו כמה סגנים על האותיות הלועזיות — בחוברת הבאה יבוא לוח התקונים, שהכל יתוקן בו.

תקון טעויות: עמוד	1	שורה	12	(מלמטה)	במקום הששים	ציל החמשים
"	1	"	12	"	התשעים	השמונים
"	15	"	15	"	ימפראן	ימפראן
"	18	"	12	(מלמעלה)	ונקלה	ונקלה
"	26	"	14	"	חמש	חמץ

על הדגש החזק

קשה להסכים לדעותיו של מר הר זהב:

(א) מר הר זהב לא רק שמבטל את השם המקובל „דגש חזק” וחולק על כל המדקדקים שלנו, אפילו הספרדים שהיו מחוננים בחוש הלשון, אלא מעיז גם ללמד בינה את המדקדקים הערבים, שקראו לדגש זה בשם תשדיר, ז”א חזק. מר הר זהב דוגל במאמרו זה בשם השכל וההגיון, אולם השכל הפשוט אומר לנו, שהמדקדקים הערבים, שעסקו ועוסקים בשפתם החיה בפיהם, שכל תינוק אפילו מבטאה בדיקנות מפליאה, הבחינו באופי הדגש שלהם יותר מאתנו, יהודי הגלות שאינם יודעים לבטא שום שפה כהלכה.

במקום דגש חזק מציע מר הר זהב – דגש כפלן, שם בלתי מוצלח לגמרי, כי הלא לא הדגש הוא המכפיל את האות, אלא הוא רק מראה לפעמים שהאות נכפלה מתוך גורמים דקדוקיים שונים, לפעמים ולא תמיד, כי הדגש החזק הבא לתפארת הקריאה וכן הדגש הנקרא אצל ויזן אפיי, שהוא בא במשקלי שמות אחדים ובפעל פעל והתפעל, אינו מראה כלל על הכפלה כי אם אך ורק על חזק ההברה. מר הר זהב אומר בעצמו, שהוא מראה אמנם על הכפלה אבל לא הכפלה גמורה ואם כן, למה השם כפלן הכפלה בלתי גמורה היא חזק ההברה וחזקה והסימן המראה עליהם נקרא בצדק דגש חזק.

(ב) תמוהה מאד היא דעתו של מר הר זהב שבגיד כפית מודגשות בדגש חזק רק נכפלות אבל הברתן נשארת רפה – שְׁכָּכָת. בזה הוא חולק על הקריאה המקובלת אצלנו במשך אלפי שנים ומבטל את דעות כל המדקדקים. הראיות שהוא מביא אין להן שום יסוד. את הקושיה שלו „איך יכול דגש אחד להיות גם חזק וגם קל (כפלן ומקשה לפי חדושו של הר זהב) וכי עושה מלאך אחד שתי שליחויות?” אין לקבל ברצינות. הדגש החזק אינו מראה על הכפלה אלא על חזק ההברה וטבע האותיות בגיד כפית הוא כזה, שבהתחזק הברתן הן מבוטאות באופן קשה, ב, פ וכו’. הראיה מתרגום

השבעים אינה באה בחשבון, כי ביונית אי אפשר היה לבטא את חזוק ההברה באפן אחר מאשר על ידי הכפלת האות. אולם בעצם אין שם כלל הכפלה פשוטה כפי שצריכה היתה להיות לפי הר זהב. המלה ספיר, למשל, אינה מועתקת בתרגום השבעים Saffeiros אלא Sapfeiros, ואוריגנס בהכספלה מעתיק שבת – Sabbath, ממש כמו שאנו מבטאים, והוא דקדק במבטא יותר מבעלי תרגום השבעים.

יותר ממחמיהה היא הראיה שמביא מר הר זהב מהשפה הערבית. בערבית אין כלל דגש קל ואין אותיות בעלי שתי הברות קשה ורפה. ואין להביא ממנה שום ראיה לעברית. מר הר זהב צרף אותיות ערביות אחדות דח"ט עצ"ת שכאלו היו יכולות להתקשות ואינן מתקשות כשהן דגושות. אבל צרוף אותיות זה אין לו שום יסוד בשפה הערבית ואין למצאו אצל שום מדקדק ערבי.

מר הר זהב דן לפי הצורה החיצונית של האותיות, אולם אז עליו היה לחשב בין הכפולות גם את הר', כי היא באה בערבית גם בנקודה (ז) וגם את הנ', כי ההבדל בין נ' ות' בכתוב הערבי הוא רק בנקודה אחת ועוד ועוד. האמת היא, שאין שום קשר בהברון הערבי בין ע' בלי נקודה וע' עם נקודה, או בין ד' בלי נקודה וד' עם נקודה. אלה הן הברות שונות זו מזו בתכלית ואינן מתחלפות ואחת לעולם אינה עוברת לשניה. דמיון הוא רק גרפי כמו שדומות גם הב' והנ' והת' ועוד.

הראיות מאכדיה וכנענית אינן באות כלל בחשבון, כי אין אנו יודעים בדיוק את הברונן.

להרחבת הלשון ותקינה

יעקב כנעני

חדושי־לשון בתקופת־ההשכלה

מוקדש למורי ורבי
פרופ' ד"ר יוסף קלוזנר למלואת
ארבעים שנה לעבודתו הספרותית
תרנ"ג — תרצ"ג

הנילים לחשוב, שתקופת ההשכלה היא התקופה היחידה, שבה לא נוצרו שום חדושי־לשון: סופרי־התקופה שבו, רובם ככולם, אל תקופת־המקרא, כתבו בלשוננו ובסגנונו של התנ"ך והבריתו את מחשבותיהם להסתגל אל מהלך־המחשבה המקראי, ובוה רחקו, ממילא, כל אפשרות של חדוש, כי אסרו עליהם כל שני קל שבקלים ולא נטו, בשום פעם ואופן, מן הדרך הסלולה, שסללו לפניהם מחבריה־התנ"ך.

ואפילו אלה הסופרים, שכתבו את דבריהם גם בסגנון רבני כמו, למשל, הרמב"ם¹ (בכל מה שכתב עברית) והרנהיו² (בספרי־המחקר שלו ובאגרותיו), וכדומה, הסתפקו באוצר הלשוני הקיים ולא בקשו חדושים ולא רדפו אחריהם. ומכאן מתבאר גם חוסר ההתענינות בחומר הלשוני, שנוצר לאחר תקופת־המקרא.

הפוריסטים, מטהרי־הלשון, אלו שכתבו על טהרת לשון־הקודש, לא רק לא שמו את לבם לאוצר הלשוני שלאחר תקופת־המקרא, אלא גם בצלו אפילו מה שהיה ידוע להם במקרה מתוך מגע ומשא בספרות התכמודית־רבנית־אבן־תבנית. אילוסטרציה חיה ונאמנה לחיון מוזר זה יכולים לשמש דבריו של בן־זאב בעל "אוצר השרשים". כשבא בן־זאב להוציא את החלק השלישי מספרו—מלון גרמני־עברי — וזקיק היה, מתוך טבע הרברים, להרחיב את הלשון המקראית ולהשתמש, לשב חרנום ללשון הגרמנית העשירה, גם במלים ובטווים אחרים מתוך ללשון המקרא, מן התלמוד ומן הספרות המאוחרת, מצא את עצמו מתחייב להקדים הקדמה זו:

1) נולד בשנת תפ"ט — 1729 ומת בשנת תקס"ו — 1786.

2) נולד בשנת תפ"ה — 1725 ומת בשנת תקס"ה — 1805.

ועתה אודיע למשתמש בחבור הזה (1), על איזה אופן חברתיו, ואומר כי לא בקשתי לשמור צחות לשון עברית לבדה, כי אם גם מלות רבות ולשונות מהתלמוד ומשאר ספרי מתכרים יקרים. המלות והלשונות הדומים ללשון עברית או קרובים אליה, כנסתי אל תוך בית האוצר הזה, ונס במקומות רבות בראתי השמות הזרות הנמצאות בתלמוד והמה שאולות אצלם מלשונות הלעזות, מן לשון ארמית, גיפטיה, יונית ורומית. ולהבדיל בין הקדש ובין החול, הצבתי להם ציונים בסימן כוכב כזה * למען דעת כי הוא השם אשר איננו יסודתו בהררי קדש, או משקל חדש אשר עשוי חדש ואין מציאותו בכ"ד ספרי הקדש. ושעמי בזה, כי לא חברתי החבור הזה לבעלי-לשון דוברי צחות, וכותבי מליצה, כי המה ימצאו חלקם בחלק הראשון המתחקה על שרשי לשון עברית, אפס שהמון עם, הכותבים שטרי הדיוטות, ונוח להם למצוא מלות כדי ספקם לגלות בהם כונתם, אם הוא רק מלה או שם אשר עלה זכרו בספר מחבר עברי, אלה ימצאו מבוקשם כדי הפצם. והיה השומר פיו ולשונו לדבר צחות, להיות מליצתו זכה משרשים הנעשים על טהרת לשון הקדש ירחק מהם. ואשר לא ישים לבו לזאת אם כתבו או אגרתו יצא כלול שפה, ואסף אותו אליו, להיותם נמצאים בתלמוד ובספרי המתכרים (2).

וזהי דעתו של אחד מראשי המשכילים: הלשון העברית החדשה אינה אלא בשביל "המון עם, הכותבים שטרי הדיוטות", ולא איכפת לו, לאותו האדם ההמוני, כמובן מתוך חוסר ידיעה והבנה בכתב-הקודש, "אם כתבו או אגרתו יצא כלול שפה", אבל מי ש"שמור פיו ולשונו לדבר צחות וכו' על טהרת לשון הקדש ירחק מהם". אפי"כ, וזה צריך להטעים, שבקזאב בעצמו, במלוננו זה, חדש כמה חדשים בלשון ולא רק שלא הודיע עליהם, אלא גם הוא עצמו בטל אותם ולא העריכם כראוי להם.

מכאן שלא צדק מורי ורבי פרופ' קלוזנר בספרו (3), שאמר שם: "מלוננו הגרמני-העברי של בקזאב אינו אלא הפוך המלון העברי-הגרמני שלו" (4). אנו רואים שבקזאב, במלוננו הגרמני-עברי, יצא מגדרו, שגדר לעצמו במלוננו העברי-גרמני (5), והכנים לתוך מלוננו זה "גם מלות רבות ולשונות מהתלמוד ומשאר ספרי מתכרים יקרים". ולא עוד אלא גם יצר וחדש כמה שמות ומלים לצורך עבודתו זו, או כמו

(1) המלון הגרמני-עברי (אוצר השרשים ת"ג).

(2) אוצר השרשים, ת"ג, אשכנזית ועברית, הקדמה.

(3) היספוריה של הספרות העברית החדשה.

(4) שם עמ' 161.

(5) אף כאן הוא מביא לעתים תכופות פעלים שנוצרו בתקופת האשנה ותלמוד (ע' שם).

שבן־זאב בעצמו אומר: „בראתי השמות הורות הנמצאות בתלמוד והמה שאולות אצלם מלשינות הלעזות וכו', ויש בידנו למסור גם רשימה קצרה וחלקית של חרדושי עצמו, או מה שלקח מ„ספרי מחברים יקרים אחרים“, למשל:

אָרְלוֹב, 1, הַנְּטָה, 2, הַקְּנָה, 3, חָדוֹן, 4, חֶצְרָנִי, חֶצְרָנִית, 5, מְדוֹמָן, 6, מְדַעַת, 7, (במלה אחת), מְקַבֵּל, 8, שְׁאוֹר, 9, שְׁעָף, 10, שְׁשָׁט, 11, תְּרַגְלֶת, 12 ועוד ועוד.

ולא עוד אלא שער הזמן האחרון של תקופת־ההשכלה היתה דעה זו של בן־זאב רווחת, ואדם כמו יוסף הלוי 13, פרופסור ללשונות המזרח באוניברסיטה שבפריז, קורא ללשון המשנה, התלמוד והמדרשים „שפה סורסית“ 14. וסיפר זה, שחי בסופה של תקופת־ההשכלה, רב עם כל פורצי־גדר הלשון שכבר התחילו באותם הימים להשמיע את קולם גם בעתונים ולהציע את דעתם בפומבי „על אודות הרחבת לשונו הקדושה“ 15, כמו נפתלי קלר, ישראל ראלל והמשורר אלכסנדר הלוי לנבנק ואחרים בני תקופתו וזמנו, ואומר:

עוד זאת אשאלכם הפצי הסורסית ומליציה: לשון איתן כעברית אשר עמדה אלפי שנים בימי טהרה ותשמר בקנאה גדולה מכל ערב ומסך עד יום מותה, כי תַעֲנֶה להתבולל בלשון זרה ולעטף־סדר מלים והליכת מאמרים אשר לא כלבבה, הלא תעשה זאת למען בצע בצע או למלאות את מחסורה. ועתה הנידו נא לי ואדעה, מה הבצע אשר בצעה לה העברית מיום התערבה בתלמודית ועד עתה בימים אלה ומאתים שנה? ומה המחסור אשר נמלא לה בכל הערב הרב והעצום אשר הביאו אל קרבה! הן מרבית המלים התלמודיות יש ברמותם כפשרם בעברית הקדומה כמו פרנס—כלכל, נכנס—בא ודומיהם ולא ידעתי, למה יוטב בעיני האחרונים הפעל הסורסי „השתמש“ מן העברי „עבד ב—“ והפעל „עכב“ מן הפעל העברי „עצרי“ הלחסרון יחשב לעברי כי לו פתרונים רבים? וכו' 16.

איש משונה מאד היה חכם וחוקר זה, באמת מן המתמיהים. מצד אחד, הוא דורש לכתוב על טהרת לשון הקדש, ושלא ישתמשו, חלילה וחס, בלשון אחרת מחוץ ללשון המקרא. ומצד שני, אין יוסף הלוי זה מסתפק רק בלקסיקון המקראי

---

1) אוצר השרשים, ח"ג, ערך אוהר. — 2) שם ערך אויסזיכט, עי' נַשְׁקָה. — 3) שם, ערך אנגעוועהנונג. — 4) שם, ערך לוכסיגמאכער. 5) שם, ערך העפליך. — 6) שם, ערך אוהר. — 7) שם.

- 8) שם, ערך געוואנהייט. — 9) שם, ערך איבערבלייב זײַל. — 10) שם, ערך בליך. — 11) שם, ערך בלוט־הינג שם זה נגזר מן השם הלועזי: Scha-Ffof. — 12) שם, ערך געוואנהייט. 13) נולד בשנת הקפ"ז — 1827 ומת בשנת הרע"ז — 1917. 14) עי' מאמרו „דבר בעתו“ ב„הסגיד“, שנת תרכ"ב, גל. 14—22. 15) שם המאמר של אלכסנדר הלוי לנבנק ב„הסגיד“ תרכ"א, גל. 15—16. 16) „דבר בעתו“, שם תרכ"ב, גל. 21, עמ' 116.

ויוצר הרבה מלים חדשות ומוזרות. אך תנאי אחד הוא מתנה: כל היצירות, שייצרו הסופרים בלשון, חייבות להיות יצירות מקראיות, כלומר: הוא מתיר, וגם דורש, את ההרבה הלשונית, אבל בתוך הגבולות של הלשון המקראית. קודם כל חייבים הסופרים, לדעתו, להחיות את השמושים הישנים בלשון ולהוסיף עליהם עד כמה שאפשר, וגם להכניס מושגים מודרניים לתוך לשון זו וליצור ממנה עצמה חדשים לשוניים.

כמובן שאיש כזה, לפי מהלך-מחשבתו, העומד, לימין צדקת המטהרים¹ וגם כתב מאמר בשם זה², מתנגד למילה החדשה: אֶנְכִינָה, שנתחדשה על-ידי הסופר ישראל ראלל³, מפני שלדעתו לא ננורה מלה זו לפי רוח הלשון המקראית, אף-על-פי שהוא עצמו מרבה שם באותו מאמר, לחדש מלים הרבה, ולא עוד, אלא שלשונו משונה מאד, כי הוא לחץ ורחק את לשון המקרא לבטא רעיונות חדשים שאינה מסוגלת להם, למשל משפט כעין זה:

חרט הנביאים הוא נשגב לרוב והעובד במאמריהם כאשר הם יפול
בטעות הנחשב הנקרא מפח וכו'⁴.

אם נתרנם משפט זה ללשונו כיום יהיה בערך כך:

סגנון הנביאים הוא נשגב ומליצי והמשתמש בלשונם כמות שהיא,
יטעה טעות גדולה.

סגנון משונה זה וצרופים משונים אלו, שעוד נעמוד עליהם גם להלן, משכו את תשומת לבו של הסופר אליעזר צבי הכהן צווייפל⁵ ובאחד מגליונות „המניד“⁶ הדפיס מאמר בשם: „המטהר! אל תהרס לשון הקדש“, והוא לועג ליוסף הלוי בפה מלא.

הסופר צווייפל, בעל הסגנון היפה והעשיר, לא יכול היה לסבול את הלשון המעושה והרחוקה של יוסף הלוי, שמצד אחד נראה כאילו להגן על „המטהרים“ הוא בא, ומצד שני שפתו כלולה בחדושי-מלים וצרופים לשוניים זרים, עד שחשד בו, שיוסף הלוי אינו עומד כלל וכלל לצד „המטהרים“ – הפוריסטים, אלא להפך: „הסגנון המר הזר והמשונה, שבחר הלוי במאמרו זה, מורים, שדרך איראני נכתבו הדברים, ובא להורות לנו בהם עד כמה מנעת שטותן של הפאריסטיין, עד שהם מוכרחים לחדל מדעתם ורצונם, אריגת פראוין ומלות בנות צלצול מוקש (מיסקלאנג)

(1) שם תרכ"א, גל. 18. עמ' 93–94.

(2) כך מעיד לפנינו אלכסנדר הלוי לנגבק (המניד תרכ"א, גל. 10, עמ' 36, הערה 2).

ראלל נולד בשנת תקצ"ג—1830 ומת בשנת תרנ"ג—1893.

(3) יוסף הלוי, „לימין צדקת המטהרים“, „המניד“, תרכ"א, גל. 18, עמ' 93–94.

(4) נולד בשנת תקע"ה—1815 ומת בשנת תרס"ח—1888.

(5) משנת תרכ"ד, גל. 30, עמ' 189–190.

שדוקרות תפי האון (כלשונו), אבל באמת דעתו כדעת החכמים והמליצים הריר לאנבאנק והריר ראלל נרם, בדבר הרחבת שפתנו הקדושה וכו' וכל המקלקל מחשבתו מפני שאינו רוצה להשתמש בלשון נקיה וברורה, שנתחדשה אחר הנביאים הוא שוטה ומאבד דעתו לדעת' וכו' 1). ולא נתקררה דעתו של צווייפל עד שאסף כמה מפניני מאמרו של יוסף הלוי והציגם לראוה בראש מאמרו הוא:

יבאר באופן נדר ומחצץ בלי צל פחרון נספה, פחרון כושל ולא מוצק, שהסרת – וזת נפרץ לכתבון מרוח 2).

יבאר באופן מסוים, בלא משמעה אחרת בלתי־מובנת, שהסופקס – וזת נפון בספרות.

אבל יוסף הלוי לא נפל ברוחו, וענה על בקורת זו במאמר ארוך ומפורט, שנדפס ב„המניד“ בהמשכים אחדים ושם הרצה את שיטתו והכניתו לפני הסופרים העברים.

בתחילת מאמרו זה, כבר אומר יוסף הלוי כי:

כל איש מהויב לחדש מלים לכל נדרש לו אך יחוש לחצבם מיסוד הלשון ולתת להם תמונה נכונה לרוח העברית וגם יזהר להעמיד אצלם את מליצתם (תרנגום) באחת הלשונוה הנודעות לו למען יבינו הקוראים את פשרם 3).

ובהמשך מאמרו הוא מגיע גם לידי תכניתו בצרוף הקדמה פונטית וזוהי:

לכן שמעו אלי סופרי ישראל בהתנדבכם להביא את פרי תבונתכם על ספר, וזאת עשו והצליחו והשפה העברית לא תשם:

– א) השמרו לנפשותיכם פן תעבדו במלה משנית או זרה בהמצא מלה עברית בפשר ההוא, ויותר הזהרו מכל נסבת אמר ומליצה אשר לא כרוח העברית. ואם לא תמצאו מלה עברית לרעיונכם וגם לא מליצה עברית נכונה למחשבתכם ומצאתם מלה משנית ותלמודית אשר תאות לחפצכם וחקרתם אותה היסוד עברי לה או המשקל עברי משקלה אם לא. והיה בהודע דכם כי כן הדבר, והחזקתם בה וחשבתם אותה כאזרח לכל חק ומשפט. ואם לא ימצא לה יסוד עברי ועזבתם אותה ובניתם לכם מלה חדשה מאחד השרשים העברים אשר יכשרו לבאר את רעיונכם, עפיי חקי המשקלים העברים ואל יצר צעדכם בדרך הזאת, כי רב הדרור והשיון למבנה המלים בעברית ואין מעצור דבר.

1) שם.

2) יוסף הלוי, במאמרו „ליסין צדקת המטהרים“, „המניד“ תרכ"א, גל. 18 עמ' 93–94.

3) „דבר בעתו“, שם, תרכ"ה גל. 14, עמ' 109.

— (ב) אל תחליפו את המין בשמות כמשפט המורסית, ואם קרה יקרה לכם שם אשר לו שני המינים בכתבי הקדש והעבדתם לכם את מין הנקבה למושג רוחני ואל תפסחו בזה על שתי הסעיפים כי לכם להרים כל מבסול ופיק ברכים מן הלשון.

— (ג) אל תעברו במלת ש תהת אשר כי אם לעתים רחוקות מאד ויותר השמרו פן תשחיתון והבאתם של במקום הסמיכה כמו שדה של איש תמורת שדה איש.

— (ד) זכרו את הווי הדופכת לעבר ולעתיד להעלותה על ראש מאמריכם לעת דרוש, כי הפך הומנים על ידי הווי הוא אות יקר קדמון לעברית לבדה ואין לאהיותיה חלק בו ואם תשנו ולא תשימו לב להעדוה בערי הכבוד הזה, וסר כחה מזה והיתה ללא יחס את נפש הקורא. אם כה תעשו והוצק חן בשפתותיה וביום הקיץ הבקרת לבקר אחרי ננעי אמרוטיכם חור לא יחורו פניכם, כי מקרה האדם יקרכם אשר לשנות נכון והכרת שניאותיו למען לא ילבט בהן עוד, היא תפארתו ונאונו. ביום ההוא תהיה לנו הבקרת לעינים ולא לתמונת בעתה וכו' (1).

יש כאן, בלי ספק, הרחבה והתקדמות ביחס לפוריסטים רגילים. הרי הפוריסטים הרגילים לא ישנו מן הכתוב אף כמלוא נימה, וגם לא ישתמשו בשום בנין, שאינו במקרא, ולא-כל"שכן, שלא ירשו לעצמם לחדש מלים, אפילו בתוך נבולותיו של לשון התניך, כי החדוש אסור מן התורה. ותמהני אם הפוריסטים עצמם, שהוא עומד לימינם — יסכימו לדעתו. ולפי יוסף הלוי, הרי גם מצוה לחדש מלים, ובמאמר זה ואחרים חדש בדרך הלוכו כמה וכמה חדשים, כמו למשל: תַּרְמֵט (מטיל), כּוּשֵׁל (אונשטאנדהאפט), כְּתָבוֹן (ליטעראטור), מודק (פרעציו), מְהִצֵּץ (כשטימט), מְחַקֵּק (דרוק), מְחַרֶּשֶׁת (קונסט), מְפַת (כאמבאסט), מְסַבֵּב (פאראפראזע), מְצַרֵּף (גראמאטיק), נפרץ (פרעקווענט), גְּקִיזֵן (פוריסמוז), סרח (סופיקס), תערוכה (עקספאזיציאן) (2) ועוד.

די רק לקרוא את ספרו של המחבר הזה "האכרות המיוחדת" (3) כדי לראות עד כמה מלא הוא חדשים לשוניים, עפ"י דרכו, כמובן. אין לקרוא בספר ההוא אף שורה אחת, בלא להזקק לפירוש ותרגום.

בכוונה בחרתי בשתי הדעות של שני הסופרים: בןזאב ויוסף הלוי, שהיו

(1) ש. גל, 21, עמ' 166.

(2) מכאן שלא ב"יהודה הוא בעל החדוש הזה, כמו שגובר חפופ, קלוזנר (השלח) כרך כ"א, עמ' 540), אלא יוסף הלוי הוא בעל החדוש הזה, בספרו "האכרות המיוחדת", עמ' 2.

(3) נדפס בירחון "סמורת ומסערי" של בריינין, שנת תרנ"ה, פניציה טיוהדת, פרק ראשון בהתחלה, עמ' 2.

רחוקים אחד מחברו גם רחוק זמן ומקום (1) וגם רחוק רעיון, בכדי להבליט את מהלך-המחשבה הכללית, שהיתה ילשת ברוב תקופת-ההשכלה. כי כך היה, באמת, המנהג הכללי והמכריע של רוב תופשיהעש בתקופה הנ"ל.

אולם מי שמתעמק בבניה זו: חרושילשון בתקופת-ההשכלה, יראה, שרצון החרוש, גם הלשוני וגם המילולי, עובר כחוט השני בכל התקופה הזאת.

כבר דוד פראנקו-מינדיו (2), בשירו "חברי מקרא קדש", שנדפס ב"המאסף" לשנת תקמ"ה (3), השתמש במלים תלמודיות כמו: "הדרן עלך; דעתן עלך" (4), וכן השתמש, באותו שיר, בפעל שנמצא רק פעם אחת במדרש (5), ואמר שם: "וזמן נגדר ינצורו", שרק בספרות ימי הבינים השתמשו בו (6). וכן מוצאים אנו שם גם חרוש-מלה אחת: נְקִירָוּת; "יום לשנה בנמירות למודנו". והכל בשיר אחד שלו. וצדק מאד הפרופ. קלוזנר, שאמר עליו (7): "שהיה הראשון, שלא חשש להשתמש בשיריו במלות מן התלמוד, ואפילו מן הספרות של ימי-הבינים".

הדגשתי בכוונה, ששיר זה נדפס ב"המאסף" לשנת תקמ"ה, כדי לציין שגם בראשית תקופת "המאספים" (השנה השניה להופעתם), כבר נדפסו גם שירים, שלא על טהרת לשון-המקרא.

וכן יש לנו שורה שלמה של סופרים וחוקרים מובהקים, בין ראשוני המשכילים, שלא רצו, או גם לא יכלו, להכניס את עצמם לתוך הנוכלות הצרים של לשון-המקרא. והתחילו להשתמש, לצורך עבודתם הספרותית, גם בלשונות של המשנה, התלמודים והמדרשים וגם בזו של ימי-הבינים. ולא רק זו, אלא גם בלשונות מאוחרות אלו צר היה להם המקום, ובקשו לפרוץ גם אותן, להוסיף עליהן דרכי בטוי חדשות ומלים חדשות, כדי שיוכלו להתבטא כל צרכם, בלא שיהיו זקוקים לכרכר מסביב לדעיון שברצונם ויכלתם להביע,

די לנו להזכיר את יצחק סאטאנוב (8) ואת מנחם מנדיל לפין (9), וההולכים בעקבותיהם: אליעזר צבי הכהן צווייפל ושלום יעקב אברמוביץ (נמוים בתקופתו הראשונה), שהאחרונים שכיניהם כבר חיו בסוף תקופתנו, כדי לראות שסופרים

(1) בן-זאב חי בקראקא, ברלין ווינה, ויוסף הלוי חי באגדרינופול, בוקרסט ופריס.

(2) נולד בשנת תע"ג - 1713 ומת בשנת תקנ"ב - 1792.

(3) חודש תשרי, עמ' ב'.

(4) חפלה שנאמרת בנמר סכנת התלמוד.

(5) שרה נדרה את עצמה מן חקרות ונגדרו כל הנשים בוכותה (מדר ויקרא, ל"ב)

(6) מעניין לציין, שגם יוסף הלוי התיר לעצמו להשתמש בפעל זה; 'על, לעיל, עמ' 1'

(7) בספרו, היסטוריה של הספרות העברית החדשה, עמ' 178.

(8) נולד בשנת תצ"ב - 1732 ומת בשנת הקס"ה - 1805.

(9) נולד בשנת תק"ט - 1749 ומת בשנת תקפ"ו - 1826.

אלו, שאמנם היו כמות מועטה, אבל לא מבוטלת, בין סופרי־ההשכלה הפוריסטים, הצילו את התפתחותה של הלשון העברית מכליון. התפתחות, שהיתה נמשכת והולכת עד זמנם, ושחבריהם הפוריסטים רצו משום־מה להעמיד אותה ולשוב אחורנית כמה אלפים שנה, עד לתקופת־המקרא (1).

נהג כי כן רואים אנו, כי שנים מרובות עוד קודם שהופיעו בקהילה — המחדש הגדול שבדורנו — ומשה (שולכיים) (2), שקדם גם לבקיהודה (3), על שמי הספרות העברית בשיטותיהם ובחירושי־מלים שלהם, כבר דנו סופרים ידועים בשאלת הלשון והסגנון, אף־על־פי שרוב הסופרים העברים עדיין פוריסטים נמורים היו אז ודרשו לכתוב אך ורק עברית מקראית, כבר היו אז גם סופרים, שהתירו לעצמם וגם לאחרים להשתמש בתלמודים ובמדרשים, בספרי הקבלה והמחקר לצורך הכתיבה החילונית. וכבר היו אז, שהתחילו לחדש מלים לצורך עבודתם הספרותית,

ולמרות כל זאת, למרות כל המאמצים השונים, מצדם של סופרים חרוצים, אנשי־שם ובעלי־השפעה. עדיין היתה המלחמה בעד השלטת הסגנון החדש בלשון קשה ביותר. עדיין היתה ידם של „המטהרים“ על העליונה, והם כפו את דעתם השמרנית על רובם של הסופרים בתקופת־ההשכלה. והמלחמה העקשנית, בין המטהרים־הפוריסטים ובין בעלי־המהלך־החדש, עדיין היתה נטושה עד סופה של תקופת ההשכלה. הסופר הסטיריקון יצחק ארטור (4), בסוף ימיו, בשנות תרי״א—תרי״ז, זאת אומרת: חמישים־שנים שנה לאחר הופעתם של יצחק סאטאנוב ומנחם מנדל לפין (5), פתח מחדש את המלחמה בסמרנית הלשונית והתחיל שוב לדרוש יחס חדש ללשון העברית, יחס שונה מן הרגיל והמקובל. וב־הצופה לבית ישראל שלו מוצאים אנו באחד מחזיונותיו תיאור יפה בענין זה.

יצחק ארטור שם בפי השפה העברית, שהוא רואה אותה בחלומו כדמות

(1) עי' במאמרו החשוב של הפרופ. קלוזנר „מחקרים בתולדות הספרות העברית החדשה“ (מדעי היהדות, כרך א', עמ' 163—178), ואה״כ גם בספרו החדש „היסטוריה של הספרות העברית החדשה“, (עמ' 144 — 155; 199 — 225), שבהם הוא מדבר על סופרים יוצרים אלו, באריכות, בפרוטרוט ובהבאת קטעים מאלפים מיצירותיהם ומחזיוני מלתיהם.

(2) נולד בשנת תקצ״ה—1835 ומת בשנת תרע״ח—1918.

(3) שרק בשנת תרל״ט — 1879 פרסם את מאמרו הראשון „שאלה נכבדה“, ועי' בחוברתי: „אליעזר בן יהודה, חומר ביבליוגרפי מפורט“, ירושלים, שנת תרפ״ט, בפת״ח, עמ' V—X.

(4) נולד בשנת תקנ״ב—1792 ומת בשנת תרי״א—1851.

(5) מאמרו של יצחק סאטאנוב, שעוסק בשאלת הלשון, הוא: „מרכי הלשון והמליצה“, נדפס, בפעם הראשונה, ב־המאסף לשנת תקס״ח, וספרו של לפין: „רפואות העם“, נדפס בוולקוב, שנת הרנ״ד, הוא הספר, שמלבד סגנונו המשני הסליש, הוא גם מלא חדושי־מלים יפים.

„אשת שיבה וכו' שערותיה ככסף הלבנו מזוקן, ולחייה קומטו מרוב שנים. 1), והיא אומרת לו כדברים האלו:

כל שפה וכל לשון, סופריה הם המה אשר יחלצוה מעניה ויעשירוה, הם המה אשר ימלאו את אוצרה מלים, יגדילוה ויאדירוה. בהודע להם רעיון אשר לא נודע להם מלפנים, או בהגלות להם חדשה בארץ, ויוסיפו על אחת המלות את הוראותיה, או יעשו תיבה חדשה אשר יגורוה ויבנוה ממלה אחרת בשפתם, או אשר יביאיה ממרחק, מלשון עם נכר ויטעוה על אדמת לשונם וכו' וכאלה עשו גם סופרי הקדמונים, ויוסיפו מלים על מלי ויעשירוני גם אחרי אשר חדלתי מהיות שפה מדוברת בפי עמי. אך סופרי האחרונים לבכם לא כן יחשוב וכו' והרעה הגדולה מואת כי גם את המלים הזרים 2) אשר כבר נאחזו על אדמתי בספרי המשנה, התלמוד והמדרשים ובספרי הרבנים ובעלי המחקר הבאים אחריהם, מלים המובנים לכל קוראי ספרי, גם את אלה יגרשו מהסתפח בנחלתי וכו' הרבו עשות ספרי תורת לשון עברית ללמד בהם לבני יהודה דרכי ומשפטי בספרי תורתי ונביאי וכתובי ואת דרכי ומשפטי בספרי תנאי אמוראי ורבני, ובספרי חוקרי וחכמי לא העלו על ספר להורות לבני עמי, הרבו עשות ספרי שרשים ומערכות מלים לבאר כל מלה הכתובה בספרי קדשי לכל הוראותיה ודרכי קשוריה, ולא הרחיבו את גבולם לאסוף אל אוצרם גם את כל המלים הנמצאים בכל יתר ספרי וכו' וכו' 3).

וכעבור שנים אחדות, בשנת תרמ"ו-1865, בא הסופר מרדכי בן דוד סטרעליסקר, במאמרו „אלמות שבלי בשדה ישרון" 4) ונותן לנו „עצה נאמנה על דבר שפתנו הקדושה:

למצוא מלים חדשות על כמה ענינים, עפ"י כללים חדשים המסתעפים מן השרשים והיסודות העקרים אשר לפנינו בספרי קדשנו וספרי המשנה והתלמוד וספרי המחקר מחכמים קדמונים שהיו לנו לעינים במקום אשר צר להם הדרך בהמלות אשר מצאו לפניהם בזמניהם וכו' 5). ואחרי שהמחבר הולך ומרחיב את הדבור בשלש חוברות של „מגר ירחים", הוא בא לידי מסקנה לדרוש לא רק „הרחבת שרשי לשון הקדש", אלא גם „קבלת מלים זרות ממלות הלשונות הקרובות להם".

1) עי' „הצופה לבית ישראלי", עמ' 7, ב„תולדות החלוץ".

2) כד.

3) הצופה לבית ישראל, הוצ' א', תרי"ח והוצ' ב', תרכ"ד, „תולדות החלוץ" עמ' 22—24.

4) „מגר ירחים", שנת תרס"ו, חוברת א', ב' וג'.

5) שם, חוברת א', עמ' 25.

בהמשך דבריו מוכיח מרדכי בן דוד סטרליסקר, שלא רק הלשון העברית זקוקה להרחבה, אלא כך דרכן של כל הלשונות, לרבות הלשונות העשירות, ואומר: אם בצדק נחרוץ המשפט בלי נטיה לצד אחד, נחזה, אשר רוב לשונות העמים אף היותר רחבה שבהן אשר עד לאין מספר תרבינה בה סעיפיה וענפיה וכו' בכל זאת תוכרנה פעמים רבות לשאול אשה משכנתה ומרעותה הקרובה אליה, איזה שמות ומלות להשלמתה, אם במבטא הלשון אשר ממנה לוקחו או בשנוי המבטא בקצת כפי היאות אל הלשון ההיא אשר באו אליה להשתקע וכו' (1).

והוא מביא ראיות מספרו של הנרמני (2) Adelung, כי בלשון הגרמנית נמצאות „שמונים אלף מלות זרות“, ובכפרו של הצרפתי Tihbot נמצא, כי בלשון הצרפתית „נוסף ארבעים וחמשה אלף מלות חדשות“. וכך הוא הולך ומפליג בדברים, עד שבא לידי שאיפה משונה להראות, שגם הלשון העברית השפיעה על הלשון הגרמנית במלים רבות ומראה, למשל, על המלה Sommer (קיץ), שהיא לקוחה מעברית: „ומיר“, או מלה אחרת גרמנית: Almosen. שהיא מהעברית: על מזון, וכן למשל, Sak, שבעברית נסִיִּן: שק, וכד מה (3).

אנב מציע הסופר הזה לִיסֵד „אגודת שוחרי טוב שפת עברי“, ועד כמה שאני יודע זוהי הפעם הראשונה שמציעים בדפוס רעיון זה, שחזר עליו כעבור, שש שנים, בשנת תרכ"א, יוסף הלוי, אף-כי, כנראה, לא ידע מי המציע הראשון ליסד חברה בשב חברה „מרפא לשון“ עם מחלקה מיוחדת בשם „שפה ברורה“ והיתה עבודתה לשפוט את תנובת עמי הסופרים (4).

וכך אנו רואים, שכבר בשנת תרכ"ב חדש שלום יעקב אברמוביץ (מנרלי מו"ס) בספרו „תולדות הטבע“ כמה וכמה שמות של חיות ועופות לצורך עבודתו (5). אף-על-פי שאהרי שיצא החלק הראשון מספרו „תולדות הטבע“, היו כמה מן והחכמים, שהתנגדו לחדושו, בכליזאת המשיך ללכת בדרך זו גם בחלקים הבאים, בה „פחת דבר“ לחלק השני הודיע מפורשות:

אני עשיתי שמות חדשים, יצרהים אף עשיתים ברוח השפה העברית ובדמות תבנית שמותיה, ותקותי חזקה, כי הם יעלו על שפת כל לשון ויסכימו לקבעם לדורות באוצר שרשי לשון הקדש וכו' (6).

(1) שם, חוברת ג', עמ' 186.

(2) Verdeutschungs Wörterbuch.

(3) גם סופר זה „חדש“ מלים כזו: ל היכ ס וית וף (Locomotiv קטר), (ד ל ו נ ר ב

(Telegraf). מוֹצֵדִי-עֲלֵה (אות הצמינה), וכדומה.

(4) המגיד תרכ"א, גל. 18, עמ' 94.

(5) החלק השני של ספרו הופיע בשנת תרכ"ו והשלישי בשנת תרל"ג.

(6) עמ' 111.

וחלק מנבואתו נתקיימה: עֶפְרוֹנִי, קִיכָלִי, זִנְגָנוּעִי, תְּרַמְסוֹקִי, ועוד הרבה נתקבלו בלשון העברית ונעשו נכסי־צאן־ברזל שלה.

מכל מה שנאמר עד כאן רואים אנו, שגם סופרי הימים ההם, לפני שבעים-שמונים שנה, מוכרחים היו עוד ללמד זכות על לשון התלמודים והמדרשים ולהתיר אותה לבוא בקהל. כי הסופרים המטהרים ראו בה לשון זרה, לכל־הפחות לשון מקולקלת, שבעל־נפש יפה מתרחק ממנה, ולפיכך הכריזו הסופר ישראל ראלל, המתרגם האמן שבדורו⁽¹⁾ במאמרו „דור ההולך ודור הבא“, שבאחד מגליונות המגיד⁽²⁾, כי רק הם „שהרחיבו גבול הלשון לאין קץ, כי התלמודים והמדרשים הם אוצרות ומטמונים של מלות שהדבור הפשוט והמדעי נוקקים⁽³⁾ להם, ואילו לא זאת היינו כלנו משוררים, כלנו מליצים – אבל לא סיפרים דידקטיים“ וכו' ואלכסנדר הלוי לנבנק במאמרו „דברים אחדים על אודות הרחבת לשוננו הקדושה“ מדמה את הסופרים ממין זה, לאנשים, ש„מלאכתם היא דריסה ברחיים לא הליכה בדרך, כי גבול שמו להם⁽⁴⁾“ כל יעבורו, ונמנו ונמרו להשתמש רק במה שכבר מצאו ערוך לפנייהם, לא להוסיף תיבות ומליצות חדשות כפי הצורך“ וכו'⁽⁵⁾, כלומר: סופרים אלו במקום ללכת ולהתקדם, להביא קדמה והתפתחות ללשון העברית על־ידי הכנסת רוח חיים לתוכה:

(א) מתוך החומר הלשוני הקיים משכבר הימים במקורות הקדמונים מתוך ללשון המקרא.

(ב) על־ידי חדושים לשוניים חדשים, שכל סיפר בעל־סגנון והבחנה לשונית ישיביל לחדש, הם עומדים על מקום אחד ואינם זזים מלשון המקרא „השרידה היחידה“ וסופרים חדשים אלו התירו לעצמם עוד דבר אחד בלשון. הם חשבו לשוב לפנייהם להכניס לתוך הלשון העברית גם מלים בין־לאומיות, אלא ששני במקצת את צורתן, וכזה הוכשרו לבוא לתוך הספרות העברית. והסופר ישראל ראלל, ראש המדברים בשאלה זו, נתן גם כעין כללים לשמוש במלים זרות:

(א) כל תיבה שנותרת ברוב הלשוניות החדשות על ie, הטיל לה ה' בסופה, כמו: אנטרופולוגיה, פוטוגרפיה ודומיהן.

(ב) אותן המסיימות על ion. כתוב אותן בצורתן: קונסטיטוציון, אילומינציון ודומיהן.

(1) הוא שתרגם גם שירים מלוקרציוס, הורציוס, וירגיליוס ועוד בספרו „שירי רומי“ (אודיסה תרכ"ו).

(2) שנת תרכ"ז, גל' 13, עמ' 54.

(3) כד.

(4) הסופרים הפוריסטיים.

(5) המגיד, תרכ"א, גל' 15, עמ' 69.

(1) על mus באשכנזי יסיימו על מות בעברי, מאונעטיסמות, קאסמאפאל-טיסמות, בצורת מלכות, אדנות.

(2) על ur באשכנזית, יתכן להוסיף עליהן: ין, כמו: ליטרטורין פרוצדורין ודומיהן (1).

והוא, ראלל, סומך בזה גם על שד"ל (2), שהביא, באחד משיריו, את המלה הזרה: ציויליזציון (3).

ובכן, אנו רואים, שכשבא משה שולבוים, מקדימו ומבשרו הגדול של בן-יהודה, לעולם הספרות, לא קרקע-בתולה מצא, ולא הוא הראשון מבין הסופרים אפילו בני תקופתו, שהציעו להתיר את החרוש בלשון, אלא יסוד מוכשר ומוכן מצא לעבודתו הלשונית הזוהרת. ובמשך תקופת-יצירתו הלשונית הארוכה של שולבוים, שהתחילה כבר בשנת תרל"א, חדש מאות מלים מעצמו והציע אלפים מלים של סופרים אחרים, קדמונים וחדשים, בעתיו, ספריו ומלוניו, שהוציא במשך ימיו-חיו הארוכים.

נביא בכאן רק דוגמאות מועטות מיצירתו הלשונית של שולבוים:

בִּיתָן (Oekonom 4), בִּיתָנוּת (Wirtschaftlichkeit או Oekonomie 5), גִּפְרוֹן (Zündhölzchen 6), דִּחְךָ (Trieb 7), טִבְעֵינָה (Naturalist 8), טִבְעֵינָה (Naturalismus 9) מִבְּדָה (Roman 10), מִבְּדִי (Romantisch 11), פְּלוֹלִית (Terrasse 12), עֲצָנִי (Hölzern 13), פֶּלֶדֶש (Feurstahl 14), תִּלְהוֹבָה (Enthusiasmus 15), תִּנְמָסֶת (Civilisation 16).

(1) ע' במאמרו: "מכניסין גרים" (המגיד, תרכ"א, גל 21, עמ' 117).

(2) נולד בשנת הק"ס-1800 ומת בשנת תרכ"ו 1866.

(3) נדמה לי, ששד"ל היה הראשון בתקופת-ההשכלה, שהשתמש גם בחרושים של הפייפנים בשירתו, שהיו אז ממש אסורים לבוא בקהל, למשל חֶלֶךְ (עי שירו "חלק כחלק יאכלו", בספרו "כנור נעים" כרך שני, ספר א', עמ' 113) = חֶלֶקָה (תחל' י', ח'). וְרֵם (שם, עמ' 122) = תִּרְדָּמָה. רָכֶל (שם, עמ' 127) = רְכִילוֹת, וכדומה. וזה גם מובן. הוא שעסק בתקירתם וברק, מתוך חבה יתירה, את כתבי-היד של הפייפנים הנגזרים והנשכחים; הוא, שהוציא מחזור גדול נוסח איטליה עם מבוא גדול וחשוב (שני חלקים, דפוס ליוורנו); הוא, שכתב פירוש סרעי לפיוט נשגב אחד של ראשוני הפייפנים - יוסי בן יוסי - "אתה כוננת עולם ברב חסד" (שם ח"ב, עמ' ר"ב-ר"י) - הוא גם ראשונה הושפע מהם והשתמש במיטב חרושיהם.

Neues, vollständiges Deutsch-hebräisches Handwörterbuch, Zweite, viel-

fach vermehrte Auflage, 1904, II, עמ' 162, צד ב. (5 שם. 6) שם I, 292, ב. - בספר "השודדים" לשילר, עמ' 23; 99. (8 - Handw. הנ"ל, 1, 355, ב. - 9) שם. - (10) בעתון "קול העת", גל 1; "השודדים", עמ' 10-11) שם, עמ' 95-12, III Handw. 21, ב. (13) שם, I, 276. א; "השודדים", עמ' 18. (14 - I Handw. 201, ב. השם הזה נגזר טן: פלד-אש, על דרך השם הפרטי: פלדש (בראשית כ"ב כ"ב). (15) "קול העת", גל 3, עמ' 3; "השודדים", עמ' 17, 18, 29; Handw. 172, א, 201, א. (16) שם 130.

תְּחִירָוִר (1 Emancipation), **אַיִשׁ** (2 Individualisieren), **אַמְתָּה** (3 Ducen), **בְּנֵי** (4 Elektrisieren), **בְּכֶם** (5 Schrauben), **תְּחַרְרֵם** (6 Emancipieren), **לְאֵךְ** (7 Erkünsteln), **תַּעֲרָר** (8 Agitieren) ועוד הרבה מאד.

כשנכנס בנייהודת לעולם היצירה הלשונית מצא הכל מוכן לפניו על-ידי קודמים והוא רק הרחיב ופתח את היצירה הזאת בתנאים מודרניים יותר ומקיפים יותר, לא כן שולבוים. הוא רק יסוד מצא. את הבנין מוכרח היה שולבוים לבנות מתחילתו. אף לא אחד מכל אלו, שקדמו לו, מחוץ ליוסף הלוי, שהיתה לו שיטה משונה משלו (9). נגש לשאלת החרושים בלשון מתוך שיטה מיוחדת ומסויימת, כמו שעשה כך שולבוים, ועוד בשנת תרל"א — 1871, כשהוציא את ספר-תרגומו הראשון „השודרים“ לשיילר, עמד בהקדמה מיוחדת על דרכו בחרושי-מלים, שבעבור שנים, בשנת תרס"ד — 1904, במלוגו הנרמז-עברי, בהקדמתו העברית, הרחיב ושכלל אותה והביאה לידי גמר.

כבר אז, בשנת תרל"א, מראה שולבוים על המחלוקת הגדולה, שקמה בין „בותבי להיק“, והוא מוצא בהן שלש שיטות:

בעלי השיטה הראשונה „שמרו אורח עולם, ולא ימושו בפשע מכל אשר הביאה להם המסורת וכו' שמו את לשון עברית לחרם (קדש לא תגע בו יד). נדרו דרכיה וסברו כל מעינותיה, צריות ותמזות אוצר עולם לא יפתח וכו'. בעלי השיטה השניה „בקשו לחדש תמיד, ובכל צר ומצוק, אשר ימצאו בדרך הישנה, ינוסו לעזרה אל השנויים, ואין מעצור להם להפוך בתנופת ידם הררי-עד ולהוביש ברות פיהם נהרות איתן וכו'. המה בראו בריאות ולא ברוחה, ויכדו מלבם חרשות ולא ממנה, והמה חותם עבר לא ישאו, ומטבע שפת קדש אין על פניהם“.

ובעלי השיטה השלישית „גם המה שמו אל לבם להרחיב נבול לשוננו, להגדילה ולהאדירה. אך המה לא שתו עליה נוספות מלבם, אך מעינותיה הסכורים פתחו, אך דרכיה, אשר עלו בהם קוצים, פנו ויסקלו, אך רוח חיים נפתו בעצמות היבשות, והלשון המתה קמה ותחי“ (10).

לא קשה כלל להבין את כוונתו של שולבוים כאן:

בעלי-השיטה הראשונה המה הפוריסטים, מטחרי הלשון, שמחזיקים

ב — 1 (שם 168, א. — 2) שם, 280, א. — 3) שם, 147, ב. — 4) שם, 167, א. — 5) שם, 162, א. II, 25, א. — 6) שם, 168, א. — 7) שם, 182, א. מנוחה מלאכת. — 8) שם, 24, א.

(9) עי' לעיל, עמ' 64—63

(10) הקדמת המעתיק לספר „השודרים“.

במסורת המקראית ואין מתירים לעצמם לצאת מנבולותיה הצרים, בעלי השיטה השנייה הם אותם החדשנים, שהתירו להכניס גם נרים ללשון¹, ולקבל לתוכה מלים זרות כמו: ציבי, יוציון, ליטרטורין, פרוצידורין, מגניטוסמות, קוסמופוליטיסמות וכדומה מלים, שלא נטבעו במטבע הלשון העברית. ורק בעלי השיטה השלישית, שנפחו רוח-חיים בעצמות היבשות של הלשון, מוצאים חן בעיניו של שולבוים, והוא משייך את עצמו לבעלי-שיטה זו, להיות כאחד מהם.

על משה שולבוים² אפשר לומר, שהוא היה הראשון בין מחדשי-הלשון האחרונים, שיצר שיטה וסדר ולמד כיצד מחדשים מלים בלשון העברית. ובעקבותיו הלכו בן-יהודה וכל המחדשים האחרונים בני זמננו.

(סוף יבוא)

(1) עי' במאמרו של ישראל ראלל "מכניסין נרים" (המניד, תרכ"א, גל. 21, עמ' 117).

(2) על חייו, עתוניו, ספריו ומלוגיו וחלקו ביצירה הלשונית. נמצא אחי מחקר שלם מוכן ומסודר לדפוס.

על הספיציפיות הלשונית בפי ילדינו בא"י

ג

על הספיציפיות הלשונית בתקיפת הדבור ההברתי *

כנלוי ספיציפיות ראשון בחקופת הדבור ההברתי של הילד העברי בא"י יש לציין את המהירות הגדולה בדבורו, מהירות, העולה, בלי ספק, על זו של ילדים אחרים בכלל וילדים יהודיים בתוך-לארץ בפרט. אין הילד העברי בא"י "מדבר", אלא ממש "בולע מלים", ויש לך תמיד הרושם, בשעה שאתה מקשיב לדבורו, שחושש הוא, שמא "לא יספיק" וע"כ הוא ממחר בדבורו.

הסטינוגרמות, שערכתי משיחותיהם של הילדים בא"י ביניהם לבין עצמם אנב משחק וכמו כן מספוריהם בשעת ההפסקות המעטות שבמשחקיהם⁽⁸⁷⁾, הראו על מספר המלים הממוצע, שבהן הם משתמשים:

מספר המלים הממוצע ברנע⁽⁸⁸⁾ בשעת השיחות 96

הספורים " " " " " 125

וכדי להוכיח בעודף הגדול של מהירות-דבור אצל הילד שלנו בא"י, כדאי להשוות את המספרים הנ"ל עם מספריהם-המלים הממוצעים שקבלתי מהסטינוגרמות של שיחותיהם וספוריהם של ילדים גרמניים (כברלין וינה) מצד אחד, ושל ילדיב יהודיים (בפולניה ורומניה) מצד שני:

אצל	אצל	
ילדים גרמניים	ילדים יהודיים	
82	65	מספריהם-המלים הממוצע ברנע בשעת השיחות
99	114	הספורים " " " " "

(*) ראה "לשוננו" כרך ד' חוב' ד', עמ' 279 וחללה.

⁽⁸⁷⁾ ההפסקות בין משחק למשחק העברי בא"י גם מעטות וגם קצרות ובלתי נמשכות. — והכל בעטים של האקטיביות הגדולה שלו.

⁽⁸⁸⁾ "רגע" כאן לא ע"פ השעון — סתם, אלא רגע ספוג-דבור דוקא "רגע" כזה. המצטרף מחלקיהם חלקים של הדבור מהפסקות, יכול להמשך פ"ה-כה מרגע שע"פ השעון. ההפסקות הקטנות מאד, אלה שבאות בשעת המשחק גופא בין תנועה לתנועה או אפילו בין משחק למשחק, כשהחלופים נעשים במהירות, אינם נפחתים מחשבון הרגע ספוג-הדבור.

את הסבה לעורך גדול זה של מהירות דבור אצל הילד שלנו בא"י יש לבקש בפעילותו הגדולה, אין לו זמן וסבילות לדבר בנחת, פעילותו דוחפתו גם לדינמיות כללית וחוסר ריכוז במעשיו ותנועותיו וגם למהירות הדבור, שהוא, כידוע, מצא ביחס ישר ומקביל למעשיו של המדבר. הילד היהודי בחוץ-לארץ, בשל עצבנותו ודינמיותו, שהיא במדה ידועה קשורה בעצבנותו, עולה לגבי מהירות הדבור על הילד הגרמני, אשר הוא סמל השקט והסדר, אולם הילד העברי בא"י עולה על שניהם.

השאלה על פעילותו המרובה וחוסר-רכונו של הילד העברי בא"י שאלה מורכבת היא והיא דורשת מחקר ודין מיוחד. כאן אני רוצה להוציא משטחה של אותה השאלה אך עובדה ניסיונית אחת לשם, דוגמא המבארת ומבשרת במדת מה את מהירות הדבור אצל הילד העברי בא"י.

הילד העברי בא"י מרבה לעבור ולקפוץ מנישא לנושא. אינו יכול להתרכז ולהתעבב זמן רב על נושא אחד. במשך הצי שעה עד שעה החליפו הילדים שהסתכלתי בהם בשעת משחקיהם, את נושאי המשחקים:

המקומות	מספר הילדים המשחקים לפי גיליהם											
	מגיל 2-4			מגיל 4-7			מגיל 7-10			מגיל 10-15		
	לשני שנים למשפט אחד	שלוש שנים למשפט אחד	ארבע שנים למשפט אחד	לשני שנים למשפט אחד	שלוש שנים למשפט אחד	ארבע שנים למשפט אחד	לשני שנים למשפט אחד	שלוש שנים למשפט אחד	ארבע שנים למשפט אחד	לשני שנים למשפט אחד	שלוש שנים למשפט אחד	ארבע שנים למשפט אחד
1. מושבים	115	29	6	9	2	39	7	9	2	18	4	6
2. קבוצות	340	74	9	12	2	81	8	11	9	118	8	11
3. מושבות וערים	280	13	6	10	2	85	7	9	2	29	6	9

ומעניין, שעם גדל מספר המשתתפים במשחק הולך ורב גם המעבר מנושא-

משחק אחד לשני:

כשמספר המשתתפים (באופן) הרי מספרם של חלופי הנושאים, לפי גילי המשתתפים הוא: ממוצע לכל המקומות הנ"ל הוא הגיל החלופין הגיל החלופין הגיל החלופין

2-4	2-4	2	7-4	2	7-10	3	10-15	2
4-6	"	5	"	4	"	4	"	3
6-8	"	7	"	6	"	5	"	3
8-10	"	8	"	8	"	7	"	4
יותר מעשר	"	10	"	9	"	8	"	5

ראינו למעלה, שמהירות דבורו של הילד שלנו בא"י בשעת משחקיו (בשיחותיו תוך כדי משחקיו) היא קטנה מזו שבשעת ספיריט, אולם זהו רק למראית-עין בלבד.

לאמתו של דבר, גדולה מהירות-הדבור תוך כדי משחק מזו שבשעת הספורים. בשעת משחקיו מדבר הילד לא רק במהירות, אלא גם בריסוק-מלים, בחצאי משפטים, בקולות-קריאה. אלא מאי? שטף המשחק אינו נותן לדבר תכופות, וההפסקות בדבור הן כאן מרובות יותר מבשעת-הספורים. נורם לרובי ההפסקות האלה החלוקה המתמיד בנושאי המשחקים כפי שראינו לעיל. (38).

נעבור עכשיו לשאלת אוצר-המלים בשפתו של הילד העברי בא"י ונראה מהו אוצר המלים הזה מבחינה כמותית ואיכותית. אמנם שאלה זו, כמו כל יתר השאלות על התפתחותו המיוחדת במינה של הילד העברי בא"י, דורשת עדיין עבודת-חקירה יסודית ומעט מאוד נעשה כשטח זה. אולם כבר תוצאותיו של חומר החקירה החלקי מאפשרות, דומני, לדבר על צמצום כמותי באוצר-המלים הנ"ל. ויחד עם זה יש לנבי צמצום כמותי זה להבחין בין שפת-הדבור ושפת-הכתב. בראשונה עולה הצמצום על השנייה בהרבה. והדבר הוא מובן, כי בכלל שפת-הכתב היא יותר עשירה גם באיכות וגם בכמות משפת-הדבור, מפני שבשעת כתיבה יש יותר אפשרות לבקירת לשונית ולתפוש בחירה מתאימה למלים ובטויים. ואותו ההבדל בין שפת-הדבור ושפת הכתב לרעתה של האחרונה עלול להיות עוד יותר גדול מהרגיל אצל הילד העברי שבא"י בשל המהירות בדבורו, שעמדנו עליו.

החומר בשביל דיוני על אוצר-המלים בשפתו של הילד העברי בא"י מצטרף, מצד אחד, מאוסף של סטינוגרמות, שערכתי למכרה זו משפת-הדבורם של הילדים בשעת שיחותיהם וספוריהם ביניהם לבין עצמם וביניהם לבין מבוגרים, ומצד שני – מאוסף של עבודות-כתב (מחברות תלמידי בתי-הספר, שבהן גם חבורים תפשיים וגם קומפוזיציות על-סמך הלימוד בחריס-טומטיות) ומאוסף של מכתבי-הילדים (לחבריהם).⁽³⁹⁾ הנתות בחומר הזה נתן את התוצאות כדלקמן על הרכבו הכמותי של אוצר-המלים בשפת הילדים:

מספר המלים והחזרות בשפת הילדים								גיל הילדים
בשפת הכתב				בשפת-הדבור				
במכתבים		בחבורים		בספורים		בשיחות		
מספר התורות	מספר המלים	מספר התורות	מספר המלים	מספר התורות	מספר המלים	מספר התורות	מספר המלים	
—	—	—	—	34%	950	30%	731	
—	—	—	—	32%	1804	29%	1609	3— 4
31%	3850	32%	3850	34%	3390	32%	2804	5— 6
31%	4810	30%	4920	34%	4750	31%	4500	7— 8
								9— 15

(39) מכתבי הילדים הם מאליפים ביותר, כי רובם בא באופן יותר נכון ובלתי-

אמצעי לידי בטוי תכנו הפנימי של הילד הכותב ועולם-מושגיו ובטוייו.

כדאי לשים לב שבטבלה הזאת לשני דברים, המראים כי מבחינה כמותית דלה היא שפתו של הילד העברי בא"י יותר משפת חברו שבחוף-לארץ:

א. מה שהמספר האבסולוטי של המלים השנורות בפיו קטן הוא בהשוואה עם זה ילדי חו"ל וב, מה שמספר החזרות על אותן המלים גדול הוא בהשוואה עם זה של ילדי חו"ל.

מה שנוגע להנחה הראשונה, כדאי להשוות את מספרי המלים שבטבלה שלנו אל המספרים, הידועים לנו מחקירותיהם של סיווללי, שטרן, סקופין (40) ואחרים (41), בשעה שאצל ילדי חו"ל מספר המלים השנורות לפי גילי הילדים הוא אחר, הרי אצל ילדי א"י הוא אחר, יותר קטן.

הגיל	מספר-המלים אצל ילדי-חו"ל	מספר-המלים אצל ילדי-א"י
1-2	366	
3-4	1257, סך הכל 1623	741
5-6	2516	1609

ואם לשפוט על פי חוקי הפרונרסיה הלשונית הטבעית (42) הרי גם מספר המלים אצל הילד העברי בא"י מניל 15-9 (5500-4920 מלים) יותר קטן מאותו מספר המלים שאצל חבריו בני-גילו בחו"ל.

מה שנוגע להנחה השנייה, הרי אני משה את אחוזי החזרות בין ילדי א"י ובין חבריו בני-גילו לפי התומר ההסתכלותי שאספתי אני (בין ילדי חו"ל, יהודיים בפולניה ורומניה, ולא-יהודיים, גרמנים בוניה וברלין), וההבדל הוא כזה:

הגיל	אצל ילדים יהודיים	אחוזי החזרות	אצל ילדים לא-יהודיים (גרמנים)
3-4	25%		24%
5-6	23 "		23 "
7-8	22 "		21 "
9-15	20 "		19 " (43)

(40) סיווללי: «Untersuchungen ueber die Kindheit»

שטרן: «Die Kinder sprache»

סקופין: «Unbi's Tagabuch»

(41) רשימת-סכום מכל דעותיהם של הנ"ל, עין בספרי: «דער יונגער מענש און זיין אנטוויקלונג», ח"א, הוצאת ב'ו'זה, ורשא, 1927, דף 114.

(42) כידוע, מה שגילו של הילד גדול יותר, הולכת ורבה גם הפרונרסיה בהגדלת אוצר-המלים של הילד.

(43) הילדים הגרמניים ממעטים בחזרות על אותן המלים בהשוואה עם הילדים היהודיים. מפני זה, שהם, הראשונים פחות ממהרים בדבורם מהאחרונים. המהירות מצדה מכריחה להשתמש בחזרות, כי אין זמן לחפושי בטויים חדשים.

ועוד יותר מענינת ומאליפה היא ההשוואה של אוצרי-המלים בין הילד העברי בא"י ובין חבריו בני-גילו שבחוץ-לארץ מבחינת האיכות של השפה הזאת, - מבחינת חלוקתן האתימולוגית של המלים:

הנל	שמות-עצם	פעלים	מלות-התואר	מלות-הפועל	מלות-הקריאה	שונות
ילדי-חו"ל	3-4	52%	22%	9.8%	5.6%	2 %
ילדי-א"י	"	40 "	35 "	11 "	3 "	5.7 "
ילדי-חו"ל	5-6	56 "	20 "	10 "	5.5 "	2.5 "
ילדי-א"י	"	40 "	34 "	12 "	3 "	5.5 "

העורף הגדול של פעלים אצל הילד הא"י לגבי חברו בחו"ל מתבאר בלייטשק בפעולותו של הילד הא"י, והעורף השני, העורף במלות קריאה מתבאר במקצת באותה האקטיביות עצמה (44) ובמקצת בעצבנותו של הילד הא"י.

44) הילד הפעיל בוחר בפעלים. גם שמות-העצם גוסא - יש להם לפעמים קרובות אופי של פעלים בעיני הילד.

לשאלת ההעתיקה (טרנסליטרציה) הלועזי

השאלה שנתעוררה מחדש זה מקרוב על דפי „מאזנים“ בענין העתק השמות הערביים בשפת עבר, נרחבה היא הרבה יותר, כי בעצם לא בלבד שלא נקבע כתיב מסוים להעתיקים לועזיים בעברית, אלא שלא נוסחו עדיין אפילו ראשי כללים בענין זה (מלבד אי אלו התחלות בודדות ועיר שם ועיר שם); ואין הדבר מיוחד רק להעתיקים מערבית לעברית, אלא כולל את כלל שאלת ההעתיקים משפות לועזיות, לכאורה, מה קל יותר מאשר להעתיק שם או מלה וזה בשפה אחת באותן האותיות נופן בשפה אחרת; ואולם למעשה כבר נתברר לכל מי שהיה לו אפילו קצת ענין אצל הלכות אלו, כי אין הדבר פשוט כ"כ.

ראשית, הקשי הפנימי המשותף לכל השפות שבעולם, שכן אותיות הא"ב אינן אלא אמצעי בלתי-שלם לנמרי למסירת ההנאים (ל"ר מתכת הנה - Sound) המבוטאים, ודרך מבטאן של אותן האותיות שונה בשפות שונות; שנית, הקשי המשותף לרבן של השפות השמיות - ולעברית במיוחד - חוסר ציון ההנעות בכתב הרגיל; ושלישית, הקשי המיוחד כמעט לעברית בלבד, והוא דלותה בקולות (בזמן הזה), שכן קולות והנאים רבים חסרים בכתבה של שפתנו; ובזמננו הרי זה גם במבטאה, שכן אין לנו מסרת של מבטא חי מלבד הכתב.

אמנם בכתבן של כמה וכמה שפות חסרים סימנים כנגד הנאים ידועים, וכבר מלאה לה כל אומה ולשון חסרון זה בדרך זו או אחרת (ד"מ כותב האנגלי ch לסמן את הנה ה"צ", הרגיל מאד בשפתו, והצרפתי כותב gn - לסמן את ה"ג" המורכבת הרגילה בשפתו, והגרמני כותב בדרך כלל sch - לסמן את ה"ש" - הרגילה בשפתו הוא); אבל אצלנו בולט העוני הזה ביתר שאת, שכן לא רק חסרים אצלנו סימנים לציון הנאים שונים שודאי היו קימים במבטא (ע' וג' ששניהם נכתבו ע, מ' ופ' ששניהם נכתבו צ וכדו'), אלא חסרים לנו כמה וכמה הנאים הקימים אפילו בשפות שמיות אחרות (כגון ט' ח' ז' צ' וכדו').

והנה בראש וראשונה עלינו להציב לחק בל יעבר את הכלל המקובל כיום בכל ההעתיקים המדעיים, והוא שאין להעתיק הנה אחד בהרכב אותיות

אות-לקול, אות-לקול. באופן אחר מביאים הדברים לידי שניות ולוקים בחוסר בהירות. ד"מ — בשפות לועזיות-יקרא הצרפתי את ההרכב ch ש, והאנגלי יקראנו — צ', בשעה שהגרמני יקראנו — ח; וכן יש אשר אותיות ידועות מתרכבות לקול שני, ויש שאין מתרכבות, כגון Philip שבו Ph מתרכבות ל פ, ו Shepherd — שבו אין מתרכבות והקרי הוא שְׁפֶרְדְּ. ורבחה הערבוביה.

במקום שאין אות מתאימה לקול ידוע אפשר למלא את החסר בעזרת קוים ונקודות. לפי זאת אני מציע להעתיק את הקולות הלועזיים בסמנים כאלה: (ראה את הטבלה בעמוד הבא).

את האות x הלטינית, שהיא בעצם הרכב שני קולות, יש להעתיק "כס", ואת u הרוסית, שאף היא הרכב שני קולות, יש ג"כ להעתיק בשתי אותיות "שצ" (1) קשה לאין ערוך משאלת העתיק הקולות (Consonnants) היא שאלת התנועות. מבלי תקן רדיקלי בענין זה לא נצא לעולם מסבך השניות ואי-האפשרות למסור בעברית שמות לועזיים מבלי עזרת הנקוד, דרך תקן כזה כבר הצעתי בזמנו ב"הדר החנוך", והוא: להעשיר את הא"ב העברי בארבע-עשרה אותיות נוספות (כנגד עשר התנועות המלאות, שלש החטופות והשווא הנע), שתכתבנה בתוך השורה במקום הנקודות שמתחת לשורה (2). בזאת היו נפתרות בכת' אחת ולעולמים כמה וכמה בעיות, שנתחבטנו ועוד עתידים אני להתחבט בהן: הקלת הקריאה על הפעושות ואף על הגדולים, הקנים להם את ראשית הקריאה העברית, שאלת הכתיב המלא והחסר (3) מסירה מדיקת של מלים ושמות לועזיים מבלי להזקק לנקוד ונוספות אחרות כיוצא בו, שאלת למוד הנקוד, ואף היינו שומרים במדה גדולה על טהרת שלמותן של המלים, שכן רבים בינינו קוראים ומבטאים מלים שלא כצורתן הנכונה מתוך בערותם בנקוד.

מ"מ עלינו לקבל גם בידון זה כלל ראשוני: יש להעתיק את הלעז לא כדרך כתיבתו, אלא כדרך מבטאו — ובשפתו הוא. שכן מי פתי ויכתובן עברית שְׁקִיפְיָאֲרִי, בשעה שכל העולם מבטא את השם כדרך מבטאו האנגלי שיקספיר. אנב אורחא יש להעיר את אונם של המתרגמים והמעתיקים שלנו, כי בטרם ימסרו את דבריהם לרפום יחקרו יפה לדרך מבטאם של הלעזים שבהם הם משתמשים (בעקר בשמות פרטיים), ואז נמנע ממעשיית העתועים כגון אי מְנַפֵּן (תחת מְנִיָּהֵן — Manhattan Island, נשוי-בהוצאת אמנות), מוֹרְוֶה, מְפִחוֹטָט (תחת מוֹרְכָּ, מְצִיּוֹסְקָס —

(1) בענין ההעתיקים משפות סתות יש למפל לתור, וכבר פרסמתי ב"לשוננו" ב' ב' דות העתיקים לקולות המצרית העתיקה (עין שם, ע' 136 בהערה).

(2) וראה בפרופרט "הדר החנוך", שנה ד' גליון י"ח.

(3) בענין מקורם של אלה ראה מה שכתבתי עתה ברבעון Archiv Orientalni IV,

למען המנע מערבוניה (ראה סימנים " וייִסב), יש להעתיק כן:

(1) גרמנית העתק כמובן בייִס. (2) גרמנית, צרפתית וכו' העתק כמובן בייִס. (3) אמנם כהמי העבריים סימני הכותבים נ' ונ', אבל

לשון	קולות הא"ב הלטיני	הא"ב הרוס	הא"ב הערבי (אף הפרסי בכלל)	הסימנים העבריים
1	b	б	ب	ב
2	c (=k)			פוכן בסופי תיבות
3	c (=s)			ס
4	c	ц		צ
5	c	ч		צ'
6	ch (גרמני)			ח'
7	d		د	ד
8	f		ف	פוכן בסופי תיבות
9	g	г		ג
10	g	אג	ج	ג'
11	h		ه	ה
12	j (אנגלי)		ي	י
13	j (גרמני) = y אנגלי		ي	פוכן בסופי תיבות
14	k		ك	כ
15	l		ل	ל
16	gl (איטלקי)			ל'
17	m		م	מ
18	n		ن	נ
19	gn (צרפתי, n ספרדי)			נ'
20	p			פוכן בסופי תיבות
21	q		ق	ק
22	r		ر	ר
23	s		س	ש
24	ch, sch, sh	ш	ش	ש
25	t קשה		ط	ט
26	t רכה		ط	ת
27	th (רכה) = Θ (יוני)	θ	ث	ת'
28	th (קשה) כמו ב-the			ד'
29	¹ v וכן β (יוני)	В		ב
30	² w (אנגלי)		و	י
31	z	з	ز	זוכן s שמבטאה ז
32	z	ц		צ-עין סימן ד
33	j (ספרדי)	х	ح	ח
34			ا	א
35			ذ	ד'
36			ذ	א
37			ذ	א
38			ذ	א
39			ذ	א
40			ذ	א

(Morse. Massachusets), שגם גרמני נאור לא יבטא כן (ממצאיים והמצאות – בהוצאת אמנות), שכן מקורו של הספר נכתב גרמנית; והאחרון הגדיל: האחים הונקור (תחת הונקור – Gauncourt; זה האחרון לא ראיתי בעיני, אבל שמעתי עליו מפי איש מהימן), וגם טעות זו בל"ם מקורה בהעתק מרוסית ולא מן המקור הצרפתי.

בתור תקן לשעה בענין התנועות הייתי מציע ללכת בדרך הכתיב הערבי המבדיל בין תנועות ארכות לקצרות. והנה בהעתקת הלעז הערבי לא נתקל כאן בשום קשיים, שכן את שלש התנועות הארכות נעתיק בעזרת א"י, שתבאנה בתוך השורה במקומותיהן המתאימים.

לא כן בשפות האירופיות, שגוון התנועות בהן רב יותר מאשר בערבית. אמות הקריאה מצויות לנו רק לדי' תנועות à (א), ô (ו), u (ו) i (י). ראשית, יש להניח, איפוא, כי היו"ד תשמש סימן הארכה גם לֵ (e); ועדין נשארת שאלת התנועות המנוונות (eu, ö, וֵרוסית וכד') והתנועות־המרכבות (diphthongs). בכמה מקרים אפשר לסמן גם בעברית את התנועה בא"ב הלטיני, דהיינו ע"י הרכבת אמות הקריאה; וכן יש ככתוב אֵי עבור aï (גרמנית ei), או עבור au, או עבור oi⁷. ואַ עבור ua (צרפתית io) וכדו'. יהיו מקרים שא"א יהיה להמלט בהם משניות בלא עזרת הנקוד, שהרי eï אינו נתן להכתב אלא =י, והרכבה זו בלא נקוד יכלה להקרא אף ii (על דרך בבליים, עירוניים וכדו').

לשאלת התנועות הקטנות אין אני רואה לפי שעה כל פתרון. כתיב מלא מחלט הוא מן הנמנעות. ראשית – אין דקדוקה של שפתנו סובל אותו; שנית – הטעם יסלד בו, שכן אם נתחיל בכתיב מלא בלעזים לא נמלט ממנו גם בעצם השפה, והרכבים כמו גונטב גונכתי (ועדין קימת אפשרות של גונאכתי) "מכאיבים" את העין⁸; ושלישית – אף הוא אינו פתרון מלא, שכן שיבת יוכל היות שפּת וגם שפּת וכדו'.

וכראי הרבר שנתן עליו דעתנו בעוד מועד, כי בימינו ולעינינו הולכת הערבוביה וגדלה; מתקן אין להמנע – ובמהרה בימינו.

חל אביב. ו' חמוז תרצ"ב.

⁷ אֵי, אַו וכדו' יש לכתוב תמיד כך, ללמדך שראי נקרא רָאי ולא רֵאי; את ההנהגה אֵוי יש לכתוב כך רק בתחלת המלה, בעוד שבאמצע המלה או בסופה די לכתוב וֵי, שהרי הוא מלמד על עצמו אף בצורה זו.

⁸ למצדדי הכתיב המלא אינני לשים עין בעתונים אידיים מרוסיה הסובייטית ולקראו את את המלים העבריות שנכנסו לאידית בלבושה החדש!

מפעולות ועד הלשון

מסבת סוקולוב בועד הלשון

במוצאי שבת, ליל שני של חנוכה, נערכה באולמי מלון „עדן“ מסבת ועד הלשון העברית לכבוד נשיא ההסתדרות הציונית וזקן הסופרים העברים ה' נחום סוקולוב. ליד שולחנות ערוכים הסבו חברי ועד הלשון וחברי „אמוני הלשון העברית“ בירושלים. פתח את המסבה בדברי ברכה לאורח החשוב נשיא הועד ה' דוד ילין:

— „ועד הלשון העברית מתכבד לקבל במרכז עבודתו את אביר סופרינו, נשיא הסוכנות היהודית; ה' נחום סוקולוב אינו חדש לועד הלשון. עוד לפני 20 שנה פנה אליו ועד הלשון והזמין להשתתף בעבודתו כחבר היושב בחו"ל, הדבר היה קשה, אבל הועד חשבו תמיד לחבר ותיק. עבודת הועד נעשתה במשך השנים יותר ויותר נחוצה. כל זמן שהלשון היתה בחתוליה ושמשה רק לשון דבור של משכילים, לא הורגשה נחיצות בעבודה מאומצת. אבל המצב נשתנה, הלשון היתה ללשון המונים. ללשון החברה העברית החדשה, לשון בתי הספר (מגני הילדים ועד האוניברסיטה העברית לכל מחלקותיה, מדעי הרוח ומדעי הטבע). לשוננו היא עדיין בלתי שלמה, והדבר מובן מאליו. לשון שלא השתמשו בה אלפים שנה, שבהן התפתחו כל ענפי החיים והטבע והטכניקה, זקוקה להשלמה יסודית של אוצרה המלולי.

ועד הלשון הולך ומשלים את פגימות הלשון בדרך שיטתית: ועדות של בלשנים ומומחים טורחין בקביעת מונחים לכל מקציע. מלבד המלונים המוכנים בידי הועד וההולכים ומתפרסמים בהדרגה, נדפס עכשיו מלון מעובדו של אחד מותיקי ועד הלשון ונשיאו, המנוח ד"ר א. מ. מזיא ז"ל, המקיף את מדעי הטבע והרפואה והבא להשלים במדה נכרת את פגימות המקציע.

מרובים צרכי לשוננו, ויש שאנו חסרים את המלים הפשוטות ביותר, רק על ידי פעולת יצירה משותפת נוכל לחשוף את האוצרות הטמינים של לשוננו ולעשותם קנין הרבים.

שמח אני להודיע לכם במעמד זה, כי ועד הלשון החליט פה אחד

לבחור את נחום סוקולוב לחבר נכבד של הועד. אנו מקוים, כי קרובים הימים שבהם ישתקע אורחנו החביב בארץ ויעבוד עמנו שכם אחד לתקנת הלשון ולשכלולה.

שמחים אנו לציין את העובדה, כי מר נחום סוקולוב משמש סמל של קשר פנימי בין המוסד העליון של ההסתדרות הציונית ובין ועד הלשון. עליו הוטל התפקיד לנהל את ישיבת הקונגרסים הציונים המיוחדת ללשון העברית, ואנו מקוים, כי בימי נשיאותו תהיה הלשון העברית שלטת בקונגרסים.

ידוע סוקולוב לכלנו כאחד מבעלי הסגנון המצוינים וכאחד מאבות הלשון העברית. ראיתי בביתו בלונדון תיבות מלאות רשומי מבטאים וצרופי מלים שאסף וקבץ מן הספרות וכן גם חדושים אשר חדש הוא ואחרים. ואנו מצפים לפרסום המלון הגדול אשר בהכנתו הוא עסוק. בזמן האחרון הביא לפני צבור הקוראים הערות בודדות בשאלות הלשון וגם בהן מצאנו ענין רב ותפיסה עמוקה של רוח הלשון.

בשכוע זה של חנוכה מרבים אנו לדבר על הנסים. יזכר גם הנס אשר נתגלה באיש זה להתניסס בעבודתו המדינית, הספרותית והלשונית. שמחים אנו לראות את בעל הנס בתיכנו. יחיה, ימשיך את פעלו המבורך. יאריך ימים וישקוד על עבודתו במדיניות, בספרות ובלשון העברית.

ח. נ. ביאליק

אין אנו צריכים להסביר למר נחום סוקולוב את ערך ועד הלשון. הוא יודע כמנו, שאם יש את נפשנו ליצור עם שלם ובריא, אם אין אנו רוצים להכניס אנדרלמוסיה לחיינו בארץ, הרי חובתנו ליצור לשון אחת משותפת לכלנו, לשוננו הלאומית. אנו באים לארץ מארצות שונות. כל אחד מביא עמו בתרמילו לקט של פירורים משילחן לשונות ותרבויות זרות. על יסוד קבצנות זו לא תבנה ארץ. סוף כל הבנין להתפירר, אם לא נביא את המלט הרוחני המלכד ומאחד את כל פעולתנו, וזהו גם רעיון הכתוב: „אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בוי". בלי מלט זה נקים פה מגדל בבל אשר יפול תחתינו, אנו נהיה לעדר. כזו הארץ בלבד לא יעמוד לנו לאחד אותנו.

כשאנו מסתכלים בתולדות עמנו מטילה עלינו אימים הטנדנציה של הפרוד המצויה בתקופות שונות. בארצות המזרח, למשל, ישבו היהודים בשלוה ובטחון. חיו חיים אבטינומיים, מספרם הגיע לרבעות, והם היו מכובדים על שכניהם. אבל מחוסר אחדות לשונית נתפוררו ונתפצלו הקהלות

וירדו לטמיון. ומי יודע מה צפוי לנו בארץ, אם לא נקים בה את מצורת הרוח של הלשון העברית.

נחוצה יד תקיפה שתשליט את לשוננו בארץ. יש לגייס את כל הכוחות הצבוריים, כדי לעמוד על המשמר ולעכב את השתררות הלשונות הזרות. בעיקר יש להתנגד בכל תוקף לתהליך של האנגליזציה, שנעשה למכת מדינה בחוגים ידועים בחברה ואפילו במסדותינו הלאומיים. גם פקדי הסוכנות היהודית וגם מורי האוניברסיטה לא נוקו מן העון הפלילי הזה, אנשים, העסוקים בעבודה מדינית או מדעית, מתנכרים ללשון העברית, ואינם מתאמצים ללמוד אותה ולקבל עליהם את מרותה, ופרופיסורים היודעים עברית או שלמדו אותה בשקידה רבה, כפרופ' לנדוי, הוכרחו לעזוב את האוניברסיטה.

אנו צריכים לאנשים שיתמסרו לפעולה קנאית למען הלשון העברית; צריך שנשחרר את ועד הלשון מן ההכרח לדפוק על פתחי גדיבים, אלא להעמידו במרכז חיינו התרבותיים בארץ.

גם ההסתדרות הציונית התנכרה במשך כל השנים לצרכי הלשון העברית. אחרי יגיעת רוח הרבה הצליחו עסקני הוועד לקבל מידי הקונגרס הציוני הטיז תקציב של 250 לא"י לשנה, אבל כעבור שנה מחקה הסוכנות את התקציב הזה ובקושי הצלנו כמנו סך של ששים לירות. ההסתדרות לא הבינה, כי התמיכה בוועד הלשון היא בשבילה שאלת חיים ושאלת כבוד וכי הוד מעלתה הלשון העברית צריכה לתפוס מקום בראש התקציב הלאומי. בימי חנוכה אלה נקרא להם בסגנון החשמונאים: זכרו את החרפה!

בהתאמצות יוצאת מן הכלל התגבר ועד הלשון על המכשולים אשר קמו בדרך עבודתו. במשך השנים האחרונות, שבהן הרחיב הוועד את פעולתו קבע למעלה מ-15 ארץ מלים ומונחים בחקלאות ובתעשייה, במדע ובאמנות. והוא ממשיך לתבוע את זכותו המקיפה.

ומי לנו נשיא כסיקולוב שיבין את כל אלה: אנו מגישים לך תלונה בשם הלשון העברית ואנו מבקשים אותך לתקן את המצב, המעיד על היחס המביש של המנהיגות לא אל הלשון העברית בלבד, כי אם אל כל מפעלי תרבותנו, והיה הדבר לנו לעדות, כי אחת השפעת והכנסת לבין אבני הבנין את המלט הרוחני וסייעת ליצור רוח אחת לעם היושב בארצו.

נחים סוקולוב

הקרקע והלשון הם ה"יכין" וה"בועז" שלנו. על הקרקע אנו בונים את עתידנו, והלשון היא לא רק המלט, אלא גם בטוי התוכן. מהרגע הראשון לכניסתי להסתדרות הציונית הייתי בהול על האוצר הזה להעשירו ולהחיותו, אבל קולי היה קול קורא במדבר. זוכר אני, כי כבר בקונגרס הראשון נאספו יחידי סגולה, שבלים בודדות, לדבר בינינו לבין עצמנו עברית. אמרתי, כי המנהג הזה מזכיר לי את מנהג המחותנים. אחרי גמר הסעודה הכללית מתאספים יחידי סגולה לקרן זוית, אוכלים פרפראות והם המחותנים החשובים. בינינו היה אז איש זר, כמדומה שהוא מאנגליה, שמיחה על הדבור העברי, שלא היה מובן לו. וקראתי לו באותו מעמד: "זיל גמור". אחרי שנים רבות פגשתי ואמר, ששמע בעצתי ולמד לדבר עברית.

נתפתחו הדברים במשך הזמן. נוסד העתון המרכזי בגרמניה. מפני שנצטרפו אל התנועה אנשים מן החוץ, ואליהם התייחסו בתשומת לב מיוחדת, לאחר זמן נוסדה גם הוספה באידיש. העיריות להרצל, כי נחוץ לנו גם עתון בעברית, אבל מבחינת התעמולה לא ראו צורך בעתון עברי.

כל הזמן לחמתי את מלחמת העברית בחוגים קטנים. בקונגרס של המבורג הצעתי להנהיג את העברית כלשון רשמית של הקונגרס, וציוני אחד מן השורות הראשונות נעץ בי עינים תמהות, היה גם לנו הרגש, כי אם נדבר עברית בקונגרס או בועד הפועל, לא יבין אוהנו איש. רק בזמן האחרון שונו הדברים. אולי שלשת רבעי הקונגרס הציוני מבינים עכשיו עברית, וחברי הועד הפועל הגדול מבינים עברית כמעט כולם. יש התקדמות בדבר, אבל קיימת עדיין התנגדות בין ההשקפה התועלתית, התעמולתית, ובין ההכרה הפנימית. משער אני, כי לו היה הקונגרס מדבר רק עברית, לא היינו יכולים להרחיב את השפעתנו ולקרב את החונים הרחוקים לנו. זהו קדוש השם, הפגנה, אולם היינו נשארים סגורים בחוג של יודעי עברית. דומה כל הענין לבית הספר. צריך ללמד את העם שידבר בלשונו, אבל נחוצה סבלנות כלפי אלה שעדיין אינם יודעים עברית. חשבתי תמיד, כי קפדנות מצומצמת היתה עלולה להקטין את הכמות של משתתפיו. אין לחשוב את הדבר להיסח הדעת או לזלזול. אפשר לראות זאת רק כדבר הבא מתוך "פורס מאזיור". גורמים מן החוץ – ירידת הלשון הגרמנית מגדולתה ורובי לשונות המלכיות הקטנות – הם שסייעו לנו להפצת העברית בגולה. המצב הוטב, אבל עדיין רחוק מלהיות טוב, ואינני מרוצה בהחלט.

כשקבלתי עלי את הנשיאות היה טבעי, כי אשתדל לא רק באופן רשמי להשבת היחס אל הלשון העברית ותרבותה. רוצה אני "לגיייר" את

ההסתדרות הציונית. אבל יש לנכות מתקופת נשיאותי את החדשים הרבים, שבהם הייתי אנוס לשום לדרך פעמי לתקנת מצבה של ההסתדרות ולא יכולתי לפעול בכוון זה.

אתם יכולים להאמין לי, כי כאבן מוטל עלי הסבל, ויש לי הכרה, כי לא קיימתי את חובי. ח. נ. ביאליק הוציא מלים מפי, הן יצאו מעומק לבו. עיקר הדבר היא, שארץ ישראל תעמוד כסלע עברי מוצק. לבי מתכוון מכאב בשמעי, כי באוניברסיטה העברית יש פגימות, שהרי העיקר הוא בשבילנו לא אוניברסיטה, כי אם עברית. נגע הדבר עד לכי, כשדברו על הפרופ' לנדוי. הכרתי אותו עוד בהיותו סטודנט. כשנסיתי לדבר עמו על הציונות סלד משמוע, פקפק, לא האמין. אביו היה שמח לראות את בנו חוזר למוטב, אכל הוא לא זכה. פתיחת האוניברסיטה עשתה על פרופ' לנדוי רושם חזק. הוא רצה להשאר בארץ. אבל, אמר: הלשון מעכבת. הוא חזר לגרמניה, נמלך בדבר ולמד עברית שמונה שעות ביום במשך שנה וחצי. כך היה צריך לעשות כל פרופסור. זה קשה. אבל כלום יש דבר קל? כל דבר משום שהוא קשה הרי הוא יקר.

מחפיר גם הדבר שהלכו והפחיתו לו עד הלשון מתקציבו הקטן שנקבע על ידי הקינגרס. אין זה שאלת כסף. אלא שאלת כבוד. אילו הייתי מוסוליני הייתי גוזר ומתקן את הדבר, אבל המצב קשה. וזוהי גזרה שאין רוב הצבור יכולים לעמוד בה. אף על פי כן אין אני רוצה להשתמש בתירוצים ובדחיות. אני מכיר ויודע, כי לא נתנו ללשון העברית את המקום הראוי לה לא כאן ולא בגולה. אבל טעות היא לחשוב, שאין התקדמות בשעת נסיעותי נוכחתי, כי במקומות שאי אפשר היה בהם קודם להקהיל קהלות בעברית צמחו חוגים עברים והפצירו בי לדבר עברית. יש טפוסים מיוחדים של קהלות שומעי עברית ושל קהלות שומעי לועזית, שומעי עברית הם ברובם עניים, משרידי המשכילים. אל נשכח, כי אנו עומדים בתקופת המעבר. הקוראים הקודמים מתו, או שהם חשובים כמתים, או שאינם סובלים את העברית החדשה ואינם יודעים אותה. יש משבר בלשון. אי אפשר שנחזיר את הגלגל אחורנית ונשוב לסגנון הישן. אנו צריכים להשען על הדור החדש, הפיליטונים, משבת לשבת אינם מתאימים יותר לדור זה והם בעיניהם כהירוגליפים חדשים.

נחוצה בשעה זו קנאות מיוחדת ללשון, ויש להסתכל במקרה זה גם במה שעושים עמים אחרים, במצב דומה לזה. בעיר קטנה בלאנקברג בבלגיה היה זקן מומחה לעניני העיר, שהיה עומד שנים רבות בראש השלטון העירוני. כשהתחילה שם התנועה להחיות הלשון הפלמנדית בא הזקן

במבוכה. הוא ידע לדבר רק צרפתית, ולכן החליט להתפטר ממשרתו למשך שתי שנים. הוא למד בינתיים לדבר פלמנדית וחזר לכהונתו. מחובתנו היה להנהיג את הלשון העברית כלשון רשמית בכל מוסדותינו הצבוריים בגולה ולא לבחור באנשים שאינם יודעים עברית, ואז היה קם לנו צבא גדול היודע עברית. הדבור העברי הספיק לפי שעה להתפשט, ביחוד בארצות בעלות הלשוניות החדשות, אבל הספר העברי לא התפשט, ונמצא שההתפתחות היא יוצאת דופן.

תקנת הלשון והספרות! – לזה אני שואף ולזה אני מוכן להקדיש את חיי.

כלום צריך אני להגיד לכם, כי כל הענינים בארץ ישראל תלויים באחדותה של הלשון העברית? גם מבחינה מדינית נחלתי נצחון רב במשא ובמתן עם ממשלת צרפת, רק לאחר שהוכחתי למיניסטר לעניני חוץ ריבו שיש לנו לשון חיה. הוא אמר לי:

– יש לכם תניך, אבל אין אתם מדברים יותר בלשון התניך. והייתי צריך להיות למלמד ולתת שעורים בעברית למנהיגה המדינית של צרפת עד שהכיר בזכותנו המדינית.

אין לכם מושג, עד היכן הדברים מגיעים, עד כמה היה עולה כבודו של העם, לו היתה לשוננו חיה באמת בפי כל עמנו. גם מלאך רע היה עונה בעל כרחו אמן. אבל אנו בעצמנו מקלקלים הרבה. לאחר שוכינו להכרת לשוננו במנדט נתעוררו סכסוכים בפנים ובכל פרלמנטי המדינות באו מתנגדינו ודרשו זכות לאומית לאידיש, ועל ידי זה נתנו אפשרות לכוח המכריע לקפח את זכות שתי הלשוניות כאחת.

צריכים לעמוד על הדיאגנוזה הקודמת לרפואה. צריך שיעמדו בראש קנאים שלא יותרו, ביחוד בארץ ישראל, וימחו על כל תקלה קלה ועל כל זלזול. מכאן צריכה לצאת מלחמת מגן על הלשון העברית, על הדבור העברי, על העתון והתיאטרון.

יש, בלי ספק, התקדמות רבה בפעולתנו. תל־אביב היא כולה עברית. אנשים שלא פללתי קודם לשמוע אותם מדברים עברית התגברו פה על כל המכשולים. אני צריך להזכיר לשבח את הפועלים. העמק הוא כולו עברי, והוא נוהג את פעולתו התרבותית בקנאות הראויה. ידיעת הלשון נכללת בעבודת ההכשרה החלוצית.

כלום זקוקים אתם להסכמתי, שוער הלשון הוא מפעל חשוב? הוא הוא גרעין של אקדמיה לשונית, ויפה עשיתם שלא המתנתם עד שתוסד אקדמיה כזאת ושנגשתם לעבודה החשובה מזוינים בכשרון ובמרץ. משתומם

אני, כיצד עלה בידכם להוציא באותם האמצעים המצומצמים שהיו לכם מלונים שהם אבני פנה ללשון העברית החיה. גם אני מביא את חלקי לחקירת הלשון. את המלון שאני עסוק בחבורו הנני חושב למפעל חיי. אמנם זוהי רק התחלה. במצב נורמלי אסור ליחיד לעסיק בכך. זוהי רק הקדמה, הצעה ונסיון. אני עוסק בעבודתי זו בכל יום, בשבתי בביתי ובלכתי בדרך. הוצאת מלון כזה כרוכה בהוצאות רבות והחומר טעון תרגום ללשונות שונות.

חרף המשבר השורר בעולם והמצב הקשה שבו אנו נתונים, עומד אני בכל תוקף על דברי הבטחתי, ומתחייב בכל צורה של התחייבות להקדיש בתקופה הבאה את כחי לצרכי הלשון העברית וועד הלשון. אני מתגאה ושמח שכבדתם אותי ובחרתם בי לחבר הועד.

רובי הלשונות אינו מעכב את היחוד הלשוני, המקור והמרכז שלי הם תמיד העברית, אני מתרגם את לשוני העברית ללועזית. אני חולם בעברית וחושב עברית, ואני שמח ליכולת לבטא את רעיונותי עברית בסביבה יוצרת. אני בטוח, כי יבוא יום והמפעל הגדול שבו עסוק ועד הלשון יוכר על ידי כל האומה. כמו שהכירו כבר את ערך הקרקע, כן יכירו גם את ערך הלשון, הכרה שהיא יותר קשה. שכן קשורה היא בהשכלה עברית. העם יגיע לידי הבנת ההון הלאומי, אשר לשמו אנו זקוקים לקרקע, יכירו וידעו, כי בראש ההון הלאומי ואוצר המחשבה עומדת הלשון העברית, כי תרגומים מזיפים ומחלישים את מהותנו.

הדבר הזה בוא יבוא! צריך לסבול ולהמתין, אך לא מתוך חבוק ידיים, אלא מתוך המשך מעשים. גם אני אשתתף בעבודתכם. בינינו יוצר קשר, לא קשר של כבוד, אלא קשר של עבודה. רוצה אני להשתתף בעבודת ועד הלשון. רשימותי הבלשניות שפרסמתי בזמן האחרון הן רק נסורת משולחן עבודתי.

יודע אני בצערכם, בצערם של תלמידי חכמים וסופרים, סבלות הסופר העברי הן יותר מחרפה. זוהי שערוריה לאומית.

אני אלחם אתכם יחד, בתכסיסי שלי. אני נמנה על הלוחמים החשאיים. אבל אני אתמיד במלחמתי, כל זמן שיהיה לי כוח לעבוד. אני מודה לכם מקרב לב ומקבל את תואר המעלה לא לשם פרסום וכבוד, אלא כאות של עבודה משותפת. אני רוצה למסור לכם מה שיש לי ולסייע לכם בכל אשר אוכל. ואני מקבל ברצון את התואר של חבר פועל ועוזר.

בקרת וביבליוגרפיה

ספר חכמת בן סירא השלם

כולל כל הפרקים העבריים שנתגלו עד היום והרנום מדעי מדויק מיונית וסורית של המקומות החסרים בעברית. מונה ומסודר עם פרוש קצר ומבוא מאת משה צבי סגל. מהדורה לעם. הוצאת ספרים "הדום". ירושלים תרצ"ג.

סוף סוף זכינו להוצאה עממית נאה ומשובחת של הספר היקר הזה, שערכו כל כך רב להבנת התקופה ושחשיבותו גדולה ביותר מצד הלשון. מר מ. צ. סגל, העורך והמסדר של הספר הוציא מתחת ידו עבודה שלמה ומשובללת הראויה לתהילה. מעכשיו יש לקוות, שהספר העברי המקורי הזה, שמפני סבות בלתי חשובות אבד לנו, יעשה לקנין שדרות רחבות בעם ובוה יתוקן העול, עול הדורות, שמעשה ליצירה עברית זו, עברית בלשונה וברוחה. מר צ. סגל עומד להוציא גם הוצאה מדעית של הספר הזה, שבה יברר את כל שטיי הנוסחאות והתקונים שהבנים בספר. יש לקוות, שהוצאה מדעית זו תמהר לבוא ובוה תופר החרפה מעלינו שער עכשיו אין לנו הוצאה מדעית מדויקת מהספר הזה, שכתב היר ממנו נמצא לפני כארבעים שנה ותיכף להמצאו הציאותו בהוצאות מדעיות מפוארות כמעט כל עמי התרבות חרץ מאתנו. עד אז נכיר תודה למר מ. צ. סגל על ההוצאה העממית שנתן לנו, המצטינת בכמה וכמה מעלות: נסת מונה ומתוקן, פרוש קצר וברור ומבוא מפורט, שהוא באמת מועט המחזיק את המרובה.

ויהנה מר מ. צ. סגל בדבריו אל הקוראים מבקש, שלא ימהרו להוציא משפט על התקונים הנוסחיים ועל כל שאר החדושים שבמהדורה זו עד שאזכה אייה להוציא לאור גם את המהדורה הגדולה, במהדורה היא ימצא הקורא חקורה מפורטת בכל הבעיות של הספר, הבעיות הנוסחיות, הפרשניות, ההיסטוריות והספרותיות והנכחות מספיקות לכל תקין וחרוש שבמהדורה הגוכחית.

אם אני נתן בזה הערות אחדות בנוגע למהדורה העממית, הרי אין בזה כלל משום הוצאת משפט, אלא רק משום הצעה, מתוך תקווה, שאולי תביא תועלת-מה למר סגל הנכבד בנשתו להוצאתו המדעית.

א. חכם וסופר

דברי מר סנל בנוגע למעמד החכמים בישראל בימים קדומים חשובים מאד. נכונה היא התמונה שהוא נותן מהתפתחות מעמד החכמים והתמוגגותם עם הסופרים בתקופת בן סירא. החכם הוא כבר סופר והוא מלמד לא רק חכמה כי אם גם תורה. אולם יש להעיר שבזמן בן סירא ישנו עוד מעמד של זקנים נושאי המסורת והוא מבדיל ביניהם ובין החכמים. הוא אומר:

אַל תַּשֵּׁשׁ שִׁיתָת הַחֲכָמִים וּבְחִידוּתֵיהֶם הַתַּרְפָּשׁ
כִּי מִמֶּנּוּ תִלְמַד לָקַח לְהַתְיָצֵב לִפְנֵי שָׂרִים
אַל תִּמָּאֵס בְּשִׁמְיעַת שָׂבִים אֲשֶׁר שָׁמְעוּ מֵאֲבוֹתֵיהֶם
כִּי מִמֶּנּוּ תִקַּח שָׁכֶל בְּעֵת צָרָךְ לְהָשִׁיב פְּתוֹנָם

מתורת החכמים לומדים להתיצב לפני שרים, אולם מהמסורת של הזקנים (שמיעה או שמיעה, מה שמתאים לשמעתא שבתלמוד) לומדים לפתור שאלות דתיות בשעת הצורך (פתנא תשובה, פתרון).

ב. שם המחבר

מר סנל נוטה לדעה ששמו של המחבר הוא שמעון, כפי שרשום בכתב היד של המקור: „עד הגה דברי שמעון בן ישוע שנקרא בן סירא“. אולם כתובת זו היא של איזה מעתיק אולי מתקופת הנאונים, שאז כבר נשכח שמו האמתי של המחבר. מכל מקום אין בכח הכתובת הזו לבטל את דברי המתרגם הסורי הקורא לספר: כתבא דיהושע בר סירא, ואת דברי נכדו של המחבר שתרגם את הספר ליונית וקורא את זקנו בשם יהושע. לפי דעתי מעידה במדת־מה גם העובדה שהגבר נקרא בשם יהושע, שגם שמו של זקנו היה כך, כי באותו הזמן כבר נהנו לקרוא את הבנים על שם אביהם הזקן, כמו שמראים שמות הנשיאים שמעון, גמליאל, שמעון וכו' (ראה מה שכתבתי ב„החנוך־תרע״ג חוברת ה').

ג. נוסחאות ופרושים

בְּנֵי בְּעֶשְׂרֵךְ הִתְחַלְּקוּ בְּעֶנְיָה וְתֹאֲהֵב מְגֻלָּתָן (ביס ג' א')

מר סנל מפרש: מטותן מתנות – הוא ה'. הכונה היא: תארה יותר מעשיר טותן מתנות, כי בעברית לא בא הנפעל עם מ'. אמנם בביס ז' ליג אנו מוצאים כי ממנו תארה. אבל הכונה שם: על ידי מעשה זה תארה, כמו כי ממנו תקח שכל (חי י"ב, העירני על זר מר אברוני).

אַל תִּקְשֹׁר לְשָׁנוֹת חֲטָא כִּי בְּאַחַת לֹא תִנָּקֶה (ביס ז', ח')

במקור כתוב: חט וזה קציר מחטאת, כפי שמראה המלה באחת (ואת היא דעת Peters וראה „החנוך־שם“).

אל תצלה בנחלת רשע פון תבער בשביב אשו (ביים חי יג)
 בכתב היד כתוב „תצלת” או „תצלת” ואין לתקן תצלה, כי על נחלת אי אפשר לצלות. מן הצד השני יש לצלח ההוראה: לעבור לפרץ ובהפעיל או פעל יכול הוא לקבל את ההוראה להעביר, ובטנע לאש נמצא בעמוס ה', ו': פון יצלה כאש בית יוסף. לפי זה מובן הפסוק הוא: אל תבעיר (תעביר אש) בנחלת רשע, כי תשרף בשביב אשו. עד היום אפשר לראות אצל הברואים, שהגפרורים אינם מצויים אצלם, איך מעבירים אש מאהל אחד לשני על ידי נחלת לוחשת, הגשמרת במשך כל היום באפר, כדי שלא תכבה.

אל תזות ספגי לץ להושיבו באורב לסגיד (ביים חי, יד)
 מר סגל מפרש: תזות – תזת, אולם לפי פרוש זה אינו מובן החצי השני של הפסוק. יותר נכון לפרש את הפועל הזה מלשון זחיתות ידעת – נאוו ודחפאות, כי כאן ישנה סכנה שהלץ יארב לו וישתמש לרעה בדברים ומעשים שהתפאר לפניו בהם.

עם מנגנות אל תתמיד פון ישרפך בפיפיותם (ביים ט', ד)
 בכ”י כתוב „אל תדמך” מהפעל דמך בארמית, שהוראתו – לישון לנחת. נראה שהמלה הארמית באה פה לשם לשון נקיה במקום הפועל העברי – לון, ישון (השוה במקום תשנלנה תשכבנה). מר סגל תקן תתמיד על פי היונית, אולם הפועל התמיד הוא יצירת הפיטנים ואיננו במשנה, תלמוד ומדרשים. קשה אפוא לשער, שכן סירא השתמש במלה זו. נראה יותר להשאיר את המלה תדמך, כי גם לדמך ישנה ההוראה של quiescere – נוח, שכון, כמו שלפעל לון העברי גם ההוראה של התמדה, מה שמתאים לתרגום היווני של תדמך.

בסרם תחקר אל תסלף בקר לסגים ואחר תזיף (ביים ט', ד)
 נראה שיותר נכון לנקד תזיף במובן להביר בתור מזויף בהתאמה לתסלף שבחצי הראשון של הפסוק. מפליא השמש במלה לפנים במובן קודם, כמו שכן סירא משתמש במלה לאחר במובן: בסוף (וי כיח; י”ב ט”ז).

באין עצה אל תחר זכלב ודים אל תקוטם (ביים י”א, י)
 מר סגל מפרש את הפסוק: אל יחר אפך כשאין סבה לעצב וצער. אולם לפי זה אין קשר בין שני חלקי הפסוק. יותר נכון נראה לנקד עצה במובן עצמה (בהתחלפות מ’ ב”ו) ולקרוא תחרה. כונת הפסוק: אם אין לך כח אל תתחר בודים ואם הם מרובים אל חקמם אותם נגדך.

אין טובה למגית רשע וגם צדקה לא עשה (ביים י”ב, ד)
 בכ”י כתוב למנח חסר יוד ואולי יש לנקד: למנח בינוני מהפועל מנח – לתת מנחה. הפועל הזה מצוי בערבית במובן: נתן מחנה (ראה „החטך” שם).

מי יזחן חובר גשוד וכל הקרב אל מית שן (ביים י”ב, ט”ז)

מר סגל מפרש: „איך ימצא חמלה המבשק בנחשים כשישכוהו? לפי זה משתמש כבר בן סירא במלה מי במובן: האם, כפי שהיא מצויה בתלמוד בקמעים הארמיים, והו' הרוש גדול. אולם באמת בכתב יד נמצא: מה, ויש מתקנים: מי, אבל הם קוראים: יחון במקום יחון.

עד עת עמד לא יופיע ואם תמוז לא יתפלל (ביס י"ב, י"ח)
מר סגל מפרש: „כל זמן שאתה עומד וקים לא יופיע כשונא, אבל כשתמנש לא יתאפק מלהרע לך. הביי משובש פה ויש לקרוא לפי פרושו הנכון של מר סגל עד תעמד או עת תעמד.

במקלי חול ברגלי זמן בן אשת לשון לאיש ענו (ביס כ"ה, כ"ג)
בביי: כמעלה, וכך נכון. מעלה היא הנגוד למורד ויש לקרוא לרגלי זמן, המובן, כמו שמעלה חול מינע את רגלי הזקן, כך מינעת אשת לשון את הענו.
פת נפשך ופיג לבך וקצפין הרחק ממך (ביס ל', כ"ו)
מר סגל מפרש: פת — פתח. יותר נכון לפרש את הצורה הזו כצווי מן פתח, כמו צו מן צנה.

עמל עני לחסר ביתו ואם יגזל יתן צדיק (ביס ל"א, ג')
הנוסח השני של כה"י: „עמל עני לחסר בוחו ואם יטח לאנחה לוי (כפי תקונו של שבט) נראה יותר מתקבל על הדעת. העני עיבד עד אפיסת הכוחות, ואם הוא נח, גם בן אין לו מנוחה — כל ימי עני רעיב.

ועוד אם יש בך סרפא לשון אין אישה סבגי אדם (ביס ל"ו, כ"ג)
בביי: אשה בלי יור וזהו הנכון, הבונה היא: אם לאשה יפה עוד לשון רבה, היא איננה בן אדם אלא מלאך אלהים (ראה „החטך" שם).

טוב למוב חלק מראש בן לרעים טוב ורע (ביס ל"ט, ל"ג)
החלק השני של הפסיק אינו מוכן ויש לנסח פה: בן לרעים טיבו רע, זאת אומרת הטיב של הי נהפך להם לרע, כמו שאמר בפסוק שלפני זה: ארתיתיו לתמים יישרו בן לזדים יטהוללו (ראה „החטך" שם).

הספר, כאמור, עישה רושם טוב גם בחיצוניותו היפה, חבל רק שנפלו בו שגיאות רבים אחדות, ביהוד בנקוד.

הערות והצעות

דניאל פרסקי

נִצְנִי עֲבֵרִית עֲמָמִית

אין לדרוש, כמובן, כי כבר עכשיו תווצר לנו לשון עברית עממית: הדבור העברי חדש הנהגה, לא הניע עדיין לחמשים שנה. אפילו הדור החדש, שנולד פה בארץ, אף הוא מושפע מאבותיו ומאנשי סביבתו, המדברים אידית או לועזית או מכניסים תרגומים נסים ושמושים זרים לתוך שפתנו. ואם נפגוש פה ושם חיוניות עממית בדמות בטויים חריפים והתוליים – בידוע שזמורת־זור הם ומקורם בלתי סהור, אֲמָרִים מעין: „אל תקשקש בקומקום“, „חג שמח“, „עשיתי הכרה עם האדון“, „אני מצפצף עליך“, „הבל בסדר“, „נהיה לו לא טובי“ – הם אידית או גרמנית. „אני מְזַפֵּת היום“, „נִפְתָּה – מערבית יסודם.

ולא עוד אלא שמלים אידיות כמו שהן חדרו אל לשון הדבור: „אל תעשה קונצים“ (גם בפי תימנים), „היא עפעס כועס עליי“, יש אשר נדמה לנו, כי שפת „מגלה טמירין“ של יוסף פריל נתקיימה במלואה בזמן הזה בארץ־ישראל.

בכל זאת פטור בלא כלום אי אפשר. כוחה המקורי של לשוננו הולך ומכה שרשים, ועד כמה שיהא הדבר תמוה, הנה יש אשר בתקופת־המעבר הזאת בארצנו, עת לשונות נבריות מפנות את מקומן לאט־לאט לשלטונה הגמור של שפתנו הלאומית, נשתומם אלי גיל למראה נצנים רכים של עברית דבורית עממית. אין זאת כי אם החיים החדשים והמקוריים יוצרים מאליהם, בלא יודעים, תמונות התוליות, השוואות המוניות, ניבוי־ננאי וכנוי־לעג, שנולדו ונתהוו כאן, לא קרקע הספר והיריעה הצמיחו את הגידולים האלה, אלא דווקא אנשים פשוטים ועמיהא־רצות מצאו בהם סיפוק לאיזה צורך מלולי רציני או הומורי.

והיצירות האלה אין בהן משום השפעה סגנונית חיצונית, אלא טבעות כולן בעצמותיה המיוחדת של שפתנו, אולם לפי־שעה מטבעות־הדבור האלה, פרי חלל האויר וקולות החוץ, הרי הם בבחינת עֲגָה (סלענט) שעדיין לא קבל הכשר הספרות. כספרים ובעתונים או שאין מביאים אותן כלל או מביאים אותן במסגרת של מרכאות כפולות.

אין כונתי בזה להביא מה שמפליט מפיו פעם בהצלחה יחיד זה או אחר; אלא מה שנתקבל בפי רבים אם מעט ואם הרבה ויש לו כבר צביון סגנוני עממי לפי שעה עלה בידי לתפוס את השמושים האלה מתיך השמיעה בתל־אביב. יבואו

אחרים וימלאו אחרי וילקטו גם הם מפרי יצירת העם בדבורו העברי אשר בעירם ובמקומם. בינתיים יקום לעינינו הנדבך החדש, שנוסף בדור האחרון לבנין שפתנו החיה ומתחיה לא מתוך הכתב והנייר, כי־אם מתוך הרחוב והשוק, מתוך נופי החיים בארצנו המתחדשת.

א. בטויים

איפה? – בְּתִיפָה (כך עונה מי שמשתמט מלפרש את שם המקום).
אָכַל תְּרַבּוֹן – נחל מפלה (וכר למלה תְּרַבּוֹן. ומדרש בלשני אומר: המורה בנימנסיה, "הרצליה" באר, "בחרבוני קיץ" (תהלים ל"ב, ד') מין צמח. למחרת נשאל תלמיד במחלקה לפירוש המלה ולא ידע. קראו עליו חבריו: אכלת תרבוני?)

אָכַל צְהָרִים – אכל ארוחת הצהרים.

בְּלִפְלֵ אֶת הַנְּרָפִים – בלבל את המוח, הטריד ללא צורך.

דָּג מְלוּחַ – עניבה דרך לגלוג.

לְדַאבוֹנֵי הַקָּטָן – לענ על הבטוי המקובל, "לדאבוני הגדול".

לֶחֶם תּוֹצֵרֶת – לחם של תוצרת הארץ.

מָה שְׁלֹמֵנוּ? – תחת להגיד: מה שלומך?

מִזְמָן מְאֹד – זה כבר, לפני הרבה זמן.

מִצֵּב רֵיחַ – לענ על הבטוי, "מצב־רוח".

נִכּוֹן גָּדוֹל – נכון מאד.

סֶדֶר הַתִּשְׁבּוֹת – מצא מקום לשבת.

קְדִימָה, צִלְיָה! – אמרת־קריאה בנגון ידוע. וכן אומרים: "קדימה הפועל!"
"קדימה, מכבי!" וכדומה.

שְׁלֹמֹם! – וְנִרְכָּת! (כלומר: אדם מברך, "שלום!" וחברו עונה, "וברכה!")

שְׁלֹמֹם! – וְכָל טוֹב! (כלומר: אדם מברך, "שלום!" וחברו עונה, "וכל טוב!").

ב. כנויים:

שְׁ... – אימרים בתחילת משפט דרך צווי: שילך! שינאם! שיקנה! במקום: ילך! ינאם! יקנה!

...י – אימרים: בְּשִׁירָנִי (בעל כשרון), גִּעְלִי (מעורר נועל־נפש).

...זִנְתָּ – סיום חבה לאשה, מעין: בְּתוֹרִזְנָת, תְּבִיבִזְנָת, טַפְּשׁוֹנָת, יִלְדוֹנָת,

נְחִמְדוֹנָת (אולי מהשפעת: קְטַמְטוֹנָת, קְטַמְטוֹן מן התואר קְטַמְטוֹן, אף על פי שכאן הנון האחרונה מן השורש).

ג. מלים

אֲשַׁמְתִּי – אשתי בדרך לעג.

בְּעֶרְךָ – דרך עונה במקום "וראי" ("בערך אני יודע עברית").

גִּלְתָּ – גנב.

- נָרַב - תחת „נָבֵר” (כפי נשים).
הַסְתוֹדֵד - סַר דברי סוד, התלחש.
הַפְלִיץ - הפליט נפיחה (כפי ילדים).
הַרְפִּיץ - חלק מכות או חרפות.
הַתְנַשֵּׁף - ערך נשפים.
הַתְיַדֵּד - נעשה ידיר למי שהוא.
וַיֵּן - אבר הזכרות (כנראה, על שם האות הראשונה של „ורג”).
וַיֵּן הַיָּדֵינִי - נאף (כנראה, על שם האות הראשונה של „ורג”).
וַרְג - אבר הזכרות (אולי משורש: זרק).
וַרְגַּג - נאף.
חֹשֶׁם - לא יצלה, בישניד (כפי ילדים). הנער חושם כבר נתפרסם בטיבו
זה בכל ספרייהלמוד. אולי על סמך האגדה: „חושם בן דן שאזניו ככרות”).
חַרְבֵּן, חֲתַחְרָבֵן - הנחיל מפלה, נחל מפלה, על סמך הבטוי „אכל חרבון” (עי’ למעלה).
לְהַתָּ... - קצור: להתראות!
לְרִנְיָה! - ברכה למי ששותה יין וכדומה.
מִזְמָז - עסק בפלירט נס.
מִיץ תפוחי־זהב.
מְעוּל, בְּלִתִּי מְעוּל - לבוש מעיל, בלתי לבוש מעיל.
מַצְבֶּרֶת - בעל מצב־רוח רע.
נָאֵד - נפיחה (כנראה, על סמך הכתוב „נאד נפוח”).
נֶאֱדִי - רע ומסרית (כפי הילדים, מעין: ספור נאדי, סרט נאדי).
נָבֵז - נבזה.
נְכוּזוֹת - מעשה נבזה.
נִזְנָב - הולך אחר מי שהוא („למה אתה נזנב אחרי?”)
נְחָמִי, נְחָצִיץ - לעג וחקוי למלה „נחמד”.
פְּנִשֵּׁשׁ - במשחקי ילדים: קלע ולא פגע פעמים אחדות, החמיא את המטרה.
פְּזִמָּק - גִּבְלִי, נאץ.
פְּרָצוּף - אדם גם בדרך קריאה („ראה נא את הפרצוף הזה!”)
צָבֵר - כנוי למי שנולד בארץ־ישראל (על שם הצמח הידוע פה).
צִלָּם - נגב.
קַפְצָן - טבלת אבק־שריפה בשביל אקדוחי שעשועים (כפי ילדים).
קֶשֶׁשׁ, קֶשֶׁשֶׁן - פטפט, פטפטן (הילדים אומרים: „ניירות מקושקשים” -
ניירות מעורבבים, מכולכלים).
מְתָתָה - ספה נמוכה בלי גב ומסעד.

הַבָּה נִסְפָּר וְנִמְנָה

לפנים נאמר: „לפיכך נקראו הראשונים „סופרים“ שהיו סופרים כל האותיות שבתורה“¹.
היו גם סופרים שהיו סופרים את התיבות², את המלים³ ואת הפסוקים.
מאמרים רבים המוכיחים על העסיקה בעבודה זו מפורים בשני התלמודים, במדרשים
ובזוהר; הנה דוגמאות:

א. לספירת האותיות. וא”ו רגחון – חציין של אותיות של ספר תורה ... עיין
ד(מ)יער – חציין של (אותיות) תהלים⁴. רי יוחנן ורבה בר ברחנה מעידים: „לא וזו משם עד
שהביאו ספר תורה ומנאום⁵. מתחלת הספר (בראשית) ועד כאן אין כתוב סמ”ך⁶. מדאחת
אתחא אתא סמ”ך⁷. מ”מלבו לכתת לו נוי מקרב נוי” עד „מוראים גדולים“ אתה מוצא
שבעים ושתיים אותיות⁸. ק – כנגד אותיות הברכה „ויתן לך“⁹. הלוחות היו בהן תרי”ג
מצות כנגד אותיות מן „אנכי“ עד „אשר לרעך“¹⁰.

ב. לספירת התיבות. אבות מלאכות ארבעים חסר אחת, כנגד מי? ... כנגד „מלאכה“
„מלאכות“ ו„מלאכת“ שבתורה ארבעים חסר אחת¹¹. מי מקוה ארבעים, כנגד ארבעים „באר“
שכתוב בתורה¹². סתם נזירות שלשים יום, כנגד תשעה ועשרים פעם שכתוב בפרשה „נדר“,
„נזיר“, „נזור“, „נזיר“, „למזור“¹³. קרוב לתשעים ושתיים פעמים כתיב „והמלך דוד“, כיון
שנמה למות כתיב „ויקברו ימי דוד למות“¹⁴. תני רבי יהושע בן קרחה: עשרים „אשרי“
כתיב בספר תהלים, כנגד עשרים „הוי“ שבספר ישעיה. אמר רבי: תמה אני האיך למדנו רבי
יהושע „עשרים אשרי כתיב“? ואני אומר עשרים ושתיים¹⁵. שבעין תיבין ב„יענך ה’ ביום

- 1) קדושין ל’ א’. ראה מסכת סופרים, פרק ט’ הלכות ב–ג.
- 2) ב„תיבות“ יש להגדיר כל התיבות (Words), אף אם נשנו פעמים רבות.
- 3) ל„מלים“ נקנת הוראת Vocabulary, ו. א. כל תיבה נספרת אך פעם אחת.
- 4) קדושין, שם.
- 5) שבת מ”ט ב’; קדושין, שם.
- 6) בראשית רבה י”ז ו’.
- 7) זוהר חדש כ”תשא, ל”ז ג’.
- 8) בראשית רבה מ”ט י”ד ויקרא רבה כ”ג ב’, דברים רבה א’ י”א; שה”ש רבה, כשוננה בין
החוחים; תנחומא, וירא ד’. ראה אדר”נ י”ג ג’.
- 9) במדבר רבה י”ח כ”א.
- 10) שם.
- 11) שבת מ”ט ב’.
- 12) במדבר רבה י”ח כ”א.
- 13) ירושלמי נזיר פ”א ה”ג, בבלי נזיר ה’ א’, במדבר רבה י’ יי.
- 14) קהלת רבה, אין אדם שליט ברוח.
- 15) שוחר טוב, מזמור א’, ויש סעד לדברי רבי אלו. כי גם ר’ לוי בשם ר’ חמא בר רבי חנינא

צרה¹⁶). כיון דמטא זמנא למילד נעת וראמת קלין — קלא בחר קלא — עד שבעין קלין, כחושבן תיבין ד'יענך ה' ביום צרה¹⁷). איר מני: לא תהא קריאת שמע קלה בעיניך, מפני שיש בה רמ"ח תיבות כמנין רמ"ח איברים שבאדם...¹⁸) וכלהו רמ"ח, כחושבן תיבין דפרשי' דקריאת שמע¹⁹). ור' שמואל שמואלסון כתב: מרחתי ומניתי ומצאתי אשר התיבות דמראש הספר עד 'מיער' יתרים על דאחריו קרוב לאלפים.²⁰)

ג. לספירת המלים. לפי חשבוננו של רינן²¹) מונבלה שפת התנ"ך בחמש מאות שרשים. לויסדן (Leusden) מנה חמשת אלפים שש מאות ארבעים ושתים מלים עבריות וארמיות בעשרים וארבעה ספרי התנ"ך; ואחד מחשובי הבלשנים בזמנו — פֶּקֶס מילר²²) — תמך בדברי לויסדן וכתב: 'התנ"ך העברי הגיד כל מה שהיה לו להגיד במספר מלים של 5,642'. אולם שני מוקדקים משלנו כתבו²³): 'בשפת התנ"ך ישנם 1386 פעלים ושמות (כולללים גם תארים, מספריים, בינוניים ושמות הפעל) — יותר מן 6,500'. אולם אין זאת אומרת כי אי אפשר למבוע מספר מלים יותר גדול; כי מכיון שבאלפא-ביתא שלנו ישנן עשרים ושתים אותיות יכול הוא מספר המלים תְּקַצֵּף מהן להגיע למיליונים רבים, כפי שכבר הוכיחו בעל-לשון ספורסמס²⁴). ד. לספירת הפסוקים. חמשת אלפים ושמונה מאות ושמונים פסוקים הוו פסקי ספר תורה; יתר עליו תהלים שמונה, חסר ממנו דברי הימים שמנה²⁵). והתנלת — חציין של פסוקים²⁶). והוא רחום יכפר עון חציו דפסוקים²⁷). תשעה פסוקים יש בזמור הזה²⁸).

אמר כ"ב פעמים כתיב 'אשרי' (ויקרא רבה ל"ד א'). על אי הדיקנות שבמספריהם כבר עמדו רבים ותרצו איש לפי הבנתו.

(16) זהר, שמות קי"ט ב'.

(17) שם, במדבר רמ"ט ב'.

(18) תנחומא, קדושים ו'.

(19) ריעא מהימנא, פנחס רנ"ב ב'.

(20) הגהות וחדושים, קדושין ל' א'. ראה חיד"א, מערכת גדולים, אות ס', ציון ד'; אוצר ישראל.

חלק א' עמ' 221; חלק ז', עמ' 233.

(21) Renan, *Historie des Langues Semitiques*, 138 עמ'

(22) Max Muller, *Lectures on the Science of Language*, p. 300.

(23) כהן וברנובויץ. מסבות הפעל (וילנא תרנ"ו) במבוא.

(24) Leibniz, *De Arte Combinatoria*, tom. II, pp. 387—388.

Pott, *Etym. Forsh.*, II s. g.

Jean Paul, *Leben Fibels*, s. 160.

Christian D. Ginsburg, *The Kabbalah* (London, 1920), pp. 154—156.

(25) קדושין ל"א א'. (26) שם. (27) שם.

(28) שוחר טוב, מזמור כ' מנה הפסוקים מן 'יענך' (הפסוק השני), כמו שמסיים שם: המזמור

הזה ראשו בעניה (יענך) וסופו בעניה (יעננו):

כל אלה ספרו ומנו אך האותיות והתיבות שב"כתבי הקודש" – ההנ"ך, אשר נתקדש בתור "מורשה קהלת יעקב"; אבל אצל אומות העולם כבר היו כאלה אשר מנו לא אך את המלים שבספרי הקדש שלהם, אלא גם את המלים שבספרי חול אשר לסופרי המופת שלהם. לפי הול²⁹ (גם מילר³⁰) השתמש שקזפיר (1564–1616) בחמשה עשר אלף מלים, מילטון (1608–1674) בשמונת אלפים מלים, והוקסלי (1825–1895)³¹ – ער שלשים אלף מלים. לפי סופרים יותר אחרונים³² השתמש שכספיר בעשרים וארבעה אלף מלים, ומילטון – בשלושה עשר אלף. הפרופור הולדין (Holden) ידע שלשים ושלושת אלפים ארבע מאות ושש מלים³³. וכבר התפאר אחד הבלשנים המפורסמים – סקוט -- ואמר: "יכול אני לתת מליון מלים אנגליות בעד מליון דולרים אמריקאים"³⁴.

מובן כי יש הבדל גדול בין "ידיעה" מלים וה"שמוש" בהן. מספר המלים שהגנו משתמשים בהן מצער הוא לעומת מספר המלים שהגנו יודעים; הנה הוכחות אחרות:

אברהם השתמש במספר מלים של מאתיים תשעים ואחת,

יצחק " " " " מאה שבעים ושלש,

יעקב " " " " שבע מאות שבעים וארבע³⁵.

ובשום אופן אי אפשר להעלות על הדעת, כי ידיעת המלים של האבות, אשר שפחם כה רכה וגמישה, היתה מוגבלת במספר המלים שהשתמשו; ומה גם יעקב אשר כבר הרבה להשתמש בנרדפים –

אחלקם – אפיצם

אמש – תמול

אפם – עברתם

אנה – דרך

בסורם – בקהלם

האספו – הקבצו

הילדים רכים – הצאן והבקר עלות

יין – דם ענבים

29) G. Stanley Hall, Adolescence, Vol. II p. 455.

30) מכס מיללר, בספרו הנזכר.

31) Thomas Henry Huxley (1825–1895).

32) The Literary Digest, Apr. 3, 1926 (Did Wilson know: שם המאמר: Wilson) 62,210 Words

33) The Literary Digest, Feb. 8, 1930.

34) Charles P. G. Scot, The Number of words in the English and other Languages, Princeton Univ. Bull., May, 1902.

35) מן המספרון התנ"כי שהגני מתכוונן לפרסם.

כְּחִי — אֲנִי

לְבוּשׁ — סוּת

נַחֵשׁ — שִׁפְיוֹן

שָׁבַר — אֶקֶל

שָׁכְרִי .. מִשְׁכַּרְתִּי

גם בחמשה תארים לצאן: קָרָד, חוֹם, מְלוּא, נֶקֶד, עֶקֶד. נוסף לזה עוד היה נַע ונֶד כל ימיו, ומצבו בתיים נשתנה פעמים אחדות; ושנוי עֶקֶדָה הוא, לפי מסקנותיו של התוקר הצרפתי בְּגֵט³⁶, גורם חשוב להעשרת אוצר המלים ולהרחבת השימוש בלשון.

אצילנו עוד לא זכה עד כה שום סופר, ולו גם מגדולי הגדולים, שיטפלו בו עד כדי למנות את מספר המלים שהשתמש בהן. אולם עכשיו, כנראה, נתכשרה העת להעבודה רבת הערך הזאת. מעין הכנה ופגיוֹן־דָּרְךְ לה הוא המאמר החשוב של אברונין „הלשון כשירי יליג³⁷“. המאמר הזה הוא (אם הרשות נתונה לאמר כן) „נתות־סופר“ שלא היה עוד כמוהו — קֶאֱמֶר הוא את יליג וקֶמֶר אותו באקנות נפלאה ובירענות עמוקה, ויש לנבאות שמהשפעת עבודתו זאת תשתלשל ההתעניינות באבירי העם שלנו עד לידי ספירת הָאֶמֶר שלהם ומנית מליהם. ואז נהיה, לכל הפחות בזה, ככל הגוים בית ישראל. העובדא הזאת תוכיח כי התרוממנו והתעלנו ונבוא, כמתקונים שבהם, לידי הכרת ערכם של הָעֶמָּאִים שלנו ולידי כבוד ספרותנו.

בסוף שורותי הגני מגלה סוד: כבר הצטבא חבר חובבי־סופרים לעבודה זו, ובעתיד הקרוב יפתיעו את עולמנו הקטן במקָרֶזֶן אשר יכיל מספר המלים, המבטאים ו„לשון נופל על לשון“ שהשתמשו בהם המשוררים אד־ם, מיכ־ל ויליג.

הבה נספר ונמנה!

בלטימור, כִּיא מִכַּת, תרצ״ב.

הערה והצעה

לפני איזה זמן ספרו לי, כי באתר העתונים חדש מי שהוא שם עברי לליקוידציה—חסול או החחסלות. חשבתי אז כי סופו של החרוש המזור הזה יהיה כסוף כל החרושים הקיקיונים הריבים שבין לילה היו ובין לילה אברו. והנה ראיתי אתר כך באתר מגליונות „הארץ“ כי סופר אחר ראה את המציאה ונפל עליה וחדש גם פועל משרש זה ואמר: בגרמניה חוסלו סניפי בנקים רוסים על ידי בית־הדין, ואמרתו בלבי כדאי אולי לבאר את הזרות שבשם לא יוצלח זה. חסול הוא תרגום למלות כלה, חמום, גמור, — בירוש' תענית ל' ד' אנג' מוצאים: למה נקרא שמו חסיל שהוא חוסל את הכל, לאמר סכלה ומשחית עד תמו, וכן אומר הכתוב יחסלנו הארבה, (דבר, כִּיח לִיח), ויתם הכסף (ברא' מ״ז מ״ז) תרגם הירושלמי וחסיל כספא. בירוש' נדר' מ', ד' אנו

³⁶ Alfred Binet (1857–1911), L' Etude expérimentale de l'intelligence, Paris, 1903.

³⁷ „לשוננו“ ג', עמ' 223–250; ד', עמ' 14–31 והמשך עוד יבוא.

כְּחִי — אָנִי

לבוש — סוּת

נחש — שַׁפְיָמוֹן

שבר — אָקֶל

שכרי .. משכרתי

גם בחמשה תארים לצאן: קָרֶד, חוּם, מְלוּא, נֶקֶד, עֶקֶד. נוסף לזה עוד היה נע ונד כל ימיו, ומצבו בתיים נשתנה פעמים אחדות; ושנוי עֶקֶדָה הוא, לפי מסקנותיו של התוקר הצרפתי בְּגֶמֶט³⁶, גורם חשוב להעשרת אוצר המלים ולהרחבת השימוש בלשון.

אצילנו עוד לא זכה עד כה שום סופר, ולו גם מגדולי הגדולים, שיטפלו בו עד כדי למנות את מספר המלים שהשתמש בהן. אולם עכשיו, כנראה, נתכשרה העת להעבודה רבת הערך הזאת. מעין הכנה ופגיוֹן־הַדָּךְ לה הוא המאמר החשוב של אברונין „הלשון כשירי יליג³⁷“. המאמר הזה הוא (אם הרשות נתונה לאמר כן) „נתות־סופר“ שלא היה עוד כמוהו — קֶאֱמֶר הוא את יליג וקֶמֶר אותו באקנות נפלאה ובירענות עמוקה, ויש לנבאות שמהשפעת עבודתו זאת תשתלשל ההתעניינות באבירי העם שלנו עד לידי ספירת הָאֶמֶר שלהם וסגית מליהם. ואז נהיה, לכל הפחות בזה, ככל הגוים בית ישראל. העובדא הזאת תוכיח כי התרוממנו והתעלנו ונבוא, כמתקונים שבהם, לידי הכרת ערכם של הָעֶמָּאִים שלנו ולידי כבוד ספרותנו.

בסוף שורותי הגני מגלה סוד: כבר הצטבא חבר חובבי־סופרים לעבודה זו, ובעתיד הקרוב יפתיעו את עולמנו הקטן במקָרֶזֶן אשר יכיל מספר המלים, המבטאים ו„לשון נופל על לשון“ שהשתמשו בהם המשוררים אד־ם, מיכ־ל ויליג.

הבה נספר ונמנה!

בלטימור, כִּיא מבת, תרצ״ב.

הערה והצעה

לפני איזה זמן ספרו לי, כי באתר העתונים חדש מי שהוא שם עברי לליקוידציה—חסול או החחסלות. חשבתי אז כי סופו של החרוש המזור הזה יהיה כסוף כל החרושים הקיקיונים הריבים שבין לילה היו ובין לילה אברו. והנה ראיתי אתר כך באתר מגליונות „הארץ“ כי סופר אחר ראה את המציאה ונפל עליה וחדש גם פועל משרש זה ואמר: בגרמניה חוסלו סניפי בנקים רוסים על ידי בית־הדין, ואמרתו בלבי כדאי אולי לבאר את הזרות שבשם לא יוצלח זה. חסול הוא תרגום למלות כלה, חמום, גמור, — בירוש' תענית ל' ד' אנוֹ מוצאים: למה נקרא שמו חסיל שהוא חוסל את הכל, לאמר סכלה ומשחית עד תמו, וכן אומר הכתוב יחסלנו הארבה, (דבר, כִּיח לִיח), ויתם הכסף (ברא' מ״ז מ״ז) תרגם הירושלמי וחסיל כספא. בירוש' נדר' מ' ד' אנו

³⁶ Alfred Binet (1857–1911), L' Etude expérimentale de l'intelligence, Paris, 1903.

³⁷ „לשוננו“ ג' עמ' 223–250; ד' עמ' 14–31 והמשך עוד יבוא.

קוראים — הרני בתענית עד דחסול פרקי, לאמר עד שיגמר. — מכל אלה רואים אנו כי חסול הוא גמור, כלה, השתת עד כיה, מה שאין כן בליקוידציה, שרש המלה הרומית הזאת הוא liquidus, לאמר היה ברור, היה בהיר וזך, והנה בזה גם בארו מלונים שונים לליקוידציה: הבא לידי סדור וברור תביעות שונות (Brockhaus), הוכחת הנכונות של איזה חשבון (Weber), סדור של ענין מסתרי (Heyse), סדור אפי של איזה עסק או ענין, ברור הרכוש, ובבורסה — המועד הקבוע למסירת נירות הערך הקנויים וכדומה (Littre), סדור החשבונות של איזה חברה וכו' (Gazier), המעשה לסדר החשבונות, מכירת סחורה בזול כדי להשיג כסף מוזמן (Larousse), סדור החשבונות של עסק (Larive et Fleury) ובכל אלה אין זכר לכליון, לגמר ולהשחתה.

ואם אין אנו חפצים להשתמש במלה הזרה הזאת המקובלת בכל השפות אף כמו שהיא, הלא אפשר לתת לה צורה עברית — לקוד, לקויד, כמו שקבלנו אכלס, אכלוס, ואם לא נחפץ גם בשורש זר הלא אפשר אולי להשתמש לזה בשרש צרוף, הצרף, הצרפה, ובספרותנו יש סמוכים לזה, במע"ד ר' ב' אנו מוצאים — ולא כמוה שהוא מצרף, לאמר מחליף מטבעות קטנים בגדול, מצטרפים לסאה, בפאה ו' מ', לאמר באים בחשבון יחד, ואת ההפעיל אפשר לקבל בשביל הליקוידציה.

י. ג.

הערה

צבי הרזהב ב"לשוננו לעם" מי"ב למרחשון מעיר בצדק על הנקוד של פְּרָאִית, פְּרָאוֹת, שאינו נכון, ברמותו אותן לשלך, ילד; וטן פְּרָעוֹת הוא מסגל גם לפ' שלנו פתח: פְּרָאִית, פְּרָאוֹת. קדם כל הצורה פראית משובשת מעקרה. כמו מן מלך — מלכה וטן ילד — ילדה, ככה מן פרא — פראה (מפי ר"ב שברץ) ומה שנוגע לנקוד הפ', לא נרחיק עדותנו מן פְּרָעוֹת, כדעתו, אלא נלמד משם עצם פרטי מאותו השרש הבא בחיריק: "פְּרָאֵם מלך ירמות", ונגקד פְּרָאֵה, פְּרָאוֹת; ככה מן תִּבְגִּי בן גינת נלמד על נפית השם תבן, שלא באה בתנין; הגם שיש, ששם ע"פ מנקד שונה משע"כ: — פְּרָצִי — פְּרָצִי ועוד — יש, אבל זה לא מכרה. גם על המלה "כזה" הוא חולק בלי כל ספק. "הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו?" "והיה כזה יום מחר" ועוד. הוא מציע "כמותו", — לשון חכמים, אבל גם לשון מקרא לא כעורה.

מ. אלטמן

ל ק ו ר א: מפני שלא נתן המאמר "הדגש הכפלן" למתכרו להנהיג אתרונה, נפל, לעערנו, כמה טעויות בו; ומפני סבות תכניות לא נחננו כמה סגנים על האותיות הלועזיות — בחוברת הבאה יבוא לוח התקונים, שהכל יתוקן בו.

תקון טעויות: עמוד	1	שורה	12	(מלמטה)	במקום הששים	ציל החמשים
"	1	"	12	"	התשעים	השמונים
"	15	"	15	"	ימָפְרָסֶף	ימָפְרָסֶף
"	18	"	12	(מלמעלה)	ינְבִלָה	ינְבִלָה
"	26	"	14	"	חֲמִשׁ	חֲמִין

קוראים — הרני בתענית עד דחסול פרקי, לאמר עד שיגמר. — מכל אלה רואים אנו כי חסול הוא גמור, כלה, השתת עד כיה, מה שאין כן בליקוידציה, שרש המלה הרומית הזאת הוא liquidus, לאמר היה ברור, היה בהיר וזך, והנה בזה גם בארו מלונים שונים לליקוידציה: הבא לידי סדור וברור תכיעות שונות (Brockhaus), הוכחת הנכונות של איזה חשבון (Weber), סדור של ענין מסתרי (Heyse), סדור אפי של איזה עסק או ענין, ברור הרכוש, ובבורסה — המועד הקבוע למסירת נירות הערך הקנויים וכדומה (Littre), סדור החשבונות של איזה חברה וכו' (Gazier), המעשה לסדר החשבונות, מכירת סחורה בזול כדי להשיג כסף מוזמן (Larousse), סדור החשבונות של עסק (Larive et Fleury) ובכל אלה אין זכר לכליון, לגמר ולהשתתה.

ואם אין אנו חפצים להשתמש במלה הזרה הזאת המקובלת בכל השפות אף כמו שהיא, הלא אפשר לתת לה צורה עברית — לקוד, לקויד, כמו שקבלנו אכלס, אכלוס, ואם לא נחפץ גם בשורש זר הלא אפשר אולי להשתמש לזה בשרש צרוף, הצרף, הצרפה, ובספרותנו יש סמוכים לזה, במע"ד ר' ב' אנו מוצאים — ולא כמוה שהוא מצרף, לאמר מחליף מטבעות קטנים בגדול, מצטרפים לסאה, בפאה ו' מ', לאמר באים בחשבון יחד, ואת ההפעיל אפשר לקבל בשביל הליקוידציה.

י. ג.

הערה

צבי הרזהב ב"לשוננו לעם" מי"ב למרחשון מעיר בצדק על הנקוד של פראית, פראות, שאינו נכון, ברמותו אותן לשלך, ילד; וטן פראות הוא מסגל גם לפ' שלנו פתח: פראית, פראות, קדם כל הצורה פראית משובשת מעקרה. כמו מן מלך — מלכה וטן ילד — ילדה, ככה מן פרא — פראה (מפי ר"ב שברץ) ומה שנוגע לנקוד הפ', לא נרחיק עדותנו מן פראות, כדעתו, אלא נלמד משם עצם פרטי מאותו השרש הבא בחיריק: "פראם מלך ירמות", ונגקד פראה, פראות; ככה מן תבגי בן גינת נלמד על נמית השם תבן, שלא באה בתנין; הגם שיש, ששם ע"פ מנקד שונה משע"כ: — פראצי — פראצי ועוד — יש, אבל זה לא מכרה. גם על המלה "כזה" הוא חולק בלי כל ספק. "הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו?" "והיה כזה יום מתר" ועוד. הוא מציע "כמותו", — לשון חכמים, אבל גם לשון מקרא לא כעורה.

מ. אלטמן

ל ק ו ר א: מפני שלא נתן המאמר "הדגש הכפלן" למתכרו להנהיג אתרונה, נפל, לעערנו, כמה טעויות בו; ומפני סבות תכניות לא נחננו כמה סגנים על האותיות הלועזיות — בחוברת הבאה יבוא לוח התקונים, שהכל יתוקן בו.

תקון טעויות: עמוד	1	שורה	12	(מלמטה)	במקום הששים	ציל החמשים
"	1	"	12	"	התשעים	השמונים
"	15	"	15	"	ימפראסן	ימפראסן
"	18	"	12	(מלמעלה)	ונקלה	ונקלה
"	26	"	14	"	חמש	חמץ

ק ש ו נ ו

רבעון לעניני הלשון העברית
מוצא ע"י ועד הלשון העברית
בארץ-ישראל

העורך:
ד"ר א. צפרוני

ברך ה' חוב' ב'

תל-אביב. ניסן תרצ"ג

חקירות בלשון

ק. לויאש

טיולים בשדה הלשון *

129. סרת, טרת.

(a) סרת-בערבית טרת. השליך. סרת-בערבית סרת, מתמודד (עמוס י' ד').

(b) סרת-בערבית שרת. התפשט. מזה: היה תלוי ויורד.

(c) סרת, חבל, הזק, בערבית שרת, חתך חרש, סרט, בתגראי שרת, רצה לחבל ולהזיק.

(d) סרת, הבאש, קלקל, בנעזו סרת-בערבית שנה-צנה.

(e) סרת-בתגראי שרת, עמל, עשה עבודה. הסרת - בערבית תתכש. הגורה היא כנראה ת'ק. השוה הערבית שק-חטרהה.

130. פרס.

(a) פרס, כתיבה מאוחרת במקום פרש. והוא מורחב מן פשה.

(b) פרס, בצע, בקע, הבדיל-בתגראי קרש, בערבית פרש.

(c) פרס, פרש, בערבית ראש, התחיל. מזה: פרס על שמע, או פרש את שמע.

(d) פרס, הרגיש את הסימנים הראשונים. השוה הערבית רש ורשיש. התחלת המחלה או האהבה, סימניהן הראשונים. מזה: פרסה נדה. ויתכן לבנות מהפעל הזה את השם פרים, prodromus, ומפרס, prelude.

(e) מזה השורש המורחב פרסם-בערבית תראש, גלה, הודיע-בסורית רבב. כולם מגזרת ת'ק (סימן 182). והפעל הפשוט עוד נמצא באבות דר, נתן, נוסח ב' פרק ח': פרס דיוטגמא.

131. סמדר.

אני מחביר את השם הזה עם הסורית סרודקא, נצוץ, והסורית החדשה

סריר הנץ.

(י' דאה, לשונגור כרך ד', עמוד 253.

132. סַעַל.

שם של סם מסמי הרפואה. בסירית שַעַלְתָּא, בתגראי סַלְעִי, רפואה נגד דלקת הריאה הנעשה מבשול עדשים ותוספת של דבש.

133. סַרְגָּל.

(a) סַרְגָּל-בסורית סַרְגָּל, שרטט. השוה סרג-שרג-שרך-בערבית שרג-שר-שרכל. סַרְג-בערבית שַרְאָה: סרוגי ספר (ס' המליצה ס"ט). עיין גם סימן 238.
(b) סַרְגָּל, קסט, בערבית שרג-בגעז סַרְגֵּן, מתוקן ומסורגל כפתילה (וזהר חדש לשיה"ש בראשיתו); מתקן ומסרגל עצמו במצוות (שם); מסורגלות באטון מצרים (מאירי למשלי ז' ט"ז). מזה כנראה הוא: מַסְרְגִּין, לוטשים, מצחצחים (פסיקתא דרב כהנא ק"ו: וקל"ז). סַרְגָּל, זיון אותיות (שיר רבה א' י"א).

134. עֶפֶר σπέριμα רִבֵּעַ ὁήμος.

(a) הגזרה סר-בר נשתלשלה על אופנים שונים: פָּרַה-בארמית פרא, פרי-בגעז פרי-בסורית גם פאר, הוציא פירות. פָּרַח - בסורית פָּרַע, הנץ בערבית רִבִּיעַ-בעברית אֶפֶר, כר, נאות דשא.
(b) עֶפֶר-בערבית אבר-ובר-עפר, רִבֵּעַ-בתגראי רָע-בערבית רפג'-אערב-ארבע, הזדוג.
(c) בסורית פֶּאֲרָא-עֶבְרָא-באכדית pir'u-בעברית עֶפֶר, זרעית. בארמית בר-בעברית בֶּן-באכדית buru. עֶפֶר, עלם-באכדית biru, ילד; apparu, שגר בהמה. בעברית רִבֵּעַ-בסורית רִבִּיעָתָא משפחה; בערבית רִבֵּעַ, גדוד להקה.

(d) עֶבּוּר בֶּר - בסורית עֶבּוּרָא-באכדית eburu-בערבית הדרומית פרע תבואה.

(e) פֶּאֲרָה - בארמית עוברא-באכדית ubaru - בערבית פרע-פרח - בסורית פֶּרְעָא, ענף. בגעז בֶּרֶע - בתגראי פֶּרְעִי-באמחרית בִּיר, קלח.

(f) עֶבְרָ, שליל; בסורית וְבֶרָא, עוברי דגים.

(g) פֶּרַע-באכדית pirtu-בערבית פֶּרַע-עֶפְרָה-וְפָרַה-נֶפֶר-וְבֶר, שער ארוך. בארמית פֶּרְוֶתָא-בערבית פֶּרְוָה, עור בהמה עם השער, pelt. מְעַבְר, מסורבל בצמר.

(h) שמות של בהמות וחיות: פֶּר, עֶפֶר, אֶרְנָכַת-וְבֶר, בתגראי אֶרְב, בערבית גִּפְר, עֶפֶר, עֶבּוּר, עֶבְרָ, פרעל, וכדומה.

(i) נגזר מהשם הוא הפעל פֶּאַר-בסורית פֶּאַר - עֶפֶר - בערבית עֶפֶר.

(j) עָפָר-אָפָר - בערבית עַפְר-נָבֵר בסורית עַפְרָא - בשומרנית רבוע - בסורית פלשתינית רבות. ולא נתברר לי אם העפר הוא זרע האדמה, תבואתה, או כסויה. ההנחה שֶׁעַפְר יעקב הוא בנפרד עַפְר לא הובררה כל עקר. יתכן שמשקלו הנפרד אחר הוא. ועיין גם סימן 339¹).

135. שַׁעֲמָם.

השורש הזה מורחב מהעברית שמם. בסורית שעם, בערבית שַׁאֲמָ.

136. מַעְלָה.

מובנו של השם מעלה הוא: מדה, דבר: כמה מעלות טובות (הגדה של פסח); שהמלכות נקנית בשלשים מעלות... והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים (פ' זנין תורה ו').

137. עֵתֶר.

- (a) עֵתֶר-בערבית עֵתֶר, התפלל.
 (b) עֵתֶר-בערבית עֵתֶר, כוב, שקר; בתגראי עֵטֶר, רמה. העתיר דברים (יחז' ליה, ייג), דבר כזבים. נעֵתֶר (משלי כ"ז, ו'), מלא מרמה.
 (c) עֵתֶרֶת-בערבית עֵתֶר, ממש, עצם. עֵתֶרֶת שלום, רִיל שלום של ממש, substantial, lasting peace.
 (d) עֵתֶר, בערבית קֵתֶר, בעברית קֵטֶר, בסורית עֵטֶר, ריח; או בסורית עֵתֶר, בעברית עֵשֶׂר?

138. פֶּאֶר.

- (a) כמה שרשים בעברית שבהם אות פֶּאֶר מכוונת אל ת' בערבית. ד"מ
 (1) חכמי הנזירים נזורים שהשורש רָבַע הוא התמונה הארמית מהעברית רָבַץ, והיהודים נמשכים אחריהם כסומא בארובה, ואין לזה כל יסוד. רָבַץ משמש רק לבהמה ורָבַע לאדם. רבץ פעל עומד ורבע יוצא לשני. וזוג הבהמות לא נעשה בהרבעה, כי אם בעמידה. וכן נאמר באשה הרובעת; ואשה לא תעמוד לפני בהמה לרבעה, וכן לרבעה אותה. רָבַצַי (תהי' קליטם ג.) יכול להיות במשמעותו: משכב השוה הערבית רָבַע, מקום חניה, בית, משכן, מפה. אבל כל המאמר שם מסופק. אין ספק שגם השבועים וגם הרומי ידעו מהשורש הארמי רָבַע=רָבַץ, ואף על פי כן תרגמו השבועים, רבֵעִי *οχόττος*, אנטון, סוף, והרומי תרגם *funiculus*, חבל קטן. מה הביאם לעקם את הישרה? כנראה היה בימיהם בעברית שם רבע בהוראות כאלה. סוף מתחבר עם הסורית והארמית אָרְבָּא=אָרְבָּא, העברי אָרְבָּא, וחבל מתחבר עם הערבית אָרְבָּא חבל שמשמים בראש הנמל. ועין דברי אודות מציאות מלות ארמיות במקרא במסן 100.

מָפָה-בערבית מְשֻׁשׁ, מִן מִתִּי <מִשֵּׁ, קִנְחָ, מַחֵה. אֶפֶף-בערבית אֶת־אֶת־יִפִּי רִדְף. מַעַם-בערבית תִּעַם (עיין סימן 207); דָּפִי מִן דָּאָה, בארמית הבבלית דִּית ונָן פֶּאָר-בערבית אֶת־ר.

(b) פֶּאָר-אֶת־ר, הוֹקִיר, כְּבֹד; הִתְפָּאָר עַל-אֶת־ר עָלִי, גִּמַּר בְּדַעְתּוֹ, הַחֲלִיט to make up one's mind, decide תִּתְפָּאָר-מֵאֶת־רֵה, הִדֵּר וִיקֵר.

(c) פֶּאָר (דְּבָרִים כִּד כ') לִפִּי תִרְגֹּם הַשְּׁבָעִים-אִיתֶתֶר, חֹזֵר עַל עֲקֻבוֹתֶיהָ, אֲבֵל עֵיין סִימָן 134, אוֹת i.

(d) פֶּאָרֹר הוּא מֵהַשּׁוֹרֵשׁ הַזֶּה, מִשְׁמַעוֹתוֹ הוּא דְמִיּוֹן הָעֵרֶבִית אֶת־ר, זִיו, נוֹגֵה. אֲבֵל עֵיין הַהֶעֱרָה לִמְטָה¹).

139. תּוֹתְרָנִי.

(a) הַשּׁוּה הַסּוּרִית תְּרִיקָא, תִּפַּל בְּטַעְמוֹ. מִי שֶׁחֲסַר לוֹ חוֹשׁ הָרִיחַ אִינוֹ חֹשׁ טַעַם בְּמֵאֲכָלוֹ. הַתְּמוּנָה תּוֹתְרָנִי הִיא דְמִיּוֹן כּוֹכֵב, וְהַחֲמוּנָה תְּתָרְנִי הִיא דְמִיּוֹן כָּכָר אוֹ מִקֵּשׁ (>מִשְׁמָשׁ).

140. עֵלֶם.

(a) הַשְּׂרָשִׁים עֵלֹ-עֵלֶם-עֵלָךְ מְכוּוֹנִים אֶל הָעֵרֶבִית עֵלֹ-עֵלֶשׁ-עֵלָצ-אֶלֶשׁ-עֵרֶשׁ-עֵרָצ-וְאֶל הַסּוּרִית רָנוֹ. נֶעְלַם-אֶלֶשׁ, הִיָּה מְטוֹרֵף בְּדַעְתּוֹ. הַשּׁוּה גַם עֵלָן טוֹרֵף הַדַּעַת, שִׁגְעוֹן.

(b) וְעַתָּה אֲבֹאֵר אֶת הַפְּסוּקִים לִיט יִג-ט"ו בְּאִיּוֹב. בְּמִלְצָה פְּרוּזִית סֹדֵר הַפְּסוּקִים הִיָּה רֵאוּי לִהְיוֹת: אִם הַחֲסִידָה אֲבֵרָה, וְנוֹצָה; וְכִנֶּף רִנָּנִים נֶעֱלָסָה: כִּי תַעֲזֹב לַעֲפֹר בְּצִיָּה, וְעַל עֵפֶר תַּחֲמֹס; וְחֲשַׁכַּח כִּי רִגְלָה תִּזְוֹרָה, וְחִית הַשְּׂדֵה תִּדְוֹשֶׁה, וְשַׁעֲוִיר הַכְּתִיב הוּא: אִם עֲבֵרָה הַחֲסִידָה, הִיא גַם מְגַדֶּלֶת אֶת אֶפְרוּחֶיהָ; אֲבֵל כִּנֶּף רִנָּנִים מְטוֹרֶפֶת בְּדַעְתָּה, כִּי תַעֲזֹב לַעֲפֹר בְּצִיָּה וְגוֹמ'.

(c) וְהִנֵּנִי לְבֹאֵר אֶת הַמִּלּוֹת: כִּנֶּף רִנָּנִים, שֶׁם מְלִיצִי לַעֲוֹף יָדוּעַ. לִפִּי הַמְּקוֹבֵל, הָעֵיף הוּא בֵּת הֵיעָנָה, וְאִין הַכְּרַח לֹוֶה. אֶבְרָה עֲנִינוֹ עֲבוּרִי שְׁמוֹשׁ

(1) כֹּל הַנֶּאֱמָר עַד עַתָּה בְּעֵינֵי פְּרוּר וְאֶרְוֹר אִינוֹ מֵנִית אֶת הַדַּעַת, רֵאשִׁית, הַהֲשַׁעְרָה שְׁפֹרֹר וְפֶאָרֹר אֶחָד הֵם, קֶשֶׁה לְהֵאֱמִין. שְׁנִית, שֶׁהֵשֶׁם פְּרוּר נִגְזַר מִפְּעַל שֶׁעֲנִינוֹ רִחִיחָה הִיא הַשַּׁעְרָה קְלוּשָׁה. בְּתִגְרָאֵי קָר הוּא צִלְחִית קִסְנָה הַנֶּאֱרָנֶת מִן קֶשׁ, וּבְכָלִי כֹוֶה אִינִים מְכַשְׁלִים. בְּאֲכֻדִּית פִּיר, קֶעֶרָה, קֶדְרָה. לִפִּי הַמִּלּוֹן שֶׁל מוֹס־אֶרְנוֹלֵם בְּעֶרְכוֹ, עֲנִינוֹ הָרֵאשׁוֹן הוּא אֲבָן. אִם פֶּאָרֹר עֲנִינוֹ אֲדִמְיוֹת אוֹ זִיו וְנוֹגָה, אוֹ מוֹכֶרֶת הוּא לְבֹאֵר בְּכִנּוּי אֶל פְּנִים, דְּמִיּוֹן: אִמְסֹו נִגְהֵם, וְכֵן הַהֲשַׁעְרָה שֶׁהִפְעֵל קֶכֶץ יִכּוֹל לְבֹאֵר בְּמִוֶּכֶן שֶׁל אֶסֶף (מִשְׁךְ אֶל קֶדְבוֹ, אֲבֵר) קֶשֶׁה לְהֵאֱמִין. כִּי אֶסֶף הוּא נִלְגֹּל מִן סוֹף, סִפָּה, וְקֶבֶץ אִין לוֹ קֶשֶׁר גְּזוּרִי דוּמָה, גַּם פִּירוּשׁוֹ שֶׁל פֶּאָרֹר — שְׁחֻרְתּוֹ שֶׁל פְּרוּר אִין לוֹ יִסוֹד בְּלִשׁוֹן (וְעֵיין סִימָן 322).

השם תחת הפעל דמיון: שמים שפרה וכדומה. נצה הוא בינוני פועל לנקבה מן נצה-נקח-נשא-בערבית נצא-נשא, גדל את ילדיו. אודות אבר-עבר, עיין סימן 134 וסימן 337.

141. שובך.

שובך, בדגשות הכ"ף בהתרבות, ענינו בשומרנית: מגדלו, ובתלמוד: בית יונים. וכן ברומית turris כולל את שני המובנים. כי לול היונים נבנה לרב על ראש בד נצב. במקרא שובך או שופך הוא שם עצם פרטי. השורש שבך או שפך הוא גלגול מן שקף-באמחרית שקב-באכדית פשק, גבה, גדל. מזה בערבית שבג, שער גבוה.

142. פוס, פסס.

(a) פִּיר (אג' בראשית ס' ב')-הפיס (שבת ל"ג. וניד). החליטו הפיס, הגריל (תמיד א' ב'; חוס' תרומ' ז' ו'); פִּיס, גורל (יומא ב' ב'). בסורית פִּס הגריל, פִּסְתָּא-פִּסְתָּא, גורל. פוס ופסס הם גלגולים מן נפס, נפץ, בערבית נפש, ספסוף פשתן באצבעותיו. מזה גם בתלמוד פִּסְסָא-סִפְסָא.

(b) פִּסְתָּא פִּר בערבית נִפֶּשׁ. פסת יד, בעקרה: יד שטוחה או פשוטה. פסת רגל, כף הרגל (ילקוט שמואל קמ"ג). בסורית פִּסְתָּא, המון, קהל גדול.

(c) נלגוגים של נפס, נפץ, הם פסן, פסן. במנדעית: פסאן עדא, פסת יד; פיסניא חושביהתא, שפעת שבה. בסורית פסינא, פירור, פתות. פִּצָּן, הגריל. בארמית פסנייתא (ה"ג תק"ל). עיין ערכו בספרי לשונות הרפואה.

(d) הפיס דעתו-הגיס דעתו. השיה בערבית פִּאֶשׁ, נתיהר, זחה דעתו עליו, פִּשָּׂא, נתפאר.

(e) הפס, או הפיס. מורסא, ר"ל עצר את המוגלא מן המורסא. בערבית פִּשׁ, to squirt out, ausspritzen.

(f) פִּיס, רצה, שכך חמה, בערבית פִּשׁ ופִּשָּׁשׁ¹.

(g) הערבית פִּשׁ הוא גלגול מן תִּשׁ (עיין ערכו במלונים הערביים). מזה אצלי העברית שִּסָּה. השוה פִּשׁ, גנב. הגנבה אצל הערבי היא גולה אצל העברי.

(1) התכמים כלם נוזרים את השורש פייס בענין רצוי ושכך חמה מהיונית πειθο, ויש להם על מה לסמוך. כי הסורים כותבים את השורש הזה בפ"א יונית, הסורים היו שקועים בספרות היונית; רוב ספרותם הוא רק תרגום מיונית, ופעו בענין זה, הם כתבו פ"א יונית נם בשורשים אחרים שלדעת כלם הם בני שם. ויש להוסיף כי הפעל היוני הוא שותף של הפעל העברי פתה.

143. תַּמּוּז.

אני מחביר את השם תמוז עם הערבי אֶדְמִין. מי שגביניו עבים באמצע וקלושים בקצותיהם.

144. פַּעַם.

השורש פַּעַם הוא גלגול מן שַׁעַם-שָׁגַם (ועיין סימן 161). פַּעַם-בסורית שָׁגַם, זָרוּ. הֶתְפַּעֵם, נטרף, נתבלבל. התפעמה רוחו, נודעזה, אחזתו חרדה. התמונה העקריית של השורש פַּעַם היתה תגם או גתם, ולא נתקיימה עוד. בתגראי סָגַם, צָעַר; סְגִימִי, צָעַר, פַּעַם; סָגַם, הלך, עלה.

145. מְסוּר.

בסורית הרכבי סימן תי"ח נאמר: ובלשונונו כל דבר שנגמרה מלאכתו והונח זה על זה מתוקן אומרים מסור. כששמלאין את הספינה ומניחין כל דבר במקומו אומרין מסורא.

כבר הראיתי באוצרי ערך מְסָרַת (בשורש אסר) שהאחרונים תרגמו את הערבית צבט על ידי מסורת. והנה הבטוי מסור הוא תרגום מהערבית מְצֻבּוּם, shipshape.

מדברי הנאון שהובאו פה נראה שהדבור העברי היה חי עוד בימיו במי העם. וזה יוצא לנו גם מתשובה ליו בקובץ הזה: במקומנו קוראין את העיירות שילות ואת העיר שילה.

146. שָׁדַף.

בערבית אֶשְׁדַּף-אֶשְׁדַּף-אֶשְׁדַּף-שָׁדַף, שחור; אֶשְׁדַּף, שחום הנוטה לאדמימות דַּמְשִׁי. היה אפלי; אֶשְׁדַּף, השחירו פניו של איש שלא מחמת חולי.

147. הִבְהֵב.

(a) הִבְהֵב, התראה כענוי. בערבית הִיבָה יראה, כבוד, ענוה. בסורית אֶתְהִיבָה, היה נבוך. הִבְהֵבָה, התפעמות, מבוכה, אימה.

(b) הִבְהֵב, קלה. בעריר. בא מגזרת כבב. השוה האכדית kibbatu אש, חום. מזה בסורית אֶב, דלק, בער; הֵב, האיר, בערבית כָּבַאב, בשר צלוי; הֵיב, חום האש; בתגראי הֵב, אור האש. בערבית שָׁב-שָׁבָה, בסורית שָׁב-שָׁב, בער. מזה בעברית שביב אש, ובארמית שִׁבְתָּא או שִׁיבְתָּא, מין חולי (עיין סימן 307).

148. התלקח.

(a) השורש לקח בא מגזרת לק > קל (עיין סימן 268). מזה באים השרשים קלה בתגראי קלקל, וכן באמחרית-בגעז חלל-בעברית קרר-קרה בסורית להק-בערבית להג-לעג-בעברית להב-להט-בגעז ותגראי ושומרונית בלבל. בעברית לבָה. ויתכן שמהגזרה הזאת בא גם השם נִחֵלָת.

(b) הִתְלַקַּח בארמית הגלילית אֲתַקְהַל-בערבית תַכְלַח-אַלֵק, הבריק כמה פעמים, to flash repeatedly.

(c) מושג הלהבה והדלקה בא ממושג העליה. השוה: העלה נר. אבל מושג של הברקה בא ממושג של תנועה רצוא ושוב (עיין סימן 268 אות י"ז). מושג הלקיחה בא ממושג החטיפה (שם, אות b).

(d) פה שייכים גם הערבית אַל, חיה בהיר, והעברית הָלַל, האיר. ואולי גם אור ונֶהַר. וכן יתכן שהשם לִבְבָה אין לו שיכות עם לֵב כי אם עם לָבָה, ויהיה ענינו: עוגה צלויה, pancake.

149. קצ.

- (a) בעברית קצץ-כרת-בתגראי קרקר-בעברית שרשר-שרשר.
- (b) בעברית קרקר-קעקע-שרש-בגעז שרו, עקר מן השורש.
- (c) בעברית קָרַר-קָשַׁר-באמחרית כרכר.
- (d) בעברית קָרַם-בתגראי שֻנַר.
- (e) בעברית קרר-באמחרית קסס-קזקז-בערבית כז - באכדית kasu חוש הקור דומת לכריתה ועקיצה.
- (f) מהוראת הכריתה לרצועות משתלשלים שמות דברים ארוכים ודקים. קור, חוט; שר, חבל הסבור; שִׁרְשָׁרְת; שוֹרָה; סיר-קזץ; קיר-שור-באכדית karu; קורה-בארמית שְׂרִיתָא-בגעז שְׂרִי; קורה-תַקְרָה-באמחרית פִּרְפִּר; בתגראי שור, גיד; בערבית שְׂרִיאן, עורק. קנים קורות (עיין אפשטיין במא" נאטסשריפט סיס רמיח); אָנִים (עיין סימן 212); קִנְקֵן-בסורית וארמית קִינָא. בתגראי חִנְחו, מחרשה; קִנְקֵן-בערבית קִנְיָה, מין כלי; קו; קִנְה; קִין חנית, בערבית קִרְיָה, מקל; שִׁאֲרִיָה, עמוד, תרן.
- (g) קִנְה, ברא; קִנְה-פִּרְה; מְכַר.
- (h) קִרָא; קול-בתגראי קָ-בארמית הבבליה קו; קִינָה.

150. פלל.

(a) הגזרה העקרית של פלל היא קלי. מצד האחד הטויף משתנית לאות שפתית, ומצד השני לאות השריקה. השוה קלה-צלח; בערבית קלקל-

צִלְצֹל; פֶּלֶל-בארמית צִלִי. פה שייך גם השורש שָׁאֵל וּנְאָל (סימן 66).
 (b) קִלְקֵל, הניע-פֶּלֶל בויינו (פס"ר ק'): -בתגראי פֶּלֶל, נשב (הרוח).
 בסורית אֶפְלִי, הניע בחוקה. פֶּלֶל-פֶּלִי-פֶּלִי-באכדית בלצ-גִּלְגֵּל to roll.
 בסורית החדשה מְפַנְפֵּל-מְפַנְפֵּל, התנודד, התמוטט, חגג; בסורית גֵּל, רעד;
 בתגראי פֶּלֶל נהרס ממעמדו, התמוטט, העני, ירד מנכסיו, נמצא במצב קלקלה. יתכן
 שהערבית פֶּאֵל, נחש, הוא מהקלכול בחצים. להבנת הפלפול התלמודי השוה
 הרומית discutere, discussio.

(c) פֶּלֶל, חשב, דמה-בערבית קֶאֶל-הֶאֱלִי; פֶּלֶל, דן, שפט-בערבית
 אֶקְתֵּאֵל, השתלט, to have power over s. o. השוה חֶבֶט, שופט, ואֶחְתֵּכֶם
 גבר על. פֶּלִיל, שופט.

(d) תִּפְלָה-קִלְלָה, ענין שניהם הוא שאלה. השוה הרומית prex, תפלה
 וקללה, בערבית אֶכְתֵּתֵל, החפלה, כֶּתֵל, קלל; בתגראי פֶּלֶל, החרים, שמת, נדה.
 (e) מְפִלֵּן (ס' המליצה ס"ט)-בערבית פֶּלִיל-מְפִלְפֵּל, curled.
 (f) איננו רחוק אצלי שהשורש מלל הוא גלגול מן מלל¹.

151. קשב.

גורת השורש הזה הוא קש. השוה הקְשִׁיב-בערבית קֶשֶׁשׁ. ועיין צרך
 קשב במאמרי לשון הנגב.

152. קְשִׁישִׁים.

קשש-בערבית קֶשֶׁשׁ, בקע. קְשִׁישׁ-טֶקֶה, splinter.

153. רֶאֱתָן.

ראתן, Lepra mutilans, נגזר מהסורית רֶאֱתָא - בעברית רֶאֱ-רֶעִי,
 גללי בהמה. בערבית עֶר, זבל, שחין בהמות.

154. שָׁתַם.

שתם (איכה ג' ח')-בערבית שָׁמַם, טרף, ערבב. שתם תפלתי-טרף
 תפלתי. השוה מטורף (ברכות ה' ה').

155. שָׁלָה.

את השמות שָׁלָה ושָׁלִיל אני מחביר עם הערבית נָשַׁל, הוליד בנים.
 שָׁלָה (דבר' כ"ח ג') ענינו שליל, עובר.

¹ על דבר השתלשלות ההוראות עיין Kluge, ערך Bitten, bieten, beten

156. שָׁכַם.

ההוראה העקרית של השורש שָׁכַם אינה ידועה לנו. אבל הגזרת הפעל השכים מהשם שָׁכַם אינה מתקבלת על דעת. הקשה להשתלשלות ההוראות בשורש הזה אני מוצא בהשורש הערבי נהצ, קם, עמד; נהצ ב', נשא, סבל. מההוראה הראשונה הוא הפעל הַשְׁכִּים; מהשנית, השם שָׁכַם. נֶאֱהָצ, פעיל, זרין, בריא, אֶנְהָצ, עידוד, זרון. מזה הוא הבינוני מְשַׁכִּים (ירמיה ה, ח') – מיוון. lusty, בהוראת היחוס והתאנה. על דבר שמושו של היחיד במקום הרבוי, עיין ספרי דקדוק ארמית בבליה סימן תסיט ודקדוק הארמית הגלילית סימן רניה, הַשְׁכִּימוּ השחיתו (צפניה ג, ז') יש לתרגם: they set out to corrupt.

157. שָׁלַף.

- (a) שָׁלַף – בארמית שָׁלַפָּא – בערבית שָׁלַף, שק לצידה. בערבית שָׁלַף עור, שָׁלַפָּה, עור לזריבת נעלים; שָׁלַפָּה, ילקוט לשטרות; שָׁלַק, שק של סחורי על הפתחים.
- (b) שָׁלַפּוּחִית – שָׁלַחּוּסִית – בארמית שָׁלַפּוּקָא – בסורית שָׁלַפְתָּא – שלפוחתא – שלופחא – שולפחא – שולבגא – שולברא – בערבית המערבית שלופח.
- (c) שָׁרַבַּט – בערבית המערבית שלפט – שלבן.

158. שָׁנָה.

- (a) שָׁנָה – שוּג – שָׁנָג (עיין סימן 182 וסימן 245).
- (b) שָׁנָה – בארמית וסורית סָנָא – בערבית שָׁאנָה, הלך, התהלך. בסורית סָנִי, שר, זמר, סוּנִיתָא – בעברית שָׁנִין, שָׁנָה. על דבר חשתלשלות ההוראות עיין שיר (סימן 25).
- (c) שָׁנָה – בערבית שָׁאנִי, שקד בדבר, היה שטוף בדבר, התמיד מעשהו בשקידה. מזה: באהבתה תשנה תמיד (משלי ה' י"ט). השבעים מורגמים לנכון συμπεριεργόμενος, וברב אולתו ישנה (משלי ה' כ"ג), רִיל בעוד שהוא מתמיד באולתו, ביסעיה כ"ח ז' נמצא משחק מלים: שגו בשכר... שגו בראה, רִיל שוקדים בשתית שכר... וטועים בחזון. באדריג א' ז': ושנה לאור הנר, רִיל שנה, הגה, למד בהתמדה. בסורית נמצא השורש הזה בתמונת שגם. קרוב לשאנָה הוא צָכָא.

159. שָׁנָה, שָׁנָא.

- (a) שָׁנָה – בסורית וארמית סָנִי – בערבית שָׁכָא, גדל וגבה.

- (b) הַשְּׁנִיָּא (איוב ל"ו כ"ד) - אֲשַׁבִּי, כבד, הוקיר.
 (c) הַשְּׁנִיָּא (איוב י"ב כ"ג) - אֲשַׁבִּי, המיט רעה על איש.

160. תְּשׁוּרָה.

השוה הערבית המערבית שֻׁנְר, השתכר, תְּשׁוּרִי, שכר, ריוח.

161. שָׁנָם.

- (a) שגם, גלגול מן שעם (עיין רמבים לכלים כ"ב י'), שכם (סימן 156) ופעם (עיין סימן 144) - באמחרית גופם, הכה - בערבית גֶשֶׁם, הרע, עשה עול לאיש - בסורית שָׁנָם - גֶשֶׁם - עֶשֶׂם. מזה: שגמתי אותם ביסורין, ר"ל הכיתים (ב"ר כ"ו ו'); משגמין ביסורין (שם, שם).
 (b) שָׁנָם - בסורית שָׁנָם, באמחרית גופם, הסית, סכסך. מזה: הריני משגמן אלו באלו (ב"ר, שם).
 (c) בגעז סֶכְמִ, נשא. מזה: מֶסְכְּמִ - בארמית שְׁנָמָא - בְּשָׁמָא - בעברית שָׁנָם, ציר הדלת, Zapfen, tenon, באמחרית מֶסְכְּמִי, כלי משא והובלה;

162. שוּף.

- (a) שוּף - בסורית שֶׁף - שֶׁף - שָׁפָא, בערבית שָׁפַף, סך, מרח, משח.
 (b) שוּף - בערבית שָׁפַף, הלם, רצץ (ברא' ג' ס"ו); עקר, קעקע (איוב ט' י"ז).
 (c) שוּף - בערבית שָׁפַף, כסה, העטה (תה' קליט י"א).
 (d) שוּף - גֶשֶׁף - בערבית, גֶשֶׁם נשק, הכיש (ברא' ג' ס"ו). בפסוק הזה יש לנו משחק מלים. מה שהערבי קורא תַּנְגִּישׁ דמיון התגניש שהראיתי בישעיה (עיין סימן 158 אות b), ר"ל הוא ירצץ את ראשך ואתה תשוך את עקבו.

163. רָצַד - צָרָד.

- (a) רוב ענין ההבטה בלשונות בני שם משתלשל מענין הגבהות והרום. רָצַד, הביט בצרות עין, בסורית רָצַד, גבה, התנשא. בערבית בסרוס אותיות: צָרָד, מקום נשא ורם בהר, צָרָארה, מקום גבוה בעמק. צָרָד, החלק העליון של דבר, צָרָרִי, היותר עליון.
 (b) אצבע צָרָדָה (גם שָׁרָדָה וצָרָנָדָה). היא האצבע היותר גבוהה וארוכה, האצבע האמצעית. את הפעל צָרַד המציא יאסטרוב בכח דמיונו.
 (c) השרשים רָצַד וצָרַד מורחבים מגורת צָד. מזה: שָׁרָדָה באכדיט sadu - בערבית שָׁדָה - צָדָה - הָרָד, צָרָא, עמד והביט.

164. קַעֲקַע.

- (a) קַעֲקַע-קַרְקַר-בערבית קַעֲקַע-קַרְקַר-קַרְקַע, כלם בענין השמעת קול.
בסורית קורקא קרקור.
(b) קַעֲקַע-קַרְקַר, עַקַר, שַרֶשׁ, הַשְׁמִיד, הַרֶס.
(c) קַרְקַע בערבית קַעַר-קַרַע, קַרְקַעִית-קַרְקַרַה.
(d) בסורית קורקא-בערבית קַעֲקַא, רושם של מכוה.

165. קַרְטַע.

קַרְטַע-בסורית קַרְטַע-שַרְעַט-בערבית תַכְרַעַצ-כַרְטַע, נטרף, התנוועע ולא נח. בגעז פַרַעַצ, בבנין החמשי, דלג, קפץ. מזה אולי פַרַעַזש-בארמית פורמַעַנא-בערבית כַרְגִ'יח'.

166. תַגְנוֹךְ.

השמות הנדרפים אֶלֶה, מִלֶּת, והערבית שַחַמָּה כלם נגזרים מפעלים שהוראחם שמן. על פי ההקשה גם לשם תנוך ראוי למצוא גזרה כזאת. ועל כן אני גוזרו מהערבית טַנַח או תַמַּכ, שמן, השמין.

167. צַמִּים.

בשם הזה אני מוצא את התגרי צַמ, שואף בצע, חמדן. חמונתו היא על משקל אדיר, צדיק.

168. רַדָּה-רִדָּד.

רַדָּה, בהכטוי: שלא ליתן פתחון פה למינים לרדות (ספרי במד' קמ"ג). ענינו של רדה הוא כמו בסורית: התמיד להתנהג כמנהגו, עמד על דעתו עמד במרדו. כשהפעל נקשר עם מלת היחס, אחריי, אז ענינו: הלך בעקבות. מלוגי, נמשך אחרי מדותיו, חקה את מעשהו. אל תתנו מקום למינין לרדות אחריכם (תוסי' יוה"כ ג' ב'), אל תתנו מקום למינין לרדד אחריכם (שם, פרה ג' ג'). את הגרסה: מרדד ומביא (ספרי במד' ע"ה) יתכן לבאר: אינו זו מלהביא או דמיון ראף הערבי, מתמיד במחלוקת ומביא. הגרסה, מגבב ומביא מתאים להבאור הראשון.

169. עָר.

השם הזה נגזר מן עָר בתגראי, שענינו: עלבון וכלמה, קטוח וחבול.

170. בְּבִרָה.

- (a) כביר ארץ ענינה מדה קטנה, מרחק קטן של ארץ. באכדית bigru-bigrū- במנדעית ארגבא, שם למדת הכמות. בתגראי קרוב, מדה קטנה, מרחק קטן. בערבית רָבַנּוּ, מטבע קטנה.
- (b) רָבַנּוּ, גוש עפר. בסורית בְּנִרְאָ, חצץ, רסיס אבן, גוש חומר או טיט; רָבַנּוּ, טיט; בתגראי גְּרָבִי, אדמת סלעים; בערבית בְּרִקְאֻנְאָה, אדמת סלעים, אדמת טיט. השם אָרְגַב כנראה ענינו גם כן אדמת סלעים, אדמת טיט.

171. מַפְרָקָת.

- (a) בסוריה פְּכָר, קשר, פָּכָר, סבך, אֶתְפֶּכֶר-בערבית אֶתְבַּק, נסתבך בערבית רָבַק, מסובך, בְּנִר-בעברית פְּקוּקוּזוֹת או פְּקוּקוּלוֹת, גידי הבטן המסובכים.
- (b) מַפְרָקָת-בסורית פְּרָקָת-פְּקוּקוּתָא - בערבית רַקְבָה, אחורי הצוואר עורף, קדל.
- (c) בְּרִד-אֶרְבֶּכָה-עֶרְקוּב-בתגראי תְּרִקוּב.
- (d) בְּרִיט - באכדית pirku - בסורית פְּבִרָא-בְּנִרָא-בערבית פֶּאכֻרָה, באכדית פרב, הבריה.
- (e) בְּבִרָה - בסורית קְבִרְרָה, כנראה נקראו כן על כי הם כשבכה. מה שייך העברית רָבַדִּי.

172. הֶצֶן.

- (a) הֶצֶן - הֶצֶן (יחז' כיג, כ"ד) - בערבית הֶצֶם, המון רב. מהשורש הזה בא גם השם התרגומי חוֹצָנָא, אורב, מפני שהוא חוסם את הדרך בעד האויב. השוה הֶצֶם, חסם את הדרך.
- (b) חֶסֶן, פשתן מדוקדק אבל בלתי מנופץ. השם הזה נגזר מהשורש הערבי חֶסַן, היה קשה לחוש המשוש, ('to be rough).
- (c) חֶצֶן-הֶצֶן-אֶצֶן-חֶשֶן-הֶשֶן, בהבטוי הוצני פשתן. לפי ענינם הם גלגולים מן חֶסֶן. כי הֶצֶן הוא קלח של חוסן. אבל יתכן שהם גלגולים מהערבית גֶצֶן - בתגרא. קֶשֶן, ענף.

173. שִׁכַח-שִׁנָּה.

- בסורית החדשה משכח-משגח, מצא, ראה; שִׁאָח (> שִׁנָּה), ראה, הביט.
- (¹) אין בעברית מלה לעיין את המושג של rough, rauh, בנגוד אל תֶלֶק, לדעתי טוב יהיה להגיה למושג הזה את השם אֶסֶן, או אָרוּשׁ=אָרוּס. השם האחרון משמש כן בסורית.

בערבית שקח-שקא או שקי, גדל, גבה. המושג של גבהות משתלשל אל המושג של ראייה והבטה | אל מה שלמטה, to overlook, überblicken. השוה ולמושג של מציאה finden ולמושג של שכחה übersehen. השוה בערבית קח, גדל (עיין מאמרי לשון הנגב). בתנאי קח כל, פקח את עיניו, קחתי, מבט.

174. מרד.

- (a) קָרַד - בערבית כָּרַד: עיין שמרדה; שחין מורד, running, sore.
(b) קָרַד - בערבית כָּרַד, אובד: עניים מרודים (ישעי' נ"ח, ז').
(c) קָרַד, דלות מסכנות, חוסר כל, destitution. השוה אָרַב, העני, ירד מנכסיו: עניי ומרודי (איכה ג', י"ט); עניה ומרודיה (שם א', ז').

175. נָצִיץ, נָרְצִיץ.

נָצִיץ (ס' המליצה נ"ב) - נרצִיץ (פוזננסקי בס' היובל לקויפמן). כן מקועה בלשון הקראים. בסורית נָצ - בערבית נָצַץ, היה רך ורענן. נָצַץ, אָנַץ שוה אך נולד; נָצַץ, עובר שלא נגמר.

176. רוּד - רָדָה - רָדָה - רָדָה - רָדָה - רָדָה.

- (a) רָדָה - רָדָה (שופטים י"ט, י"א). רָדָה - בסורית רָדָה, חלץ והוציא.
(b) רוּד (ברא' כ"ז, מ'; ירמיה ב', ל"א) - קָרַד, to rebel, refuse. השוה הערבית רָדָה, התנגד על, התנפל ל'. על דבר התפתחות המושגים השוה חָלַץ, חלץ, הוציא, מרד.
(c) רוּד, ריב (הושע י"ב, א'). השוה חָלַץ, חלץ, חלש, עקר, נָאָץ, ריב, דון עם איש.

(d) רוּד, (תה' נ"ה, ג') - יָרַד (שופטים י"א, ל"ז; ישעיה ט"ו, ג'). קונן, בכה על. עיקר המושג של קינה למת ושבח לחי היה שנון דברי המשוררים הקדמונים הנאותים למאורע (עיין סימן 25). השוה תָּנַחַךְ - תָּנַחַךְ, הזכיר או חבר חרוזים כאחד; יָרַד, קריאת שרשה מחקוראן; אָנַחַךְ, ספר, הגיד, הביא בשורה. כשהמקוננות חדשו דברים מלבן, הקינה נקראה עירור או צִוִּיר (בתלמוד מפורש בדרך אחר).

- (e) רָדָה - רָדָה (עיין סימן 168).

177. פָּרוּ.

- (a) הָפְרוּ, יצא מחוץ לגבול. השוה הערבית פָּרוּ, יצא החוצה, יצא

השדה. ההנחה הראשונה היא גלוי ופרסום.

(b) פְּרֻזָּה. השוה בְּרוּ, מקום גלוי ופתוח; בְּרָאוּ, שדה רחב ידיים, בלי עצים.

(c) פְּרוּ-פְּרוּזוֹן-בְּרוּ, איש חסיד, מפורסם, מכובד על כל העם-מְבֹאֲרוֹ איש הבינים, האיש היוצא מהמערכה להלחם עם שונאיו, השבעים מתרגמים על נכון *δυναστεύων*.

178. פֶּרֶכֶס.

(a) פֶּרֶכֶס-פֶּרֶקֶס, שמה, צהל (איכה רבתי ב' א'; אליהו רבה י"ג); קֶשֶׁט, שפר, *to adonize, smarten up* (ב"מ ד' י"ב; ירוש', שם, ט' ד'). השוה הערבית ברק-ברקוש-ברשק-ברשב-שברכ.

(b) פֶּרֶכֶס, הקציע, גרד (שבת נ"ג:), בגרסת הערוך: פֶּרֶךְ; פֶּרֶכֶס, הפריד לחלקים (שבת קט"ו:), בגרסת הרי"ח: פֶּרֶךְ. פֶּרֶכֶס, פרפר (חול' ב' ו'); פֶּרֶכֶס התרוצץ, התאמץ (ב"ר ס"ג ו'). בסורית פְּרַכְסַּם הפריד, השמיד, רחף, רפרף, בערבית המערבית תִּפְרַכְשַׁ *faire des cabrioles* בערבית אֶפְתַּרְכַּ, התהפך מצד אל צד ולא נח.

(c) מהתפתחות המושגים שנמצאת בהערבית אֶפְתַּרְכַּ נבוא אל הבנת השם מְשַׁבְּרֵי ים והבנת הפעל נשתבר על העמוד, כי ענין שניהם הוא חסרון המנוחה, התהפכות מצד אל צד.

179. זָקַר.

זָקַר הוא אחי זָקָה, קשר, אסר. מזה זָקַר-בסורית זָקַר, ארג; כולן נזקרינ בזקירה אחת, ר"ל נארגו באריגה אחת, נשפטים במשפט אחד. נחשבים כשונים זה לזה. והפעל משמש גם בלי פעול במובן זה: שרובו הוא נזקר, *to be treated* (ערובין נ"ב:), השוה הארמית: בחדא מחתא מחתינהו.

180. פֶּרֶקְקָן.

השוה הערבית תִּכְרַקַּס נפל על גבו, ברקס מורחב מן ברק-בוק, סור, זרה. השוכב על גבו הוא דמיון מי שנתפזרו אבריו. אודות בוק-ברק עיין לשון הנגב בערכו. ונוכל לבנות את הפעל הִתְפַּקְקָה, התנפל על גבו.

(המשך יבוא)

הלשון בשירי יליג *

ז. הקלמבור**)

בין צורות המליצה החביבות על יליג יש למנות את הצורה „לשון נוסל על לשון ואין כאן האפשרות להתעכב עליה. היא מלאה את כל שיריו של יליג¹⁾ (אגב, כל קורא מכיר אותה מכה"ק). יש רק לציין שכמוה כמקרא מוכה גם את השמות הפרטיים -- ואסילו הלועזים -- בלשון נוסל על לשון ימים:

בַּעֲרַב עָרַב שְׁבַתְּם וּמְנוּחָתְם נַעֲמָה

וְכָנִי מִתְּמִד כֹּל מִתְּמִד לֹא מָנְעוּ מֵהֶמָּה (במצולות ים)

הַגִּלְת בַּת יַעֲקֹב־מִסְפָּרָה כֹּלָה הַגִּלְתָּהּ,

שֶׁעָרִי גִלְיָה כָּאָה גַם הִיא אוֹתָם דִּחְתָּה;

אִירָפָה פְּנֵתָה עֲרָפָה לַנְּדָחִים אֵלֶּה... (שם)

(*) עיין „לשוננו" כ"ד, עמ' 149-158.

** בשם „קלמבור" אני משתמש על-פי תוראתו בשפות הלועזיות ורק בדרך העברה, שכן הקלמבור הוא בעיקר הלצה, בדיחה בדרך שנוי אות או תנועה, מה שאין כן אצל יליג, שרק אופן השמוש הוא קלמבורי אבל לא תכנון, שהרי יליג משתמש בו כלל לא כדי לברות את דעת השומע אלא כדי להביע רוחו בלשון קרובה למקור עד כמה שאפשר. ובספרותנו נקראת דרך זו דרך צחות או חדוד. עיין למשל מחברות עמנואל הוצאת ברורי, עמוד ד' הערה 11 (על דברי עמנואל: „נשירים סבוכים וכסבאם סבואים", נחום א', י'), „וכתב שירים תחת סירים על דרך צחות". וכן שם עמוד ו' הערה 15 נשא תחת נסה על דרך צחות (אגב יש שם דרך „צחות" שברור לי לא הרגיש בה: „והמליצה היתה לשרת 12 חרל להיות לשרה ארתי" 13. ברורי מציין: 12 על דרך הכתוב ישע' א', יד. 13 בראשית י', ח' י"א, לדעתי צ"ל „חרל להיות לשירה ארתי" והוא ע"ד צחות מן לשרה ארתי. ולנוסחה כמו שהיא עכשיו אין כל מובן). מר א. דרויאנוב במבואו לספר הבריתת שלו עמוד 15 קורא לקלמבור „מדרש אותיות והברות". והבותר יבחר.

1) לדוגמא: נֶשֶׁר כִּי יוֹסֵר נֶשֶׁר זָר מִתְּחִיתוֹ

וה ילבש רִמָּה וְזֶה רִגֹם וְעֶקְרָת. (אדריס השיר התשיעי)

... הסיר בגדי עֲדִים וְנִעַד עָדִי (שם) וכדומה רבים ויפים מאד.

על סלעי אפריקה עצמותם התפרקו
ובאניה הזו דמם הוא ניקקו (שם)

זו ספרד לפרדס אותה הפכנו
והיא לספרד לנו נהפכה (תשליד)

(כאן יש חרוד במלת הפכנו ונהפכה בתרתי משמע).

כאמור, הצורה הזאת היא מרובת הגונים בשירי יליג וקל לעמוד עליה. תחת זאת יש להתעכב על צורה דומה לזו, שגם בה הראה כחו הגדול והוא הקלמבור.

הקלמבור הוא אחת מצורות המליצה, שאנו קוראים לה, לשון נופל על לשון², אלא שבלשון נופל על לשון ישנן ב' הלשונות לפנינו בעין, מה שאין כן בקלמבור. כאן אתה רואה לפניך רק את החלק השני "הנופלי", אולם את הלשון, שעליה אתה מפיל, אתה מדמה למצוא בזכרוננו של השומע. באמרו, למשל, "עזה עזובה תהיה" או "עקרון תעקר" יש לפניך ב' הלשונות בעין וזהו לשון נופל על לשון, אולם באמרו, "והמכשלה הזאת תחת ירך", הרי אתה מתכוין להפילו על לשון "והממשלה" הנמצאת לפי דעת המדבר במוחו של השומע. ודרך זו אנו קוראים קלמבור.

ערכו של הקלמבור תלוי אפוא בהכרת הקורא או השומע. אדם השומע או קורא את שם הספור של מנדלי מו"ס "לא נחת ביעקב" אם אינו יודע את מקורו לא ירגיש בו אלא הפשט, אולם מי שלמד פרשת בלעם יכיר תיבת, כי יש כאן לשון נופל על לשון: "כי לא נחש ביעקב", בשנוי אות, יראה כאן קלמבור.

קלמבורים כאלה יש גם במשנה, למשל: על זה נאמר, אל תסג גבול, עולים³ (פאה ה', ו'). השומע שאינו בקי חושב שיש כתוב ממש בלשון זו. אולם הבקי יודע, כי אין כאן אלא קלמבור מלשון הכתוב (משלי כ"ב, כ"ח) אל תסג גבול עולם, בשנוי התנועה.

הקלמבורים חביבים מאד על הרבנים הספרדים (למשל חיד"א) וכן על כמה מהאשכנזים בני הדורות הקודמים.

בעל ה"מצורות" (הפרוש הידוע לנ"כ) ברצותו לומר, שלא היו לפניו בפירושו לקהלת אלא שלשה בני סמך: התרגום, רשיי והראב"ע כותב כך: "אולם הרבה מאד יגעתי, על כי לא היה לפני, כי אם שלשה מיטיבי סעד: התרגום, רשיי ואבן עזרא". כמה יפה משובץ כאן הכתוב, שלשה מיטיבי צעד!⁴ (2) שם טכני זה מקורו במדרש (ב"ר י"ח) הפזר תמיד את השם "לשון". כמו כן בבטוי "תפס לשון אחרון" צריך לקרא, "לשון" בנפרד ולא "לשון" בנסמך אל אחרון, כמו שקורא הפירוש קלוזנר ב"לשוננו" כ"ב, ח"א עמ' 8.

מובן, שיל"ג, שלא נזר מעולם מלשון הרבנים אפילו בשיריו הפוריסטיים ביותר, השתמש ביד רחבה בדרך זו המלאה חריפות וקצר כאחד. ואתה מוצא אצלו קלמבורים מסוגים שונים, שנוצרו על ידי שנוי תנועה, חלוף אות, הוספת אות וגרעונה וכדומה.

א. חלוף תנועה:

יִבְקַמְטִי מַצַּח אִישׁ וּבְנִמְטִי יַעַת אִפְיוֹ

יִקְרָא כַּעַם עֲנִינוֹ, יִרְאֶה רִיב שֶׁרַעְפִּיו (קושי"י ה')

ריב שרעפיו קלמבור מן ברב שרעפי בקרבי (תהלים צ"ד) בחלוף תנועה.

יִתְפָּרְדוּ עֲצֻמֹתַי אָשׁוּב לְשִׂאזְלָה

אֲזוּ תִרְבּוֹת מַחִי יֹאכֵל עֵשׂ וְרָמַשׁ (תל-אביב, ח"א)

„חרבות מחי הוא קלמבור מלשון הכתוב: „וחרבות מְחִים גרים יאכלו“

(ישעי' ה') בשנוי תנועה.

וְעֲרָפִים תִּפְשִׁיט, וּמִרְעֵב תִּמְנַע לָחֶם;

הָעֵנִי יִתֵּן מַעֲשֶׂה, הַפֶּסֶךְ בֵּן – תִּרְוֹמָה

הָעֲשִׂיר לֹא יִרְבֶּה, לֹא יִתֵּן מְאוֹמָה (שני יוסף בן שמעון, ח"ד)

קלמבור מן הכתוב: „המִסְכֵּן תרומה עץ לא ירקב יבחר“ (ישעי' מ', כ')

בשנוי התנועות.

מִהֲיִתֵּן הַכְּבוֹד מִהַתְּפַאֲרֶת

אִם הַיּוֹתֶרֶת עַל הַכְּבוֹד אֲנִי? (למי כל הכבוד, ח"ה)

קלמבור על ידי שנוי תנועה מלשון הכתוב „ואת היותרת על הכבד“

(שמות כ"ט, י"ג) ובשנוי הוראת השם יותרת⁽³⁾.

לְאִשָּׁה עֲבָרְיָה עוֹד נָגַע אֶחָד

הָעֶגְוִן – הַכֹּל יָכִיל וְכוּלֵּלם יַחַד (קוצו של יוד, ה')

קלמבור בשנוי תנועה מן „הכל יכול וכוללם יחד“ (האוחז ביד, מוסף

לראש השנה).

מִבּוֹל מִי מְרִיבָה נִתְּדָ עֲלִינוּ עֵתָה

וְנִתְּ מְאוֹיְבֵינוּ הֵייתָ לָנוּ עֵתָה (לצה"ר—צבי הירש רבינוביטש, ח"ה)

וְנִתְּ (שעצ"פ) קלמבור מן הכתוב: „וְנִתְּ מְאוֹיְבֵיהֶם“ (אסתר ט', מ"ז) בחלוף

כתיב מלא בחסר.

⁽³⁾ עקבות קלמבור מעין זה, וז"א של חלוף תנועה, אני רואה בבמיו: ומה? „התהלל ארך

האזנים — הלא טוב-כיום שְׁרִיתִידִי, שבא כמעט שלא כהלכה במקום „היטבתי לשרתך“ (תאריה

חמור יודע ציד, ס"ב). אולם כנראה יש כאן קיר מלשון הכתוב „אם לא שריתך למובי“ (ירמ"י

ס"ו י"א).

הָאֲנִי מוֹרָה מֵאֵד שְׁתֵּי עֲשָׂרוֹת שָׁנִים
נָפֶשׁ עָמַל בְּמוֹדָה וּפְעָלָתוֹ לֹא אֶבְיָרָה? (ח"ה, לוקו)
המלים "הָאֲנִי מוֹרָה מֵאֵד" הן קֶרַר מלשון הכתוב עָנִי יִשְׂרָאֵל מוֹרָה מֵאֵד
(מלכים ב' י"ד, כ"ו). התאר "מאד" "למורה" אצל המשורר הוא משונה, ורק
הקלמבור הכשירהו.

ב. חלוף אות.

מָוֶת בְּשִׁיר, אֶפִּיקוֹרְסוֹת בְּמִלִּיצָה
אָסוּר עִם הַמְשׁוֹרֵר לְדוֹר בְּמִתְיָצָה! (למי אני עמל, ח"א)
קלמבור על ידי שנוי אות מן הכתוב (מלכים ב' ד', א'): ויאמרו:
מוֹת בַּסִּיר, אִישׁ הָאֱלֹהִים.

שָׁא אַפּוֹא בְּנוֹרָה, נִחַת קֶסֶתָּךְ;
הָא שְׁלֵמַת אֹזֶר, צֹר בָּהּ חֲלֹמֶזֶתִיךָ.
נחת קסתך קלמבור מן "ונחת קשת נחושה זרועותי" (תהלים י"ח, ל"ה)
בשנוי השין לסמך.

אֶת קֶסֶתָּךְ נָתַתָּ לַשְׁבִּית הָאִיבָה
וּתְבוֹנָתְךָ צִתָּר תַּעֲשֶׂה לַתְּבָה (לצה"ר, ח"ה)
קֶרַר בַּחלוֹף ש' בִּס' מן "את קשתי נתתי בענני". גם צהר ר"ת שע"פ
שבו זכר לכתוב: "צהר תעשה לתבה" והוא קלמבור עניני.

נָאֵל פָּלוּ טוֹב בְּהֶדְרָו יוֹפִיעַ
וּמִזְמוֹת פֶּלֶל־לֵב בְּתַנּוֹת־אֹזֶר עֲטָפוֹ (לרב מג, ח"ה)
כתנות־אֹזֶר=כתנות־עֹזֶר (בראשית ג'), "בתורתו של ר"מ מצאו כתוב
כתנות אֹזֶר" (ב"ר כ').

אָמְנָם עֲדָר הִיָּקֵר צֶאֱן בְּרִזֵּל אָנוּ (עדר אדני, ח"א)
"עדר היקר (במקום עדר יקר) – קֶרַר מלשון הכתוב: "אדר היקר
אשר יקרתי מעליהם" (זכריה י"א, י"ג).

הָא הַפֶּדָה נִשְׁבֵּר וְאֶנְחֵנוּ נִלְבְּדָנוּ
וּבְנִבְכֵּי יָם מֵאִין מַעְמֵד הוֹרְדָנוּ! (קוצו של יוד)
קֶרַר מלשון הכתוב: הפח נשבר ואנחנו נמלטנו (תהלים קכ"ד).
בוא אַפּוֹא מִחֹר בָּעֵת תִּהְיֶה הָלֵם
וְיִהְיֶה הַפֶּל מוֹכֵן לַתְּעוּדָה (שני יוסף בן שמעון, ח"ד)
מוכן לתעודה, קֶרַר מן הבטוי הרגיל "מוכן לסעודה" בהברה אשכנזית (ת"ס).

אִישׁ נָבוֹב כִּי יִקְרָנוּ אָסוּן
יִכְרַע תַּחֲתָיו וְיָמָס בִּיגּוֹזוֹ

וְאִישׁ גִּלְבָּב בְּאֵלֹן חֲסוֹן

וְהוּא רֹכֵב עַל אֲסֹזָו (99, ח"ה)

אסונו – על פי לשון הכתוב (במדבר כ"ב, י"ב): והוא רוכב על אסונו (בהברה האשכנזית).

וּלְבֵית שָׂר מִבְּחִים כִּי תִשָּׂאֲנִי

אוּ יִשְׁקוּל עַל יָדְךָ בְּסֶף-רֶב בְּסֶף (הרג הקטן והרגי, ח"ב)

מלשון הכתוב: והקשיב קשב רב קשב (ישעי' כ"א). בחלוף כל האותיות.

וּמָה כִּי חֲנִנְתָּ לִבִּי כָּשׁ וְיָפִי

כִּי חָלַק לְךָ הָאֵל בְּשָׂרוֹן וְנָעַת (קושי')

הצרוף, לב רגשי המחורש (על ידי גורדון?) הוא באין כל ספק יצירה

קלמבורית מן הכתוב, ונחנן לך לב רגז וכליון עינים (דברים כ"ה, ס"ה).

פְּתָאם בָּא תַחֲזִיחַ פֶּרַח הָאָדוֹן (רמ"י בבית הפקודות)

קִר מן הכתוב, צץ המטה פרח הזדון (יחז' ז', י').

ג. חלוף אות ותנועה.

הוּי גְבוּרִים לְשִׁמּוֹר חֲסִין

וְאֲנָשִׁי חֵיל לְפֶסֶל גִּטִּין

מִפִּיחִי קָרִיָּה עֶקֶב שׁוֹחֵט.

עֶקֶב שׁוֹחֵט = עֶקֶב שׁוֹחֵד (ישעי', כ"ג)

יָרָאָה וְנָעַד יָבֵא בָם וּבִלְהוֹת מָוֶת

וּכְמוֹ סֶעֱרָה הָאֲנִיָּה, הַשֶּׁבֶר חוֹשֶׁבֶת (במצולות ים, ב')

סֶעֱרָה הָאֲנִיָּה הוא קִר מן עניה סוערה (ישעי' נ"ד, י"א). מענין

ששטינברג ראה בבטוי "עניה סוערה" קִר מן הניב "אניה סוערה" שהיה

רגיל בלשון. נמצא שיליג השיב ע"י הקִר את הבטוי למקורו.

ד. אות נוספת.

אִז הוֹרִים אֶהוּבִים דּוּמָם יְהִימוּ

וְלֹאִידוּ מְנַאֲרָם מִסֵּר יִזְקוּ (אדו"ם, השיר הרביעי)

בכתוב (איוב ל"ו, כ"ז) נאמר: יִזְקוּ מִטֵּר לֹאדוּ. המשורר שנה, "אד"

ל"איד" והוסיף מ"נאדו", ר"ל נאד הדמעות! על היופי שבקלמבור זה יעמוד

הקורא בעל הטעם בעצמו.

הַפְּנָקָם פְּתוּחַ הַיָּד כּוֹתֶכֶת

וּסְפָרִים גִּפְתָּחִים וּמַעֲשִׂים מִשְׁתַּנִּים (שני יוסף בן שמעון)

קלמבור מן הפיוט (אֶפֶד מאז, קליר, מוסף לא' דרה"ש): ספרים נפתחים

ומעשים מתננים.

אַל אָרץ מִזְכָּה וּרְחֻבָּהּ אָמָה גֹּזֶלָה
אָרץ מִאֲכָלֶת יוֹשְׁבֶיהָ (תשליד)

ארץ מאכלת יושביה קר מארץ אוכלת יושביה (במדבר יג, ליב).
לסוג זה שייך הקלמבור הנפלא שכתבו המשורר על ערש דווי בבית
השני של השיר: „נכון אנכי, מר מותיי הכתוב בלא משקל ובלא חרוז.
...מי ימד את עמק

מכאובי ויספר לדור קרי מותי

הנספר בקבר חלוי ויסורי בקרן יכתבו?

שלש המלים האחרונות הן פסוק בירמיהו (יז, יג), אולם שם הכתיב
„יסורי“ והקרי „יסורי“ (וכן בהרבה כתבי יד: קיטל), אולם אותו הכתיב
„יסורי“ שלא היה לו מקום ובאור בדברי הנביא הענתותי בזמנו נגנו לו
למשורר, שנשמת הענתותי פעמתי, – לדבריו – להביע בו את אנחו
האחרונה!

ה. אות אחת חסרה ואחת מחלפת.

החֹבְלִים בְּחֻבְלִים יִשְׁתַּקְּשְׁקוּ וַיִּפְּצוּ

הַשָּׂטִיִּם אָצִים וּמִלְחִים יִתְּפוּ

מִלְחִים, „מִלְאָכִים יִתְּפוּ“ בתפלת „ונתנה תקף“ (מוסף לרה"ש).

ו. בשמות נרדפים.

וְאַחֲרֵי הַצֵּעָקָה שְׁמִלּוֹת סְרוּחוֹת

לֹא בִּבְגָדִים אֲדָנִי!

וְאַחֲרֵי הַבְּגָדִים פְּאוֹת אֲרִיכוֹת

לֹא בַשִּׁעָרָה אֲדָנִי (ההולך לבקש את ה')

הקלמבור „לא בשערה“ יוצא מכלל כל הקלמבורים, שכן אין כאן רמז
למלה דומה במקור אחר כדרך כל הקלמבורים אלא רמז למלה נרדפת לה
במלכים „לא ברוח ה' (מלכים א' יט, יא)“, ושווה עיקר הקלמבור יעיד
הנקוד המיוחד של השם „שערה“ שהיה לפי הענין צריך להיות שְׁעָרָה, כמו
„קולע אל השערה“, או שְׁעַר או שְׁעֵרוֹת (הנקוד שְׁעָרָה לשְׁעַר נמצא אמנם
פעם בויקרא (יג, ד) „ושערה לא הפך לבן“ בלא מסיק, אבל אין ספק
שעיקרו „ושְׁעָרָה“ כמו שכתוב (ויקרא י', כ') ועיד שהפעל בא בזכר „הפך“).
ונבחר השם שְׁעָרָה מפני שהוא מזכיר את הסערה, כלומר, את „הרוח“
הנוצר במקור.

כִּי גַם סִפֵּר קְתֵב: כְּחָא דְהִתְיָרָא

שֶׁם הוּא עֲזָרָא מוֹרִים וְמוֹתָנִן בְּסִבְרָא (שני יוסף בן שמעון)

עוקר טורים, קלמבור מן המליצה עוקר הרים וטוחנן זו בזו בסברא
(קינוח לתיב, ארזי הלבנון).

ז. בשווי הצלצול.

וְאַחֲרֵי הַפֶּאָה כָּל נֶשְׁמָה וְכָה (ההולך לבקש את ה')

כאן רומז המשורר לכתוב "קול דממה דקה" (מלכים א' י"ט, י"ב).
הקלמבור הוא אפוא בצלצול (מלבד המלה כל-קול) הנקודות השוות.

ח. על ידי חלוק המלים.

לְבִי לְמוֹ אֵב וְעֶקֶק (קינה על מות אביו, ח"א)

ק־ר מן הכתוב (ישע"י ט"ו), לְבִי לְמוֹאב יוֹעֶקֶי (וכבר השתמשו בו
רבים שקדמוהו).

בֶּן אִמָּה בֶּן עַם-רָם לְקֶץ יָמָיו

פָּנִיהַ וְלָכֹו וְהִנִּיחוֹתָ לָנוּ

בן עס-רם (משה מונטיפיורי) ק־ר מבן עמרם.

וּשְׁנֵי אָדָר בְּמִזְנֵי

מְבִיאִים אֶדְרָבְמִזְנֵי (סוד העבור, ח"ו 115)

מענין שהשם אדרכמונים בטעות הזכרון יסודו; בכתוב נמצא השם
אדרכנים (עזרא ח', כ"ז; דהיי"א כ"ט, ז') והוא מן *δαρεῖκος* דרכון בהוספת
א'. וכן השם דרכמנים (עזרא ב', ס"ט; נחמיה ז', ה'), ז"א אותו שם פעם
בהוספת א' ופעם בהוספת מ'. בשתי ההוספות "אדרכמונים" לא נמצא במקורות,
גם סין מביא אדרכמון (עמוד 477), אך גם שם יד הטעות באמצע.

ח. חדוש מלים, בנינים ומשקלים

מן הדוגמות הרבות שהבאתי עד הנה אפשר לראות, שגם בגבולות
הצרים של המקרא שאף יליג להרחבה אלא שהרחבה היא פנימית: אוצר
המלים אינו מתרחב אלא כאילו מתעמק, המלה אינה חדשה, הצירוף הוא כמעט
אותו שהיה ואף על פי כן יש גם תוכן חדש לאותן המלים וגם גוונים
אחרים לאותם הצרופים. נתחדש מחזור הדם בעורקי הלשון. האסימונים
הישנים הותכו ונעשו למטבעות חדשים נוצצים, סלעים, קנטרין גדולין עוברים
לסוחר. אולם הוא לא הסתפק בזה. תביעותיו מן הלשון היו יותר מרובות
משל קודמיו ואף הלשון נענתה לו יותר ועל כן אתה מוצא אותו גם מחדש
זעיר שם זעיר שם, ואני רוצה להעביר לפני הקורא את חדושו שאינם אמנם
מרובים ביותר.

כָּל אֱלֹהֵי הַתְּחִלָּה וְיִמְיָנָם מְלָאוּ רִצְתָּ (מלחמות דוד)

שרש זה ובמובן זה בא במקרא רק בנפעל: הקלצו חושים (במדבר ל"א, ג') - צווי. אולם המשורר שהיה זקוק לעבר חשש להשתמש ב-נחלצו (עבר נפעל), שלא לערבב אותו עם צדיק מצרה נחלץ, שענינו אחר, וחדש את ההתפעל. בן יהודה לא הרגיש בחדוש זה ואינו מביאו. ומזרשי שד נרחם לא הגעילוהו (מלחמות דוד)

הפעיל מן געל נמצא במקרא וכן בתלמוד במובן הפלטה, התכה, שורך עבר ולא יגעיל, הגעלת כלים לשם פסח; המשורר משתמש בו כפעל וגזר מן השם געל נפש. בב"י איננו.

מ' אַל שְׁכַר נִפְשׁוֹ כִּי נָדַל יְכָהָה. יֶאֱנֹחַ (תוי אח)

יְכָהָה = יצטער, יהיה מיצר, על פי הכתוב, אין בְּהָה לשברך (נחום ג', י"ט) לפי פרוש רש"י. לא יכהה ולא ירוץ (ישעי' מ"ב, ד') ענינו אחר (בבן יהודה איננו).

ומרא זאת הארץ לעינים היא המחצבת מִבְּמָנָה וְקָרַב ⁽⁴⁾

אֶת הַבְּרֹזֶל אֲבִי הַפָּנּוֹן וְהַתְּרַב עֲצֵי הַשֶּׁרָה וְהַבְּרֹזֶל

במקרא את הוא המחצבת רהב (ישעי' נ"א, ט') המובן את מגדעת, מכריחה את הרהב, המשורר נתן להפעיל זה מובן חדש, הארץ מוציאה מקרבה את המחצב הברזל. ולכן היא המחצבת (בב"י לא הובא).

לא לְמִשְׁמַע אֵזוֹן יְצוֹד וְלִמְרָאָה עֵינִים

כִּי אִם יִחַסּוּ וְלִמְרָחוֹק יִרְיָה (הארנבת והשלו)

חטם במובן הריח בחטם אין במקרא. בישעי' (מ"ח, ט'): „אחטם לך" המובן אחר. חדיש זה מובא גם בבן יהודה. וגם במובן אחר: עשה תנועה באף, מובא אצל בן יהודה בשם יליג.

יֵשׁ אֲשֶׁר תִּקְרֹץ הָעֵינִים

וּבְדִבְרָה תִּחַסּוּ וְתַעֲקֹם הַשְּׁפָתִים (מעשה נערו)

כנראה חשב יליג למסור בפעל זה מה שאנו קוראים על פי ביאליק אַנְפִּיר.

הַאֲתָה שֶׁר עוֹלָם, יִפְּנֶה תְּמִדָּה...

או אֲתָה מֵר מֵוֹת אוֹתָה שְׁדִדָּה (אם סבכה על בטה)

פעלי עֵיע (כפולים) באים ע"ד השלמים לרב רק בגופים הנסתרים

(4) בשביל החרוז אל חרב קצר המשורר את הכנוי של וקרב (במקום וְקָרַבָּה) וסמך על הכנוי של מלח במנה. המושך עצמו ואחר עמו. ודוגמתו אתה מוצא גם במקרא, למשל „כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח (שמו"ב כ"ג) „וכל חפץ חם" „וכל חפציו והכנוי של ישעי משמש לשניהם. ויש להוסיף דוגמה זו לפרק השפעת החרוז על השירה, למעלה.

שד"ה יו. בנופים אחרים יש במקרא דוגמאות מעטות כמו זממתי, בזוני ובמשנה צללנו, קצצת. וְשִׁדְדָהּ בַּמָּקוֹם שֶׁהָיָה (הקש שד"ה יו) זהו חדשו של יליג (לשם החרוז).

מן החדושים בשמות יש לציין את השם תנחום במובן תנחומים:

תִּנְחֹם אֵין מְרִי נָפֶשׁ קִנְנוּ (ח"א 141)

במקרא יש תנחומים או תנחומות והמשורר משתמש בשם תנחום גם כשם פרטי וגם במובן הכללי.

השם „לִבְנוֹת" נמצא רק בנפרד, כי כל לִבְנוֹת דורש ה' (דה"א כ"ח ט'). (בן יהודה מביא דוגמאות מן המדרש אך לא מכה"ק). בסמיכות ובנטיה לא נמצא, הסמיכות והנטיה ברבוי באות מן לבות: לבות בני אדם, מהשכיל לבותם (גם תמונות אלו חסרות אצל בן-יהודה:). יליג משתמש בשם לִבְנוֹת גם בכנוי וגם בנסמך ושניהם בפסוק אחד: „וַיַּחַד לִבְנוֹתֵינוּ עִם לִבְנוֹת אֶחָיו (קִינָה לת"ב).

השם דְּכִי נמצא בכה"ק רק ביחוד ובכנוי „ישאו נהרות דכים" (תהלים צ"ג ג'). הרבוי לא מצינו (יש „דְּכִיּוֹת": הקורא למי הים ושפכם בדכיות (האדיר בשמי עליות, שחרית ליו"ב), כנראה מן דְּכִיָּה ע"מ חכמות. וכן באנסיכה (מוסף לא' דרה"ש): „מִבְּעַ צוֹל דְּכִיּוֹת". וכן בן יהודה, (ח"ב 937). במחזורי של ר"מ זקש: „דְּכִיּוֹת". יליג חדש תמונת הרבוי הזכרי בסמיכות: דְּכִיּוֹ הֵימָּן יִתְנַשְּׂאוּ בְּעִיִּם-רֹחַ⁵) (את הכל עשה יפה)

רבוי מחדש הוא שארים במובן קרובים: „בָּה אֶחָיו וּשְׂאָרָיו עוֹד עִמָּה וְתִגְוָרוֹ" (מלחמות דוד). גם אנו כמדומה משתמשים שאריבשר. וצ"ע. לא תִּשְׁכַּחְנָה אֲזִרְעוֹת הַשֹּׁטָף (שני יובש)

במקרא נמצא זרועות השטף (דניאל י"א, כ"ב. המשורר חדש משקל אֲזִרְעוֹת לשם מניעת השוא ברה"מ). וכן יש אצלו גם אזרועים: אֲזִרְעוֹ יִפְּזוּ לֵאכֹל (דוד וברזילי). במקרא רק זרועים. תמונה מחדשה (לא על ידי יליג) שהוא מרבה להשתמש בה ושבמלונינו אין כמעט זכר לה זהו הפעול זרוח: „מִי זֶה הַכּוֹכָב לָנוּ זָרוֹחַ?" (אח לצרה

(5) מעיני הדבר שבאגרת רפ"א (למיכל גורדון) הוא מנן על הבמוי „דְּכִי פִתְרִי שבא ב"ח וד' ולא ברבוי. וזה לשונו: „דְּכִי פִתְרִי" (ח"א, 22) איננו לא פעות הרפוס ולא פלסת קולמוסי, כי בכונה כתבתי וגם ברין כתבתי ובמשפט. המלה הזאת נמצאה רק פעם א' (תהלים צ"ג) ביחיד והוא מנל"ה ע"מ פָּעִי (כמו חֲלִי חֲלִי עֲנִי עֲנִי) והוא שם הקבוץ ולא יבא ברבוי (הפזור שלי — א). לפי שהוראתו לא כל גל וגל בפני עצמו, כי אם המון גלים המתנשאים בים (בראדונג).

יולד), „אזר ויקות הספר עליו וְרוח" (סוד אלוה). על תמונה זאת עמדתי פעם במאמרי „הלשון בשירי ביאליק" („החנוך" כ"ה, תרפ"ה).

יוצר כל באמר בתעופת עין (תל-אביב)

שם זה מחודש הוא על ידי יליג (?) על פי הכתוב „התעיף עיניך בו ואיננו" (משלי כ"ה, ה'). וכן יש לו צרוף מחודש מְעוּף-עֵין:

דע אפוא כי לולא הם אָזי בְּמְעוּף עֵין

עָבַר, רָמַם ופָּרַק וּמָצִיל אֵין (סוס ורוכבו)

בן יהודה מביא שם „מְעוּף" בלי ציון את מקורו (את יליג לא ראהו). הבטויים הללו הם על פי השמוש של הפעל עוּף בקשר עם עין בקל שמשתמש המשורר מדעתו.

וְיַעֲרִים נְהַדְרִים גָּאוֹת לְכָשׁוּ

חַיִּשׁ יַחֲשֹׁפוּ אֶת מְעוּף בָּם עֵין

אולי על פי הכתיב התעוּף במשלי (שם).

אֶל סִיר הַדּוּגָה בָּהּ יִחַד יִרְדְּנוּ (את הכל עשה יפה)

לכאורה הרי זה צרוף מחודש, שהרי אנו רגילים לומר סירת דוגה או פשוט: סירה. אולם אחרי העיון במקורות נמצא כי התמונה סירה לדוגית קטנה לא היתה לפנים ודוקא היא שנתחדשה בפינו למושג זה. אולם במקרא כתוב „ונשא אתכם בצנות ובסירות דוגה" (עמוס ד', ב') והיחיד של סירות הוא „סיר" לדעת הכל. ואין כל ספק שזו היתה תבניתה הקדמונה של הדוגית לפנים, שכן לא היתה אלא מעין סיר⁶ ורבוץ „סיר" הוא סירות במקרא בכל מקום: ועשית סירותיו לדשנו (שמות כ"ו, ג'), ויבשלו בסירות ובדודים ובצלחות (דהי"ב ל"ה, י"ג) ולא כמו ששומה בפינו לאמר „סירים" ואין „סירים" אלא קוצים (קול הסירים תחת הסיר), שדוקא השם ביחיד שלו הוא „סירה", הַקָּר „בור וסירה!" (סנהדרין מ"ט, א'). וכן מביא פין (בשם הירושלמי פאה א') בסירה הבוערה. והוא אחד מסודות הלשון כמו „אבות ונשים". ולא יליג חרש לקרוא סיר דוגה אלא רש"י בפסוק המובא למעלה: „ובנתכון בדוגית צידין" היא ספינה קטנה של צידי דגים ולפי שקטנה היא קורא לה סיר וקורא לה דוגית בבי"ב. וכן משמש הקליר: „לאחזו לַדְּגָנִים, קָרָא לַדְּגָנִים, ובסיר דוגים נבלע דְּגָנִים" (אמל ורבך, קרובץ לפורים).

תַּקְוָה תִּאֲבָק בְּאֲבָק בְּגָלִי פֶתַח (אדום השיר השמיני)

במקרא תִּאֲבָק הוא ענין התגוששות. למושג התכסות באבק בא במשנה התאבק בעפר (אבות א', ד'). יליג הוסיף מושג זה גם לנפעל.

(6) וכן הרשבים ביב ע"ג. ואחריהן בסירות דוגה בספינות קטנות כקירות

ומענות גנה מקמטי המצח

יציצו שפלות רוח ופחד אלה (במצולות ים)

השם ענתה במקרא (איכה ג' כ"ט) ענינו עול; אצל יל"ג – עקמימות וכשימות הגוף.

איה חללה יפעתה נכפשה בנפש (אדום השיר התשיעי)

גם שערותיו חלכנות בעפר נכפשו (מלחמות דוד)

במקרא בא שורש זה רק בהפעיל: הכפישני באמר (איכה ג', ט"ז). פין ובן יהודה מביאים דוגמאות של הפעל מן המדרש ושל פעול מן הקליר (ע"ש). יל"ג חדש את תמונת הנפעל (דוגמה א' מובאה גם אצל בן יהודה) על פי הכתוב „מלשני בסתר רעהו (תהלים ק"א, ה') משתמש יל"ג: כפי צר ומלשן בך חמם יפת" (אדום השיר החמשי). תמונה זו לא הובאה אצל בן יהודה.

ובעברה על סף ביתה אותו שגרה (מלחמות 9)

מן השם שגר אלפיך חדש המשורר פעל שגר במובן ילד.

ובתרישים חקמים לרב הסעידהו (מלחמות דוד 17)

על אדון כל הארץ יחד יתלחצו (שם 21)

עוד אנה לכן שערזו בדימי אויבים הצביע (שם ח')

גם אני ארח אמתך (שם 35) תמי אארת.

גר שבי יורית כלסוד אלה (אדום השיר הי"ב)

במקרא אין הפעיל מן זרח. במשנה: הפגים, משויריחו ענינו אחר. בן-יהודה מביא מן התלמוד (מכות י') הִזְרַח שמש לרוצחים (פ"י) הוצא את השמש שיזרח. וכן גם בפיוט המנוריח מאורות רמים (קליר, יוצר א' דשבועות; אשר, הנ"ל). אולם יל"ג נתן להפעיל זה הוראה חדשה = הפץ אור: הנר מזריח את סוד אלוה; אין הוא עושה את הסוד עצמו זורח, אלא הוא מפץ עליו אור עד שיחדל מהיות סוד.

עתה יחמיץ הרב את אכלנו (אשקא דריספס)

החמיץ הודיע שהוא חמץ (בפין, בן יהודה, גרזו-יילין אין דוגמא לשמוש זה).

הַדְגֵּשׁ הַכֶּפֶלֶן

(סוף)

מכל אותיות האלפבית המקבלות דגש כפלן יוצאות חמש האותיות
 אהחעיר שאינן מקבלות אותן, חוץ מקצת מקומות במקרא שהריש דגושה
 בדגש זה וממקום אחד שאף האלף דגושה בו, ואלו הם: לא כרת שָׁרָף* (יחז'
 טיז, ד'), לְשָׁרָף (משי' ג', ח'), שְׂרָאשִׁי (שהיש' ה', ב'), תַּרְעָה-רוֹם (ירמי' כ"ב, כ"ב),
 מַעֲנֵה-רֶךְ (משי' ט"ו, א'), לֹא-יִנָּקָה רַע (שם י"א, כ"א), הָיְאָהָה רִים (איוב ל"ט,
 ט' – ברב הספרים), מִקְנֵה רֶב (דהיב' כ"ו, י'); רָאוּ (איוב ל"ג, כ"א).

לפנים, לפני התקנת הנקוד, הכפלו בדבור בדרך של קבע (לא אך
 בעצרי) אף אותיות אהחעיר, בכל מקום שאותיות אחרות מקבלות דגש כפלן,
 ואך לבסוף פסקה הכפלתן ואותיות אעיר (ופעמים אף היח) קבלו תשלום
 דגש במקום ההכפלה. חוץ מקצת הרישין והאלף האחת, שנשתמרו לנו במקרא
 בדגש הכפלן שבהן ושהובאו למעלה, שמעידות על כך, מעידים אף
 התרגומים היווניים, שבהם באה אות σ כפולה בכל מקום, שלבסוף התחיל נוהג
 בהם תשלום לדגש, כגון שָׁרָה (= שָׁרָה) – Σαρρα, תָּרַן (= תָּרַן) – Χαρραυ
 וכדומה. ועדות הן התבות המועטות שבאה בהן כפולה במקום הריש
 האחת שבכתבנו היום, באגרות העבריות-הכנעניות של תל אֶלְעָמְרָה הכתובות

(*) כל הרישין והאלפין הדגושות המובאות מכאן ואילך באות הן רפות, מחסרון אותיות
 דגושות אלו בדפוס. – המערכת.

(1) אחר שעמדתי על הדגש שבִּרְאֵי שהוא כפלן, מצאתי שאף בן ג' צ"ח (הרקמה, שער
 כ"ב) אומר, שדגש זה הוא „מפני ההקשה“, כל' מפני שהוא עבר מבנין פֻּעַל. ואחר כך ראיתי
 שאף קניג (I, Lgb, ע' 41) סבור כך. אך הוא קורא לנקדה זו בשם מִפִּיק, כשם הנקדה שבשאר
 האלפין (עין להלן) – וזה מותר דעתו! שני הפכים יש כן בנושא אחד! וְכִרְגִּשְׁמִרְךָ (Hebr.
 Gramm. § 10, n) אומר, שהדגש שבאלף זו, כרגש שבשאר האלפין, הוא דגש מִפִּיק, והוא בא
 כדי להפיק את האות! אבל הרעת נותנת שכפלן גמור הוא דגש זה, והקבוץ לא נשלם כן בחולסי
 כדרכו תמיד, וזה שיוור מהקריאה הקדמונית.

בכתב היתדות של האשורים. כגון חֲרָךְ (חֲרִי, הגזור מגזרת עִיעַ) וכדו'. ועל זה מוכיחות אף הלשון האשורית והלשון הערבית.

דגשים באים ברישין ובאלפין אף במקומות אחרים: הֲרִיכְהוּ (שו' כ', מ"ג), וְיִמְרְחוּ (ישע' ל"ח, כ"א – בנקוד האשורי), שִׁבְרֶךְ (יחז' ל"ב, ט' – בנקוד האשורי), בְּמִלְאֲכֹת (חגי א', י"ג), וְיִנְאָמוּ (ירמ' כ"ג, ל"א – בני האשורי); מְאוּמָה רַע (שם ל"ט, י"ב), מְחֻצָּת רֹאשׁ (חבק' ג', י"ג – בכ"ז כתי' ודפוס אחד ישן, לפי גינצברג), אֲהֶבְתָּ רַע (תהל' נ"ב, ה'), לְמַעַלָה רֹאשׁ (עז' ט', ו'), אֲשֶׁלְמָה רַע (מש' כ', כ"ב – בקצת ספרים) – והמדקדקים חלוקים בהם בדעותיהם, ובמאמרי "תורת הדגש" הוכחתי שכלם דגשים מקשים הם. ודגשים יש אף בתבות הֲרַעְמָה (שמ"א א', ו'), מָכַת (מש' י"ד, י'), הֲרִאֲתָם (שמי' י', כ"ד; יז', כ"ה; מל"ב ו', ל"ב), תִּתְּרֹאוּ (ברא' מ"ב, א' – לפיד של ראב"ע, צחות כ"ד ע"א), וְיִבְיֹאוּ (ברא' מ"ג, כ"ז; עז' ח', י"ח), תִּבְיֹאוּ (ויק' כ"ג, י"ז). ולפיד של בלמש – דב' י"ב, י"א, במי פסוק זה שבויקרא) – ובמאמרי המזכר למעלה הוכחתי שדגשים אלו רמזנים (דיאקריטיים) הם.

על מה שאותיות אהחצ"ר אינן רגילות להכפל בין שתי תנועות, כשאר האותיות, אמר עוד שפינוזה (דקדוק שפת עבר, קרקוי, תרס"ה, 20), שזה מפני שאותיות הגרון מצינות איזו פתיחה של הגרון כעין נשימה, ואות הריש – מפני שהברתה תמיד רכה ורפה באמצע התבה, אבל לפנים, בימי חיי הלשון בפיה של האמה, היתה הריש, כנראה, כפולה תמיד בהברה. עדים הם המקומות המועטים שהזכירו למעלה, שבהם נשתיר הדגש בריש הבאה אחר שוא נח. ובלא ספק, היו אף אותיות חית ועין כפולות לפנים בהברה, וכדרכן אף בערבית וכושית, ומשום זה אין נוהג בהן כמעט אף תשלום לדגש. והאותיות הגרוניות האלו לא נבדלו בכפילות ההברה שלהן משאר אותיות האלפבית, שלכלן היתה הברה כפולה, הברה קשה והברה רכה (כמה שהוכחתי במאמרי "תורת הדגש").

וארבעה מיני דגשים כפלנים יש: א) מְשָׁלִים; ב) מְטָעִים; ג) סִגְרָן; וד) צָרְפָן או וְחָקָן.

א) המשלים, הוא הכפלן המראה על חסרון אות והוא בא ומשלימה, כגון מְלַחֲמוּ, נְתַתִּי, כְּרַתִּי, במקום מִן לַחֲמוּ, נְתַתִּי, כְּרַתִּי. ב) המטעים, הוא הדגש הכפלן הבא בפעלים בבניי פֻעַל, פָּעַל והתפעל, להורות על כח הרצון וחזק הפעלה ואף על חזרתה ותדירותה; ובשמות, באלו שרבים מראים על כח של התרגלות ואמנות תדירה (כגון צִדִּיק, נָגֵב, שְׂכֹר ודומיהם). ג) הסגרון, הוא הבא בשמות שאין בהם אותם הגורמים, אלא מפני שתנועה קצרה מצויה בהם, ובא הוא וסוגר את הַגִּזְרִי ("הברת") הפתוח,

כגון פתנת, קבעת, צפיתית וכיוצא בזה. ד) הצרפן, המצרף תבה אחת לחברתה, כגון מה־בצע (ברא' ליו, כ"ו), מה־היו (שם שם, כ"י), אַעֲשֶׂה־לוֹ (שם ב', י"ח), נֶשֶׂה־נָא (שם כ"ז, כ"א—כ"ו).

הדגש הצרפן קרוי בספרי הדקדוק שבעברית בשם "דחיק". הראשון שהשתמש בשם זה הוא בעל הוריות הקורא (ע' 97). הקדמונים (בן אשר בדקדוקי הטעמים, § 29; ר' משה הנקדן בשמו של ר"י בן בלעם מספרו טעמי המקרא, ושר' יעקב בן חיים הביא במסרת המערכת; רד"ק במכלול, שער אהוי; בלמש, מקרא, א'. ואף בעל הוריות הקורא, בע' 97) קראו את הדחיק שבלא מקף ושיש הא שרשית בפעל או בכח (כגון עֲשֶׂה פְּרִי (ברא' א', י"א, וְאֶעֱיֶדָה בָּם, דב' ל"א, כ"ה, וְנִבְחַתְּ פֶסַח, דב' ט"ו, ב'): אֲתִי מִרְחִיק, וראב"ע (בתרגום ס' הנקוד של ר"י חיוג', קציה) קורא: דְּיִתִּי מִרְחִיק (בן־יהודה, מלון, 445). ומשה פרובינצלי קוראו מִרְחִיק (שם, 917). והם הבדילו בינו ובין הדחיק: שבדחיק קרוב טעם לטעם; ובו יש תנועה בין הטעמים.

המדקדקים הנוצרים קוראים את הדגש הצרפן D. conjunctivum (המצרף, המחבר), ואף D. euphonicum (המראה על צלצול יפה).

דגש זה, הצרפן, הדחיק, מפני שהוא בא בראש התבה, כדגש המקשה, גרם לכל המדקדקים שבכל הדורות מבוכה לא קלה. במקרא יש תבות מרבות מאוד שבראשיהן מצויים דגשים, ולאמתו של דבר אינם אלא דגשים מקשים, שהסופרים היו נוהגים להדגיש בהם את האותיות (ולא אך בג"ד כפית בלבד אלא אף שאר האותיות¹). לא אך באמצע התבה, כדעתם של המדקדקים, אלא אף בראשה, ושאיך לבסוף פסקה דרך זו, ובאותם המקומות שבמקרא נשתירו עדין, מפני שהמעתיקים האחרונים לא ידעו כבר, כנראה, את טיבם — והמדקדקים מתלבטים בהם, וחלוקים הם בדעותיהם, וכמעט פלם דחיקים הם להם! יש דגשים בתבות קומץ וְאָאו (ברא' י"ט, י"ד; שמות י"ב, ל"א), קומץ פָּעו (דב' ב', כ"ד — בכ"ג כתיב ובה' דפוסים ישנים; בח' כתיב ובו' דפ"י רפה), וְאִמְרוּ לֹא (ברא' י"ט, ב'; שיא ח', י"ט — בו' כתיב וג' דפ"י רפה כן), וְאִמְרוּ לוֹ (שוי' י"ח, י"ט; אס' ו', י"ג — בקצת ספרים רפה כן), וְנִסְכְּנוּ יָהּ (תהל' צ"ה, י"ב — בה' כתיב וד' דפ"י רפה), וְשָׁבִיתוּ שָׁאֵר (שמות י"ב, ט"ו — ביריחו וב' דפ"י), קְרוּ רְדוּ (שיא ט"ו, ו' — בדפוס אחד ישן), גָּסוּ גָּדוּ (ירמ' מ"ט, ל' — בו' כתיב וב' דפ"י), וְנִחַלּוּ מָעַט (הושע ח', י' — בח' כתיב וב' דפ"י), וְנִתְסָרְהוּ מָעַט (תהל' ח', ו' — בח' כתיב ודפ"י אחד), וְנִתְסָרְהוּ מָעַט (כ"י, ט' — בכל הספרים, חוץ מדי

(1) כל זה מברר באריכות במאמרי "תורת הדגש".

כתיי ודפי אחד שבהם רפה). ובנקוד ארץ הישראל: לא יאמינו לי (שמות ד', יא). על הדגש שבתבות, צאוי, יה, שאר, מעט, וקמנוי אומר פרופיט דורן (מעשה אפד, פ' לא), שהוא דגש כפלן הבא מסבת דחיק. על הדגש שב-צאוי, לאי ולו ויהי (שבמקום זה ושבשני המקומות המובאים להלן) אומר רוזיה (יסוד הנקוד, שער ד', יסוד כ"ב), שהוא דגש מקשה. ושכך נראה עוד מהמסורה (עין שם). על זה שב-צאוי וסעוי, לאי ולו אומר ש. פינסקר (מבוא לנה"א, 109–110) שהוא רמון (דיאקריטי). על הדגש שב-צאוי וסעוי משער שד"ל (אגרות, ע' 1304 וע' 1325) שהוא בא מפני שאחר השוא ישנה אות גרונית. והשורק יכול עוד להבלע כשתהא האות השוויה רפה. אף על פי שהשוא שאחריו אות גרונית מבטל את הדגש בתבות תקו, ילאו, יפעו ודומותיהן, ושייר דבר זה בצרך לעיון... והדגש, לפי דעתו. כפלן הבא מסבת דחיק! ועל זה שב-יה (בכל המקומות) הוא אומר (שם, ע' 1304 וע' 1324) שהוא בא כדי שלא תהא היוד נבלעת, ושלא תהא הגויה כאלף, וכפלן הוא, לפי דעתו! ואף ג' ל' י' (בפרושו לתהלים צ"ד, י"ב, ג'ז' – קויץ § 20, 2^a), שטדה § 40, b) וקניג I, ע' 54) סבורים שדגש זה הוא כפלן! רב המדקדים האחרונים עמדו על זה שדגש בא בכל המקומות שהזכרו למעלה אחר תנועת וי ונמנו וגמרו, שאף על פי שאינו בא בדרך של קבע, אף על פי כן הוא כפלן גמור הבא מסבת דחיק (עין במאמרו של פ' פֶּרְטוּרִיוס ב- Zeitschrift f. d. alttestamentl. Wissensch., 1883, ע' 17–31 וב- Grundriss d. vergl. Gramm. d. sem. Spr. של ברוקלמן, I, ע' 174 ובספרי הדקדוק שלנו ושל הנוצרים).

אבל דגש זה מצוי בקצת מקומות אף אחר תנועת י: קראתי יה (תהלי קייח, ה' – חוץ מג' כתי וד' דפי, שהיוד רפה בהם), יפכני יה (קייח-י"ח – חוץ מה' כתי וד' דפי), פי לא לו (ברא' ליח, ט' – בכל הספרים ואף בשל בן נפתלי, חוץ מט' כתי וד' דפי שהלמד רפה. ובנקוד האשורי: לא לו, הדגש ב-לוי. עין בדקדוקו של ברגשטרסר, § 10, u), פי לא (שיא ט"ו, ו' – לפי בן נפתלי, פי בִּמְכָה (שמות ט"ו, יא) – ואומרים המדקדים שאף בהם הדגש דחקן.

ודגש זה מצוי אף אחר תנועות אחרות, ובמקומות שבשום פנים אי אפשר להחליט שהוא כפלן הבא מסבת דחיק, כגון הַמְּרָבָה לא לו (חבק' ב', ו' – ב' כתי וב' דפי; וברב הספרים ובשל ב"נ רפה), שחת לו לא (דב' ליב, ה' – חוץ מ"ח כתי וח' דפי רפה). מִשֶּׁה לֵאמֹר (אף בנקוד האשורי כן); שִׁמְהָ קָבְרוּ (ברא' מיט, לא), וְעֲשִׂיתָ סִירְתִּיו (שמות כ"ז, ג'), עֲבָדֶיךָ נִשְׁאָו (במד' לא, מיט), כי באה נִחַלְתָּנוּ (ליב, ייט), וְכַעֲסָתָהּ צָרְתָּהּ (שיא א', ו'), ואשיבה

שׁוֹפֵטִיךָ (ישע' א', כיו), ועשית קְעָרְתִּי (שמות כ"ה, כ"ט); איננה פְּעֻלָּה (ויק' י"א, כ"ו), ועבדיך יַעֲשֻׂהוּ (במד' ל"ב, כ"ה), ועבדיך יַעֲבֹרוּ (ל"ב, כ"ז), ועשית פְּעֻלָּה (דב' כ"ב, ח'), עליה מַחֲנוֹת (יחז' ד', ב'), ככה יַעֲשֶׂה (איוב א', ה'); כְּמִכָּה קְאָלָם (שמות ט"ו, י"א), אשירה לָהּ (ט"ו, א'), לאחר לַעֲנִיף (דב' ט"ו, י"א), נתת לְאֻבּוֹתָם (מל"א ח', ל"ד), נתתה לִירֵאִיךָ (תהל' ס', ו'), ויראת מִאֲלֹהֶיךָ (ויק' י"ט, יד), אשבייתה מִמָּנוֹשׁ (דב' ל"ב, כ"ז) וכיוצא בהם הרבה מאוד. ואף בְּהִקָּה נִתְחַכְמָה (שמות א', י') בא ברב הספרים (כעדותו של י"ח כ"י הנקדן במקום זה¹) דגש בנון. ודגש בא אף בתבות וְלִילָה וְלִילָה (תהל' י"ט, ג'—כ"ב כתי'). ולא עוד, אלא שהדגש בא פעמים אף אחר גזר סגור: מִשְׁכָּנוֹת לֹא־לוֹ (חב' א', ו'—בח' כתי' וד' דפ"י; וברב הספרים ולפי ב"נ רפה. ובנקוד האשורי: לֹא־לוֹ, הדגש בִּלּוֹ, עין בדקדוקו של ברגשטרסר, § 10, u), עַל רִיב לֹא־לוֹ (מש' כ"ה, י"ז. לפי ב"נ רפה. ובנקוד האשורי: לֹא־לוֹ, עין בדק' המזכר למעלה, שם), ויאמר לֹא (יהו' ה', י"ד; שו' י"ב, ה'; מל"א ב', ל'—לפי ב"נ; ובמל"א י"א, כ"ב—לפי ב"נ ובן אשר), וְכַעֲרָשׁ (ישע' ו', י"ג—בנקוד ארץ הישראלים). ובס' עין הקורא של יהב"י אף באות הא': צלע המשכן הָאֶחָד (שמות כ"ו, כיו). ורואים אנו, שהדגש בא בראש התבה בכמה פנים. והמדקדקים מסבירים את הדגשים האלו בסברות של פלפול כאלו: כלם דגשים כפולנים הם הנאים מסבת דחיק, והדחיק גהוג בספרים המדיקים אף בראשי התבות המתוגות במתגים שאחר תבות המסימות בפתח גדול (כלו' קמץ גדול) ובסגול (רד"ק, מכלול, דף ע"ט ע"א; פרופיט דורן, מעשה אפד, פ' ל"א; ר"א בלמש, מק"א, שער ב'; יהב"י הנקדן, בהקדמה לעין הקורא, ע' VIII ובויק' י"ט, י"ד ובדב' ט"ו, י"א; ר"ה, משפטי הטעמים, שער ד', פ' ב', דף מ"ז ע"א ודף נ"ד ע"ב; שד"ל, בכוה"ע, תקפ"ט; ושאר כל המדקדקים. ועין ביסוד הנקוד של רו"ה, שער הדגש, אות כ"ח); ואף בתבות ששוא בראשן והמתג אחריו. ומשום זה דגושות התבות שמה קברו, ועשית סירתיו ודומותיהן, והתבות אלה יעקב וכדומה, והתבות אשירה לה', כמוכה באלם וכיוצא בהן. ודורן (שם) מוסיף עוד את הדגשים שבתבות עבית קְשִׁיתָ (דב' ל"ב, ט"ו), גאלת בְּזוּרִיעַ (תהל' ע"ז, טז), עליה מַחֲנוֹת (יחז' ד', ב') ואלו תִּלְאָה (איוב ד', ב'); ואף אלו שבידמו

1) וז"ל: "הבה נתחכמה—במקצתם נתחכמה", ור"ה מעיר: ש"כמס"ג רפ"ו והנמשכים אחריו הנון מתוגה ורפה ובמס"ג של רע"ה וקדמונים אחרונים הנון מתוגה ודגושה וכן במקרא כת"י"י וכו', וגינצ' מביא ו' כתי' וג' דפ"י בדגש ובמתג ושני כתי' בדגש ובלא מתג.

2) עין במאמרו של פ' בִּהֶלֶה ב־Zeitschr. f. d. alttestamentl. Wissensch., 1901, מעמ' 302 ואילך.

קֶאבֶן (שמות ט"ו, ט"ז), עם זו גֶאלֶת (ט"ו, י"ג) גֶאָה גֶאָה (ט"ו, א), וסִקֶלֶת בְּאֶבְנִים (דב' י"ג, י"א)*, שתי כתפות האפוד (שמות כ"ח, כ"ז)*, ובלמש מוסיף גאלת בזרוע (תהי' ע"ז, ט"ז), עבית בְּשִׁיתִי, הרגיעה לִילִית (ישע' ליד, ייד), שפתיה גְעוֹת (ש"א א', י"ג), הנסה דְּבָר (איוב ד', ב) וידמו כאבן, עם זו גאלת, גאה גאה, גִּדְבְּרִיא דִּתְבְּרִיא (דנ' ג', ב' וג'), שבכא פסנטרין (ג' ז), וחכמה כחכמת־אלהין (ה', י"א) וכדומה. כל הדגשים האלו הם, לפי דעתם, כפלנים דחוקנים! על הדגש שב, לא "ולו" אומרים, שבא כך מפני שהנקדנים ברוו להם תבות אלו להדגישן: אלו – את "לא", ואלו – את "לו" וגזניוס (Lgb, ע' 88, הערה, mm) מלמדנו, שהקריאה של "ויאמר לא" היא: wajjomello, שהרי הדגש כפלן ומבליע אף את אות ריש! וכך צריכים לקרות אף "זרע קדש" בהבלעת העין ובהכפלת הקוף (בויאר וליאנדר, § 8, q) על הדגש שב, משה לאמר" אומר קניג (I, ע' 58–60) שהוא בא כדי שלא לחבר שתי תבות אלו זו לזו ושיהברו כראוי את הלמד – והדגש הוא כפלן דחקן (הפרדה והכפלה כאחת! "חרתי דסתריו") על הדגש שב, לילה ללילה", שעליו אמרו עוד דורן (פ ל"א) ובלמש (שער ב') שהוא דחקן, אומר קניג שאף הוא בא להפריד ולהבור את הלמד, הבאה אחר ב' למדין, בהברה חזקה יותר – ודחקן הוא!

אבל כל הישובים האלו בענין הדחיק דחוקים הם מאוד, ואין להם שום יסוד לא בדבור החי ולא בחכמת הדקדוק! שיהיו פנים מְרֻבּוֹת כל כך לדגש הבא מסבת דחיק אין עולה על הדעת כלל. שיבוא דחיק אף אהר חולם (לו' ל"א, לא' לו') ושיהא כחה של אות שמתג בה בעצמה, ומכל שכן של אות שהמתג באות שלאחריה והיא שוויה עוד בשוא, לחבר את שתי התבות זו לזו ולהכפיל בהן אות, אי אפשר לקבל בשום פנים! ואין המוח תופס כלל כיצד אפשר להדביק תכות אֲרָכּוֹת וּמְפֻסָּקוֹת עוד בהגיון ושאותיות שמושיות עוד בהן זו בזו, ולעשות מכל שתיים שתיים תבות כאלו תבה אחת ולהכפיל עוד אות בהן! היאך אפשר להחליט שכל אחד מזוגות התבות: משה לאמר, שמה קכרו, עבדיך נשאו, ועשית מעקה, ועשית סירתיי, וכעסמה צרתה, ואשיבה שופטיך, אלה יעקב, אשירה לה, כמוכה באלם, ויראת מאלהיך, לאחיך לעניך, אשביחה מאנוש, ועשית קערותיו, הבה נתחכמה, הוא לא זוג גמור כלומר שתיים בְּדָלוֹת לעצמן ורחוקות זו מזו, אלא דוקא יחידה מְחַלֶּטֶת! וכיצד אפשר להרשות להבליע את הריש ב"ויאמר לא", את העין ב"זרע קדש" ואת הבית ב"ריב לא' לו"? וכיצד יכול אדם, ככל מה שידחוק את עצמו, להבור שש למדין רצופות

במלה אחת, כלומר בשתי מלים רהוטית זו לזו ושהן רבוקות ונעשות אחת, במלות „ולילה ללילה“! השכל מחיב והדעת ניתנת שכללים אלו של דחיק אינם אמתיים כלל וכלל ושדבריהם של המדקדקים בנדון זה בטלים ומבטלים, ושדבור קשה, מגמגם ומגנה כזה, שעל פי תורה כזו של דחיק, מתנגד נגוד גמור לרוחה, לדקדוקה ולנויה של הלשון, ומעולם לא היה קים ולעולם לא יהא קים! כל הדגשים האלו אינם אלא דגשים מקשים – ואין כן קשיות, ואין סתירות ואין דחק לא בקריאה ולא בדקדוק, והכל פשוט וישר, ואין צרך לבקש חשבונות רבים!... ומה שבא דגש זה אף אחר אות גרונית שבתבה שנגינה משרתת לה אין לחוש: העקר במקרא הוא ההפסק ההגיוני ולא הנגיני (אין קן המקום לברר ענין זה שטעון אריכות מרבה).

ויפה אמר רזיה (יסוד הנקוד, שער ד', יסוד כ"ח) שאין כלל דגש מסבת מתג – אבל הוא כופר בכל הדגשים האלו ומקים אך את הדגש שב, ועשית סירתיו, ובאלו לא דק: דגשים אלו, לאמתו של דבר, מצויים, אבל לא דגשים מסבת מתג הם ולא דגשים כפלנים הם (כדעתם של המדקדקים), אלא דגשים מקשים הם, וכמה שאמר אף הוא על הדגשים שבקימו צאו, ויאמרו לו, ויאמרו לא, קראתי יה, יסרני יה, תיסרנו יה, לא יראה־יה (תהל' צ"ה, י'), ועשית קערותיו, ושכך נראה עוד מהמסורה, ואין להם שום מגע בדגש הכפלן ובמתג!

ויש דגש הבא בתבה מטעמת בטעם בראשה, ושהתבה שלפניה מסמכת בהא (כתובה, או במקום שאפשר לה להיות כתובה) והתנועה שלפניה היא פתח גדול (כלו' קמץ גדול), ומחברת היא לה בטעם משרת, שהוא בא בה למעלה (בין שהוא מעצם ובין מפני שנסוג לאחור), כגון עֲשִׂיתָ לִי (ברא' י"ב, י"ח), עֲשִׂיתָ לָנוּ (כ', ט'), הִנָּדַתָּ לִי (כ"א, כ"ו; ל"א, כ"ז), עֲשִׂיתָ זֹאת (כ', ז'), גָּרַתָּהּ בָּהּ (כ"א, כ"ג) תַּגִּי־שָׁה לִי (כ"ז, כ"ה), לָמָּה זֶה (ל"ב, ל"א), יִתְּנָהּ לִי (כ"ג, ט') נִתְּתִיהָ לָךְ (כ"ג, י"א), הִבֵּאתָ לִי (כ"ז, ד'), וְצֹדֶה לִי (כ"ז, ג'), מִשְׁחַתָּ שָׁם (ל"א, י"ג), עֲמוּדִיהָ סָלָה (תהל' ע"ה, ד'); הִשְׁבָּעָה לִי (ברא' כ"א, כ"ג; כ"ה, ל"ג), עָרְכָהּ לִי (ירמ' ל"א, כ"ה), יִרְדֶּה מִים (איכה א', ט"ז), וְסָפְרָה לָהּ (ויק' ט"ו, כ"ח), מִשְׁלָה לּוֹ (ישעי' מ"א, י'), מִחֲלֶה לֵב (מש' י"ג, י"ב), עַל פִּי מִנַּחַת שִׁי, וְאַהֲבָה־שָׁם (ט"ו, י"ז) וכיוצא בהן, ואף כשהתבה השניה פיתחת בשוא לפני התנועה המטעמת, כגון תִּלְלָהּ לָךְ (ברא' י"ח, כ"ה) וכדו', ופעמים אף כשהטעם שבתבה הראשונה הוא למטה, כגון אִמְלִטָה בָּא (י"ט, כ'), ואף ברישין: מְאוּמָה רָע (ירמ' ל"ט, י"ב), מִחֲצֶה רֹאשׁ (חבקוק ג', י"ג) – בכ"ז כת"י ורפוס אחד ישן, אֶהְבֶּה רָע (תהל' נ"ב, ה'), לְמַעַלָה רֹאשׁ (עז' ח', ו'), אֲשַׁלְּמָה־רָע (מש' כ', כ"ב – בקיס').

על דגש זה אומרים כל המדקדקים. הישנים והחדשים, שדגש כפול הוא הבא מסבת דחיק. וס' יר (Metrische Studien, I, 1901, ע' 210–213). שסבור אף הוא שדגש זה מכפיל את האות, אומר שהטעם שבתבה הראשונה של כל אחד מזוגות התבות הללו יורד למטה, וצ"ל: עֲשִׂיתָ לִי, חָלְלָה לָךְ, יִתְנַנֶּה לִי, ולא עֲשִׂיתָ לִי, חָלְלָה לָךְ, יִתְנַנֶּה לִי כבנקודנו שלנו, וכך היא אף דרכה של הלשון הערבית החדשה שבדיאלקט הסורי, כגון קָלְלָלוּ (אמרתי לו). ה' גִּרְמָה (בס' Grundz. d. hebr. Akzent u. Vokallehre, 1897, ע' 56) וברגש טרסר (t—o, § 10, אומרים, שדגש זה הוא דגש של חבור (D. Conjunctivum), והוא בא אך להראות שהתנועה שבתבות הראשונות של זוגות התבות הללו מתקצרת בהברה, ואך הדגש שאחר תבת „מֶה" (כגון מֶה־זֶּה, מֶה־מִשְׁפָּרְתָּךְ, ברא' כִּט, ט"ו, מֶה־טִּבְבוֹ, במד' כ"ד, ה' וכדומה) אך הוא בלבד כפולן גמור הוא.

לכשאן נקבל, שכל אותם הדגשים שנמנו למעלה, ושואמרים עליהם שכפולים דחקים הם, אינם אלא דגשים מקשים, ושאף הדגשים שבצורות „קומו צאו" ו„קראתי י"ה" ו„לו לא" ודומותיהן, שבאים אחר תנועות o, i, u הארכות, מקשים אף הם, הרי, ממילא תתעורר הקושיה: מה נשתנית תנועת a הארכה (כל' פתח גדול, ק"ג) משל אחיותיה אלו הארכות? למה נקרא בקשי חָלְלָלְךָ (חָלְלָה לָךְ) בארבע למדין רצופות, וכיוצא בזה? ולמה תחקים התנועה הארכה (הפתח הגדול) בעינה ולא תשתנה בקצרה (כפתח). אם יש פן רהיטות וכפילות בהברה? הרי אף פן מורה אותנו השכל הישר שבנדי התנועה, שהיא ארכה בכתב, ארכה היא אף בהברה, ולכשארכה היא בהברה אי אפשר לה להכפל בדבור, ודגש זה אף הוא אינו אלא מקשה, ואינו לא כפולן ולא מחבר כלל!

וכעין דברי אלו אומר אף רז"ה. הוא אומר (יסוד הנקוד, שער ד', יסוד ל"א), שהדגש שבצורות בְּרַבְרָה סָלָה (תהי' טיף גי'), בְּנִינִי סָלָה (ס"א ה'), לִישׁוּעָתָה לָנוּ (פ', גי') הוא מקשה, כפי שנתפרש בספרו ביסוד ט"ז וביסוד כ"ב שבשער זה, ולא כפולן, כפי שסבורים המדקדקים, ושמפני דעתם זו שִׁירָהוּ בכתב. אבל הדגש שבתבות יִתְלַלְךָ סָלָה (פ"ה ה') הוא כפולן (עיינן שם) – והוא נתן את דבריו לשעורין, ולפי דעתי אף דגש זה, וכל שכיוצא בו, כלומר כל דגש הבא אחר פתח גדול, מקשה הוא, והנגינה במקומה עומדת ואינה נסוגה, כחלומו של ס' יר, שסותר את הקריאה המסורה. ואת הקושיה, מה שהטעם עומד במקומו בצורת יִבְרָתָה פָּסַח (דב' ט"ז, ב') וכדומה, ושאינו יורד למטה, כדרכו בעבר מהפך לעתיד, חוץ מה שדגש בא אחר „ת", – אפשר לתרץ: שאין פן, לאמתו של דבר, דיקנות של נקוד. וכוה הרי אנוסים

אף אלו, המקבלים דגש זה לכפלן דחקן. לתרץ. הרי אף, לפי דעכם. אפשר להקשות: למה לא נאמר כן: וְבִהְיֶה פֶסַח (בפא רפה), כהלכה? ובכמה מקימות בא כראוי: וְאֶפְדֶּתָּ לוֹ (שמות כ"ט, ה'), וּמִשְׁחַתָּ בּוֹ (ל"ו, כ"ו), וְחִפְרָתָהּ בָּהּ (דב' כ"ג, י"ד), וְלָקַחְתָּ לָּךְ (ז', כ"ה), וְחִשְׁקָתָּ בָּהּ (כ"א, י"א), וכדומה. והפוך הדבר, יש שעבר מהפך לעתיד בא בטעם למעלה, לא לפי הכלל, אף במקום שאי אפשר שם שיהא דחיק, אפילו לפי דעתם של המדקדקים, כגון וְאֶבְלָתִי חֲטָאת (ויק' י' י"ט), וְאֶבְלָתִי (דב' ב', כ"ח), וְאֶמְרָתִי (ל"ב, מ'), וְאֶמְרָתִי וגו' וְתַפְשִׁיתִי (משי' ל', ט'), וְנִתְּתִי לוֹ (יהי' ט"ו, ט"ז; שו"א, י"ב), וְנִתְּתִי אֵשׁ (יחז' ל', י"ד וט"ז), וְנִתְּתִי חֶשֶׁךְ (ל"ב, ח') – ותמיד וְנִתְּתִי (ואף וְנִתְּתָה) למטה אף כשיש נגינה מפסקת (שמות ל', י"ח; כ"א, כ"ג; ויק' י"ד, ל"ד. ועוד ורבה).

ודגש זה, שאימרים עליו שדחקן הוא, נשמט אף בתבות אחרות, שבאות אחר תבות המסמכות בקמץ, ושלפי דעתם של המדקדקים צריכות אף הן להדחק בדחיק, כגון וּמִהוּמָהּ בּוֹ (משי' ט"ו, ט"ז). בק"ס ובמנחת שי יש כן דחיק), וְאֶתְּבָהּ שָׁם (ט"ו, י"ז). ובק"ס ובמ"ש יש כן דחיק), סָאָה סִלְתָּ (מל"ב ז', א'), וְשִׁלְוָהּ בָּהּ (משי' י"ז, א') וכדו', לְסִמְאֶה-בָּהּ (ויק' ט"ו, ל"ב), וְלִדְבָקָהּ בּוֹ (דב' י"א, כ"ב; יהו' כ"ב, ה') [בק"ס בא בשם פעל כזה, על פי מ"ש, דחיק, ושד"ל, באגרותיו, ע' 49, אימר: שראוי לבטל דגש זה].

ורז"ה (צה"ת, תכת הדגש, ב') רוצה לבטל, לפחות, את הדחיק של נסוג לאחור, ואחריו נגרר אף בן-זאב (תל"ע § מ"ג, ד'). ההשגות שהשיג עליו המעיר (שם) אינן עימדות בפני האמת כלל, ומ"ב הדגשים של דחיק שבתבות הנסוגות לאחור, ששד"ל מונה (בכוה"ע, חקפ"ט, ע' 101), בשם מנחת שי, ושעליהם הוא מוסיף עוד, אינם כלל וכלל דגשים כאלו, מכל הדברים האמורים למעלה ומחוץ הדיוק ברוח הלשון ובטעמה, חייבים אנו להחליט, שכל הדגשים האלו אינם אלא מקשים פשוטים שנשתירו מתקופה קדמונית.

ואף הלשון הערבית מוכיחה, שדגשים אלו והקורמים להם אינם כפלנים דחקנים אלא מקשים הם, שהרי אף בה אין תנועה אֶכָּה בסוף התבה גורמת לידי הכפלת אות בראש התבה שלאחריה.

אבל, אף על פי כן, נוטה אני לקבל דגש הבא אחר פתח גדול בתבות זעירות ומקפות, כגון וְנִשְׁהֲבָא (ברא' כ"ו, כ"א וכ"ו), וְשָׁקֶה-לִי (כ"ו, כ"ו): הִבָּה-לִי (ל', א'), הִגִּידָהּ-נָא (ל"ב, ל'), שָׁבָה-פֶּה (רות ד', א'), לדגש כפלן הבא מסבת דחיק, הואיל והתבית האלו, לאמתו של דבר, יכולות להחשב, בין מצד קצרן ובין מצד חכורן זו לזו, לתבה אחת. והפתח הגדול לא נשתנה

כן לפתח, אף על פי שבהברה הוא משתנה לזה, מפני רגילות
הכתיבה של תבה זו בצורה כזו.

ודגש כפלן הבא מסבת דחיק, בלא ספק, אינו רק זה מה שאחר, מה"ב
בלבד, כגון מה־קָצַע, מה־פָּכוּ וכדו' – ושבזה אין שום ספק של ספק שדחוק
הוא, שהרי אף הכתיב מעיד עליו: מִזֶּה (שמות ד', ב'), מִלְכֶם (ישע' ג'
טו'), מִהֶם (יחז' ח', ו'), מִהוּ וּמִהִי בלשון המשנה – אלא אף זה שבא אחר
כל סגול, בין כשיש אחריו מקף והטעם במקומו ובין כשאין אחריו מקף
והטעם נסוג לאחור, כגון אֶעֱשֶׂה־לּוֹ (ברא' ב', יח), וְהֵלִי (ליא, מ"א), אֶלֶּה־לָךְ
(ליג, ה'), נִבְנְה־לָנוּ (י"א, ג'), עֲשֵׂה פְרִי (א', י"א), עֲשֵׂה לִי (במד' י"א, טו'),
אֶקְרָה כֹה (כ"ג, טו'), עֲשֵׂה כֹל (ישע' מ"ד, כ"ד), קִנְה לֵב (מש' טו', ל"ב)
וכדומיהם, ואף זה שברישין: תִּרְעַה־רוּחַ (ירמ' כ"ב, כ"ב), מִעֲנֶה־כֶּךְ (מש'
טו', א'), לֹא־יִנְקָה רַע (י"א, כ"א), הִיאָבָה רַיִם (איוב ל"ט, ט' – ברב הספרים),
מִקְנֶה־כֶּבֶד (דה"ב כ"ו, י'), כלומר אחר תנועות קצרות, שהן מְכַשְׁרוֹת
להדחק ולהכפל.

וזה נוהג אף באיטלקית (עין בס' Prologomeni של שד"ל, § 58:
ובאגרותיו ע' 1305).

פעמים בא הדגש הכפלן אף בסוף התבה: בתבת "אָת" ובצורות "נָתַתְּ",
"כָּרַתְּ" וכדו' (*). והטעם הוא, מפני שבילדות הלשון נסתימו בתנועה במקום
השוא, ולכשנשמטה התנועה נשתיר בהן הדגש להשלים את האות החסרה
שבשרש. הצורה הקדמונית של "אָת" היתה "אֲנָתִי" ושל "נָתַתְּ" ו"כָּרַתְּ" –
"נִתְנָתִי" ו"כִּכְרָתִי" (והדגש היה, לפי זה, מקשה, ובסיום "תִּי" נסתימו כל
הפעלים בגוף שני של נקבה בעבר, ובמקרא נשתמרו עדין כמה צורות כאלו:
וְהִתְכַּחַמְתִּי, מיכה ד', י"ג, וכדומותיהן; ובכתיב – בהרבה מקומות. אכמ"ל).
צורת אֲנָתִי, שנשתירה בערבית, בכתב ובדבור, עד היום ובסורית אך בכתב
בלבד (והקריאה היא אָת) ובארמית נתקצרה לאֲנָתִי, נשמעה אחר כך בעברית
באֲתִי (שנשתמרה בשבעה מקומות במקרא בכתיב: שו' י"ז, ב'; מליא י"ד,
ב'; מליב ד', ט"ז וכ"ג; שם ח', א'; ירמ' ד', ל'; יחז' ל"ו, י"ג), כלי'
בהכפלת אות תו, ולכשנתקצרה אחר כך צורה זו ונעשית "אָתִי", נשתירה,
לפי זה, בהכפלה.

אבל אך באלו נשתיר הדגש ובשמות מרבים מאד ובפעלי ע"ע נשמט

(*) רעתו של ק. לויס (דקדק ארמית בבליה, תרצ"ב, ע' 45) שדגש זה דגש מקשה הוא,
ודגש כפלן אינו בא בסוף התבה כל עקר, אינה יכולה להתקבל כלל וכמה שמוכת מרבין
הבאים להלן.

הדגש, מפני שבדבור פסקו מלהכפיל בהם את האות, כגון אֵם, בָּד, בָּו, בַּת, גָּב, גָּל, לָב, עוֹ, תָּף וכיוצא בהם, סָב, אָטָב, סָב, נָסָב, אָסָב, הָסָב וכדומה, שהם מן אֵם, בָּד, בָּו, בַּת, גָּב, גָּל, לָב, עוֹ, תָּף, סָבָב, אָסָבָב וכו', שהאותיות נכפלו בהם, בכל אלו נשמט הדגש¹.

בכמה מקומות במקרא בא הדגש הכפול אחר תנועות, שנראות לנו שאֲרָכוֹת הן, ולאמתו של דבר אינן ארכות כלל וקצרות הן, ואותיות וו ויוד הבאות שם נתוספו בזמן מאַחר אך להיות אמות קריאה והן כאלו אינן, כגון עֲרוֹמִים (ברא' ב', כ"ה; איוב כ"ב, ו') פְּבוֹנֶה (ש' י"ח, כ"א; יחז' כ"ג, מ"א; תהי' מ"ה, י"ד), גְּדוֹלָה (ש"ב ז', כ"א וכ"ג; אס' ו', ג'; דה"א י"ז, י"ט = גְּדָלָה, דה"א כ"ט, י"א), הוֹמָשֶׁק (מל"ב ט"ז, י' = הוֹמָשֶׁק = הוֹמָשֶׁק, בכתבי תל עמרנא = הוֹמָשֶׁק, לְאוֹמִי (ישעי' נ"א, ד'), מְשׁוֹכָה (הי' ה'), הוֹמָלָה (ירמ' י"א, ט"ז = הוֹמָלָה, יחז' א', כ"ד), פוֹלָם (ירמ' ל"א, ל"ב), בְּחַגִּי (יחז' כ', י"ח), עוֹנָה (תהי' ס"ח, כ"ט), עוֹנָנוּ (פ"א, ב'), הוֹפָה (ק"ב, ה'), הוֹלָלוּ (ע"ח, ס"ג), מְעוֹנִי (ש"ב כ"ב, ל"ג = מְעוֹנִי, ירמ' ט"ז, ל"ט; תהל' ל"א, ה'; מ"ג, ב'), מְעוֹנוּ (ישעי' י"ז, ט'; תהל' נ"ב, ט'), מְעוֹנוֹם (ל"ז, ל"ט = מְעוֹנוֹם, יחז' כ"ד כ"ה), לְמְעוֹנִי (דנ' י"א, י"ט), גּוֹמֵץ (קה' י', ח'), וּנְנָה (יחז' ט"ז, ל"ד); וְהַמִּיתִיו (ש"א י"ג, ל"ה – ברב הספרים), שְׁעִיפִי (איוב כ', ב' – ברב הספרים²), על כל הכללים ופרטיהם ופרטי פרטיהם המרבים שיש בדגש כפול אין פֶּן המקום לדבר. –

¹ בנקוד הבבלי מצוי הדגש הכפול בכמה תבות כאלו: אֵם (במשמע עֵם), לָב או לָב, (לָב), סָב, עַת או עֵת (עֵת), עֵין בס' יסודי הפוניטיקה העברית, מ"צ סגל, ע' 60. תופעה זו של הכפלת אות בסוף התבה אינה סגולה מיוחדת אך ללשונות השמיות ומצויה היא אף בלשונות האריות. בגרמנית, למשל: Fall, Gewinn, Beginn, Stamm, schnell, Schritt, Fuss, Mass, Angriff

² עֵין במאמרי „אותיות הברורות במקום אותיות נחות“, „רשמות“, ה', בעט' 288.

תוספת ל"דגש הכפלן"

הד"ר א. צפרוני השיג על מאמרי קצת השנות: (א) מה שאני מבטל את השם "דגש חוקי" שמקובל כבר זמן רב כל כך; (ב) מה שקורא אני אותו בשם "דגש כפלן", בה בשעה ש"לא הדגש הוא המכפיל את האות, אלא הוא רק מראה לפעמים שהאות נכפלה וכו', לפעמים ולא תמיד וכו'"; (ג) מה שאני "מעזיז גם ללמד בינה את המדקדקים הערבים, שקראו לדגש זה בשם תשדיר, וזא חוקי"; (ד) מה שלפי דעתי הדגש הכפלן מראה אך על הכפלת האות בלבד, אפילו כשהוא בא באותיות בגיד כפ"ת, ולא על שנוי ההברה, ואם בגיד כפ"ת היו קודם לכן רפות, משתירות רפות בקריאה, אפילו כשהדגש הכפלן בא בהן; (ה) ראיותי מאכרית וכנענית, מהתרגומים ומהלשון הערבית אינן ראיות כלל. אבל כל הערעורים האלו מופרכים הם.

(א) לא השם הוא העקר. מיונחים, אפילו לכשהם מקובלים כמה דורות, אם רואים לבסוף שאינם הולמים, מן הראוי לבטלם. מונחים אינם קדושים כלל, ובכל הלשונית ובכל הדורות ובכל המקצועות נעשים שנויים וחלופים בהם. ושם זה, "דגש חוקי", גופו, הרי אך לפני תק"ל שנה יצא לעולם, וכארבע מאות שנה לפני כן נתן לו (עיי' חיוני) שם "דגש כבד" (ואף ה"כבד שבכבדים" ו"דגש כבד מאד"), אעפ"כ לא חששו הבאים אחר חיוני והנגדרים אחריו, ובטלו את שמו מפני השם "דגש חוקי", שנתנו הם לו.

(ב) ד"ר צפרוני אומר, שדגש זה מראה "רק לפעמים שהאות נכפלה, לפעמים ולא תמיד, כי הדהית הבא לתפארת הקריאה וכן הדגש שהוא בא במשקלי שמות אחדים ובפועל, פועל והתפעל, אינו מראה כלל על הכפלה וכו'". ומוסיף ואומר: "הדהית אינו מראה על הכפלה אלא על חווק ההברה". הוא מקבל את דעתם של כל המדקדקים, אבל אך למחצה: דגש כזה ישנו, אבל בכנינים הדגושים ובשמות הדגושים אינו – וזה מתנגד אף לדקדוק הערבי, ומבטל את קריאתם ודבורם של כל הקוראים והמדברים ערבית וכושית (אתיופית), ואינו מכונן אף לכתוב של כתב היתדות שבלשונות האכרית והכנענית (שמוסר אות דגושה כזו ב ש ת י אותיות דומות)!

הדגש, שרוב המדקדקים קוראים אותו „דגש לתפארת הקריאה“ אינו דגש כפול כלל ואינו מכפיל כלל את האות, אלא דגש הוא שהותקן, עוד לפני התקנת הנקוד, כדי להקל את הקריאה ולהראות למתקשים באותן התבות שנדגשו בו, שקריאתן היא כך וכך ולא בדרך אחרת, שהיה אפשר להן להקרא, שמחה פניסקר היה דראשון שעמד על זה וקראו בשם זה „דגש דאיקריטי“ ו„דגש מבחין“, ולפי דעתי ראוי לו להקרא בשם „דגש רמז“.

ג) מי אני ומה אני ש„אלמד בינה את המדקדקים הערבים? אני הרי אך אומר, שמתמיה הדבר שאף הם לא דיקו כל כך בשם שנתנו לדגש שלהם, ומתמיהה על העדר הדיוק עד כדי למוד בינה רחוקה מאוד הדרך! והערבים קוראים לדגשם „תשריד“, בלא שום ספק, לא מפני שמתחזקת על ידי ההגיה של האות שהוא בא בה, שהרי היא אינה מתחזקת, כלו מתקשה, יותר, אלא מפני שמתוספים בה כח וחוזק, כביכול, עד כדי להכפילה.

ד-ה) ואם דגש זה אך מכפיל את האות ואינו מחזק את ההברה כלל, כפי שמוחזק בידי, בלא שום פקפוק כלל, הרי מאליו מובן, שאף בניד כפית כשהן דגושות בדגש זה, אך מובפלות הן או ואינן מתקשות על ידי זה בהגתן כל עקר. בלשון השמית הקדמונית היו עדין אותיות כפית – ואפשר שאף בניד – רבות תמיד, בתקופה מאוחרת יותר (במאה העשירית לפני חרבן בית שני) התחילו להבדיל אותיות אלו בהברה קשה, במאה החמישית, כנראה, לפני החרבן התחילו מרכבים אותן בהברה, והברה זו, הרכה, שלטה זמן רב. אחר כך התחילו שוב מקשים אותיות בניד כפית בהברה, וחכמי המסורה הטברניים מסרו לנו את קבלת הכללים של רבוך האותיות האלו שקבלו מדור דור, והרי האמת צווחת קול, שבשם שבתקופה שאך הברה קשה בלבד היתה לאותיות אלו, הדגש אך הכפילן ואת הברתן לא שנה, כך אף בתקופה שאך הברה רכה בלבד היתה להן, אך הכפילן והברתן לא נשתנית ולא נתקשית. ולבשאלפי שנים היה אך תפקיד אחד בלבד לדגש זה, אך תפקיד הכפלה, כיצד נתוסף לו פתאום אחר כך, לכשנצטרפו שתי ההברות לאותיות אלו, הקשה והרכה כאחת, עוד תפקיד שני של שנוי ההברה! אתמהא! ובלשון האכדית שבה נשתמרה ההברה הקשה⁽¹⁾, הרי האותיות אך הכפלו והברתן לא נשתנית, וכך אף הלשונות הערבית והכושית, שבהן אותיות בניד קשות ואין להן הברה רכה, ולאותיות דית יש הברה כפולה, ולאות פא רכה⁽²⁾,

(1) יש סבורים, שאף בלשון האשורית היתה לאותיות בית הברה כפולה (בן יהודה, מלון ע' 658; השלח, כרך ל"ב, ע' 285).

(2) זה מוכיח, שאף בלשונות אלו היתה, ובל"ם בימי קדם לכל אותיות בניד כפית הברה כפולה. ב"י (בפלוני, שם) אומר אף הוא, שלאות פא הערבית היתה לפניו אף הברה קשה.

ושהתשדיר שבהן אך מכפילן בלבד ואינו משנה את הנקטן, מעידות שאף בלשונו כך. ד"ר צ. מלגלג ואומר, שאני "דן לפי הצורה החיצונית של האותיות", ועל ידי כך יצאה לי מסקנה זו. על זה יש להשיב, שצורתן החיצונית של האותיות עלולה להכשיל תינוקות של בית רבן ולא את מי שכבר כבר יצא מכלל זה... ו"קשרי", ודוקא עוד קשר של גרדי, יש ויש אף בין ע' הנקודה לע' שאינה נקודה, אף על פי ששונות הן בהברתן זו מזו, שהרי, סו"ס, אות אחת הן באלפבית, וכשם שבעברית היתה לפנינו עין כפולה, וכך יש "קשר" גרדי בין הדלת הנקודה לדלת שאינה נקודה, כשם שקשר יש אף בין שאר האותיות של דח"ש עצית. ונקודה זו שממעל לאותיות אלו הוא הוא הדגש המקשה (הקל) שלנו, ושלפנים בא דגש זה לא אך בבניד כפית בלבד אלא אף בשאר כל אותיות האלפבית, שלכל אחת מהן היתה הברה קשה והברה רכה (3)

ודעתי זו על דבר קביעות תפקיד אחד לדגש הכפלן, ישרה היא ומאוששת כל צרכה; וקריאתן של אלפי מלים בלשון העברית (ואף בארמית ובסורית) צריכה להשתנות על פיה!

לשונו של דוד הראובני*

(סוף)

הדוגמאות שהובאו לעיל מאפשרות לנו נתוח כל שהוא. הדברים נחנים להחלק, בצורה סכימטית, לשלשה סוגים:

(א) השמוש הדקדוקי,

(ב) בנין המשפט,

(ג) ברבריום סמנטי.

בנוגע לשמוש הדקדוקי יש לציין, מתוך המבחר שלעיל: (א) חלוף אותיות השמוש ב' ול'. אפשר לאמר שדוד הראובני משתמש תמיד בב' במקום ל', ולעתים קרובות בל' במקום ב' (אלך תחלה ברומא; אלך עם זה האיש ברומא; ספינה שהולכת ברומא; ללכת ברומא; תדריכני ברומא; והלכתי בבית; תכתב לי בטחון בדרך; שלחתי אותם ברומא; וחזרנו בבית; הגענו בבית; ואני עמדתי לאליסנדריאה; וכי כתב המלך בסאווילה; הלכנו באלמריין, וכו'). (ב) חלוף מלות היחס (שאלו אל (-מן) החשמן; שאלו אותו (-ממנו) שילך; והיה מבשל אלי (-לי, בשבילי); נתתי את (-ל...) עבד-אלוהב עשרה דוקט; ואני מצטער ממנו (-עליו) למה יאמר...; תגרום עלי (-לי) רעה; בקשנו אליך (-לך, בשבילך) בית; תקנו אלי (-לי, בשבילי) מטה; עד שיקבל לי (-למעני) כל המכתבים; ותמתין אותו (-לו); כתבתי כתב אל המלך אל יד (-על ידי) גלח אחד; ושאל להם (-אותם); מדוע לא תנשא אותה עם (-תשיא... אל) זה הבחור, וכו'...). חלוף זה הבא מתוך חסר ידיעת הלשון, אינו, על-פי רוב, אלא חלוף היחס שאליו (הדטיב) ויחס הפעול (האקוזטיב). (ג) חסר שמוש ב"את" לשם סמון יחס הפעול, והשמוש במלת-שמוש זו ללא צרך במשפטים נומינטיביים. אפשר לאמר, שאין דוד הראובני משתמש לעולם במלת השמוש את לצרכה, ולעתים ישתמש בה ללא שום צרך (מכרתי

(*) ראה חוברת א' בכרך זה.

העבד; שכרו אלי הבית; שלחתי האנוס; נתן... החלוק שלי. והוציא המצה; ואת כל האנוסים... היו באים; ואת ההגמון מהעיר שלח אלי; ואת האנוסים הגדולים באו; ונתנו אל לבי מחשבות וכו'...). לעחים משמש את במקום ב..., ל..., מ... ד) שמוש בלתי נכון בה"ה הידיעה. כאן יש למנות כמה סוגי שגיאה: 1) במקרים שיש שם עצם עם שם תאר, תחסר ה"א הידיעה בשם התאר (למלך יהודי; נתן את השפחה שחורה; להחזיר את האנוסים יהודים וכו'). 2) בבוא שם עצם עם שם מספר, ניספת ה"א הידיעה לשם המספר, המוחלט או הסדורי, ולא לשם העצם (מן השנים שבטים; והשבעים זקנים; השני אריות; הדי' ראשים; הג' משרתי; ובא אלי השלישי משרת; וכו'). 3) ה"ה הידיעה ניספת לשם עצם גם בבואו בסמיכות, בין שהוא נסמך לשם עצם המצריך ה"א ידיעה (לסומך). בין שהוא נסמך לשם עצם פרטי (שלך המלך פורטוגאל; הבקשת המלך יוסף; חיל מאת המלך צרפת, וכו'). 4) ה"ה הידיעה באה גם בשמות-עצם שיש להם כנויים בסופם (עם נערה יפה מהשפחותיהן). 5) ה"א הידיעה באה בשם עצם סומך וגם בנסמך (הספר השקר וכו'). 6) חסר ה"א הידיעה במקום שהיא צריכה לבוא (ואפיפיר כעס גדול היה לו; וכו'). ה) שמוש בשם עצם נסמך כאלו היה נפרד. שגיאה זו, המצויה לרוב בספר, היא עקבית בהחלט ביחס לשם המספר (השנים מלכים; שנים עבדים; שנים בתים; שנים סוסים; שנים חדשים, שנים סוסים; בתים מעצים; השם מהגדול היה; וכו').

ו: 1) החלפת מלות השמוש מן ושל (וזה הבית הוא מאשה אחת; השם מהגדול היה; צמידים מן זהב); 2) השמוש במן במקום על, בין במלה מן, בין באית השמוש מ"ם, ניספת לשם עצם או עם כנויי-גוף (ואני מצטער ממנו; שאל אליהם מארץ הזאת; ואחר כן שאל... מן ארצי). ז) השמוש במלת-היחס על במקום אל או אותיות היחס למ"ד וביית (שבאו מים על המקוה; תגרום עלי רעה; ובאו לסטים על הדרך, וכו'). ח) השמוש בלמיד במקום בשביל, למען (תן לי הכתב ליד הנגיד; עד שיקבל לי כל המכתבים; אקבל לך מהאפיפיר; וכו').

ט) השמוש בהנה במקום פה, כאן (בהיות בני המלך הנה; תעמד הנה וחמתין, וכו').

י) השמוש במלות היחס בעד במקום אחרי, בענין ובמלת היחס בעבור במקום מפני (תלכו בעד העבד; בעד אהבתי; כי אני יודע בעבור מה שכעס; שלחתי בעד הסופר; תפסו אותו... בעד הנגף; לקחתי צער גדול בעבור זה, וכו').

י"א: 1) שם המספר אחד, אחת בא לפני שם העצם (והיה אז ברומא א' יהודי ממזר; ואני דברתי... כמו א' שעה; וכו'). 2) שם המספר אחד, אחת, מיותר ובא עם שמות עצם שאין בהם ה"א הידיעה (ויש נהר אחד; ונתן לי חמר אחד; והגעתי בעזה חוך בית אחד גדול; והיה אז ברומא א' יהודי; אל יד גלח אחד אנוס; והשבעים זקנים אמרו לי כיו... אמצא סמן אחד; וכו').

י"ב) החלפת המין בשמות עצם, מזכר לנקבה ומנקבה לזכר (שנים שעות; הלילה שעברה; בזה הפעם; פתח אחרת; בית אחרת; בזאת השבועה); הלילה הזאת מבורכת; בבית-הכנסת אשר היא בביתי; וכל הבתים פתוחות; המטה אשר היה ישן בו; כאות נפשה הטוב; במדבר הזאת; חנעתי לירושלים ונכנסתי בתוכו; ובכל מדינה הגעתי בו; וכו'). י"ג: 1) רבוי מוטעה של שמי-עצם, 2) שם תאר הבא ביחידות ללוות שם-עצם הבא ברבוי, בפרט ברבוי קבוצ, 3) צורה מוטעה של יחיד מתוך הרבים (המקום האל (= הוזה מן אלה!)), מחמקנה האל; המים הקרוב; ביצות ביצות; בכל שנים יום; ושמו הברזלים ברגלו; וכו').

י"ד) שמוש בלתי מספיק בכנויים בשמות עצם (אני ממתין העבד שלך; עם איש אחד יש לו חברים (= שחבריו) במצרים; העבד הזקן שלי; ורציתי לתת אליו בחרב שלו; נתן... החלוק שלי; וכו').

ט"ו) השמוש במלה איך במקום כי, ש... (תשוב איך הזקנה שלך מתה; תדע בברור איך אנחנו נוסעים ביום מחר; הם אומרים איך אתה נביא; אמר לי איך הוא חלם בלילה, איך הוא היה עושה; וכו').

ט"ז) חוסר דיוק בזמנים ובבנינים בשמוש הפועל (ויש נהר... יטבעו בו; אם תלך... ואסתעכב (= תתעכב); ואין טוב לי שאעמד (= לעמד); ויצאתי מהשמן החם הייתי כונס במטה; תנשא אותה (= תשיא); וכו'). י"ז) לא יש במקום אין (לא יש בהם איש! כי לא יש מלך בישראל, וכו').

כמעט כל השגיאות מראות על חוסר ידיעה, אבל העקביות שבהן הן אלה המתיחסות על מלות השמוש. הרשימה שהבאנו אינה כוללת אלא ראשי-פרקים, והמעין, אפילו במבחר שלנו בלבד, ימצא די חומר להסתכלות. ב. בנין המשפט. כבר הזכרתי, שהקטעים שהבאתי במבחר אינם, על פי רוב, משפטים שלמים. אבל גם קטעים אלה מספיקים למטרותנו, מכיון שבנידון זה אפשר לקחת כמעט כל משפט ומשפט שכמבחר כדוגמא, לא נחזור כאן על משפטים בודדים ונצטט מהם להלן, אגב באורנו. ג. ברבריות סמנטי, אסתפק כאן בדוגמאות מעטות מן המבחר

שלמעלה. נתוח סמנטי מדויק יראה ודאי, שרוב המלים הן בגדר ברבריוזם, אבל מכיון שהברבריוזמים הללו מרובים בספרות העברית המאוחרת, מוטב על-כן לקחת רק דברים שהם מחוץ לגדר ספק.

ועמדתי חולה; להעמידני בביתי, עמד במטה וכו'. עמד-שהה. עומד על - ממונה.

עמד מן - קום.

צעק על - כעס.

שלח לאחור - שלח בחזרה.

לקח כעס - התרגז.

נהג עם (אשה) - היה (למישהו) משאומתן עם (אשה).

עשה ברית מילה - מול.

עשה בן - ילד.

נתן הכאות - הכה.

חזר בדת - המיר דת.

שטן עם - פתח אל.

היה (למישהו) מחשבות גדולות - דאג (למשהו). הצטער.

הכה בדלת - דפק בדלת.

הרבה נפלא - הרבה מאד.

עשה מחילה - מחל.

השנה האחרת - השנה הבאה.

ראה (למישהו) - מצא (בשביל מישהו).

הלך נהפך - המצא באי-סדר, בסדר הפוך.

היה (למישהו) חולי גדול - היה חולה מאד.

כל שלשת סוגי השגיאות מביאים איתנו לידי הכרה. א) שהלשון העברית לא היתה לשוננו הטבעית של דוד הראובני, ב) שלשון אחרת, שחוקיה שונים מחוקי הלשון העברית, נמצאת ביסודם של דבריו. עלינו לברר, לפיכך, מה היתה לשוננו הטבעית של הראובני שעל-פיה יצאה עברית זו, המתורגמת, אשר בפיו.

הנסיון הראשון צריך להיות בהשוואה עם הלשון הערבית. הלא דבר הראובני ערבית, אף-על-פי שמדברי עצמו מתקבל הרושם שידעותיו בלשון זו לא היו יסודיות וגם לא ידע את הכתב הערבי. אבל, לדבריו, בא ממדינה ערבית. במצרים ובארץ-ישראל החפשו למושלמי. מה שחיב ידיעה בלשון. גם נוביאר נטה לסברה שהראובני היה יליד מצרים, אמנם בן למשפחה אשכנזית.

והנה, שגיאותיו של הראובני אינן מוכיחות לגמרי היותן ממקור ערבי. חוץ מהשמוש המוטעה במלות השמוש, שאינו לגמרי ברוח לשון ערב, הרינו מוצאים עוד כמה ראיות נכוחות:

(א) המלים שהראובני שגה במינן, הן בערבית בנות אותו המין שבועברית (בית, לילה, פתח וכו').

(ב) לא צריך היה לטעות בה"א הידיעה. חוקי סמן הידיעה בערבית (אַל־) הם, בדרך כלל, דומים לאלה שבועברית.

(ג) שמוש המוטעה במלות השמוש (היחס והקשור) אינו ברוח הלשון הערבית. השונה בכך מן העברית.

(ד) אין אנו מוצאים ערביזמים בברבריוזמים הכמנטיים. כערביזם ודאי אפשר לקבוע רק שתי מלים בכל הספר, וגם הללו אינן טעיסיות ללשון מתורגמת: המלה מדינה במשמע עיר והמלה זית במשמע שמן.

הראשונה רגילה בספרות העברית במובן זה. עוד מימי התלמוד, ובפרט מימי ההשפעה הערבית. גם זית יכול להיות קצור משמן זית, ויכול להיות שמלה זו דבקה בו באחת המדינות הערביות.

הערבית, אפוא, לא היתה לשונו של הראובני. מן ההכרח עלינו לחשוב על איזו משלש הקבוצות הציקריות בלשוניות האירופיות נמנית לשונו של הראובני: (א) הרומנית, (ב) הגרמנית או (ג) הסלבית.

מתוך סברה אנו נוטים לנסות ראשית כל באחת הלשוניות הרומניות. מתוך העובדה שהשתמש במלים רבות מאיטלקית – אם אכנס אנו תולים את הדבר בשהותו באיטליה – ומתוך שנראה שהבין פורטיגלית. ואולם, למען לא נצטרך להשוות את סגנון ספרו לכל אחת הלשוניות לחוד, ננסה להשוות את סגנון הראובני, לפי סדר שגיאותיו ושבושיו דלעיל, לחוקי כל אחת הלשוניות האלה. באופן כזה נגיע לידי מסקנה באופן אכטומטי לגמרי⁷.

השמוש הדקדוקי

(א) חלוף אותיות-היחס ב"ת וּלְמַד. חלוף זה אפשרי בכל הלשוניות הזורואירופיות. נשתמש בכמה מן הדוגמאות שהצגנו למעלה וננסה (7) משום סבות טכניות, אינני יכול לעמוד על פרטי הדברים, הספרות המדעית במקצוע הלשוניות ההורואירופיות כמעט שאינה נמצאת בארץ-ישראל. בלי מלונות אטימולוגיים וספרי דקדוק היספורי בני-סמך, או לדבר בשאלות אלו בודאות. אבל התקופה אינה רחוקה ביותר ועיקרי הדברים הם בענינים שלא חלו בהם שנויים כבירים. אמנם הבאתי דוגמאות בצורות לשון מורגניות, אבל רק במקרים שלא חל שנוי בלשון, או שהשנוי אינו נכר ביחס לענינים אלו. -- וראה A. Meillet et M. Cohen, Les langues de monde פאריז 1924, בכ"מ.

לתרגמן. אך ברומא: צרפתית j'irai á Rome (איטלקית per Roma אינו טפוסי לגמרי, במקרה הזה) רוסית поеду в Рим, אבל פולנית pojade do Rzyma, גרמנית nach Rom (או gen, מכאן באידיש קיין), אבל אנגלית I will go to Rome. — והלכתי בביתי בצרפתית á la maison, רוסית в дом (= домой), אבל פולנית do domu, גרמנית nach Hause או (במובן נכנס, כמו ברוסית) in das H., באנגלית אין כאן מלת שמוש. כתב המלך בטאווילה צרפתית cerire á T. (איטלקית גם כאן per), גרמנית nach או gen, אנגלית to, רוסית писать в, אבל פולנית do. אולם, תרגום המשפטים הבידדים אינו מספיק. עלינו לשים לב שכמעט בכל הלשונות האלה אפשרית ההחלפה בין שתי מלות יחס אלה, צרפתית á כשהמדובר הוא על הליכה לעיר נעשה en כמשדברים על הליכה לארץ, ועתים שמה á מתחלפת לא רק עם en אלא אפילו עם dans. בסלביה ההבדל דוא בעיקר דיאלקטי, והפילנית והרוסית אינן אלא דוגמאות בודדות. החליף היא יסודי וכללי בגרמנית כאן in מתחלף עם an, עם zu, עם nach (an Jemden—zu jem. ; in dieser Stunde ; zu dieser Stunde). (ב) חלופ מלות-היחס בעברית יכול להיות בהשפעת כל לשון זרה, מאחת הקבוצות. ננסה גם כאן לתרגם את המשפטים שהכאנו לדוגמא לכל אחת הקבוצות.

נתתי את במקום ל..., אינו יכול להיות בשום לשון מלבד בגרמנית, שבדיאלקטים שלה מעורבבים ihm (דטיב) עם ihn (אקזטיב), עד שבלשון היהודים נעשו לאחד: ihm גם לאת וגם לל... — שאר החלופים, מלבד אלה שהם סרוסים סתם, יכולים לבא גם מסלביה וגם מרומנית. (א) חוסר שמוש באת. שגיאה זו יכולה לבא מכל אחת הקבוצות. בסלביה אין שום סמן מיוחד לאקזטיב, אותו הדבר ברומנית. בגרמנית משנה סמן הידיעה בזכר בלבד (מן den-der), אבל השמוש באת במקום ב..., ל..., מ... — יכול להיות רק מגרמנית, משום נטית סמן הידיעה המשתנה רק מעט מנומינטיב לשאר היחסים. כך גם מתבאר „את“ בראש משפט נומינטיבי, שבא, כנראה, במקום „הזה“.

שגיאות בשמוש היא הידיעה: (1) העדר היא הידיעה בשם העצם יכול להיות בכל אחת הלשונות האמירות. בסלביה אין סמן הידיעה נוהג כלל. בגרמנית וברומנית יבא רק פעם אחת, או בשם העצם או בשם התאר המלווה אבל לא בשניהם; (2) היא הדין בהיא הידיעה במספר והעדרו בשם העצם; (3) היא הידיעה בשם עצם נסמן יכול להיות תרגום מגרמנית או מסלביה ולא מרומנית. ברומנית לא יתואר המשפט בלי מן (della, de, du)

הסומך. בפני השם הסומך. בסלביה אין מין אלאנטיה כנויית בשם הסומך. בגרמנית שתי הדרכים רגילות. אבל בסלביה, כאמור, אין סמוך ידיעה בנמצא, בכלל; 4) סמן-הידיעה לא יתואר עם כנוי הגוף בשום לשון, אלא יחד עם שם הגוף (los loros, les leurs, die ihrigen) וכי).

ד) שמוש בשם עצם נסמך כאלו היה נפרד, בפרט ביחס למספרים הוא ברוח כל הלשוניות. אבל בסלביה לא יתכן הדבר, בגלל היות למספר שנים, למשל, צירה מיוחדת בהתייחסו על בעלי-חי, וגם בגלל היות המספר נתון לשנויי נטיה יותר מאשר בגרמנית. וברומנית לגמרי לא.

ה) החלפת מן ושל יכולה להיות תולדת כל הלשוניות ההודו-אירופיות בהיות, דרך כלל, מלה אחת משמשת בהן לשני מושגים אלה, עם שנויי נטיה בלבד.

ו) החלוף על-א ל, אם אמנם יבואר בלשוניות הזרות. אבל הוא יכול להיות ערוב תחומין עברי גמור.

ז) השמוש בלמד במקום מ לא יתואר ברומנית, אבל אפשרי הוא בצורה דיאלקטית בגרמנית ובמקצת גם בסלביה. צורה זו רגילה לגמרי בלשון היהודית-האשכנזית עוד מדורות קדמונים.

ח) הֶנֶה במקום פ ה, כ אן, יתואר בכל אחת הלשוניות.

ט) השמוש המוטעה במלה בעד אינו מתישב בנקל גם על-פי הלשוניות הזרות.

י) שם המספר אחד לפני שם העצם הוא טבעי לכל הלשוניות. המספר אחד ללא צרך בכדי לסמן את חסר-הידיעה של שם העצם הוא ברוח הגרמנית והרומנית (uno, un, ein) וכדו', אנגלית a, אידיש א, כך גם גרמנית דיאלקטית).

י"א) החלפת המין. שעה היא ממין זכר בחלק הלשוניות הסלביות. לילה - נקבה בכל הלשוניות; פעם - זכר בסלביה, בינוני בגרמנית, פתח (במובן דלת) - נקבה בכל הלשוניות. בית - נקבה ברומנית, בינוני בגרמנית; שבע - נקבה בגרמנית וברומנית, וגם בחלק הלשוניות הסלביות; בית-כנסת - נקבה בכל הלשוניות; מדבר - נקבה בגרמנית ובסלביה; מדינה (-עיר) - זכר (או בינוני) רק בסלביה. אבל, מדינה-ארץ, זכר (או בינוני) בכל הלשוניות. כאן כדאי אולי להעיר שהמלים שמינן מתחלף בספר, פעמים זכר ופעמים נקבה מתאימות דרך כלל למלים שבגרמנית מינן הוא בינוני. בכלל, בדיאלקטים המדוברים שבגרמנית יש כמה חלופי-מין, ועל-כן קשה להכריע בדבר.

י"ב) היחיד או הרבים המוטעים. האל - במקום הזה

יוכל להיות תרגום מכל הלשונות. הדבר קרוב ביותר לגרמנית, משום שאין שם שנויי תנועות בין יחיד ורבים (dieser -- diese). ביצות – היא שגיאה, מתוך המשקל הרגיל ביצה – ביצות.

טיו) השמוש המופלג והמוטעה במלה איך יכול להיות תרגום מכל הלשונות (Comme jak-o, wie וכי).

י"ז) לאיש יכול להיות מתורגם מכל הלשונות.

כאמור, כל שגיאה ושגיאה לחוד יכולה למצא את תרוצה. מבלי שנחשב על תרגום מלשון הודו-אירופית, אבל בבוא כולן יחד הן מעידות על זרותן בעברית. וכמו שראינו, כל השגיאות היסודיות האלה אינן שגיאות הלשונות שהזכרנו או בחלק מהן.

הדבר יתברר יותר בברבריומים הסמנטיים, שחלק מהם הבאנו למעלה.

עמד במובן שהה – הוא שמוש גרמני וסלבי (stehen, stac) אבל יכול להיות גם רומני (Stationner).

עמד על – היות ממונה על משהו – הוא שמוש גרמני בלבד (über etwas bestellt sein).

עמד מן – קום, שמוש גרמני בעיקר (aufstehen von) גם בסלבית הפעל קום נוצר על-ידי הרחבת הפעל עמד. לא כן ברומנית!

צעק על – כעס, הוא שמוש גרמני (schreien auf jem.) – שלח לאחור – שלח בחזרה הוא שמוש גרמני (schicken zurück) וגם סלבי (nazad), שהמלה לאחור נשתמרה שם לגמרי.

לקח כעס – הוא שמוש סלבי ורומני (pris de colere, zlosc (kogo) bierze).

נהגעם (אשה) – היה (למישהו) משא ומתן של אהבים עם, (אשה) שמוש גרמני sich herumführen, במקצת גם ברומנית ובסלבית אבל בצורות נפוצות פחות.

עשה ברית מילה – כאן מתורגמת רק המלה עשה, כך מדברים היהודים ללשונותיהם: "עושים" ברית-מילה.

עשה בן – וולגריזם אפשרי בכל הלשונות.

נתן הכאות – הכה, אפשרי בכל הלשונות, טבעי בעיקר בגרמנית (Schläge geben).

חזר בדת – המיר דת. מזכיר שמוש גרמני (wieder kehren – חזר) או zurück-kehren קבל דת חדשה (sich bekehren) אפשר גם ברומנית, אבל בשמוש פחות טבעי.

היה (למישהו) מחשבות גדולות - שמוש גרמני (sich grosse Gedanken machen)

הרבה נפלא - שמוש אפשרי בכל הלשונות, נפלא-נורא, בשמוש של תארה-הפעל.

השנה האחרת-השנה הבאה, שמוש גרמני (das andere Jahr) ראה-בצא, שמוש גרמני.

הלך - נהפך שמוש גרמני (ging... verkehrt)

היה (למישהו) חולי גדול - שמוש אפשרי בכל הלשונות. כאן המקום לזון גם בבנין המשפט אצל הראובני. בנין המשפט בספרו של הראובני זר הוא בהחלט ללשון העברית בין שיש בו שגיאות בין שאין בו, עד שלפעמים סגנון הדברים מקשה את ההבנה, כאן נבחר משפטים אחרים, שסגנונם מראה בעיקר על לשון אחת ואינו מתישב באחרות⁽⁸⁾.
"וצוו לי אלך תחלה ברומא לפני האפיפיור..."

הצורה לפני כמעט שאינה מצויה במובן זה, בסלביה וברומנית הדבר אפשרי, אבל ברומנית לא יתכן אלך בלי אשר (ש...) לפני זה. לעומת זה המשפט הוא נכון לגמרי בגרמנית, בערך: und sie befahlen mir, ich soll zuerst in (= nach) Rom gehen, vor dem Papst... "והלכתי בבית החשמן... כי החשמנים האחרים באים לפני החשמן בביתו". בערך: und ich ging in das Haus des Kardinals,... denn die andren Kardinäle kommen vor dem Kardinal in sein Haus.

הדבר הזה יתואר גם ברומנית.

"והגעתי בעזה תוך בית אחד גדול" - המשפט לא יתואר כצורתו לא ברומנית ולא בסלביה, אבל בגרמנית, בערך: ich kam an in Gasa in ein grosses Haus.

"ואני עמדתי לאליסנדריאה עד..." - בנין המשפט יתואר בגרמנית וברומנית. אבל מכיון שברומנית אין לפעל "עמד" המובן "שהה", ובסלביה אין למד היחס, במקרה הזה, יכולה לבוא במקום ביית, יתואר הדבר בגרמנית בלבד, בערך: ich stand zu Alexandria bis... "והנוצרים היו צועקים עלי... שזה יוסף גנב לחם ויין לאנשי הספינה". גם קטעי משפט אלה, כצורתם, יתוארו בגרמנית

(8) גם כאן הוכרחתי לכלל ולא לעצור על פרטים רבים, בכרי שלא להכניס את ראשי בין ספקות. הצורות המודרניות שבהן אני משחשם בדוגמאות, הן כאלו שלא נתחדשו אלא חוקנו, בעיקר בעיני כתיב, שאין להם שיכות לכאן.

und die Christen hoben auf mich geschrien..., dass **בלבד, בערך:** dieser Joseph Brot und Wein der Schiffsmannschaft gestohlen. **...וכעסתי עם דון מיקיל... ורציתי לתת אליו בחרב שלו... וחזק ביי... ר' דניאל ולא הניחני לעשות..."** – הוא שוב **משפט שלא יחזיר בצורתו אלא בגרמנית, בערך:** und ich zankte mit D. M... und ich wollte ihm geben mit seinem Schwert... und R. D. hielt mich fest und liess mich nicht tun...

המסקנה מוסקת מאליה. סגנונו העברי המיוחד של דוד הראובני, על בן משפטי הזר, על שבויי הברברים ושגיאותיו הדקדוקיות, שאין לראות בהם מקרה בגלל התמדתם ובגלל עקביותם מראים בודאות גמורה על היות לשוננו הסכעית לשון אחרת ולא עברית. הסתכלות מיוחדת מעמידה אותנו על העובדה שלשוננו נושאת עליה חותם של צורות לשון הודו-אירופיות. בהביאנו בחשבון את המדינות המאוכלסות יהודים, עלינו לבחור באחת מלשונות הגרמניות, הסלביות או הרומניות, בדיוק יתר: בין גרמנית, אחת הלשונות הסלביות (לא פולנית ולא הלשונות הדרומיות, בולגרית או סרבית) או איטלקית, ספרדית-פורטוגלית. בהיות הרבה צורות לשוניות, בעיקר צורת המשפט, משותפות לכל הלשונות ההודו-אירופיות, קשה, מבחינה זו, להעמיד את הדבר על אמת מוחלטת בלי עזרת ההסקה ההגיונית. אם נעמיד את הדברים על רוב השגיאות, הרי הן לזכות הגרמנית והסלבית ולא לרומנית. מצד אחר, צריך להביא בחשבון שבמאה ה־15 לא נמצאו ישובי יהודים מדברים סלבית. משפטים רבים בספר באים כאלו להוכיח שהלשון המדוברת בפי הראובני היתה אחד מדיאלקטי היהודים (כגון, תעשה לי ברית־מילה, "אחך מחילה" היה לי בושה ממנו, ולא היה לו שום רחמנות על שום יהודי, שאלו אלי מחילה וכו') שמלים עבריות בודדות משמשות בו, שמות טכניים, של מושגי דת ורוח בעיקר. עוד פרט אחד מוכיח לנו היות דוד הראובני יהודי אשכנזי. הוא משחמש בספרו בפתגם חרוז אחד החוזר אצלו פעמים: **"כי הכעס – מסלק הדעת"**⁹. החרוז כעס – דעת, אפשרי רק בפי יהודי אשכנזי.

⁹ ע' 149 וע' 184.

בירור מושגים במונחי הנתוח

וריד = arteria, עורק = vena.

מהימים הקדמונים עד תקיפתו של הרוי⁽¹⁾ לא הבחינו ביותר בין עורקים ובין ורידים בתור מזרקי דם שונים, מפני שלא היה עוד מושג ברור ע"ד מחזור הדם. בקנון של איבן-סינא למשל אנו קוראים: „הדופק הוא תנועה מכלי הרוח, מחברת מהתקבצות והתפשטות להנהיג רוח בנשימה“⁽²⁾. לפי הבנת המלומדים בימים ההם אין הדופק מכיל דם אלא רוח ומטעם זה קשרו את דפיקת הדופק עם הנשימה. אפשר שלדעתם זו מצאו סמוכים בעובדה, שבשעת נתוח גוף מת של בהמה או של אדם מצאו שהדופק היה ריק, כלומר, צנור חלול⁽³⁾, בזמן שהדם מלא את העורקים (vena). מתוך הדברים האלה אפשר להסיק, שלדעתם ישנה רק שטה אחת של מזרקי-דם והיא שטת „העורקים“ וינות⁽⁴⁾ (venae), האוצרים בתוכם דם. מזרקי-הדם הדופקים שבלע"ז נקראים ארטריות (arteriae) מכילים את הרוח החיה.

עם התחדשות השפה העברית, ביחוד הרפואית, היה מורגש צורך בקביעת המונחים המתאימים למלים הלועזיות וינה, vena, וארטריה (arteria). קצנלסון⁽⁴⁾ טרם שחקר ודרש את דבר המונחים העבריים „וריד“ ו„עורק“, מנקודת מבט הסטורית או בלשנית, כנה את האַרטְרִיָה בשם „עורק“ ואת

---

(1) ויליאם הרוי (W. Harvey) בספרו ע"ד תנועת הדם (De motu Cordis) בשנת 1628 בסם את ידיעותינו ע"ד מחזור הדם.

(2) קאנון, א' ב' נ' א'.

(3) כפי ששיערו הרוח החיה נמצאת בצנור זה ועוזבת אותו אחרי המות.

(4) קצנלסון י. ל. בספרו „התלמוד וחכמת הרפואה“ דף 23 אומר: „עורקי הדם arteriae הנדולים והקטנים היוצאים מן הלב, נימי הדם... יתאחרו יחד לצנורים הנקראים בשם „ורידים“ venae“.

הַיִּוִּנָּה בשם "וִירִיד", מאז נתקבלו המונחים האלה בספרותנו החדשה כמעט⁶ מבלי כל ערעור⁶.

לדעתי הנחה זו אינה נכונה בהחלט לא רק מנקודת מבט לשונית אלא גם היסטורית. לפי דעתם של הקדמונים זורם הדם ב"עורקים", אלה הם מורק־הדם השטחיים שנראים בצבע כחלחל מבעד לעור ושנקראים בלע"ז "וינות", ולא עוד אלא שלפי מה שהיה מקובל בימים ההם הארטריות הכילו את הרוח החיה. מסבה זו יחסו להם שמות שונים כמו גידים, עורקים דופקים או סתם דופקים, וריד או שריין. המתרגם של איבן־סינא משתמש במלת ורידים בערבוביה. הוא קורא לורידיים עורקים, דופקים, שריינים או ורידים⁷.

אם נחקור את המקומות שהמלה וריד באה בפעם הראשונה בספרותנו נוכח לדעת שהכוונה לא היתה ל"וינה" אלא ל"ארטריה".

במשנה⁸ אנו קוראים: "השוחט אחד בעוף ושנים בבהמה שחיטתו כשרה ורובו של אחד כמוהו, ר' יהודה אומר עד שישחט את הוורידין". בתלמוד⁹ אנו מוצאים את הדברים האלה: "אמר רב חסדא, אמר רב ירמיהו בר פפא, השוחט צריך שיתן את הוורידין לתוך הכלי. איתמר נמי, אמר ר' אסי אמר ר' יוחנן וורידין צריך שיראו אויר כלי, בעא מניה ר' אסי מר' יוחנן, היה מקבל ונפחת שולי מזרק עד שלא הגיע דם לאויר מהו?¹⁰"; חבית שמונחת תחת הזינוק מים שבתוכה ושבווצה לה פסולין. צירף פיה

⁶ קאופמן וחבריו במלון אנגלי־עברי מכנים את הוינה בשם וריד, אלא שבמקום אחר דף 317 כותבים, וריד, עורק, ניד. ואת הארטריה בשם "עורק, ניד הרופק או ארטריה". יסטרוב, (M. Jastrov) בשלונו לתרגומים ולתלמוד בבלי, ירושלמי והספרות המדרשית קורא את הוריד the large blood vessel מורק הדם הגדול ואח"כ הוא מוסיף jugular vein, אולם אינו מביא כל ראיה מספיקה לדעה זו. אליעזר בן־יהודה כותב: וריד אחד מעורקי הצוואר. מלחי א. מקבל את האונחים האלה ואינו מוצא לנחון לתת את הדעות השונות או לכל הפחות להעיר, כפי שנוהג לעשות בהרבה מונחים.

⁶ קלנר א. וגרוס מ. ד. במלון השלם קוראים ל"עורק" vein ובמלה "וריד" neck vein.

⁷ קנון, ג', י"א, א'.

⁸ חולין ב' א'.

⁹ זבחים כ"ה, ע"א.

¹⁰ נפתחו שולי מזרק — הכוונה היא לוורידין — arteria — שמכילים בדפניהם שרירים יתר מהעורקים — vena — ולכן יכולים להתכווץ עד ליריד כך, שלא יגיע דם לאויר.

לזינוק מים שבתוכה פסולין ושבחוצה לה כשרין... חבית בעא מיניה
 'פשט ליה מזרק, אי אתה מודה במזרק שאי אפשר לו בלא זינוק' (11).

מתוך הקטע הזה אנו למדים שהדם היה מזנק כאשר היו שוחטים
 את הוורידין, כלומר שהדם היה נתז ממזרקי הדם. מהמדע הפיסיולוגי ידוע
 לנו, שזנוק הדם מצוי רק ב-ארטריות, מסבת הלחץ הגדול של
 פעולת הלב על הדם, מדת הלחץ שבה הדם מזנק מן הארטריה מגיע, אצל
 אדם בריא, באופן בינוני ללחץ של עמוד כספית בן 120 מילימטרים
 מעוקבים. מן הצד השני לחץ הדם בוינה הוא כה קטן, עד שאין בכוח
 לזנק אלא לקלח לאט לאט.

במקום אחר בתלמוד בוכה, אם צריך לשחוט את הקנה או
 את הושט, כדי לצאת ידי חובת שחיטה, "אומר ר' יהודה עד שישחוט
 את הושט ואת הוורידין משום דושט סמוך לוורידין" (12), הוורידין אם כן
 לא היו מזרקי דם שטחיים או דומים לשטחיים אלא די עמוקים על יד הושט,
 שנמצא מאחורי הגרגרת סמוך לעמוד השדרה, שם נמצאים מזרקי הדם
 הראשיים.

הרמב"ם בפרושו למשניות מבאר מה הם הוורידין. "הוורידין" הוא
 אומר "הן שני עורקים דופקים ונמשכים בצואר על שני צידי קנה הריאה" (13).
 מהתאור הזה מתברר לנו, שהרמב"ם התכוון ב"וורידין" אל שני מזרקי-הדם
 של הראש הידועים בתורת הנתוח בשם carotids או, מזרקי-הראש, ולא
 לעורקים jugular veins, כפי שרבים סברו עד הנה.

מהות הוורידין לא היתה די ברורה למפרשי המשנה, "ברטנורה" וקב-
 ונקי (14) אומרים שהוורידין הם כמין חוטים שעל שני צדי הקנה, "זרע ישראל" (15)
 מבאר גידי דם שעל המפרקת בעוף. לדעתי קלע הרמב"ם אל המטרה
 בבאורו. המתרגם של הקאנון משתמש במלת וריד בתור מזרק דם סתם:
 "הריאה מחוברת מחלקים, אחד מהם הקנה, והשני שריגי השריין הווריד
 והשלישי שריגי הווריד השרייני" (16), מתוך זה אנו רואים, שהמונח וריד לא
 היה קבוע, אם גם נניח שהמושג וריד היה ברור למתרגם.

מחבר המלון הערבי, קטר אלמוחיט' מבאר את המלה وريد וריד

(11) זבחים כה, ע"ב.

(12) חולין כ"ח, ע"א.

(13) הרמב"ם בפרושו למשניות, חולין פרק ב' רף כ"ו.

(14) פרושם למשניות, ברכות פ"ק ח'.

(15) שם, שם.

(16) קאנון ג', י"א, א'.

במלים האלה: *الوريد عرق في العنق. ويقال له حبل الوريد وهما وريدان*. "הוריד הוא עורק או מזרק דם בצואר, ונקרא חבל הוריד והם שני ורידים"¹⁷. בעוד שאת העורק הוא מתאר כדלקמן: *والعرق من السجر اصلاح عروق ومن البدن اورده التي يجري بها الدم*. "העורק מקורו מן העץ ועורקים בגוף הם מזרקים אשר הדם זורם בהם", לפי הביאורים האלה אין הבדל מחלט בין העורק ערק והוריד וריד ושניהם משמשים להביע אותו המושג, אלא שהורידים הם שנים ונמצאים בצואר. לדעתי השתמשו הערבים הקדמונים במלת *وريد* ביחס אל ורידי הראש *carotid* כפי שהרמב"ם, שחי בתקופת הזהר של הרפואה הערבית, הבין אותה, ובשביל המושג הכללי, "ארטריה—arteria" השתמשו הערבים במלת שריין *شريان*, שנכנסה לשפה העברית ע"י מתרגם ספר הקנון של איבן-סינא.

נלמן¹⁸) במלונז הארמי מכאר את המלה וורידין בתור *Schlagadern des Halses*, כלומר מזרקים דופקים בצואר. בזה הוא מצטרף לדעתו של הרמב"ם.

פרויס, בספרו הרפואה בתנ"ך ובתלמוד¹⁹) מכנה את שני הורידים שבצואר לא בתור *jugular vein* אלא *die Karotiden*. ז"א ארטריות של הראש. ובהערותיו למלת וריד הוא אומר: *Esist nicht klar wieso Kazenelson «die Karotiden» fur Venen halten kann*. אם כן גם דעתו של פרויס היא, שהורידים אינן "וינות" אלא "ארטריות". לפי דבריו²⁰) גם רש"י וגם דונש בן-לברט העירו, שהמלה הערבית *عرق* מכוונת בעקרה ל"וינה" ולא ל"ארטריה".

מכל ההוכחות האלה אנו למדים, שלרב דעות המומחים אין מן הנכון לקרוא ל"וינות" בשם "ורידין" אלא "עורקים". וצריך להשתמש במונח "ורידין" ל"ארטריות", לא רק לאלה של הראש, כפי שהערבים השתמשו אלא לכל שטת הארטריות.

יש ליחס את המלה וריד לצבע הדם הורד שהיה נתן ממזרקי דם אלה בשעת השחיטה, הדם ב"ארטריות" יש לו צבע ורוד מפני שאוצר כמות גדושה של חמצן, בעוד שהדם הנוזל ב"וינות" מכיל, באופן

¹⁷) קמר אלמוחית דף 3268.

¹⁸) דלמן, *Dalman, Aramaeisch-Neuhebraisches, Handwörterbuch*, הוצאת

קאופמן שנת 1922, דף 122.

¹⁹) פרויס, *Preuss J. Biblisch - Talmudische Medlzin*, הוצאה שניה, ברלין

1921, דף 117.

²⁰) פרויס — שם בהערה.

יחסי, כמות קטנה של חמצן. מן הצד השני הדם בוינות מחזיק כמות גדולה של דו-חמצנת הפחמן, הרכב ההמוגלובין שבכדורים האדומים של הדם עם דו-חמצנת הפחמן נותן לדם צבע שחרחר כהה או כחלחל, זהו צבע הדם שנמצא עפ"ר ב"וינות". מן הצד השני, הרכב ההמוגלובין עם חמצן יוצר תרכבת שצבעה אדום בהיר או ורד⁽²¹⁾, ומכאן שהשם "וריד" מתאים למלה, "ארטריה".

בתור מסקנה יש לומר, שעלינו לקרא ל"וינות" – "עורקים", ראשית – מפני שלדעת הקדמונים זורם הדם רק במזקי דם אלה, בשעה שבארטריות נמצאת רק רוח חיה, שנית-הסתעפות העורקים היא יותר גדולה מזו של הארטריות ולכן יותר מתאים השם "עורק" אל מזקי דם אלה, שדומים בהרבה אל שריגי העץ שהם מרובי הענפים ושנקראים בערבית عروق "עורקים". שלישית – הורידים נזכרים רק פעמים אחדות בספרות המשנית והתלמודית ובמקומות אלה נאמר שכאשר הורידין נשחטים הדם "מונק", כלומר נתן, רק הדם של ארטריות שנמצא תחת לחץ ידוע מונק ולא הדם ש"בוינות" במקום שהלחץ הוא נמוך מאד. רביעית-מפרשי המשנה מסכימים שהורידים הם מזקי דם דופקים בצואר, ז"א "ארטריות", חמישית – יש ליחס את המלה וריד ל"ארטריה" מפני שצבע הדם הזורם בכל הארטריות היא ורוד. מטעמים אלה יותר נכון לקרוא ל"וינה" – "עורק" ול"לארטריה" – וריד, להפך ממה שהיה מקובל עד הנה. בית-הבראות של שטראוס, ירושלים.

⁽²¹⁾ הוק Howk, Practical Physiological chemistry מהדורה שביעית, שנת 1921.

מונחי כלי הרתמה

1. רִתְמָה. Harness; harnachement; Geschirr; sbruya.

כל המכשירים המשמשים להכשרת הסוס וכו' לשאת את הרוכב ולמשוך בקרנות, לכוונו, לורזו, להשקיטו, לשמרו מעקיצות, מקור, מחום וגם לקשירתו, כגון המתג, הרסן, המושכות, הסמלון (צוארון), הטפטים, הכרים, השוט וכו' וכו' ערי 2. — ; Feingeschirr — (Trappings)

רתמת הסוס הטוב לרכיבה, בכלל רתמה מהודרת (במתגורסן עדין לבלום).

— עדי סוס עירוני = אברוקלים. ראה הלאה (בערבית כיום עדה = אכף

הסוס; ראה מלון צרפתי-ערבי של Belot).

I

הָאָכָף וְהַשִּׁכִּים לו

א. לפי ספרו של אבן אל עאום: „כתב אל פלחה“ כרך II, חלק 2,

צד 32–43 בתרגומו של J. J. Clément-Mullet פריז 1867.

הציורים של האוכף ורצועותיו הם לפי הספר הנ"ל; המונחים בערבית

ובצרפתית הם לפי הנ"ל, המונחים בעברית, רוסית, גרמנית ואנגלית נוספו

עלידי המחבר לפי הספרות המקצועית ולפי מלונים (*).

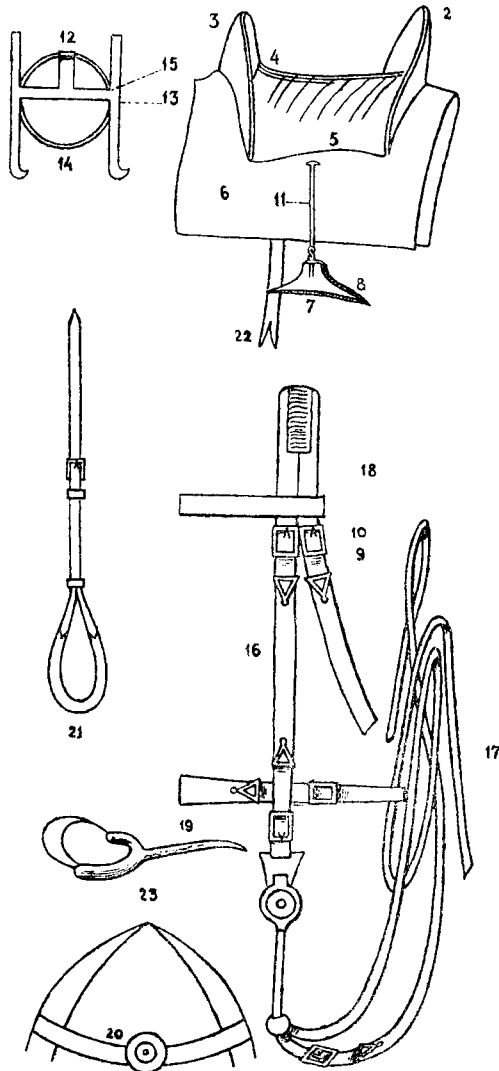

(*) הרוסית נמסרה באותיות לטיניות; המבטא הרך נסמן בפסיק על ראש האות

מימנו: oglobl'a = оглобля; bol' = болъ; sh = ш; j = я; tsh = (טשה) ч; shtsh = щ; kol'esso = колесо ss = בין שני קולות c; ts = ц; ya = я; yu = ю; yo = ъ

z = з; (kol'esso = kol'eco) ss = בין שני קולות c; ts = ц; ya = я; yu = ю; yo = ъ

1. האוכף ואביזריו בערבית וצרפתית

La selle	(סרג')	1. סרג
Le pommeau	(אלקרבוס אלמקדמה)	2. القربوس المقدمة
Le trousquin	(אלקרבוס אלמוחרה)	3. « الموحرة
Fond de selle	(בחר אס סרג')	4. بحر السرج
Un panneau de la selle	(דפה, דף)	5. دفة

La housse	(טראג'יה)	6. طراجة
L'étrier	(רכאב)	7. ركاب
Anneau qui recoit le pied	(חלק אר-רכאב)	8. حلق الركاب
La boucle	(אבזים)	9. ابريم
L'ardillon de la boucle	(שוך, סכה)	10. سوك
Courroie de l'étrier, étrivière	(זחמה)	11. زخمة
Le mors	(אללג'אם-אלסך)	12. اللجام-الفك
Canon de mors	(שכימה)	13. شكيمة
Lame d'attache du No. 15	(פאס)	14. فاس
Anneau-gourmette	(חלק אלפך - חכמה)	15. حلق الفك-حكمة
La bride	(לג'ם)	16. لجم
Les rênes	(ענאן)	17. حنان
Têtière	(עתאר)	18. عثار
Muserolle	(צמצאר)	19. صمصار
Bande du poitrail	(לבב)	20. لبب
Croupière	(חפר)	21. ثفر
La sangle	(חזאם)	21. حزام
Eperon	(מהמאז)	23. مہماز

הערה, המספרים מתאימים למספרים בעיור. המספר 1 חסר והוא מתייחס לכל הציור העליון הימני.

כאן נתנו השמות בערבית בכתיב עברי וערבי. התרגומים במלונים כיום משתנים, למשל panneau — לבארה; housse — גיל; וכן עוד הרבה מונחים (השווה מלון צרפתי-ערבי של Belot, בירות).

2. האוכף ואביזריו בעברית, רוסית, גרמנית, צרפתית ואנגלית (במקום תרגום חסר בא קו ארוך). המספרים הערביים החל ממספר 1 עד 23 מתאימים למספרים בציור א' (לפי הזמן של אבן אל עאום).

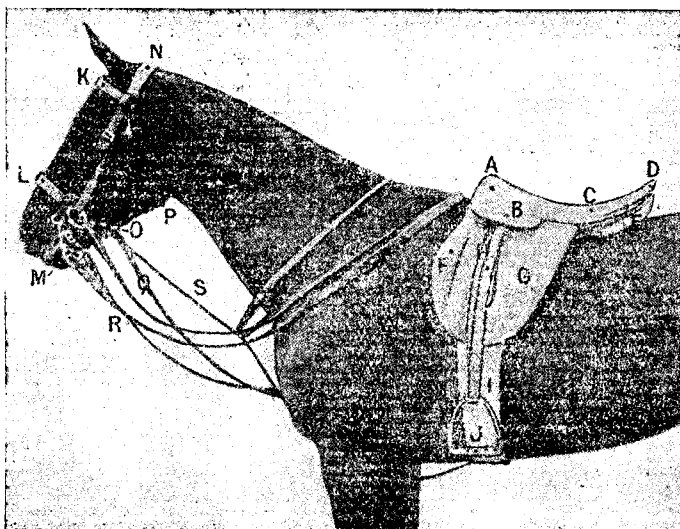
1. אכף, סורג — Saddle; selle: Sattel; s'edlo
(א) אָכְפִי. — המושב לרוכב על חמור או גמל.
(ב) סוּרְג. — המושב לרוכב על סוס.

הערה. לפי רש"י, ביצה ל"א 1: "כלי אומנות שעושים בו אוכפות וסרנות". בשפה המדוברת כל המושבים לרוכבים הם אוכפים, בין לסוס ובין לחמור ואפשר לחנית אכף — למושב גדול, איכוף — למושב קטן ("איכוף של בעל הבית").

- ג) סַרְגָּה - שים הסורג (האוכף) על גב הבהמה (פיל מסרג - פיל שיש עליו האכף).
2. גֶּבֶר, גֶּבֶר הָאֶפֶר, קֶשֶׁת קֶרְמִית, מִשְׁעָן מִקֶּדֶם, מִשְׁעָן קֶרְמִי - Pommel, front-arch; pommeau; Sattelknopf; shishka.
3. מִשְׁעָן אַחֲרִי, קֶשֶׁת אַחֲרִית, מִסְעָה - Cante, rear {arch; trousquin; - Hinterende, Hinterzwiesel; zadn'aya luka.
4. יָם הָאֶפֶר, מוֹשָׁב - Seat; fond de selle; Sitz; s'id'enyé.
5. דֶּף הָאֶפֶר, בִּנְיָ הָאֶפֶר - Flap; panneau de la selle; (Schweissblatt) - Sattelkissen; podushka.
6. שְׂמִיתָה - Pannels, sharbak, saddle-cloth; la housse; Schabracke, - Decke; tshaprak.
7. אֶרְבּוֹף, אֶרְבּוֹפּוֹת (רְכוּבוֹת) - Stirrup; értier; Steigbügel; strem'a - str'em'ena
8. מִשְׁוֹרֶת, טַבַּעַת הָאֶרְבּוֹב - Stirrup-iron; anneau (qui recoit le pied)
9. אֶבְזָם - Buckle; boucle; Schnalle; pr'ajka
10. סַבֵּת הָאֶבְזָם, עוֹמֵץ הַחֶבֶט (לְשׁוֹן הָאֶבְזָם) - Tongue; ardillon (de la - boucle); Dorn (der Schnalle, Zuuge); shpenëk.
11. בִּסְדֵי, בִּסְדֵי, רִצְעוֹת הָאֶרְבּוֹב - Stirrup-leather (-strap); courroie - de l'étrier, étrivière; Steigbügelriemen; putlishtsha.
12. מִתְגִּי, פִּי - Bit; le mors; Mundstück, (Gebiss); ud'ilo
13. שְׂבָמוֹת הַמִּתְגִּי, עֶקֶרֶב הַמִּתְגִּי, מַחְסוֹם - (Gag, garrote); canon du mors; Knebel, (Seitenteile); kl'ap.
14. פֶּסֶם (פֶּסֶם הַקֶּצֶף) - . lame d'attache du No. 15; (Schaumstege),
15. רִתוּקָה, טַבַּעַת הַמִּתְגִּי - . anneau-gourmette; (Kinnkette) —.,
16. רֶסֶן - Bridle; bride; Zügel; uzda
17. מוֹסָרוֹת (בְּפִי הָעֵנְלוֹנִים בִּא"י : מוֹשָׁכוֹת) - Reins; rênes; (Fahrleinen), — Zaum; wojja.
18. עֲטָרָה, עֲרִפְיָה - Poll piece; têteière; Nacken-(Kopf)-stück; zatilot, shniy r'em'en'
19. גִּזְמָה - Nose-band; muserole; Nasenstück; nagubn'ik
20. גִּבֵּב (חֲזִית) - (Breast-Plate); band du poitrail; Brustblattriemeu, - (Brustkoppel); (nashil'n'ik).
21. כְּפֻלָּה (עֲבוּזָה, תֵּפֶר, רִצְעוֹת הָעֲבוּז) - Crupper-strap; Croupière; - (Hinterzeug), Rückenschweifriemen; pachwi'.

22. חֶבֶק, חֲגוּרַת הָאֶפֶן—Sattelgurt; podpruga (Girth), belly-band; sangle;
 23. דְּרָבָן, דְּרָבָנוֹת — Spur; éperon; Sporn; shpori

ב. האוכף והשייכים לו לפי זמננו

ציור 2 (עדי סוס הרכיבה)

הערה כללית. שמות חלקי האוכף והרתמות משתנים בכל ארץ לחלקיה; השמות בגרמנית משתנים בחלקים השונים שבגרמניה ובאוסטריה; יש הבדל גדול בין השמות באנגליה הבריטית וארצות הברית ויש גם חלקים שונים ברתמות בארץ אחת שאינם בארץ השניה התרוממים כאן נתנו לפי ספרי-למוד ומלונים היותר מקובלים. שמות אחרים באנגלית בריטית לזקחו מרשימה שנתן לי בטובו הבסר מר ש. גרוזבסקי. הציור 2 הוא לפי ספרות צרפתית.

א. אֶפֶן. — שם כללי לכל האוכפים. ראה צד 159.

ב. כּוֹמֵן. — אֶפֶן לנשים — Side-saddle, (lady's—); selle de dames;
 Damensattel, Quersattel; damskoye s'edlo.

אוכף שהאשה יושבת עליו לא כדרך הגברים. כי אם בשתי רגליה על הצד השמאלי של הסוס וגבה מפנה לצד הימני של הסוס; רק רכובה אחת ומשורת אחת לכוּמֵן והרכבת שמה במשורת רק את רגלה השמאלית. (בזמן האחרון גם הנשים רוכבות כדרך הגברים).

A נָכֵר וכו' ראה ציור 1 מ. 2. —., —., Kopf des Sitzes

B דֶּפֶה (דֶּף קֶטֶן), ראה ציור 1 מ. 5. —., petit quartier; kleine Sattel- tasche; maloye krilo

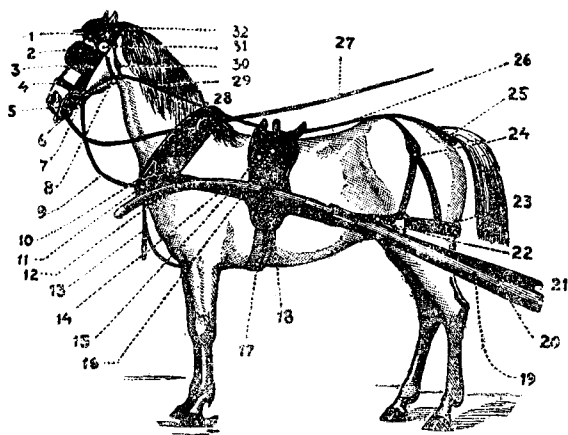
- C מושב, ראה ציור 1 מ. 4. Seat; siége
 D משען, ראה ציור 1 מ. 3. —, troussequin, —, zadn'aya luka
 E פר — Pad; panneau; Polster.
 F פָּרָם — Burr; bourrelet (avance); —, (wistup, per'ed).
 G דָּף גָּדוֹל (פָּנֶף גָּדוֹל) — Flap; grand quartier; grosse Satteltasche —
 Schweisblatt; bol'schoye krilo.
 H כֶּסֶד, כֶּסֶּכִּים, ראה ציור 1, 11 (רצועת הארכוף), —, étrivière —
 I חֶבֶק, תְּנוּכַת הָאֶפֶף, ראה צ. 1 מ. 22. Girth; sangle; —, —.
 J אָרְכּוֹף (רכובות), ראה צ. 1 מ. 7. —, étrier
 K מַצְחָה, צִיץ. Stirnriemen; Brow-band, head piece; frontal, frontail; —
 nalobn'ik
 רצועה על המצח העוברת מהתוברה השמאלית (תוברה ראה הלאה
 צ. 3, מ. 30), מקיפה את המצח ביסוד האזנים ושבה אל התוברה הימנית.
 L נֹסְמִיָה, תְּסִמָּה, —perenossye— (Nasenstük (-riemen); Nose-Band; muserolle;
 רצועה על אף הסוס מעל לנחיריו.
 M מֶתֶג, ראה צ. 1 מ. 12. מכשיר ברזל או חומר קשה אחר מצורות שונות,
 הנמצא בפי הסוס ואליו מחברים הרסן והמושכות (המוסרות) ומורכב הוא
 לפעמים מחלקים רבים.
 N עֲטָרָה, עֲרָפִיָה (ראה צ. 1 מ. 18) קְדָקְרָה, Poll piece; dessus de tête
 רצועה על העירוף מאחורי האזנים שיש לה צורות שונות ושמות שונים
 (ראה צ. 3, מ. 31).
 O רֶסֶנָה, — (רֶסֶנֶסֶן) — (Trense); (trenz'el); Curb-chain, (snaffle); filet;
 רסן קטן, מרצועה ומתג פשוט (בלי צלעות), שאליו מתחברות גם
 מוסרות מיוחדות שאינן נחזקות בידי הרוכב; רסנה זו ברתכות אחרות נקראת
 בשמות אחרים.
 P גֶּרְנָה, תַּת־גֶּרְנִית (גֶּרְנִיָּה), — (Throat lash); sous-gorge; Halsriemen;
 podborodye.
 רצועה היוצאת מהתוברה (ראה תוברה, ציור 3, מ. 30) עוברת תחת
 הגרון ומפריעה את הרסן לזוז קדימה.
 Q מוֹסְרוֹת הָרֶסֶנָה, — Curb-rains, (snaffle-reins); rênes de filet
 מוסרות מיוחדות הצמודות בטבעות אל הרסנה.
 R מוֹסְרוֹת הַמֶּתֶג, ראה צ. 1 מ. 17.
 S קַפְצָה (מְנִיָּה, מְרִטִּינְגֶל) בצורה צרפתית Martingal; martingale á la
 francaise: Sprungriemen.

רצועה הצמודה אל הסנטרה או אל המוסרות ועוברת בין הרגלים הקדמיות אל החבק ומחוברת גם אל הסמלון או אל הצוארון ומפריעה את הסוס להרים את ראשו או לנגח בראשו. (החלק שבין ידי הסוס נקרא גם קפצת-שוא fausse-martingale) ראה צ. 3 מ. 13.

II

רְתָמוֹת בְּהֵמוֹת הַמָּסֶע וְהַמָּשָׂא

א. רְתָמֵת סוּס הַמָּרְכָּבָה (לפי הרצונים הצרפתיים)

1. מַצָּחָה, צִיץ - ראה צ. 2 K.

2. מַסְנִינֹת (סנורים, משקפים) Blinkers, blinds; Oeillères; Scheuleder; naglazzn'iki

כַּעֲיֵן מַשְׁקָפִים מַעוּר (או גם מחומר אחר), על עיני הסוס כדי לשמרו מראות את הנעשה בצדי הדרכים ומפחד שוא.

3. רֶסֶן - ראה צ. 1 מ. 16.

רצועה הבאה מהתבורה דרך הנזמה אל המתג; ומשמש להנהגת הסוס ולכוונו והוא מרכב מחלקים רבים ואליו צמודות גם המוסרות.

4. נִזְמָה, חֲטָמְיָה. - ראה צ. 2 L.

5. מַתָּג - ראה צ. 2 M.

6. כְּתוּקִית - Curb chain, curb strap; gourmette; Kinkette; tzeptoshka שרשרת קטנה (לפעמים רצועה), מחוברת למתג משני צדיו ועוברת מתחת לסנטר.

7. לְחִיתָ, סְנִיטְרָה, (תִּתְּ-וֶקֶן, תִּתְּ-סְנִיטְרָה). — sous-barbe; Unterkinn-riemen; podborodok.

רצועה הצמודה בטבעת אל הנזמה וכו'.

8. גְּרָנָה, גְּרָנֶרֶת (תִּתְּ-גְּרָנִית) — ראה צ. 2, P.

9. קַפְצָה (מְנִיָּה, מְרִינָגל) — ראה צ. 2, S.

10. קָרֵן (עֶבֶר) הַסְּמָלֹן — attelle; Kummethorn; Kléshtshi

חלק מַעֵץ (לפַעֲמִים ממתכת) המאחד את קצות (ראשי) הסמלון מעל לחזה הסוס ואליו נקשרות המושכות.

11. סְמָלֹן. צִנְאוֹרֶן, עֶנֶק — Collar; collier; Kummet; chomut

חלק עקרי של רתמת סוס המשא, המורכב מהרבה חלקים שונים ומושם על צוואר הבהמה בהשענו על הכתפים ואליו מחוברות העבותות (המושכות) וקשורים היצולים (המוטות) ויתר החלקים ובעזרתו הסוס מושך את הקרנות וכו' ממקום למקום.

12. מוֹטוֹת (יִצּוּלִים) — Shafts, thills; brancards; Gabeldeichsel; oglobl'i
בדי עץ חזקים, לרוב ישרים, לפעמים עקומים בחלק שעל יד הצוואר; צמודים אל הסמלון, אל האוכפון ואל ידות אופני העגלה (או הכרכרה) הקדמיים. הערה. מוטות הכרכרה שנעשו בצורת האות כ נקראות קָפָה.

13. קַפְצִיָּה, סִנְחָה הָאֶפְסָר —, —, fausse martingale;

חלק האפסר העיבר מהסמלון אל החזה. קפצת שוא (ראה צ. 2, S. 14. מוֹשְׁכוֹת (עבותות העגלה) — Traces; traits; Stränge; postromki

רצועות חזקות המקשרות את הסמלון אל העגלה (הכרכרה) ובאות לפעמים גם בלי מוטות ובלי יצול, אבל הן אז עבות וחזקות (מעור, חבלים, שרשרות).

— עבותות העגלה. — מושכות מחבלים עבותים יחד בצדי העגלה במקום המוטות.

15. אֶפְסוֹן — (אֶפּוֹף) s'ed'elka (Handsattel, Tragkissen); sellette; —, כעין אוכף קטן על גב הסוס, חזק וצר עם חלל באמצעיתו, כדי שלא ילחץ על עצמות הגב והגבנון.

16. בְּתִפְיָה, גִּבַּת הָאֵיכוֹף; — (Tug? Ridge-band?); dossière; Tragriemen; tsherezs'ed'el'n'ik

רצועה חזקה מצומדת חזק אל האיכוף (אכפון) ואליה מחוברת הרצועה הנושאת את המוטות הנמצאות בעניבות שבקציתיה.

17. תִּבְקִי, בִּטְנָה (תִּתְּ-בִּטְנָה) — Girth, belly band; sous ventrière; Bauchgurt; podpruga, podbruschn'ik.

רצועה החיבקה את בטן הסוס ומחזיקה את האפסין (איכוף) צמוד היטב אל גופת הסוס ומחזקת את המוטות שמשני צדי הסוס (ראה מחגר).

18. נושא המומות, נושא היצול – Shaft keep, shaft-tugs; porte-brancard
עניבה בקצה הגבה שבתוכה נמצא היצול או המוט של הכרכרה.

19. מומות – ראה 12

20. מושכות (עבותות) – ראה 14.

21. אֶבֶק המושכות – Buckle; boucle de trait; Schnalle; pr'ajka

עניבה בקצה המושכות שבה נכנסים קצות הידות או האונים (הפלט).
ה ע ר ה. החרנום בלועזית הוא גם לאבום של מתכת וגם לאבק של עור.

22. מְעַצְרָת (עכווית), רצועת העצור, רצועת הנסיגה – Stop-chain (drag-chain, lockchain); reculoir, curroie de reculement; Hemmriemen; Hemmkette; naschil'n'ik.

מכשיר המאפשר לסוס לסגת אחור וגם להחזיק את העגלה במורד (לרוב זו היא עכוזה פשוטה בסוסים קלים).

23. עכוזה (חֶשֶׁב, אֶזוּר מְתִנִּים) – Breeching strap; avalorie; Hinterzeug; schl'eya

רצועה המצמדת אל האכפון ואל הכפלה ומקיפה את שוקי הסוס מאחוריו, מורכבת מהרבה חלקים (ונבה, דוקרן וכו').

24. דֹּקְרָן הַכְּפֵלָה (דֹּקְרָן הָעֶפְיוֹה) – (Forked strap); branche à fourche (de la croupière); Schweberriemen.

שתי רצועות מחוברות יחד (מאוחדות) אל הכפלה מלמעלה ואל העכוזה, כל אחת לחוד מלמטה (בצורת מולג דו־שנים – דוקרן).

א. רצועת הֶלְרֶד – Loin strap

השן של הדוקרן הקרובה אל הבטן;

ב. רצועת הָאֶחֶז – Quarter strap,

השן של הדוקרן הקרובה אל העכוז (אחור הסוס).

25. וְנָבָה – Crupper; curelon; Schwanzriemen; 'podchwostn'ik, paxw'i
חלק מהרצועות של העכוזה בצורת עניבה, שדרכה עובר הזנב והיא נמצאת תחת הזנב.

26. כְּפֵלָה – Back- and crupper strap; croupière; Rückenschweifriemen; dol'n'ik

רצועה מורכבת מחלקים רבים העוברת על גב העצה, מסתעפת לחלקיה ועוברת גם תחת הזנב (ראה עציה).

27. מוֹקְרוֹת – Driving reins, lines; guide, rênes; Fahrleine; wojji

רצועות ארוכות שהנהג מחזיק בידו כדי לכוון ולזרוז (לפעמים גם ליסר) את הסוס.

28. טבעת קרני הסמלון — (Driving rein turrett); anneau d'attelle; טבעת שדרכה עוברות המוסרות.

28a. סררה הקסן, קסן שוא —, fausse rênes; —, —, רצועה המאחדת את התוברת דרך הסמלון אל האכפון.

29. מצייר התוברת (יזקרת) —, panurge; —, —, רצועה המאחדת את הרסן-שוא אל החוברה ואל הקדקדה.

30. תוברת (פפתור, ענבה) — (Cockade, rosette); cocarde; Kokarde כעין לולאה או עניבה עגולה מעור המחברת הרבה רצועות וחלקי רתמות על הראש.

31. קרפיה, קרקה (קרקדה) — Neck piece, head stall; têtierre; Nacken-stük (Kopfstük); Izgolowyie.

רצועה מהתוברת השמאלית אל הימנית דרך הקדקדה, המסתעפת לשנים; גרגרת ולחיות (ראה לעיל 7, 8).

ב. נוספות ובאורים לרתמת סוסי המרכבות והרכיבה

קרקמה — שם כללי הכולל את כל האביזרים של רתום הסוס, הפרד וכו', והכשרתם להוציא לפעולה עבודה של רכיבה, נשיאת משא, של נהיגה, משיכה וכו'.

פרוט האבזרים

(חלוקת האביזרים של הרתמה לפי טמרותיהם לארבעה סגנונות):

1) סגנון השמירה (אביזרי ההגנה) —, harnais de protection. חלקים ברתמה שמטרתם לשמור על הבהמה מקור, חום, גשם, נקיפות, שפשופים, שריטות וכו'.

2) סגנון ההתקנה (אביזרי העצירה) —, harnais de contention. חלקים ברתמה שמטרתם החזקת הבהמה במקום קבוע, קישורה אל מקום רצוי, הפרעה לעזוב את מקומה וכו'.

3. סגנון העבודה (אביזרי הפעולה) —, harnais de travail. חלקים ברתמה שבהם מכוון הנהג את הבהמה, שבהם הבהמה מעבירה את התאמצותם על המשא וכו'.

4) סגנון הנסיגה (אביזרי הנסיגה) —, appareil de recul. חלקים ברתמה המרשים לבהמה לסגת אחור עם הקרון וגם להחזיק את העגלה במורדם.

1. מַנְגָּזוֹן הַשְּׂמִירָה.

(נהוג לרוב בסוסים אצילים יקרים)

1. טְפִיטוֹן Quarter sheet, (caparison, shabrack); couverture; Schab-racke (Fahrdecke); tshaptak, (pokriwalo, tshechol).

מכסה, שגדלו לערך 130 על 160 ס"מ לסוס בינוני ושמטרתו לשמור על הבהמה מקור; מוחזק ע"י חבקים (רצועות בטן) שלא יזח.

2. תָּבֵק, ראה צ. 3 מ. 17 — — —; — —; Roller; surfait;

רצועה המחזיקה את הטפיטון על גוף הסוס.

3. אֶפְרָיוֹן, (מַעֲמָה), — Horse cover, rug; caparacon; Regendecke, — Pferdedecke; Brezent.

כסוי של בד מדונג או מחודר צמג, שהוא אי־מדה (איננו נותן למים לחדור דרכו).

4. כּוּמָמָה גְּדוֹלָה — Hood, capuche; camail; Kapuze; Kopfschutzkappe; kapishon.

סנבוט גדול או כפה המכסה את הראש יחד עם הצוואר.

5. מְנַבֶּעֶת — (Hood), bonnet; Hut (Mütze); kolpak

מכשיר המכסה את גבחת הסוס.

6. שְׂבָכָה (מְצָחָה) — —, béguin; (Stirnnetz).

רשת או ארג המכסה את קצות הראש, או מצחה המגינה בקיץ מקרני השמש.

7. בְּרָבִיזוֹת — Knee-cap; genouillères; Kniestück; nakol'en'iki

מגינים על הברכים במקרה של נפילה או כריעה.

8. בְּרִיזוֹת (עֶרְקוֹבוֹת) — Hock caps; jarretières; Strümpfbänder; podwyazka

מגינים לקופצים שלא יחבלו ע"י דפיקות בקיר וכו'.

9. גָּרָבִים — Socks; bas; Socken; (tshulki)

10. פְּסִיקִיזוֹת (פְּלִגִּיזוֹת) — Bandages (flannels); flanelles.

פסי אריג צמר דליל המחזקים את חלקי הרגל התחתונים.

(הערה: הפסיקיה היא בגלל חגורה לכל אברי החמור, אפילו לבטן)

11. תֵּיק הַנֶּגֶב — Tail guard; fourreau de queue; Futterail; futl'ar

שק מיוחד לשמירת שערות זנב וסוס מנשירה, ביחוד בסוסים אצילים

וכו' וכו'

הערה: אין לפרט את כלי התשמיש לשמירת בריאות הסוס שחובבי סוסים

יכולים להמציא וכאן נתנו רק אחדים לדוגמא; וכדאי רק להזכיר את הבטניה —

מרובע בר על הבטן, והחזיה (שובנר) — כעין שבכה יפה משרוכים על החזה, להגן מעקיצות, בסוסי האפגנים.

2. אָ בִּיזְרִי הַעֲצִירָה

1. צווארון הקשירה — Neck strap; collier d'attache; (Halsband); osheyn'ik

רצועת עור חזקה סביב הצוואר עם טכעת בשביל הפרומביה.

5. חָבֵל, אָפְסֶר. — (קשור אל הצווארון) Halter, 'halter rope); longe; Leine (Halfter) n'edouzdok korda.

3. פְּרוֹמְבִּיָּה — (Halter rope); licol; Halfter; n'edouzdok.

חבל או רצועה לקשירת הסוס אל מקומו באורוה.

4. קוֹלֶר. — Siderods, sidestiks; collier á chapelets, collier á bois; (Holzhalsband); —.

מִין צווארון (סמלון) משני מקלות עץ עגולים וחלקים, מאוחדים וקשורים שמטרתם להפריע את הסוס להסב את ראשו כדי לנשוק בעדיו או בנופו או בתחבושת שעל פצעו וכו'.

5. מַקֵּל הַחֶבֶק —, bâton à surfait.

מקל עץ באורך לערך 120 ס"מ הקשור בקצהו האחד אל הפרומביה ובקצהו השני אל החבק וכזה הוא מפריע את הסוס להסב את צווארו.

6. כְּבִלֵי רֶגֶל, כְּבָלִים — Fether (fetter); entraves; Spannkette, Fessel; puti.

רצועות חזקות עם טבעות המשמשות לכבול את רגלי הבהמה (רגל אחת — שתיים או גם שלש — ארבע) שתעמוד על מקומה, שלא תברח מהמרעה וכו'.

(א) אָסוּרִים. — קוֹחִים לרגלים הקדמיות (לידים), אוֹיָקִים.

(ב) כְּבָקִים — קוֹחִים לרגלים האחוריות («ענו בכבל רגליו»).

(ג) כְּפָתִים (כְּפָת) — קוֹחִים לכל ארבע הרגלים (כופתים את הידים והרגלים יחד).

ד פָּקֶת — התר את הכבלים; פָּקֶת קוֹחַ — התר את הקוֹחִים.

7. בְּלִמָּז — Twitch, Cavesson, cavezon; cavçon; Kappzaum; kapzug.

פרומביה מיוחדת עם חלקי מתכת צמידים לנזמה שהם לוחצים על פני

הסוס העקשן ומכניעים אותו ומכוונים לרצון הנהג.

8. מֶחֱטָם (מְצִלֵּי הָאֵף). —, croisière de nez

שתי רצועות קטנות מצליבות זו את זו והן מצומדות למתג ולוחצות לרצון הנהג על האף של הסוס העקשן.

וכו' וכו'.

הערה. רבים חם המכשירים שמטרתם להחזיק, להשקיט, להפריע וכו' את הסוס בזמן הפרוול, הרפוי, הסרום, וכו' ובכל ארץ הם משתנים לצוריותיהם ולשמותיהם וכאן נתנו רק אחרים לדוגמה.

3. מְנַנֵּן הַעֲבֹדָה

המתג, המרכב מחלקים; הרסן, המרכב מחלקים שונים; 'אביזריו' של המתג או החלקים השייכים אליו, כגון: הקדקדה, המצחה, הגרנה (הגרגרת), המסנורים (המשקפים), המוסרות וכו' וכו' (ראה לעיל); הסמלון, הלבובה, צוארון הלבובה, סמלון לבובי, המושכות וכו'.

1. לְבֹבָה — Breast collar; bricole; Brustblatt; shleyka, l'amka.

חלק הרתמה הבא במקום הסמלון בזמן שאי-אפשר להשתמש בו מחמת פצעים וכו'; לבובה זו גם היא משמשת למשיכה, להעברת הכח של הבהמה על הקרון וכו' ומרכבת היא מחלקים אלו:

(א) קֶזָה — Breast girth; poitrail; Brustriemen; popers'ye (nagrudniy r'em'en).

רצועת עור רחבה ועבה על החזה בגובה הכתפיים;

(ב) עֶנֶק הַלְבֹבָה (צוארון הַלְבֹבָה) — Surcingle; surcou (dessue de cou).

רצועה העוברת מהחזה על הצוואר לפני הגבנון והיא מחזיקה את רצועת החזה בגובה הרצוי.

2. הָרְסָן

חלקיו העיקריים הם:

(א) מְחַנֵּר (אֶפְיֹדָה) — (Nape brace); monture; (Genickriemen); (zasheyek).

רצועה על העורף מאחורי האזניים, דומה לקדקדה ומתחלקת לשנים:

(אא) גֶרְנָה (גֶרְנָת), ראה ציור 3, 8; ציור 2 P.

(אב) לְחִיּוֹת —, montants.

שתי רצועות על לחיות הסוס שבקצותיהן צמודות טבעות בשם:

- , portes mors.   אג. נושאי הפתג —
מצחה (ציור 2, K), נזמה (ציור 2, L), סנטרה
(לחיה ציור 3, 7).
(ב) המוסרות (ציור 3, 27).

3. הפתג

I. צורותיו:

מתג מקשה (מברול אחד), מתג שרשתי (מחוליות רבות), מתג
דו חלקי (משני חצאים מאוחדים אחד רופף באמצע), מתג צמיגי
(מחומר אלסטי), מתג מקומר (באמצע הוא בולט בצורת קשת) וכו'
וכו', כי צורות רבות למתג, הכל לפי הארץ, השמוש וכו'.

II. חלקיו:

(Bridle bit); embouchure; Gebiss, Mundstück, udilo הפג (א)

חלקי הפגר:

1 קמור הלשון, ראה מתג מקומר—liberté Port mouth;
de langue.

2 צלעות הפגר—Canons, canon bit; canon de mors
(Stangengebiss).

הם שני החלקים של הפגר משני צדי הקמיר.

(ב) ענפי הפגר — Cheeks; branches,

חלקים שאליהם מחברים קצות הלחיות; ולהם מחברים
טבעות בשם:

1 נושאי המוסרות —, porte reine.

הן טבעות יפות מצורות שונות מחברות על ענפי הפגר

(ג) כתוקות, שלפעמים נוסף אליהן חלק בשם:

1 כתוקות שוא —, fausse gourmette

זהו חלק נוסף אל הרחוקה והוא גם מחובר אל
ענפי הפגר.

4. הרקנון — —. bridon.

זהו רסן שאין לו נזמה ורחוקה והפגר מרכב משני קטעים מאוחדים
ע"י פרק; רסן פשוט כזה משמש להובלת הסוס אל השוקת, לפרזול וכו';
המוסרות מחוברות אל הפגר.

4 מִנְּנָן הַנְּסִיגָה

ראה הלאה: מגננון הנסיגה ברמת בהמת הקרון.
הערה: מנגנון זה דיוש ביחור בעגלות נושאות משא ולכן בא פירושו בתאור הרתמות של סוסי הקרנות, בעור שהתיאורים למעלה מתייחסים יותר לסוסי הכרכרות והמרכבות.

ג. רְתֵמַת סוּסֵי הַקָּרְנוֹת

Drought harness; harnais de trait; Zugtiergeschirr—הקרן
הן הרתמות של הסוסים, הפרדים וכו' הרתומים בעגלות משא, בקרנות וכו' המשתנות מהרתמות של המרכבות בחזקן וגם בשנויים קטנים אחרים ומתחלקות גם הן לסוגים, כגון:

I. מְשִׁירֵי הַמְּשִׁיכָה —	—, appareil de tirage.
II. מְשִׁירֵי הַהֶשְׁעָנָה —	—, appareil de soutien.
III. מְשִׁירֵי הַנְּסִיגָה —	—, apparell de recule.

I. מְשִׁירֵי הַמְּשִׁיכָה

א. הַסְּמָלֹן, ראה ציור 3, מ. 11.

I. חלקיו.

1. צִלְעוֹת — (Wales); flancs (mamelles); Kummetskissen; —.

כעין כרים ממולאים חומר גמיש, הנשענים על כתפות הסוס.

2. קָרְנֵי הַסְּמָלֹן, ראה ציור 3, מ. 10.

Caps הקרנים נעשות לרוב מעץ, אבל ישנן גם ממתכת.

3. חֶסֶן בְּרָזֶל (זִינֶן) —, armature metallique

הם פסי ברזל המחזקים את חלקי הסמלון;

4. נֹן —, clef

כעין קרס המאחד את שתי הקרנות;

5. קָרֶם — (Driving rein turret); crochet

וו שעליו מונחות המושכות.

6. נֶקְרָה —, mortaise

חלל שבו נמצאת עניבת עור ובעניבה נמצא הקרס.

7. בּוּכִין —, billet

יתד עץ קטנה (בוכנה קטנה) המחזיקה את „שומרי הבוכינים“;

8. שׁוּמְרֵי הַבּוּכִינִים —, gardes billot

הם סרטי עור שאליהם צמוד הקרס;

9. בְּנָפִים —, expansions laterales

חלקים בולטים לצדדים מקשתות הסמלון;

—, anneau mobiles

10. טבעות נזוזות—

טבעות שדרכן עוברות המושכות;

—, housse

11. צפית נחושת—

מכסה מלמעלה על ראש הסמלון השומר את הכרים מימי גשמים
ש'א יחדרו אל תוכם, ועוד חלקים רבים קטנים המשתנים מאד הכל
לפי הארץ והמגמה, החלקים מן 1 עד 11 הם לפי הרצענים הצרפתיים

II. מיני הסמלונים:

סמלון רגיל, שחלקיו כנ"ל (11-1);

סמלון מתכת, שהקרנים הן לא מעץ כי אם ממתכת והסמלון ממולא
שערות או גם בלתי ממולא;

סמלון-לבובה, מכשיר מורכב מהיסודות של הסמלון ושל הלבובה.
סמלוני קש או אנאמון, שמשתמשים בהם במקרה של פצעים על הכתפים.
סמלוני אנגליה, אמריקה וכו', מצטיינים ביפים, קלותם וכו' ומשמשים
לכרכרות נוי, לזרכבות וכו'.

סמלוני ארטילריה (מושכי תותחים וכו'), סמלוני האומניבוטסים וכו'
המשתנים בחלקים שונים בהתאם למגמה.

הערה: אין מספר לצורות הסמלונים, כי כל בית חרושת מוציא צורה אחרת עם זכיו,
מיוחד לאיזה חלק; ביחוד מרובים הסמלונים המתפזרים, שעיי' ברגים, קרסים, רצועות, אבוסם
וים, פותחות וכו' אפשר להאריכם ולהרחיבם ועיי' זה להתאינם לכל כוס ולכל צורת צואר.

(סמלון מתפזר) — Adjusting collar); Stelkummet

ב. תלבובה — ראה צד 12 מנגנון העבודה מ. 1.

חלקיה: חזה, טבעות-לצמידת המושכות, מפרקתית ומושכות.

—, surcou

1. מפרקתית —

רצועה המחזיקה את הלבובה בגובה רצוי.

הערה: המושכות יכולות להיות שרשרתיות, חבליות או עוריות, אבל טובות הן הנמישות

(אלסטיות).

II. מְשִׁירֵי הַשָּׁעָה

מנגנון מורכב מאוכסון (איכוף), גבת האוכסון, חבק (בטנה), יצול, מחניה.

א) אָכְפּוֹן, המרכב מקשתות, פניון, גבות, בטנה;

(1) הקשתות, נעשות מעץ חזק;

Scope; liberté de dos

(2) פִּנְיוֹן —

חלל ריק בין הגבות כדי למנוע לחץ על העצמות.

(3) גְּבוֹת. הם דפים או כרים ממולאים היטב;

(4) בְּמָנָה, כַּעֲיֵן חֶבֶק המְחִזִּיק את האֶכָּף בַּעֲזֹר האֶבֶזֶם.

הַעֲרָה: לַפְעָמִים בַּמָּקוֹם הַאִיכוֹף (אוֹכְפוֹן) בֹּא חֶלֶק אַחֵר בָּשֵׁם:

(אא) אֶכְפִּיפּוֹן — mantelot,

זֶהוּ אֶכְפוֹן קֶטְנָטֵן שֶׁמִּשְׁנֵי צִדָּיו יֵשׁ לוֹ עֲנִיבוֹת לַהֲחֻזְקַת הַמוֹשְׁכוֹת וְהוּא נֶהוֹג בְּרַתְמוֹת זֹגִיּוֹת קְלוֹת לְטִיּוֹל.

(ב) יָצוֹל (רֹאה מוֹטוֹת) — Pole, beam, shaft; timon; Deichsel; dishlo

מוֹט אֶחָד (בֹּדֶד) בַּעֲגֵלָה זֹגִיּוֹת, שֶׁמִּשְׁנֵי צִדָּיו רְחוּמִים הַסּוֹסִים; בְּרֹאשׁוֹ עַל קֶרֶם מִיּוֹחַד נִמְצָא:

אֶזְזוֹן — Spring tree bar; volée; Schwengel, Wage;

waga (ortshik)

כַּפִּים עֵץ לְרוּחֵב הַיָּצוֹל שֶׁאֵלָיו רְחוּמִים הַסּוֹסִים (יֵכָל לַהֲקֵרֵא

גַּם פֶּלֶס אוֹ פֶּלְסוֹן), בִּאֲמַצְעֵיתוֹ טִבַּעַת וּבִשְׁנֵי קִצְוֵיתוֹ קֶרְסִים

(לַפְעָמִים עֲרֻשְׁרוֹת).

(ג) מְתַנְנִיָּה — surdos; Kreuzriemen

רִצּוּעָה אוֹ רִצּוּעוֹת הַבָּאוֹת בַּמָּקוֹם הָאֶכְפוֹן בְּסוֹסִים רְחוּמִים מִשְׁנֵי צִדֵּי הַיָּצוֹל וְרִצּוּעָה זֹו מֵאֲחָדָת אֶת שְׁתֵּי הַמוֹשְׁכוֹת.

III. מְכַשִּׁירֵי הַנְּסִינָה (מְנַגְנֹן הַנְּסִינָה)

מִנְגְּנוֹן שֶׁחֲלָקָיו הֵם: עֲכוּוּה, כִּנְפֵי הַעֲכוּוּה, שׁוּמְרֵי הַמִּתְנִים, עֲכוּוִית שְׂרֻשִׁית, כִּפְלֵה זִנְבָה.

(א) בְּנָפִי הָעֲכוּוּה — bras d'avaloire;

שְׁתֵּי רִצּוּעוֹת עוֹר חֻזְקוֹת.

(1) בְּנָפִי עֲלִיּוֹן — bras du haut;

זֶהוּ רִצּוּעָה הַעוֹבֶרֶת לְרוּחֵב מִתְנֵי הַסּוֹס;

(2) בְּנָפִי תַּחְתּוֹן — bras du bas (fessière)

רִצּוּעָה הַמְּקִיפָה בְּאוֹפֵן אֶפְקִי אֶת אַחֲרֵי הַסּוֹס.

(ב) שׁוּמְרֵי הַמִּתְנִים — garde flanc;

רֶקַע (נֶתַח) שֶׁל עוֹר עִם טִבַּעוֹת גְּדוּלוֹת.

(ג) עֲכוּוִיָּת — reculement

עֲכוּוּה פְּשוּטָה בְּסוֹסִים קְלִים, קְלָה מֵהַעֲכוּוּה הַרְגִּילָה;

(ד) שְׂרֻשִׁית — chainette

שְׂרֻשֶׁת קֶטְנָה הַעוֹבֶרֶת מֵרֹאשׁ הַיָּצוֹל אֶל תַּחַת הַסְּמִלּוֹן וְהִיא בֹּאָה בַּמָּקוֹם הַעֲכוּוּה.

ה. רִתְמַת בִּהְמוֹת מִשָּׂא.

—, Pack-harness; harnais pour le bât; רִתְמַת בִּהְמוֹת מִשָּׂא

Packtiergeschirr

מכשירי הסוסים, הפרדים, החמורים וכו' הנושאים את המשא על גבם.
 מרדעת—Pack-saddle; bât; Packsattel (Tragsattel); vyutshnoye sedlo
 אכף מיוחד (משוכלל בארצות אירופה) למשא על גב הבהמה, מרכב
 מקשות עץ, דפים ארכים עם חלל לחוליות הגב, או כרים עבים הקשורים
 בשני חבקים וברצועות חזה, בעכוזה, כפלה עם זנבה והמשא מונח על
 קרסים מיוחדים או על אלונקות או בסלים, רספקים וכו';

Litter; cacolets; Tragkorb (א) רִפְפָק —

אלונקה למרדעת; סל עם כרים בפנים.

ה. רתמת החמור (אצל הקדמונים).

מרדעת. ראה ד.

פג — המתג של החמור נקרא פג (בערבית פק).

אֶפְסָר, בא במקום הפרומביה (אפסר לחמור, פרומביה לסוס).

בִּית־פָּגִים — אפסר, חבל או רצועה בראש החמור להובלה או לקשירה
 (מחובר אל ופג).

סָרְג, מִסְרָף — הוא החבק ברתמת הסוס; חגורה המקיפה את בטן החמור
 ומחזיקה את האוכף במקומו.

הערה. לפי מפרשים אחרים גם לחמור "מתג" ולא "פג"; הפגים הם ה"עקרב ס" ומוה

פג ל"עקרי הסוס; פרומביה גם להמור (החבל שבו החמור קשור אל האבוס) והאפסר הוא חבל
 שני או שהפרומביה הוא המשך האפסר.

(1) פֶּרְמָבִּיָּה שְׁרָשְׁרִיתִית — (שרשרת ברזל) Halter chain; chaine de

licou; Halfterkette;

(2) פֶּרְמָבִּיָּה מִשְׁחִית. (מחבל דק) Halter cord; longe de licou;

Halfteleine;

(3) פֶּרְמָבִּיָּה חֲבִלִּית (מחבל עבה) Halter rope; Halfterstrick

III (א) רִתְמַת הַבֶּקֶר (השורים, הפרות וכו')

(1) עול — Yoke; joug; Joch; yarmo;

(2) צֶמֶד, עול זוגי—Double yoke; jougdouble; Doppeljoch; parnoye yarmo;

(3) גִּימֹן, עול קטן, עול יחירי — -, jouguet; Stirnjoch;

(4) עול הַקֶּדְקֶד — Nape yoke; joug de nuque; Genickjoch (Genick-

Doppeljoch); zatilotshtnoye yarmo,

עול צמדי המושם מאחורי הקרנים וברצועות הוא נקשר סביב הקרנים
(6) עול הגבנון (עול העורף) — Withers-yoke; joug de garrot;
Widerrüstyoch; Cholotshnoye yarmo.

עול צמדי המושם לפני הגבנון והוא נשען על הגבנון.
(6) עול פְּרָקִים — —, joug articule; Gliederioch.
זהו עול צמדי שאפשר להגדילו או להקטינו ועיי זה לקשור בו שורים
מגודל שונה.

עול הקדקד:

חלקיו:

(1) (צלחיות) שְׁקָצְרוֹרִיּוֹת) — ndentations; écuelles; Auschnitte;

הן נקרות עגולות בעול הכתאימות יקדקי השורים.
(2) שְׁרוֹךְ הָעוֹל — Leather strap; lanière; Riemen;

רצועת עור ארכה וצרה.
(3) פֶּר — Cushion, pad; coussin; Polster, Kissenunterlage;
podushka (nab'iwka)

מתחת לעץ שעל הקדקד.

(5) עֵיִן — Shaft hole; oeil; Deichselloch.

חור באמצע העול להעברת ראש היצול.

(6) טַבַּעֲתִים — Rings; deux anneaux; Ringe; kol'tza

שתי טבעות ליצול מעור או מברזל הבאות במקום ה.עין.
(7) יָתֵד מַתְכָּת — Split pin; cheville metallique; Jochnagel,
Vorstecknagel

יתד המחזיקה את היצול בעין.

עול הגבנון (עול העורף)

חלקיו:

(1) חֶבֶל — Cord; corde;

המחזיק את העול על הגבנון.

(2) קוֹרָה — קורות. Yoke beam; arbre du joug, bois; Krummholz,
Jochbalken, Korpfhölzer.

קורה לרוחב הצואר ובה שני חורים ליתדות; לרוב שתי קורות. אחת
למעלה ואחת למטה.

(3) יְתִידוֹת — Pegs; chevilles; (Seitenhölzer, Spillen), Zapfenstäbe;
מקלות בקצות הקורה; בעול יחיד יש ביתדות אלו חורים המאפשרים

הרמת הקורה התחתונה, קורת הצואר.

(4) קָרִים, למנוע פצעים;

(5) אֲזֻמָּנוֹת —, montahts; Zapfenstäbe;

שתי מסעדות דקות משני צדי הסמלון מזה ומזה; בעול זוגי.

(6) קַטְרָב, לפעמים קטרבים — Cross-piece; traverse; Schiene;

מוט עץ בעול בין שני ראשי השורים; בשני קטרבים היצול נמצא

בין שניהם.

(7) פִּין — Pin;

יחד המחזקת את חבלי העול אל הקיר ה.

— השיכים לרחמת הבקר:

1. מִלְקָד — Goad, ox goad; aiguillon, pique boeuf; Ochsenstachel;
rojon.

זהו מקל ארוך עם דרבן (מסמר חד) בקצהו לכוון בו את השורים;
(המקל לא היה מדויק במדתו):

2. מִרְדֵּעַ — מלמד שהמקל שלו (המוט) היה תמיד ובכל המקומות מאותה
המדה ולכן שמש למדידת שדות וכו'

III. (ב) רִתְמָה סְמִלּוֹנִית או לְבוּבִית לְבָקָר.

רִתְמוֹת אלו לְבָקָר, דומות כמעט לרִתְמוֹת של הסוס ונהוגות באילו
מקומות באירופה ובהן במקום הרסן באה בלמת, אבל הדבר נדיר הוא מאד.
1. בִּלְמָת, Twitch; caveçon;

מתג מיוחד ברִתְמָה סְמִלּוֹנִית לְבָקָר הבאה במקום הרסן.

IV. נוספות ל"רִתְמָה".

(א) אֶפְנֵי הָרְתוֹם:

— רְתוֹם סְמִלּוֹנִי — Collar harness; atelage au collier;

Kummetgeschirr

נהוג בסוסים ונדיר בשורים (ראה III ב.);

— רְתוֹם לְבוּבִי — Breast-collar harness; attelage à la bricole;

Brustblattgeschirr.

נהוג רק בסוסים;

— רְתוֹם בָּעוֹל — Yoke harness; attelage au joug; Jochgeschirr

(Jochbespannung)

נהוג רק בבקר.

(ב) אֶבְנֵי הָרְתוֹם:

- קָפָה, יצול, מוטות, עבותות (מושכות במקום היצול או המוטות)
 – מוֹט, – כל בד מהקפה.
 Thills carriage; limonière; Gabeldeichsel- – עֲגָלָה קָפִית
 wagen; woż s oglobl'ami
 ענלה בה שני מוטות לסוס אחד או לשלשה (אחד בין המוטות
 ושנים משני הצדדים)
 Thiller; limonier; Gabelpferd; koren'ik – סוֹס קָפִי
 הסוס הנרתם תמיד בין שני מוטות הקפה.
 – קָפָה פְּפֹלָה – יצול באמצע ומשני צדיו שני מוטות (עגלה שבה
 יצול וקפה).

ג) צורות הרתום:

1) בזוג.

- רְתוּם לְרוֹחֵב – (Rage-horsing) attelage de front;
 Reinhenbespannung
 זהו המנהג הרגיל ברתימת זוג, אחד בצד השני משני
 צדי היצול;
 – רְתוּם לְאַוֶּרֶךְ – (Filehorsing); attelage en file, en fleole,
 en tandem; Tandem (Liniebespannung) tzugom,
 nashpitz
 משני הסוסים אחד רתום ליצול (סוס היצול) והשני רתום
 לפניו והסוסים עושים „שורה“, רתום בשורה“.

סוֹס הַיֵּצוּל – Shaft-horse; timonier; Gabelpferd;
 dishel'nik

סוֹס רִאשׁוֹן, מְשֻׁבָּכִי – Leader, fore-horse; cheval de
 tête; Vorderpferd; Spitzenpferd; peredowaya loshad'

הערה. אופן רתום זה הוא יפה, אבל דורש רתמות אחרות, מוסרות ארוכות ומטותיות

יתרה מהנהג.

2) בשלישיה. Three horse team; aller à trois chevaux;
 Dreispännigfahren; troykoy.

– רְתוּם לְרוֹחֵב: א) שְׁלִישִׁיָּה רוֹסִית.

נהוגה ברוסיה, טרויקא: סוס אחד הילך בראש מורם בקפה בין שני
 מוטות המאחדים בעזר הקשת (דוגא) והוא רץ; שני הסוסים משני צדי

הקפה דוהרים בראש מרכן (מורד) בהיותם רתומים רופפים (לא מתוחים. כי אם חפשים ברתמותיהם).

Row, arch; Bogen; duga

— קשת —

ב. שְׁלִישִׁיה לַעֲבֹדָה.

נהוגה באכרות (בחרישה וכו') ובאומניבוסים ובדרכים מטוננות: שני סוסים משני צדי היצול, והשלישי רתום ע"י „אוזן" מיוחדת הצמודה לידיית האופן, או לפלס אחד גדול צמודים פלס זוגי לשני סוסים ואוזן לסוס אחד זוהי אֶזְנִיָּה משלשת

— רתום בְּמוֹסָף; (Vorspannpferd); attelage en abalète; (Additional horse)

זוג אחד משני צדי היצול ואחד לפני היצול (עליו לפעמים רוכב הנהג). הערה: סוס המוסף שלפני הצול נרתם לאוזן (פלסקטן) שבראש היצול והסוס נקרא אז סוס האוזן ושני הסוסים שמשני צדי היצול נקראים אז סוסי היצול; ומשלשת הסוסים ברתום לרחב התיכוני נקרא: עיקרי; השש"אלי: הנושא (עליו רוכב הנהג) הימני נקרא מְסָרֵק (כי בו נוהגים בעזרת השום מרתוק).

כתוקה — שרשרת המקשרת סיס אחד למשנהו כשנוסעים בשנים או שלשה סוסים ברוחב.

מפעולות ועד הלשון

מונחים לעבודות עץ *

עמ' 187

Holzbearbeitung	wood work	обработка дерева	1. עבוד העץ
Zimmermanns-	carpenters work	плотничные работы	2. נגרות בתיים
arbeiten			
Zimmermann	carpenter	плотник	3. נגר בתיים
Zimmern	to do carpenter's work	исполнять плотнич-	4. נגר בתיים
		ные работы	
Zimmerplatz	carpenter's yard	место производ-	5. מקצה לנגר בתיים
		ства плотничих работ	
das Holtz lagern	to stock the timber	складывать лес	6. חסן העץ, החסן
		штобелями	
das Holz kanten	to cant the trunk	кантовать лес или бревно	7. קצע העץ או הגזע
Rundholz	round timber	круглый лес	8. עגלי עצים
Bauholz	building timber	строеной лес	9. עצי בנין

עמ' 188

das Holz nach	to separate the	различать лес по	1. בדר עצים לפי עבי וארך
StärkeundLänge einteilen	timber by size and length	толщине и длине	
das Holz vermes-	to stack the	обмерить лес	2. מדר העצים
sen	timber		
das Holz stapeln	to stack the tim-	складывать лес	3. סדר, ערוך העצים
	ber	штабелями	.
den Block borken	to strip the log of its bark	снимать кору с бревна	4. הסר הקלפה של הקורה

* ראה "לשוננו" כרך ד', עמ' 303, חברי הועדה הם: ה. נ. ביאליק, א. כהן, א.

סמיט צקי, נ. שפרה'ס.

abschnüren	to shakl-line	наметить набой- ным шнуром	5. סִמֵּן בַּחוּם שֶׁל גֵּיר
Schnurschlag	lining out	отбивка набойным шнуром	6. נְקִיפַת הַחוּם
das Holz besch- lagen	to haw the timber	общелка бревен	7. קָצַע הָעֵצִים
das holz beilen	to trim the tim- ber with the hatchet	обрабатывать лес топором	8. גְּרִזּוֹן הָעֵצִים

עמ' 189

das Holz glätten	to planish the wood	обстругать лес	1. שִׁפָּה הָעֵץ
Kantholz	rectangular tim- ber	кантовый лес	2. עֵץ מְקָצָע
	cutting of the wood		פְּרִיטַת עֵצִים
das Holz schnei- den	to cut the wood	резать лес	4. פָּרַת, חֲטַב עֵצִים
Hirnholz	end grain of timber	торцовая поверхность	5. גֵּרֵעַ
Langholz	long cut wood	длиномерный лес	6. אֲרָכֵי עֵצִים
Spiegelholz	radial conversion	радиальный разрез	7. גֵּזֶר רַדִּיאָלִי
Sägebock	sawing trestle	козлы для пилки	8. הַמּוֹר שֶׁל נִסְרִים
Sägeblock	log	пильный лес	9. קוֹרֵת הַנִּסְיָרָה

עמ' 190

Der Sägeblock	the log to be wird an beiden Enden gelotet	оба конца пиль- наго леса пове- ряют отвесом	1. הַקּוֹרֶה נִבְדָּקָת בְּאַגַּד מִשְׁנֵי קְצוֹתֶיהָ
Sägegrube	saw pit	яма для пильщика	2. בּוֹר הַנִּסְיָרָה
Sägemühle	sawmill	лесопильный завод	3. מִסְרָה
Kreissäge	disc saw	круглая пила	4. מִסּוֹר עֵגֶל
Gattersäge	frame saw	пильный станок	4. מִסּוֹר שֶׁל מַלְבֵּן (מִסּוֹר לְהִבִּים)

Schrottsäge	pit saw	продольная пила	6. מסור השתי, מסור לוחות
Abschroten	to cross cut	распиливать лес продольной пилой	7. נסר שתי
besonders starkes Bauholz	extra thick timber		8. עצ"בִּנְנוֹן עָבִי עָבִים
Balken	beam	балка	9. קורה, קריש

עמ' 191

Ganzholzbalken	whole beam	бревно	1. קורה בת אחת בת שלמה, קורה שלמה
Halbholzbalken	half beam	половинник	2. קורה בת חצי קורת פלח
Kreuzholz	quarter timber	четверть бревна	3. קורה בת רבע קורת רבע
gewöhnlich star- kes Bauholz	timber of ordin- ary size	лес обикновенной толщины	4. עצ"בִּנְנוֹן בָּנִי עָבִי בִּינוֹנִי
Mittelbauholz	timber of middle length	жердняк	5. עצ"בִּנְנוֹן בָּנִי אָרֶךְ בִּינוֹנִי
Kleines Bauholz	ends	третьяк	6. עצ"בִּנְנוֹן קְצָרִים
Bohlstamm	stem for cutting	подтоварник	קורת נָסְרִים

עמ' 192

Lattstamm	stem fit for being cut into laths	пакатник	1. גָּזַע בָּדִים
Snittholz	sawn timber	пиленный материал	2. עֵץ מְנָסֵר, עצ"ב בִּנְנוֹן נְסוּרִים, נְסִירִים (יְחִיד נָסִיר)
Bohle	plank	толстая доска	3. עֵב (עָבִים)
Brett	board	доска	4. נָסֵר, לוח
Seitenbrett	outer plank	боковая доска	5. לוח יָרֵךְ
Kernbrett	middle plank	срединная доска	6. לוח תָּוֶךְ
Schalbrett	paling board	горбина (Schalen—	7. לוח, לוחים) לוח
Latte	lath	брусок	8. בָּד, לִבְזוֹ, פֶּס
Spalierlatte	espalier lath	шпалерник	9. בָּד עָרִים, בָּד סָרֵג

עמ' 188

Schale	slab	горбыль	1. לוח
Spaltbarkeit des Holzes	splitting property of wood	расколоть леса	2. בקיעות העץ
Spalten des Holzes	splitting of wood	колка леса	3. בקיע העץ
das Holz spalten	to split the wood	колоть лес	4. בקע העץ
Spaltkeil	splitting wedge	клин для раскалывания	5. יתד לבקיע
Spaltfuge	split	поверхность раскола	6. בקיע
Brennholz	fire wood	дровяной лес	7. עצידלק
windschiefes Holz	twisted timber	дерево покособившееся винтообразно	8. עץ ספמל
abfasen	to chamfer	скашивать	9. שפע

עמ' 194

abzwerchen	to plane timber across the grain	обрабатывать дерево поперек волокон	1. הקצות עץ הרך ערב, הקצות ערב
einstemmen	to mortise	врезать стамеской	2. חקק במססלת
aufpropfen	to graft up	наращивать	3. אחה
auslausen	to plug	забить клинья в щели между шипом и гнездом	4. גיח, גופף נקב, חורי, נקב במפלש, נקב מפה לפה
durchlochen	to bore through	продырявить	5. סמר (חוק) במסמרים
vernageln	to nail up	сколотить гвоздями	6. יתד
verkeilen	to wedge up	заклинить	7. סמן, צינן מחברות העצים (חוברות העצים)
die Verband-hölzer bezeichnen	to mark the timbers	снобдить меткой сращиваемые деревянные части	8. סמני המחברות, צינן החבור
Bundzeichen	jointing mark	метка на лицевой стороне	9. צינן (סמן) העצים במקצה של הנגר
die Hölzer auf die Zulage abbinden	to fit the timbers on the carpenter's yard	наметить на обвязке сращивание и сплотку	10.

עמ' 195

1. Bautischlerarbeiten joiner's work in building trade строительные работы גְּזִירָה בְּנִין
2. Schreiner joiner плотник גִּזְרַת בְּנִין
3. Bautischlerei joinery плотничные работы סִגְרָת בְּנִין
4. Holztafelung wains coting деревянная панель חֲפֹזֵי עֵץ, סָפֵן עֵץ
5. Die Tafelung to mount wains- составить панель סָפֵן מִלְבָּנוֹת
aus einzelnen cotilng from отдельных рам מִלְבָּנוֹת
Rahmen auf- separate frames
bauen
6. Zierleiste batten орнамент לְזִבֵּן
7. stäber to mould сделать отборку פְּרִכָּב
8. Kehlung channel mould- калёвка קֶעַר
ing
9. kehlen to channel калевать קֶעַר, קֶעַר

עמ' 196

1. Furnierte Arbeit veneering work фанерочные работы מְלֻאֲכֶת צִפּוּי
2. Furnier veneer фанерка צִפּוּי
3. Furnieren veneering наклеивание фанеры צִפּוּי, מַעֲשֵׂה צִפּוּי
4. furnieren to veneer наклеить фанеры צִפָּה
5. das Holz färben to dye the wood красить дерево צִבֵּעַ, צִבֵּעַ
6. die Färbung to imitate colour подделывать под цвет צִבֵּעַ כְּעֵין...
nachahmen
7. Vorrichtung zum apparatus for приспособление מְכַשִּׁיר לְצִבֵּיעַ
Färben von dyeing wood для крашения дерева עֵץ
Holz
8. Dampferzeuger steam generator паропроизводитель מְקַמֵּר
9. Dampfkasten steam tank паровой ящик בֵּית קִיטּוֹר
10. masern to vein навести узоры גִּיד
11. Maserholz veined wood узорчатое дерево עֵץ מְגִיד

עמ' 197

Maserung des Holzes	veining of wood	узорчатость древесины	1. גִּיד הָעֵץ (בנפרד)
Maservorrichtung	apparatus 'for vening wood	прибор для на- вождения узоров	2. מְכַשֵּׁר לְגִיד
Farbenspitzer	spray	брызгалка для краски	3. מוֹרֵק לְצִבֵּעַ
Walzpinsel	roller brush	вальцовая кисть	4. מְצַבֵּעַ גְּלִילִי
Trichter	funnel	воронка	5. מְשַׁפֵּךְ
Schleifen des Holzes	grinding wood	шлифование дерева	6. לְמוֹשֵׁה הָעֵץ
schleifen	to grind	шлифовать	7. לְמַשֵּׁ
Holzleifmaschine	machine for rubbing	шлифовальный станок	8. מְלַמְּשֵׁת

עמ' 198

sichdrehende Scheibe	rotating disc	вращающийся диск	1. הַסֵּקָה סוֹבֶבֶת
Tisch aus Eichenholz	disc in oak	дубовый стол	2. שֻׁלְחַן אֶלֶן
Trockenschliff	dry grinding	сухая шлифовка	3. לְמוֹשֵׁ בְּיָבֵשׁ
Vorschleifen	preliminary grinding	грубая шлифовка	4. לְמוֹשֵׁ גָם
mit glaspapier nachschleifen	to finish grinding with glass paper	подшлифовать стекляной бумагой	5. לְמַשֵּׁ בְּנִיר וְכוֹכִית
Schleiffilz	feet for grinding purposes	войлок для шлифовки	6. לְבָד לְמוֹשֵׁ
Schleifpulver	polishing powder	шлифовальный порошок	7. אֲבָקַת לְמוֹשֵׁ
Beizen des Holzes	staining of wood	травление дерева	8. תְּרִיבַת הָעֵץ
beizen	to stain	травить	9. צָרַב
unter Dampfdruck beizen	to stain the wood under steam pressure	травить дерево под давлением	10. צָרַב בְּלֶחָץ הַקִּיטוֹר

עמ' 199

Holzbeize	mordant used in staining wood	морилка	1. צָרֵב שֶׁל עֵץ
gebeiztes Holz	stained wood	травленое дерево	2. עֵץ צָרוּב
auftragen der Beizlösung	applying the mordant solution	нанесение раствора морилки	3. הַעֲלָה תְּמַסְתָּ צָרֵב
Die Beizlösung heiss auftragen	to apply the mordant solution in hot state	наносить раствор морилки в горячем состоянии	4. הַעֲלָה תְּמַסְתָּ צָרֵב פֶּשֶׁהִיא חֲמֵה
Wasserbeize	mordant based	водяная морилка	5. צָרֵב מַיִם
Katechbeize	catechu mordant	морилка из катеху	6. צָרֵב "קַטְחוּ"
Räucherbeize	mordant acting by smoke	курильная морилка	7. צָרֵב גִּמּוּר
Wachsbeize	mordant based on wax	восковая морилка	8. צָרֵב דּוֹנֵג
Wachsschicht	layer of wax	слой воска	9. שְׂכֵבֶת דּוֹנֵג
Terpentinbeize	mordant based on turpentine	скипидарная морилка	10. צָרֵב שֶׁל שֵׁרָף בָּסֵן (מַרְפָּנִין)
Spiritusbeize	mordant based on spirit	спиртовая морилка	11. צָרֵב כֹּהֵל

עמ' 200

Luftechtheit der Beize	endurance of the mordant against the influence of air	прочность 'морилки при атмосферных влияниях	1. עֲמִידוּת הַצָּרֵב בְּפָנֵי הַזָּוִיר
Die Beizung verschießt	the mordant fades	протравка теряет цвет	2. הַצָּרִיבָה הוֹלֶכֶת וְדוֹהָה
den Lack abbeizen	to treat the varnish by a mordant	вытравливание лаков	3. הַעֲבֵר הַלֶּכֶה סֶלֶק, מָרָק
Lackschicht	layer of varnish	слой лака	4. שְׂכֵבֶת לֶכֶה
Mahagoninachaktung	imitation of mahogany	подделать под красное дерево	5. בָּעֵין הוֹלְעָנָה

dolieren	to polish	полировать	6. מְרוֹם, מָרַם
Polieren	polishing	полировка	7. מְרוֹם
Grundpolieren	first polish	грунтовая полировка	8. מְרוֹם יְסוּד, מְרוֹם ראשון
Fertigpolieren	finishing polish	отделочная полировка	9. מְרוֹם גָּמָר
die politur mit-	to apply the	наводить политуру	10. הַעֲלָה הַמְרוֹם
tels Polierbal-	polish with a pad	полирование	בַּמְקַעַת הַמְרוֹם
len auftragen		тампоном	
die Politur durch	to filter the	фильтровать по-	11. סֶפֶן הַתְּמָרוֹם דֶּרֶךְ
Leinwand fil-	polishing liquid	литру через полотно	הַבֶּדֶר
tern	through linen		

עמ' 201

Politurschicht	layer of polish	слой политуры	1. שְׁכֶבֶת הַתְּמָרוֹם
mattieren	to depolish	наводить мат	2. עָמַם, עֲמָעַם, הָעַם
schadhafte Stel-	to close defective	замазать повреж-	3. סָתַם, סָתַם,
len vor dem	parts before	денные места	פְּנִימוֹת הָעֵץ
Färben ver-	colouring	перед окраской	לִפְנֵי הַצְבִּיעָה
schliessen			
teigartiger Zus-	paste-like state	тестообразное сос-	4. הָמָר בְּצִיק
tand des Kittes	of putty	тояние замазки	
den Kitt in die	to fill up the	шпаклевать	5. שָׁקַע הַחֹמֶר
Vertiefungen	einstreichen	fissurs with putty	בַּסְדָּקִים
Fussbodenkitt	putty for wooden	замазка для полиро-	6. הָמָר רִצָּפָה
	flooring	ванных изделий	
Kittmesser	putty knife	лопаточка для	7. כַּף הַחֹמֶר
		шпаклевки	
der Kitt erhärtet,	the putty hardens	замазка затверде-	8. הַחֹמֶר מִתְקַשֶּׁה
		вает	

עמ' 202

Haltbarmachung	preservation of	предохранение дере-	1. שְׁמור הָעֵץ
des Holzes	wood	ва от гниения	
die Widerstand-	to increase the	увеличить проч-	2. הַגְבָּרָה מִדּוֹת הָעֵץ
fähigkeit des	resistibility of	ность срубленного леса	
Holzeserhöhen	wood		

3. **עמידות בלתי** **סגולת של**
 Unbegrenzte unlimited dura- **העץ היבש**
 Haltbarkeit des biliry of dry **בטויר יבש**
 trockenen Hol- wood in dry
 zes in tricke- air **חום**
 ner luft **воздухе**
4. **אמצעי שמור לעץ**
 Mittel zur Halt- means of preserv- **דוחה**
 barmachung des Holz- ation **дохранения от гниения**
5. **יבוש העץ**
 Austrocknen des desiccation ofa **сушка дерева**
 Holz- wood
6. **קרת הקרי**
 die eiweissarti- to lixiviate the **выщелачивать белко-**
 gen Stoffe aus- albuminous **образные вещества**
 läugen substances **החלבון**

עמ' 203

1. **העבר הקרי**
 die eiweissarti- to transform the **перевести белкооб-**
 gen Stoffe in albuminous **разные вещества в**
 unlösliche Ver- substances **להרכבות בלתי**
 bindungen über- into insoluble **соединения**
 führen combination **נספסות**
2. **רווי העץ, הרותה**
 Tränken des impregnation of **пропитывание де-**
 Holzes wood **рева**
העץ
3. **רהי, הרותה העץ**
 tränken to impregnate **пропитать**
4. **רהי בקלחים**
 tränken mit impregnation **пропитывание со-**
 Salzen with salts **лями**
5. **כלוריד של אבץ**
 Zinkchlorid zinc chloride **хлористый цинк**
6. **קופרית נחשת**
 Kupfervitriol copper sulphate **медный купорос**
7. **כלוריד של נספסות**
 Quecksilberchlo- corrosive subli- **двуххлористая ртуть**
 rid mate
8. **רהי העץ בשמן, רשן העץ**
 Ölige Tränkung oily impregna- **пропитывание де-**
 des Holzes tion of wood **рева маслом**
9. **רהי העץ בצמרן**
 das Holz mit to impregnate **пропитывать де-**
 Teeröl tränken the wood with **рева каменноугольным маслом**
 tar oil

עמ' 204

1. עִמְרוֹן הַעֵץ   Tränkung mit impregnation   пропитывание камен-
Kreosot   with creosote   ноугольным маслом
2. עִמְרוֹן הַעֵץ   Holzteer   vegetable tar   древесный дёготь
3. עִמְרוֹן פֶּהֶם הוּם   Braunkohlenteer   tar from lignite   буроугольный дё-
goudron   готь
4. עִמְרוֹן פֶּהֶם אֶבֶן   Steinkohlenteer   coal tar   каменноугольный
дёготь
5. עִמְרוֹן גַּז   Gasteer   gas tar   газовый дёготь
6. עִמְרוֹן קֹקֶם   Kokereiteer   coke tar   коксовый дёготь
7. עִמְרוֹן הַכִּבְשָׁן   Hochofenteer   tar from the   доменный дёготь
high-furnace
8. עִמְרוֹן צִפְתָּה   Schieferteer   tar from the   сланцевый дёготь
lignite shiste
9. עִמְרוֹן שֶׁל קְבוּל   Torfteer   peat tar   торфяной дёготь
10. סֶנֶן הָעִמְרוֹן   den Teer filtern   to filter the tar   фильтровать дёготь
11. סֶנֶן הָעִמְרוֹן   Filterung   filtration   фильтрация
12. סֶלֶק הַמַּיִם   den Teer entwä-   to desiccate the tar   обезводить дёготь
sern   מִן הָעִמְרוֹן

עמ' 205

1. תּוֹלְדוֹת הָעִמְרוֹן   Teerderivat   derivate of tar   производные дёгтя
2. פֶּנוֹל   Phenol   phenol   феноль
3. שֶׁמֶן עִמְרוֹן   phenolhaltiges   tar oil contain-
Teeröl   ing phenol   הפחיתיק פֶּנוֹל
4. מְתֵכֶנֶת הַפֶּנוֹל   Phenolgehalt   percentage of   содержание фено-
des Teeröls   phenol in tar oil   лов в дёгте   שֶׁבְּשֶׁמֶן הָעִמְרוֹן
5. קַרְבּוֹלִינֵאום   Karbolineum   carbolineum   карболинеум
6. שֶׁמֶן קְרֵאוֹזוֹט   Kreosotöl   creozote oil   креозотовое масло
7. נִתֵּן הַרְגָּה בְּשֶׁמֶן קְרֵאוֹזוֹט   mit Kresotöl   impregnate with   пропитывать кре-
tränken   creozote   озотом
8. קְרֵאוֹזוֹט מְסֻחָרִי   Handelskreosot   commercial cre-   креозотимеющий-
zote   ся в продаже
9. קִיָּם הַעֵץ הַמְרֻגָּה   Lebensdauer des   life of creozoted   продолжительность

kreosotierten Holzes	wood	службы дерева пропитанного креозотом	10. קראוזוט
Kreosol	creosol	креозол	11. קראוזול
עמ' 206			
Leichtöl	light oil	лёгкое масло	1. שמן קל
Mittelöl	middle oil	среднее масло	2. שמן בינוני
Schweröl	heavy oil	тяжёлое масло	3. שמן כבד
Anthrazenöl	anthracene	антраценовое масло	4. שמן אנ־מֶרֶצֶנִי
Petroleum	petroleum	нефть	5. פֶּטְרוֹל
Prüfung des Teeröls	testing tar oil	испытание дёгтя	6. בְּחִינַת הָעֵמָרָן
das Bauholz vor dem Tränken bearbeiten	to work the timber before im- pregnation	обработать строе- вой лес перед проптыванием	7. עֲבַד הָעֵץ לִפְנֵי הַתְּרִיגָה
Tauchverfahren	dipping method	способ погружения	8. שִׁטַּת הַמְבִּילָה
das Holz in die Tränkflüssig- keit eintauchen	to dip the wood in the impreg- nation liquid	погрузить дерево в пропиточную жидкость	9. הַמְבִּיל הָעֵץ בַּמֶּרְוָה
עמ' 207			
das Holz saugt sich voll	the wood is sucking itself full	дерево пропиты- вается сполна	1. הָעֵץ בּוֹלֵעַ לְרִוְיָה
Einsaugen des Öls	sucking in oil	впитывание дерева	2. בְּלִיעַת הַשֶּׁמֶן
Durchdringbar- keit des Holzes	permiability of wood	способность дерева впитывать	3. בְּלִיעוֹת הָעֵץ
Oelaufnahme auf dem cbm. Holz	absortion of oil per cubic metre of wood	впитывание мас- ла на кубичес- кий метр дерева	4. בְּלִיעַת הַשֶּׁמֶן לְמִטְר עֵץ מְעַקֵּב-
Oelverteilung im Holz	distribution of oil within the wood	распределение масла в дереве	5. חֲלֻקַּת הַשֶּׁמֶן בָּעֵץ
Tränkungsdauer	impregnation time	продолжительность впитывания	6. מִשְׁךְ הַבְּלִיעָה

das Oel schwitzt the oil is exuding масло потеет .7. תשמן מדיח
aus

Tränkbehälter impregnating сосуд для пропитывани .8. פלי רווי
trough

fahrbare Druk- pneumatic trans-подвижной аппарат .9. מכשיר רווי על
lufttränkvorrich- portable im- для пневматичес- ידי לחץ אויר
tung pregnating кого способа про- המטלטל
apparatus питания

מונחי הכלים והתבשילים

א. כירה וכלי כירה

גרוף את הפירה (התנור)	entaschen	פירה, פירים	Herd
קסום -- כסה את שארית האש באפר		שחת הפירה - בו מכניסים עצים	
מלקטים	Feuerzange	פי הפירה - דרך בו גורפים את הכירה	
ספוח	Blasebalg	לוח הפירה	Herdplatte
מניף - ללכות בו את האש	Fächer	בית שפיתה - מקום בו ישפחו את	
הצובה	Dreifuss	הקדרות	
יעה	Kohlenschaufel	יוכת הפירה	Kessel
אספלה	Rost	תנור	Ofen
מדורה	Feuerstoss	תנור מטלטל	tragbarer Ofen
שפור	Bratspiess	מגון	Mankal
סירה	Brotschaufel	ערוך עצים	Holz anrichten
רה (aus dem Ofen heben)		הצת (בנפרוד), הקצר, הקלק	anzünden
בחלת (לוחשת, עוממת, כבה, בוערת)		הסק, הקצר	einheizen
פחם (פחמים) כבה		הסקה, הסק	Heizung
פחמיאבן	Steinkohlen	האחו (אש בעצים)	
רמץ - אפר חם		דיר עצים	Holzammer
אפר	Asche	גורי עצים	Holzscheite
מצשנה	Kamin, Schornstein	שקבים, קיסמין	Holzspäne
פית, נשן	Schornsteinfeger	לבה	anfachen
פית, נשן	Schornsteinfeger	חתה (באש)	schueren
סרי, קרה - משאר	Brannngeruch	שפות את הקדרה	anrichten

ב. בשול וכלי בשול

הרפת, רפת	aufsieden	סמבה, בית-מבשיל	Kueche
צלה	braten	סבה, סבחת	Koch, Köchin
צלי	Braten	מבשל, מבשלת	Koch, Köchin
צלי-אש (am Spiess)	Braten	מקח, מקחת	Konditor, Konditorin
צלי-קדרה (צליקדר)	Braten	מגרת	Reibeisen
קלה	rörsten	רסק, גרור (במגרת)	kleireinben
קלום-יצק מים רותחים על קמה או		בשל	kochen
בצק	abbruetten	סגן	schmorren, braten

Krug	כַּד	הַלֵּט (חַלְטִים) - חֲאָלְקֵעַם
Kanne	קוֹמְקוֹם	מְלֹזֶג-נוֹצֶת-עוֹף או שְׁעוֹרוֹת בַּהֶמָּה
יד-הַקוֹמְקוֹם, וְרַבּוּבִית		ברוֹתחִין abbruehen
Krug	קִיתוֹן	קְבוּשׁ marinieren
Krueglein	פֶּדֶי, פֶּדִין	שְׁפּוּעַ (שְׁפַע הַנּוֹיֵד, שְׁפַעַה הַקִּדְרָה)
Henkel	אֵין	überlaufen auslaufen
Krug	קֶנְקֶן-כַּד גְּדוֹל לְמִשְׁקִין	דֵּלִי Eimer
Flasche	בִּקְבוּק	הֶבֶית Fass
Tiegel, Sloy	צִנְנָת	מֶלֶא, דֵּלֶה, שְׂאוּב
אֲנָטֶל-כָּלִי לְמִילֵת-יָדִים		עָרָה, הָרִיק, יָצַק, שְׁפָךְ, שְׁפָה
Samovar	מִתֵּם	מִשְׁאֲבָה Pumpe
צִלְחֹנִית - כָּלִי לְרַפּוּאוֹת או לְבִשְׁמִים		עֵבִיט (שֶׁל שׁוֹפְכִין), Ausgusseimer
Fläschchen		Spuelichteimer
נִגִּית-כָּלִי נַחוּשֶׁת גְּדוֹל לְכַבּוֹס, פִּיילִי		שׁוֹפְכִין, שְׁפָכִין, שְׁפָכִית Spuelicht
Waschwanne		חֲמִין-הַמֵּאכִלִּים הַטְּמוּנִים לְכַבּוֹד שַׁבָּת
מִכְתָּשׁ (גְּדוֹל), מִכְתָּשֶׁת (קִטְנָה), מְדוּכָה		חֲמֵן, הַטְּמֵן אֶת הַחֲמִין
Moerser (גְּדוֹלָה)		מִים רוֹתְחִים, חֲמִים, צִנְנִים, פּוֹשְׂרִים
מְדוּךְ (גְּדוֹל) עָלֵי Stoessel		siedendes, warmes, kaltes, laues
zerstoessen	כָּתוּשׁ - דּוֹךְ בַּמִּכְתָּשֶׁת	Wasser
	בָּלֹז - עֵרַב קֶמַח בָּמִים	הֶחֱם, הֶחֱם Wärmer
	בָּלָה, בָּלִילָה	מִסְנֶנֶת (= מְסַנֶּנֶת) Seiher
	גָּבַל: גְּבֹל - תַּחִילַת לִישָׁה	סֵינֵן seiher
	גָּבַל Kneter	קוֹפִיץ Hackmesser
	לוֹשׁ kneten	צָרְצוֹר-כַּד שֶׁל חֶרֶס שִׁישׁ בּוֹ מִסְנַנֶּת
	לִישָׁה Kneten	שֶׁל חֶרֶס בִּפְּנֵי או סְמוּךְ לִפְּנֵי
עֶסֶה - שֶׁם עֵצִים לְמַה שֶׁאֵדָם לֹשׁ בִּבְת אַחַת		מִפִּי, טְפִיזֹת-בִּקְבוּק שִׁפּוֹ עֲשׂוֹי לְמַטְפָּן
בִּצֵּק - שֶׁם הַחֲמֵר Teig		סִיר - שֶׁל מַתְכַּת Topf
גִּלְגֹּל - עֶסֶה בַּקֶּמַח בְּסוּף הַלִּישָׁה -		סִיר הַמַּעֲלוֹת (בִּיאֲלִיק) Speisträger
	rollen, walken	מְקוֹד (בִּיאֲלִיק) גִּלְגַּל לְנֶקֶד מִצּוֹת
קִטְפָּה, קִטּוּף - מִשְׁחֵת-הָעֶסֶה בָּמִים, כְּשֶׁמֶן		קִדְרָה - שֶׁל חֶרֶס Torf
	או בְּמִי־בִיצִים	אֶלְפֶס, לֶפֶס, לֶפֶס Casserole
עֲרֻבָה, מִשְׁאֲרֵת Backtrog		מִשְׁרֵת, מִסְרֵת Pfanne
מִקְרָצֶת - חֲתִיכָה שֶׁל כֶּצֶק שֶׁנִּקְרָצָה מִן		מִחְבֵּת (צִפָּה) Bratpfane
הָעֶסֶה Teigstück		מִחְבֵּשֶׁת (עֲמוּקָה) Bratpfane

חֲלֶה (חלות) - לחם לבן, ביהוד של שבת
 סֶלֶת (Brösel) Feinmehl, Griess
 סֶלֶת feirsieben, Feinmehl sieben,
 Gries bereiten
 אָפֶה backen
 אֹפֶה Bäcker
 בֵּית מֶאֱפֶה Bäckerei
 לֶחֶמְנִית, גְּלוֹסְקָא Brötchen
 מִצֵּה - של פסח
 עֹנָה קוכֵעַן
 כַּעֲךְ בִּינֵעַל
 שְׁהָרֹן Kipfel, Höruchen
 רִקִּיק - קיכֵעַל
 רְבוּךְ - הרִבֵּךְ (מִנֵּן בִּשְׁמֵן רוֹחֵחַ)
 חֲרוּךְ - הִסִּיר אֶת הַשְּׁעֵרוֹת בֶּאֱשׁ
 הֶבֶה - הֶעֱבִיר עוֹף אוֹ פִּירֹת בֶּאֱשׁ
 כְּתֵר בֶּשֶׂר (לִנְתָחִים) kleinschneiden
 שָׂרָה - בֶּשֶׂר בְּמִים
 מְלֹחַ Salzen
 מְלִיחָה Salzen
 מְכַבֵּר מְלִיחָה; מִסְרֵי מְרֹדֶה, סִלִּי שֶׁל
 מְלִיחָה -- כְּלִי לְמִלְחַת בֶּשֶׂר
 שְׂחֹק מֶלֶח Salz mahlen,
 שְׂרִיָּה - שֶׁל בֶּשֶׂר בְּמִים כְּרִין
 כְּלִי-שְׂרִיָּה
 צִיר - שֶׁל בֶּשֶׂר הַיּוֹצֵא אַחֲרֵי הַמְּלִיחָה
 צְמוֹת - הַצְמַתַּת בֶּשֶׂר בְּחֹמֶץ pöckeln
 מֶתֶל - מִים הַיּוֹצֵאִים מִן הַפְּרוֹת
 עֲסִים - מֵהֶל פְּרוֹת מְרוֹקֶה, מִתּוֹקֵן בְּסוּכֵר
 Fruchtsaft
 מִשְׁרָה שֶׁל פְּרוֹת Konfitur, Schervet
 נִפֵּץ הַמֶּלֶח מֵעַל הַבֶּשֶׂר Abschütteln

קֶרֶץ - סִכִּין שֶׁל נְתִימִין Bäckerspatel
 שְׂאוֹר {
 חֶמֶץ, מִתְמַצֵּת Sauerteig
 תִּפּוֹחַ aufgehen
 לְמוֹשׁ - מְשׁוֹחַ הַבֶּצֶק בְּמִים קְרִים
 Abschrecken
 בֶּצֶק הַחֲרֹשׁ - בֶּצֶק שֶׁנִּתְקַשֶּׁה
 הֶכְסִיפוּ פָּנָי - הַבֶּצֶק
 מְצֻרֹךְ, Walkerholz, Nudelholz
 עֲרוּךְ (בֶּצֶק) walkern
 דָּף, מְכַלֵּת-עֲרִיקָה, דָּף שֶׁל נְתִימִין
 Walkerbrett
 קָרְמוּ פָּנָי הַלֶּחֶם
 רָדָה (פָּת) Aus d. Ofen heben
 קְרוּם הַלֶּחֶם
 נֶפֶחַ (לִקְמַח) Sieb {
 כְּבִרְהָ (לְטֵרֵינִידֵּן)
 נֶפֶחַ {
 כְּבוֹר sieben {
 הַרְקָד
 כֹּדֵד בֶּצֶק walkern
 רִדֵּד - אֶבְלַעַטֵּל טֵיין Teigblatt
 הֶסְפֵּג - טְבוּל בְּמִים אוֹ בְּמֶלֶח
 כְּבֵר Broulaib
 בְּרוֹסְקָה Brotschnitte
 כְּפָרוֹת נוֹשְׁבוֹת - שֶׁנִּדְבְּקוּ בֶּאֱפִיה
 בִּצֵּעַ Anbrechen
 כְּרוּם Kleinbrechen
 כָּרַר {
 כְּתוֹת krümeln, zerbröckeln {
 כְּרִכָּר
 כְּרוּרִים Brotktumen, Brotbrocken, {
 כְּתִים Krumen {

עצב, סרט, חגים, פחוש
קפה - (ביאליק) הסך, הוזהמה מעל פני
התבשיל בשעת כשולו.
מקפה (ביאליק) הכף המסירה את הוזהמה
מעל פני התבשיל.
פנור - כף גדולה.
קפי קפי - (ביאליק) זוהמת התבשיל הצומה
למעלה בשעת רתיחה.
בזוק (מלה או חול)
מסוק, מוז
בול (של מלה) Salzklumpen

הדחת (הבשר)
הדחת (הכלים)
הדחת (הרצפה)
שטף כלים
של חלב, חולב milehdng
של בשר fleischding
כתמי - פארווע
לתות - נתון חטים או שעורים במים
לשם עשיית גריסין
קלת - סל לפרות Fruchtkorb

ג' תבשילים ומאכלים

פתיתים-קוסקוס, פארפעל
חמיצה בארשטש
חביץ, חביצה Pudding טייגאכץ
ביצה שלוקה, מגלגלת (קשה, רכה) טרופה
חלמון Eidotter
חלבון Eiweiss
קציפה-קצף עשוי מחלמון בצים Eiweiss-
schnee, Schaum
כבשים - ירקות כבושים Gemüsekon-
serven
רמוצה - ירקות או פירות קלויים ברמץ
רבשן - האניגלעקאך Honigkuchen
צפיתית שטרודעל
חמיטה פלאדען Torte, Fladen
מעסה טייגעכץ
קום, נסיוב Molke
כפתה קניידעל Knödel,
חביתה
פאנקוכען, פאנקוכען {
עוגת-משרת
סמיך dicht
פריך bröckelig

רמב Souce
קרק Suppe
מרכ-סלקים rote Rüben-Suppe
מרכ-גריסין Graupensuppe
מרכ-פרות Fruchtsuppe
מרכ-תפוחים Apfelsuppe
רמב-גנים Fischsouce
ציר Fischlacke
קציצה, פתלית (ביאליק) Kotelette.
Schnitzel
צלעית Kotelette
מליאים - פראקעס, האלובצעס
לביבות Krapfeln קרעפלעך
מולית - החומר, שבו ממלאים את
המליאים, הלביבות וכו'
מקפה קאשע
דיקה קאשע
פרפרת - אוכל שלפני הסעודה ושלאחר
הסעודה
קנות-סעודה Dessert
אמריזות Nudeln

Beefstacke לחם בשר	schütter גרזל, גרזק
Zukost לחם	roh חי
Kompott לפרים	rauh מחוספס
Ingber קנה, ונגביל	נטיפים קניידלעך, האלקעם
Zimmet קנמון	Purée רסק
Wurst נקניק	Suppenwürze תבלין
Selchfleisch בשר מעשן	würzen תבל
Portion מנה	Torte סעון - טארט, צוקער-לעקאד
gang הקפה	Bisquit, Zwieback צנים, נקודים
ספגניט לאטקעס	תופין, תופינים
Pastette פאסטידא, פאסטידא	פיסן - הקן-מאש
קוגעל	Konfiture מרקחת
Gefrorenes, Ice Cream גלידה	Sahne, Rahm שמנת סממעטענע
מנדנות, מטעמים, רקח (רקחים)	Buttermilch מייחלב
Konfekt מרקחים	Sauermilch חלב המוץ
Pickles מחמצים	Sauermilch בוחת

ד. שלחן ועריכתו

tiefer Teller צלחת עמקה	Tischtuch מפה
Untertasse צלחת קטנה	Serviette מפה קטנה, מפות
Platte (Pólmýsek) תמחוי	d. Tisch decken ערוך השלחן
Schüssel קערה	סלק מן השלחן
Platte (Pólmýsek) פנד	נער את המפה
Aufwarter מכבדת	Handtuch מנבת
Aufwarter מגש	נגב
Salzfass בית-מלח, ממלחה	תקרבת, נבדור-שמכבדים בו את האורחים
Flasche בקבוק	Aufwartung Tractement
Tiegel (Sloy) גנצנת	Messer סבין
Trinkglas, Becher כוס	Kuechenmesser, Schlachtmesser מאכלת
Pokal, Becher גביע	Schlachtmesser חלף
Porzellan חרסינא, קוניא	Löffel כף
Emailgeschirr כלים שזעים	Teelöffel, Löffelchen כפית, כף קטנה
Nussknacker מפצח, מפצע	Kochlöffel בחשה
knacken פצח, פצע	Gabel מזלג
Korkzieher מחלץ	flacher Teiler צלחת זקה

הערות והצעות

הערות

למאמר "הלשון בשירי ת. נ. ביאליק, ב"י, מאת א. אברונין ב"לשוננו" כרך ה', חוברת א.

חקר דברי הסופרים המובהקים והמשוררים המצוינים המחדשים בלשון מבלי "מחשבה תחלה" אלא אנב כתיבתם – הוא דבר חשוב לתחית הלשון, כי חרושים כאלה הם עפ"ר טבעיים ומתקבלים על הקהל, ולכן מיטיב מדרקנו מר א. אברונין לעשות בהביאו לנו מזמן לזמן תשורות מאמרים על דרכי הלשון שביצירות סופרים ומשוררים מפורסמים ועל חרושיהם.

ככה הביא לנו בחוברת האחרונה של "לשוננו" (צד 1–84) את מאמרו השני על הלשון בשירי ביאליק הכולל שני הפרקים: החרושים בלשון, ושמוש הלשון בשירת משוררנו זה, כיד החקירה וידעת דקדוק הלשון המובה עליו.

אך לדעתי יש בסדור מאמר זה לקוי שעליו לתקנו במאמריו הבאים:

שתי תכליות ישנן למאמרו: א) להעמידנו על כל חרושי המשורר בלשון ועל הכרעותיו בדברים שהם מפותקים, דברים שצריכים להאצר באוצר לשוננו להגדילו ולהאדירו, ולהוציאם לשוק הספרות למען ידעו אחרים להשתמש בהם; ב) להעמיד את המשורר על טעויותיו שעליו לתקן ועלינו לא להשתמש בהם, ועל פי זה היה על מר אברונין לסדר את הערכים שבדבריו למיניהם ולא לערבב את שני הענינים יחד.

ועתה אעיר הערות אחדות:

א) תְּלִמּוֹת (צד 8), להוראת הבאה ורפיקה בכלל שמשתמש משוררנו בשרש "הלם" היה צריך להביא גם את הבית: "על לבות בנינו נהלומה" המובא להלן בצד 16.

ובנוגע לשמוש ב"הלם" להוראה זו בדברי קדמונינו אפשר להביא דגמה אחת מכתובות: וְצִיר פְּרוֹד לְרֹאשׁ יְהִלֵּם (תרשיש לראבי"ע סוף שער ז').

ב) תָּזַת, תָּזַת (צד 8), בערך זה הוא מזכיר כי "בספרות ימי הבינים היו המשוררים משתמשים לכנוי אבר זה [החזה] בשם צלעים או צלעות".

המשוררים השתמשו בצלעים או צלעות (יותר נכון: בין צלעי פלוני, או: בין צלעות פלוני) לא להוראות, "חזה" כי אם בהוראות "קרב", כלומר: החלל שבין הצלעות הימניות והשמאליות, והם תרגמו מבטא זה מהשם הערבי **الحذاء** המורה על מה שבחלל המוקף בחזה ובגב.

ג) **אֵילָנִים** (צד 7), אברונין מעיר כי המשורר משתמש במלת "אילניו", בשעה שהרבי הוא "אילנות", שבא רק בסמיכות בצורת: "אילני סרק".

עלי להעיר כי ישנם שמות רבים בעברית התניכית שהרבי שלהם הוא בסיום "-ות", ובסמיכות ועם הכתיים הם באים כאילו היה רכויים "-ים", אף כי אין הרבי בסיום זה נמצא בחניך, והנה דוגמות אחדות: זכרונות-זכרונכם, בכורות-בכורי, בכוריהם, זרעות-זרועי, זרועי (נס: זרועות), זרועי, מאורות-מאורי, מבואות-מבואי, גבולות-גבוליק, גבוליה (נס: גבולותיה), ואין בזה הבדל בין סמיכות ובין כואם עם כנויים, כי בכלל אין הבדל בין שני אלה, בראשון נסמך השם אל שם, ובשני נסמך השם אל שם-נרף (כנוי).

ד) **וילונות** (צד 6). נוסף על נימוקי של אברונין בנוגע להשתמשות המשורר בצורת "וילונות" ולא "וילאות", ישנו לדעתי עוד טעם אחד, והוא: חפץ המשורר להצמיד מלה זו ל"חלונות" שלפניה (ובחלונות מורדים וילונות).

ה) **יוֹבְלִים** (צד 9), אברונין חושב כי סיום רבוי זה (-ים) לשם "יובלי" בהוראות חמשים שנה הוא תירושו של ביאליק, ושבת כי ישנו כבר בשם הספר "ספר היובלים" המתורגם מכושית.

ו) **גִּמְלֵי** (צד 10). צריך להעיר עוד כי "גִּמְלֵי" במקרא (משלי כ"ז 8) הוא שם מפשט מקביל ל"כִּבְדִּי" שלפניו, ואצל ביאליק הוראתו "דברים כבדים".

ז) **הַמַּעֲתֵכֶם הַרְמִיָּה** (צד 16). מלת "הַרְמִיָּה" היא לפעמים תואר בל"נ, כגון: נהפכו קקשת רמיה (תהלים עח 67), היו קקשת רמיה (הושע ו' 16), **לְשׁוֹן** (ולא: **לְשׁוֹן**) רמיה (תהלי קכ פעמים: 2, 3), ונפש רמיה (משלי י"ט 16). ולשונם רמיה בפיהם (מיכה ו' 12), וכן אומר בן-גנאח בפרוש בסי' השרשים (צד 481): "אבל **לְשׁוֹן** רמיה" תאר על משקל עניה סוערה, שביה בת ציון".

ועפ"ז מובן, כי מחויב המשורר לאמר: "דמעתיכם הרמיה" בהא הידיעה, כדין כל תאר הבא אחרי שם עם כנוי, ואין מקום לכל ההערה.

ח) **הַיָּדָד** (צד 17). אברונין חושב, כי מלת "הידד" היא מלת קריאה שאיננה באה בנטיה, ולכן אי אפשר לאמר: **הַיָּדָד** שירי, אך הוא בעצמו מזכיר כי ברט חושב כי זה שם על משקל **קִיטָל**, וכן הרבר באמת ררב המקומות בחניך שבהם נמצאת מלה זו, כגון: הידד **הַשְּׁבִתִי** (ישע' מ"ז 10), שהכוונה: השבתי קול שאון

השמחה, וכן: הירד נפל (שם ט"ז 6), ועפ"ז אפשר לו למשורר להשתמש במבטא: הירד שירי.

ט) סָנַר בְּעַד (צד 19). במבטא "סנר בער" בהוראת: סנר דלת בפני מי שהוא שלא יכנס לאיזה מקום – השתמשו כבר משוררי ספרד, כגון רמב"ע (ח"א שיר ג' בית 26):

וְסָנַר פִּתַּח לְנַפְשִׁי שְׁעָרֵי גִיל וְגִזְזִין סָנַר דְּלָתִיו, כלומר: לא נתנו להכנס דרך דלתיו, וכן (שם, ע' 41):

שְׁעָרֵי יְגֻזִּים נִפְתָּחוּ לָנוּ, כְּפִי שְׁעָרֵי שְׂשׂוּזִים נִסְגְּרוּ בְּעֶדְנִי, וכן כבר בתנ"ך בנוגע למלת "בער" בקשר עם פעלים אחרים: לא תניש (=חנש) ותקדים בעדינו הרעה (עמים ט 10), בהוראת: אלינו.

י) רָחַלָה (צד 22). שכח מר אברונין להעיר, כי צורת הנקבה מהשם רָחַל היא: רָחַלָה, ולא: רָחַלָה, ולא אחיה כמנלה סוד אם אומר כי רחפה פה לעיני המשורר צורת הקטנת השם רָחַל באידית "רָחַלָה" בכטוי הקמץ o.

יא) פָּתַק (צד 28). לפי דעת אברונין "נכון יותר לנקד פָּתַק בפתה, שכן אנו אומרים בלי" פָּתַקָה".

ראיה זו איני מבין כלל, מאחר שאין לנו שמות בלי" במשקל פָּעֻלָה מהמשקל פָּעַל בלי", כיא מהמשקל פָּעַל (פָּעַל) או פָּעַל (פָּעַל), כגון: כָּבַשׁ-כָּבְשָׁה, וְרָם-וְרָמָה, שָׁבַע-שָׁבָעָה, גָּבַע-גָּבְעָה, תָּשַׁע-תָּשַׁעָה, ובכן, אם נרצה להשתמש במשקל: פָּתַק עלינו לאמר שיש לנו משרש זה שני משקלים: פָּתַק, ופָּתַקָה, ומהשם השני (פָּתַק) נוצר השם פָּתַקָה, ובארמית (שבה נמצא השם: פָּתַקָה, ששונה לצורה העברית: פָּתַקָה) הן השם בצורת זכר הוא: פָּתַק או פִּיתַק (ר' יסטרוב בערך זה). באחרית דברי עלי להודות למר אברונין על הערותיו בנוגע למלים שב"מלון העברי" (שהנני אחד ממחבריו) לא נזכרו כלל, או לא נזכרו בהוראה ידועה, בדבר זה נכשלו גם המלונים הגדולים של פין, קניי, ניוניוס, וכ"הודרה, ועוד, ועל כגון זה נאמר שלא כלשון הכתיב: חסרון יוכל להמנות.

דוד ילין

(1) השוה: נפלה ה ברה בעיר (ירוש' דמאי פ"א מ"ג).

ה ע ר ו ת

א.

"וישקו איש את רעהו ויבכו איש את רעהו עד דוד הנדיל" (שמו"א כ/ ז"א). מפרשי המקרא יבארו "עד דוד הנדיל": דוד הרבה לבכות. אולם לפי פירוש זה היה צריך לאמר "ודוד הנדיל" ולא "עד דוד הנדיל". לכן אומר אני כי המלה "הנדיל" היא כמו התנבר, השתדל להבליג על יגונו וצעריו. וכן אנו מוצאים "הנדיל הי על אויביו", כלומר התנבר.

ב.

הנה אנו באים בארץ, את "תקות חוט השני" הוה תקשרי בחלון אשר הורדתו בוי (יהושע ב/ י"ח).

מפרשי המקרא יבארו את המלה "תקות" כמו קו. אולם נראה לי, כי הכתיב "תקות חוט השני" מסמן פקעת של חוט אדום (A. Red Ball of twine באנגלית). השם תקוה מכון לכל דבר אשר יאוסף או יקובץ או יקופץ יחדיו אל נוף אחד. וזהו כמו מקוה-מים, מקוה הסותרים.

שלמה למפורט

לכבוד ד"ר א. צפרוני

תל-אביב, רח' הס 18.

ד"ר נ.

הנני מרשה לעצמי להעיר למאמרו של מר ישראל היילפרן:

בשמות גיאוגרפיים של פולין (תוכרת ג' כרך ד') שברשימות הערים והעיירות נשמטו שמות מעינים עד מאד, כמו:

Sierpc	בפולנית	שָׁפֶס	בגליל פלוצק,
Szczebrzeszyn	"	שֶׁבֶרְשִׁין	" זמושץ',
Kolo	"	קוֹיל	" קליש,

במקום פלוצק צ"ל פלינצק, כפי השנור כפי יהודי פולניה.

בנוגע לשברשין מספרים, כי בכנות הפריץ את העיירה חפש לה שם מתאים ולא מצא, יעצו לו מקורביו לצאת לפני זריחת השמש ולשאול את פי האיש שיפוש בדרכו ראשונה. פנש הפריץ את הרב ושאלו את שאלתו. לא הבין הרב את שפה הפריץ, כעס הפריץ והכה את הרב על לחיו ושבר לו שן; צעק הרב: או שבר שן; אמר הפריץ — עליך היה תיכף לענות ככה; עמד וקרא לעיירה: שברשין.

בכבוד רב

ה. וייצמן

ה ע ר ו ת

א.

"וישקו איש את רעהו ויבכו איש את רעהו עד דוד הנדיל" (שמו"א כ/ ז"א). מפרשי המקרא יבארו "עד דוד הנדיל": דוד הרבה לבכות. אולם לפי פירוש זה היה צריך לאמר "ודוד הנדיל" ולא "עד דוד הנדיל". לכן אומר אני כי המלה "הנדיל" היא כמו התנבר, השתדל להבליג על יגונו וצעריו. וכן אנו מוצאים "הנדיל הי על אויביו", כלומר התנבר.

ב.

הנה אנו באים בארץ, את "תקות חוט השני" הוה תקשרי בחלון אשר הורדתו בו (יהושע ב/ י"ח).

מפרשי המקרא יבארו את המלה "תקות" כמו קו. אולם נראה לי, כי הכוונה "תקות חוט השני" מסמן פקעת של חוט אדום (A. Red Ball of twine באנגלית). השם תקוה מכון לכל דבר אשר יאוסף או יקובץ או יקופץ יחדיו אל נוף אחד. וזהו כמו מקוה-מים, מקוה הסותרים.

שלמה למפורט

לכבוד ד"ר א. צפרוני

תל-אביב, רח' הס 18.

ד"ר נ.

הנני מרשה לעצמי להעיר למאמרו של מר ישראל היילפרן:

בשמות ניאונרפיים של פולין (חוברת ג' כרך ד') שברשימות הערים והעיירות נשמטו שמות מעינים עד מאד, כמו:

Sierpc	בפולנית	שָׁפֶס	בגליל פלוצק,
Szczebrzeszyn	"	שֶׁבֶרֶשִׁין	" זמושץ',
Kolo	"	קוֹיל	" קליש,

במקום פלוצק צ"ל פלינצק, כפי השגור בפי יהודי פולניה.

בנוגע לשברשין מספרים, כי בכנות הפריץ את העיירה חפש לה שם מתאים ולא מצא, יעצו לו מקורביו לצאת לפני זריחת השמש ולשאול את פי האיש שיפגש בדרכו ראשונה. פגש הפריץ את הרב ושאלו את שאלתו. לא הבין הרב את שפה הפריץ, כעס הפריץ והכה את הרב על לחיו ושבר לו שן; צעק הרב: או שבר שן; אמר הפריץ – עליך היה תיכף לענות ככה; עמד וקרא לעיירה: שברשין.

בכבוד רב

ה. וייצמן

לוח התקונים וההשמטות
למאמר „הדגש הכמלי“

צ ר י ד ל ה י ו ת	בע' שורה	
Dages	18	49
מים הוא	20	"
וסימן	1	50
בסימן	7	"
(=)	12	"
לִקְחָהּ (בסימן הרפה על הקוף)	18	"
נשמט: וְיִקְחוּ (ו', ב').	19	"
התבות, כאמור למעלה מיותרות	24	"
כמובא למעלה מיותרות	27	"
בא עור „להוכיח“	1	51
Doner, Himel וכדומה	2	הע' "
Grundz.	11	52
מגן	30	"
פֶּדֶב	24	53
אֶחָד ... צִטָּה... ואלפֶּסֶת... סָפָה... שֶׁעַל ...	25	"
בֶּעָל ... בַּעַל ... תוֹצֵא	26	"
קָצוּ...פֶּתַח	27	53
קָמַל... בָּת... אֱלֹהֵאֵלָהּ	28	"
התשדיר	29	53
שָׁמַד... מַעֲפֵל	30	"
tth, phph ; chch	10	54
huppa, šikkah, šabbāt Kuttōnet	12	"
hufpa, šikkah, šabbath, Ruttonet	17	"
נִקְסָה, שָׁבִין	5	35
אותה האות	31	"
סִין ופִין ולוי	16	56

לשוננו

רבעון לעניני הלשון העברית
מוצא ע"י ועד הלשון העברית
בארץ-ישראל

העורך: ד"ר א. צפרוני (ז"ל)

כרך ה, חוברת ג-ד
(סיון-אלול תרצ"ג)

הוצאת מוסד ביאליק
בית המדרש לרבנים, ירושלים

חל-אביב, תרצ"ד

דפוס. ארץ, תל-אביב

ד"ר אברהם צפרוני החוקר

ד"ר אברהם צפרוני מת ב"א אלול תרצ"ג — ועמו מתה חכמה מרובה. הוא היה אחד מן המועטים בין חכמי־ישראל, שקבל חינוך מסודר, עברי וכללי. למד עברית בילדותו וגמר גימנסיה רוסית; גמר אוניברסיטה בווינה, וביחד עם זה שקד על דלתותיו של „בית המדרש" מיסודם של ד"ר אהרון ילינק, רא"ה ווייס ור. מאיר איש־ש"לום והיה מתלמידיו המובהקים של פרופיסור שמואל קרויס, שצפרוני כבד אותו כבוד גדול כל הימים. וכך היו ידיעותיו העבריות והכלליות של ד"ר צפרוני ממוזגות מזיגה נאה.

והידיעות הללו היו מרובות ומקיפות. כמעט לא היה מקצוע בחכמת־ישראל ובמדע הפילולוגי וההיסטורי הכללי, שד"ר צפרוני לא עסק בו. הוא היה פילולוג מצויק, בקי גדול בהיסטוריה, יודע פילוסופיה ידיעה עמוקה, מתעמק בתנ"ך ובתלמוד, מבין בספרות. אפשר, שמשום כך קשה היה לו להבליט מתוך עבודתו המדעית מקצוע אחד ומיוחד, כ„בעלי המלאכה האחת", שהם מצליחים ביותר בחוג מצומצם של ידיעות. עם גדול ושליט, שספרותו המדעית גדולה ורחבה, יכול להרשות לעצמו „מומחיות" זו: יש לו די עובדים בשביל כל מקצוע ומקצוע. ואולם לעמים הקטנים, שאין להם עובדים מדעיים הרבה, ובספרות מדעית, שהתפתחותה רק התחילה, ברכת־האלהים הם חכמים כד"ר צפרוני, שהם מקיפים מקצועות הרבה בהקף כולל, ועלידי כך הם מכניסים השכלה מדעית רחבה לתוך השדרות של משכילי עמם, מצד אחד, ומפנים דרך להמומחים של דור יבוא, מצד שני.

וד"ר צפרוני היה „חכם כולל" מטפוס זה. לא „מושלם"־דיליטאנטן, אלא מלומד־חוקר רבצדדי. ובכל מה שעסק הצליח. הוצאת ה„כוזרי" שלו (הוצאת „תושיה", ווארשה תרע"א) היא השלמה ביותר מכל ההוצאות העבריות של ספר נפלא זה, שיצאו עד כאן. ב„חובות־הלכות", שהוציא ד"ר צפרוני לפני חמש שנים (הוצאת יונוביץ, ירושלים תרפ"ח) חשובים לא רק הפנים המתוקן על־פי המקור הערבי, לא רק ההערות והתיקונים המרובים, אלא גם המבוא המפורט, שנתגלמו בו פרובלימות בעלות־חשיבות. והעריכה, שערך ד"ר צפרוני את התרגום העברי של ד"ר יעקב בלוב שטיין ל„מקור־חיים" של רשב"ג (הוצאת הנ"ל, שם תרפ"ו), עשתה את התרגום הנאה כשלעצמו משובח ביותר.

בשני הכרכים של „ספר־השנה של ארץ־ישראל", שערך ד"ר צפרוני ביחד עם א. ז. רבינוביץ ודוד שמעונוביץ (תל־אביב, תרפ"ג — תרפ"ה), השקיע צפרוני כוחות מרובים גם בתור עורך וגם בתור סופר. ואולם ביחד הקדיש

את כל כוחו לרבעון המדעי „לשוננו“, שבכרך החמישי שלו עסק עוד בערב יום-מותו. הוא עמד בכל תוקף על הדרישה, שהרבעון ישמש ביטוי לכל ענייני הלשון כולם, לא רק לענינים של ועד-הלשון ושל חידוש-מלים בלבד. ולפי תכנית זו ערך את הרבעון והרים אותו למדרגה גבוהה.

ד"ר צפרוני לא השאיר אחריו ספרים של עצמו, אבל מאמריו המרובים והחשובים מצטרפים לכמה וכמה ספרים. די להזכיר מאמרים מקוריים כ„פומפיוס בארץ ישראל“ (השבועון „התור“, שנה א', גליון ל"א), „כתיבה למפרע בכתבות“ (ספר השנה של ארץ ישראל, 1 68—73), כמה וכמה מאמרי-מחקר ב„השלח“ ומאמר רייבקורת וכאראקטריסטיקות, שהם מפורזים על פני כל כתיבה-העת והקבצים העבריים, כדי להכיר את שפע הידיעות המדעיות, שד"ר צפרוני העשיר בהן את ספרותנו, אבל זולת ידיעותיו, היתה לו עוד מעלה אחת גדולה.

צנוע היה האיש ולא היה בו אף צל של התכבדות. והוא ידע, שמועטים הם העובדים על שדה-התרבות שלנו: מועטים הרוצים לעבוד ומועטים מהם המוכשרים לעבוד. ולפיכך כל עבודה תרבותית, שהיו מעמיסים עליו, היה מקבל באהבה, אם גם לא ברצון. וכן אין כמעט ענין תרבותי אחד בארץ, שד"ר צפרוני לא השתתף בו. עשרים ושנים שנה היה מורה בגימנסיה „הרצליה“, — והכל מודים, שהיה אחד מיחידיה-הסגולה בין המורים ברוב-ידיעותיו. את קופת „הספר“ העמים על עצמו — ומשך בעול כמה שנים, וכתב ותרגם בשביל הוצאה לנוער זו כמה וכמה מחברות („יהושע בן נון“, „יוסף פלאוויוס“, „התלמוד“, ועוד), שבהן פינה החוקר מקום להמורה והמסביר, ב„אגודת-הסופרים“ לא רדף אחר התמנות, אבל היה מן העובדים הזריזים ביותר. וכך היה גם ב„ועד-הלשון“ וב„מרכז-המורים“. — ומאמרי-הבקורת המרובים שלו היו חסד ממש, שעשה עם אנשי-המדע בתוכנו: פירסם את חבוריהם בעולם העברי. וכך מילא בספרותנו לא חלל אחד, אלא כמה וכמה חללים. ומי יודע אם יתמלא החלל, שהשאיר הוא במותו, עלידי אחרים. בכמה וכמה מקצועות אין אני יודע תמורתו. אכן, לא אחד מרבים היה, אלא אחד ממעטים, — מבני-עליה שהם מועטים.

אפשר, רוב-העבודה בתור מורה ובתור עורך ובתור חוקר וסופר כאחד קיצר את ימיו וקירב את קיצו טרם מלאו לו חמישים שנה — —
הוא דאג לכל — ומי ידאג עכשיו לו — לנשמתו הצרורה בהמון המאמרים המפורזים, יתומיו הרוחניים, שאך אם יקובצו ביחד נכיר ונדע את פעולתו האמתית? — —

אני בטוח, שלעולם לא תשכח חבורת החוקרים, הסופרים והמורים את החכם והסופר והמורה, שלא ראה בטובה מימיו ושנקטף בלא עת, — וכל חייו היו עבודת-אלהים בלתי-פוסקת: תקרובת קדושה לעמו וארצו, ללשונו וספרותו.

אדם ביקר...: (לזכרונו של אנרהם צפרוני)

כעין תמיהה ועם זה גם צפיה למשהו מופלא הבחנתי תמיד בעיניו האפורות הגדולות, עינים נוגות־מחיות כאחת.

וחיוך שבמבוכה או בהפתעה היה משתפך תמיד על שפתיו, כשמישהו פנה אליו בדברים. כאילו הדברים המופנים אליו הטרידוהו פתאום מאיזה עולם רחוק, שהיה שקוע בו.

הפנים המוצקים, הגבריים היו לפעמים גם ילדותיים מאד, ויחד עם הרצינות המרוכזת של התאמצות המחשבה היה נסוך עליהם גם תום מיוחד, תום־שבאמון הנוגע עד הלב.

גם בהליכתו של הגבר בעל־הגוף הזה היה משהו מוזר: הליכה כבדה ועם זה לא מאושה, כובשת את הקרקע ועם זה גם מהססת; לעתים קרובות בהתבונני בהליכתו היתה צפה לנגדי התמיהה־הצפיה שבעיניו הטובות־העצובות. כל החיצוניות שלו, הפשוטה והמקורית כאחת, כאילו רמזה, כי הנסתר שבו מרובה על הנגלה, כי מתחת לקליפה המחוספסת והבלתי־רגילה מתעלם גם איזה גרעין לא־שכית...

פקח ועמוק־נפש, אך בלי שום נטיה להתחכמות, לרפלקסיה נבובה ועקרה. בעל השכלה יסודית ורחבה, אך באיצטלא דרבנן לא התעטף. יורד לעומקם של דברי הלכה ומחדש כמה חידושים בעניני מדע, אך מרביץ את תורתו בצניעות, כמעט בבישנות. איש אמת בבקורת שאינו נושא פנים לגדולים, אך נזהר בכבודם גם של קטנים; אינו מעלים עין מן המגרעות, אך שמח תמיד להבליט את החיובי. ממעט דברים במאמריו, אך מרבה תוכן, עד כי לפרקים נדמה, שהידיעות שהוא מגלה באיזה מאמר קטן היו מספיקות לאחר כדי לחבר ספר שלם; למשל, מאמריו: „השפעת האגדה על תרגום הוולגטה“, „כתיבה למפרע בכתבות בארץ ישראל“, „לשאלת המבטא העברי“. ואולם רק במקרה הזכרתי את המאמרים האלה דוקא — בין מאמריו יש רבים שאינם נופלים בחשיבותם מאלה הנקובים פה בשמם וגם עולים עליהם.

בשנים המרובות של עבודתנו המשותפת בהוראה נודמן לי לא פעם לשוחח אתו בעניני ספרות ואמנות, ולא פעם התפלאתי על ההבחנה הדקה שלו ביצירות פיוטיות, על טעמו העדין ועל התרבותיות שבדיונו. ואז גם הצטערתי מאד שצמצם את עצמו רק בבקורת המדעית ולא נתן מכחו גם לבקורת של הספרות

היפה. אך כזה היה האיש בכלל: אוהב יותר לשמוע מאשר לדבר ומפיץ חוצה רק קילוחים דקים ממעינותיו...

ואולם אודה: אם יקר היה לי צפרוני המלומד, הסופר, הלא יקר לי שבעתים צפרוני האדם. כמה ממעיטים אנו בכלל להעריך את האדם! והן האדם הוא הופעה נדירה הרבה יותר מאיש המדע, מהפיטן... והמנוח אמנם היה אדם ביקר! במאות ואולי באלפי פגישותינו לא העליב מעולם לא רק את האדם שבזולתו, כי אם גם את האדם שבו... דובר אמת בפיו ובלבבו לא התריע מעולם על אהבת האמת שלו והתיחס בהומור עדין לכמה הופעות שאחרים התמרמרו עליהן בקול־קולות. הבין את האדם, את דעתו הקצרה ואת סבלו הגדול, הבין ולכן לא הרים קול, גם בזמן שלא סלח. ואולם בעומק נפשו כאב את כאב הצבור לא רק לא פחות, כי אם גם יותר מאחרים. בדבורו השקט מאד, בקולו הלבבי והעדין (כמה התאים־ לא התאים קול זה לחיצוניותו הכבדה ויחד עם זה רבת־החן...) רטטה לעתים קרובות שלהבת כבושה.

את המבוא שלו ל„חובות הלבבות“ הוא מסיים במלים האלה: „לוקחת לב תמימותו ושלמותו הנפשית של ר' בחיי. מכל שורה מורגש שהוא תמים עם נפשו ואלהיו והגיע לאותה מדרגה עליונה של הבנת האדם והעולם, שאליה הגיעו יחידי הסגולה, בחירי האנושיות, היא המדרגה של „להבין הכל, זאת אומרת לסלוח הכל, להשלים עם ההווה ועם בוראה ולצעד בשלות נפש עמוקה ובטחון שלם לקראת המות, המעבירנו אל עולם יותר טוב“.

כמה מתאימים הרבה מן הדברים האלה גם לכותבם! תמים עם נפשו ואלהיו... אך הצעד גם הוא בשלות נפש עמוקה ובבטחון שלם לקראת המות? מי ידע? הן גם הסתלקותו היתה מופלאה, בלתי־צפויה. וכשהגיעתני פתאום השמועה על מותו הופיעו לפני קודם כל עיניו האפורות־הגדולות, עינים נוגות ומחייכות, ובמעמקיהן כמו תמיד תמיהה סודית יחד עם צפיה למשהו מופלא...

חקירות בלשון

ק. לריאש

טיולים בַּשִּׁדָּה הַלְשׁוֹן

182. רק (>ת'ק).

- (a) הסתעפות ההוראות בגזרה הזאת ענפה וסורחת. על דבר השתוף שבין הגזרות ת'ק, מק, זק, עיין דברי בראש סימן 299.
- (b) ר'ק-סָרָק; בערבית אָרַק, שב בידים ריקוח.
- (c) הָרִיק-הוֹרִיק (פסיר ק"ס). -שָׁסַף-יָצַק-נָסַף-נָתַךְ - בסורית רָמָא-בארמית אָשָׁד- בערבית אָרַאק-שָׁכַב-שָׁכַב, מזה בערבית אָשָׁד.
- (d) בערבית רָמָא-נָקַל-לָפַט - בערבית וָקַק-נָק-יָזַע-פָּלַט. מזה השם: מָרַק, פליטת הבשר.
- (e) נָקַק-נָקַק- בסורית רָק- בערבית בָּצַק-בּוּק-בָּשַׁק-בתגראי, אָק בָּל. בערבית רָק- בערבית רָיק- באמחית מָרַק.
- (f) וָקַק (איוב ל"ו כ"ז) -בָּקַה-בסורית זִיק-בערבית-נָמַף-מָפַטַף-רָעַף-עָרַף-רָעַם (יחז' כ"ז ל"ה)-שָׁתַת-רָמַע. מזה השם רָמַע-בערבית עָרַק, עָסַס מירות.
- (g) וָרַק-נֹזַה-רָבִץ-בָּוַק-נָרַע-וָרַה-פֹּזַר-בּוּר-בֹּדַר - בערבית נָצַח-נָשָׁ-נָקַנַק-נָבֵץ-באמחית רָפַר-בתגראי רָק-רָבֵר-רָשָׁרַש. מזה בערבית: רָבִיב, רָבִיעָה, נָצַח, נָסִיס, וָרַה. בערבית רָתִימָה, רָתִיאַן, רָשָׁה, רָפַה, רֹזַק, רֹדַד רמל, רהאם, שחשאת. בערבית בָּרַכ, המטר התמיד. בערבית בָּרַכָה.
- (h) וָרַק-וָרַק-בארמית הגלילית וָרַק (ירוש' כתוב' פ"ו ה"ה) - בערבית שָׁלַךְ-רָבַב-נָמָה-וָרַה-יָכַט. מָגַר-מָגַן-שָׁגַר-סָגַר - בערבית רָשַׁק-רָמַש-רָמַש-בארמית שָׁרָא.
- (i) וָלַג-וָרַפ-שָׁמַף-שָׁפַע-מָשָׁף-מָקַק-נָתַר-מָכַד-צָף-בערבית רָמַע-תִּג-רָהג-בתגראי שָׁלַג-מָרָגָג-בָּל-בסורית רָדָא-בסורית החדשה מָשָׁקַן - באכדית naqu. מזה בערבית שָׁלַג, וָרַיַף, סָרִיר, ובסרוס גָּשַם.
- (j) מָקַע (שופר). שָׁאָג, זָעַק, צָחַק, שָׁחַק, צָחַח, צָוַח, שָׁוַע, אָגַח, אָנַק, רָעַש, רָוַע, רָעַם, הָגַח, פָּעַח, נָמַן, נָנַח, בסורית רָהַב. בערבית תִּגִּיא, תִּגִּי, בָּגִי, זָקַע, זָקַח, זָקַק, זָגַר, זָגַר, זָעַק, דָּעַךְ, שָׁקַע, שָׁקַע, צָק,

צקע, צלק, ציק, ציג, רגיא, כג, רומ, רזפ, רדמ, רדנ, כג, רגז, רגש, כפ, רעב, רעד, רעפ, רג'מ, רפרפ, כג, רנמ, רהג, כאג, כג, רמעל. מזה בעברית השמות שגיון-בסורית סוגיתא, קספ, שקוי, תרנגול. השוה הערבית ונאקי, תרנגולים. הקבה-בסורית הקבא-כנבא-קבכתא.

(k) שקה-שקה-בערבית ורק.

(l) רץ-עז-גם-קח-מחר-בסורית קהב-קהב-בחגרי רבצ-רסרם-בערבית רהק-רהק-רוג-רמה-רמע-רמל-רנק-רקד-רקע-רקצ-רקל-רכצי-רעש רעפ-רגיפ-רגמ-רופ-רבע-הרב.

(m) זקק-זכך-זכה-מרק-טהר-נקה-בסורית ארק (מן רקק). הונק-זקק. מוקי יין, יין מווקק. שמן הונק, שמן זך. בערבית כאק-עקאק, מווקק. אעק, נתן יין מווקק. פה שייך השם אונק-בערבית צריח, מגזע טהור. בערבית כג, זקק.

(n) מרק-מרמ-מעמ-שוף.

(o) סוד.

(p) שרק-נק; הוריק, הוריו; ורוע, ורח (תה' צ'ו י"א); צהב. שקרה עין-בערבית זרקת עינה-ברקת עינה, to ogle, blink. התנוצץ-בערבית אראי בסורית החדשה מרק-בסורית אקכק-בתגראי ירקק. בערבית קראק-ריק-מארק, מתנוצץ. נצוץ-בארמית וקקא. השוה וקים, ויקות. פה שייך גם בקק. בערבית נרק-נהב. בסורית החדשה נרק-נרת, עלה; מרק, מתנוצץ. נהר, צהר. (q) נק-בערבית אורק-אורק-בסורית וריקא. נעם, חור-בערבית רמע; בארמית סקרא. ומרא-בערבית אשמר.

(r) מסך-סוג-עכב; עך-קבך-בערבית מלכ-ערק-עכר-בתגראי ככתי-בתגראי כק-בערבית עכר, לש.

(s) פכך-פכר-פתת-דכך-דכה-דוך-שכר.

(t) דכך הריק-הדק-בתגראי ערק-רקע-רמס-בסורית החדשה רכך.

(u) נקע-רדד-בערבית כק-בסורית אק-נק-בתגראי ערק. בסורית מוקקא-בערבית מרקאק-בעברית מערף.

(v) נקי-נק-בערבית רק-רך-דק-רפ-רהפ-רפע-רתי-רהש.

(w) כך-בערבית כך-כך-רתי-רחצי. בעברית תחוח-בערבית שחחתי-בסורית פחוחא-חחתי. רפה-קתה-קמע (עין לשון הנגב).

(x) דקר-קתר-שגל - בסורית שנג (עין מבואי לאוצרי) - בערבית בוק-מרק-זרק-שקא-שכא.

¹ הערה: תוק יתכן לשמש במקום יוק, על דרך הלוח המין (עין סימן 229); וי כן להיות שם על משקל תפסת, בהאפלת החלם לשרק, דמיון יובל, תונה, תושח, יובל.

(y) זָקַף-קוּם-סָלַק-רָכַב-זָרַק-בָּצַק-בִּאכְדִּית זָקַר רָכַב - בתגראי ברק-בסורית החדשה זָרַק - בערבית בֹּזַק - רָקַי - רָפַע - רָכַב - דָּרַג - בָּרַק. כֹּלָם עֲנִינָם עָלֶיהָ, צִבִּיהָ, קִימָהּ. מִזֶּה בַּעֲבָרִית מְדַרְגָּהּ, בִּאֲרָמִית דְּרָגָא, וּשְׁם הַנְּגִינָה זָרְקָא, טַעַם עוֹלָה¹ וּבִאֲמַחְרִית שָׁקַב, עָלָה - בַּעֲבָרִית שָׁנַב?

(z) זָרַק - פָּרַח - שָׁנָא - צָמַח - מָרַק - הִזְרִיק - בַּעֲרָבִית בָּרַק - זָכָא - זָגָר. מִזֶּה הַשְּׁמוֹת: דָּקַל - בַּעֲרָבִית רָקַל; יָרַק - בַּסּוּרִית הַחֲדָשָׁה רָכְכָא; זָקָן. הַעֲרָבִית זָרַק, עָלָהּ, מָרַק, שְׂבֹלַת, וְהַסְעֵל אָרַק, בִּשְׁל.

(α) אָרַף בַּעֲרָבִית זָחִיאַרִי, גִּבּוּהַ; בִּאֲכָדִית saqu - בַּעֲרָבִית שָׁקִי-בִּשְׁק - בִּאֲכָדִית זָקַר - בַּעֲרָבִית שָׁחַק פָּאָק, גִּבָּה. בַּסּוּרִית הַחֲדָשָׁה שְׂוֹקְמָא - בַּעֲרָבִית רָקְוָה, גִּבְעָה, שִׁיק. רֹאשׁ גִּבְעָה. בַּתְּגֵּרָא יוּחַ, נִתְאָרַךְ.

(β) אָרַג - שָׁבַג - שָׁבַךְ - סָבַךְ - נָסַךְ - גִּסּוּרִית זָקַר - בַּעֲרָבִית נָשַׁג. מִזֶּה בַּעֲבָרִית סוּג-מִשְׁכִּית - בִּאֲרָמִית מִשְׁכָּלָא - בַּעֲרָבִית תָּנַג, שְׂכִיכָה סַל. בַּעֲבָרִית נָשַׁק - בַּתְּגֵּרָא נָשַׁב, אֶחָד וְחֹבֵר. תְּרַכְכִּים.

(γ) עָבַר - בַּתְּגֵּרָא זָרַג.

(δ) בָּרַךְ-בַּתְּגֵּרָא מָרַק, to bless; בִּאֲמַחְרִית מָרַק good-wishes.

(ε) שָׁקַע-צָנַח-שׁוּחַ-שָׁחַח-שָׁכַךְ-פָּרַע-בָּרַךְ-יָכַד-הִרְכִּין-שָׁכַב-שָׁכַן-

נֹחַ-סִכַּח-שָׁקַח-שָׁחַח. בַּסּוּרִית הַחֲדָשָׁה רָכַן-יָרַךְ-בַּעֲרָבִית תַּחְתַּק-תֵּאג-צֵאגִי-תֵאחִי-תֵּאחִי-שֵׂאחִי-צֵאחִי-רָכַע-גִּירַק, דִּירַק, נִפַּל, כְּנֹחַ, הִפִּיל.

(ζ) חִירָא; רָעִי, רָאִי, גִּלְלִים. בַּעֲרָבִית שָׁק-שָׁקַשַׁק-זָק-זָקוּק-שָׁב-זָב-

דִּילַק-דִּירַק-זָרַק-תִּזְרֹק, עָר, הִטִּיל גִּלְלִים.

(η) הִשְׁקִיף-הִשְׁקִיחַ-סָקַר-סָכַח-דִּיק - בַּתְּגֵּרָא פָּקַי; בַּעֲבָרִית רָאָה-בַּסּוּרִית

הַחֲדָשָׁה רֹאא-רִיא-רֵאא-רֵחֵא.

(θ) דָּכַךְ-דָּכֵא-סָטַר-נָכַח-תָּקַע-בַּעֲרָבִית צָקַר - צָלַק - צָפ - זָכָא. דָּפַק -

בַּעֲרָבִית-דָּק בִּאֲרָמִית מָרַק. תָּקַע-בַּעֲרָבִית שָׁב, drive in s. th. pointed to; נָשַׁק-בַּעֲרָבִית שָׁבַח-זָבַח, כֹּלִי זִין.

(i) תְּנוּעָה: א) הָלַךְ, דָּפַק, נָהַג, צָעַד, פָּשַׁע, כָּחַשׁ, כָּפַס, זוּחַ, רָפַרְף,

בַּסּוּרִית כָּה, רָפַח; בַּתְּגֵּרָא רָתַר; בַּתְּגֵּרָא רָבַר; בַּעֲרָבִית רָגַל, רָכַל, רִיק

רָקַץ, רָעַג, רָעַרַע, רָאֵרַא, רָתַא, רִיעַ, רָאֵד, רָאֵה, רָהוּ, רָאָב, רָב, שָׁב, רָעַצ,

רָגַפ, רָחִישׁ, רָג, רוּזוּ, רָנַח, רָהַג, רָהַשׁ, שָׁאָק. מִזֶּה בַּעֲבָרִית רָגַל, רוּכַל, שׁוּק,

יָרִיעָה, מִשְׁכִּיזוּת לִבֵּךְ-רָחִישִׁי לִב. ב) כָּתַף-רָפַרְף-בַּעֲבָרִית רָנַק-רָבַחִי-רָחִישִׁי-

רָפַ-בִּאֲמַחְרִית רָבַב. ג) קָבַר-נֹהַף-בַּעֲרָבִית רָקַד-בַּתְּגֵּרָא זָרַק. ד) קָעַד-

קָעַל-רָגַשׁ-רָגוּ-רָעַשׁ-חָרַד-חָרַג-זָוַע-פָּחַד-פָּלַץ. יוּא - רָהַח - רָהַב - עָרַץ.

¹ ה' ע' ר': שִׁבְחָה וְזָרָה ב'ה' ר"ל עֲלָתָה ב'ו' (הוֹשַׁע ו' ט'); וְכַמִּין עֲרִיבִיטִין הִיוּ מוֹרָק,

(מוֹרָקִים, מוֹיָקִין) ב'ה' (סְפָרִי בַּמִּדְבָּר ח'). וְעִיין מִשְׁק (סִמֵּן 262).

בחגרי כן-נקנ-זרק-בתגראי רברב-בסורית החדשה רעל. בסורית אָשִׁיק, רעד מקור; באמחרית אסקק, הרעיד. בערבית רג, רנא, רגב, רגד, רגש, רגפ, רקפ, רכ, רעב, רעג, רעד, רעש, רעש, רעצ, ראע, רמע, רהל, רהש, רהש, רהב, ראיא, בארוד, פחדן-בעברית קטמ-רתת-ה) כעש, רעם, עצב, קצף; בערבית רגו, רנ'מ; באכדית ראב-ו) דחק-בסורית וחק-בערבית זק, מהר; נסע-בערבית תפ-שאח. שקע-שבע, to go away. בגעז, שכי, ברך. זוע-זוח - בסורית זיק. דפק - בערבית רפע, החיש.

k) זק-דלג-ךקד, קפץ-בסורית זק-בערבית דרק-זק-אזק.
(אהבה וחמוד: השתזק-בערבית שאק שנק תאק-שאא-ראד-ראו-ראג'-ראמ-ארמאח. בעברית רצה, בקש; בסורית שנג-ונג-סוח-בארמית רגג. מזה בעברית השם שגל, אשה אהובה.

h) קשל-תקל-בסורית החדשה, משקשך-באמחרית, פגג-אל, בערבית שפ-צפ-זכ-זכוכ. מזה בעברית פוקה.

u) הפיק-בערבית תיקפ-פקצ-לפק-בעברית השיו.

o) שנג-שנה-בערבית שבע צפ-ציאג.

h) בערבית זק-וחרפ-בסורית זק, מזה שקיות-וחארף, ספינות.

p) זקק-בסורית זק-בערבית שנק, קשר. מזה צינוק וזקים.

q) סגד-בסורית סקע-בערבית שקע-מזה: אכן משכית.

s) בערבית שכע, ישן. מזה: חדר משכיתו-חדר משכבו.

t) קק-קתם-בסורית קסם-בערבית שפ-צפ שך-שדמ-רדמ-שמ.

sakku - בערבית שאפ-צלג-צלח-בסורית פאקא, חרש.

u) הציק-בערבית ציק-שאכי-דק.

q) נככל-בערבית תכתכ; תקתיק-פקפק, דבר דברי אולת. צכיד.

סכל, כסיל, פטפט-בסורית פקפק-בערבית פט-וג'וג'-תיג'ג, סגפאטטטן;

זקזק-שקשק-ד'קדיק, הרבה דברים, פטפט. השוה גם הערבית כבג-כפ-

רטא-רעל-רעג-רהק-רהל-רקע-רתי; ככיד, רובאן, רעדיד. מזה בעברית

משכית, סכלות.

X) בערבית שאחי-שנה-רשחי to be firm, רשחי-האנחית, נתיבש.

q) תז-זדק-רפא-בערבית ראב-ראמ-ראב-כבא-רבכ-רבכ.

רבט-רתק-רתא-רמץ.

s) רחם-בערבית שחק, רחוק-בסורית החדשה רקקא.

באחרונה הנני לסכם הוראה של כמה שרשים עבריים שעסקתי בהם

למעלה: שכן, תרגול (אות j); שקיות, אניות (אות o); משכית השתחיה

אבן משכית (אות p); משכית לבב, רחשי לב (אות i); במשכיתו-בסכלותו

(אות φ); בחדר משכיתו-בחדר משכבו אות σ). משכיות כסף- סלי כסף
אות β). לפי פירושו של הרמב"ם משכיות כסף הן שבכיות של כסף המכסים
את תפוחי הזהב; filigree; וזה מחביר את השם משכית פה עם הגעו
שקשק, מעשה שבכה, מעשה סורג.

זנק, הזה (אות g); זנק, השליך (אות h) זנק, עלה (אות y); זרק,
זקק (אות m).

רָבַב, נקה, טהר (אות m) או; רָבִיב, גשם דק (אות g); רָבַב, שומן,
חלב אות ז'; רָבַב, ירה (אות h); רָב (אות ג').

רָתַב, העז פגיו (עיין גיוניוס); רהב, השלים עם, פייס (אות ה');
רהב, נסכל (בן סירא); רָהַב, רוב (אות ג'); רָהֲבִים מבקשי תואנות (אות ח').

183. שִׁמְיָן.

(a) שִׁמְיָן, מעט (איוב ד', י"ב)-בערבית שִׁמְה-שִׁמְאָנ השוה שִׁמְמִי לקח
קמאה קמאה.

(b) שִׁמְיָן, מום, דופי (שבת קי"ט; קדושין ע"א). השוה שִׁמְן, העיר
גועל נפש.

(c) שִׁמְיָן, מלוא (בן סירא י"ח ל"ב). השוה הערבית שִׁמְמִי, מלא.

(d) שִׁמְמָה-בערבית שִׁמְמָתָה, שמחה לאיד זולתו ἐπιχαριμα.

184. שָׁרַף, שָׂרַף.

(a) שָׂרַף-רָשָׁף, נחש, דרקון (עיין סימן 98).

(b) שָׂרַף-סָרַף-בסורית סָף-באכדית שָׂרַפ, בער באש (עיין סימן 98).

(c) שָׂרַף, גמע-בערבית רָשַׁפ, גמע, ינק-בגעז שָׂרַב-בסורית סָרַף, גמע,
ינק, עכל-בערבית שָׂרַב, שתה-אַשְׁתָּרַפ, ינק.

(d) שָׂרַף-בסורית שָׂרַף-בערבית שָׂרַב-בגעז שָׂרַב, נול. בהאוסא שָׂרַפִּי,

הוריד דמעות. מזה בעברית שָׂרַף-סָרַף, בכנוים שירפּו, gum, latex.
בארמית שָׂרַפָּא, זיבה.

185. יוֹם.

השורש יום הוא גלגיל מן אום, חום וחמם, מגזרת ומ<חמ. על אודות

חלופי חיות בויו השוה החבושית וג-בעברית חָק; וְרִיד מהשורש חרד (עיין
מאמרי לשון הנגב); אפד מגזרת חפד (שם, שם), ועוד. בערבית נמצאים
מהגזרה הזאת השרשים אום-וּאֶם-וחם-ומי-ומה-ומד-חום-חמי-חמם.
בעברית חום וחמם ואום. מהשורש האחרון נגזר השם אָם, blister. ענינו

של השם יום הוא חמימות. וכן מובנם של השמות day, Tag, וכדומה, בלשונות אירופה (עיין Kluge, ערך Tag). מזה גם השם ימים, מעינות חמים.

186. בום.

(a) השרשים בום-בסס-בסא-אבס-סאב-סבב-בוז-בזה אחים הם. בערבית א-ש, הפחיד, חרף, בזה, הכניע; באש-באש-שאב-כסורית בקבם, בלב, ערבב; בערבית אבש, גמגם; בשבש, זרם, שטף, נול; אנבש, נמס; באש, הפיל פתאום; בש, דכדך; בשא-בזה-בארמית בקא. סאב-כסורית סוב וסבב-באמחרית ב'שש, טנף. מזה בעברית סבים, פסולת הזרעונים, באמחרית בסבס, רקב, לחלה, קמל, אבד; בתנא, בסבס, הסרית, הכאיש; בתגראי בסבס, הרך, רכך לגמרי; בשבש, פור.

(b) בעברית בום-בשם, רמס. הכניע. מוכם, רקב, מסריח, putrid תבוסה-מבוסה, מפלה, תבוסה, בלבול, ערבוב; דם תבוסה, מתבוסם, מתטנף, מתלכלך.

187. יקץ-קיץ.

הגזרה קט', חם. גלגולי השורש: יקץ-קיץ-עור-בארמית תור-שחר-כסורית עור-שחר-עפר-בערבית שחר. מזה בעברית ארמית וסורית זהר. כי ענין הזהירות והזהרה הוא הערות וההתעוררות.

188. הרתת.

הרתת-הרת-רית-רתה, thymus gland, sweetbread, השורש הרת הוא גלגול מהערבית חיות, רפה. ההרת הוא הבשר הרפה. המשקלים רית ורתה אבדו את פ"א הפעל שלהם.

189. יבב.

(א) יבב, קונן, בכה (בספרות התלמודית).
(ב) גגור מן בבת עין, הביט, השקיף (במקרא). השוה הערבית חדקה, בבת עין, חזק. הביט. השבעים השמיטו את תרגומו של ותיבב לצחות הסגנון, כי תרגומו של נשקפה עומד במקום שניהם. כדומה לזה תרגמו מיוונים משכים במלה אחת (עיין סימן 23).

190. שָלָד-שָרָה.

כסורית שרד-שרו-בערבית שדיר-שור-שרד-שרו-בעברית שור, פתל חוט, נתח, הסיר את הבשר מעל העצם. מזה שָרָה-שָרָה, ושָלָד-בסורית שָלָד-שָרָה-במנדעית שלאנדא. על אודות הנו"ן בשלאנדא השוה גדנסא-גדסא, צרנדה-צררה. אין להחכיר את השמות הנ"ל עם האכדית שִלְמָת.

191. שער שער.

(a) השרשים שער ושער שניהם מגזרת קר < קצ. והם אחי קער, קרע, קר, נקר, קרר, קור, קרקר, כרה, פרה, חפר, פער, שענין כלם הוא כריתה. חטוט ובקיעה.

(b) שער--בארמית תַרְע; בערבית תַ'נִ'ר, שבר, פגם, פרץ. בסורית שַרְעָתָא--בערבית תַ'נִ'רָה, פרצה. בערבית תַ'נִ'ר, התפרץ, קלח; תַעָר, שופע דם; בסורית תַרִיעַת דָמָא, שופעת דם.

(c) שַעַר, ידע, בערבית שַעַר. השוה בקיא-בקיע, ידע. שַעַר, שער הראש וצמח האדמה. בסורית סַעְרָא וּשַעְרָא. בסורית עַקְרָא, צמיחה; שַעְרָא--בעברית עַקַר, שורש.

192. גוּם.

- (a) גוּם, העז פניו, בתגראי גֻסֻם.
- (b) גוּם, התגאה על, בטל את פלוני בלבו, בתגראי גֻסִין, התגאה, בזה את פלוני בלבו ועל כן לא נתן לו שלום.
- (c) הָגִים לְבֹ לִי, to encourage, בתגראי גֻסֻגִים, האיץ, זרז.
- (d) גוּם-גָסָה, גהק, בערבית גַאֵש.

193. מְלֻטָּלָת.

טולטלת--בערבית מְלֻטָּלִית-מְנַטָּלָה-מְלֻטָּל, uvula. בסורית מוֹטִיתָא, אשכול קטן; בארמית מוֹמְלָתָא, עוללת. כלם משורש טלה, טלא, קטן. מזה בעברית מְלָה ובארמית מְלִיאָא. מכל זה נראה שהשם העברי עוֹלָלוֹת ענינו אשכולות קטנים, מענין עולל ויונק.

194. טַפַּח.

- (a) טַפַּח, היה לח, בערבית טַפַּח, עבר את פי הכלי. הַטַּפִּיחַ, לחלח.
- (b) טַפַּח, גלגול מן תַפַּח: טפוחי רעב (ספרא בחקותי ב' ד').
- (c) טַפַּח, הכה, סטר, מחא, גלגול מן קפח. מזה טַפִּיחַ (ככורות מה:).
- (d) טפח, בעברית וסורית ותגרי--בערבית צַפַּח, פשט, הרחב, היה רחב, רקע. מזה: טַפַּח, הצד הרחב של היד. מהשם האחרון נגזר הפעל טַפַּח, אמן. נטפל, pflegen, טפוחים, Pflege. השוה הסורית מְהַפְנָתָא, אומנת, מילדת; בערבית אַהַתַפַּנִי, נשא את פלוני בשימו את כפיו תחת ירכיו; ובעברית חֲפָנִים.
- (e) יתכן שהשם טַפַּח הוא גלגול מן טפח; אבל לא נתברר לי.

195. נעש.

נתגעש מן (רות רבת, פתיחה ב')—בסורית אַתְּנַעַץ, נמנע, ברח מן.
עיין ערק גהץ (סימן 62).

196. סַעְפִּים.

(a) את השם סַעְפִּים אני מחביר עם התלמודית שופי, שופה, סוף (מדי שמואל ייד, ד'), ירך, בתגרי שַלַפ, זרוע של בהמה, באכדית sepu, רגל, בהשומרנית שיוף, עצם. השוה עטמא, עצם, ירך. הרכבת המאמר פוסחים על הסעפים הוא דמיון צולע על ירכו.
(b) פירושם של בעלי התלמוד להשוק והעליה (שמואל א' ט' כ"ד) הוא השוק והירך כולל אל תקרי סתומה: אל תקרי וְהַעֲלִיָּה, אלא וְהַעֲלִיָּה—בסורית עֲלִיָּתָא, ירך.

197. תְּרַהֲר.

בסורית וערבית תַר, הגה, תמה, זמזם. מזה תְּרַהֲר, חשב, תְּרַהֲזר, מחשבה; דמיון זמזם ומזמה.

198. תְּנַדִּין.

במקום מזדנדזין (חול' מ"ח) בעל לקט יושר א' סיד מביא את הגרסה: מהנדזין. השוה הסורית החדשה מְתַנַּדִּש—בערבית דַהַש, סקפק.

199. שַלַל.

(a) שַלַל, בערבית הדרומית תִלַל, בזו, שַלַל, לקח, חטף, to take away.
מזה: שַלַל, בערבית הצפונית שאל, הרים.
(b) שַלַל, חבר; בערבית שַל—שַלַשַל. מזה: שַלַל ביצים, שַלַל בגד; שַלַשַלַת.
(c) הַשְתַלַל (עיין מאמרי לשון הנגב בערכו).
(d) שַלַשַל — בערבית שַל—תַל, הוריד.
(e) שַלַשול, רכות הבטן. בערבית שיל, נול, שַלַשַל, גסף, שַלַשַל—תַשַלַשַל, ספך. מזה: שַלַלִית.

200 קנב.

(a) כבר העיר בצדק יעקב לוי במלוננו על התרגומים שהשורש קנב הורחב מן קום. בסונכית קנב—בארמית קִנְמָא, אלה, שבועה. בעברית קנב—בארמית וסורית קִנְמָא, גדר, ביחוד נדר הפרישות והגדירה. בסורית קנב—בערבית קִנְמָה, figure. בערבית אִקְנַם—בגעז קנב—בסורית קנב—בארמית קנב.

בעברית קומה, person (יחז' ייג י"ח); וכל קומה לפניך תשתחוה (נשמת). בסורית קנומא, עצמותו של דבר, בערבית אקנום, עקר ושורש, ר"ל מה שמעמיד ומקיים את הדבר.

(b) הערבית קנמ, הסריח, והחבושית קינמת, כיס, באים כנראה משרשים אחרים.

201. צִיקָן.

צִיקָן—בערבית פִּיץ. אפשר שמזה גם צִיקִי קדרה, אבל לא נתברר לי.

202. תַּנּוּר.

השורש תנור מורחב מן תור. בערבית תָּנִיר, שם למדה קטנה. בארמית הבבלית תַּנְרָא, חבית (עיין רש"י לבכורות ט'). יחז' שגם השמות מְשוֹנָה, פִּיזר וכור שייכים פה.

203. יַעֲרָה.

כבר פרשתי (סימן 21 אות i) שמוכנו של השם יַעֲרָה הוא זבל בהנחתו הראשונה. וכן מוכנו של השם יַעֲרָה. בגעז מְעַר, דבש; בתגראי מְעַרְשֵׁם, עגול של צפיעי בקר. השם יערה מתיחס אל הערבית עֲר—העברית רַעֲי, גללים, זבל, ולא אל יַעַר, קבוץ של עצים.

204. קָנַם.

השורש קנס מורחב מן קנס<קצץ, וענינו גזר, ועל כן הוא מקושר עם מלת היחס על לפני המשלים; קנס עליו מיחה (ספרי דברים ש"ד); קנס עליו רעה, קנס עליו טובה (סדר אליהורבה קי"ב, קט"ו וקפ"ד). הגזירה והקנס יכולים לשמש לרעה ולטובה, אבל נתיחדו לגריעותה לפי תוצאות הנסיון היומי.

205. פָּלַל.

(a) פָּלַל, ענר, סיים. מזה: פל, פָּלִיל, מְכָלֶל.

(b) אחי כנן (סימן 26), כסה. מזה: פָּלָה, fly-net.

(c) פָּלַל, קשר; שכללתם את תורתי על זרועותיכם וידיכם (סדר אליהו רבה פ"ד). מזה: פָּלָה, פְּלוּלוּת, פָּלִיל. הכלה נקראה כך על שם קשורה והסתפחותה על משפחת בעלה. בעברית כלה היא אשת הבן, בערבית פָּנָה גם אשת האח.

(d) פָּלָה, אספת התלמידים בישיבות הגאונים, שייך לְפָלַל a.

206. כַּסָּף.

(a) כַּסָּף—כַּסָּף, השתוקק. בשומרונית קסיף, נהמד; בסורית אַתְקָפַס, נצטער.

(b) הַכְּסִיף, הַלְבִּיךְ, חוּר, בַּעֲרִבִית כֶּשֶׁף. נֶכֶסֶף, נַתְבִּישׁ, בַּסּוּרִית קָפֶס. מוֹזֶה הַשֵּׁם בְּכֶסֶף (סימן 26).

(c) הַכְּסִיף, נִקְמַט (נדה מ"ו). בַּסּוּרִית אֶתְקַפֶּס, נַתְכוּץ.
(d) בְּסִיף-בְּסוּף-בַּעֲרִבִית מְכַאשֶׁף, נֹאזֹר, illuminé.

207. פְּעוּט.

פַּעַט-בַּעֲרִבִית תִּיעַט (פֶּעַל), הִדֵּק, דִּקְדַּק, פַּעוּטוֹת-דִּרְדִּקִּי.

208. תָּזִיז.

חֲזוּז-בַּעֲרִבִית תָּזַז. תִּתְנוּעַע אָנָה וְאָנָה. תָּזִיז, קוּל הִרְעַם. הִזְהוּ, שׁוּטָף הִרְבֵּה; הִזְהָאוּ, מִבְּרִיק. בַּתְּגֵּרָאִי תִנְנוּ, עֲנַן שַׁחֲוֹר מִלֵּא מִים.

209. תִּנְגֵּר, תִּנְגֵּרָה.

תִּגֵּר-בַּסּוּרִית טִגֵּר וְתִגֵּר-בַּעֲרִבִית צִיגֵר, הִרַע לֵאִישׁ. מוֹזֶה: תִּגֵּר-בַּאֲמַחֲרִית תִּיגֵר. חֲמַס, רַעָה, פִּרְעָנוֹת. קִרָּא תִגֵּר, רִ"ל קִרָּא חֲמַס. תִּנְגֵּרָת יֵדֶךָ, רִ"ל שׁוּרְעָנוֹת יֵדֶךָ (כְּתִרְגוּם הַשְּׁבָעִים). בַּסּוּרִית תִּנְגֵּרָא, רִיב וּמְדוּן.

210. אֶכֶל

אֶכֶל (אִיּוֹב כ' כ"א) הוּא בַּתְּגֵּרָאִי אֶכְלִי-בַּאֲרַמִּית אֶקְלָא, תְּבוּאָה.

211. כִּיֵּר.

הַפֶּעַל כִּיֵּר, צִפָּה בַּקִּרְשִׁים. מִכוּוֹן אֶל הַעֲרִבִית כִּכְרָא, צִפָּה אֶת כְּתִלִּי הַבָּאָר עֵץ.

212. מִצְמִיץ.

מִצְמִץ (בִּיֵּר ס' ו')-סִמַּסֵּם (מִיֵּד הַגְדוּל לִבְרָאִי), הַשְּׁתָאָה. בַּעֲרִבִית צִמָּא-בַּסּוּרִית צִמָּא, בִּדֵּק וּבִחֵן, שָׁקַד לַהֲבִיט בַּדְּבַר.

213. עוֹר, עוֹרָה.

עוֹר גִּלְגוּל מִן סוּר, מִגְזֵרֶת סוּר, הַסְתִּיר, כִּסֵּה. מוֹזֶה בֹּא הַפֶּעַל קָתַר וְהַשְּׁמוֹת עוֹר, עוֹרָה, סִנְרָה, סִנְרִים (עֵינַן לִשׁוֹן הַנִּגְב בַּעֲרִכּוֹ).

214. נִתֵּר.

(a) נִתֵּר, קִשְׁץ, מִתִּיחַס אֶל הָאֲרַמִּית שְׁנֵר. בַּתְּגֵּרָאִי טוֹר בֶּל-סֵר בֶּל-נִטֵּר.

(b) הִתִּיר, פִּתַּח, נָתַק, מִתִּיחַס אֶל הָאֲרַמִּית שְׁרָא-בַּעֲרִבִית נִשֵּׁר.

215. יָוֵן.

יָוֵן הוּא גִלְגוּל מִהָאֲרַמִּית סִינָא-טִנָּא, מִגְזֵרֶת תִּנַּע (סימן 23).

216. אלל.

(a) אָלל-אָליל, בערבית שְׁלִיל, חתיכת בשר קטנה. השוה שְׁלִיל-בסורית אָלִילא, חוט השדרה.

(b) בארמית אָלל-יָלל-בערבית תְּשַׁלֵּל עָלִי, תר, רגל.

217. יָלֵל.

(a) יָלֵל-הָלִיל - בסורית אלל-יָלל-בערבית אָל-אָל, אלה, צוח מכאב לב.

b יָלֵל-בערבית אָל, שוע בבקשתו, בקש בשועתו: משם היה מיליל אוכל (ויקיר כי ד')

(c) יָלֵל-בערבית אָנֵל, פירש ובאר: שמיללים ההלכה אלו עם אלו (שיר רבה א' י'). זה הוא אחי הָלֵל.

218. פִּישׁוֹר - פֹּשֵׁשׁ.

השוה הסורית פִּשְׁיָא-בערבית פִּישַׁ, בעל כשרון, מהיר, זריז.

219 רָכַם.

(a) רָכַם, וכן בערבית ואכדית, קשר.

(b) רָכַם- בערבית כשר, שבר. מזה: רָכָם-אָרְצִי דִּיאָת כְּשׁוֹר,

τραχεία, broken terrain

(c) רָכַם-בסורית פָּסַר, צער, *to vex*. מזה: רָכָםִי איש *ταραχῆ*.

(d) רָכַם-בערבית רָכַ, רקע, רמס, *to compact, stamp down, fest-*

stampfen, einstampfen מזה: רָכַם, מלוי חלל הקיר במלט וצורות. יחנן שגם הערבית רכש, יסד, שייך פה.

(e) בארמית רָכַם-בערבית חֲשַׁךְ, מזה: אָרָכַם, נאבד.

220. תָּרַץ טַרְפָּץ.

(a) השבעים תרגמו את הבטוי תָּרַץ לשון על ידי *τρυφή* *to rage*

to whet, roar, growl, snarl. האחרונים לא הבינוהו וחדשו את התרגום *spitzén*, ונהגו באו המדרשים לסיוע של תרגום השבעים. בבית המדרש ליעלינעק כרך ה' דף נ"ט נמצא: מה הים יחרץ אף לשונו יחרץ. חרץ פה בלי ספק משמש במובן: רעש, המה, השמיע קול.

(b) להבין את השתלשלות ההוראות עלינו לבוא אל הערבית נָקַר,

חרץ, חרת. מובנו של נקר הוא גם: השמיע קול על ידי קשקוש האצבעות. התדסקות הלשון בחר, או תקיעה בחצוצרה. ועתה מתברר לנו מדרש אחר. במדרש תהלים, מזמור סיב א' נאמר בענין אות הה"א: אין בה לא ריחוש

שפתים ולא חריצת לשון, ר"ל שהלשון אינה מתדמקת בחך או בשאר כלי המבטא.

(c) ההשוואה של הערבית גֶאקוּר והעברית חצוצרה מלמדנו שהשם האחרון נגזר מן חצר > חרץ.

(d) הַחֲרִיץ—בערבית אַחְרַנּוּ, ירד לנכסי איש, הורישו. to possess oneself והחריצו פֶּלְטְרִין של מלך (מכילתא ט"ו י"ז).

221. אָפִיק.

(a) גורת השורש אפק היא פק > ת'ק > קת'. מזה באים בעברית השרשים פקע, פקק, בקע, בקק, בלק, ועוד. בערבית שַק, ועוד.

(b) אָפִיק—בסורית אַפְקָא—בערבית מַפְקִיאָה—פֶּלֶק—פֶּג—פֶּקִיר, ravine channel of a river or torrent פוק—פֶּקְנָה, שנת, חריץ, notch; מַפְקִיר, אביר, חוק; מַפְקִיר. איש תקיף, אמיץ הלב.

222. פָּנֶשׁ.

(a) פָּנֶשׁ—פָּנַע (עיין סימן 299).

(b) פָּנֶשׁ—בסורית נֶשֶׁן—נֶשֶׁשׁ.

223. קָשֶׁט.

(a) השורש קשט, באכדית וסורית גם כשט, הוא מגזרת קש—קצ. בעברית קשט וקשת.

(b) באכדית כשט, קצץ, כרת.

(c) קָשֶׁט—בערבית קָשֶׁ, ירה (איכה רבתי לפסוק ג' י"ב). במקרא קָשֶׁת, מורה.

(d) קָשֶׁט, עף, פרח: וקושט כחץ (ש"ט צ"א ג'; במ"ר י"ב).

(e) קָשֶׁט, קלח, זנק; ביבין המקשטין (תוס' ערובין ט' כ"ו).

(f) קָשֶׁט—בערבית קָאִישׁ, דן, דייק: מאיכן קשט הקישט הזה שתהא עבודה בבכורות (ירוש' מגלה מ"א הי"א).

(g) קָשֶׁט, אשר, הדריך: קשטני בשבילך (ש"ט פ"ו ה'). השוה הערבית קַצַּ לִפְלֵא אלטריק.

(h) קָשֶׁט וקָשֶׁט—בערבית קָשֶׁט, תקן, ערך בסדר נכון: קשוט עצמך (ב"מ ק"ז:—קשט (סנה' י"ח); קשט את דבריו (פס"ר קס"ו: ש"ט פ"א ב'); דברי תורה צריכין להיות מקושטים, כל דבר ודבר במקום הראוי לו (ילקוט שיה"ש תתקפ"ח).

(i) תקן, ספק צרכיו: משקישטה בכיד מיני תכשיטין (ב"ר י"ח א').

מִקָּשֶׁט, סכוון: שהיתה מקושטת כנגד מזבח שלמעלן (פס"ר קע"י).

- (j) הַקְשִׁיט, הזמין הכין: והקשיטן לפורענות (ב"ר כ"ח א').
- (k) הַתְקַשֵּׁט, התאמת: בשביל שתתקשט מרח הדין בעולם (ב"ר נ"ה א').
- (l) הַתְקַשֵּׁט, ספק צרכיו: לא צרכה אשה למיני בשמים, אלא מן המן היתה מתקשטת (ספרי במד' פ"ט); חציה מוכר ומתפרנס וחציה מתקשט בה ר"ל מספק שאר צרכיו (אדרי"א ו').
- (m) נתיטה: לאבן יקרה שמתקשטות בו הנשים (במ"ר ב' ז').
- מזה השמות קָשַׁט, קָשַׁט, קָשַׁת, תְּקַשֵּׁט, קָשׁוּט.

224. אָגַר.

- (a) אָגַר, צבר, סגל, הוא אחי הערבית אגל והעברית סגל (סימן 119), השווה השם העברי גַל-הארמית יָגַר.
- (b) אָגַר—תָּגַר, עצר, מנע מלכת—בערבית עגר—חגר.
- (c) אָגַר, שכר, הוא אחי הערבית גרי, רץ; אגרי, הריץ, שלם שכר; גרי, שליח, שכיר; גַּרְאִי—אָגַרְא, שכר. מזה גם השם אָגַרְת, על דמיון הערבית רִשְׁאֵלָא מן רשל, שלח (ועיין סימן 303).

225. אָגַר.

מאורי זיקות (ישעיה נ' י"א). אור-הערבית אָגַר—הארמית אָגַר, הצית הדליק.

226. אָלָה.

השם אָלָה, חנית, וכן בערבית, בא מהפעל אַל-תִּיל, דקר, בעברית חלל. מזה באים השמות אֶחְלָה—בעברית תרול—סלון.

227. עֲתוּד.

כפי שראינו (בסימן 23 אות f בהערה) הסורי מתרגם את התאר מִיָּוֶן על ידי עֲתִידָה, זריז (בוווג). מזה גם השם עֲתוּד לתיש. כי התישים ידועים לשטופים בזמה, וכן מפרש הירושלמי את השם שוֹזוֹת או שחוֹזוֹת (עיין סימן 323) על ידי מְעַתְּדָן (ירוש' שבת פ"ה מ"ב).

השורש שחם מורחב מן שון בחלוף למיד הפעל. בערבית שָׁאֲג, פתח.

228. צִמְתּוֹנִי.

השורש צמתת מורחב מן צמת, דמיון ערבב מן ערב. התמונה הדקדוקית הראויה צריכה היתה להיות צִמְתּוֹנִי. אחרי האפלת השוא לקבוץ (סימן 100 אות d) נתוספה תנועת עזר במ"ם ונפתחה ההברה תחת השפעת התמונה הפשוטה של צִמְתּוֹנִי. האפלת השוא לתנועה חטופה נמצאת גם בהתמונות

תעבורי, ישפוטו, תשמורם. גם פה התנועה חטופה. אם הקריאה קדמה להמצאת הנקוד, ובעלי הנקוד לא השמיטוהו.

229. בצר.

- (א) בָּצַר, כרת-בערבית מִצָּר, כריתה.
 (ב) בָּצַר, מעט, חסר-בָּצָר; אֶנְמַצָּר, נתמעט.
 (ג) בָּצַר, חזק, שגב, בא מענין הכריתה והבדידות. כי הנכרת אין לאדם מדרך רגל אליו.
 (ד) בָּצַר, עזר-נִצֵּץ, תחלת הפעל הערבי כנראה היתה מצר. מזה בא התאר בָּצַר (סימן 59). המושגים של חוזק ועזר באים צמודים. השוה אֵלִל, בסורית הֵלֵל.
 (ה) בָּצַר, זהב וכסף-נִצֵּיר, גם הפעל הזה היה בעקרו מציר. השוה נִצֵּיר, היה רענן-מִצִּיר, רענן. בתלמוד מִצִּיר, עשוי מנצרים.

230. אָתִיק.

השבעים מתרגמים את השם הזה περιστῦλον. והוא הערבית אָוֵג, אולם ארוך עם שורת עמודים וספון בעל כפה. השוה אָוֵג-וֹכּ-וְשָׁג-עֹזֵק-עֶפֶק, מהר ללכת או לרוץ; אָעֵתֵק, דפק (את הסוס) למהר בלכתו, ועיין את הסימן הבא.

231. עֵתֵק, עֵשֶׂק.

- (a) שניהם מגזרת תיק. עֵתֵק-בערבית עֵתֵק-עֵתֵק, הוקין.
 (b) עֵתֵק-בערבית גֵּשֶׁק, חשך מאד. השוה עֵשֶׂק, חושך, אפלה.
 (c) הָעֵתִיק-בערבית וֶק, העביר ממקום למקום.
 (d) הָעֵתִיק-בערבית וְכָא, ברח, עז במעוז. במענינית מעֵתֵק, מעוז, מקלט. מזה: העתיקו מהם מלים, ר"ל ברחו ונעלמו, נסתתמו טענותיהם. השוה עֵאֻנִי אלִשְׂיָא, הדבר נעלם ממני.
 (e) עֵתֵק-עֵתִיק, מרובה, בשפע. השוה עֵתֵק-גֵּדֵק-בסורית עֶדֶק, רב, היה בשפע. מזה אות f. עֵתִיק, abundant: והדברים עֵתִיקִים, and there is much to be said about it.
 (f) עֵתֵק, יהירות. השוה הערבית עֵתֵק-בסורית עֵשֶׂק, התיהר. ויתכן להחבירו עם עֵדִיק, הוציא דבה על איש.
 (g) עֵשֶׂקָה לי-בסורית עֶשֶׂקָה עלי-בערבית שֶׁק עלי, במצוקת נפש אני. ועיין את הסימן 231.
 (h) אֶשְׁכּוּל-אֶתְכָּלָא-אֶתְכָּלָא-עֵתִיקָלָא-עֵדִיק. וכבר יתכן שֶׁאֶשְׁכּוּל הוא

אֶשְׁכַּל. וכן בתלמוד כובסא הוא אשכל ואשק. ומדרש תדשא קורא לאשכים סגל.

233. עֶלְעַ.

עלע מקוצר מן עלעל משורש עול-בערבית עאל, סעד. זן את עצמו. יעלעו דם (איוב ל"ט); בני יונה משיעלעלו (תוס' חול' א' ט"ו)-בני יונה משיעלעו (חול' כב.).

234. הרדסיות.

יוני הרדסיות או הרדסיות מפרשים: יונים הורדסיות, של הורדוס. לא נדע ממוקם אחר שיונים נקראו על שם הורדוס. וכן הכתיב אינו מתאים לההגזרה. כמדומה לי שהרדסיות הוא הסורית הַרְדוּתָה, ring-dove. ואינני יודע אם הוא Palumbus torquatus, או Columba risoria. שמו הערבי הוא קַמְרִי. גם השם הסורי אין לו הגזרה ברורה ומשקלו זר להסורית. השם העקרי של חיונה הזאת היא הסורית צוּצְלָא-ארמית צוּצְלָתָא-עברית צוּצְלָת. אבל מינחים מדעיים בכל הלשונות מועתקים בפי ההמון להרבה דברים שונים ומשונים. כן הערבית צֻלְזַל הוא wood-pigeon, והסורית צֻלְזוּלָא הוא ardea, εἰσδεδυός, בנעזו אַרְדוּדִין וְהִירְדוּנִס. ואת השם הזה העתיק ההמון לשם יונה. והעבריים חברו את השם היוני הזה עם שמו של הורדוס, ויצא להם המשקל הַרְדְּסִיּוֹת.

235. חֲלִיָּה.

השם הזה נגזר מן חלה. אחי חלל-בערבית חַל, דקר, בקע. כרת. חלית הבור היא העפר שחפרו ממנו והניחוהו סביב סביב. וכן נקרא חליה כל דבר שזווא חתיכה מדבר הנחלק לפרקים, כמו חוט השדרה, מנורה, תנור וכדומה.

236. תַּסִּיל.

(א) תַּסִּיל, אפרוח, גוזל (תרגום).
(ב) תַּסִּיל, מין תור (חול' ס"ב. וק"מ).
(ג) רשבים לב"ב ע"ה. מפרש צוצלתא על ידי תאציל; כנראה הוא כתיבה אחרת מן תסיל. מה שנוגע לגזרת השם יש להשוות את הסורית פְּסִילָתָא, francolin cock, הערבית שַׁתֵּל, רָחַם, vulture, שְׁתִּיגִינִיָּה, מין תור. והאכדית סִרְגָּ, מין עוף.

237. בשר, סבר.

הערבית בֶּשַׁר, היה בעל לב טוב, בעל פנים שוחקות, גחך בתוספת
 רי"ש: בֶּשֶׁר, שמח; בֶּשֶׂר, בשר טוב. ובסרוס אותיות שֶׁבֶר, שש, עלו, צהל,
 מזה בעברית הַסְבִּיר פְּנִים וסְבֵר פְּנִים; ושֶׁבֶר-בארמית סִבֵּר, to look foreward
 cheerfully, to hope. בגעז השורש הוא שמר, נעים לפ' לעשות דבר,
 אֲשַׁמֵּר, שמח, ענג, שעשע.

238. פרנס.

פרנס מורחב מן פרט מגזרת רס-רש. פְּרָנָם-ראש, כלכל. זן; פְּרָנָם-
 כֶּשֶׁן, היישיר, הנהיג בדרך ישרה; פְּרָנְסָה-רִיש, שפע, הדברים הנצרכים
 לחיי איש. השוה ראש-ראשי, עזר, סעד.

לחקר כנויי הפעול וקביעת שמושם במחובר ובמפורד

בין הפרשיות הרבות שהניחו לנו ראשונים להתגדר בהן בחכמת הלשון העברית ובקביעת הלכותיה מוצא אני אחת מיוחדת במינה אשר אך תמוה נתמה לכשנתכונן בה רגע והנה היא קרקע לא־עבד בה כל־עקר, שכוחה מעין מדקדק ובלשן בדורות שעברו, וגם שום אחד מגוררי הלשון ומחיייה בזמננו לא חננה במאור אבחנתו. הלא ׀והי פרשת כנויי הפעול הכפופים לשתי רשיות כאחת, מבלי דעת מה משתיהן עקר ומה טפלה, מאחר שלא מצאנו לשום מחבר שיעסוק בכך, כפי שהיה מחיב טבע ענין כזה שנתללו בו שני פנים לשמוש, בכל ספרי הדקדוק, חדשים כישינים, מוצא אתה אמנם את ההוראה בדבר עצם קיום שתי אפשרויות בלשונו, לכנות את הפועל בנוף הפעל המשלימו; שם אותי, או שמני וכו', ותו לא! כאלו ניחה לה ללשון שתהא עמוסה צורות־יתר, בחינת שנים מקרא ואחד תרגום לשניהם... וכאלו אחת היא לו לאדם מישראל אם כה ואם כך יפסק פסוקיו מאריך או מקצר, בהפרידו או בהחבירו מליו. והן גם לעין היהודי הפשוט תוצץ התנמורת (Buntfarbigkeit) המאליפה של כנוי הפעול במחובר אשר בספרי המקרא והמשנה, התלמודים והמדרשים, ואשר כמעט ספורות להם אין, לעומת מלת היחס „את׃ שאף היא בכנוייה מופעת הופעות יגראי ונעלמת העלם־קבע! ומה שמתמיה עוד, כי גם הלשון העברית החיה, המדוברת, כספרותה החדשה, מוספת להשחמש בשני אמצעי כנוי אלה חליפות; עתים סרונין, עתים רצופות. — הכל כיד המקרה אשר תנחה את לשון הדובר, או את יד הכותב, ללא כל שקול וללא הכרע מדעת. האם סרת־כפילות זה הנהו בכלל אותן מדות שאינן אלא גזרות־קדומים ועלינו לקבלן כמו שהן, בלא להרהר אחריהן, בלא לבקש בהן אבחנה, בלא לפשרן, בלא לתחמן על מנת שנהא יודעים מתי תיר האחת ואימתי שעתה של חברתה?

ואני זה כבר עומד הייתי משתומם אל מול החזיון האמור שהיה בעיני כלו מקשה, ואז התחלתי משתדל לחשוף מתוך נבכי הספרות, העתיקה בעקר, את שבילי הרוח שבהם מהלכת מאז העבריה שלנו כשהיא נוטה אחת אָנָה ועשר אָנָה, מעיטה כלפי ההפרדה ורבי־רבה לצד ההחברה! ולא נתקררה מקשנותי ביחוד משבא אחד החוקרים

(מִיִּסְף ל"דבר" כרך ו, יום ו' ח' בתמוז, ה'ר"ץ 1551 כ"ט) ונסה לגלות פנים שלא כהלכה בענין זה בהחתינו בדברי הלכה אחת בשם הרמב"ם, עד שתקעתי עצמי לעיון זה בפרטי־פרטים. העריתי מקורות ראשונים, כנסתי מקראות, ספרותים, חקרתים ואזנותים אלה לקבל־אלה, אף השקתי מהם כללים ויוצאים, שאותם הנני להרצות בזה לסוגיהם.

ומאחר שנסבה עבודתי ונלשה עד מעבר לגבול יכלתי המצומצמת, אמרתי לעצמי: שמא די לי במה שאהא מעיד עלי מקרא ומשנה בלבד? שכן אלה בחינת "גלות עלית גלות תחתית" הם ללשונו ולספרותה וכל השאר – אינו אלא כמושך הזרם מאותם מבויעים! מה רציתי להביא עדיות אף מספרות מדרש האגדה וההלכה, ולקיים במלואה את ההוראה למופת על פי שנים עדים או על פי שלשה עדים יקום דבר" (דברים י"ט–ט"ו) אך, כאמור, דחק שעתי מנעני מלשלש את חוט מסקנותי ולעת עתה אני מוסרן כשהן מקוימות רק מפי שנים עדים: מקרא ומשנה. הרין וחשבין שלי הנני מחלק לשנים:

א. הרשם הכללי שהחמר המצבר עושה על המסתכל בו.

ב. המסקנות הלכה למעשה שיש להסיק ללשונו החיה.

בדרך כלל נראית נמיה מכרעת לצד שמוש כנויי הפעול במחבר, שכן מניתי רב מכריע לצורה זו.

במקרא: 4428 עדויות: עבר–1504, עתיר–2186, צווי–226, שם־פעל–417, בינוני 95.

במשנה: 2054 עדויות: עבר–1197, עתיר–212, צווי–14, שם־פעל–178, בינוני–453.

בס"ה 6482

ואף על פי כן מסתמנים כללים משני הפכים. נוסף על המגמה הכללית לצד ההחברה:

I תנאים שבהם השמוש במחובר הכרחי בהחלט.

II תנאים שהשמוש במפורד הכרחי בהחלט.

I המחובר הכרחי:

א) כשהפעול נכפל על ידי מקורו בין בחיוב בין בשלילה, אחד ראשון ואחר אחרון. –

ב) בחיוב: כי ברך אברכך (כרא', כב–יו), עשר אעשרנו (שם, כח–כס), כי שבור שכרתיך (שם ל–טז) וכן רבים.

ב) ש ל י לה: ואכיל לא תאכלו (ויקרא ז–בד), קב לא תקבנו (במדבר כג–כה). והמת לא נמיחך (שופטים טז–יג) ועוד.

מקור בסוף: ואנכי אעלך גם עלה (כרא' מז–ד), הרניני נא הרוג (במדבר יא–טו), בס"ה – 48 פעמים, ורק 7 יוצאים: שמות כב–כב; ויקרא י–יה; טז–בד; במדבר ל–יג, טז, דברים ז–ב; שופטים יד–יב.

(ב) בצוויי: 240 פעם במחובר ויוצאים רק 25: ברי' לו-ככ, לח-ה; מט-כט; שמות טז-לג; במדבר כא-ה; כ-כה; כה-ד; יהוש' ד-ג; יח-ח; כד-יד; שופט' ז-ד; ח-כ; יד-ב; טז-ה; יט-כד; שמ"א ט-בג; ו-ג, ו-כא; יט-טז; כ-לא; שיב כ-כא; מיב יא-טז; י-יח; יחוי' כ-יט; מג-יא; ודנמה למחובר ברכני, ודקרני, והמשני. (ג) בשיחה של פניה אל הנוכח, לא מניתי כי רבו מספר!- (איותך, ברכתך, ראוך, וכיו"ב) ויוצאים רק 17. מהם 9 לזכר - אֹתְךָ; 8 לנקבה - אֹתְךָ: ברא' ל-כו; מ-יט; מה-יא, מא-מא; שמות: כג-לג; כה-כב; כז-ח; שיב: יט-לד; ירמ' מט-טז; אלה לזכר; ולנקבה: ברא' יב-יב; יחוי': טז-לט; נט: כא-לד, לה; כה-כט; לח-ד, יז. -

(ד) בעתיד שאחר צווי. שיש בזה משני הסעיפים הקודמים יחד, נשהינא ואמשך, בני! לכהנא ואשלחך וכן רבים.

(ה) אחר ה' השאלה, 15 פעם, ומפני מעוטם אביא את כלם. - ויהי זה כעין תרגיל למחפשים, הלהרני אתה אומר (שמות ב-יד), היקרך דברי (במדבר יא-כג), הלירשנו קראתם לנו (שופ' יד-טז), התתנם בידי (ש"ב ה-יט), התתנם ביד ישראל (ש"א יא-לז), התורירני אל הגדוד (ש"א ל-ט), האשיננו? (שם ל-ח), היסגירוני בעלי קעלה? (שם כג-יא), המצאתני אויבי? מ"א כא-כ), ההמת המיתחו? (ירמ' כו יט), הירצץ? (מלאכי א-ח), האקדמנו בעולות (מכה ו-ו), הוודך עפר (תהלים ל-י), היחברך כסא הוות? שם (צד-כ), התרעישנו כארבה? (איוב לט-כ). -

והיוצאים שנים: הארצה אותה מידכם? (מלא' א-יג), ההצילו אותם אלהי אבותי? (מיב יט-יב) והשאלה במפורד: - היסגירו בעלי קעלה אותי ואת אנשי (ש"א כג-יב) - אינה יוצאת. כי היא אינה ענין לכאן אלא נתונה ענין לכלל שכנוד (ועין שם II ה).

והוא הדין במלות השאלה האחרות: מה, במה, כמה, למה, מי. (85 במחוברו) ואף יוצא אחד אין!

והשאלה "למה רמיתם אותנו (יהוש' ט-כב) - אף היא נתונה ענין לכלל שכנוד (ועין שם II ט).

והנה קצת דגמות מן השמונים וחמשה: מה יושיענו זה? (ש"א י-כו), מה אשיבנו (איוב לא-יד), מה עכרתנו (יהושע ז-כה), במה אהבתנו (מלאכי א-ב), שלחתנו (שמות ה כב), למה רמיתני (ש"א כח יב), למה הרנותני (שם כח טז), מי שמך (שמות ב יד), מי יאכילנו (במד' ד-מ), מי ישקני (ש"ב כג-ט; דהיא יא-יז), מדוע ננכך (ש"ב יט-מב), מדוע הכעיסוני (ירמ' ח' יט), ומדוע נעבדנו (שופ' ט-כח). "אֵל' בא במחובר 58 פעמים, ורק 5-במפורד. "בָּל' 3 במחובר ואף פעם לא במפורד. "לא"-260 פעם. "הלא"-10 פעמים. יוצאים "לא"-20.

ולא זו בלבד. אף שם פעל שאחר מחלט, ש"לא" לפניו—במחזור: עם הפעל "וכל"; לא תוכל עשה; לא אוכל כבודך, לא אוכל כלותם, לא תוכל שאת; לא יוכל לשלחה; לא יוכל שלחה; לא יכלו בני ישראל להחרימם לא תוכלי כפרה; לא יוכל להצילם (פעמים); לא יוכלו לעשותו ולא יכלו דבר; ולא יכלה עוד הצפינו; ולא יכל להשיבה.

ועם הפעל "אבה": לא אבה' ה' השחיתך; ולא אבה לשלחם; ולא אבו החרימם; ולא אבה לשנותם; ולא אבה השחיתם.

ועם הפעל "יסף": לא תוסיפי לשנותה; לא יוסיף להביטם; לא יוסיף להגלות; ולא יסף עוד לדעתה; לא יסף עוד לבקשו; ולא יוסיפו בני עולה לענות; לא תוסיף עוד לשכלם; ולא יוסיפו בני עולה לבלותו.

ועם הפעל "הניח" — לא הניח לעשקם —

ועם — "חפץ": לא יחפץ לנאלך.

ועם הפעל "שלח": אשר לא שלח אדני שם לבקשך. —

(ו) וכן אחר מלות הטעם, היחס והחבור: בעבור, למען, יען; אם, כי, אולי, פן, אשר, כאשר, — היוצאים מעטים מאד!

(ז) לרוב בסוף פסיק, באהגה, בסגול ובזקף, זאת אומרת בפאזה בכלל. כמוכח מכמה דגמות. וירא אותה ויקח אותה וישכב אותה ויענה (ברא' לד—ב), מן הטפוסיות ביותר. —

הן נרשת איתי היום מעל פני האדמה, והיה כל מוצאי ירננו! (ברא' ד—יד). אף זו דוגמה מאלפת.

(ח) ויתכן עוד, כי במציאות משלים או מצב בצד הנשוא לפניו או לאחריו הניל המחובר יותר; ויניחהו בן עדן; ויביאה אל האדם; וישלחהו מן עדן; ויעלה, לעולה, ואשביעך בה; ישובך ראש; תשובנו עקב; בעצבון תאבלנה; ויעקבני זה פעמים; ועברתני חנם; ריקם שלחתני; נכני נפש; נשקנו יין. —

והדין נותן לקצר במקום שיש אריכות מבחינת חלקים נוספים למימרה (לפסיק).

ועכשו נעברה־נא אל הכללים שכנגד.

II המפורד הכרחי.

(א) במקור. כי אין המקור נוטה; ונתון אותו על כל ארץ מצרים (ברא' מא—מג), פתות אותה פתים (ויק' ב—ו) רגום אותו באבנים (במד' פו—לה), ובחור אותו מכל שבטי ישראל (שי' א—כז), השכב אותם ארצה (שיב' ח—ב), ועשה אותו יום משתה (אסתר ט—יז, יח). השכל וידוע אותי (ירמ' ט—כג) ועוד, — ואין יוצא!

(ב) בשם פעל מארך, בעתיד מארך ובצוי מארך, — שאם לא כן תטשמש צורת הארכה; ליראה אותי (דברים—כמה פעמים). לאהבה אותם (שם).

אוציאה נא אתהן (ברא' יט—ח), ונדעה אותם (שם) הניחה אותי (והמישני), (שופ' טז—כו), השיבה אתהן (שם יא—יג), קבה לי אותו (במד כב—יא), תנה אותו על ידי (ברא' מב—לו), תנינא אותה לי (שם לד—ח), נעצרה נא אותך, (שופ' יג—טז), אוציאה נא אותם (שם יט—כד), ואשלחה אותך (ברא' יד—לב).

ג) בשם פעל נסמך לשם מניעת טעות בהבנת הדברים: לבלתי הכות אותו כל מוצאו (ברא' ד—טז), למען הציל אותו מידם (שם לו—כב), בפקד אותם (שמי' ל—יג) וכן רבים, רבים.

בפרט כשנושא עמו במפרש: עד דרש אחיך אותו (דבר כב—ב) שלא להחליף הפועל בפועל, וכן הרבה.

ד) כשיש צרך להדגיש את הנושא כי אז מקדימין אותו בדיון: „כל הדגש מחיב הקדם“, למשל ויען ראובן אותם (ברא' מב—כב) בנגוד לדעת שאר אחיו שרצו להמית את יוסף (עיין במקור) ויקרה כזה בעקר בשם שמים שמקדימין אותו מפני הכבוד: „כאשר צוה ה' אותם (שם ז—ו) והרכה כמהו גם בהלכות „הסדר המלים בפסוק העברי“ כאשר אפשר במקום אחר. —

ה) לרבו. וישלחו אותו ואת אשחו (ברא' יב—כב) או בתוספת „גם“: וימת גם אותו (שם לח—י), להמית אותי ואת בני (שמי' יז—ג), וברכתם גם אותי (ייב—לב) ורבים מעין זה. —

ו) למעוט: אותה קח לי (שופט' יד—ג), וכעין: רק אתכם ידעתי (עמוס ג—א) וכן רבים. —

ז) לנוד: והרגו אותי ואיתך יחיו (ברא' יב—יב), אותי השיב על בני ואותו תלה (שם מא—יג) וכן הרבה.

ח) להרגש שברמו: כי דורש דמים, אותם זכר (תהי' ט—יג), אותם מל יהושע (יהוש' ה—ז), האותי לא תיראו? אשר שמתי נבול וכו' (ירמ' ה') —

ט) הכנויים אתכם—אתכן; וכן הסיומות (*): תם—תן, ון, אנה—ינה, אינן מתקצרות. (לרגל התארכות יתרה שלמלה) — אהבתי אתכם, אעלה אתכם; רמיחם אותנו; וירשתם אותה; והמתן אותה; תמצאנה אותה; ותקראנה אותי; ותענינה אותם; תשליכון אותו, תושיעון אותו. וכל אלה בעשרות הן; כריבזמן שיוצאים אך ורק 9, ברכנוכם (תהלים קיח—כו) ויש כנודו ברכנו אתכם (קכט—ח, שם) אנחמכם (ישע סו—יג), אאמצכם (איוב טז—ה) אלמדכם (תהי' לד—גב) יושעכם, (ישעי לה—ד), תאכלכם (שם לג—יא), תחוללכם (שם נא—כ) יעורכם (דברי לב—לה) להבריאכם (שיא ב—כט), ותפוצותיכם (ירמ' כה—לד) מוטל בספק מצד צורתו. ועוד שניים של תם—„העליתוני—(במדבר כ—ה; כא—ה), ואחד של צמתני (זכריה ז—ה) ובברכות (ו—א) שנינו: „אתם

safix (* — „סיוֹפֶת“, — prefix, — „קִדְמֶת“. „מאוצר מנחי הדקדוק המִתְרָשִׁים“ אשר אתי בכתובים.

עשיתוני חטיבה אחת בעולם, וסופו—אף אני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם. שמע מזה ש„אתכם“ קשה לקצר יותר מאשר „הם“!—

(י) ואשר לבינוני הרי יש פנים לכאן ולכאן והדין נותן להפריך, להמנע ממוכן הקנין. כי באמר האומר: אני... מלמדך מדריךך (ישע מת—יז) קשה לעמוד על כונת המימרה אם פרושה המלמד שלך, המדריך שלך או העושה זאת ברנע זה, ואף המקראות מסייעים בידי להכריע בבינוני לצד ההפרכה. כי הרב נוטה לכך כפי שיש לראות¹) שלבינוני רבים אין כלל מחוברים: כל הקורות אותם (ברא' מב—ל), מצרים ליהצים אותם (שם ג—ט), ש"ע קרימת „הנה“, „הנני מפרך“, „הנני נותן“, „הנני מאכילם, וכן רבים, נראה שרק דבור זה „הנה“ הרימו על פעולה, יש בכחו להפעיל את הבינוני [לעשותו פֻעַל].² בשלילה כמעט שאין מחובר בבינוני לבד מן יוצאים אחדים: אין מושיעך (ישע' מז—ט) השאר—והנה בן־ביתי יורש אותי (ברא' טו—ג) לאל העונה אותי, והעוף אוכל אותם, הבן המממא אותה; המעלה אותני—וכן הרבה... ואע"פ שבמשנה רבו בינונים מחוברים (עיין בראש המאמר). נראה הרבה כמקשה וכמטשטש בין שם לפועל.

(יא) פעמים שהסגנון בא לידי פשרה בין שתי הצורות המתארות עד כאן. יש שהמחבר קודם למפירד ויש להפך כדגמות המראות להלן:—

ויאחזו אותו וישתטוהו, ויורידו אותו ויאסרהו; להבין אותה ולסעדה. והרבה כמהם. או להפך כאמור לעיל:—

וראהו וטמא אותו; ויקחהו וישליכו אותו; לא יחליפנו ולא ימיר אותו; וכן רבים מאד.—ויש שאין חלוק כזה אע"פ שרבים הפעלים: או ראה ויספרה, הכינה וגם חקרה—4 בזה אחר זה (איוב כה—כו).

וילבשים וינעלו ויאכלום וישקים ויסבום וינהלום ויביאום 7 בזה אחר זה (דהיב כה—טו).

ועכשו נשובהנא ונראה הצדק אחד החוקרים במוסף ל„דבר“ שהזכרתיו לעיל. הוא מביא שם את דברי הרמב"ם בנסוח הלכת־נדרים אחת: „שבועה שלא אכל כבר זו, או שלא אכל אותה, —כיון שאכל ממנה כזית, חיב, שבועה שלא אכלנה— איני חיב עד שיאכל את כלה“ [הלכות שבועות פ"ד, משנה תורה] והוא מוסיף שם: „ראוי להעיר כי בדיני שבועות ונדרים דקדקו בודאי מאד, לפיכך בודאי היו בטוחים כי הלשון „שלא אכלנה“ מורה על אכילת הכל, בשעה שהלשון „שלא אכל אותה“ מורה על אכילה סתם מבלי שים לב לנוף הנאכל. על נדרים נאמר בנמרא (נדרים נ"א) „הלך אחרי לשון בני־אדם!“ ובודאי היו מבדילים כך גם בלשון סורסי או ארמי בימי חכמי התלמוד ע"כ, ואחד החוקרים מסיק מכאן בפשטות: אותה—מורה על פעולה שלא נתפשטה בכל נוף הפעול וכו'“.

והנה אי־אפשר לקבל דעה זו בשום פנים ביחס ל„אותה“ ולכנויי „את“ הדומים

לה. ראשית כמה פעמים מצאנו שמיש מחובר ומפורד כאחד באותו ענין, חליפות, ואיך נחלק את הדבר? למשל פעם נאמר, המעלה אותם מארץ מצרים (מ"ב יו-יז) ופעם המעלה מים (ישע' סג-יא) פעם-המיציא אותם מארץ מצרים (שופט' ב-יב) ופעם: אֵל מוציאם ממצרים (במד' כד-כב) פעם-, להביא אותך (יחז' לח-יז) ופעם להביאך (שמות כג-כ), פעם: ,להמית אותי ואת בני' (שמי' יז-ג) ופעם: להמיתני ואת עמי (שיא' ה-י) וכן רבות רבות בפעמים! ובאותה הנמה נופה שאחר החוקרים מביא: כי ברוך בן-נריה מסית אותך בנו למען תת אותנו ביד הכשרים להמית ולהגלות אותנו בבל (ירמ' מג-ג) יש סתירה לדבריו: בשלמא ,תת אותנו", להמית אותנו ,ולהגלות אותנו" - אותם עדין אפשר לפרש: ,קצת מאתנו"; אבל - ,מסית אותך" איכה תמצא? כיצד מסית ברוך את ירמיהו מקצתו? בואו וראו עד היכן הסתה זו מנעת? וכי מה נשתיר עוד משונאיהם של ישראל לאחר מסירה ביד אויב לנלה ולמות גם יחד?

ואכן לדעתי אין כל זה אלא אסמכתא בעלמא, אף כי אסמכתא אף היא צריך שיהא לה על מה שתסמך ועל זאת רצוני לרמוז בהערה שלפנינו. מצאנו לר' עקיבא וכן לר' ישמעאל וכן לכמה אחרים מרבתינו החכמים שהיו דורשין ,אתני' שבתורה, (וכן - ,אכין ורקין וגמין') והנה נראה לי כי לא היו דרשות אלה סתם בעלמא, מתוך שרירות-רצון ושובבות-דמיון חיו, אלא תולים היו דרשותיהם אלה בחושי-שערה, שמקור מוצאה ומעין-צמיחתה באחד מכללי הדקדוק ושמוש הלשון העברית, שהיו נהירים להם ברוחב דעהם ושגורים בזכרונם, אם גם טרם היו בימים ההם תירות-לשון כתובות ומוסדות, כמוכח מכמה וכמה כללים אחרים שאפרש בהזדמנות אחרת: - וראוי הדבר להחקר במיוחד לכשתניע השפה לכך. אך לרגל עיני כאן אסתפק רק בשני מקומות כאלה. אחד מהם הוא הדרש של ,את' ב,בכר את אביך ואת אמך* (ו) ומעמו ונמוקו עם הכלל אשר הוריתי בפרשה אחרת מעין שמוש המלה ,את' [ראה למטה בסוף מאמרי זה] והוא: שבצווי, ובפרט ,כשהנוף הפועל הוא גם הנוף הקונה" אין המימרה נזקקת ליהם הפעול ,את' כנון: שא- נא עיניך! ורחצי רגליהם! וסעדו לבכם; אל תשלח ירך; קבור מתך; שיסנא ירך; והטינא כרך; שיסנא כליך, תליך וקשתך. ורבים העדים מלהגבות כאן כלם יחד. היוצאים מעטים. בכל אפן בטלים הם כנגדם ומיזמים ברג, - ולפיכך היה לו לצו זה להאמר בלשון בני-אדם (,דברה תורה בלשון בני-אדם") בכר אביך ו,אמך"! כשאר רוב צויים מעין זה. כנון: ,איש אמו ואביו תיראו", ,ומקדשי תיראו", ,באורים כברו ה' ועיר. - אין זאת אלא ש,את' יתר זה להדרש נתן.

כיוצא בו ,ותתן גם לאשה עמה" גם-רבוי: האכילה את הבהמה ואת החיה ואת העוף (בריר' יט) למה נדרש כאן ,גם"? לפי שאין הלשון מצריך גם אלא כשיש (כתובות ק"ג).

נוף וולת הנוף הזה שעליו חלה אותה פעולה כאותו יחס: „המעט קהתך את אישי ולקחתך גם את דודאי בני? (ברא' ל-טו) מה שאין כן בספור אדם וחיה שבו נאמר בראשונה „ותקח מפרי' ובאחרונה נאמר: „ותתן גם לאישה' והשאלה כאלו צפה מאליה: וכי למי זולתו נתנה?... ובהיות „גם' יתר, הרי שאף הוא להדרש נתן!

מאד יתכן שלאחר שנלו הראשונים [נחום איש גמזו, נחמיה העמסוני] [ועיי'] מדרש בראשית רבה הוצאת תיאודור, צד 12 מספר 7, ועין: אנדות התנאים לבכר כ"א ח"א 43, 44 בהערות] את אפן הדרשה של „את' במקום שראוי לו להדרש, באו האחרונים והגזימו בכך גם במקום שלא מן הראוי לפי שמוש הלשון, כשם שראינו חשבת ר' עקיבא לר' ישמעאל על שאלתו לפסוקים: „קניתי איש את ה'“, „ויהי אלהים את הנער“ — אלו נאמר בלי את „היה הדבר קשה“, כלומר: מצד מובנו הפשוט. — מבאן משמע שלא כל „את' היה ר' עקיבא דורש לרבוני כמו שמוכחת צדקת דעתו הנ"ל גם תוך תשובתו של ר' עקיבא נופו לאותו פסוק שרבו, נחום איש גמזו, פרש מלדרשו: „את ה' אלהיך תירא!“ והוא דרשו: „לרבות תלמידי חכמים... לפי שאף בפסוק זה „את' יתר הנהו מצד חקי שמוש הלשון, שהרי צווי לפנינו, והנוף הפועל הוא הנוף הקונה כאחד, וכמו שנראה בעליל גם ממקום אחר שדיק בלשון הכתובים להבינם לפי רוח הקדוק הלשון והוא — תשובתו לר' ישמעאל על שאלת „את השמים ואת הארץ“, „אלו נאמר בראשית ברא אלהים שמים וארץ היינו אומרים שמים ארץ אלוהות הן“ (ב"ר א' ועוד) ובוה יאלפנו כלל בשמוש הלשון כי ה' היריעה בראש הפעיל מחיבת ממילא תוספת היחס „את' (והוא אצלנו מן המפורסמות תמיד) ועל-כן אין כאן מקום לדרש סתם דרשות על „את'... כי לאו כל „את' נתן להדרש ואם ה„את' מחויב מצד הלשון הרי זה מתבאר לפי פשוט... והיות שסתם שמים וסתם ארץ בלא ה' היריעה, כלומר לא אלה הידועים לנו, יכלו להתפרש כשמית פרטיים, כגון תהום שאין לה ה' היריעה מטעם היותה בקדמות המתולוגיה שם פרטי לאלילות (עיי' פרוש מדעי לכהנא בראשית א-ב) לכן באו בה' ומתוך כך נתחייב „את' בצדם! ודוק. —

ועתה נחזור לענין ההלכה שהובאו בשם הרמב"ם:

ממאתים ושבעים העדויות שבמקרא וממאה שלשים ושבע שבמשנה אונו למדים ש„בלשון בני-אדם' היו נוהגין לומר את הפועל שאחר „לא' בפעול מחובר! במשנה רק שנים יוצאים מן הכלל!) ובכן כשאדם נודר נדרו לא בלשון בני-אדם, אינו פוסק פסוקו כהלכתו („שלא אכלנה“) אלא מוצא לו לצרך לשנות ממטבע שטבעו בני אדם בלשון — משמע שיש ברצונו לחדש-מה, להדגיש-מה, ומה חדוש? אין זה אלא שהוא בא לשלל מעצמו אכילה כלשהי, שלא יאכל מכבר זו כל-עקר, כי משנדר נדרו שלא כסדרו והדגיש בהפרידו עיי' יחס פעול נפרד את הפעל דוקא

„שלא אכל אותה—כיון שאכל כזית חיב“. וראיתי לתו"ט שהיטיב להבין לדיוק מעין זה: דהרי משמע: „שלא אכל שיעור אכילה מכבר זו“ (שבועות נ"ו). בכל אופן אין ל"אותה" כשלעצמה מובן של פעולה שאינה מתפשטת על כל הגוף הפעול כפי שרצה המסיק, וכללינו יקוימו מכמה מקומות אף בדברי חז"ל, כפי שבארנו. —

ומשהגעתי עד כאן בסיום פרשת כנויי הפעול אין אני יכול עוד למשך ידי מלצרף לבאן תוצאות הסתכלותי בטיב שמוש המלה „את“ כשהיא לעצמה שלא בנטייתה. וכשם שהוברר לי כי לא מקרה הוא השמוש במחובר או במפורד בכנויי הפעול, כי לכל אחד מקומו וזמנו המונבלים לו מצד מטבע הסגנון העברי הקדום, כן נוכח עתה כי אכן יש ויש נתיב סלול גם לדיני השמוש עם „את“ או בלתי. — והנה הנן המסקנות:

I בלא את ראוי להשתמש:

- (א) כשהגוף הפועל הוא הגוף הקונה: — „פן ישלח ידו, לא תוסיף תת כחה; ויט אהלו; הרימותי ידי, הם יקחו חלקם, נתתי שפחתי; ונשא עיניו ועוד לאין ספורות, וכן גם בהקדים הפעול; כי חרבך הנפת; חטאם ישאו; וכל שללם שלחו; כלי הוצאתי; לחמם בדאנה יאכלו ומימיהם בשממון ישתו; וכן רבים, רבים.
- (ב) בפרט בצוויי כשהגוף הפועל והקונה אחד הוא: — (עיין בדגמות לעיל 78) ואף כשאין הגוף אחד: שמען קולי; תן לי הנפש והרכוש קח לך; וספר הבוכבים; השבו אשת האיש; גרש האמה הזאת; השקו הצאן. וכו'. וכו'. —
- (ג) לפני שם נסמך; או לפני שם שיש לו משלים או מנביל; כי שם בלל ה' שפת כל הארץ; נחתו בסף השדה; ויתן פני הצאן; — כי תעשה הישר בעיני ה'; ואתה תבער הדם הנקי.
- (ד) בשיחה ובפרט לנוכח: איכה אשא ... טרחכם ומשאכם וריבכם; או ולקחת מנחתי; נעבר גבוקך; או „ופרקת עלי; אם ישך נא מצליח דרכי; ונתתי כוס פרעה; פניתי הבית; ואשים הנזם; וכו'.
- (ה) אחר שם הפעל; לבנות העיר; לשבר הדלת; למצא הפתח; לתת הצעירה; לעשות הדבר הזה; לקחת הערבון; לכרת העץ; לעשות הפסח ועוד רבים. — לשום שמי (כמה וכמה פעמים)
- (ו) בקשר עם „קראשם“; ויקרא שמו (הרבה מאד) עשה זאת, כי עשית זאת, עשות זאת וכיר.

II עם „את“: —

- (א) כשהנושא בין הנושא למשלים (מטעמים שונים) וירע קין את אשתו; וישא לוט את עיניו (יש יוצאים).

- (ב) לפני שם פרטי; ויבן את נינוה; ויקח תרית את אברם; וגם את לוט השיב.
- (ג) כששני משלימים עוקבים ואין: נשקה את אבינו יין; ותשקינה את אביהן יין. —
- (ד) גרר מן הנוסח שלפני כן; ויביאו את לוט ואת הדלת סגרו; — את לוט — לפי סמן ב, ואת הדלת — גרר.
- (ה) לפני בנויים; את בנותם נקח לנו ואת בנותינו נתן להם (אך כאמור בשיחה מפני המספר יתכן ההפך).
- (ו) למניעת טעות במובן הדברים; ועוב את אביו ומת (שלא יובן ועוב אביו), לא יגש את רעהו.
- (ז) פעמים לשם שנוי גונים יבואו שני הדרכים יחד; ומלחם את ערלת לבכם וערפכם לא תקשו עוד; או להפך כי דבר הי בזה ואת מצותו הפר; וכן רבים כהם. —
- אולם בטרם אסים רצוני להוסיף הצעות מספר בנוגע לשמושנו עתה בכל הדרכים האמורות: —
- (1) במחובר ובלי את יש להשתמש בעקר כפיוט, בספרות דינית, לכד כמובן מבאותם מקרים שהמפורד הכרחי. —
- (2) במפורד וב"את" ראוי להשתמש בשיחת-יוס-יום וינילה, בספרות ילדים, בהרצאות לעם ואף בותר על מקומות שהמחובר בהם הכרחי. — לשם העממיות וקלות ההבנה לשומעים. —
- ירושלים י"ב בסיון תרצ"ג.

על הספיציפיות הלשונית בפי ילדינו בא"י

ד

הילד העברי בתור יוצר-לשון

(מלון קטן מיצירותיו הלשוניות הספיציפיות וכיצד הוא משיג וקולט את במוי השפה המקובלת)

את כל החומר המלולי, שעלה בידי לאסוף מתוך פיהם של הילדים עצמם או מפי אמהותיהם של הילדים, נחלק⁴⁷, לפי מהותם של המלים והבטויים הבודדים, לשני סוגים כלליים, אשר כל אחד מהם מצטרף שוב ממדורות שונים:

- א. סוג כללי ראשון – „יצירות לשוניות עצמיות (ממשיות או מדומות) בפיו של הילד העברי בא"י. סוג זה מתחלק למדורות-הפרוט הללו:
  1. „יצירות“ מדומות, שהן באמת אך סרוסי-חקוי.
  2. יצירת מלים חדשות לפי משקל ישן.
  3. יצירת מלים חדשות מתוך חפושי התאם מלולי למושג (בכלל זה גם המלים המחדשות מתוך חקוי לקולות-הטבע, שאתם קשור המושג).
  4. יצירה ספיציפית של פעלים משמות.
  5. בטויים ציוריים בפי הילד.
  6. יצירת מלים וצורות לשוניות, שיש בה מריפורמה לשפה המקובלת („מררו“ של הילד כנגד הדקדוק המקובל).
- ב. סוג כללי שני – כיצד הילד מבין באופן מיוחד את שפת-המבוגרים

Golzmann; „Die Kindersprache und ihre Fehler; Zeitschrift fuer ⁴⁷

Kinderforschung, VII. Golzmann: „Die Sprachentwicklung des Kindes u. ihre Seemungen“

ומשתף למלים מקובלות מושגים חדשים ואחרים משלו. סוג זה מצטרף ממדורות-פרוט אלה:

1. שנוי מושג לפי השורש המלולי של השם המקובל.
2. שנוי מושג מתוך התרשמות לשונית מוטעית סתם.
3. שנוי מושגים, הבא מתוך הבנת הדברים כפשוטם, ללא-מיטפורה.
4. תערובת מלשונות זרות.
5. חללי-הכתיב.
6. שונות.

את כל הסוג הראשון אפשר היה לציין כקנקן (מלולי) חדש ליין (מושגי) ישן ואת הסוג השני, להיפך, כיין חדש לקנקן ישן.

מה שנוגע ל"יצירתו העצמית" הלשונית של הילד בכלל. הרי מומן כבר הוברר ונקבע ע"י החוקרים, שהילד הוא אמנם יוצר לשוני, יוצר מעניין מאד ושבשטח-יצירתו זה, במדה יותר גדולה אפילו מביתר גלויי-התפתחותו, הוא מבליט ומגשים את קרבתו והקבלתו לאדם הקדמון⁽⁴⁵⁾. אבל יחד עם זה אין להפריז ולהגזים בענין זה. מאימתי נעשית אפשרית יצירתו העצמית הלשונית האמתית? – מהזן, שיש לו לילד כבר מכסת-נסיון ידועה, כששכלו מפותח להשוואות בין עצמים שונים שמסביבו בכלל ובין בטויי-דבור בפרט. ומה מוכח, שאין הילד יכול בכל אופן להתחיל מ"יצירות עצמיות לשוניות אמיתיות", ואם אנו מוצאים אצלו כבר בגילו הכי-רך, בנסיונותיו הראשונים לדבור, כבר בתקופת-דבורו המלולי, כפי שראינו לעיל, משהו דומה ל"יצירה עצמית לשונית", הרי אין זה, לאמתו של דבר, אלא אך ורק פרי חקוי מסורס לבד.

"יצירות עצמיות לשוניות" מדומות ממין זה אפשר למצוא גם בין מבוגרים⁽⁴⁶⁾, אבל ביחוד מרובים ואפיניים הם בין הילדים⁽⁴⁷⁾. בשפתו של הילד העברי בא"י רבות הן ה"יצירות" האלה, סרוסי חקוי, וכפי שיש לשער, רבות הן אצלו אפילו יותר מאצל בני-גילו הילדים מחו"ל.

⁽⁴⁵⁾ את הביוגנסיות בתור ציר להתפתחות הילד בכלל יש לראות באופן בולט בהתפתחותו הלשונית של הילד ובפרט בזה, כיצר יוצר לו הילד בעצמו בטויים:

"Die Sprache der Jugend etc"

⁽⁴⁶⁾ כשארם מבוגר אפילו אינו יודע שפה על בוריה, הריהו מרבה בסרוסי-חקוי. דוגמא חיה לכך אנו מוצאים ב"טוביה החולב" של שלום-עליכם (כיצר טוביה משנה ומסרס את פסוקי התנ"ך ומיסרות התלמוד).

הנה דוגמאות אחדות לסרוסי-חקוי בין ילדי אי.				
המספר הכללי המספר הקבוצי	המלים המתורשות	ניל הילדים	מקום ההרשמה	
1	1 פְּדִינָא (למים, לחלב ולכל	2.3	הרצליה	
	מיני משקאות בכלל)			
2	2 „אִיִּלָּה” (בטוי של חבה	3.4	נשר	
	לכל דבר משביע-רצון)			
3	3 „גִּבִּשׁ” (לכל סחבה בבית)	2.5	כפר-יחזקאל	
4	4 „אַתּוּם” (לכל דבר נעים)	2.8	טבריה	

הערות:

1. ה"יצירה" הלשונית הזאת, כפי שהוברר אחר-כך, סרוסי-חקוי הוא למלים ששמע מפי המבוגרים סביבו: „מים מן הכד” (הכד השומר על קור-המים). מחוסר הבנה במלים האלה או מקשי החקוי הנכון בפעמים הראשונות לצרף מלים אחדות בבת-אחת, הוא קשר ומוג יחד את סוף הבטוי („כד”) עם הקודם לו („מן-ה”). ונוצרה אצלו קומבינציה מלולית אחרת, הנדסית וחדשה, ל"יצירה עצמית" („פְּדִינָא”). דוגמא קלסית לסרוסי-חקוי ממין זה נתן לנו מומן כבר פרייר בציוניו הלכסיקוגרפיים מפי הילדים⁴⁸. אני נתקלתי באותה התופעה בין ילדים יהודיים מדבריי-אידיש בחו"ל⁴⁹.

2. סרוסי-חקוי ל„חביבה/לה”, תערוכת זו של מלה עברית עם סופיקס אידישאי, שהילד שמע לעתים קרובות מאמו, את עיקר חמלה זרק וקלט אך את סופה התפל.

3. סרוסי-חקוי ל„מגבת”.

4. סרוסי-חקוי ל„מתוק” (המ' נבלעה, כמו שנבלעים בכלל ראשי-המלים בפיו של הילד המחקק⁵⁰). הקי בסוף נחלפה בט', מפני שקשה היה לילד לבטא ק'⁵¹.

⁴⁸ הילד צין כל דבר טוב ומשביע-רצון בשם „Wolja”, שלוקח מסרוסי-חקוי למלים:

Ja-wohl, Ja-wohl, שהיה שומע לעתים תכופות מפי אומנתו ומכיון שלא הבין את פירוש המלים הללו מוג יחד את סופן (Wohl) עם ראשיתן (Ja) ונתקבל אצלו: „Wolja”.

⁴⁹ כך, למשל, שמעתי בין ילדי-חדר בורשה מלת-גדוף משונה: „שקקר” שהיו מש-חמשים בה בשעת מריבותיהם וסכסוכיהם. חשבתי קודם, שמקור המלה הזאת הוא „שקר”, אולם אחר-כך נתברר לי, שהמקור הוא אחר לגמרי: הרבי בשעת כעסו על תלמידיו, היה נוהג בהם ואומר: „גוויאישע קעפ” והם, שעצם המלים לא היו מובנות להם, הלכו ומוגו יחד את סוף המלה הראשונה („שע”) עם ראש המלה השניה („קע”), ונתקבל אצלם: „שעקע”.

⁵⁰ גם בדבור, כמון במעשי, שואף הילד קדימה ואינו יכל להתעכב על העבר.

סמעם זה מעטות בפי התינוק המלים, שהנגינה בהן בהברה הראשונה היא.

⁵¹ „ק” ו„ט” קשורות זו בזו ושכנותן היא פיזיאלוגית; ע”י „ק” קשת-הבטוי נמצאת

„ט” קלת-הבטוי, כדי לבוא לעזרתה ולהחליפה בשעת הצורך.

המספר הכללי המכפר הקבוצי	המלים המתורגמות	גיל הילדים	מקום ההרשמה
5	"מִלְתַּחַת"	3.5	כפר-יהושע
6	"חֶלֶם"	3.2	פתח-תקוה
7	"פּוּגִי"	3.7	חיפה
8	"פִּיט" (לזכוב)	2.9	תל-אביב
9	"אָטִי" (לכל דבר חד: גרון מעדר, סכין וכו')	2.3	עין-חרוד
10	"אָיִר" (לציון הפועל "עף")	2.4	תל-אביב
11	"טִיטָה" (ציון לבשר)	2.3	חיפה
12	"באַגְנִיה" (הב' דגושה)	3.1	ירושלים

אולם לא תמיד, כמובן, "יצירותיו" הלשוניות הן אך מדומות, יש לו גם יצירות-ממש, יצירות המראות כבר על מדה גרולה של נסיון לשוני

הערות:

5. סרוס-חקוי למקלחת. הת' (ט') באה כאן כבדוגמה הקודמת במקום ק'. הק' והל' נתחלפו במקומותיהן: במקום קלי' באה לק' (ל"ט"), סרוס-חקוי ממין זה שכיח הוא ואופייני ביותר לגבי הילד המתחיל בדבורו.⁽⁵²⁾
6. סרוס-חקוי ל"לחם", זלוף-סדר במקום הקולות כמו בדוגמא הקודמת.
7. סרוס-חקוי לפודינג.
8. סרוס-חקוי לפליט". הדוגמא הזאת היא גם מעניינת מבחינה אחרת: כיצד התינוק מקשר את הפעולה מסביב לעצם עם העצם גופא.⁽⁵³⁾
9. סרוס-חקוי, סכין - ראש המלה נבלע, סיפה - ג"ב, הקול ק' (כ') נתחלף בט'.
10. סרוס-חקוי ל"תיירה" - שם ששמע מפי הילדים הגדולים ממנו - לנח ש מעופף (נחש-ניר), שם הנפוץ בין ילדי א"י.
11. סרוס-חקוי ל"קציצה" -- ראש-המלה נבלע ונפל, מפני שלתינוק בכלל קשה לבטא קונסוננטיט המחוברים לאלה שאחריהם (קולות שמתחתם שוא-נח קלים לילד יותר מאלה שמתחתם שוא-נע), את הצ' החליף בט', הדוגמה הזאת היא אופיינית גם כמציינת את אופן הכללתו של התינוק, כיצד הוא בשם אחד קורא לשורה של עצמים. במקרה דנן קרא הילד "טיטה" לכל מיני בשר, אפילו - כפי שהעידה לי האם - לדג-מלוח.⁽⁵⁴⁾
12. סרוס-חקוי ל"עגבניה" -- ראש המלה נבלע ונפל. אופיינית כאן הדגשת הב' הרפויה ע"י הילד, מלכתחילה קלות לו לילד בכפ"ת כשהן רפות, אולם אחר-כך הוא מבכר דגושות על הרפות.⁽⁵⁴⁾

⁽⁵²⁾ כל רושמי שפת-התינוק מציינים את התופעה הזאת. ביחוד עמד עליה קורני

טשוקובסקי ב"Маленькие дети" שלה, לנינגרד, 1929.

⁽⁵³⁾ על זה נעסר להלן לחור.

⁽⁵⁴⁾ ההדגשה מתאימה יותר לפעילותו של הילד המדבר.

והגיון רב, הבא כתוצאה מאותו הנסיון. באחוז גדול של אותן יצירות הממש עוד אפשר למצוא את עקבות החקוי, אבל זה אינו כבר בלתי-אמצעי כמו בדוגמאות המובאות לעיל, זהו כבר חקוי לרוח-השפה, שהילד התחיל לתפסה משרשיה, זהו חקוי שהילד מגשים ומבליט בעזרתו את נטיות להכללה, לנצולו התכליתי של הנסיון הקודם בשביל נסיונותיו החדשים. לסוג זה שייכת יצירתו הלשונית של הילד לפי משקל ישן: לפי משקלן, של המלים, שהוא רכש וסגל לו משפת המבוננים, הוא יוצר ובונה לו גם את המלים החדשות שלו.

דוגמאות מיצירות אלה מפי הילד העברי בא"י

המספר הכללי המספר הקבוצי	המלים המתורשות	גיל הילדים	מקום ההרשמה
13	1 מכתָן (לנושא מכתבים)	4.5	חיפה
14	2 „מַטְבֵּחַן” (העובד במטבח)	4.4	עין-חרוד
15	3 „בְּרוֹן” (מתקן הברזים)	5.2	חיפה
16	4 „מִזְלָגִית” (למזלג קטן)	4.9	רחובות
17	5 „מוֹשְׁבֵיהַ” (להנהלת המושב)	5.8	כזריח-זקאל
18	6 „מַצְלָמָה” (לצלמניה)	6.2	רחובות
19	7 „שׁוֹמְרִית” (לשפה האנגלית)	5.5	הרצליה
20	8 „תַּפּוּחַ-בֶּסֶף” („הנה תפוח” כסף! – מכריו הילד על תפוח-עץ עטיפ בניר-עופרת)	6.1	חיפה

הערות:

13. על משקל גנן וכו'.
14. על משקל גנן וכו'.
15. על משקל גנן וכו'.
16. על משקל „כפית”.
17. על משקל „עיריה”. הילד בא לא מזמן מתל-אביב, ששם שמע את השם „עיריה” לעתים תכופות.
18. על משקל „מחלבה”.
19. על משקל „עברית”, „ערבית” וכו'. העברי מדבר „עברית”, הערבי – „ערבית” וכו', סימן – שבשם השפה מרומו על המדבר בה, ובהרצליה שמע הילד מדברים אנגלית (איננו יודע אמנם שזאת היא אנגלית אבל הוא יודע שהיא לא עברית ולא ערבית) אך השוטרים (הבריטיים) לבד, ומכאן הופיעה במוחו הפורמציה המלולית „שוטריית”.
20. על משקל „תפוח-זהב”.

21 9 „בוב“ (לבובה-זכר) 5.2 ירושלים
 עוד יותר מעניינות הן אותן יצירותיו הלשוניות של הילד, שבהן הוא מחפש התאמה מלולית למושג, כלומר, שעצם צלצולה של המלה יזכיר לנו את מושגה. אם בדוגמאות משל יצירת מלים חדשות לפי משקל ישן אנו יכולים לראות הד הנסיונו הלשוני של הילד, הרי בדוגמאות משל יצירת-מלים חדשות מתוך חפושי התאמה מלולית למושג אנו יכולים כבר למצוא עדות נאמנה להגיונו הלשוני של הילד.

המספר הכללי המספר הקבוצי	המלים המחדשות	גיל הילדים	מקום ההרשמה
21	1 „בִּבְבִּי“ ⁽⁵⁶⁾ (לקמט שעל המצח)	5.5	תל-אביב
	הילד יושב ע"י הסבתא ומספר אתה בנחת ופתאם הוא מכריו, כשהוא מעביר את ידו על מצחה: „הוי סבתא, איזו דאגיה גדולה אצלך!“, ותיכף אחרי זה הוא מבאר: „את תמיד רק דואגת ודואגת“...		
22	2 „השור הקרין אותי“ (הכה בקרנים)	6.2	נשר
23	3 „הים מתגלגל“ (מכה גלים)	6.3	חיפה

הערות:

21. אם מ„פרה“ – „פר“, מ„סוסה“ – „סוס“, מ„ילדה“ – „ילד“, למה לא מ„בובה“ – „בוב“?⁽⁵⁵⁾

21. קשר העצם עם סבתו.

22. קשר העצם עם פעולתו.

23. קשר העצם עם פעולתו.

⁽⁵⁶⁾ דוגמאות יפות לזה, כיצד אדם מבוגר מפילו עלול ליצור לו מלים חדשות לפי משקל ישן בשפה, שאינו ידוע לו כל צרכה, אנו מוצאים אצל אביגדור המאירי ב„ניהנום של מטה“ שלו, ח"א; השבויים האוסטריים ברנסיה יצרו להם מלים „רוסיות“ כאלה: „Целотник“ (לרובל שלם) – מכיון ש-„полтинник“ הוא חצי רובל; „Тол“ (לשוק גדול) – מכיון ש-„толчек“ „שוק קטן“; „Волчек“ (לעגל) – מכיון ש-„Вол“ הוא „פר“; „Храмой“ (לכומר) – מכיון ש-„Храм“ „כנסייה“; „Короб“ (לארגו גדול) יצרו מכיון ש-„Коробка“ הוא ארגו קטן).

⁽⁵⁶⁾ אנלוג מענין ל„דאגיה“ העברית הוואת אנו מוצאים ברשימותיו של משוקובסקי. ילד רוסי אחד קרא לקטמים: „Сердитки“ כי הם תמיד „סימן של רוגז“.

תל-אביב	5.4	24	4	„מגושם“ (לאדם שנכנס הביתה ביום גשם—כשהוא כלו רטוב קורא הילד: „הוי כמה מגושם אתה!“ כלומר—כמה מכוסה בגשם...
ירושלים	7.2	25	5	„כותל מערבי“—מבאר הילד: „מפני שהוא עכשו של הערבים, אבל כאשר יהיה עוד הפעם שלנו, יהיה שמו „כותל מערבי“.
חיפה	6-3	26	6	„אבא הביא הביתה את הספר „תרביץ“ הוצאת האוניברסיטה העברית ואמר: „הנה תרביץ“, והילד התחיל להכות („להרביץ“) את אחיו הקטן. על מחאתו של אבא ענה: „הלא אמרת להרביץ!“.
כפר-יחזקאל	7.2	27	7	„מִטְרִיָּה“ — מבאר הילד: „זאת היא אשתו של המוטור“.
טבריה ⁽⁵⁶⁾	7.5	28	8	„קומקום“—קוראים הילדים לאחד מאחיהם אשר תמיד הוא מאחר לישון ומוכרחים להעיר ולרואותו: „קום-קום“.
רמת-גן	6.6	29	9	„את חזירה“ — אומר הילד לחברתו הילדה בלי כל כונה לחרף ולהקניט, „כי את חוזרת הרבה פעמים על דבר אחד“...

הערות

24. קשר העצם עם סימניו החיצוניים.

25. קשר העצם עם שם בעליו. הדבר קרה בשעה שישבה בירושלים ועדת-הכותל הידועה, ובכל בית יהודי שמעו הילדים את הוריהם וקרוביהם מדברים במרירות על פסק דינה של הועדה.

כפר-סבא	6.7	הילד שומע: "חביתה" והוא שואל בתמיהה: "האם עושים את זה בחבית?"...	10	30
עפולה	3.3	"יִחְפִּיָּה" (לסנדלים שנועלים על רגלים יחפות).	11	31
ירושלים	6.7	"צורף" - מבאר הילד: "זהו העושה צריפים"...	12	32
הל-אביב	8.2	"ספינס" - מבאר הילד: "זאת היא סחורה שמביאים בספינה מחוץ לארץ"...	13	33
חיפה	7.5	"רוץ-רץ" שנה הילד את שם המשחק "ריטש-ראטש" שהביאה לו דודתו למתנה, מפני שכל אחד מהמשחקים וץ אחרי השני ורוצה להיות הראשון".	14	34
נשר	7.2	"חולצה" - מבאר הילד: "מפני שחולצים אותה".	15	35
תל-אביב	8.3	"הוא אכל לֶבֶן ושתה שֶׁחֶר" (קקאו). וכששואלים אותו למה הוא קורא לקקאו בשם "שֶׁחֶר", הוא עונה ומבאר בטון אוטוריטטיבי: "לֶבֶן משום שהוא לבן ושֶׁחֶר משום שהוא שחור"...	16	36
נשר	8.1	"הוא בלבל ספר שלם". כלומר - מלא אותו בבולים...	17	37
		"זה פרימוס וזה פתילמוס", כלומר - מכונת-פתילים"...	18	38

הערות:

33. הילד בא מלפני זמן קצר בעצמו בספינה מחוץ-לארץ.

34. הילד הנה הקדים בהמצאתו זו של שם עברי למשחק-ילדים כללי את ברלוי שהוציא אחר-כך את המשחק באותו השם.

טבריה	7.5	19	39	יש לי נַכְדָּה (במקום (במקום, חררה"). כי זה מגרד".
עפולה	7.2	20	40	"מְדַמְצֶה" (למסטיקה). כי את זה הלא מוצצים".
עפולה	7.2	21	41	"הנה עוד מעט ונעבור את הגשר שעל הירדן" – אומר אבא לבנו בשעת טיולם, והבן מתקן את דברי אביו: "אבא, זה לא גשר, זה קשר, כי הלא זה לא מגשר, – זה מקשר"...
תל-אביב	6.8	22	42	מכיש" במקום, פטיש", כי בזה הלא מכים".
נוה-שאנן	6.5	23	43	"תלי" – מקום לחלות איזה דבר.
עפולה	4.5	24	44	"מְבַטֵּים" במקום, משקטים", כי בזה מביטים"...
תל-אביב	6.1	25	45	הילד שומע קוראים לאשה "דָּאָבֶע", והוא מתלוצץ על חשבונה ואומר: "הוא (בעלה) דוב ואת – דובה"...
רחובות	5.1	26	46	"הוא בִּלְבֵּל את המים" והילד מבאר את בטויו: "הוא עשה בול-בול במים"...
ראשון-לציון	6.2	27	47	"הוּ פִּפְפָּן ברובה" – "עשה פיף-פף"...
פתח-תקוה	5.8	28	48	"טַשְׁטָמֶה" (למסטיקה), – כי זה עושה טשאם-טשאם"...

חטיבה מיוחדת ומעניינת באופן מיוחד מהשקפה פסיכולוגית כללית היא היצירה הספיציפית של פעלים משמות. זה מקרב מאד את הילד לאדם-הקדמון, כי כשני גם הראשון – עיקר התרשמותו מהעולם הסובב הוא מהפעולה

הערות:

46. חפשי התאמה מושגית למלה מתוך חקוי לקולות הטבע.

שבעולם הזה, מהתנועה והשנויים השונים והמתמידים, וע"כ גם תגובותיו בין אם הן באות במעשים ובין במלים, קשורות הן בעיקר עם הפעולה שמסביב. שם-העצם קיים בעיני הילד בעיקר אך כנושא-פעולה. וחוקרי לשונו של הילד קבעו כבר מזמן, שאף אם הילד משתמש בשמות עצם (והוא הדין עוד ביתר שאת לגבי שמות התואר, שהם אך ציונה של איכות-הפעולה), הריהו מתכוין ג"כ לפעולתו של השם. יצירת הפעלים משמות ע"י הילד נמצאת ביחס ישר לדרגת-אקטיביותו של הילד: מה שהילד הוא יותר אקטיבי, הרי הוא מרבה יותר ליצור פעלים משמות ⁶⁷. ומכאן שהילד העברי בא"י, המצטיין באקטיביותו הגדולה, צריך להרגיש מחסור בפעלים וצריך להרבות ביצירת-פעלים משמות. וככה הוא הדבר באמח. כבר בדוגמאות הקודמות ראינו כמה יצירות-פעלים שכאלה (בלבל, מ.בול-בול, התגלגל"מגל" וכו'), הרשימה הבאה באה להוסיף על ההן.

המספר הכללי המספר הקבוצי	המלים המתורשות	גיל הילדים	מקום ההרשמה
49	1 "מכונן את האוטו", כלומר:	8.2	פולה
	"מסיע", "מעביר" את האוטו.		
50	2 "הנגר מְנַגֵּר את השולחן",	6.6	תל-אביב
51	3 "הו, הִתְעַקְבְּתִי", לומר –	5.7	עין חרוד
	"קבלתי עקיצה מעקרב".		
52	4 "הִתְבַּנְנָתִי", כלומר – "אכלתי	7.1	חיפה
	בִּנְנָה".		
53	5 "הִתְחַנַּנְתִּי" כלומר – "קבל	7.4	נוה-שאנן
	חֵינִין".		

הערות:

49. הפעל "מכונן" הוצא ונוצר מהשם "מכונה".

(57) סְגָנִי הנל: "Очерки по психологии детства" גם המבוגרים מרגישים לפעמים מחסור בשמות-פעל ומשתדלים למלא את החסר ע"י יצירת פעלים משמות-עצם. דבר זה מצוי יותר אצל המשוררים והסופרים בכלל. (אלה מסוגלים תמיד לראות נואם-פעולה בדברים עצמים, שאנשים רגילים מוצאים אותם כדוממות וסמיכותם). בתקופת מהפכה מרבים ביותר ליצירת פעלים משמות. הסבה לכך: כי אז מתרבה הדינמיות בחיים. הנה שורה של דוגמאות ליצירת פעלים משמות-עצם בספרות הרוסית: המשורר זשוקובסקי יצר פעל: "обез-машинить" (לשלל את המכונה). המשורר דרז'בין יצר פעל: "речиться" (הנהר זורם מתנהר). המשורר קולצוב יצר פעל "пилотить" (לעשות עבדות-מלח). הסופר גוגול יצר פעל "обинуждаться" (להעשות בן-חץ-לארץ). הסופר גרצן יצר פעל "Магдалиться" (להתמם, לעשות פנים של מרים הצרנית) וביחוד הרבו בכמו אלה א. סויריאנין ומשורר המהפכה הרוסית האחרונה כלבגיקוב, מ'קובסקי, ג'סנין.

עין-חרוד	8.2	"מִתְרַחֵר", - עושה חורים".	6	54
		"העכבר מחרחר את הצריף"*		
תל-אביב	8-1	"הוא מִכְרִין (עושה את פיו כברו מחיז) מים".	7	55
ירושלים	9-0	"הם התבוקססו (עשו בוקס)".	8	56
		"אני בתל-אביב התְנַנְנִיתִי"	9	57
נשר	8-1	(שתיתי גונו)		
פתח-תקוה	8-0	"הַעֲרִים" - עשה ערמה.	10	58
		"אני מְהַלֵּץ"ת" ("אני מתחלקת")	11	59
ירושלים	7-2	"אמי, הַשְׁמִיכִינִי" - כסיני	12	60
חיפה	6-3	בשמיכה".		
		"אמא, הוא הִרְגִיל אותי" -	13	61
נשר	7-2	"הוא הכה אותי ברגלי".		
		"אשפּרִין עליך" (אזרם)	14	62
כפר-יחזקאל	8-1	עליך (מים).		
		"לְשַׁרְךָ את הנעלי (לְקַשֵּׁר את השרוך).	15	63
עפולה	4-8	"אמא, שָׁרְנִי לי את הַשְׁרֹוֹלִי".	16	64
רחובות	5-5	"אני כבר לִיל־מְנוֹחָתִי"	17	65
		"אמרתי, ליל-מנוחה" לאבא ולאמא"		
ירושלים	7-2	הילד שומע אומרים: "הוא התחתן והיא התחתנה" והריהו יוצא במחאה: "מילא הוא - התחתן, היה לחתן, אבל היא לא התחתנה, היא התְפַלְתָה - היתה לכלה".	18	66
תל-אביב	11-2			

הערות:

59. מאידיש, גליטש".

62. הוספת פרסיקס עברי לשם אידישאי, שפּרִיץ".

65. דוגמא אופיינית לזה, כיצד ילדים לפעמים מערבים מלים אחדות לאחת (58)

(58) אנלוג של משקובסקי: "Я уже спокойноночий".

		19	67	„הוא הנָרִין אחמול כל היום“ (עבד כל היום על הגורן).
כפר־יהושע	6-2			
		20	68	„נְתַנָּר אני ואתה“ (נשחק אני ואתה בכדור).
כפר־יחזקאל	7-2			
		21	69	„אברהמ־לי ושרה־לי תִּירְסוּ היום“ (עבדו בתִּירְס).
עפולה	8-1			

הלשון בשירי יל"ג

ד. שימוש הלשון והנקוד

מחקרי לא יהיה שלם אם לא אציין גם את טעויותיו וסטיותיו של משוררנו זה מן המקובל, ביודעים ובלא יודעים.

יל"ג היה גאון השפה, עינו הקיפה חוג רחב מאד. אולם סוף סוף היה בן־דורו. דור זה עם כל ידיעתו את העברית והבנתו בה היה לקוי ביחס לדיוק במושגיה ונכונות צלולה. וכי מה איכפת לו לסופר בדור ההוא אם היה אומר יחד עם מלמדו בתולה נשאת, מְנִלָּה נְקֻרָּאת*.) זמן לְבָנִים ומצא

(*) ער כסת היתה אונם של טובי משבילינו וסופרינו יודעי השפה ודקדוקה אטומה ביחס להבחנת צלולן הנכון של המלים יש לראות מן הדוגמאות דלקמן: ד"ר י. ל. קנטור במכתבו אל דוד פרישמן כותב (אגרות סופרים (א) "מאזנים" גליון כ"ד, עמוד 12 למעלה) ...ובי למה יאדימו פני הַבַּת במשכך את לבה כבצבת אחרי הרברים שמקורם בפרק בתולה נשאת או בראותה פתאום חלילה ותם את השם היוצא מן הפסוק ...באסי. הקורא רואה כי קנטור תורו (בהברה אשכנזית כמובן) בת צֶבֶת חם באם עם "בתולה נשאת", הרי שקרא כמלמדו נְשָׂאת. ר' משה ליב לילינבלום מעיר על עצמו שידע גם להציג מ'מים כמצמי המקרא בפסוקי מליצותיו ,יא הוא לסד הדקדוק על בריו שאין דוגמהו כמעט עכשו, ואעפ"כ יכתוב בקהל רפאים שלו שורתים אלו:

מִצֵּן בְּבֶס נְפִשִּׁי הַחֹטֵאת

ושִׁכַּח גַּא מְנִלָּה, כִּי לֵךְ הִיא קֻרָּאת

(כל כתיבי מל"ל, כרך שני, עמ' 414).

ת' החוטאת, הקוראת. ואחרון אחרון נכבר המדקדק הגדול (באמת!) בעל "יתרון לאדם" המשורר אד"ם הכהן, שיל"ג אומר עליו: "וברבר הזה אקב את ידידנו האד"ם כי לא (תפליט) יפלים עמו משנה קמן בדקדוק הלשון בכל אשר יכתוב", ובמ"א: "מעודי אנתה נפשי להיות יודע ומבין בשפת קודש למצער כמותו" (אגרות יל"ג ח"א, עמ' 11) והאדם הגדול הזה כותב גם הוא מ'ן

פֶּקֶל נִלְעַג לְשׁוֹן לֹא יוֹרָה דַּעַת

חרוז כזה:

צחות עם סופר לא סרדות נְקֻרָּאת (אל בווי החכמה 21).

שחורים, תוספות ישנים, הקצו של עפונים, גל הנאכל וכדומה רבים. התוכן היה מובן בכל אופן, הרשלנות שבדבר לא היתה נכרת, האוזן לא היתה בוחנת את הצלילים מפני שלא השתמשו בה כל עיקר.

ויליג כמובן לא נוקה מרשלנות דורה, ואנחנו, כמדומה, רק חסד נעשה עם המשורר המת ועם קוראיו החיים אם נראה באצבע על הלקויים האלו. והיה כאשר תבוא השעה תרצויה להוציא את כל כתביו כולם במהדורה מנוסה ומשופרת, והתחשבו המוציאים עם הערותי אלו לקרב או לרחק.

(א) טעויות בהוראות המלים או במושגיהן.
מנינו שחו וברגל דרון ורמסוהו
ולשכתו אין מקים (על מות כרמיה)

משכה היא גדר טבעית של צמחים דוקרים, של קוצים, שטים וכדומה ואין הלשון הקם נופל בה; ונראה שהבטוי אקים סבת דוד הנופלת הטעהו ובין סכה למשכה נתחלף לו.

ואתה במשוכת חרך דרך חיי העויתי (ורוי)

בכתוב נמצא דרך עצל כמשוכת חרך (משלי ט"ו, י"ט), הכונה בלי ספק על הקוצים, החרקים הדוקרים המעכבים את ההליכה, אולם אין חמשוכה עקומה שיתכן לומר העויתי, גם ממה שכתוב ישר ממסוכה (מיכה ז', ד') אין ראייה שהמסוכה אינה ישרה אלא כך תפרשהו, מוכם פחדך ישרם כחדק] ממסוכה או ישרם – מסוכה (שד"ל ואחרים).

ומי אתה? עש קטן דק כפפור אתר (הנמלה)

על כפור אין לומר אתר, שכן לא יבוא במספר, ככל שם החומר: שלג, חול, מים, שצריך להוסיף גרגר חול, טפת מים וכדו'. ואולי יש לדון בטוי זה בדרך קצרה.

כום תרוח תמיד תרביכהו

בקשי דבשתו בפתורים תהו (נקטת הרופא)

אין דבשת אלא לגמל.

הוי שנים לעזת, גרון פתות

מלקוח נחך רכב עם רמים (בית מועד לכל חי)

בכתוב לא נמצא היחיד, "מלקוח" במובן הלחי התחתונה, אלא הווגי מלקוחים, כנוי לחלל הפה כלי, ומסופקני, אם יש לנו לקבל צורה זו למושג זה. ומצאתי שהקליר משתמש בשם מלקוח, ביחיד, במובן פת; מלא משאלות מלקוחי, יערף כמטר לקחי (אלים, טל). פין ובן יהודה אינם מביאים את היחיד כלל.

אין חוט בְּרֹל דַּק על עמוד רְקוּע (בירת בלילה)

אין לשון רְקוּע ראוי לכאן וצ"ל „מתוח“
וַיָּבֹא וַיֹּאכַל בְּדֵי הָרֶשֶׁת (האריה והעכבר)

על פעולה זו ראוי לומר ויכרסם, ויקוסס, שהרי העכבר לא אכל את הבדים למלא בטנו אלא פסקם בשניו ונתקם, וכן אומר הַמְשׁוֹרֵר עצמו: וימהר העכבר ויקוסס מותרות הרשת (האילה, העורב וכו') וכן לא נכון לומר על הצרעה: וַתַּעֲמֹד על עֲרָפּוֹ וַתִּשָּׁכְהוּ (חאריה והצרעה). וכן פה תִּשָּׁךְ שִׁקְיוֹ וּבִאֲפֹ בֹקֶעַת (שם), כי אין הצרעה נושכת אלא עוקצת.

שְׁעָרָא רֵאשׁוּ שְׁתִּיחֵן קָטָפוּ (האיש ושתי פילגשו)

„קטפו“ בא כחרוז עם תְּלָפוּ, אולם צ"ל תְּלָשׁוּ. הקש: התולש את השער לראות מקום המום (בכורות נ"ג).

וַיֵּצֵא הַשָּׁמֶשׁ וַיִּשְׁלַח שְׁלֹחַ

וַיִּקְוֶה אֲשֶׁר עַל כְּתֻפֹת הָאוֹרֶחַ (השמש בגבורתו)

וכן שְׁנֵי עֵינָיו יָחַד בְּדֶרֶךְ אֶרְחוֹ

על כְּתֻפֹת הָאוֹרֶחַ אֶמְתַּחֲזוֹת בָּר הִנָּחוּ (שני העינים)

במקום כתפות צ"ל כתפי, כי כתפות יאמר רק על מלאכותיים: פתח, אפור וכדומה.

עמוד קִזְמִיּוֹת הָרִיקָה רִגְלֶיהָ

וברוקם [1] גם קִרְנֹתֶיהָ תִּגְבְּהֶנָּה (השועל וצפיר העוים)

קרנות הן רק בהוראה משאלת כמו קרנות המזבח, קרנות צדיק, אולם

לצפיר יש קרנים וצ"ל קִרְנֶיהָ וכאן השפיע כנראה המשקל.

וַיָּבֹא רוּחַ סַעַר וַיִּנָּע סָרְעָתָהּ (הדרור והחור)

סָרְעָתָהּ בסמך לא נמצא, יש שָׁרְעָתָהּ בשין וענינו מחשבות: ברב שרעפי בקרבי (תהלים צ"א) ויש סָרְעָתָהּ עֲנָפִים. וכאן צ"ל סָרְעָתָהּ או סָרְעָתָהּ ובין שָׁרְעָתָהּ לְסָרְעָתָהּ נתחלף לו. בדומה לזה היא הערבוביה השוררת בשמות שָׁרְעָתָהּ וסָרְעָתָהּ. יש שם הבא תמיד ברבוי שָׁרְעָתָהּ (בשין בדגש, כנראה מן „שָׁרַעַת“ וענינו מחשבות: בְּשָׁרְעָתָהּ מחזיונות לילה (איוב ד, י"ג), שָׁרְעָתָהּ ישיבוני (שם כ"ב) או בסמך ובדגש: טוסחים על שתי הָסָרְעָתָהּ (מלכים י"ח, כ), * יש שם סָרְעָתָהּ הבא גם ביחיד מן סָרַעַתָּה: סָרַעַתָּה סלע עֵינָם בסמך ורפה (שופטים טו) טַעַם מלא: סָרַעַתָּה הסלעים (ישע' נז, ה) וטַעַם חסר

(*) לדעת המשורר שיד הנה גם השם סָרַעַתָּה (מן סָרַעַתָּה שם ע"מ קָסַר), ר"ל מחשבות

מְלָקוֹת, סָפְקוֹת. וזה על פי דעת הרר"ק, רש"י מבריל בין סָרַעַתָּה לְסָרְעָתָהּ, שהראשון שם והשני חסר, וכן ריב"ג.

ובמעט הסלעים (ישעי' ב, כא), בקעפיה פוריה (שם יז, ו) וענינו: ענף, בקיע. ולפי זה מה שנמצא אצל המשורר:

יך שרשיו כלבנון עץ גבוה

המעפיל בשעפיו עד לב שמים (בית מועד לכל חי)

הוא טעות כי על ענפים צריך לומר קעפים (בסמך, מלא ורפה) ולא שעפים או קעפים (חסר ודגש), וצריך לתקן המעפיל בשעפיו. והוא ממעל עומדת, סופדת (אדום שיר)

אין המעל ספד ראוי לענין, ספד זוהי הרמת קול חד ועז בבכי (הקש: אגרא דהספד דלויי – הרמת קול. ברכות). כדרך שעושות המקוננות הערבות, דבר שאי אפשר שתעשה מיכל בשעה שהיא מורידה בחשאי את דוד בעד החלון, ואפשר לחקן החרוז: והוא ממעל בזכיה עומדת.

ותנו גם עדיכם קירות הבית

אם בא בוצר נכרי אל עץ הזית. (אדום שיר ו')

לזית אין בוצר אלא מוסק, נוקף. וכן המשורר עצמו: ושויהם וחרישם חרשים נטשו ובוצר גם נוקף כרם וזית" (דוד וברזלי), הבוצר מול הכרם והנוקף לזית.

"ואנחנו כלנו תבת צצי גמא נבנה לנו" (בקיעת ים סוף)

אין גומא עץ אלא מין קנה.

שם גט גפתות הקולע אל השער (מלחמת דוד)

שער = שער והוא כולל את השערות בכלל (שערך כערר העזים)

אולם קולעים אל השערה (היחידה)

על עלים בלים פף כגלף הזרכת (בית מועד לכל חי)

אין לשון בלה ניפל אלא על השחתה מרב שמוש: בגר בלה, בלויי סחבות, בלה... לא כן עלים בסתו, אלה אינם בלים אלא נובלים. וכן "הענפים הבלים" (ח' ו' 132) ציל הענפים היבשים וכדומה לזה*.

הבצל אובדת אתקוטטה? (הואב והענל)

* מן ונגל כעלה כלנו (ישעי' ס"ה, ה') אין להביא ראיה, שיש לומר בלה גם על צמח. שכן הרעות על מלה זו מחלקות מאד. יש מחקנים וקוראים ונגל, ויש שאומרים שהוא משרש בלל (קאניג) ויש שסוברים שהוא בא במקום ונגבל (נגא"ח) ורד"ק משווחו אל ונגד י. קב נזיר שהוא במקום ונגד, אף כאן ונגל הוא חמ' ונגל או חמ' ונגבל, ס"ע, ורק שטינברג אומר שהוא הפעל מקצר מן בלה חסורת ונגבלה, אף כי לא מצינו קצור בפעל והפעל ואפילו נקבל דעה זו הרי הפעל בלה מוסב על בני אדם ולא על העלה. מענין שכן יהודה מביא פסוק זה "ונבל כעלה" בין הצורות של נבל קל ואינו מעיר כלום.

כאן קורא המשורר לעגל צאן! ואולי זוהי מליצה להגדלת הבונו!
 מִה עָשׂוּ הַדָּבָר שֶׁבָּתָם חָנְגוּ! (האשה וילדה)
 אין חוגגים את השבת אלא שומרים, מקדשים.
 בְּיָמֵיגוֹ נָכְלוּ וְנִחְבְּלוּ נִפְשׁוֹ (אדו"ם השיר הששי בסופו)
 בכתוב (ישעי' ל"ג, ל"ג) נאמר: „נטשו חבליך“ על החבלים של האניה
 אולם למיתרי הנבל אין לקרוא חבלים. והמשורר יכל לומר „ומיתריו נטשו“
 לולא לשון הכתוב!

הַרְגִישׁ הָאֶמֶל פְּעֻקֶצֶת הַנְּמִיָּה (שני יוב"ש)
 משונה היא השואה זו. מה ענין נמיה לכאן? נמיה או נמיה הוא
 marder ואינו עוקץ אלא נושך והוא מסוכן לתרנגולות, ומה ענינו למילה?
 בֶּן בְּצֻחִים סָלַע הַנֶּפֶן תִּהְיֶה שְׂרָשׁ
 הַשּׁוֹלֶסֶת אֲרָבוֹת שָׁמַיִם בְּדִיהָ
 אין דרך הגפן לצמח בין סלעים ואין דרכה וגם אינה יכלה על פי
 טבעה לשלח בדיה לגבה גדול אם לא ע"י הדליה על גבי עץ אחר, קיר
 או אפיפירות.

יָדִיו כֵּב לוֹ לְהִדָּה וְאֵב תִּקְתְּחֻ
 וְלִשְׁסֹף אוֹתוֹ נִתַּח נִתַּח (הואב והכלב הרוה)
 אין שסוף אלא בכלי, בחרב, כדכתיב: וישסף שמואל את אגג שמואל א
 (ט"י, ל"ג), החיה טורפת, מבקעת, שוברת, אבל לא משספת.
 נִם הָאָרֶז עֵץ פָּרִי אֵינְנוּ (גרון האסר)
 אין ססק שגם עץ סרק נקרא בכתוב „עץ פרי“ (עיין באור בראשית
 א, י"א), אולם המשורר ישתמש בדברי חז"ל בליב מדות (מדה כ"א), „יכול
 כארז שאינו עושה פירות?“ והנה כונת חז"ל היא מבוארת: הארז אינו
 עושה פרי למאכל, אבל לא שאינו עושה פרי כלל, שכן בע"ז דף י"ד.
 מבאר התלמוד „אצטרובלין“—פירי דארזא, והכונה „אינו עושה פירות“ הוא
 רק בנגוד לתמר, אבל בעלי התוספות בע"ז וב"ב עמדו על הסתירה, כביכול
 שבין שני המאמרים והחליטו ששאר „מיני הארזים“ (הברוש וכו') יש להם
 פ-י, אבל זה שנקרא ארז אין לו פרי. (ב"ב דף פ:;) ויל"ג כותב באותו חשיר
 הָאָרֶז לֹא עֵץ פִּזְרָה, קָרִים או עֶקֶר (שם עמ' 101).

לא פחות משונה הוא מה שיכנה את העצים כמו „תְּרָזָה, אֶלּוֹן וְאֶרֶן“
 (עמ' 100) בשם „קוצים פְּסוּתִים!“ (שם עמ' 102)
 שְׁעָרֵתָיו הַשְּׁחֹזְרוֹת קָרְקָה הֻקְנָה (האיש ושתי פלגשיו)

אין קורחים שערות אלא מורסים, תולשים וע"י פעולות אלה באה
 קרחה בראש. ובכל המקרא לא נמצא פעל קרח אלא עם המשלים קרחה:

לא יקרחו קרחה (ויקרא כ"א) והקריחו אליך קרחה (יחז' כ"ה, ל"ז) או שבא הפעל בלא משלים, כמו קרחי וגזי (מיכה א) וכאן צ"ל שערותיו השחורות תלשה או לקטה, כמו שהוא במקור (ב"ק ס:).
מזמרות הקוצרים השבילים הפילו (הפירות)
אין לקוצרים מזמרות אלא מגלים או חרמשים, המזמרה היא כלי הנוצרים בענבים.

(ב) קשור הפועל בשם.
אין דואג אין חולה בעמל אחיהו (עדר אדני)
חלה ב... תמי חלה על, הקש אין חולה סכם עלי (שמ"א כ"ב, ח'), ולא נחלו על שבר יוסף (עמוס ו' ו').

"שלתה לי ספרך וכתב עליהו"
שיר יפה אף נעים אותי בקשת" (לחוא"ל)
בקש" בא בקשר מ' וצ"ל "מני בקשת". וברור הדבר שאלו חי המשורר היה מתקן שגיאה זו, שכן כותב הוא עצמו במכתבו לויסברג עם התקונים שנופסו בנן פרחים למזח וז"ל: "עמוד 14 שורה א' בהערה במקום, בקשוני צ"ל בקשו מאתי, שהראשון לש' חפוש והשני לשון בקשה" (וכן תקן שם. — א). והלא דברים ק"ו אם את הצורה בקשוני שאפשר לפרשה כמו בקשו ממני (ע"ד יצאוני וכדומה) פסל המשורר את הצורף, "אותי בקשת" על אחת כמה וכמה שהיה פוסל אלו הרגיש בו.
ניקם שבקעתים במקשור השותה לעג פמים (נקמת הרופא)

וכן: הן אגני מתנחם לנקם בצבי (הסוס המתנחם)
נקם בקל בא בקשר מ': ונקמני ה' סמך (ש"א כד יג). רק בנפעל אנו מוצאים גם בקשר ב: כ"י אם נקמתי בכם* (שופטים טו, ז). אולם בשתי הדוגמות יתכן שהיה המשורר אנוס על פי המשקל ואין להביא ראיה על דעתו של המשורר ביחס לשמוש לשון זה.

הביטי עלי ובצדק שפתי אותי (הצפרדע החפצה)
הבט על נמצא רק פעם אחת במקרא, הביט על מעוריהם* (חבקוק' ב) (במנדלקרן, אלי בטעות) וגם זה כנראה מלמעלה למטה, אולם השמוש הרגיל הוא אל או את ובמדרש הבט ב' כמו הסתכל ב' (אף כי במקרא הבט ב' הוא רק לגנאי או לנקמה. יביטו יראו בי, ותבט עיני בשורי*). דוגמאות להבט ב' מן הספרות יש בבן יהודה, יעוי"ש.

* בה"חנן "שנה ז', חוברת ד', עמוד 16 העירותי על הלשון: "הביטה בשתי יתומיה" (מקראות בן עמי צד 67), שעל פי פ"ן אין הבט ב' אלא ראיה של נקמה. וצ"ל הביט אכ. על

כִּי בָקַשׁ עַל בְּפֶשֶׁוֹ וּלְמַזְיוֹבוֹ הַפְּגִיעַ (הואב והכלב הרוזה)

כאן אנו מוצאים השפעת הכתוב (ישעי' נ"ג) ולפושעים יפגיע, אולם עפ"י דין צ"ל ובאויבו הפגיע, כי הגוף שממנו מבקשים בא בבי. השוה הפגיעו במלך לבלתי שרף (ירמי' ל"ה, ל"ה), מפעו לי בעפרון בן צחר". אולם הפגע ל. ז"א לטובת הגוף שעליו מבקשים.

הפעל פגש נמצא אצלו גם ביחס הפעול כמו במקרא ותפגש אותם (שמואל אכ"ה) גם בבי' כמו פגש דב שכול באיש (משלי י"ז, י"ב) והוא כותב ויפגש צפרדע (הדגים והשלך), פגש כלב" (הואב והכלב הרוזה) וגם, פגש בו חמור אחרי" (החמור גבה הלב), ז"א אין הוא חושב את הבי' של פגש דב שכול באיש" לבטוי של התנפלות ואין אצלו בין פגע ב' ובין פגש ב' ולא כלום. הבאתי שמוש זה לא כדי לחלוק עליו, אף כי דעתי היא כדעת פין שפגש ב' היא פגיעה לרעה (וכן היא דעתם של שטינברג, המלון המדעי ואחרים), אלא לא רציתי להעלים דעתו של בעל לשון כמוהו, ואשר ירצה יתלה באילן גדול.

מִה יִתְּנוּ שְׂרִידָה לְבָנִי דוֹרָךְ.

מִי יִשְׁמַע לָךְ וּמִי יוֹדֶךָ תַּפְעֵם (הומיר והצרעה)

שמע ל... ענינו משמעת וציות ואינו ענין להקשבה, שרצה המשורר לומר. אולם מצינו גם בכה"ק זרות דומה לזו במקצת: ברזלי הגלעדי אומר אל דוד: אם אשמע עוד בקול שרים ושרות (ש"ב מ"ט, ל"ו) בקול חמ' קול. גם כאן החלף המובן הקשבה במובן ציות. ונמצא גם שמע ל' במובן ההקשבה: "הקשיבה ה' אלי ושמע לקול יריבי" (ירמי' יח י"ט).

אַל תִּתֵּן עוֹד לְשֹׁאֵת לְעֻזֹּת בְּקַרְבִּיךָ (מכשירי אחוה)

נתן במובן הנית, הרשות, בא ביחס הפעול נתון את, הקש: לא נתתיך לנגע (ברא' כ, ו), ולא נתנו אביה לבא (שופ' ט') וצ"ל: אל תתן עוד השאת לעלות בקרביך.

הַנּוֹתָנִים אֶבְנֵי גִיר תְּהוֹדִי תִּרְשׁ

זה השיג טר-הרוהב בספרו לשון דורנו (עמ' 81) מן הכתוב "לא הביט און ביעקב" שיש הבט ב' גם לטובה. והנה בעצם תפישתי אני על ש. בן-ציון וראי שלא צדקתי, שכן בספרות המדרשית בא הביט ב' לעשרות בלי הבחנה זו, עיין למשל סנהדרין פ"ה הלכה ה ובב"ט והמעני פין שלא ציין אף מראה מקום אחר מן הספרות שאחר התלמוד. ומצד זה אלו השיג עלי היז וראי היה צורך, לצערי לא ברק גם הוא בספרות התלמודית ותפש עלי מן המקרא גופו ולא הרגיש כי בכתוב שהוא מביא השם און הוא המשלים של הבט. ז"א הבט אח. אכן לא הוא הראשון שנפל בפח טעות זו, גם בן יהודה כותב הביט בדברי: לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל (במדבר כ"ג, כ"א) (כרך ז עמוד 348 II) ושניהם לא הרגישו כי "ביעקב" הוא תהי"ם, לשמן המקום.

לפניי נָזַר וּלְאַבְנֵי תַפְאֶרֶת (הדולה פנינים)

נחון ל... במובן חשוב ל... לא נמצא. הנותן רוזנים לאין (ישעי' מ' כ"ג) פרושו הופך אותם לאין, אולם בדעת במחשבה צ"ל, לפניי כמו אל תתן אמתך לפני בת בליעל* או כ... כמו ויהן אותנו כמרגלים. ואולי לא הרגיש כאן המשורר בחסרון, לפניי משום, לפניי שאחריו. אולם יש אצלו עוד בית שאינו נותן שום מקום לספק:

אַל נָא תִתְּנִי לְמַפְחֵד מְמוֹת (אדו"ם שיר ז)

וצ"ל, בְּמַפְחֵד וכן צ"ל למעלה כפניי נזר וכאבני תפארת.

אם יסגר אל נזקם בְּעָדֵי שְׁמִים

אָעַשׂ לִי הַזֶּה עִם מְנוֹת וְשֹׁחַת (אדו"ם שיר ח)

אין סגר בעד משמש לעומד בחוץ שלא יכנס אלא לעומד בפנים לשמר עליו. הקש: ויסגר ה' בעדו, כלומר בעד נח לשמרו מן המים ולא בעדם שלא יתפרצו אל התיבה; ויסגר דלתות העליה בעדו וגעל (שופטים ד), בעד עגלון ולא בעד עבדיו; ויסגר הדלת בעד שניהם (מ"ב ד' לג) וינוסו שמה... ויסגרו בעדם (שופ' כו, כא) ולפי זה אין לומר אלהים סגר השמים בעד שאול אלא מפני שאול, כמו: ויריחו סוגרת ומסגרת מפני בני ישראל, או בפני שאול כמו נועל דלת בפני לוון (ועיין הערת ילין "לשוננו" שנה ה', ח"ב ב' עמ' 202).

ומה אָעַנָה לָךְ בְּרָבוֹת תִּימִים? (מצבה מספר כ"ה).

ענה בא בכל מקום בין במקרא בין במשנה ביחס הפעול את: "לא העונה אותי ביום צרתי" (כרא' לה, ג), ולא יכלו אחיו לענות אותו (שם מה, ג), מי שענה את אברהם בהר המוריה (תענית ב, ד) וצ"ל ומה אָעַנָה. צא ובעד הָאֵמֶת הַלָּחֶם הַפֶּעַם (אדו"ם השיר החמישי).

אין במקרא הלחם בעד אלא הַלָּחֶם ל... ולפעמים על... ה' ילחם לכם... אשר נלחם אבי עליכם (שופטים ט, י"ז). במקרא יש חזק ונתחזק בעד עמנו. אולם אין לפסול לדעתי שמוש לשון זה, שהרי אם אפשר להתחזק בעד, להתפלל בעד, לבקש בעד, לשאת הפלה בעד מותר גם להלחם בעד. וידע אפוא המשתמשים בהלחם בעד על מי יש להם להשען (בן יהודה אינו מביא שמוש לשון זה לא בערך, בעד ולא בערך, "לחם").

בִּי תִתְּעָרֵב עֲנֵתָהּ קֶלֶת הַרְגָלִים (הארנבת והצב)

וכן: אִם כֹּךְ אֶתְעָרֵב בְּךָ אֶף עֲרְבוֹן אֲשִׁימָה (שם).

התערב בא ביחס את, התערב נא את אדוני (ישעי' לו, ח) ובב.

לא נמצא.

* כשננה היא שיצאה מלפני השלישים מכדרי ספורי המקרא שתקנו בשמואל א'

פרק ב' אל תתן אמתך לבת בליעל, במקום לפני בת.

"לְבִי נֹקְפִי שָׁמָּה עוֹדֶנָּה חַיָּה" (שני יוסף ב"ש).

המשורר נמשך אחר הבטוי התלמודי. מי שלבו נוקפו אומר כן (מגלה ו). אולם כך הוא בנסתר, במיב צ"ל, נוקפני ואולי סמך על שמוש הלשון בשתיים הבא לפעמים בכנוי יוד חמ' נ' (מאן יבמני ת' יבמני). אכן עפ"י גנאח תבא גם "י" בהוה בהוראת פעול: "רעיו" רועה אותי (רקמה, וילנסקי, רי"ד שוי 2), אל תתחר עם מי שתקיף ממך (החוח)

התחרה בא בקשור ב' אל תתחר במרעים ולשון הכתוב עם שתקיף ממנו הטהו. אולם במקרא בא שם, ולא יוכל לדין. (קוהלת ו, י)

ובמחנה פלשתיים ה'כג פפלים

על אשר דכש הפלך ממנו (ארו"ם השיר החמישי)

כפלים דורש אחריו כ', למשל כפלים כיוצאי מצרים (סכה נ"א).

בך עדה וגיל אותילה עליך (נגינתי בלילה).

הוחל בא בכל מקום ביחס ל' תוחילי לאלהים. הוחלתי לדברייכם, אוחיל לו. אולם כדי שלא לקלקל את החרוז עם "בְּחִמְךָ" יש לנו לומר "אֶלֶךְ" במקום "עֲלֶיךָ", שכן אנו מוצאים הפעל של שרש זה ביחס "אֶלֶי" יחל ישראל אל ה' (תהלים ק"ל) אֶל במקום ל... משתמש המשורר לשם חרוז גם בפעלים אחרים, למשל, חכה אֶל במקום חכוה ל... וכן: עוד יוחיל על ציריו (ג, סיב) צ"ל אֶל ציריו.

וְרָגִיבִים אֵלֶּה, זו שמש נרם

על ארץ עלית מפי כל נקראו (הוי אח, עמ' קכ"ה).

מפי תמ' בפי כל (ירמ' מ"ד, כ"ו) שמי נקרא בפי... (לשם הרחקת

השוא הנע בראש המלה).

על חיקי התעלמו פלתיך (הוי אח, עמ' ק"ל)

תמ' בחיקי (למניעת השוא בראש המלה).

הפתים נחרבים ומפד הנקבים ופימו העבים (הבערה) צ"ל ובעד הנקבים ופימו.

תאבך עלי כפך אף אפך תחר (ארו"ם, עמ' נז).

במקרא בא אבך על: אבך עליו פיהו (משלי ט"ז, כ"ו), בכן סירא נמצא

באבךם לו (מ"ו ז') ביחס הפעול לא נמצא, אך בכן יהודה, מצאתי, כי גם

רמ"ג השתמש באבך את.

אל תישן עד ראית בעינים (בעל חכפר)

צ"ל עד אם ראית, עד שראית הקש: לא אכל עד אם דברתי דברי

(בראש' כ"ד), אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו (אבות).

לנפן תחביאתו על ידיה (עבי מדיח) תמ' בצל (ישע' מט) עמי חפוט

בנעילה ליוה"כ. יחביאנו על ידו תחת כנפי השכינה. וכנראה למניעת השוא

עתה יִפְרֹט בְּנֶכֶל (אדו"מ שיר ב:) תִּמְעַל עַל מִי נָבַל לִשְׁם הַמִּשְׁקָל (עיין אג' רפ"א).
 לַרְעוֹת שׁוֹשְׁנִים שָׁם בִּינּוֹת לְמֶלֶךְ (אדו"מ, השיר השלישי)
 בַּמָּקוֹם לַרְעוֹת בְּשׁוֹשְׁנִים (שה"ש ו, ב. ג) לִשְׁם הַמִּשְׁקָל יֵאָדָּו תְּנוּעוֹת).
 גַּם הַבְּרִיאָה הַנְּדִיבָה הַעֲנִיקָהּ
 יִתֵּר הוֹד וְהָדָר עַל אֲחִיוּתֶיהָ (אדו"מ, השיר הראשון)
 צִיל הַעֲנִיקָה לָהּ כִּכְתוּב הָעֶנֶק תַּעֲנִיק לוֹ (דבר' ט"ו, י"ד)
 אֵיכָה נִצְלָנוּ וּבִמָּה נוֹשָׁעָנוּ
 אֵיכָה יִשְׁבֶּה הָעִיר לְעוֹלָם
 לוֹ בְּיוֹם הַשְׁבָּת מִשָּׂא לֹא נִשְׁאָנוּ (צדקיהו בבית חֲפָקְרוֹת)
 "לְעוֹלָם" מִשְׁקִיף לַעֲתִיד, "לְעוֹלָם לֹא יִבְנֶה" וּכְדוּמָה וְכֵאן הַכּוֹנֵה לַעֲבָר
 וְצִיל מְעוֹלָם וְעֵינַי בַּמֶּאֱמָרִי עַל בִּיאָלִיק (לשוננו).

ג) ח ל ו פ ג ז ר ו ת

"יִשְׁקוּם מִי כֶּסֶף כְּרָאִי וְךָ הִזְבּוּ (כירה בלילה)
 מִשְׁרַשׁ זֹכֶךְ אֵין עֶבֶר כֹּזֶה (בִּקְל צִיל וְכוּ, הַקֵּשׁ: "זֹכֶר, נִזְרִיָּה"
 בַּהֲתַפְעֵל צִיל הַנְּדָכָה) וְרֹאיוֹ, לְדַעֲתִי, לְתַקֵּן הַזִּנְבוֹת הַפֶּעַל מִן זֹכֶר, כִּי מִצִּינוּ
 הַהֲפָעִיל וְתִזְכּוּתִי (אִיּוֹב ט'). הַמִּשְׁוֹרֵר כִּנְרָאָה הַשְׁתַּבֵּשׁ עֵי הַתְּמוּנָה הַזִּנְבוֹת.
 שְׂבִישַׁע, אֲבָל שֵׁם הַשְׁרַשׁ זֹכֶה, וְאֵינוֹ עֲנִין לְכֹאֵן.
 בְּנָם יִתְרָה וְיִסְדָּם יַעֲרָה (הַבִּעֵרָה)
 יִתְרָה זֶהוּא עֲתִיד נִפְעַל מִן "חֲרָה". אֲבָל אֵין זֶה פֶּעַל עֲשׂוֹי לַעֲנִין שְׂרַפָּה.
 לַעֲנִין יֹאֵת הַשְׁרַשׁ חֲרָה, אֲבָל מִמֶּנּוּ יִבּוֹא הַנִּפְעַל יִתֵּר וְלֹא יִתְרָה. וְזוּהִי טַעַם
 שֶׁאֵין לָהּ שׁוֹם תְּקֵנָה, כִּי עֵי הַתְּקוּן יִתְקַלֵּק לְחֲרוֹת.
 עַל צִפּוֹר אֶחָת שֶׁצָּרָה בִּיעֵר (נִפְשָׁנוּ כִּצְפוֹר)
 צִדָּה מִלִּיָּה עֲנִינוּ אֲרֵב וְכֵאן צִיל צָד מִן צוֹד (ע"ו), אִוֹלָם אֲפֻשֶׁר לְנִקְד
 שֶׁצָּרָה וְיִשְׁאָר הַמִּשְׁקָל כִּתְקוּנוֹ.
 הַשִּׁיבָה לִי אֲבִיבִי שֶׁבָּעֲנִי יִתְמָנִי
 אֲזִי תִדְעִי כִּי אֲנִי הַמְּזֻמָּר הַגָּנִי (נִפְשָׁנוּ כִּצְזוֹר).

כִּבְר הַעֲרִירוֹתֵי בִמְ"א, כִּי הַפֶּעַל יָחַם עֲפִי הַדּוּגְמָאוֹת שִׁישׁ לוֹ בַּמִּקְרָא
 עֲנִינוּ יָחַם שֶׁל הַזּוּדְגוֹת, לְמִשַּׁל, וּכְחֻסָּא יִחְמֹתֵנִי אִמִּי, "לִיחְמֹנָה" בַּמִּקְלוֹת וְכֵן
 מִשְׁתַּמֵּשׁ יִלְיָג עֲצָמוֹ: עֲבָרָה עַת הַזְמֵרָה עַת יָחַם הַגִּיעֵה־רַחִים עַל צוֹאֲרֵי
 (הַמְזוּמֵר וְהִילָדִים). צִרִיךְ אִיפֹאֹא לֹמַר כֵּאן: "שְׂבַעֲנִי חֲמֻמָּנִי מִן חֲמֵם.
 כִּי נִמְחַ וְנִפְחָה, כִּי תִשָּׁךְ הַהָאָר (אדו"מ), הַשִּׁיר הִי"א) וְכֵן: דְּמַעוֹת אֶלְמָנוֹת
 וְיִתְזַמְּיִם עוֹד לֹא נִמְחָו (מִלְהֻמוֹת דּוּד) מִן מַחָה צִיל בַּעֲבֹר נִמְחָה, נִמְחָו וְלֹא
 נִמְחָה נִמְחָו, שֶׁאֵלוֹ הֵן חֲמוּנוֹת מִן נִמְחָ (ע"ד נִגַּשׁ) וְכִנְרָאָה יֵשׁ כֵּאן הַשְּׁפַעַת הַקְלִיר

ומח שמו וזכרו ונמח וזכרו מלחזקירו (קליר פרשת זכור). (בן יהודה מביא את הפסקה הזאת בשרש מחה ואינו מעיר כלום על הזרות שבתמונת „מח“) ובתלמוד כתבו הנפעל בצורת ע"ו: אם אבן הוא נמוח ע"ד נידון.

ומבטנך קנאה טובות כי תעו

וכמו מנזית ארזיה רד תלפת (ארו"ט ה')

רד תמי רדות (חלוף גורת ליה בגורת כפולים).

אל נא תעטי בו אל נא תקצפי (אלמנה צעירה ליסים)

מן הכתוב (שמיא כה, יד) „נעמב בס" אין לגזר תעטי אלא תעיטי,

כי שרשו עיט ולא עטה.

לחש צקי כמים מול יוצרך ואלתהך (ח"ה ע" 7)

ותישן את-לבך בצקתך הלחש (שם, 28)

יש לציין שמן הבטוי „צקן לחש" (ישעי' כו, טז) ששרשו צוק (ע"ו)

והוא עבר בתוספת נון ע"ד ילעון וכדומה, בונה המשורר בטויים שיסודם

השרש יצק (פ"י) ולא צוק, ובדין.

אין זאת - צעק - כי תתפת פיה קצתה

ותמזן מלאכר-ועם תחת שמש קאתה (ח"י ע" 45).

המשורר החליף בטעות קיא (ע"י) בקאה (ל"ה). אבל אין שרש „קאה"

כלל ואין לומר קאתה אלא קאה = כאשר קאה את הגוי (ויקרא יח, כח) ואולי

יש לתקן „קאתה" מן „קאה" שנמצא אולי בצורת הצווי: קיו (ירמ' כה, כז).

אם הוא איננו תמ' קיאו. ובבן סירא המקורי יש צווי משרש קנה (בקל,

בכה"ק לא נמצא הקל) „ואם נאנכסת במטעמים קום קנה ויגות לך (בן סירא

לא, כה. הוצ' סגל) ואפשר אפוא לתקן „קאתה".

חלוף בנינים

וישמע העבךר ותפעמהו רוח

לצאת אל הארי לישע (האריה והעכבר).

המליצה לקוחה מן „ותחל רוח ד' לפעמו" שיש מפרשים אותו „לעוררו"

אולם לפעמו הוא שהיפ קל. וצריך אפא לנקד ותפעמהו. במדרש יש גם

הפעל במובן עורר: „זו היא שהיתה מפעמתני כל הלילה" (בר' יח, ד) אולם

לפי זה צריך לנקד ותפעמהו בס"א קמוצה כעדות ההתפעל: ותתפעם רוחו

(דניאל ב, א).

חמור מטען לעגפה בר ולחם (החמור והסוס)

יל"ג אומר באחת מאגרתיו כי הוא תקן את הלשון המשבשת

שהיתה קודם - חמור עמוס - לחמור טעון ואיני יודע מי שלח ידו לתקן

לתקן "כביכול" "טעוין" ל"מטען" תקון שיש בו קלקל שכן מטעני חרב
(ישעי' י"ד, י"ט) מדקרי-חרב (פעל תמי' קל).
"השליח יוכל דמסרו לפגרת" (קוצו של יוד)

ראשית, הבעל מגרש את אשתו ולא נורש, אף כי היא נקראת גרושה,
שנית, "להגרש" (בנפעל) יש בשפתנו הוראה אחרת "ורשעים כים נגרש"
(ישעי' נז) ואיני יודע מה הכריח את המשורר לאמר הנגרשת תמי' המגרשת
(נפעל תמי' פעל).

בבא איש לקנות תצחיל לו פנים
ובצאתו יקבצו פארור (קוצו של יוד)

צ"ל יקבצו בפעל כמו שכתוב: "כל פנים קבצו פארור (יואל ב; נחום ב).
אף עיניו כי כהו (לבי למו — אב, קג).

המשורר החליף פהו בנין קל הקש: "נתבקינה עיניו" פכהו לשם החרוז
עם רגלהו שלא כדון.

לחך ויגרם סבכי תכפר (אסנת)

ההפעיל ויגרם נמצא אמנם בכתוב "ויגרם בחציץ שני" אולם ברור כי
שם הוא יוצא לשלישי, כלומר, אלהים הגרים (שגר) ע"י החציץ את שניהם.
אולם כאן אין מקום להפעיל כי לא על השנים ידבר כאן, אלא על המקבל
פעלת הגריסה, "סבכי הכפר" וצ"ל ויגרם (בקל) ואם בכה"ק "גרס" הוא פעל
עומד "גרסה נפשי לתאבה" (תהל' קיט) הרי מצינו אותו בחוספתא: "גריס
של פול טמא מפני ששורין אותו במים בשעה שגורסין אותו (מכשירין ג, ו)*.
וכמו לא חנן עמך פן לא חננת (בין שני אריות)

חנן לא בא בפעל כלל במקרא, הפעל בא ע"ד השלמים חנן גם ע"ד
ע"ו "חונן" והנה "חנן" נמצא רק בקשר עם קול: "יחנן קולו" (משלי כו)
ואין לבנות ממנו פעל חנן, נכון יותר לבנות הפעל מן הצורה השניה חונן
כמו שכתוב "מחונן עניים אשריו" וצ"ל לפי"ז וכמו לא חונן עמך בן לא
חוננת, עפ"י "מסבות הפעל" היה אפשר גם לומר כמו לא חנן כן לא חוננת
ת' הוחננת) = (נחנת ת' נחנות).

ומה פי חננת לב רגש יופי (קוצו של יוד)

גם כאן נכון יותר לומר חוננת או נחנת (נפעל) כי הנותן מחונן ולא
מחנן והיטיב ביאליק אשר כתב: "לא חוננתי במתלעות ובבאפרינים" (על סף
בית המדרש), אגב יל"ג כותב "חנן לב" וביאליק: חונן במתלעות, בצפרנים.
ולשניהם יש על מה שיסמכו במקורותינו: יל"ג משתמש בלשון חמקרא: "תורתך
חנני" (ולא בתורתך), ביאליק כותב בלשון הספרי בהעלותך (וכן הילקוט רמז

1 שניאה זו תאגה בהוצאת "דביר" במ"א.

תר"י) ויחנך בדעת ובחכמה ובהשכל וכו' ודברי שניהם שקולים (תרתי משמע), אצל בן יהודה אין השמוש חנן ב' נזכר.

וְכָבֵד יָמִים רַבִּים לְפִי יַגְנִי

וַיִּנָּבֵא בִּי קְרוֹב לְבֹא לִי פָנָע (אסנת)

צ"ל וַיִּנָּבֵא בַּנִּפְעַל או וַיִּתְנַבֵּא, וַיִּנָּבֵא בַּהִתְפַּעֵל, כי עצם הפעלה הזאת שבעליה אינו פועל אלא פעיל מכרחה לבוא בצורה של מקבל הפעלה או חוזר ורק, האל מְנַבֵּא את בני האדם (מדע פ"ו) והיטיב ביאליק אשר נשמע לקול מעיריו והחליף: מְנַבֵּאֵת תַּבְשִׁיל חָם בְּסִיר (משירי החרף ה') בַּמְנַבֵּאֵת (הוצאת היובל עמוד קע"ד) ויתכן כי הבריחה מפני השוא הנע בראש המלה גרמה לכך.

וכן וְחַיִּים שֶׁל עֶשֶׂר וְכָבוֹד לָהּ נִבְּאוּ (קוצו של יוד) צ"ל נִבְּאוּ כְּדִין נִפְעַל.

הַגִּדְלִי אֶפְסָא, גִּלָּה לִי אֲוִינִים.

מָה תַּכְלִית פִּדְרוֹר זֶה מָה פֶּה תַּפְעָלוֹ (בירת בלילה)

הנפעל גלה בקשר עם און בא תמיד בקל: וד' גלה את און שמואל (שמ"א ט') וכן בכל מקום בלא יוצא מן הכלל והיה צ"ל גלה לִי אֲוִינִים

בלשוננו כ"ג ח"צ עמ' 150 בא כעין היתר לשמוש הפעל א) "משני שרב הלומדים תנ"ך רואים במלים נִבְּאוּ נִבְּאָתָּ וכו' ומה את צורת הפעל ולא הנפעל ולפיכך אומרים הם גם מְנַבֵּא. ב) נָבֵא מְשַׁמֵּשׁ להוה ולעבר כאחד ואילו מְנַבֵּא מוסיב על ההוה בלבד. באמת לא יוכל איש לקבוע בודאות נמורה, כי הפעל של נבא אינו מצוי במקרא הואיל וכידוע שונים הם בצורתם הנפעל והפעל של חפ"נ בזמן עבר. על זה יש להשיב א) אם הלומדים בתנ"ך מועים ואינם מבחינים בין נפעל לפעל בשרש נבא צריך ללמד אותם, וע"ז אומר יפה משוררנו יל"ג "לפי שאינם בקיאים! ולמה נמנעתם רבותי מללמד את לא ידעתם?" (שני יוכפ בן שמעון ה) האם לא יספיק ללומדי חז"ל להקיש על העבר מן הצווי הִנָּבֵא (27 פעמים) בתנ"ך העתיד תִּנָּבֵא (4 פעמים) יִנָּבֵא (4 פעמים) נִבְּאִים או נִבְּאִים (19 פעמים) מן התמונה אתה נָבֵא (ירמ' לב) ולא אתה מְנַבֵּא, מן הסמיכות נִבְּאִי (2 פעמים) ולא מְנַבְּאִי, הִנָּבֵא (מקור) 7 פעמים) ב) האם רק בהוה מועים ואומרים פִּעַל תמורת נפעל הלא האומר מְנַבֵּא יאמר גם אֲנִי נִבְּאָה ובמקור משתמשים רבים לְנִבְּאָה, ומה שהטוען אומר שבאמת אין לקבוע בודאות, כי הפעל של נבא אינו מצוי הוא תמוה מאד מאד כלום לא יספיקו שאר תמונות הנפעל הוראות להעיד שגם העבר הוא נפעל? היעלה על הדעת לומר כי נִבְּאָתָּ (ירמ' כת, ו) הוא פִּעַל בשעה שתבִּי (בפסוק ח') יש וַיִּנָּבֵאוּ? ונִבְּאוּ שבא 4 פעמים בירמ' אחד מהם בא בסוף פסוק נִבְּאוּ בְּקִמְצָן (כרין נפעל) ואלו מִפְּעַל היה צ"ל נִבְּאָה, ועוד שהנקוד של העבר בפעל צריך להיות בעת"פ צויות מִלָּא (שמות ל"ה ל"ה וכן נִשָּׂא ואם יש מִלָּא ונִשָּׂא הוא ע"ד זרות, ולמה נחשב נִבְּאָה פִּעַל ע"ד זרות ולא נפעל כהלכה?

ובשביל מניעת השוא ברה"מ וּנְגִלָה כדרכו של המשורר במקומות אחרים להוסיף
 וּו החבור לשם זה. וכבר גנה הרמב"ע בספרו שירת ישראל (דף קנ"ד)
 את הרשב"ג על השתמשו בַּפֶּעַל נָגַל (חמ' הקל) לפגי השם און. ע"ש.
 ובסר עין דַּעֲתִי עַת כִּי יִגְמַל (למאיר לטריס).

גמל בא בנפעל רק להוראת הַגְמַל מִהָלָב אולם הפרי על העץ איננו
 נגמל (כי אין גומלים אותו) אלא הוא גומל. השוה. ובסר גומל יהיה נצה
 (ישע' י"ח) וכן המשורר עצמו: וּכְפָרָה גִּמְלָה בְּנֶעַר יִפְרָחוּ (אדו"מ, א) וצריך
 היה המשורר לומר עת כי יגמל, והכרוז עם סָמַל גמל לו רעה.
 וכבר העירותי (החנוך שנה ה עמ' 335) בדומה לזה על ביאליק על
 השתמשו. הם אומרים לבר הַגְמִלָה ת' נְמִלָה (משירי הקיץ) אולם לא
 נעניתי, והנראה לי כתבתי.

נָדָו לְמִנְלָתָהּ עַל גְּהֻרֹת בָּבֶל־ פֶּעַל זה איננו בַּפֶּעַל וצ"ל בהפעיל
 לְמִנְלָתָהּ (וכבר עמד על זה בעל מורה נבכי הלשון) אולם ממה שנמצא
 בפרקי ר"א ל"ב והנער בוכה ומיילל. התחילה בוכה ומייללת. וכן בפסיקתא
 רבתי (דף קנ): וְהָיָה הַקִּבְיָה צוֹעֵק וּמִיִּלֵּל בִּפְנֵי עַצְמוֹ. אם הכתיב
 במקומות אלו נכון אפשר נוציא מסקנה שיש גם יָלַל בנין פֶּעַל.
 (בבראשית רבה כתוב ומייללת ביוד אחת וכמובן שאפשר לקרא גם וּמִנְלָתָהּ,
 כמו שמעיר בצדק בעל מונה"ל הנ"ל). ברש"י (ירמ' ד', ל"א) מצאתי
 מתליל ותצעק גניחות". אכן מה שמביא בן יהודה ממד"ר שה"ש פסוק
 צוֹאֵרֶךְ (צ"ל נאוו) "בשעה שמייללין ההלכה אלו עם אלו" הוא בלי ספק
 טעות כי שם צריך לומר מְאֻלָּלִין (כלומר יתורו). או מְמַלְלִין (ועיין
 יסטרוב).

חָשַׁב חֲשָׁבָה אֶת כָּל הַשָּׂכָר (נאר חלב)

צ"ל חָשַׁב חֲשָׁבָה כי אין אדם חושב חשבונות אלא מְחַשֵּׁב.

וכן: וּמִאֲזוּ הַבָּקָר עַד גִּבּוֹן הַלֵּיל

מוֹדֶדֶת, שוֹקֵלֶת, מוֹנֶה, חוֹשֶׁבֶת (קוצו של יוד)

צ"ל מְחַשֶּׁבֶת השוה בשבת קנ, ע"ב מְחַשְׁבִּין (כצ"ל, עיין ר"ח) חשבונות

שאינן צריכים ואין מחשבין חשבונות שצריכין בשבת.

וַעֲצֵי הָעֵנְזָה לְעֵצֵי עוֹלָה בָּקָעוּ (הפרות)

במקרא וַיִּבְקָעוּ עֵצֵי הָעֵנְזָה (ש"א ו, י"ד) בַּקָּעַל, ואפשר היה לו לומר

בָּקָעוּ (פֶּעַל בקמץ חמ' בָּקָעוּ) לשם החרוז עם בָּאוּ.

וַיָּצֵם יוֹמָם עַד שָׁפוּ עֶצְמוֹתָיו כָּזָה גִּוְהוּ (השועל היושב בתענית)

קל חמ' נפעל שבמקרא הקש: ומשמן בשרו יָרָוה ישע' י"ז וצ"ל יָרָוה.

בקל הוא פֶּעַל יוצא: רוח את-כל-אלהי הארץ (צפניה ב, יא).

בְּשֶׁחֶק הַשְּׁעָה לִי, פָּנִי תִמְיֵד בְּקֶשׁוֹ (ח"ה, 21)
 בתלמוד (ברכות ז:): בא הבטוי: „השעה משחֶקֶת לִי וצ"ל אפוא
 בשֶׁחֶק השעה לִי. וכן שם צד 37 „ובקוביא לשחֶק אָנְשִׁי מִזְפָּתִי צ"ל
 לשֶׁחֶק. וכן שם צד 42 צָחָקָה לִי הַשְּׁעָה צ"ל שֶׁחָקָה.

הַלֹּדֶה הִלְכוּ תִקְהֵל לְמִנּוֹת פָּרְנָס עָלֵיהֶם (ראשי עם הארץ)
 יש כאן חלוף בנין פֶּעַל בקל שלא כהלכה. אין מוֹנִים פרנס אלא
 מְמַנִּים, ושגיאה זו רגילה מאד בפי הסופרים גם היום.

פְּלִיטָה תִשְׁלַח גִּירָה מִבְּמִנָּה שְׁלֹחַ
 צ"ל תִּשְׁלַח שְׁלֹחַ הַקֵּשׁ: תְּכַלִּיהֶם תִּשְׁלַחֲנָה (איוב ליט, ג) בְּפֶעַל.
 כֹּל-טֹב בָּנָה לְמוֹ עֲזָלָו (האשה ושתי שפחותיה)
 מן „עֲזָלָו“ פֶּעַל צריך ההפסק לבא עֲזָלָו בצירה: עֲזָלָו היא צורת
 הַפֶּעַל וכן

וּכְרָאשִׁי שֶׁבִלְתָּ תִלְמִישׁ צוֹר מִזָּלָו (סלחמות דוד א')

צ"ל מִזָּלָו. וְכָא פֶּעַל תִּמְיֵד פֶּעַל.

כֹּל-מַעֲשֶׂה כֹּל-מִקְרָה אֲשֶׁר יִקְרֶה (כירת בלילה, מג)

המשורר בחר בנפעל לשם החזרו עם יִצְרוּ וּשְׁלֵא כְדִין, כי הַקְרָה
 ענינו הפגש עם דבר במקרה (שטינברג) לא כן המקרה הוא אינו נִקְרָה
 אלא קוֹרָה, בקל, וְיִקְרֶה מִקְרָה (רות ב, ג) פָּגַע יִקְרָה (קהלת ט, א) וְקָרָהוּ
 אֶסּוֹן (בר' מד, כט) ויגידו לנו את אשר תִּקְרִינָה (ישעי' מ"א, כ"ב)

וּכְהֵתָם קָצָף עַל מַיִם נְתֻמָּה (בית טוער לכל ח')

המשורר חושב כי יש נפעל ל„תמם“ והוא „יתם“ וגזר ממנו את שם
 הפעל „התם“. ואף כי המדקדקים חושבים כי שרש זה איננו בנפעל וכי
 „יתם“ הוא קל על משקל אֶפְעַל (כידוע יש לכפולים ד' צורות בעתיד קל)
 אין לתפשו על כך, כי כן היא גם דעת המעיר לתלמוד ל"ע s רנ"ז וז"ל: „ופלת
 ויתום הוא נפעל מכפולים והוא מאוחם השרשים שבקל הם בזמן אחד דהיינו
 בעבר, ובעתיד הוא בבנין אחר“.

אֶךְ טָרָם יִמְשְׁהוּ מֵלֵא פִּיו תּוֹכַחַת (הנער והזקן)

צ"ל יִמְשְׁהוּ בקל כמו מן המים מְשִׁיתִיהוּ „יִמְשְׁנִי“ (בתהלים י"ח) הכונה
 ע"י אחר, ע"י שליח, שאלהים ישלח לְמִשְׁוֹתָו.

ד. ש ו ו ת

לא, עֲנֵהָ הַשָּׁנָה, אָפֶס וְתֵהוּ (הצפרדע)

וּמְדוּעַ לֹא? עֲנֵה הַחֲמוֹר הַשָּׁנִי. (החמור גבה הלב)

אין העברי משתמש ביחס לשני מדברים במספר סדורי ראשון שני.
ואם יש ראשון אין שני אחריו. "צדיק הראשון בריבו ובא רעהו וחקרו"
(משלי יח, יז) "ויען רעהו ויאמר אין זאת כי אם חרב גדעוין" (שופט' ה, יד)
חֲבֵה עַד שְׁתַּגְדֵּל וְרָבִית

אֲזֵ אֶכֶל דְּבָשׁ, בְּנִי, דִּבֶּה. (האריה אל הרב הקטן, ח"ה)

"אז" לא יבא לפני צווי. בשמעך צעדה... אז תחרץ (שמי"ב ה, כ"ד) ולא
אז "חרץ" ורק אהבתו הגדולה של יל"ג ללשון הכתוב קלקלה את השורה
ויצא אז אכל תמ' או תאכל.

בֹּו לַפְעָמִים רַבּוֹת גִּרְד אֲרָצָה אֱלֹהִי (מלחמות רוד)

"לפעמים" אינו "רבות" ו"רבות" אינו "לפעמים" וצריך היה לומר
פעמים רבות ומשום מניעת השוא ברה"מ הוסיף למד לפגם, (השיר הוא
מיצירות נעוריו, אף כי הגיה אותו גם בזקנתו, עיין מה שכתב סירקין).

מִבְּקֶר לְעֶרֶב אָבֶת אֶתְבֶּט (המור מקנא)

במקום: מבקר עד ערב (כלומר במשך כל היום) תופס יל"ג לשון הכתוב
(איוב ד, כ') אולם שם הכונה בזמן קצר, ויש גם לחקן, לפי דעתי, כך,
כי המשקל לא יוזק.

מִי אֶתָּה בָּלֶם סָה אֶחָד שְׁאֵלוּ

וַיַּעֲנֵם מְמָרוּמִים: אֲנִי הִבֵּת עֶבֶר!!! (הנשר ושעירי היער)

יל"ג באגרתו מספר ד' ח"א כותב: ואת אשר אמרת כי אנכי כתבתי
בלתי רשות "הבת-עבר" הנה ירמי הנביא נתן לו רשות באמרו גם הוא:
מה אעידך מה אדמה לך הבת-ירושלים וההא היא הא הקריאה והוא נכון
בדקדוק גם לולא נמצא: כי שתי המלות הדבקות יחד נעשות כמלה
אחת ויבא ה' הידיעה על הראשונה. (הפזור של יל"ג. א)

לֹו לֹא עֲשָׂקוּ לֹא רָצוּ עֲמֹךְ

לֹא תַחֲדָתִי מִן בְּנֵי בִּרְזוּת יִמִּיךְ (למשה מונטיפיורי)

השמוש לו לא בשתי מלים נפרדות תמ' מלה אחת לולֹא או לולִי לא
מצאתי בשום מקום ולא יכולתי לרדת לסוף דעתו של המשורר מה ראה לפסל
לולֹא או לולִי: אפשר היה לומר כי השנות המלה לא: לא עשקו, לא רצו

1) לפרק זה נכנסו: הלקט, השכחה והפאה שלא היה בהם כדי לקבעם ענין בפני עצמם.

היא שהשפיעה על ההפרדה אולם מצינו במשל הנער והזקן לוֹ-לא נרדפים בלי סבה כזאת.

מָה עָשִׂיתָ לוֹ לֹא בָאתִי הַפַּעַם? (הנער והזקן)

ואולי השתמש כך בהשפעת השמוש המדרשי: אֶלְמָלָא לֹא: אֶלְמָלָא לֹא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהם שבשמים.

וְדָבַר הַגָּלִית דָּוִד נָפַל בַּפִּלְשֶׁת (אדו"ם השיר השמיני)

המשורר טעה כאן טעות גדולה: אם יש בכתוב הַגָּלִית יהודה כלה הגלת שלומים (חנקוד ביי"ם הַגָּלִית בפתח הוא משבש) (ירמ' יג, יט) הרי הנושא יהודה הוא שם נקבה (ארץ יהודה) וְהַגָּלִית הוא כמו הַגָּלִיתָה (הקש וְעָשִׂיתָ ויקרא כ"ח, כ"א) הַרְצֵת (שם כו, לד) הַלָּאָתָה (יחזקאל כד, יב) שהם תמ' וְעָשִׂיתָה, הרצתה, הַלָּאָתָה ואולם על דוד צ"ל ודבר הַגָּלוֹת דוד (הַגָּלוֹת שהפ' הַפַּעַל אף שלא כרגיל ע"ד עֲנֻתָה בַּפַּעַל.

הַרְבָּה בּוֹשֵׁל בִּינְיָהֶם (הסוס והסוס)

בירמ' מ"ו, הרבה כושל, הוא פ"י הנושא הוא אלהים וכאן משתמש המשורר בפעל זה בבעומד וקצת יש לו לסמן על ג'נאח הרואה בהפעיל, הַרְבּוֹת גְּנוּתֵיכֶם יֹאכֵל הַגּוֹם פֶּעַל עוֹמֵד.

בָּצַל תִּמְאָנָה בָּקְעוּ בִּיצֵי צָפְעוֹנִי (אדו"ם השיר השלישי).

המשורר משתמש בפעל זה כבפעל עומד. במקרא ישע' נ"ט הוא יוצא והיה לו אפשר לומר לְבָקְעוּ בַנְּפֶעַל.

כִּב לָךְ שָׁבַת בָּטַל עַל רֹאשׁ הָאָמִיר

קול שָׁמָּה וְשָׁרְקָה בְּמָרוֹם הַשָּׁמַיִם! (הזמיר והצרעה)

אפשר, כמובן לומר על הזמיר שהוא משמיע שָׁרִיקָה = קול חליל הרועים = שריקת עדרים. אבל המשורר החליף שריקה בְּשָׁרְקָה ז"א צפצוף של לעג והוסיף לזה באוסן מזור מאד גם את השם "שָׁמָּה" מפני שכן נמצאו שניהם בכתוב: והיתה בכל לגלים מעון תנים שָׁמָּה וְשָׁרְקָה (ירמ' נ"א ל"ז)! כלומר שכל עובר עליה יִשָּׁם - יעמד נדהם משתומם - וישרק על כל מכותיה (שם נ, י"ג)! חוץ מזה אתה מוצא את יליג משתמש באותן המלים גם על קול חתול.

וּבְקוֹל שָׁמָּה וְשָׁרְקָה בְּהַתּוֹל מִיִּלְלָתָהּ (שני יוסף בן שמעון)

הַחֲלִירֵעַ יִבֵּן לְמֹנֵת מִזְבֵּחַ

וַיִּצְוֶה כָּל-פֶּטֶר רֶחֶם וְשָׁנִי. (החל הנגף)

המשורר רצה לומר בודאי: "כל בשר", כל, ילוד אשה" אבל באמרו "פטר רחם" יוצא כאילו החלירע הוא מין מכת בכורות! ובאמרו "שָׁנִי" יוצא כי גם בכורי הבהמות חלו במחלת הַחֲלִירֵעַ! וכזה לא שמענו.

עיד יום לו עמלת, לו עזר יומים

גם פה תעשה אדם כדני הקים! (הירח בלילה)

הדין נותן כי אחרי, לו עמלת" בעבר צריך לומר גם פה עשית
ג"כ בעבר כמו: ,לו החייתם אותם לא הרגתי אתכם (שופטים ח', י"ט).
אף כי שם בודאי הכונה לעתיד שהוא יהרג אותם, שכן דרך הלשון; וכל
אם התנאי משקיף לעתיד הוא כלו עתיד: ,לו שקל ישקל כעסי... כי
עתה מחול ימים ירבה (איוב) אולם בכתוב נמצא ,ותעשה אדם כדגי
הים" (הבקוק א', י"ד) ועליו לא יכל יל"ג לותר, די לו שבשביל החרוז
החליף ים במים...

אתה המשוור פלמוני אלמוני! (הירח בלילה)

במקרא יש פלוגי-אלמוני (רות ד', א') צרוף זה נתמוג ברבות הימים,
לפלמוני (דניאל ח', י"ג) יל"ג לשם המשקל י"א חנועות והרחקת השוא כתב
פלמוני אלמוני וזוהי טוטולוגיה!

,זה שנים עשרות נודע שמך בין חקרי-לב בישראל" (פזמורי יהודה ה) וכן

חקרי לב יצללו לא יום ולא חדש (בקיעת ים סוף)

המשוור משתמש כאן בשם המפשט חקרי-לב (שופטים ד') כבשם
תאר ואיני יודע מי הכריחו לכך.

ותדשים חיים אל קרבי לפחת (קכ"ב)

סרוס במקום ,וחיים חדשים" כדי להמלט משוא ברה"מ.

גם איכבה נשקה נגד הרוח (שני הכלבים וכו')

כך אומרים שני הכלבים הרואים ,פגר חמור צף על המים ,אך רחוק
רחיק הרוח יוליכוהו ולא מובן, הלא אשר ירדפו אחרי הנבלה ישחו עם
הרוח?

אלי לא יגש רע, פי אעלה אכר

אתהלה מעיר לעיר, מדתי אל דתי, (הדרור והצפרים)

המלים ,מדתי אל דתי, הן זרות בפי הדרור (כלומר הסנונית) הבוטחת
בכזו כנפיה שתמלט מפח יקוש, ואולי יש להחליף ב"אתהלץ מדתי" עוד חכתוב
כי חלצת נפשי... את רגלי מדתי. (תהלים קס"ו ז)

המאה פמוני לך יאסף

ומצא להאכיל חצי בשרך, (הרג הקסן והריג)

מן הכתוב ,והאכיל חצי בשרו" (במדבר י"ב, י"ב) יצר יל"ג מליצה
מזורה ,להאכיל חצי בשר" כלומר להשביע את מי שהוא למחצה!
במקום שיאמר ,כל בעלי קרנים" הוא יוצר בטוי מרכב מ.עשטרות

צאנך" (דברים ז', י"ג) ועשרות קרנים (בראש' י"ד, ה') שם פרטי, וכותב "עשרות צאן קרנים" (אוני הארנבת).

הגם שאול במקפחדי פחד (ח"ג ע"מ, ס')

היטיב המשורר שעשה מן שם "פחדו פחד, בקל, מקפחדי פחד בפעל ולא פוחדי פחד" בקל ע"ד שעשה טשרניחובסקי, פוחד ורוחב לבבו כי התמונה, פוחד אינה רצויה בעברית.

ישרף שרף ממשבה נחרת (ח"ג ע"מ, פ').

גם מן חרר גם מן חרה אין לומר נחרת אלא או נחרה (מן חרר) ע"ד נחמים באלים או נחרה (מן חרה) כמו נהיה מן היה. קמעות בדוקות עם שירים (דור המדבר)

למעלה כבר דברתי על נקיב השם הזה בפ' יל"ג, כאן מקום אתי לציין את שנוי הצורה, שכן בתלמוד בא תמיד קמעין ויל"ג נקט הצורה המקבלת בחסידות ובפ' העמ.

כל ימי ההשפם (סגלת אלכסנדר)

במקרא בא פעם קהשמה מהם (ויקרא כ"ו, מ"ג) אבל אין ספק שקהשמה הוא תמ' קהשמה (סטינברג ואחרים) ז"א "קהשמה" והמשורר שהשתמש בשם הפעל הזה בלי ב' בכל"מ אינו יכול להוסיף עוד "ה" על ה' הפעל שישנו וצ"ל כל ימי השפם או הושפם.

לשום נפשם בפה ולחצילה (האילה, העורב וכו').

אין שם הפעל בא (ככל שם ביחוד חוץ משמות ליה: עלה) בכנוי אה וצ"ל קהצילה והחרוז עם עליה דחקי.

מה אהבתי שיתתה חגות קה סלסלה (ח"ה ע"מ, 21).

גם כאן אין הכנוי אה נכון בשם הפעל וצ"ל סלסלה והחרוז עם קניה גרם לשבוש זה.

כי תפשים נאחדים עמך יהי ונדרתך (ח"ה מ', 7)

לשם המשקל השירי – ב"ת יתר וד' תנועות – חדש המשורר צורה חדשה לשם. תמ' ונדרתך (מן נדרתים מש' נדח) או ונדרתך (מן נדרתים משרש דחה, הקש: נדרתי ישראל יכנס, תלים קמ"ז) ויהיה היחיד נדרח תאר ע"מ תקם 1).

(1) מענין הרבר: שיר אחר כתב יל"ג במשקל ימי הבינים "יתדות ותנועות" (הוא השיר קינות לת"ב שבראש ח"ה) וראה כמה כרכורים כרכר, כרי לצאת, פחות או יותר בשלוט מן מצר, הוא, הארי שבחבורת משוררי זמנו, לא יכל מלם משא משקל זה והיה סוכרת לאחזק

עשיר ששפל רוח גם לברכתב נטוב (ח"ה ע"ט 100).

גם צורה זו מדקדקת יותר מן הצורה שהבאתי למעלה, פוחד ורוחב לבבו².

במקום תשכנה כל סערות הנפש (ח"ה 64)

וכן בנות עיניו על אידו זה ממר תזקנה (ח"ו 15) מן שכן, זקק צ"ל בעתיד לשכן תשכנה וזקו תזקנה ע"ד לסבו תשכנה אולם עיין שניידר (עמוד 354) המצדד בזכות תמונה זו ר"ל שיבא תשכנה (בלי דגש) מן הכפולים ע"ד תשכנה מע"ו, וביאליק תקן בהוצאה החדשה תשכנה חמ' תשכנה שבהוצאת תרפיג, הצור והגל (עמ' ל"ט).

כי איש לא ישב בצל אף כי יאכל בצל (שם 101).

בלהמים שונים: לצרף שוא נח שבסוף המלה למלה אחרת, כמו הִזְלַת אֶת פְּשָׁעָן (עמ' 1) הִתְּ שֶׁל הִזְלַת הוא יחד עם אֶת = "תִּתְּ" וכן "הִרְדֵּת מִטָּה מִטָּה" (5), שִׁבְתָּ אֶל קַדְמוֹתֶיךָ (7), היה מוכרח להשתמש ברבוי "יָנִימִים": יִיגִיד (2) (הכתיב ביחיד שבהוצאת ורשא תרס"ה הוא שבוש ברור, שהוא כנגד המשקל (ע"ו העמידני רבניצקי), היה אנוס להשתמש בלבבותימו וְלִבְבוֹתַת מִ "לבותימו", "ולבות". לנקד "לְבָבוֹתִימוֹ" חמ' "לְבָבוֹתִימוֹ" ולסוף לנקד וְנִדְתֶּיךָ, כאלו יש שם נָדַח² וכאן מענין דבר אחר, בכה"ק בא הצרף הזה בשתי הוראות א) חכמה "ורחב-לב כחול אשר על שפת הים" (מלכים א' ה') ברור שלא כון המשורר לומר לברון גינבורג שהוא חכם מאד, אולם בכה"ק בא גם במובן אחר היינו: חָפֵץ למלאות תאות לבו (רש"י) "רום עינים ורחב-לֵב גִּיר רשעים חסאת (משלי כ"א, ר"י) גִּבְהָ עֵינַיִם וְרַחֲב־לֵבָב (תלים ק"א) וראי שגם למושג זה לא כוון המשורר, ומוכרחים אנו לומר שהמשורר הכנים לצרף זה המושג הרוסי Широкая натура או כדומה. קָשָׁן לא עברי נסתר בשם עברי מצאתי אצל יל"ג עוד במקום אחד, בשיר "הדוממים אינם חיים" הוא אומר על י. שמינברג (גל-אבן), שמינברג קרא לעצמו "הר-אבן" שהוא גדם וקולו לא נשמע בארצות החיים.

הוּ רָחֵמִי עוֹרְקִיו פְּעָמַיִם מִשְׁשָׁתִּי

עָטִי, עָטִי סוּפֵר, אֶל אֶפֶס הַנְּשָׁתִי

אוֹלִי בֶשׁ עוֹד תִּקְנֶה, רוּחַ אֶפְסִים...

הגשט "עט" לאפו של גוסס, כדי לרעות אם יש בו רוח חיים תובן רק אם נחרגם השם עט לרוסית перо או לגרמנית פערער, העברי אינו רוח. ב"עט" "נוצה", העט הוא ברזל והוא נדרף לצפרן "בעט ברזל וצפרן שמיר" (ירמ' יז, א). המשורר אביגדור המאירי העיר לי כי יתכן שיש כאן קשר בין עט לעֵט, שהוא כנראה משרשו וא"כ רואה גם העברי בעט את ה"נוצה". ולא היא העט-חוטם, כי גם כתב הוא אחי חטב, חצב שכן מעשה הכתיבה היה או בלוחות של ש זה גאבן. וגם עֵט יתכן שנקרא כך על שם חטמו בצפרניו, כך פירוש "עֵט צבוע" בע' צבועה, צפרני טרף (שד"ל), והקש קנה, קולמוס. ואין לעט ענין עם נוצה אלא ע"י תרגום.

המשורר מנקד בצל בצדי צרויה בחרו אל בצל ואל עצל וכן נראה גם מן הפתגם התלמודי "אכל בצל ושב בצל" שהוא חרוז, אולם מן המקרא שכתוב בצלים בצדי קמוצה נראה שהיחיד הוא בצל או בצל ולא בצל בצירה. ומפליא הדבר שיסטרוב מנקד בצל (בצירה) ביחוד ובצלים (בקמץ) ברבוי! הכיצד?! ועיין בן יהודה.

פי בכלל מאתנים מנה (106).

כך מנקד המשורר בכל המקומות! והוא טעות צל קנה וברבוי קנים. (יחזקאל מ"ה, י"ב).

ששית עלי יוצרי חלקי מבעלה (צל מבעלה) (ח"ה 28)

זוהי צורה מתקשה שכן אין במקרא או במשנה ממעלה: יש מפעל בשמים ממעל (שמות כ', ד') ויש מלמעלה; ואל אמה תכלנה מלמעלה; (נח) זיא אם אין ל' בתחלתה אין ה' בסופה; והסבה כנראה היא שאין דרך המם המשרתת לבוא בשם עם ה' המגמה אף כי יש מבעלה. וכך הוא סדר התפתחות הצורה: על, מעל (לא נמצא) מפעל; מעלה; יעלה עליך מעלה (דברים כ"ה, מ"ג) למעלה; והיית רק למעלה (שם, שם י"ג). מלמעלה; וכן מט (בכתבת אשמנעור) מטה, מטה מטה (דברים כ"ה, מ"ג) למטה (שם, שם י"ג) מלמטה (שמות כ"ו, כ"ד), ממעלה ממטה לא נמצא. בצלים או אלכסנדרונים (השעיר המשתלח).

במנחות דף ק. באה צורה אלכסנדרים ואיני יודע אם בשביל חרוז מותר לעשות צורה זו, וכנראה סמך המשורר על הצורה תיכון תיכונים, תיצון תיצונים שבא תוספת -ון בהוראת יחס -י תמורת תוכי, הוצי (וכשם שעשו גם גופני תמי גופי, רוחני - רוחי). כך יהיה אלכסנדרון! תמי אלכסנדרני. סמאכל העכבר או התתול האכילני (ח"ה 23)

ברבוי בא במקורות תתולין (תרגי ישעי' י"ג, כ"ה) אולם ביחוד אנו רגילים לנקד תתול. אולם אינו מחוץ להקשה. ובמקראתו לא קמח קמה (ג' קמ"ו)

מקובל בפינו מדקרה, בקוף צרויה; וכן בקינה, נהרג במדקרה, אבל מן המקרא מדקרות קרב (משלי י"ב) אין להחליט אם היחיד הוא מדקרה או מדקרה, סמיכות הרבוי הוא בשניהם דומה: מקהלה - מקהלות; מלחמה - מלחמות וגם קאניג גזור יחיד מדקרה.

ולברות לפריצי תיזת סגרו (ג' קמ"א)

המשורר גזר הפעל מן הפעל סגר = מסר ככה"ק אין פעל בהוראה זו. קבלה גט פטורין (ד' כ"ו)

באונקלוס דברים כ"ד הנקוד פטורין, יסטורב מציין שבהוצאת ברלינר כתוב פטורין מלא יוד ודגש. בתרגום המכונה יונתן לשמות כ"א. י"א בא פטורין בשוא. אני מעדיף את נקודו של אונקלוס. כי שאך המושגים הקרובים עוזרים לו למשל ארוסין, גרושין, ג'כ גשוואין, כל אלה הם ע"מ פעול. וכן מנקד קרויס (המשנה גיעסען, סנהדרין—מכות מבאר ומתרגם (גרמנית) ע"י פרוססור ש. קרויס).

וּלְקוֹל תְּלִילוֹ יִרְקַד צֶאֱן וְכָשֶׁב (ארו"מ שיר א')

בפינו רגיל העתיד של רקד ע"מ אפעל ואנו אומרים ירקד, נרקד. אולם באמת נכון יותר לנקד עם יליג במשקל אָפֶעֱל, שהרי הוא עומד.

שֵׁם יִיתֶם הַפֶּרֶחַ (ארו"מ שיר ב')

המשורר לקח לדוגמא את הצורה אִיתֶם (תהלים י"ט י"ד) אולם שם באה התו קמוצה באתנח וגם היוד היא נוספת רק על פי המסורת, והנכון הוא יתם עתיד קל מן חם ע"מ וקל.

קָרְנוּ אֶל סִלְעֵי הַיָּם נִפְצוּ (ארו"מ השיר השלישי)

נפעל מן נפץ זוהי צורה שאיננה בכה"ק ואיני יודע לשם מה חודשה. מדוע לא נאמר נִפְצוּ פֶּעַל כלומר נשתברו ואולי הוא רק טעות הדפוס.

גַּם חִפְצֵי לֶבָם הָמָּה בְּדִבְרֵי הַגָּלוּ (מלחמות דוד ח"א ע' 30)

לכאורה זוהי שגיאה תמ' נגלו אולם אפשר מאד שהמשורר כון לבנין הפֶּעַל (ילין, דביר ברלין חרפ"ג, בנין הפֶּעַל בעברית וארמית) כי גם אדם הכהן כתב הַנִּפְשָׁתִי תמ' נִפְשָׁתִי (אבל יחיד ששיק 132 לאדם הכהן).

גַּם אֲנִי אֶרַח אֶתְּךָ (מלחמות דוד 35)

את הפֶּעַל "אַרַח" מן "וארח לחברת" (איוב ל"ד, ח') מצרף המשורר לקבוצת פ"א כמו אהב. ארַח תמ' אֶאֱרַח בשביל המשקל, במקום אחר הוא כותב: "כִּלְנוּ אִתָּם יַחַד נֶאֱרַחָה" (מלחמות 22).

וְתִסָּד בְּשֵׁמֶן וְתִנְעַל נֶעַל (אלענה צעירה לימים)

צ"ל וְתִנְעַל ע"מ אֶפְעַל והער: וְאֶנְעַלָּה תחש (יחז' ט"ו, י') בעין חטופה ואלו ממשקל אֶפְעַל היה צריך לבוא וְאֶנְעַלָּה (בעין קמוצה) גם מענין נעילת דלת צריך לומר ע"מ אפעל והער: ונֶעַל הדלת אחריה (שמ"ב, י"ג, מ"ז).

שֵׁם שָׂרִים טַפְסָרִים רוֹזֵן וְפַחַת (לקוי חמה)

השם בנפרד הוא פָּחָה, פַּחַת הוא נסמך: פחת יהודה (חגי א', א')

והמשורר השתמש בתמונה זו לשם החרוז שלא כדין.

עוֹד אֹתָה לְבֶן-שַׁעֲרָו בְּדָמֵי אוֹיְבִים הַצְפִּיעַ (ח"ו 19)

צ"ל לְבֶן שַׁעֲרָו, כי לְבֶן הוא תאר נסמך: "לְבֶן-שָׁנִים" (בראש' מ"ט).

אחר שובי נחמתי ואספך כף על ירך (ודוי)

לשם החרו עס מך נקד יליג ירך תמ' ירך אולם ירך הוא נסמך
מן ירך ואיננו מן הסגליים (בנטיה יבא ירכי ולא יבוא באס"ס ירך)
וצריך לנקד כהלכתו ויהיה החרו קרפך, ובמה זה גרוע מן חיים ורגלים,
למשל?

יניע לךכם (קה)

נקוד זר ומשונה תמ' לךכם לשם החרו.

הדי אחר עומד תוך המעגלה (קמו)

צריך לנקד הדי בקמץ קטן כי רק בשם "הדי" שהגנינה מלעיל יכול
החולם להתקים לפני הדגש אולם ביד היחס הדי שהגנינה מלרע צריך
החולם להתפשט לקמץ קטן או לקבוץ כמו עז עזי, תף תפי.
וגלומי שש מקצרים לטליתים (קלה)

הרבי בצורה זו מקיבל בידית במקום טליתות או טליות, אגב המבטא
ההמוני שמר את הנקוד טלית בל' צרויה ולא טלית בלמד חרוקה וכן
מבטאים חספרדים.

גם הוא האציל רגע להלנות המת (שני יוסף ב"ש)

צ"ל ללנות המת כי אין להפעיל הלנה משמעות שלח, ומן הקל ילנו
בעמלו (קוהלת ח, טו) צריך להיות לוייה ולא הלוייה). ומענין שבכל הכתים
שאחר זה משתמש יליג בשם לניה לניזת ע"מ פלגה פלגות וכנראה חשב
כי השם לוייה הנשמע בידית בהברה a מעיד על הפתח ולא היא היודית
מבטאת את רוב המלים העבריות שבה בהברה ספרדית שכן נשתקעו בפי
התלמודיים מדור דור (עיין הרשימה ביתרון לאדם בתליע סימן ג.) וכן מנקד
יליג בטעות מסבה זו עצמה את השם "הויות העולם, (קוצו ש"י) בוו פתוחה
שלא כדין וצ"ל "הניזות.

דור הפלגה הוא ושפתו הפלגה (בורח בלילה)

על דור הפלגה שפנימינו (טפה זו)

השם הפלגה אינו נכון כי לה מן הפלג הפעול יש לגזור אלא מן
פלג בקל או הפלג בימיו נפלגה הארץ (בראשית י, כ"ה) וכבר שערתי
במקום אחר¹ שההא בשם הוא הידיעה והשם עצמו הוא פלגה².

מדוע זה האילה נפקדה שאל העכבר בקנה וכלי קנה

(האילה העורב)

¹ עיין ספר חוכרון לאז"ר עמוד 123.

² וכן מצאתי במשניות תרגום ד. הופמן סנהדרין פרק י', ג.

רְנוּה עִימ בִּרְכָה אֵינְנו נִמְצָא אֵלָא רְנוּה: וְאִכְלָת לַחֲמֵךְ בְּרְנוּה, וְגֵרָם לֹוֹה חֵק מְנִיעַת הַשּׁוֹא' בְּרַה־מ. וְעֵינ מַחְבֶּרֶת עֲמֻנָאֵל הוּצֵאת בְּרֹודִי צִד 6 שׁוֹי וְנִחְלָה ה' נִחְלָה וְכֵן (שם) נִעְרָה ת' נִעְרָה. הָעוֹנֵנִים הוֹרְמוּ הָאֲנִיזָת יִצְאֻ (בִּמְצוֹלָת יֵם)

אִם הַשֵּׁם בִּיחִיד הוּא כְּרָגִיל בְּסִינוּ עוֹגֵן הָרִי צִיל עֲנָנִים וְאִם הַיִּחִיד הוּא כְּפִי שֶׁנִּמְצָא בִּמְקוֹרוֹת עוֹגֵן בִּיּוֹד צִיל עוֹגִינִים. לֹא חָלוּ בָּהּ אֲזֻמָּנִים בְּעָלֵי תְּרֻשָׁת (קוּצוּ שֶׁל יוֹד)

אוֹמְנִים הוּא רְבוֹי מִן אֲזֻמָּן הֵיינוּ מַחֲנֵךְ, סִדְּגוּ וְכֹאֵן צִיל אֲזֻמָּנִים אוֹ אֲזֻמָּנִים (גַּם הַכְּתִיב הַתַּלְמוּדִי אוֹמְנִים אֵינוּ אֵלָא אֲזֻמָּנִים בַּחֲסֵף קִמֵּץ וְהוּא אֵינוּ אֵלָא כְּתִיב עֲתִיק כְּמוֹ אֲזֻנִּיּוֹת).

סְתֵרָה וּפְרִישׁוֹת וְתִרְיָצוֹת יְבִים (קוּצוּ שֶׁל יוֹד)

מִן הַתֹּאֵר תְּרוּץ תְּרוּצִים בְּקִמֵּץ קִים צִרִיךְ לְבוֹא הַשֵּׁם תְּרִיָצוֹת גַּם הוּא בְּקִמֵּץ קִים. וְמָה גַּם שֶׁבִשִּׁיר זֶה אֵין מַעְצוֹר מִצִּד חוֹק מְנִיעָה הַשּׁוֹא וּמוֹתֵר לֹוֹמֵר וְתִרְיָצוֹת כְּדִין.

בְּשׁוֹת וְקִלְיוֹת (קוּצוּ שֶׁל יוֹד)

כֵּן הִיא הַקְרִיאָה הַמְקַבֶּלֶת וְדִלְמֵן מִנְקֵד אֵל נִכּוֹן קִלְיוֹת הַקֵּשׁ: עֲנִי עֲנִינִים קִלִּי קִלְיִים, צִלִּי צִלְיִים.

הָאֲרֹזֹת תְּרִבּוֹת הַסּוֹסִים נִמְכְּרוּ (קוּצוּ שֶׁל יוֹד)

צִיל הָאֲרֹזֹת אוֹ הָאֲרֹזֹת, אֲרֹזֹת בֹּא רֵק בְּסִמְכּוֹת אֲרֹזֹת סוֹסִים (מִיֵּא, ה' ו')

וְיִי אִישׁ הַמִּדָּה פִּרְגָם הַחֲדָשׁ (בִּירַח בְּלִילָה)

צִיל פִּרְגָם כִּי בִנְסִרָד הוּא פִּרְגָם וְכֵן מִנְקֵד הַמְשׁוֹרֵר עֲצֻמוּ בְּרִבּוֹי פִּרְגָסִים מִתְּפִרְגָסִים (עַל דָּא קָא בְּכִינָא).

צִיא נָא וּפְתַח בּוֹ (הַשֶּׁמֶשׁ בְּנִבּוֹרָתוֹ)

הַמְשׁוֹרֵר גּוֹר בְּטַעוֹת מִן מִבְּאֵי הָרוּחַ וּפְתִי בַּהֲרוּגִים (יח"ז ל"ז) פְּתַח וְלֹא הִיא: יִפְחִי אֵינוּ צוּרִי מִן שְׂחָה ע"ד כְּנָה, בְּנִי אֵלָא מִן נִפְחַ ע"ד גֶּשׁ גֶּשִׁי וְכֹאֵן בְּשִׁבִּיל הַשּׁוֹא בְּרַה־מ צִיל וּפְתַח כְּמוֹ מִן גֶּשׁ גֶּשֶׁה. עָלִים קָלִים לֹא יִצְלָחוּ

בְּלִמֵּי אִם לְצִרּוֹר עַל פִּי פֶה הַחֲמִץ (חֲכֻמַּת הַסֵּמֶן)

רֹאוּי יוֹתֵר לֹוֹמֵר לְצִר. כְּמוֹ שֶׁהוּא בִּמְקוֹר בַּתְּלֻמוֹד לְצוֹר עַל פִּי צְלוּחִית (ב"ב ע"ו ע"ב)

שֵׁם יִיתֵם הַפֶּרֶת יִגְמַל הַבֶּכֶר (אֲדו"מ הַשִּׁיר הַרְבִּיעִי)

צִיל יִגְמַל כְּדִין פֶּעַל עוֹמֵד.

וְיִסְנִי לְמִדָּה הַחֲזוֹק קִין וְחֶרֶב (אֲדו"מ בְּשִׁיר הַרְבִּיעִי)

קִין תִּמְיָ קִין לִשְׁם הַמִּשְׁקָל הַקָּשׁ לִיל: שׁוֹמֵר מֵה מִלִּיל תִּמְיָ לִיל.
הָאָדָם תָּלַז אֲנִיָּה נִסְעָרָת (אח לצרה יולד)

במקרא משמש הפעל למשג זה עניה סערה שהוא כנראה צחות מן אניה
סערה עיין לעיל, ויליג משתמש גם בנפעל, ובא גם בהוראה משאלת: „וַיִּסְעֶר
לֵב הַמֶּלֶךְ (מִיָּב ו. יא).

וַתַּרְעֵל מִנְעֵר לְבוֹת בְּנִיד (דרך בת עמי, לו)

מִן הַבִּטּוּי הַבְּרוּשִׁים הִרְעֵלוּ (נחום ב ד) שהמשורר משתמש במובן
רַעַל זִיא הַחֲצִים נִמְשָׁחוּ בִרְעַל (עיין האוצר לפין), וברושיו הִרְעֵלוּ וּמְשֻׁחִים
בְּחֶמֶת פֶּתֶן (מלחמות דוד עמ' 9) – חדש המשורר את ההפעיל „וַתַּרְעֵל“.
הוא תִּרְרֵר הָאִישׁוֹן (קאמערא אבסקורא) (כירח בלילה, מב) וכמו שיליג
עצמו מִבָּאָר מִן אִישׁוֹן לִילָה, הוראה מחדשת.
חֻק־אֹרֶז־צִלָּמִים (שם מג) הִקְקִי־אֹזֵר תִּמּוֹנוֹת צִלּוּם שֵׁם, כְּתִב־הָאֹזֵר
פּוֹטוֹגְרַפִּיָּה. (שם), חֲדוּשֵׁי לִשׁוֹן.

בִּין נִכְדֵּר רַעִים וּמִתְרַעְעִים (מומרי יהודה, ה)

המשורר משתמש כאן יפה במלת מתרועעים לאנשים עושים עצמם
כרעים ע"ד מתרושש והון רב.

„כִּי לֹא הִכְנִי לְבִי“, (קיד) אביו מת והוא במרחקים לא הרגיש. במקרא
בא הזאת לב כחרטה על מעשה רע. כאן הרחיב המשורר את המושג של
הזאת לב: הלב מכה את האדם ר"ל מעורר בו צער מבלי שידע מדוע.
לְשִׁיב תְּלִיכוֹת עוֹלָם פֶּתַח לֹא נִעְצָרָה (הפרדות) „הליכות עולם“ כלומר
„מנהג העולם“ גון מחדש.

אִו נִס פִּתִּי וּבְרוּחִי לֹא מִשְׁלַחִי (הַדְּבָר), וְקִין הָאֲרִיָּה פִּטִּישׁ הִיעֵר וִינִס
כחו. במקרא לא מצאתי סמך לשמוש זה יש „סר כחי, דשמשון אולי יש
כאן טעות הזכרון מן „נָס לַחֹזִי? ואולי מפני שיש „עמדו מכח נסיב? (ירמי' מ"ח, מה)
בְּדַמְעָה אֲחֻזָּה עַל לַחֲיִי הַנֶּעֱר (ארו"ם השיר השלישי)

לַחֲיִי תִמְיָ לַחֲיִי לִהְרַחֵק הַשׁוֹא.

אִף דְּבָר וּמִנֹּת אֲזַלִּי צֶאֱן נִכְדֵּר (ארו"ם השיר הרביעי)

תִּמְיָ צֶאֱן אֲדָם לִשְׁם הַחֲרוּז עִם שִׁבְר.

לֹא בְּצִדִּיהָ צָרָה נִפְשִׁי לְקַחַת (ארו"ם השיר החמישי)

תִּרְתִּי דִּסְתִּירִי! הַצּוּדָה עוֹשֶׂה בְּצִדִּיהָ: וּכְנִרָאָה עֲרֵבֵב צוּד בְּצִדָּה.

מִסְכְּבִיד פִּתִּים וּבְכִיתֵךְ קִרְץ (ארו"ם השיר הששי)

הַחֲלִיף הַמִּשְׁוֹרֵר אֶת לִשׁוֹן הַכְּתוּב: סְכִיבֻזְתִּיךְ פִּתִּים (איוב כ"ב, י) לִשְׁם
הַרְחַקַת הַשׁוֹא בְּרַהֲיָם.

וּבְהִנָּתֵק חוּט תִּקְנֶה הַכֹּנֶת (ארו"ם השיר הרביעי)
 מִן הַכְּתוּב תִּקְוֶה חוּט הַשְּׁנִי (יהושע ב') עֲשֵׂה חֲמִשּׁוֹרֵר צְרוּף חוּט
 הַתִּקְוֶה בִּמְשַׁמְעוֹת אַחֶרֶת.

כַּמִּים אֵלֶּה עֲצֻמוֹתַי נִפְרְדּוּ (ארו"ם השיר השביעי)
 בַּכְּתוּב הִתְפָּרְדּוּ כָל עֲצֻמוֹתַי וְהַמְשׁוֹרֵר הַחֲלִיף הַתּוֹפֵעַל בִּנְפֻעַל לִשְׁם הַמִּשְׁקָל
 (י"א תנועות) וְלִגְרִיעוֹתָא. כִּי הַתּוֹפֵעַל חוּק יוֹתֵר מִן הַנּוֹפֵעַל וְהוּא הַמִּתְאִים
 לַנִּמְשָׁל "מִים".

אֶךְ שֵׁם אֹרֶךְ עַל אֶרֶץ קָדִים זֹרַע (ארו"ם השיר השביעי)
 מִן הַלְשׁוֹן אֹרֶךְ זֹרַע לְצִדִּיק (תהלים צו. יא) מִשְׁתַּמֵּשׁ הַמְשׁוֹרֵר קָדִים אֹרֶךְ
 זֹרַע בִּמְקוֹט יִפֹּץ קָדִים שֶׁבַכְּתוּב (איוב לח. כ"ד) כְּלוּמֵר שֶׁמֶשׁ הַמְּזֹרַח (רש"י)
 וְכֵן בִּיאִלִּיק יִרַח מִסּוֹכֵךְ וּמִקְעֵלָה אֹרֶךְ רִמְיָה זֹרַע (הצור והגל)
 וּבְלִוְיָ בִּשְׁרָר הֵם וּבְפִיָּהֶם חֶרֶם (ארו"ם השיר השביעי)

הַפְּעוּל בְּלִוְיָ הוּא לֹא דוּקָא, שֶׁכֵּן בֹּא בְּקָל בְּלוּ עֲצָמַי שְׁקִים בְּלִים.
 וּפִין בְּאוּצְרוּ מִבֵּיא מִקְהֶלֶת רַבָּה, דּוֹר שְׁאִינוּ עוֹמֵד בַּתְּפִקִּידוֹ שֶׁל הַקִּבְ"ה בּוֹלָה".
 וְאַפְסֵר אִפּוֹא לּוֹמֵר, וּבְלִי-בִּשְׁרָר אִזּוּ וּבְלִי-בִּשְׁרָר. אוֹלָם צוֹרֵת הַפְּעוּל חֲבִיבָה
 הַרְבֵּה עַל הַמְשׁוֹרְרִים וְהֵם מִשְׁתַּמְשִׁים בָּהּ גַּם שֶׁלֹּא לְצוּךְ זֵיא גַּם בַּפְּעִילִים
 עוֹמְדִים הַקֵּשׁ: רְוִי-יִטֵּל, בִּמְקוֹם רְוִי-יִטֵּל וְכִדּוּמָה.

אֶכֶן נִנָּף בֶּן קִישׁ, צוֹר פִּיק בְּרָכִים
 תִּהְיֶה אֵל בֶּן יִשִּׁי אֶכֶן הָעוֹר (ארו"ם השיר התשיעי)

הַמְשׁוֹרֵר הַשְּׁתַּמֵּשׁ בִּשְׁם הַפְּרָטִי, אֶכֶן הָעוֹר "שְׁמוֹ" ד, א) בַּהוֹרֶאֱת שֶׁם
 כִּלְלִי מִפְּשֻׁט, אוֹלָם, לִדְעָתִי, יֵשׁ לִנְקֹד אֶכֶן הָעוֹר, כִּי בַּהוֹרֶאֱת כִּלְלִית לֹא נִמְצָא
 בִּשְׁשׁ נִקְיֻדּוֹת. וְרַק בִּבְאוּ כֶּשֶׁם פְּרָטִי נִקְיֻדּוֹ כֵּךְ. הַשּׁוּה גַּם הַשֵּׁם עוֹר (דֵּה"א,
 ז, כא) וְגַם עוֹרִיאֵל, שֶׁהוּא נִגּוֹר מִן עוֹר וְלֹא מִן עוֹר כִּי מִן עוֹר הִיָּה צְרִיךְ
 לִבֹּא עוֹרִיאֵל כִּמוֹ הַשֵּׁם הַפְּרָטִי עוֹרִי.

עֵשׂ וּפֶסֶם פְּעֵשׂ, כּוֹכְבֵי אֹרֶךְ יִדְעֻכוּ.

הַמְשׁוֹרֵר מִשְׁתַּמֵּשׁ בִּשְׁם עֵשׂ כֶּבֶשֶׂם זָכֵר אִף כִּי עֵשׂ וְעִישׁ כִּידּוּעַ אַחַד
 הֵם וְעִישׁ בֹּא בַּכְּתוּב כֶּשֶׁם נִקְבָּה וְעִישׁ עַל בְּנֵיהַ תַּנְחֻם (איוב לח. לב)

אוֹ אוֹלִי עֲשִׂקוּ נִחְלָתְךָ, שְׁרִיךְ

וּבְאַחַד הַנְּעָרִים נִתְּתָ עֵינֶיךָ? (אמנת, ח)

יֵשׁ לְהַעִיר א) הַמְשׁוֹרֵר מִשְׁתַּמֵּשׁ בִּרְבּוּי מִן שְׁדָה שְׁרִיךְ וְלֹא שְׁדוֹתֶיךָ
 מִשּׁוּם הַמִּשְׁקָל וְהַשּׁוּא דּוּגָמָא בְּכַהֲמִ: "שְׁדִינוּ יִחְלַק" (מיכה ב, ד) ב) וּבְאַחַד
 הַנְּעָרִים וְכו' הַכּוּנָה אוֹ בְּאַחַד הַנְּעָרִים כִּמוֹ: "וּמִכָּה אֲבִיו וְאִמּוֹ (מִשְׁפָּטִים)

שכן רק ע"י שמוש זה יש קשר בין שתי השורות האלה וגם זה מסבכת חק השוא.

מִי נָחַל יָבוֹק בְּבִקְבוֹק יְהוֹמוֹ (דוד וברולי)

ההשואה של המית מי יבוק אל בקבוק לשם הלנע"ל היא אוספת מאד ומזכירה את ההשואה הידועה „הכוכבים נוצצים כנרות“.

עוד יום ושמונים שָׁנָה לוֹ תִּכְלֶינָה (דוד וברולי)

המשורר בחר כנראה בִּתְּכֻלֵּינָה תִּמְ' תִּמְלָאנָה לשם המשקל. אולם באמת יכל לומר: „תִּמְלָאנָה“, בקל, כמו שנמצא במקרא וַיִּמְלְאוּ יְמֵיהָ, קָלָאוּ יְמֵי וְהַשְׁמַטַּת הִיָּה בֵּא עַל מְקוֹמוֹ.

וַיִּמְלְאוּ הָאָרֶץ לְהַקְזַת נְבִיאִים

פּוֹשְׁטִים עָרְפִּים הַיּוֹם וּמִבְּיָעִים (צדקיהו)

הַתָּאָר מְבִיעִים מְחֻדָּשׁ לְמוֹשֶׁג מְלִיצִים. נואמים. וביאליק משתמש בשם מְבֻעַ בְּמִבּוֹן מְבָע, בטוי „ורוחו יהי המבוע לכל ההרהורים“ (לאחד העם 1).

וַיִּקְרְמוּהוּ מוֹת תִּחְלֻוֹאִים בְּלַעַר (האשה וילדה)

מִזֹּר הַכְּנוּי מוֹת תִּחְלֻוֹאִים לְמִיתַת רִצָּח, שֶׁהַמֶּלֶךְ עוֹמֵד לְגֹזַר עַל הַיֵּלֵד.

כָּל הַיָּמִים נִהְיָה עִסָּם תָּמִים (הנחש והכלב)

בכתוב: תָּמִים תִּהְיֶה עִם ה' אֱלֹהֶיךָ (דבר' יח). ואם ליחיד תמים צ"ל לרבים תָּמִימִים. מִן הַיִּחִיד „תָּם“ אֵין לְגֹזַר הַרְבּוּי תָּמִים או תָּמִים וּבִתְרֵאָה זֶה.

יָדִיָּה תִּקְטָנוֹת כְּפֻתִין עַל לִבָּהּ (קוצו של יוד)

בטוי זה מקורו ברמבים הלכות תפלה (פ"ה, ד) ויהיה לבו פנוי למעלה... ומניח ידיו על לבו כפותין.

כְּשֹׁשְׁנַת אֲדָרֶת (שומרת יבם)

אֵין טַעַם בְּטוֹי זֶה כְּטַעַם „גִּפֶּן אֲדָרֶת“ (יחז' י"ז, ח'), כִּי שֵׁם אֲדָרֶת הִיא תֹאֵר נִקְבָּה מִן אֲדִיר וְהִיָּה צָרִיךְ לֹמַר: כְּשֹׁשְׁנָה אֲדָרֶת, בְּנִסְפֶּדֶר. אֲלֵא טַעַם אֲדָרֶת הוּא טַעַם „תִּפְאָרֶת“ כְּטַעַם „שִׁדְדָה אֲדָרֶת“ (זכר' י"א, ג') לְמִי יֵשׁ מִפְּרָשִׁים (וְכֵן הַשְׁבָּעִים וְהַפְּשִׁיטָה וְלֹא שִׁקְרָאוּ „הַדְּרָתָם“, כְּדַעַת א. כְּהֵנָּא בְּפִירוּשׁוֹ לִזְכָּרִיָּה) וְכֵן ש. לִוִּינֶזֶן.

לֶךְ אֲדָרֶת תִּקְוָה וְאֵף צִחֻת עוֹר הַנְּנִיָּה (המליצה מרבית)

מובא אצל ב"י 77/II.

אֵךְ מִי יַעֲרֹב לְבֹ דָּגֶר אֶל אִישׁ גֹּלַע (שומרת יבם)

(1) על שמוש זה של ביאליק העמירוני חברי.

ערב על משקל אַפּעל פרושו להיות נעים, מְקַבֵּל על מי הקש: יַעֲרֵב עליך שיחי (תהלים ק"ד, ל"ד) והוא פעל עומד, אולם ערב כפעל יוצא, ערב את לבו צריך לנקד יַעֲרֵב, וכן:

אֵךְ מִי יַעֲרֵב לָנוּ פִּי יִהְיֶה רֵב חַיִּים אֲזָז נִבְאִי חֲדָשׁ? (העשיר במתח)
צִיל יַעֲרֵב לָנוּ וכעדות הצווי: עָרַב עֲבָרְךָ לטוב (תהלים קי"ט).

מָה אֲמָכִיל בְּיוֹם לִילְדֵי הַרְבִּים (אשקא דרשפּק)
במקרא הַאֲכִיל את, בלי יוצא מן הכלל, והמשורר השתמש בצורה משנית: „קוצר לשחת ומאכיל לבהמה“ (מנחות י"ח ועיין הקונקורדנציה).
וְזָה אֲעֲנֶה אֶל אִישִׁי כִּי יִשְׁאַלְנִי (שם)

שמוש זה הוא לא גבון וצִיל: את אישי, כי לא מצאנו ענה ל או ענה אֶל, לא במקרא ולא במשנה, וכבר עמדתי על זה למעלה.

אֲפִילוּ עַל שְׂתַח עִמָּךְ הַרְפָּאִים
אֵינִם חוֹזְרִים בְּתִשְׁבּוּהַ הַרְשָׁעִים (אשקא דרשפּק)
זהו מאמר תלמודי: רשעים אפילו על פתחו של גיהנום אינם חוזרין (עירובין י"ט) ועמק רפאים הוא שם פרטי לעמק הנמצא דרומית לגי' הנום וכשם שגי' הנום נהפך לגיהנום כך גם „עמק־רפאים“ הוא עמק המתים=גיהנום.

וּבְיוֹם תִּשְׁעָה בָּאָב בִּקְרָא תַּפְגֵּת
בְּעֹנֶכֶת הַנָּשִׁים אֶת סֶדֶר הַקִּינּוֹת (אשקא דרשפּק).

צִיל בְּעֹנֶכֶת הַנָּשִׁים, כי בסמיכות ובנטיה אין הבדל בין משקל פְּעֻלָּה (שְׁמָלָה) למשקל פְּעֻלָּה (עֲדָקָה) שְׁמָלַת - עֲדָקַת - שְׁמָלָתִי - עֲדָקָתִי ואין צורך להבדיל בין עֹנֶכֶת - מֵן עֹנֶכֶת לְעֹנֶכֶת מֵן עֹנֶכֶת כי לטעות לא חִישִׁינָה, ואין הבדל בנקוד בין עֲגָלוֹת צב לְעֲגָלוֹת בית אֲנֹן בין וְקָן אהרן לְקָן ביתו, וכן מביא בעל התו"ט במס' מדות פרק ב', ו' בשם הראב"ה שהקריאה היא עֹנֶכֶת ישראל, בסגל.

כִּי הַתְקַדָּשׁ הַחֲגִי, יוֹם טוֹב הַנִּיעַ (ושמחת בתוך)
השם חג הוא מן השמות שבקבלם ה' הידיעה מחליפים הפתח בקמץ הַר הַהָר, הַר (פָּר) הַהָר, חַג (חָג) הַחֲגִי, וכן צריך לנקד כאן, והמשורר עצמו נקד „הַחֲגִי לְחֲנָא“ הנקוד שבסדור חב"ד, שמיני עצרת הַחֲגִי הַזֶּה אין לו על מה שיסמוך.

הַחֲכִמָּה לֹא תִצְרֹר אֶת תּוֹרַתָּנוּ (שני יוסף ב"ש, ב)

על פי האמת אין לטעון כלום על הצורה „תצורר“, שכן יש לנו עוד דוגמות מכפולים הבאים ע"ד השלמים, למשל תִּנְזֹז, וְלִלְל, יִכְפֹּף, וְקִדֵּר, וְיִצְעֵן, וְיִסְלֵל, וְיִצְלֵל, וְיִצְעֵן, וְיִשְׁדֵּר, וְיִשְׁלֵל, אולם מפני שתמונה זו באה בלשוננו

בהוראה אחרת: באל מלא רחמים, ויצרור בצרור החיים את נשמת פלוניי
ראוי אפוא לדיק כאן ולומר החכמה לא תִּלַּר, כמו שנאמר: יהודה לא יִצֵּר
את אפרים (ישעי' י"א, י"ג).

לוח שָׁעָלִיו פִּשְׁשֵׁר מְשֻׁחַת מְרָאָת אָרְם (החלש יאמר גבור אני).

הצורה היסודית של השם, שִׁשְׁרִי הוא שִׁשְׁרִי (בשין צרויה) (גזניוס-
בוהל, קאניג, שטינברג) וּשְׁשֵׁר שבירמיי (ניב, ייד וכן יחו' כ"ג, ייד) הוא
באסיפ, וזהו טעות שכבר נשתרשה. גם ביאליק בטל כותב: אותות שִׁלְמִי
תִּכְבֹּד, מְשַׁחַת שִׁשְׁרִי וְעָבֵעַ (טל, הוצאת תרפ"ג עמ' כ"ג).

לְדַעַת הַיּוֹצֵר מִפִּי כָלִיו (מומורי יהודה, ב, י"ג)

במקום כָּלִיו צ"ל כָּלִיו, המשוור השפע מן הכתוב אֶל כָּלִיד לא תתן.
אולם שם הוא בנכונת, וכאן בנסתר, הקש פָּרִיז, פָּרִיד.
אִיהַ הַדִּיחַ גַּם אֵיִם אֵיִם (אדו"ם, א).

צ"ל אֵיִם, כי אִיהַ בא בנטיית היחיד אֵי, אֵיִם ובסיום – מו צריך
לבוא כמו פָּרִיז, וגרם לזה החרוז עם תַּיִמו וראיה לדבר, בשיר, בין שני
אריות" כותב המשוור, "אֵיִם גבורי".

יָדַעַת כַּךְ תִּרְוֵב וְתִתְרַם, תִּתְרַיֵּן וְאִסֹּר (קוצו של יוד, ו).

צ"ל וְתִתְרַם כדין שה"ם וכמו שאר הפעלים שבבית זה. בכתוב (ירמיי'
נ, כ"א), "תִּרְבַּ וְתִתְרַם" הם צוויים, אולם כאן הם שמות הפעל.
ולְמִי תִּזְוִיִּים אֶל רְבֹו שְׁמִים (אדו"ם השיר הששי).

אף כי יש רובה קשת מן ליה, אולם לא מצינו שיבוא בעבר או בעתיד
בהוראה זו וצ"ל לבו שמים כמו וימררהו ולבו (מן רבב ע"ם פעל).
ובְעֹזֵד מִי עַל אֹדוֹת פִּקְאֹז נָצו (אדו"ם שיר י"א)

צ"ל נָצו, נפעל, בקל אין פעל זה בהוראה זו.

יִפְשַׁט עֲזָרְךָ טָרָם יִפְשַׁט לְךָ הַנָּעַל (שמרת יבם)

ביחס לעזר, וכן בגד של אחר, יבא פשוט בתפעיל: והפשיט את
העולה (ויקרא א, ו) וישחטו, והלויים מפשיטים (דהייב ליה י"א). ממול
שְׁלָמָה אדר תִּפְשִׁימוֹן (מיכה ב' ח), וצ"ל יִפְשִׁיט עֲזָרְךָ, וכן לִפְשֹׁט עֹזֵר הָעַם
הַנִּבְנָאִים חֲדָלוּ (שני יוסף ב"ש) צ"ל לִפְשִׁיט.

דַּעַת לֹא אֵדַע הַפְּקִיד פִּקְקֵהוּ (שני יוב"ש)

אף כי פסק בא גם בקל כפעל יוצא, פוסק הלכה"י אולם במובן שרצה
המשורר צריך לכאורה להשתמש בהפעיל הפסיקה. אכן עיין רקמה מהדורת
וילנסקי עמיד דמ"ב שו' 18: "כי הבית פוסקת הסמיכה", פוסקת-מפסקת.

ו. הַנְּקוּדָה וְהַכְּתִיבִי

(סדר העם, על פי הוצאת דביר)

חֲרָפִי קרא: חֲרָפִי. (XIII) חוֹשִׁי בִּי (שם) ק' בִּי. לְמַשְׁכְּלֹת (שם) ק' לְמַשְׁכְּלֹת. (מ' רפה כי כן הדיון בכל המפעל. וכן צריך לתקן המקלאים (כ"ה) המקבלע כ"ח) הַמְשׁוֹרֵר (מב) וכו' וכו'). אָחִי (XV) ק' אָחִי. בִּיקֵר שָׁחַק (א) ק' בִּיקֵר וְאָחִי (ח'; ב', כ"ט, ס"ח) ק' וְאָחִי. הַנְּפֹשׁ (י"א) ק' הַנְּפֹשׁ. חֲבָלִי (י"ג) ק', חֲבָלִי (מן חבל). אֶל תּוֹסִיף (ט"ו) ק' אֶל תּוֹסִיף. הָאִיּוֹם (כ"ב) ק' הָאִיּוֹם. אֶל תְּשִׁית (כ"ה) ק' אֶל-תְּשִׁית. הוֹצֵא (ל"א) ק' הוֹצֵא. אֹפֶן (ל"ט) ק' אֹפֶן. תְּנוּ שָׂדֵי (מ"ג, ק"ג) ק' תְּנוּ שָׂדֵי. וְגִדּוֹשׁ (מ"ה) ק' וְגִדּוֹשׁ (החרו עמ קדוש יהיה "מרפרף" כלומר לא משתוה בדיוק, כמו פרעתון – תתן ד', י"ב. יִדְרְשׁוּ – נְזוֹשָׁה (ד', י"ו) ועוד) חָף (מ"ו) ק' חוֹף, עוֹלָם הַתְּהוֹ (מ"ט) ק' עוֹלָם. אֲרוֹכִים (מ"ט) ק' אֲרָכִים, יָטְלוּ (שם) ק' יוֹטְלוּ. וְיִגְדּוּ אֶבֶר (מ"ט) ק' וְיִגְדּוּ (מן יגדוהו (איוב י"ח, י"ח) אין ראייה, כי שם בא הפעל בכנוי הפעול. גִּרְגִּיר ג' ק' גִּרְגִּיר. הָאֶשֶׁם (ד', ה', י', נ"ח) ק' הָאֶשֶׁם. עַל גִּבְנוֹן (נ"ח) ק' עַל גִּבְנוֹן כי הרבוי "גִּבְנוֹנִים". וְיִקְרְאוּר (א', נ"ט; ג', נ"א) ק' וְיִקְרְאוּר. אֲרוֹךְ (ס') ק' אֲרוֹךְ גִּבּוֹד (ס"ב) ק' גִּבּוֹד. גִּבְנוֹנִי (ס"ג) ק' גִּבְנוֹנִי. מוֹפָזָה (ס"ג) ק' מוֹפָזָה. יָגַח גַּם הָרַעַם (ס"ח) ק' יָגַח. וְגִמְרוֹץ (ס"ט) ק' וְגִמְרוֹץ (קוהלת ט', י"א) תִּמְרוֹת עֵשֶׂן (ס"ט) ק' תִּמְרוֹת, וּמִטְמוֹנֵי-לֵב (ע"ה) ק' וּמִטְמוֹנֵי לֵב. תִּפְלוֹת לִזְמֶרֶת (ע"ו) ק' תִּפְלוֹת. מָטָל בְּרַפְשׁוֹ ק' מוֹטָל. אֶחָדֵל מְשִׁירִים (פ"ג) ק' אֶחָדֵל. קָא בְּכִית (צ"ח) ק' בְּכִית, בְּכִינָא (שם) קריאה עממית ת' בְּכִינָא. הַסֵּד מְרָבָה (צט ד', פ"א) ק' מְרָבָה. הוֹנָה (ק"ו) ק' הוֹנָה. אֵיתָנִי גוֹי (ק"כ) ק' אֵיתָנִי ע"מ הִיכְלִי. יַעֲזוּ קב"ו ק' יַעֲזוּ. יוֹרֵם (קל") ק' יוֹרֵם.

לְעוֹ (ב', ח') – לְאֹ (ז'). וְיִקְרְאוּ (ב', י"ב) וְיִקְרְאוּ. שָׁחַק (שם, כ"ו) – שָׁחַק. הָאֶשֶׁם (ב', ג', ה', כ"ב, כ"ט) – הָאֶשֶׁם. אֶשְׁפִּלּוֹת (ב', ל') – אֶשְׁפִּלּוֹת. וְבָחַן (ל"ו) – וְבָחַן. וְשָׁחַקוּ (נ"ו) – וְשָׁחַקוּ. מְטִיבִינוּ (שם) – מְטִיבִינוּ (מן יטב) או מְטִיבִינוּ (מן טוב). לְקֵרֵב יָגִיחַ (ס"א) – יָגִיחַ. (אונקלוס שמות א', ו) תִּקַּף (שם) – תִּקַּף. הִבִּין בְּמִשְׁלַל (פ') – הִבִּין. תְּשַׁבֵּת מִים (פ') תְּשַׁבֵּת יַעַר גִּי ל"א, ע"ו – תְּשַׁבֵּת. אֶל תִּתְּנוּ לְאִישׁ (ק"ד) – אֶל תִּתְּנוּ. בְּאֶבֶק (ק"ט) – בְּאֶבֶק. עַל בְּתַעְהוּ (צ') בְּתַעְהוּ. אֶרְכָּשׁ (הוצאה א'), אֶרְכָּשׁ (דביר קמ"ה) – אֶרְכָּשׁ. בְּתוֹת לֹא יִחַמַל (קמ"ו) – בְּתוֹת. לָלִיל (ג', כ"ג) – לָלִיל. רָשָׁפִי (ג', לא) – רָשָׁפִי. יָקְלוּ (שם, ל"ב) – יָקְלוּ. מְנָה (ל"ה, ג"ח) – מְנָה. צִהְלַת (ל"ו) –

1 אני מתקן כאן את השגיאות בהוצאה הראשונה משנת תרס"ד ושעל פיה יצאה המהדורה החדשה של "דביר", שאני משתמש בעמודיה. השגיאות שסקנו כבר בהוצאת דביר וכן שגיאות הרפוס שנתהוו במהדורה החדשה אין לי כאן עסק עמהן.

צִהֲלַת. כּוֹ (ל"ו) - כּוֹ: (רק בה' היריעה בא: "הַכּוֹ"). כּוֹ (עבר) (שם. כ"ט) -
כּוֹ, אולם לשם החרוז עם נֶאֱמָנוּ יש לקרוא: כּוֹ מן רון (משלי כ"ט, ו').
יִנְבֵּעַ (מ"א) - יִנְבֵּעַ, אֶל-תִּעֵיר עֵתָה (מ"א) - אֶל תִּעֵר, תְּבַלֵּךְ (מ"ה) - תְּבַלֵּךְ.
אם אֵינָךְ נִמְלֵט (מ"ה) נִמְלֵט, יִקְחוּךְ נ"ג) יִקְחוּךְ (לשם המש' - מִצּוֹק נ"ד) - מִצּוֹק,
יִתְאַחֲדוּ (שם) - יִתְאַחֲדוּ, אֶהוֹב (נ"ה) - אֶהֱבֵב, עֲצוֹת שֶׁד (שם) - עֲצוֹת שֶׁד.
יִנְחֹנִי (שם) - יִנְחֹנִי, (לשמה"ש), הוֹנֵם (ס') הוֹנֵם, וּבִהְמִץ (ס"א) - וּבִהְמִץ.
בְּאֵהִלִּים יִעָנֶנּוּ (הוצאה א') בְּאֵהִלִּים (דביר ג, ע"ט) - בְּאֵהִלִּים (לשם מניעת
השוא ברה"מ) טָרַף (צ"ג) - טָרַף, הִרְצָפָה (צ"ג) - הִרְצָפָה, תּוֹ עֲבֹדוֹת (צ"ט) -
תּוֹ, בְּלִתֵּךְ (ק"ו) - בְּלִתֵּךְ, וַיִּפֹּל פַּעַמִּים (ק"י) - וַיִּפֹּל (באיוב י"ה, ב' בא, "וַיִּפֹּל"
במם קמוצה מפני האתחנה, ברה"ט המאמר בא וַיִּפֹּל קָצְרוּ שֵׁם י"ה, מ"ו).
תְּבַלֵּי (ק"ט) - תְּבַלֵּי, תְּרַשִּׁי מִשְׁחִית (קכ"ה) תְּרַשִּׁי, תְּפַשִּׁי (ק"ל) - תְּפַשִּׁי.
בְּגִדִּים וְחֹמוֹת (קל"ו) - בְּגִדִּים מִן גְּדִרְיָה (תהלים פ', י"ג), הִגְלַת בֵּית יַעֲקֹב
קמ"ט) - הִגְלַת (מקצר מן הִגְלַתָּה), וּפְגִינָה (קנ"ד) - פְּגִנָה (כן במקרא), הַתְּאִוִּית
לְדַעַת, לַחִיִּים (ד', ה') צ"ל לְדַעַת (דַּעַת: שֵׁם), לָעֵן - לָעֵן, וְחִרְיוֹצוֹת (שם, ו').
וְחִרְיוֹצוֹת, אֲמָנִים (שם) - אֲמָנִים, סִדִּין שֵׁשׁ (י') סִדִּין, עֲנֹבְנִי (י"א) - עֲנֹבְנִי.
תִּבְקָשׁוּ - תִּבְקָשׁוּ, אֲמָנוֹת (ד', י"ג) - אֲמָנוֹת, הַנִּזוֹת הָעוֹלָם, הַנִּזוֹת דְּאֵבִי
וְרָבָא (שם, פ') - הַנִּזוֹת, מִזְלֵךְ גָּרִים (י"ד) - גָּרִם (בעבר), הַסְרָתָם (י"ו) -
הַסְרָתָם, הַחֲלָה (כ') - הַחֲלָה, מְטִילוֹת אֶרֶס (כ"ה) - מְטִילוֹת, סִפְרוֹ (כו) -
סִפְרוֹ, עַל הַחִישׁוֹ (כ"ו) הַחִישׁוֹ, הוֹדָה (כו) - הוֹדָה, תַּתְרִי, תַּתְרִית (כ"ח) - תַּתְרִי.
בְּכִאוֹת (כ"ח) - בְּכִאוֹת, יִטֵּל (ל') - יִטֵּל, דּוֹפְקוֹ (ל"ה) - דּוֹפְקוֹ, וַיִּגְדֵּל, וַיִּקַּח
(לח) - וַיִּגְדֵּל, וַיִּקַּח, וַיַּעֲרֹב (שם) - וַיַּעֲרֹב, מִמְּנָה (מ') - מִמְּנָה, הַמְנָה (מ') -
הַמְנָה (וּקְלַקֵּל הַחֲרוֹז), נָחַם (מ') נָחַם, נָרְגִיר (מ"ב) - נָרְגִיר, לֹא תִכְשֶׁר מִדֹּ -
לֹא תִכְשֶׁר, כִּי תִכְשֶׁר (שם) - תִּכְשֶׁר, וְתִסְחֹר (מ"ח) - וְתִסְחֹר, בְּחִרְיוֹצוֹת (מ"ח) -
בְּחִרְיוֹצוֹת, לֹא נֹאשׁ (נ"א) - נֹאשׁ, הַחֵג (נ"ד, נ"ה) - הַחֵג, תִּתְחַלּוּ (נ"ד) -
תִּתְחַלּוּ, תִּיקוּ (ס"ב) - תִּיקוּ (מקוצר מן תִּיקוּם-תִּקּוּם) לְפָעַם (ס"ג) - לְפָעַם (או
לְפָעַם), שְׁאֵלוֹת גָּשִׁים (ס"ג) נָקוֹד עִמָּי תִּמִּי שְׁאֵלוֹת, אֶל-תִּקְרִיט (ס"ה) - אֶל תִּקְרִיט.
שָׁחַק בִּסּוּסִים (ס"ו) - שָׁחַק, מְאֻרְעוֹת (ע"ג) - מְאֻרְעוֹת, שְׁאָרְעוֹ (שם) שְׁאָרְעוֹ.
אֶחָד אֶחָד (שם) - אֶחָד אֶחָד, אֶרֶךְ (שם) אֶרֶךְ, לְחֻכָּה (ע"ט, פ"ב) - לְחֻכָּה.
מִטֵּל בְּרַפֵּשׁ (פ"ד) מִטֵּל, אֶנְחִי הָאֶרֶץ (פ"ו, קפ"א) - אֶנְחִי, מִטָּה מוֹצֵת
(פ"ח) - מִצֵּת, קוֹלָא (שם) - קוֹלָא, חֲמָצוֹן שֶׁל בְּלִי-יִשְׂרָאֵל (שם) חֲמָצוֹן, בְּאֵמֶנּוֹת
יפ"ט) - בְּאֵמֶנּוֹת, שְׁנֵת-בְּרָכָה (צ') - שְׁנֵת-בְּרָכָה, וַיִּחְלִיק לְשׁוֹנוֹ (צ"ג) - וַיִּחְלִיק.
הַלְוִיָּה (ק"ב) - הַלְוִיָּה, הַלְוִיָּה (שם) - הַלְוִיָּה, מוֹנַחַת (שם) - מוֹנַחַת, בִּים
צִרָה, (ק"י) בִּים צִרָה, הַצִּילָם, הַקִּיָּם (ק"ט) - הַצִּילָם, הַקִּיָּם, אֶבֶן (קכ"ו) -
אֶבֶן, יִפְרֹשׁ (קכ"ח) - יִפְרֹשׁ, רָנוּ (קל"א) - רָנוּ, מְרָעוֹ (קל"ו) - מְרָעוֹ, חָף

(ק"ט) - חוף, יִשְׁחַזֵּט (קמ"ד) - יִשְׁחַט, הָדִי - הָדִי, אָנָה וְאָנָה (קנ"א) - אָנָה וְאָנָה, וַיִּטְלוּ (קנ"ג) - וַיִּטְלוּ, שָׁצַח (קנ"ב) - שָׁצַח, רָתַק (קס"א) - רָתַק, שָׁכְנִיהֶם (קס"ד) - שָׁכְנִיהֶם, לָחֶפֶם (קמ"ט) - לָחֶפֶם, הִנִּיחַ (קנ"ד) - הִנִּיחַ, צוּרִימוֹ* (ה', 7) - צוּרִימוֹ, תַּחֲנוּנָה, תַּחֲנוּנָה שֶׁם (8) -- תַּחֲנוּנָה, תַּחֲנוּנָה בֹּאֲפֵן (9) - בֹּאֲפֵן, בֹּאֲפֵן (שֶׁם) - בֹּאֲפֵן, וִירְמוֹ (14) - וִירְמוֹ, יָגַע (17) - יָגַע, מָטַל (20) - מָטַל, חָרְפִי (שֶׁם) - חָרְפִי, הָאֲנֹשׁ (23) - הָאֲנֹשׁ, תְּלוּשָׁה (שֶׁם) - תְּלוּשָׁה, לֹא תִצָּלַח (24) - תִּצָּלַח, כְּשֶׁעָלָה (28) - כְּשֶׁעָלָה, חָרְשִׁים (34) - חָרְשִׁים, וּבְקוֹבֵינִי לִשְׁחַק (37) - לִשְׁחַק, בְּקָפִים (38) - בְּקָפִים, מוֹנַחַת (41) - מוֹנַחַת, צִחְקָה הַשָּׁעָה (42) - שִׁחְקָה, וַיַּעֲקְדוּנִי (47), וַיַּעֲקְדוּנִי-וַיַּחֲדוּ (40) - וַיַּחֲדוּ, יִסְמְכֶךָ (48) - יִסְמְכֶךָ, חֲבָלִי הַשָּׁנָה (שֶׁם) - חֲבָלִי הַשָּׁנָה, שָׁתוּם עֵין (52) - שָׁתוּם עֵין, אֶתָּה נִדְחָךְ (53) - נִדְחָךְ, הֶהָשַׁטָּם (57) הַפְּתוּם (60) - הֶהָשַׁטָּם, וִיקָר אֹרֶךְ (64) - וִיקָר אֹרֶךְ, אָנָה וְאָנָה (71) - בִּשְׁבִיל הַחֲרוּז צִיד לִנְקֹד אָנָה וְאָנָה, הַחֲנוּת (74) - הַחֲנוּת (כֵּן מִנְקֹד יל"ג בְּכָל מְקוֹם), גָּלָם (75) - גָּלָם, לְבָחַר (82) - לְבָחַר, אֲדִית רָמִים (86) צָדִית, עָגוּת (95) עָגוּת, אָחֻב (111) - אָחֻב, תְּהִימָנָה (113) - תְּהִימָנָה, אָכַל (114) - אָכַל, תְּנִיחַ יָרֵם (115) - תְּנִיחַ, תִּשְׁלֹט (153) - תִּשְׁלֹט, וַיִּטְלֵנִי (155) - וַיִּטְלֵנִי, דָּם (160) - דָּם, בְּחִרְצוֹת (161) - בְּחִרְצוֹת, פָּעֲלִיךָ (162) - פָּעֲלִיךָ, אֲרָבִים אִישָׁן (165) - אֲרָבִים אִישָׁן, רָחֶפוֹ (ר', 6) - רָחֶפוֹ, שָׁעַר (שֶׁם) (7) - שָׁעַר, גִּבְנוּגִים (7) - גִּבְנוּגִים, אֲדִית (8) - אֲדִית, בְּמִשְׁוֹאֵת (8) - בְּמִשְׁוֹאֵת, הִתְלַד (9) - הִתְלַד, וַיַּחֲוֶה לְלָחֶם (10) - וַיַּחֲוֶה, חֲמָרִים (11) חֲמָרִים, אֹפְנִי (13) אֹפְנִי, וּבִימִין (17) - וּבִימִין, הָאֵזֶן (21) - הָאֵזֶן, יַעֲמוֹ (24) - יַעֲמוֹ, חַת וְנָה (27) - חַת (או חַת), הִנִּיחוּ (28), הִנִּיחוּ, הִכָּהָה (32) הִכָּהָה, חֲשַׁבְתָּ (33, 34) - חֲשַׁבְתָּ, כָּבַע (35) - כָּבַע, נִסּוֹב (38) - נִסּוֹב, גִּבְחָם (38) - גִּבְחָם, עָרוֹם (39) - עָרוֹם, בְּלָבָמוֹ (41) - בְּלָבָמוֹ, בְּלָבָמוֹ, בִּיקָר אֹרֶם (41) בִּיקָר אֹרֶם, פָּעֲלִימוֹ (שֶׁם) פָּעֲלִימוֹ (או מִפְּנֵי הַשּׁוֹא) פָּעֲלִימוֹ (בִּיחֻד), חֲמָרִים (שֶׁם) חֲמָרִים - וְלִהְיוֹתָם (45) - וְלִהְיוֹתָם, בְּמִנְגַּת גַּב (50) - בְּמִנְגַּת גַּב, וַיִּשְׁתַּרְעָה (51) - וַיִּשְׁתַּרְעָה, הָדִית בָּמִים (57) - הָדִית, וַיִּשְׁפּוּ (56) - וַיִּשְׁפּוּ, וּמָסָךְ (58) - וּמָסָךְ, לָיִם הַמַּלְחָה (63) - לָיִם הַמַּלְחָה, וּשְׁכֻנְתִּיהָ (67) - וּשְׁכֻנְתִּיהָ, מְרָבָה (69) - מְרָבָה, חוֹמְרִי (70) - חוֹמְרִי, חֲלִילָה (70) - חֲלִילָה, שׁוֹאֲלֵנִי (70) - שׁוֹאֲלֵנִי, מִמָּרָא (71) מִמָּרָא, מְשִׁסָּם (שֶׁם) - מְשִׁסָּם, וַיַּעַד (73) - וַיַּעַד, רִחְסָה (76) רִחְסָה - עָזִי (78) - עָזִי, וְלִחְקָר (81) - וְלִחְקָר (כַּעֲדוֹת הַחֲרוּז), סְפָרוֹת (83) - סְפָרוֹת, שְׁמִנָּה (94) - שְׁמִנָּה, חֲסוּרִי (95) חֲסוּרִי, הַפָּרָא דְאֶתְרָא (95) - מָרָא דְאֶתְרָא, הַרְמָאִים (96) הַרְמָאִים, וְהָרָם (100) - וְהָרָם, שְׁמַל

100). שָׁעַל. מִתְחַרָּה (101) – מִתְחַרָּה. תִּשְׁכַּחְמָה (102) – תִּשְׁכַּחְמָה. בָּקָה (105) –
 בָּקָה. מִבְּעַד (114) – מִבְּעַד. פָּגַח (שם) – פָּגַח. יִתְבִּין (119) – יִתְבִּין. פָּסִיק (119) –
 פָּסִיק. דָּחֲשִׁיד – דָּחֲשִׁיד. לָן (שם) לָן. לְחַכְמָה (131) – לְחַכְמָה. לְאוֹמָנוֹת (שם) –
 לְאוֹמָנוֹת. בָּאֵלִים (142) – בָּאֵלִים. בְּחוּרִים (144) – בְּחוּרִים. קִידָה (144) – קִידָה. הַיּוֹרָה
 (144) – הַיּוֹרָה. אֲחִיתָפֶל מְגִלּוֹן (9, 20) – מְגִלָּה. הָאֵן (9, 21) – הָאֵן. נִדְמָה
 בָּאֵבִי ד' 167 – נִדְמָה.

תסוני טעיות והשמטות

עמוד 244 שורה 10 וְלִשְׁכָּתוֹ צִ"ל וּמִשְׁכָּתוֹ

253 " 11 מלמטה: חלוף בנינים צ"ל ד. חלוף בנינים

258 " 1 מלמעלה: ד. שונות צ"ל ה. שונות

259 " 1 גרדפים " נפרדים

260 " 12 ממה הלא אשר צ"ל כאשר

263 " 12 אלכסנדרון! אלכסנדרוני

" " " " אלכסנדרני וכן קורא גם ר' עזריה מן האדומים

" " " " "ידידיה האלכסנדרני" ויש לחקר מאין לקח שפ"ר ואחריו גם קלוזנר השם
 פילון האלכסנדרוני.

עמוד 265 שורה 6 ממה כי לה צ"ל לא

267 " 14 ממה חליכות צ"ל חליכות

" " 10 בסוף להוסיף ומצאתי שכבר השתמש

כך הרמב"ע בתרשיש: הַיֵּשׁ תְּקוּהָ לְמִי חֲלָפּוֹ בְּחוּרֹתָיו וְכָחוֹ נָס? (עמ' 74)
 ועיין משבצת התרשיש עמ' 245.

הַצְמֹד הַשְּׁלָם בַּתְּנָךְ.

מקדש לירידי ורעי נעים זמירות ישראל.

ח. ג. ביאליק — ליובלו הששים.

השמוש בדבור המליצי במלים דומות אחת לרעותה לגמרי או בחלק מהן בצלצולי אותיותיהן, ועפ"ר שונות בהוראתן⁽³⁾, — הוא הופעה שהננו מוצאים בלשונות שונות⁽²⁾ וביחוד בלשונות המזרחיות⁽²⁾, שרש הופעה זו הוא בשירה העממית ובמשלי העם שנוצרו עוד מלפני היות ספרות קבועה ומפתחת, והודות לה נפוצו המשלים והשירים ההם במדה מרבה בקרב העם והחקימו במשך הדורות.

המליץ לוקח לבבות לא רק בתכן דבריו כי אם גם בצורתם, ז"א בנעם מבטאם, לא רק על הכח החושב של שומעיו הוא פועל כ"א גם על אונם המתנכת בין מוצא פי האומר ובין לבו של השומע.

השמוש בדרך זו אשר נקרא לה בשם "צמוד"⁽⁴⁾ רב ביחוד בהתרומם רוח המשורר, בהיות אז הלשון נשמעת לו בכל תפארת קשוטיה, ועפ"ר

(1) אמרתי, "על פי רב", כי אמנם לאהבת שויון הצלצול יש שנמצא בתנך גם שורות של מלים השוות אחת לשניה לא רק בצלצולן כ"א גם בהוראתן, כגון הפסוק השלם: הכמכת מכחו הכהו, אם כהרג הרגויו הרג (ישע' כז 7), או: בנדים בגדו, ובגד בוגדים בגדו (שם כד 16), אך ענין זה איננו נכנס בגדר הצמוד שהוא בנוי על שנוי ההוראה, כפסוק: גד גדוד יגודנו, והוא יגד עקב (ברא' מט 19).

(2) Jmmanuel Casanowicz: Paranomasia in the Old Testament, p. 8 ר' 2

(3) שם צד 5, 3.

(4) הספרדים השתמשו למכתמים בני שורות ספורות שבהם חזרת כסופי בתיים אותה מלה בהוראותיה השונות בשמות, שיר נצמד' או שיר צמדים (ר' תחכמוני לאלהריוזי שער דג, שורות חמודות ומליצות צמודות, בראשם ובסופם מלות נצמודות). ומה קבעתי חשם "צמוד" לכל מיני "לשון נופל על לשון", מאחר שבמבטא זה המרכב מארבע מלים קשה להשתמש בתורשם, וכן משתמשים הספרדים במבטא, דרך צחות' למשג זה.

בא צמוד צלילים כזה לא בודד, כ"א הוא חוזר בצורות שונות (1), לפעמים נמצא הצמוד למשורר בפעם הראשונה באחד שיריו במקרה, בלי כוונה מראש; אך מכיון שנמצא כבר פעם – שב המשורר ומשיגהו שוב על נקלה ומבלי התאמצות מרבה מצדו פעמים אחדות, דבר זה דומה לקצב משקל השיר הבא למשורר בדרך טבעית. הרגשת הקצב יוצקת את הדברים בדפוס המשקל שבחר לו, ומאחרי הבית הראשון והלאה נמשכים כבר ונובעים על נקלה יתר הבתים עד סוף השיר, וכן הננו מוצאים לפעמים בדברי מליצים הכותבים בפרווה כי פתאם מזדמן להם בתוך דבריהם איזה חרוז בסוף שני מאמרים קצרים, ומכיון שכבר בא החרוז הם ממשיכים עוד מאמרים קצרים אחרים בחרוזים בהברות אחרות (2).

תנאי מקדם להשגת הרשם והפעלה על השומע הוא אי התאמצות יתרה. במקום שיש התאמצות מרבה שם חדל גם הרשם. ובעל הטעם הטוב מרגיש ומבחין בין הדבר הבא בדרך טבעית ובין המקום אשר בו עמל המליץ הרבה עד השיגו דבר זה.

הופעה זו של לשון נופל על לשון הנמצאת כאמור גם בשפות הקלסיות וגם בשפות האירופיות פה ושם, נמצאת במדה מרבה בשפות המזרחיות, וגם בעברית, למן המליצה התנכית ועד השירה העברית הספרדית אשר בה אין כמעט שירה מבלעדיה באחת צורותיה, וגם עד ימינו אלה (3).
 (1) כגון: ויקו למשפט והנה משפה (ישע' ה ז), שבא תכף אחריו: לצדקה והנה צעקה. – ביחוד חוזרים צמדי אוטיות בודדות שונות, כגון: אשים מרבר לאגם מים (שם מא 18), שבא אחרי חזרת האות מס המאמר: וארץ ציה למוצאי מים, בחזרת הצדוי ולפעמים חוזרים זוגות אוטיות שונות, כגון: כאש תבער יער, וכלהבה תלקט הרים (תה' פג 15), בחזרת ל' ה' אחרי חזרת ע' ר', ותכף אחיו כן תרדפם בסערך, ובסופתך תבהלם; בחזרת ע' ר' ו-ה' ל' בסופי המאמרים הקצרים, וכן (שם קד 1, 2): מהוד והדר לבשתי ותכף אחיו: עשה אור כשלמה, נוטה שמים כיריעה, במלים דומות במשקלן.

(2) הנה לדגמה בספור, הכנסת כלה' של שיי עגנון; אמרה פרומיט לבעלה: עד מתי אתה מתאכזר על בני ביתך כעורב ואין אתה מרחם על בנותיך העלובות שהן יושבות כעגונות ונאנחות על שברן ועיניהן מתמקקות מדמעות ושער ראשן מלבין וכו', בוא וראה את הברותיהן, כמה תינוקות מתרפקים על דדיהן, ובתולות אלו צומקות ונובלות, נושאות וסובלות, ואין חתן לאסוף את חרפתן, נכנסו הדברים בלבו של אותו חסיד נתעוררו בו רחמי אב, נאנח אנחה מרה, וחזר אל הגמרא, ובה' שם בשחונג, שהכל נהיה כרצונו (כל סיפוריו של שמואל יוסף עגנון, כרך ראשון, צד יא). ועין באותו כרך גם בצד י (בסופו), יב, כו, כז, מד, ועוד.

(3) ר' למשל מאמרו המענין של רב שמוק במאזנים" (גליונות 148, 149, כס ניסן ו-

מאהבת שויון הצלצול נובע ענין „החרוז“ אשר בו הלכה השירה הערבית (ואחריה העברית הספרדית) עד הקצה האחרון, בהביאה ברב שיריה חרוז אחד העובר בכל בתי כל שיר מראשו ועד סופו. דבר זה מראנו כמה נעים לאזן המזרחי לשמע אחרי כל מספר קבוע של הברות (הברות הבית כלו) צליל אותה הברה הולך ונשנה פעמים רבות, דבר המתנגד לטעם האירפי הדורש חליפות חרוז כמעט בכל זוג של בתים.

אך בשעה שענין החרוז הוא דבר הנוגע רק להברה האחת או שתי ההברות (בחרוז המשבח) שבסוף בית שלם בשירה, או בסוף כל מאמר קצר בפרוזה החרוזה—בא צמוד הצלצולים באיזה מקום שהוא במאמר ובמלים יותר קרובות האחת לשניה, ולפעמים גם סמוכות לגמרי.

בשירות התנך, וגם בספרי הפיוט שבו, איננו מוצאים כלל את החרוז שבסופי המאמרים או הפסוקים⁽¹⁾, כשם שאיננו מוצאים את המשקל הנותן מספר להברות שבכל בית (= פסוק) וגם מסדר את התנועות והיתדות למקומותם בקביעות. העברי הקדמון לא מצא כנראה טעם בהשנות אותו צלצול רק אחרי שמיעת פסוק ארך שלם, ונעם לו יותר לשמע שויון צלצול זה במלים הבאות תכופות זו לזו, כמו: פחד ופחת ופח עליך יושב הארץ (ישע' כד 17), גד גדוד יגדנו (ברא' מט 19). או בכל אופן קרובות זו לזו, כגון: ויקו למשפט והנה משפח, לצדקה—והנה צעקה (ישע' ה 7). והשירה הערבית, שהלכה בענין החרוז כאמור עד הקצה האחרון, מצאה גם בצמוד נעם ויפי ותחשבהו חשיבות גדולה, בשעה שלרוח בני ארצות המערב אין נטיה מיוחדת לו, לפעמים הם רואים בשווי צלצולים ידועים הבאים זה אחר זה מגרעת ולקוי, וקובעים לזה את התאר „רע-הקול“ (Cacophonie), והצמודים המכונים הנמצאים בכל זאת בספרותם פה ושם נחשבים בעיניהם ל„משחקי-מלים“ ולדבר קל ערך. ואולי זוהי הסבה לעבדה איר תרציג) „לדרכי לשונו של י. ח. ברנר“ אשר בו דגמות רבות מאד ומענינות מתוך מאמרי ברנר וספריו המוכיחות כמה היה להוט אחרי כל מיני צמודים. בהערותיו למאמרו זה הוא מביא דגמות רבות מאד גם מדברי יתר סופרי דורנו והדור הקודם, וביחוד יצ״ג, אד״ם הכהן, מנדלרן, מנדלי מו״ס, ברדיצבסקי, ביאליק ועגנון.

ור' גם המאמר החשוב של א. מ. זק (החקופה, ספר יב צד 251—264, תמוז—אלול תרפ״א) בשם „כפלי“, המביא גם הוא דגמות משירי ביאליק, שניאור, וסשרניחובסקי.

וצריך להעיר עוד כי שירי יצ״ג בחלק ו' (מצד 124 וחלפה) שנתפרסמו לאחר מותו בנויים כלם על יסוד „הצמוד השלם“ בסוף קבוצות בתיהם, כדגמת „התרשישי“ להרמבע.

(1) ר' ס'. שירת ישראל להרמבע צד נו אשר שם הוא מדבר גם על הפסוקים

הבודדים בתנך שאפשר לחשב כי יש חרוז בהם.

המעניגת שהננו מוצאים (כאשר יתברר להלן) כי במקומות שונים בתנ"ך שבהם מוצאים המפרשים היהודים בהרגשתם המורחית צמוד וכוונה לשמוש באותה מלה בהוראות שונות. משתדלים מבארים נוצרים אירפיים לטשטש את רשם הצמוד או בתקונים שונים או בבארים את המלה הכפולה בהוראה שוה ולא שונה.

ענין השמוש בדרך הצמוד בתנ"ך היה ידוע כבר לקדמונינו אשר קבעו לו את המנח הארך, 'לשון נופל על לשון' (1), ואחריהם השתמשו בו המפרשים הקדמונים והמבארים העברים החדשים. עה יד המבטא, דרך צחות' הבא בספרות ימי הביניים; ובזמנים האחרונים חֲברו מאמרים וגם ספרים שלמים בענין הזה (2).

מחברי ספרי דרכי המליצה וקשוטיה הערבים (3) הקדישו בספריהם פרקים אחדים לענין הצמוד, בחלקם את הצמודים לאפנים שונים (4), אך במאמרי זה הנני לעמד רק על אפן אחד מהם, הוא הצמוד השלם, ז"א: זוג מלים הדומות אחת לרעותה לגמרי, מבלי שום שנוי בין באותיות בין בחנועות.

בענין זה חֲברו בשירה העברית הספרדית גם ספרי שירה שלמים,

(1) ר' במדרש בראשית רבה (פ' לא) בענין נחש הנחשת.

(2) בנוגע לספרות בענין זה ר' The Jewish Encycl. Aliteration. וזה מקרוב פרסם אינג'ן גבור מבודפשט מחברת בשם Der Hebraeische Urrhythmus על צמודי האותיות הבודדות, והספר היותר חשוב בענין זה הוא Paronomasia in The Old Testament של עמנואל מ. קונוביץ.

(3) הראשון למחבריו ספרים בענין זה היה אבו אל עבאס עבד-אללה בן המלך אל מעתו בספרו کتاب البدیع. אחריו קראמה בן ג'עפר בספרו قد قدامة וצפי אל דין אל חליו עז אל דין אל מוצלי, והמשוררת עאישא אל באעזוניה בשירותיהם בתהלת מחמד נביא הסלמים. ואבו בכר בן חג'ה אל חמיו בספרו הגדול خزائن الادب ועבר אלעני אל נאבלים בספרו نجات الازهار ועוד. ועל ענין הקשומים המליצים בכלל מדבר בפרטות A. F. Möhren בספרו החשוב (Rhetorik der Araber (Wien 1853).

(4) בתנ"ך הננו מוצאים דגמות רבות כל מיני הצמודים שהם אלה; א השלם: חמור (בהמה) — חמור (עֲרֻמָּה) (שופ' טו 16); ב המרכב; עמנואל — עמנו אל (ישע' ח' 8, 10); ג השונה כתיב: נאד — נוד (תהל' כ"ו 9); ד השונה תנועה: קרב — חרב (ירמ' ג' 38); ה השונה אות: מצור — מצוק (דבר' כח 55); ו ההפוך: יעיר — יריע (ישע' מב 13); ז הגזרי (משרש אחד או משני שרשים קרובים אם גם לא בצורה אחת): בעירה — ובער (שמות כב 4). כלל — כללי (ישע' סא 10); ח הנוסף: להבת — שלהבת (יחז' כא 3); ט הנפחת בהמה — המה (קהל' ג 13).

למן ספר "התרשיש" של הרמבע⁽¹⁾ ועד ספר "הענק" לאלחריזי⁽²⁾, ועד קבץ שירי הצמדים שבתוך דיואן טדרוס בן יהודה הלוי אבו אל עאפיה שקראהו בשם "שירי המעלות"⁽³⁾ וכן שירי הצמדים שבשער ל"ג בספר "תחכמני" ליהודה אלחריזי.

הספרים האלה מְסִידים על יסוד מכתמים בני שני בתים או יותר אשר בסוף כ"א מהם חזרת אותה מלה בהוראה אחרת מזה הנמצאת בסוף הבית שלפניו. ההשתמשות בדרך זו, וביחוד במדה מרבה כזו של מחברי הספרים השלמים בה, אשר כאלו קבלו עליהם ענין זה בקבלנות, דורשת כמובן התאמצות יתרה, ובלי כל ספק הכינו להם המשוררים האלה מראש רשימת אותן המלים בלשון שיש להן הוראות שונות (בָּגֶד—מלבוש ובגידה; בָּעֵר—דלק ולא הבין), או מלים שאפשר לזנוג להן מלים דומות להן לגמרי בצורתן והן שיכות לסוג אחר בלשון (נָכִיא—שם, ועתיד מד"ב משרש בוא)⁽⁴⁾, ומתוך רשימה זו שאבו להם בכל שעת צורך זוגות מלים שעליהן אפשר לארג את הבתים כלם; באופן כי לא רעיון הבית הביא את המלה שבסופו עפ"י הענין כ"א להפך מלה זו שלכתחלה נקבע כי היא צריכה לבוא בסוף הבית היא שיצרה את הבית כלו. ומובן כי בדרך כזאת יש שחצליח המשורר לחפות באופן יפה בתכן על המלאכותיות שבחבור, ויש שמלאכותיות זו נשארה בולטת ונכרת לעין.

ואולי זוהי הסבה לעבדה שהננו מוצאים בתנך כי בשעה שביתר מיני הצמודים השתמשו בספרי הפיוט ולפעמים גם בפרוזה במאות מקומות, בא הצמוד השלם רק במקומות מועטים מאד; כי החזוים והמשוררים התנכיים השתמשו בו רק במקום שהודמן לידם במקרה, מבלי ללכת לחפש אחריו.

(1) ספר התרשיש, הוצאת מקיצי נדרמים ע"י דוד גינצבורג, ברלין 1986.

(2) מסמני מסתרים, ע"י חיים בראדי, מחברת ב' פראג תרס"ט.

(3) גן המשלים והחידות, ע"י דוד ילין, ירושלים, תרצ"ב. ח"א צד 67—112.

(4) בספר התרשיש השתמש הרמבע לְמַשֵּׁל באופן השני הנזכר פה בכל מיני דרכים כדי להשיג צמודים שלמים, וא"ה הם; (א) זוג שמות עם פעלים בזמן עבר, כגון: דאה (שער ה), רמה (ח); (ב) כני"ל בעתיד: אפעה (י), יהלם (ז); (ג) כני"ל בצוו: היצֵל (ה), גֵל (ה); (ד) כני"ל בבינוני: דוברות (ז), מוסר (ה); (ה) כני"ל עם מקור: דשרשם (ו), דשאֵל (ט); (ו) שעי"פ עם פעל: ייקב (י), חם (ה); (ז) שם עם מלה: אח (נא), עליו (א); (ח) שעי"פ עם שעי"ב: זאב (א); דומה (א); (ט) פעל עם פעל בדרכים שונות: ארח (הֵרַךְ, ואנכי אריח) (י), אורה (קוּסַף ואנכי אורֵךְ); (י) פעל עם מלה: לָנוּ (ח), בָנוּ (ו); (יא) מלים שמות עם מלים מחברות משני חלקים: כרמים (רבו), כרם (ו—כמו רמים) (ב), דבנים (רבו), דבן (ו—אל בנים) (ח), נעים (תאר ורבו, נעי) (ה), רודם (כינוני ו—רודה בהם) (ד), פחם (יחיד מפחמים) ו—הפחה שלהם (א).

בדגמות הנמצאות בספרי התנ"ך לצמור השלם ישנן כאלה שאין להטיל ספק בכונת אומריהן שכפלו את המלים בדבריהם בהוראותיהן השונות לשם קשוט המליצה ונעימותה; אך ישנן גם כאלה שאין להגיד בהחלט כי היתה לאומריהן כונה מראש להשתמש במלים בשנוי הוראותיהן, ואפשר לבאר המאמרים גם בהנחה שהמלים נכפלו באותה הוראה, ואין בהכפלתן משום קשוט המליצה ולפעמים גם להפך מזה. והנה פה רשימת רב המלים הכפולות בספרי התנ"ך שהן או צמודים שלמים ודאים או כי קרוב לודי כי באו לשם קשוט מליצי זה.

א. יִפְתָּ

בברכת נח את בניו בא המאמר: יִפְתָּ אֱלֹהִים לִיִּפְתָּ (ברא' ט 27). פרשנינו לא הזכירו ענין ה"לשון נופל על לשון" שיש במאמר זה, אך רב המבארים החדשים (בקינר, קלל, הוברג, פרוקש, בודה, הולצינגר, ואחרים, וכן קונוביץ) מוצאים כי לפנינו פה ענין של צמוד מִכּוּן בין המלים: יִפְתָּ ויִפְתָּ, הוברג אומר כי זה בלי ספק (zweifellos), ופרוקש אומר כי „מתרגמי הספטואגינטה שמעו צוד יותר ממנו את משחק המלים שבין Japht ובין Japhet“.

ועל זה אוסיף כי אם נתחשב עם העבדה המקבלת כי משקל הסגוליים בכללו היה זה של תנועה ושני שואים אחריה (מִלְךְ = מִלְךְ, וכיו"ב), וכעדות הנטיות (מִלְ-פִּי, מִלְ-כָּה) 1) – יצאה כי עקר משקל השם „יִפְתָּ“ היה „יִפְתָּ“ (קרוב לטרנסקריפציה של השבעים), והברכה היתה בצורתה המקורית: יִפְתָּ אֱלֹהִים לִיִּפְתָּ, מה שהוא צמוד שלם לגמרי 2).

ב. חֲמֹר

שמשון, בעל החידות הפיוטיות והמימרות המליציות, בהכותו בלחי החמור שמצא אלף איש, מתפרץ במאמר המביע שמחתו הגדולה והתפעלותו

(1) והשווה: יִפְתָּ (הצורה הקדומה) בהקבלה אל: יִפְתָּ (הצורה החדשה).

(2) ר' מאמרו של ב. יעקב, Gram. u. Lex. Miscelen, zu Exeg., בחוברת II של ZDAW לשנת 1898 צד 298.2 אשר בו הוא מבאר כי הצמוד בין: בשחפת ובקדחת ובדלקת דבר' כח 22 יובן יותר עפ"י המבטא הקדום: בִּשְׁחַפְתָּ וּבִקְדַחְתָּ וּבִדְלַקְתָּ.

ואגב אעיר כי על יד הצמוד השלם הזה ישנו בברכת נח זאת גם צמוד הפוך: אֵל הִי שֵׁם – בִּאֵל הִי שֵׁם (שם 26, 27). ועפ"יז אין מקום לתקונו של גרץ: קָרַךְ ה' אֵל הִי שֵׁם במקום „אלהי“, שמביאו רק להכפלת אותה מלה באותה החוראה; וכן אין מקום לתקונו של בודה; קָרַךְ ה' – שֵׁם, בהשמטת מלת „אלהי“ לגמרי.

על מעשה גבורתו זה, וקורא: בלחי החמור חמור חמרתים! (שופ' טו 16); ותכף הוא מבאר כונתו במאמר המקביל לקריאתו זו: בלחי החמור הכיתי אלף איש!

הרלבג בפרושו אומר: ואמר „חמור חמורתים” לזנוג עם שם „חמור” על צד הצחות, לשון נופל על לשון, וכן הראבע בפרושו לשמות כב 4, ויתר המפרשים שאינם מזכירים ענין לנעל מחזיקים בנקוד המסורה ומקשרים הוראת מלה זו עם: חמרים חמרים, מהשם „חמר” שבשמות ח' 10. וכן דעת המבארים החדשים איטלי, מור, בודה, ואחרים, וי. י. ליאס אומר בפרוש כי כאן ישנו משחק-מלים. וקיל מוסיף כי נבחרה פה בכונה הצורה „חמור” ת' „חמר” בגלל תשואת הצלצול בינה ובין „חמור” הקודם (כדעת הרלבג), והוא חושב כדעת ריבג בס' השרשים כי צורה זו בהוראה זו נמצאת גם בשיא טו 20 (ויקח ישי חמור לחם ונאד יין), וכי ישנה פה גם עליה במספרים ע"י הרבוי הזוגי, ע"ד: „רחם רחמתי” שבספר זה (ה 30) 1, רק ון-דורניק, שטירנגל והולצר ואחרים מציעים לקרא עפ"י תרגום השבעים והוולגטה: חמור חמרתים, בהוראת: הפשטתי עורם כדבעי (מהשרש הערבי حر), באור שהוא פחות פיוטי מהקודם. הם מכריעים לצד באור זה מפני חסרון פעל במאמר הזה עפ"י הנסח המקביל של המסורה, אך לדעתי זהו עזוו יפיו של המאמר; ומה גם כי הפעל החסר נמצא במאמר השני המבארהו: בלחי החמור הכיתי אלף איש!

ג. חִית

בתהלים ע"ד 19 מתחנן המשורר לפני האלהים: אל תחן לְחִית נפש תורך, חִית ענייך אל תשכח לנצח.

המלה „חִית” הכפולה בפסוק זה נתנה מקום לבאורים ולהשערות שונים. „חִית” א. באה בצורת הסמיכות מבלי סומך אחריה. הראבע חושב כי הסומך חסר ותכונה: לחית-השדה. רש"י מבאר: לגדודי האויבים, מל' חית פלשתים (ש"ב כ"ג 13) וכן בן-מלך. אחרים 2 חושבים כי לפנינו פה הצורה הקדומה של הנטרד, ע"ד: שפעת (מ"ב ט 17), פוגת (איכה ב 18), ואחרים (דוהם, מוצלי, חיות, ועוד) מציעים לקרא עפ"י תרגום השבעים והוולגטה: לְחִית = לְחִיּוֹת, והכונה: לחיות רעות.

(1) ראה קניג בספרו Stilistik, Rhet-, Poetik in Bezug auf die Bibl. Litera-

tur צד 163.

(2) ר' גוניוס-בוהר §80. וביטגן מציע לנקד עפ"י 17 כתבו יד ש' די רוס: לְחִית (ע"ד:

זמרת—שמות טו 2—ועזרת—תה"ו ס 13).

ובנוגע לַחִית" ב. יש המבארים אותה עפ"י תרגום השבעים והוולגטה והפשיטא בהוראת: נפש, וכן רשי: חית ענייך, נפש ענייך, ובן-מלך מביא „חית ענייך" בתור הקבלה לַנפש תורך", אך ישנם (ביטגן, צוינה, וחיות וכן גזניוס במלנו) המבארים אותה בהוראת חִי, או (קירקפטריק); בהוראת: קבוץ ומשפחה, ע"ד: חִית פלשתים (ש"ב כג 13).

בכל אופן ישנו בהכפלה זו ענין צמוד שלם (כנזכר בדברי ביטגן, חיות וקירקפטריק) ויוצא לנו פסוק יפה, כי המשורר מתחנן לפני האלהים כי לא ימסר נפש יונתו לחיתו טרף, ואת חית (נפש, או: חיי, או: קבוץ) ענייו לא ישכח לנצח.

אך אלה שאינם חושבים על ענין לשון נופל על לשון (שָׂדֶר, קרוכמל, קיטל, צינה, ועוד) באים בהצעות שונות לתקן את „חית" א. ב. שַׁחַת, או „הוֹת", או „מִוֹת", או „חרב", ככל העולה על רוח כל אחד מהם. וַחִית" ב. גורלה יותר מר, כי אחדים מהם (ביקל, דוהם, צינה, ועוד) גוזרים עליה כליה ומוחקים אותה לגמרי, אף כי עי' לוקה שווי המשקל שבין שני חלקי הפסוק. ביקל ודוהם חושבים, כי „לא יכל המחבר להשתמש באותה מלה פעם על הטורפים ופעם על הנטרפים", אף כי אפשר לחשב לחסך כי בזה גדלה יותר הפיקנטיות שבדברים, וצינה אומר: „האמנם צריך לחשב, כי מלת חִית באה בשתי הוראות באותו הפסוק?". ומבלי התחשב עם הצמודים השלמים האחרים והודאים שבתנ"ך, ומבלי באר למה אי אפשר שיהיה כך, הוא גוזר כי „זוהי שגיאת מעתיק".

ד. תָּשׁוּבָה

פרק ד' בירמיה מתחיל במאמר: אִם תָּשׁוּב יִשְׂרָאֵל נָא ה' אֵלֵי תָשׁוּב. יֵשׁ מִבָּאֲרִים מֵאֵמֶר זֶה כִּי ה' אֹמֵר לְיִשְׂרָאֵל: אִם אֹמֵר אֶתָּה יִשְׂרָאֵל לָשׁוּב בְּתִשְׁבָּה אֲזַעֲלִיךָ לָשׁוּב אֵלַי, וּמוֹשִׁיכִים אֶת מֶלֶת „אֵלַי" אֵל מַה שְׁלֹאחֶרִיָּה 1). אֲךָ לְבָאֹר הַזֶּה אֵין טַעַם, כִּי הֵן כָּל חֹזֶרֶה בְּתִשְׁבָּה הֵיא חֹזֶרֶה

(1) כן אולד, והיציג, וגיסברכט, ושוּלֵץ, ופּוֹלֵץ, וקוֹיטש, וגונקל. גיסברכט מבאר כי: תשוב" א. "כונתו חזרה למושב, ולתשוב" ב. כונתו חזרה לארץ ישראל (כנגד: ולא תנוד" שבסוף פסוק זה, ו"א חזרה אל ה').—ושוּלֵץ אומר כי זוהי חזרה לבאור ולחזוק, וחושב כאולד והיציג. כי יש פה סגנון חגיגי בג' מאמרי תנאי [אם תשוב ישראל אם אלי תשוב, ואם תסיר שקוציך מפני] ואחריהם תשובת התנאי [ולא תנוד—בהוראת: אז לא תנוד].—אהרליך במקרא כפשוטו מבאר ג"כ את הכתוב כך, ובנוגע לזו המיתרת במאמר „ולא תנוד" הוא אומר: והוא לא משמשת כתשובת התנאי מאינת [בבואה בשליפה] בכל המקרא, חוץ מכאן, וכו', וחנביא נוהג כאן בחק הלשון מנהג בן חורין.

אל האלהים, וגם טעם הטפחא המפסיק אשר במלת „אלי” מראה כי בעל הטעמים בכל אופן, אשר סמך על אופן קריאת בני זמנו, משך מלה זו אל מה שלפניה.

לא כן היא דעת מפרשים שונים. הריבג בספרו „השרשים” (ערך „שוב”) חושב כי „תשוב” ב. בא בהוראת „ישיבה במנוחה ובהשקט”, כהוראת שרש זה במאמר: בשובה ונחת תושעין (ישע’ ל 15 ו), ותהיה הכונה: אם תשוב ישראל אלי – אז תנוח במקומך ותשקט, וע”ז מעיד גם החלק השני של הפסוק: ואם חסיר שקוציך מפני – ולא תנוד. וכן באר אחריו גם הרדק, אך שניהם אינם מזכירים את ענין הצמוד השלם שיש בהכפלת מלה זו (2), ורק שדל (בבאוריו לירמיה, יחזקאל, משלי ואיוב), אחרי בארו כי „תשוב” ב. הוא מלשון ישיבה, וטעמו: תעמד ותתקים, מוסיף: והיה משפטו „תשב”, וכדי לאמר לשון הנופל על הלשון אמר „תשוב” (3).

ה. ישוב

בעתיק קל משרש „שוב” משתמש ירמיהו, האוהב להשתמש בצמודים, ואפילו בארמית (4), עוד פעם בפסוק אחר, ובהוראה שלישית, שונה מזו (1) וכן גם „משובת פתי” (משלי א 32) הבא בהקבלה ל„שלות כסילים” (הראבע המאירי, ובן-נחמאש בפרושו בהוצ’ ח’ „מקוצי נרדמים”) ובן-מלך, ושדל. — ור’ בקנקרדנציה ערך „שוב” ב. שמובאים שם יותר מארבעים פסוקים שלפי דעת המחבר מורה בהם שרש „שוב” על השקט והמנוחה.

(2) המפרשים שכל כונתם היתה באור הוראת הכתובים לא נתנו תשומת לב מיוחדת לקשואי המליצה, ולכן אינם מזכירים ענין לשון נופל על לשון בכל מקום שהוא נמצא, אף כי ידעו ענינו, ורק במקרה הם מזכירים אותו; ככה אין הראבע למשל מזכיר ענין לנע”ל בפסוק „בלחי החמור חמור חמרתים” שבשופטים טו 16, ומביאו במקרה בפסוק: כי יבער איש שדה או כרם ושלח את בעירה (שמות כב 4).

(3) הוא מביא עוד שתי דגמות לשמוש בשרש „שוב” בהוראת ישיבה: שבתו בבית ה’ (תהלים כז ד *), אם שוב תשובו בארץ הזאת (ירמ’ מב ו). —

ורש”י מפרש: „אם תשוב ישראל בתשובה אלי, תשוב לכהבודך ולגדולתך הראשונה”. בצרוף מלת „אלי” אל מה שלפניה, אך קשה להכניס במלת „תשוב” את החסר פה לפי פרושו. יחיות (GSA 22/292) מתקן במקום „אלי תשוב” — „לא תבוש”, אך זה איננו מקביל כלל אל „ולא תנוד” שאחריו.

(4) בפרק י 11 בא המאמר הארמי: „כדנה תאמרין להום: אלהיא די שמיא וארקא לא עבדו — לא בדרו מארעא ומן תחות שמיא אלהי, ומלת „יאבדו” באה כנגד „עבדו” שלפניה (*). הוא כון בדאי למאמר: ושבתי בבית ה’ (תהלים כג 6) כי שבתו היא אכן מקור משרש „שב”.

שבפרק ד 1. וכנהוג במקומות שונים בתנך¹) הוא מביא תכף אח"כ מאמר שני אשר בו בא שרש זה עוד פעם בשתי היראותיו אלה בצורה שאין לטעות בכונתו, כאלו בא לבאר ולפרש את השתים שלפני זה:

בפרק ח 4 אומר ה' על בני ישראל: היפלו ולא יקומו? אם ישוב ולא ישוב? ("

על חסוק הזה אומר אהרליך (מקרא כפשוטו): "פרושי המקרא הזה רבו משערות ראשי, וכלם אין בהם דבר ראוי לזכרון", והוא מבאר, היפל הנופל ולא יתאמץ לקום? ואם ישוב לנפל האם לא ישוב להתאמץ לקום? אך גם פרוש מחכם זה איננו עומד בפני הבקרת, כי העקר חסר מזה: מה ישוב? ומה לא ישוב?

וכן מרבה החצר בפרושי מפרשינו הקדמונים: ולכשירצו לשוב מרעתם לא ישוב הקב"ה מגזרתו (רש"י ורד"ק). בשעה שמלבד זה הקב"ה הוא המדבר; או: אם ישובו מרעתם האם לא ישובו אליה (רש"י פרוש ב); או: הישוב (דברי) מלעשות מה שגזרתי ולא יתמיד במה שחשבתי עליהם (הריב"ג רקמה). וכן הוא מבאר: היפלו דבר, ולא יתקיימו; אך העקר "דברי" החסר מה ואיננו נזכר לא לפני זה ולא אח"כ. מלבד מה שלפי פרושים אלה (חוץ מזה של הריב"ג) אין הקבלה במאמר זה אל זה שלפניו, והנושא בפרוש הראשון איננו ב"ישוב" ב' אותו שב"ישוב" א'; ולפי פרוש ב' בא "ישוב" א. במלת היחס "מן", ו"ישו ב" במלת היחס "אל" החסרות גם שתייהן.

בדרך לשון נופל על לשון, כאלו יען כי לא עברו לכן יאכדו, ובכל המאמר ישנה חזרה כמעט על כל המלים שבחלק א' בחלק ב'.

1) ר' דרגמה לעיל במאמר שמשון: בלחי חמסור, וכו', וכן להלן על הפסוק: והיה לכם לציצת שבא חקף אחריו: וראיתם אותו, כאלו להורות על הוראת "לציצת". ואולי ישנה חופעה זו גם בפסוק: ויקרא שם המקום הזה מסה ומריבה, על ריב בני ישראל ועל נסותם את ה', וכו' (שמות יז 7), שהשם "מסה ומריבה" בא בודי בחשפעת מצה ומריבה כמו: לריב ומצה תצומו (ישע' נח 4), ובא כל המאמר הארוך לבאר כי חשם "מס" הוא: על נסותם וכו' כדי שנדע ברור כי חשם הוא "מסח" ולא "מצה" הדומה לו מאד במבטאו, עפ"י הספרדי.

2) השנוי הפתאומי במספר חריבים (יפלו, יקומו) והיחיד (ישוב, ישוב), בא יען כי על קבוץ חבא בל"י (כגון: עם), יש שיבואו הדברים בלשון רבים בהתחשב עם אישי הקבוץ, ויש שיבואם בלשון יחיד עם תיחידות של חשם. וכן בפסוק הבא: טרוע שובכה העם הזה... בל"י, החזיקו בתרמית מאנו לשוב (בל"י).

המבארים החדשים גוסטיוס ורוזנמילר, ואחריהם שולץ ואורלי. ומילך, וקויטש, וגינקל, ועוד, מבארים כלם: האם ישוב מהדרך הטובה ולא ישוב אליה עוד? אך על זה אמר כבר שד"ל (ב"באוריו" הג"ל לפסוק זה) כי, לא יאמר ישוב בענין היציאה מן הדרך⁽¹⁾.

והבאור הנכון הוא באורו של שד"ל: היתכן שיהיו שובבים ולא ישובו לעולם בתשובה? ואת באורו זה הוא מבסס בהוסיפו: וכן הוא מפרש מיד: מדוע שובבה העם הזה... מאני לשוב. שובבה כנגד: אם ישוב ומאנו לשוב כנגד: ולא ישוב. וכן מצאנו ירמיהו סימך לשון משובה לתשובה, באמרו: שובו בנים שובבים (י' ד' ו"ב). שובה משובה ישראל (ג' י"ב).

ועפ"י באור זה יפה גם ההקבלה בין שני המאמרים, בבואו, אם ישוב לעמת, היפלו, ולא ישוב לעמת, ולא יקומו, וישנו צמוד שלם בהכפלת, ישוב.

ו. זָרִים.

בישעיה א' 7 כתוב: אדמתכם לגדכם. זָרִים איכלים אותה, ושמתם כמהפכת זָרִים.

כפל מלת "זרים" בשני מאמרים קצרים הבאים בזה אחר זה נתן מקום להשערות ולתקונים שונים⁽²⁾. אֶלּוּד מצא כי בכל מקום אחר בתנך שנמצאת בו המלה "כמהפכת" נמצא אחריה השם "סדם", ובכן הוא מתקן גם פה "סדם" במקום "זרים", ורבים מהמבארים שבאו אחריו (דילמן, שטודר לגרד, צ'ינה, ר. סמיטה, קירקפטריק, פיק ועוד) מסכימים לו, מבלי התבונן בקשי שיש בדבר כי אחרי אמר הנביא כי האדמה שממה כבר כמהפכת סדם, יאמר בפסוק השני שלאחר זה כי: לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדם היינו, מאמר המראה כי עוד טרם הגיעו למדרגת סדם.

ויש מבארים (קלוסטרמן ואורלי) האומרים לתקן "זרים" במקום "זרים"

(1) ודוחם גורס צ"י תרגום השבעים: אם ישוב לא ישוב, בהוראת: האם מי שאין דרכו לשוב אפשר לו לשוב — דבר המתנגד לרעיון חלק א, שלפניו.

(2) ישנם אמנם מבארים "זרים" ב. בהוראתה הרגילה, וססבירים כי הכונה היא כי הארץ תהיה שממה כמו שרגילים אויבים זרים הבאים על ארץ נכריה ואין כונתם להשאר בה, להחריב ולהשמיד הכל (אברבנאל, ובעל, מנחה גדולה, ורוזנמילר, ועוד). אך קשה הבאת אותה מלה באותה הוראה פעמים בואו. ושד"ל חושב כי "זרים" ב. כונתו לאנשים רעים ואכזריים בשעת ש"זרים" א, הוראתו נכרים, ויש פה שתי הוראות למלה זו, והוא דרך צחות [כלומר: צניע].

בתור סמיכות אל הפעול; כמהפכה שמהפכים את הזדים ע"ד: כמהפכת סדם (דבר' כט 22; ירמ' מט 18) שהכונה היא: כמהפכת האלהים את סדם. וישנם גם כאלה (דוהם ומרטי) החושבים כי כל המאמר, ושממת כמהפכת זרים' אינו אלא תוספת שנוספה בגליון ונספחה אח"כ אל עצם הפסוקי.

והנה הרס"ג היה הראשון אשר באר מלה זו (זרים' ב.) בהוראת "זרם מים", מהפכת זרם מים השוטף וסוחף⁽¹⁾ ואחריו פרשו ככה גם אחדים ממפרשינו (הראב"ע, והרד"ק, ור"ש בן מלך)⁽²⁾, וגם אחדים מהמבארים החדשים (שולטנס, לוטה, מיכאליס, רודה, ועוד).

דונש בן-לברט בספר השגותיו על הרס"ג⁽³⁾ תקפהו גם בפרושו זה בחשבו כי הרס"ג חשב מלה זו בתור רבים מהשם "זרם" ויוכח כי טעה בדבר כי רבוי זרם הוא זרמים, אך הראב"ע⁽⁴⁾ העמידהו על טעותו בהוכיחו כי הרס"ג לא חשב כי "זרים" הוא רבוי "זרם", כ"א שהוראת "זרים" היא אותה ההוראה של "זרם", והם שני משקלים: "זרם" ו"זרים" לאותו דבר, שמשקלי השמות משתנים, כמו: וקנמן בָּשָׂם (שמות ל 23), אריתי מרי עם בָּשָׂמִי (שה"ש ה 1, מהמשקל: בָּשָׂם), וכמוהו: אחור וְקָדַם (תהל' קלט 5), ורוח הקדים (שמות י 13).

גם אחדים מהמבארים החדשים מתנגדים לדעת הרס"ג בנוגע להוראת מלה זו, יען כי איננו מוצאים אותה במקום אחר בתנך⁽⁵⁾, או יען כי התרגומים הקדמונים לא תרגמוה ככה⁽⁶⁾.

ויש גם כאלה המסכימים לדעת הרס"ג, אך הם מתקנים "זרם" במקום

(1) קנובל מביא לראיה שמשתמשים בתנך בלשון מהפכה גם לפעלת המים את הכתוב באיוב יב 15: הן יעצרו במים ויבשו, וישלחם ויהפכו ארץ.

(2) ורד"ל מזכיר פרוש זה ואומר: ואם היה כתוב זרם היה הפרוש נכון.

(3) צד 8.

(4) שפת יתר, צד 19.

(5) דילמן וקנובל. וגם ר"ש בן מלך אומר כי "היא מלה בודדת בתנך". אך הרב מלבים המזכיר בפרושו את פרוש הרס"ג והשגת דונש ותשובת הראב"ע, ודעת בן-מלך, אופי: "ואני מצאתי לה אחים ורעים: שאון זרים (ישעי' כה 5), מים זרים (מ"ב יב 24, ירמ' יח 14)" על הערתו זאת כדאי להעיר כי המאמר "כחבב בציון שאון זרים תכניע" שהוא מזכיר בא חכף אחרי המאמר "כי רוח עריצים כזרם קיר", ז"א כי בשני פאזרים תכופים באו שתי הצורות "זרם" ו"זרים", ובנוגע ל"מים זרים" שהוא מזכיר, אם נבאר "זרים" בהוראת "זרם" צריך לחשב כי בא השם "מים" בצורת הנפרד במקום צורת הנפסק ("מי-זרים").

(6) רונמילר, ובילה מזכיר זאת בבאורו.

זרים¹). מבלי חשב כי ישעיהו המשתמש כ"כ הרבה בלשון נופל על לשון השתמש אולי דוקה בצורה נדירה זו כדי להוציא לשון נופל על לשון צנור שלם למלת, זרים² א.³

ז. מוֹטָה.

בישעיה נח 6 כתוב: הלא זה צום אבחרהו, פִּתְחַ חרצבות רָשָׁע, התר אגדות מוֹטָה, ושלח רצוצים חפשים, וכל מוֹטָה תנתקו. אין ספק כי „מוטה" ב' כונתה: מוטות העל שעל הצואר בהוראת השעבוד, בעדות, תנתקו⁴ הבאה בהוראת, תשברו⁵, ובעדות המאמר שלפני זה המדבר על שְׁלִיחַ הרצוצים לחששי. אך „מוטה" א' הבאה בהקבלה ל„רָשָׁע" במאמר שבכל יתר חלקיו ישנה הקבלה גמורה, אין לבארו באותה ההוראה כדעת מפרשים ומבארים אחדים (ראב"ע, שו"ל, פרנץ דיליטש, אוֹרְלִי, דוהם. ועוד), כי בזה תהיה פה הכפלה שלא לצרך למאמר, התר אגדות מוטה⁶, ובאותה מלה באיתה הוראה, דבר שאינו לשבח המליצה. ומלבד זה הנה בפסוק השלישי שלאחר זה (9) המאמר: אם תסיר מתוכך מוטה, שבו צריך בודי לבארשם זה בהוראת דבר מפשט ולא מוטות העל. דבר זה הביא כנראה מבארים אחדים (צ'ינה, ומרטי, וקויטש, ועוד) לתקן, חמס' במקום „מוטה" א' עפ"י משלי ד 17 ובהתאמה לתרגום השבעים. אך מפרשים ומבארים אחרים (הריב"ג, הרד"ק, בן-מלך והציג ופירשט) מבארים מלה זו עצמה בתור שם מפשט, בהוראת „הטית דין"⁷ בקשרם אותה עם השם „מָטָה" שביחוד ט 9. ועפ"י באה מלת „מוטה" בפסוק זה בשתי הוראות, ובזה נוצר צמור שלם.

ח. מִטָּה.

דבר יותר קרוב ל„מָטָה" הנזכר לעיל הננו מוצאים בספר יחזקאל בדרך השני שלפני הזכרת השם „מָטָה" במאמר: צִץ הַמָּטָה, פרח הודון (ו 10).

(1) לִוְטָה, ותקן זה טזכורים גם דילמן ומרטי ופלדמן, ואינם מסכימים לו משעטים שונים. וצ'ינה אומר: „לא נוכל לִשְׁעַר כי בפרק כזה המחבר באפן אמנותי כזה נמצא „זרם" כי כרוב לזורים", דבר המביא לידי ערבוביה⁸, ולכן איננו מסכים לבאור זה בכלל, ואף כי הוא מוצא כי יש לו על טה דס טך. וגם הוא מתקן „סרם".

(2) הרב מלבים מוסיף על ענין השמוש במלת „זרים" בהוראת „זרם" את ההערת הוא: „ויפה מליצתו במלת „זרים" הסובל שני פירושים". אך דבר זה הוא שיד לענין הפרק השני של מאמרו זה.

(3) גם יונתן טהרגס בפסוק 9 את המלה „מוטה" בהוראה זו: אסמיות דין. אך בפסוק 6

הוא מִתְרַגֵּם בשתי הפעמים: דין ספשי—דין

המאמר הזה בא בשלש רבעי בלי כל ספק בהשפעת הכחוב בכמדבר יו
23 המספר כי, פרח מטה אהרן לבית לוי ויצחק ציץ, אך המלה, הודון'
המקבילה ל"המטה" מראה כי החוזה השתמש במלה זו בתור שם ממש.
בהוראת ה"השית" הדין ועוות המשפט¹.

והנה תכף אחרי אמרו מאמר זה שב החוזה והביא (11) אותו שם
מטה' בהוראתו הרגילה במאמרו: החמס קם למטה רשע'. בתור צמוד שלם
ל"מטה" הראשון. ממש כמו שעשה בפסוק הרביעי שלפני זה (6) בהשתמשו
בצמוד שונה תנועות במאמרו: בא הקץ, הקץ אליך². ופה אין ספק
שישנה כונה גם בפסוק 11 וגם בפסוק 6 לצמודים.

ומענין הדבר כי גם על המאמר הנמרץ הזה היפה כל כך גם בצורתו:
בא הקץ, הקץ אליך, עברה כוס התקונים, וקיסל אומר כי צריך למחק
מלת, הקיץ' כגרסת השבעים שלא תרגמו מלה זו, ולפי הפשיטא צריך
לנסחה, הציץ' (הציץ אליך?)
ובנוגע לעצם הפסוקים האלה (6, 10, 11) הנה אהרליך בבאוריו בגרמ'
נית בספרו Randglossen מתיאש בכלל מלבארם, בחשבו אותם למשכשים
באפן שאין להם שום תקנה.

והציץ וקורניל ואחרים עושים בפסוקים האלה, בעזרת כלי-המחיקה
שבידם ובעזרת תרגום השבעים, כלה גמורה. מהפסוקים 65 משאיר קורניל
רק את המאמר: "כי כה אמר ה' הנה בא הקץ" ולא יותר, ובפסוקים 10-
11 הם מוחקים את המלים, "פרח הודון, החמס" בחשבם אותם לתוספת
באור למאמר, יצאה הצפירה. צץ המטה, ובמקומן מוסיף קורניל המלים
ויבשה הצפירה, כדי להמציא הקבלה אל המאמר, וקמל מטה רשע' שהוא
מציע במקום, קם למטה רשע'.

ויש מבארים (דודון ועוד) הסומכים על התרגומים הקדומים של

(1) הריב"ג בס' השרשים אומר: ודע כי, צץ הכטה' אצלי שם להטאה מן האמת ולעול
לא למקל והוא כמו, פרח הודון' ומהשרש הזה ובהענין הזה, והעיר מלאה כטה'... והוא
שם לעול ולהטאת האמת. וכן אומר גם הרד"ק: יש מפרשים המטה ענין הפית הדין, והוא
שם ממש, ויותר עליו: פרח הודון. והבאור (משה לאנדא): המטה, שם ממש, וענינו נדרף
להודון, נפית משפט, וכמוהו: והעיר מלאה מטה (לקמן ט, ט). — את השם, מטה' מבאר
שר"י: משפט נטה, משפט מעקל.

(2) רחומיילר וברטהולט ודודון מוכיחים שלשם כי ישנו לנע"ל בין שתי המלים האלה

וגם קונוביץ מביא זה בספרו צד 76, וברטהולט ודודון מוסיפים כי זה בא בהשפעת עמוס ח 2
אשר שם צמוד בין קץ ובין קיץ.

השבעים והוולגטה ונותנים למלת „מטה“ א. וב. את הוראתה הרגילה, וחושבים כי במלת המטה מכון הנביא לבבל המענישה את ישראל על רשעו.

צמודים שלמים בפרחה.

מלבד השמוש בלשון נופל על לשון בדבור המליצי ובשירה, הננו מוצאים אותו לפעמים גם בפרוזה הפשוטה במקום שהדבר מזדמן לאומר או לכותב במקרה; ודבר זה הננו מוצאים לפעמים אפילו בענין משפטים ומצוות, אולי שיכים לענין זה מאמרים כעין: ונח מצא חן בעיני ה' (ברא' ו 8) וכנגד זה: ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' (שם לח 7); או צרוף התארים בעתדים של לבן, עקדים, נקדים, וברדים (שם לא 10, 12-1), וכן המבטא: ואנכי עפר ואפר (ברא' יח 27)⁽¹⁾, או: צל על ראשו להציל לו מרעתו (יונה ד 6)⁽²⁾.

וכן הננו מוצאים בענין בנין המשכן, בפסוק שמדבר בו על המשכן ואהלו ומכסהו (שמות לה 11) את ההמשך: את קרסיו ואת קרשיו, את בריחיו, את עמודיו ואת אדניו. גמר את ענין האהל והמכסה (היריעות השונות) בקרסים של המכסה והביא תכף לאחיו את „הקרשים“ בהיותם גם צמוד שונה אות לקרסים שלפניהם. (או: תהינה).

וכן בא כנראה המבטא: והיו לבתים לבדים (שם כה 27, ול 4) בנוגע לטבעות שבצלעות הארון בצורת צמוד שינה אות קרובה במבטא, ואולי נקדה המלה „לבדים“ נקוד זה (פעמים) במקום „לבדים“ הדרוש לפי הענין כדי להבליט את הצמוד יותר.

אך ענין הצמוד בולט יותר בפרשת המשפטים. שם (שמות כב 4) כתוב: כי יבער איש שדה או כרם, ושלח את קצירה ובער וכו'. השתמש בכוונה בשם „בער“ הנמצא מלבד פה רק חמש פעמים בכל התנך ולא בשם הרגיל „בהמה“ הנמצא קרוב למאתים פעם בחנך (וגם בפרשה זו בפסוק 9), רק לשם הצמוד עם „יבער“ ו„בער“ הכתובים בפסוק זה⁽³⁾.

וכן באותו פרק על הנותן לחברו כל מין בהמה לשמר כתוב: ומת

(1) סקינר וקונוביק.

(2) גם על צמוד זה גזורים אחרים מחטבארים חחרשים (ולחיון, נובק ומרשי) כליו. בחשבם כי המאמר להציל לו (או להצילו) מרעתו הוא תוספת לחמאמר „להיות לו צל על ראשו“ שלפניו.

(3) הראב"ע בפרושו לפסוק זה עמד על צמוד אחר שבין „יבער“ ו„בער“ שבפסוק זה ובין „מבעיר את הבערה“ שבפסוק הבא ואומר: וישעם „יבער“ ו„בער“ שבפסוק זה ובין „מבעיר אינו כמו כי יבער איש אצפי שחם מכנין [משרש] אחר, כי מלת אש תורה עליה

או נשבר או נשבה' (9); השתמש במלת 'נשבה' רק לשם הצמוד עם 'נשבר' אף כי בדרך כלל (מלבד פעמים בדה"י) משתמשים בשרש 'שבה' לבני אדם. בשעה שלבהמות משתמשים בשם, מלקוח? ¹.

והנה דגמות אחדות לצמודים שלמים בדבורים הפרוזאים בתנך.

מ. עִירִים.

בשופטים י 4 מספר על יאיר הגלעדי כי היו לו שלשים בנים, רכבים על שלשים עִירִים ושלשים עִירִים להם, להם (ל"עירִים" ב.) יקראו חות יאיר עד היום הזה.

פה אין ספק שב'עירִים' א' הכונה לצעירי החמורים, בעדות, רכבים עלי, וב'עירִים' ב' לערים בעדות המאמר הבא אח"כ; והמחבר מצא לו אגב מקום לצמוד שלם, בהביאו במקום הרבוי הרגיל, 'ערים' את הרבוי, 'עירִים' ע"ד הרבוי עירות שבמשנה (מגלה, ס"א מ"א, ועוד) ².

הראב"ע מזכיר מלה זו בתור צמוד על יד הצמוד, בלחי החמור וכו' בבאורו לשמות כב 4.

והרד"ק והרלב"ג ובן-מלך בפרושיהם מזכירים עבדה זו כי בחר כותב הדברים בצורת 'עירִים', בהראות יוד עין הפעל' ככונה מראש, כדי לזוג, עם 'עירִים' שזכר שהוא ענין אחר (הוראה אחרת) והוא דרך צחות'.

על בחירת 'עירִים' במקום, 'ערים' הרגיל, למטרת השגת הצמוד מדברים גם המבארים החדשים (ק"ל, שמיד, צפלטל, אהרליך ³). קוניביץ,

וזאת הדרך צחות בלשון חקדש לאמר מלח שזה והיא משני פעמים [הוראות] כמו בלחי החמור חמור חמורים, רכבים על שלשים עירִים ושלשים עירִים להם. וביניטש ומבארים חדשים אחרים גורסים במקום 'כעירה' בערה', ועושים משני חפסוקים ענין אחד, אף כי לרעתי אי אפשר לאמר: שלח את הכערה, משלחים את האש אבל לא את הכערה.

(1) המבארים החדשים המהקנים כוונתם את הכלים, או נשבה' בתור כפל מטעה - ditto-graffie) כלים, או נשבר' שלפניהן (ר' קנובל, דילמן, דרזון, קויטש, וקיסל, ביניטש ועוד), וקויטש, אחרי אמרו כי 'או נשבה' הוא הכפלה בטעות מאו נשברי מוסף: על ענין גנבה דנים להלן בפרוש באפן אחר. ולא שם לב אל ההבדל שבין הלוקחה בשבי שיש בה מעין אנס כמו חמיתה והשביירה, בשעת שהגנבה היא חסר שמירה, ור' רש"י לפסוק זה ודבריו חבונים, כן מבדיל גם ביניטש.

(2) רש"י: כך נקראו עירִים לשון עירות. — ואהרליך בבאוריו Randglossen: המשנה עירות בתור רבוי לעיר.

³ בבאוריו. מקרא כפשוטו' הוא אומר בחערותו לפסוק זה: ועיר עירִים האחרון

ועוד). רק בורני מתקן להדיא „ערים“ במקום „עירים“ בחשבו כי שנוי זה בא בטעות מ„עירים“ א, ואיננו מתחשב עם ענין זווג צורת המלים. ובודת מפקד למחק בכלל את המאמר „רכבים על שלשים עירים“, בחשבו כי הכנס מאמר זה מלהלן (יב 14), ולקרא במאמר הנשאר „ערים“ במקום „עירים“; ונזכר מסכים לו. ושטירנגל מצדיקו ואומר כי מלת „ערים“ קלקלה והיתה ל„עירים“ בתור תוצאה מהוספת המאמר הקודם. וכן הולצינגר בבאורו לפסוק זה.

י. ח'ך.

יהושע המשתמש בלשון נופל על לשון בשם „עכן“ או „עקר“ (דהיא ב 7)¹, וקורא אליו (יהוש' ז 25): מה עכרתנו! יעכרך ה' ביום הזה! ולמקום ההוא קורא בשם „עמק עכור“ (שם), משתמש גם בפקודתו לפני לכידת ירחו בלשון נופל על לשון ובצמוד שלם במלת „חרם“ באמרו: ורק אתם שמרו מן החרם, פן תחרימו ולקחתם מן החרם², ושתם את ישראל לחרם (ו 18), הביא את השם „חרם“ פעמים בהוראת „דבר האסור בהנאה“, ובשלישית בהוראת „כליון ושד“, כהוראתה במאמר: והכיתי את הארץ חרם (כלאכי ג 20), והוראת הפעל „החרים“ בכל מקום המצאו בתנך (חוץ מפסוק זה הנדון עתה).

יש אמנם מפרשים ומבארים³ שאינם מבדילים בין ההוראות ומבארים שם זה בשני המקומות בפסוק בהוראת „דבר שצריך להתרחק ממנו“; אך ישנם גם כאלה⁴ המבארים „חרם“ ג. בהוראתו השניה. אבל גם הם לא עמדו על ענין לשון נופל על לשון שיש בזה, ורק קניג⁵ מביא פסוק זה

שהוא רבוי של עיר, והוא נאמר כאן ולא נשנה בכל המקרא, הלא הראיתיך דעת פעמים ושלוש כמה היו העברים רודפים אחר לשון נופל על לשון... ואמר עירים שהוא כמו ערים בימי הלשון הראשונים, כדי שיהיה לשון הבהמה [עירים א.] נופל על לשון הערים [עירים ב.].

(1) שם כתוב בפרוש: ובני כרמי עכר עוכר ישראל, וכונת הצמוד בולטת, ואולי לשם כך שנה טעם את השם „עכן“ למען יבלט הצמוד יותר וכן גם דעת קיל.

(2) גם פה יש באור לדבר שיחיה אולי סתום, כי החפציל משרש „חרם“ מורה תמיד על השמדה, ופה בהנחן לו הוראה אחרת נוסף המאמר המבאר „ולקחתם מן החרם“ אשר מבלי זה הוא מיותר. ובן-מלך אומר: פן תחרימו—פרשו: ולקחתם מן החרם.

(3) כן תר' השבעים ולגשה, קויטש, גוניוס-בוהל ושטירנגל. מקליר, ואחרים.

(4) כן מבאר דלמן: תשימו את מחנה ישראל לדבר המעדת לקצף ולכליון.

(6) ראה ספרו הנזכר, צד 12. — וקונוביץ בספרו הנזכר צד 50 מביא אמנם פסוק זה. אך איננו מבאר אם הכונה פה היא שמוש בהבדל החוראה, או שיש פה חזרה ובאותה החוראה, כאשר הוא עושה בפסוקים רבים שהוא מביאם רק לדגמות לחזרה.

ברשימת הפסוקים שלדעתו יש בהם כונה מלכתחלה לשמוש במלה אחת בשתי הוראותיה.

יא. צִיצִית.

בבמדבר טו 38, 39 כתוב: ועשו להם צִיצִית על כנפיהם לדלתם ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת, והיה לכם לציצית, וראיתם אותו וכו'. המאמר, והיה לכם לציצית' קשה להלמו. ובצדק מעיר דילמן כי אי אפשר שהנושא של 'והיה' הוא, 'ציצית' הנוכח בחלק הראשון של הכתוב הקודם, כי חזרה מִיתרת היא לאמר כי, 'הציצית יהיה [או תהיה] לציצית'. ולחשב כי הנושא הוא, פתיל התכלת' ושהוא יהיה הציצית ג'כ אי אפשר, כי זה יתנגד למה שכתוב לפני זה כי את פתיל התכלת צריך לשים על הציצית. ז'א כי היא כבר במציאות לפני שישימו את פתיל התכלת עליה.

קשה הוא גם באורו של הראב"ע האומר: 'שוב הפתיל להיות בִּקְצָת [בכנף הכנף] כמו הציצית'.

דבר זה נחן מקים למתקנים להצעות שונות, אורט ואחריו קייטש וּבִנְטִשׁ למשל מתקנים, 'לאות', ואהרליך מתקן: לִמְצוֹת (i). יש אמנם התרגומים הקודמים כתרגום אונקלוס¹ והשבעים ומפרשים ומבארים שונים. שאינם מתחשבים עם הקשי הנוכח ואינם משנים את ההוראה ב'ציצית'. אך מצד שני הביא קשי זה כנראה את אחדים מהמפרשים לבאר, 'ציצית' ג' בהוראה אחרת, הרשב"ם אומר: הציצית הזו יהיה לכם לראיה, שתראו אותו, כמו: מציץ מן החרכים [שה'ש ב 9], והוא סומך בזה על הספרי אשר בו נזכר טעם השם, 'ציצית' בכלל בהוראה זו², וכן רש"י, אחרי בארו השם ציצית על שם הפתילים התלויים בו, כמו: ויקחני בציצית ראשי (יחז' ח 3), מוסיף: דבר אחר: ציצית על שם: וראיתם אותו, כמו: מציץ מן החרכים.

ועפ"י הכלל שנוכח לעיל, כי במקום שיש צמוד שלם שהכוונה בהוראתו איננה ברורה בא הכתוב עצמו ומבאר הכונה הסתומה, יש לחשב כי המאמר, וראיתם אותו' הבא תכף אחרי, 'לציצית' בא בכונה להורות על הוראת מלה זו במקום זה.

אך המבארים החדשים (כגון קנובל, דילמן, מק-גיליה ועוד) החושבים כי אכן ישנה הוראה אחרת ל'ציצית' ג' מקשרים אותה עם הוראת תכשיט

(1) דל'יטש.

(2) ר'א ב"ש אומר... למה נקרא ציצית? ע"ש שהציץ המקום על בתי אבותינו במצרים

שנאמר: קול דודי וכו' מציץ מן החרכים (ספרי לפסוק זה).

גהדר, חפץ מזהיר ובולט המושך אליו מבטי העין ומעורר תשומת לב, וגוורים שם זה מהשם, ציץ הזהב' שעל מצנפת הכהן הגדול, ואומרים כי יש פה כונה של שמוש במלה אחת בהוראות שונות. וכדאי להעיר כי גם בציץ הזהב (שמות כח 37) כתוב, ושמט אותו על פתיל תכלת', כפתיל התכלת הכתוב גם פה שצריך לשימו על ציצת הכנף.

עמ' 279. הערה 3. שורה 2 צ"ל: פראמה

٥ صفحات

לוח הטעויות במאמר משנה הוראה בתנ"ך י

א. במאמר עצמו:

צ"ל	נדרס	שורה	צ"ר
נ.	נ.	4	276
(1)	(3)	6	"
(3)	(2) (פעם ב')	7	"
קרקע	מרכה	9	"
המתנכת	המחוכת	13	"
דברי	דבר.	15	285
חסר	החסר	16	"
וגונקל	וגינקל	2	286
בבוא	בכווא	11	"
"זרים"	זרים	1	288
לבארה	לבארו	10	"
בפרק	ברוך	24	"
למתק!	(או: תהינה)	16	290
למתק!	?	3	291
לזונג	לזונג	16	"
قائمة	قائمة	" (שורה 1 בחקונים)	294

ב. בהערות:

בגדים	בגדים	שורה 3	הערה 1	276
לג:	לג	2 "	4 "	"
"יאברו"	יאברו			285
עפ"י המבטא הספרדי	עפ"י הספרדי	שורה 7	הערה 1	"
(בל"י)	(בל"י)	4	2 "	"
מאמרי	מאמרו	3	2 "	288
וצריך להוסיף: ר' תרביץ שנה ה' ספר א' צד 1-17, מאמרי "משנה - ההוראה בתנ"ך".				
קספה	ספה	שורה 6	הערה 1	289
ומעם	וימעם	2 "	3 "	290
וצריך לכתק את המלים: "יבער" ו"בער" שפסוק זה ובי,				
"בערה"	בערה"	שורה: 3	1	291
קמעה	מסעה	שורה 1	בהערה 1	"
וכן	כן	6 "	" "	"
להוסיף בראשה: עירים, מלשון		2 "	2 "	"
שהיה	שיתה	1 "	2 "	292
קִימָר	מיתר	3 "	" "	"
قائمة	قائمة	1 "	בחקון	294

(1) לצערנו נפלו שגיאות רבות בהדפסה מאמר זה, דפים אחרים נדפסו שנית (צד

המריה

אמנם, בפרוש לא מצאתי עוד בספרותנו העתיקה את השם מוריה לצמח בכלל ולשיחים ממיני הסוג *Salvia* בפרט בשום מקום. אלא אפשר עוד לגלות את עקבותיה של המוריה כחוראה זו גם בתנך וגם בתלמוד וגם בשרידי שמות העברים השמורים עוד עד היום הזה בסידת הערבים שבארץ ישראל. והי קדומים הבאים מעברים שונים מביאים את השם לאוני בצלצלו בפי העברים שבארץ המוריה המכנים בו – תחלה בצורתו העברית ואחר כך גם בארמית – שיח אחד מהסוג *Salvia*, ובמקומות אחדים גם שיחים אחרים מאותו הסוג. ולפעמים גם צמח או שנים מקרוביהם. בהבדילם ביניהם לרב בשמות לוי, – בקטנם מהם בהרים ובמדבר, ובהשתמשם בהם לצרכי תרופותיהם ובמאכליהם, ובספר עליהם איש לרעהו, והזקן במסכת חבורתו, דברי מסרת ואגדה: ומטנו, משם המוריה של הצמחים האלה ותולדותיו, הלכו והסתעפו שמות אחדים מהמפורסמים שבתורה והיקרים לנו עד היום הזה. הלא הם: ארץ המוריה, הר המוריה¹ מרים ומריה וגם מריות וירמת ומרמות. ואלה הם עקרי טעמי.

הערבים קוראים לִי *Salvia triloba* ולפעמים גם למיני *Salvia* אחרים בשם מְרִימָה (مریة) השם הזה מקבל מאד בפי הערבים שבארץ ישראל ומבלי שידעו את טעם השם².

וישנם כמה שמות עכרים השמורים עד היום בין שבטי הערבים, וביניהם גם כאלה שלא חשדנו בהם כלל בעבריותם. והם עכרים עתיקים. נוכל אפוא לשאול אם גם השם מרימית איננו כאחד מאלה, ואם השם מרים שבתנך איננו קשור לצמח הריחני הזה.

וביחוד כשנשים לב שלעברים היתה גטיה – גטיה שלא עמדו עוד עליה כראוי – גטיה כבירה שלא מצאתי דוגמתה בשום עם ולשון שהכרתי, להרבות להשאל ללעצמם שמות של צמחים וחלקיהם, וחלקי חלקיהם. כגון אמר ותסוח וזיתן, ותבני³ ועמרי ושעורים, ונבט⁴ וצמח – למשיח

שמו בני ישראל את השם ובפי נביאי ה'—ואשכל וענב, ומישאל ומהללאל ^א, ורבים עד לאין קץ. וכמה מהם אבדו מאחנו ואינם.

ויש שקראו לעצמם גם בשמות של קוצים. כגון קוץ (דה"א, ד', ח') וצֶלֶף (נחמיה, ג', ל') ^ב ולפעמים גם בהדגשת תָּדוּ של הקוץ, לרמוז כנראה לתָּדוּ של האיש וחריפות שכלו, כגון תֶּקוץ (נחמיה ג', ל') וצלפ־תָּדוּ ^ג. וכמה מהשמות הם ריחניים כריח הרי הבשמים שבארץ ישראל. הנה צרויה ולוט ולוֹטָן, שהם מן צרי ולֹט ומשפחת היוחסין קרח ^ד, ויבשם ומבשם ובשמת.

השם מרים איננו מהשרש מֵר ^ה, כמו שצלפחד איננו צל ופחד. כי האין נבנה השם מרים מן מֵר, והשם מֵרָה הקרוב לו, והחלוף המזור של השם מֵרִיּוֹת למְרֻמֹּת. הן לא טעות סופר כאן, ולא שני שמות שונים, כי אם יסוד אחד והוראה אחת לשניהם.

וארץ המוריה, והר המוריה שלא מצאו עוד את פתרונם עד היום הזה מה טעם נקראו כך ^ו).

ועוד: כשלים ותשעה מיני *Salvia* נפוצים למכביר בכמה מחלקי הארץ, ובארצות השכנות, שברככם למצער היו קימים שם בודאי גם בימי הערים הקדמונים: צורתם של הצמחים האלה ובנינם, מקומות גדוליהם, והתפתחותם לעתות השנה השונות אשר בארץ ישראל מוכיחים שגדולי הארץ המה מכבר. וכמה מהם מתיחסים בשמותיהם המדעיים על שם הארץ וחלקיה ושכנותיה.

הנה *Salvia Hierosolymitana* (— הירושלמית), *S. Judaica* ו' *S. Nusairiensis* (שבהרי נצרת), ו' *S. Rasheyana* (אשר על יד Rashya) ו' *S. Palestina* ו' *S. Libanotica* ו' *S. Syrica* ו' *S. Peratica* (שבאדום ומואב) ו' *S. desertii* (שבמדבר סיני) ו' *S. Aegyptica*.

ואת גרעיניה של זו, של המצרית, מצאו בקברות מלכי פרעה ורופאי מצרים הזכירות ברפואותיהם. והיא נִלְהָ עוד כיום במדבר סיני וגם בנפים הארץ, — בסביבות ים המלח.

והשמוש במינים אחדים של צמחי *Salvia* לרפואה נפוץ בעם מאד, גם בארץ ישראל וגם בארצות השכנות לה עד היום הזה. ויש מהם המשמשים למאכל ולמשקה (כפי ש'פרט בפרקים הבאים), ומהם המשמשים גם לנושאים לספורים ולדברי משל. ודאי שהיו שמושיהם מעין אלה גם בישראל לפנינו. אֵיִם אפוא עקבות רשמי השפעתם של כל אלה בחייהם של העברים? ואֵיִ שם העברי המקורי של הטפוסיים למצער, ושל החשובים שבהם?? בהפגש כל השאלות האלה יחדו ובשמעי בפעם הראשונה בהרי אפרים

האותיות של השם מכיות, וקרוב אף הוא לשם מכיה ומרים [ולולא דמסתפינא הייתי הולך ומוסיף ורושם בשורה אחת את כל השמות האלה: מכיה, מכיות, יכמות, יכמות, יכמי, ירמיה, וירמיהו] ונסתייע גם בשם ההונגרי ירמה (Irma) שנתקבל מן מרים (Marie). ולמען הנכת שחלופים כאלה אפשריים בשמות המרטיים גם בעברית גופא, ואפילו בשמות של אותו האיש די להזכיר את חושה (דהיא ד' ד) שהיה (שם יא) לשוחה, את חושם וחשם (דהיא א. מהו ברא' לו, לד) שהיו לחושים (ברא' מו. כג) וגם לשוחתם (כמד' כו. מב). ואבי דוד ישי היה בדהא ב' י"ג לאישי ואָרד היה לָאָרד (ברא' מו. כא; דהיא ח. יג);

ואנְרָנה היה לָאָרְנָה ולאֲרָנִיה ולָאָרְנָן.

לכל האמור לעיל גוסיף שנים אלה: א) שם איש שנגזר מהשרש מר הננו מוצאים בבאורי רז"ל בפרוש: מרדכי שבמגלה הוא לדעתם קר-דרור (חולין קלט. ב). וכן פנה בלשון מדרשם גם אברהם אבינו פרי: בהשם הסורי מרוא הנזכר בשם לוי בספרותנו "מרוא חירא" (שבת קט. א) הוא כמבאר לעיל באמת Salvia, וכדברי אסף הסורי וכפרוש רש"י¹²) ומכאן אך עוד צעד: הקלף את הא' הארית שבמרוא בה' העברית. ואת הנו ביד, כדין. ותקבל את המוריה שבתורה. — קחנא את בנך אתיחידך אשראהבת אתיחזק ולך-לך אל-ארץ המוריה. ומה מקום יבחר להקטיר אם לא הארץ וההר אשר שיחי השדה יקטירו שם קטרת ריחות הפר שלהם אל על.

ונה מול זה: הר הזיתים על שם זיתיו.

ותר המוריה על שם שיחי ריחות נחיתיו.

הערות למאמר הימוריה'

- (1) יפה דרשו רז"ל את השם מוריה על שמשם הוראה יצאה לישראל. אבל אין הוראתו יוצאת מתוך פשוטו מן השרש מור. וכבר פרשוהו גם אונקלס, לארצא, פולחנא וכבאורו של רש"י שם (בראשית כ"ב, ד') על שם המור שהיו משתמשים בו לעבודת הקמרת.
- (2) ישנם סופרים נוצרים הרוצים לבאר את השם הזה של הצמח שהוא על שם הבתולה מרים. ונשענים על דברי ערבים בא"י אשר אמרו להם כך. אנכי לא שמעתי עוד כך מפי הערבים עד היום הזה.
- (3) יש מפרשים את מעם השם תבני, שתבני המלך היה רצון כתבן. אבל השמות עמר, ואחרים מוכיחים שכך היה דרך היהודים לכנות להם שמות על פי הצמחים וחלקיהם השונים.
- (4) רז"ל דרשו השם נבם (מנהרין קא) על שניבם ולא ראה עיין שם ופשוטו מלשון נבם וצמח כצמח שלאחריו כאן.
- (5) הוא מהלל-אל. ועיין לשוננו כרך ב' חוב' א' במאמרי "לחקר השמות והכנויים" עמ' 48 ובמאמרי "לחקר שמות בני ישראל לשוננו" תר"ץ.
- (6) השם הזה מכיח כי השם נלף של השית יש לקראו צלף ולא צלף, ושהוא שם עברי מימי היג'ד, ולא כפי שסיער הר' עמנואל לעף שהשם הזה הוא אך תלמודי-סודי.
- (7) ולא כמו שבארהו נדלקה ב- Untersuchungen zur Kritik des Alten Testaments, p. 89 Anm. 1 שהוא צל-פהד. ונגררו אחריו גוניוס במלונג, והפרופ' פרלס ב-J. Q. R. 18, 387.
- (8) כבר תוכחתי בלשוננו כרך ב' חוב' א' שהשם קרת נקרא על שם הצמח *Matricaria aurea* יע"ש.
- (9) ויש פרשוהו מן השרש מר-ים מלשון מר מדשי:
- (10) ובמסיבות ירושלים יקראו לו "חוק".
- (11) בארצות אירופה יקראו *salvia* לצמחי הסוג הזה על שם שמושיהם להבראת הנוף ולשלטון. על יסוד זה קראתי ל-*salvia* בחוברתי: שמות צמחי א"י, ירושלים תרע"ו, בשם שלגיה, הדומה גם בצורתו לשם המדעי. אולם עכשיו חנני דוחה את השם הלזה בכל היות מוצלת מאד מפני השם מוריה שנתברר כעת.
- (12) רש"י מתרגם "מרוא תיורא" של ו' י"א בלע"ז והו' תרגום נפלא למרוא. אבל ל"מרוא תיורא" שהוא האזוב (לדברי עולא גם בשבת), אין התרגום "שליא" מתאים. אסף מתרגם *salvia* מר י"א. והח' לעף מתקנו (Flora II, 102) ל"מרוא". אולם אנו מוצאים את השם מרייא כמו שהוא בתרגום ירושלמי לשחלת (שמות, ל', לד).

משה שולבויס

חייו, עתוניו, כפריה, מלוגיו והלקו ביצירה הלשונית *

I

תולדות חייו

א

ועוד בחייו נשכת החכם המסכן הזה כמת מלב
כי לא ידע להרעיש את הלבבות ועבר בסתר-
אהלו בצניעות ובתום. אבל מה שפעל ועשה
בשביל הלשון העברית המתעוררת לתחיה בימים
היותר קשים לה, לא ישכת לנצח.
(פרופ. קלוזנר, "השלח", כרך ל"ה, עמ' 378)

משה שולבויס נולד בעיירה ז'זירזאני (Jezierzany) הנקראת בלשון
היהודים אוז'יראן ⁽¹⁾ שבגליציה בכ"ו לחודש ניסן שנת תקצ"ה (25 לאפריל
1845 ⁽²⁾). ומת בווינה ב"ב לחודש אייר שנת תרע"ח (24 לאפריל 1918 ⁽³⁾).
מצד אמו התייחס משה שולבויס לגזע, החכם צבי ⁽⁴⁾.
על נעוריו של משה שולבויס אין לנו ידיעות בטוחות ויש רק לשער.
שחנוכו היה החנוך הרגיל בגאליציה בימיו, כפי המסור והמקובל מדורי-
^(*) מחקר זה יצא מן הסמינריון לספרות העברית החדשה שבאוניברסיטה העברית
בהדרכתו של פרופ. ד"ר יוסף קלוזנר.

(1) עי' II אכשטין בספר: Die Hebräische Publizistik in Wien.

(2) כך ב-Jewish Encyclopedia כרך XI, עמוד 113, ועי' גם הפרופ. קלוזנר
ב-"השלח" כרך לה', עמ' 377-378.

(3) כך למי עתון "המצפה" ולפי וואכשטיין בספר הנ"ל. ומכאן שמעות בירי יוסף לין
ב-Jüdisches Lexikon כרך ה', עמ' 274, ששולבויס נולד בשנת 1840, בעיר Brzezany ומת
בשנת 1920, ואחריו נמשכה בלא שום בריקה ה-Grosse Jüdische National-Biographie
(כרך ה', עמ' 465).

(4) עי' Jewish Encycl., שם; "השלח", שם.

דורות. אף-על-פי, שאין לנו שוב ידיעות על-כך, כמו-כן אין אנו יודעים שום דבר מחייו הפרטיים עד שנת תר"ל—1870, שמלאו לו 35—40 שנה. כי בכלל עוד לא קם האיש. שיתעסק באופן מפורט בסופר מרבה-צודים זה. ומלבד הדברים המצטים שאנו מוצאים ב-"Jewish Encycl."¹, בעתון ה"מצפה"² ודבריו של הפרופ. קלוזנר ב"השלח"³, אין אנו מוצאים כלום על האיש הזה⁴. ואת הדברים הבאים, מלבד פרטים מועטים, אספנו מתיך עתוניו. ספריו ומלוניו, שהוציא במשך ימי חייו הארוכים.

ב

בשנת תר"ל—1870 נעשה משה שולבוים מגיה בבית-הדפוס של מיכל וולף בלבוב. ובוה הלך גם הוא בעקבותיהם של אחדים מגדולי המשכילים והסופרים העברים שבתקופת ההשכלה ולאחריה, שהתחילו את הקריירה הספרותית שלהם בזה, ששימשו מקודם בתור מגיהים בבית-דפוס שונים. לשל: שמואל רומאנילי, בנזאב, שמשון בלוך הלוי, שלמה לויזון, ועוד. כשנת תר"ל עד שנת תרמ"ז לפחות, יש להניח שמשה שולבוים היה תושב קבוע בעיר לבוב. רק שנה אחת שמש מגיה בבית-הדפוס, היא שנת תר"ל. מכאן ולהלן נעשה לעורך העתון "העת" ו"קול העת"⁵, שיצא בהוצאת חברת "שוחרי שפת עבר" במשך שתי שנים רצופות: תרל"א ותרל"ב. בשנות שבתו בלבוב הדפיס שם את ספריו הראשונים: את תרגום "השוודדים" לשיילר (תרמ"א); תרגום "ספר המדות לאריסטוטלס" (תרל"ז); "אוצר המלים הכללי" (תרמ"א); מלון גרמני-עברי (תרמ"א); ואיצר השמות (תרמ"א)⁶.

כשנוסדו בתי-הספר בגאליציה מיסודו של הברון הירש, עזב משה שולבוים (בשנת תרמ"ט—1889) את לבוב והלך לשמש בתור מורה בעיר קולומיא. בעיר זו שהה שנים אחדות, כנראה עד סוף שנת תרנ"ז, כי בכ"ז

(1) ע"י ש"ס כרך XI, עמ' 113.

(2) משנת הרע"ח, גל. 31, עמ' 5.

(3) כרך ל"ה, עמ' 377—378.

(4) רק פרופ. קלוזנר הוא שהכיר את ערכו של שולבוים ללשון העברית המתחדשת והוכירו לשבח כמה פעמים, וע"י בספרו: "שפת עבר — שפת חיה" (שנת תרנ"ז); במאמרו: "מרחיב השפה ומתנניחם" ("השלח" כרך א', תרנ"ז, עמ' 537); ולבסוף גם בספרו החדש: "היסטוריה של הספרות העברית החדשה" (כרך א', עמ' 160).

(5) ע"י להלן II, עמ' י"ג, סי' ג'.

(6) ע"י להלן דברים מפורטים על כל ספר וספר.

לחודש אדר ב' וכן ב"ז לחודש סיון אותה שנה. עדיין אנו מוצאים את שולבויס בקולומביה ומשם שלח שתי כתבות לעיתון „המגיד“ ונדפסו בתאריכים הנ"ל.¹

בתחילת שנת תרנ"ח-1897 הועבר שולבויס לבית-הספר שבמיקולינצה. גם בשנת תרנ"ט-1899 אנו מוצאים את שולבויס בעיירה זו. גם בשנת תרס"ו-1906 עדיין הוא נמצא שם, כפי שאנו לומדים מתוך מכתביו הפרטיים שנשמרים בספריה הלאומית בירושלים². וקרוב לודאי, שבכל אותן השנים, כלומר, משנת 1897 עד שנת 1906, ישב משה שולבויס במיקולינצה ועסק שם בהוראה ובעבודתו הלשונית והיה הולך לעתים מזומנות ללבוב לשם הדפסת ספריו, שנדפסו בפרק-זמן זה: „אוצר לשון ארמית“ (תר"ס)³ ומילון גרמני-עברי (תרס"ד)⁴.

וכן עבד שם. ובערים אחרות, עד 1914, שנת המלחמה העולמית. כשפרצה המלחמה היה שולבויס בעיר טרנופול שבגאליציה ושם נשאר עד שנת תרע"ז-1917, כי לא הספיק לברוח משם עד שנכנסו צבאות-הרוסים לעיר. ורק בשנת תרע"ז, כשגורשו הרוסים מגאליציה, עזב שולבויס את הארץ ובה להתיישב בווינה ושם מצא את מותו לאחר שהגיע ל-זקנה מופלגת.

ג

אמרתי למעלה, שמשה שולבויס עבד בתיר מורה בבתי-הספר, שהקים הברון הירש. לעבודת ההוראה בא לא במקרה אלא מתוך רצון פנימי כבר ורגשות לאומיים חמים. עוד שנים אחדות קודם שיסד הברון הירש את בתי-הספר שלו בגאליציה כבר דרש משה שולבויס בתי-ספר מיוחדים בשביל היהודים שם. ובעיתונו משנת תרל"א עומד שולבויס ברשימה מיוחדת על הצורך התכוף להקים מוסדות-לימוד מיוחדים ליהודים. ברשימתו, שקרא לה „בתי הספר בגליציה“, מראה שולבויס, שאף-על-פי שבתי-הספר הממשלתיים שבארץ „פתוחים המה גם לנערי בני ישראל“, אין היהודי החרד על דתו ועל קנייניו הלאומיים יכול לשלוח לשם את ילדיו. מבלי אשר לא יחלל תורה והפר ברית. ומכאן, לפי דעתו של שולבויס, שני מיני החינוך לעם: אלו מלמדים את בניהם רק תורה ומצוות ואלו – שולחים את בניהם לבתי-

(1) ע"י להלן II סי' י"ב וי"ד, עמ' 325.

(2) באוסף האוטוגרפים והפורטריטים של ר"ר אבהם שברון.

(3) ב„המגיד“ של תר"ס, שנת הדפסת ספרו זה, נמצאות כמה מודעות על הופעת הספר

ושמנם כתבתו של המחבר, שהיא – מיקולינצה.

(4) ע"י על שני הספרים הנ"ל להלן II סי' ס"ו – ס"ז, עמ' 326–330.

הספר הכלליים. ששם אינם לומדים כלום מן היהדות. ועל זה מתרעם שולבוים ואומר: ושני מיני הגדול האלה יחלקו את בני עמנו לשתי מחלקות, אלה ילמדו חכמות הגוים ויבדלו משאר בני עמם ואלה בשפל ישבו והיו חרפה בגוים¹. ושולבוים מצא את התרופה הנכונה, לפי דעתו, ודורש:

„חובה עלינו להכין בתי ספר לנערי בני ישראל, אשר בהם ילמדו שפת קדש ודעת אלהים (מקרא ותלמוד) ובהם יינקו גם ינק משד החכמות החיצוניות (וועלטליכע) אשר ידע אותם האדם וחי בהם, וילמדו לדעת תעודתם (בעשטימונג) באשר אדם המה, וחובתם היהודית, ולא יחצו עוד לשתי מחלקות, כי כלם כאחד ידרשו את דברי ה' וילמדו חכמה ודעת ומצאו חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם ועדת ישראל תרום בכבוד“, וכו' וכו'².

אנו רואים מתוך רשימתו הנזכרת את חרדתו הגדולה של שולבוים לחינוך העברי, שעמד בראשית ימיו, במדרגה נמוכה מאוד, וגם הוא—שולבוים—שיחף את עצמו ברעיונו זה ובמעשיו אלו לשאר גדולי הדור שקדמו לו—אבות ההשכלה העברית ולא רק מורה לילדים היה משה שולבוים, גם לאנשים גדולים ומבוגרים היה מורה ומחנך. הוא חניך גם את ההמונים. בשני עיתוניו: „העת“ ו„קול העת“ דיבר על תופעות שונות שבחיי האדם באשר הוא אדם ובחיי היהודי באשר הוא יהודי. ובעיקר שם את לבו להגדיל ולהאדיר את תפארת הלשון העברית ולחבבה על המון הקוראים היהודים.

ד

די לנו לקחת לדוגמה אחד מן הגליונות הראשונים של עיתונו וכבר נראה בו את לבו החם והער של שולבוים לעזרת הלשון העברית ואת קנאתו הגדולה לכבודה. לפני מלאות רבע שנה לקיומו של העיתון, כשהוא מבקש מקוראיו שימשיכו לחתום גם להבא עליו, הוא פונה לקוראי העתון הזה במאמר ראשי, ובין שאר דבריו הוא אומר: „בשגם מטרתנו מאד נעלה, לקנא ללשונונו¹. העת“ הרל"א, גל. 2, עמ' 3.

(2) שם, עמ' 4. אמנם, רעיון זה אינו חדש בספרותנו וכבר כתבו סופרי ההשכלה בעניין זה הרבה. ור' נפתלי הרץ וויזל ב„דברי שלום ואמת“ שלו הביע רעיון זה ממש. וכן גם בנוזב ב„הצעה“ שלו, שכאה בראש ספרו „אוצר השרשים“, ששם הוא אומר כמעט אותם הדברים עצמם, שהבאנו כאן שמשו של שולבוים, ואלו הם:

„נחלק העם לשני קרעים, קצה האנשים יגדלו את ילדיהם על ברכי המדעים וידעיות איתות עולם ויתבקו חיק לשונות הנכריות ואת ספריהן, והפנו ערף על (ה)למוד העברית. שאריתם אשר מפני שמות התלמודים נחתו, מוציאים מבתר ימי ביניהם בלמוד העברית, אשר הוא בעיניהם למוד התלמוד לבר, כי הוא יספיק להם במקום כל חלקי הלמוד וכו' וכל יום עינינו רואות הקלקול הזה, ואין גודר גדר ועומד בפרץ“, וכו' (בזי"אב, „אוצר השרשים“ ח"א, הצעה).

היקרה העזובה וגלמודה, הקוראת אותנו לעזרה. אחות לנו קטנה. מה נעשה לאחותינו? הלא היא תפארת עונו ומשוש דרכנו בתבל ארצה. גם כל העמים בכבוד לשונם יתימרו, ומכספם ודמם שחדו בעדה, ואיך נמלט אנחנו? אנחנו אשר שפת אל חי בקרבנו, ואם כל הלשונות דברה בנו. הן, השומרים הבלים שוא, בוזי חכמה ודעת, שונאי טוב ואוהבי רע אפסו, חמו לגוע וכו' קרבו גא אם כן איפוא אחי! באו ונחדש ברינתו לפני ה' להיות לאגודה אחת חזקה ובצורה. אשר תשחק לסערת הזמן וכו' ⁽¹⁾.

המדובר כאן הוא על אגודת „שוחרי שפת עבר“, שנוסדה על-ידי שולבויס וחבריו ביחד עם העיתון „העת“, שאל הוכה (אל תוך האגודה הנ"ל) יבא כל החותם על העלה הזה ⁽²⁾.

אבל עוד בגליונות הקודמים. כששולבויס מדבר אל „אחינו ובני עמנו“ על הצורך בעיתון, שרק הוא יועיל ללשון העברית, להגדילה ולהאדירה להעשירה ולהרחיבה ⁽³⁾, כבר הוא רואה, ש„הסגולה החמודה הזאת תשכב לארץ, וגאון עונו הגיע עד עפר“ ⁽⁴⁾.

גם קוראי העתון הזה וסופריו ראו בו, במשה שולבויס, בשעתו מורה ומחנך. וכמה שיריית-הילה שרו לו, להעורך, במשך שתי שנים קיומו של עיתון שבועי זה.

ה

על-דבר חייו המשפחתיים של משה שולבויס אין אנו יודעים כמעט כלום. יש רק כמה אגדות עליו. מספרים, למשל, שהתגרש מאשתו הראשונה ונשא לו אשה שניה. גרושה מבעלה הראשון, שהיה לפי מקצועו עגלון. כדי שאשתו הראשונה, שהיתה כנראה אדוקה במצוות, תסכים לקבל ממנו את גיטתה, הציק לה בכמה מיני הצקות ואחת מהן היתה, שהפריז על מדת אפיקורסותו והיה חובש את חתול ביתו בתפיליו. באופן זה נפטר מאשתו הראשונה. את האשה השניה שלקח היה מכבד כל ימיו. ואולם, סיפור זה על אפיקורסותו המרובה אינו יכול להיחשב לעובדה היסטורית. מפני שסיפורים כאלו התהלכו בעם וספרו אותם על כל משכיל חשוב ותופס מקום בחברה, כדי לבזותו ולגנותו בעיני הקהל.

משה שולבויס היה כנראה אבטוידקט גמור. מעולם לא למד בבית-

(1) „קול העת“ חרליא, גל. 6, עמ' 1-2.

(2) שם, גל. 3, מתוך מאמר ראשי.

(3) שם.

(4) שם.

ספר מסודר, מחוץ לחדר ולישיבה, אף-על-פי-כן ידע לשונות אחדות: מן הלשונות העתיקות ידע עברית, ארמית-בבלית וארמית-ירושלמית, סורית ושומרנית¹ ערבית²; יוונית³; ורומית⁴. ומן הלשונות החדשות ידע היטיב גרמנית⁵ וגם צרפתית⁶. וכך גם מעיד הכותב עליו את הניקרולוג ב"המצפה": "כל ימיו עד זקנה ושיבה התמיד לחקור בלשונות עד שקנה לו ידיעה רחבה בהרבה לשונות חיות ומתות"⁷.

את יחסו של הקהל המתמשכל אל המלומד שולבוים אפשר לראות גם מזה, שספריו, וביחוד מילוניו, נתפשטו מאד בין בני הנעורים. ומהם למדו המשכילים את הלשון הגרמנית—סימן ראשון להשכלה באותו זמן בגאליציה. הסופר עגנון, שנתן לנו תיאורים גאליציאניים יפים, מספר לנו על אחד מגיבוריו "כשהיה סמוך על שלחן חמיו קנה לו את אוצר המלים העברית האשכנזי לשולבוים ולא הניח ידו ממנו עד שלמדו בעל פה. וכך היה עושה, היה מחלק את ספר המלים לימים והיה לומד בכל יום, יום אחד" כאדם שאומר תהלים בכל יום, יום ליום"⁸.

1

כאמור למעלה אין לנו הרבה ידיעות על הסופר הזה, מכל-מקום נשתדל לסדר, מתיך הידיעות שבידינו, תהנית אחדות בחייו של שולבוים. א. יש להניח הנחה קרובה לאמת, שעד שנת ה'35 לימי חייו, כלומר עד שנת תר"ל-1870, היה שולבוים נמצא בקביעות בעיר מולדתו יזיר'אני, ומשם, וודאי, שלח, בשנת תרכ"ב-1862 את עבודתו הספרותית הראשונה: שני שירים מתורגמים מגרמנית, לקובץ, כוכבי יצחק. ובשנת

(1) שולבוים חיבר מילון ללשונות אלו, ועי' עיר להלן.

(2) הוא מביא כמה חירושים לשוניים, שחידש אותם על-פי הלשון הערבית, ועי' גם

בהקדמת המילון החדש שלו משנת תרס"ד, עמ' V.

(3) הוא מביא במילוניו מלים יווניות. ובסוף ספרו "אוצר המלים הכללי" הוא גם מרפס

את האלפבית היווני, לתועלת האנשים אשר לא ידעו לקרוא כתב יוני וכו' עם העתקתו לכתב עברי וביאור דרך הכרתו" (עמ' 299).

(4) הוא מביא כמה ביטויים רומיים בספריו.

(5) חיבר והוציא מילונים עבריים-גרמניים וגרמניים-עבריים. וכן גם תיוגם שני ספרים

מגרמנית לעברית, ועי' גם להלן II, ס' ד"ה; ס' ז', ס' ז'.

(6) הוא מביא כמה ביטויים צרפתיים במילוניו.

(7) "המצפה" הרע"ת, גל, 31, עמ' 5.

(8) "בנעוריו ובזקניו", כל כתבי עגנון, כרך ד', הוצ' שוקן, ברלין תרצ"א.

תרכ"ד-1864-שלח משם גם שיר שלישי לאותו קובץ¹. שנים אלו אפשר לחשוב לשנות-לימודיו של שולבום. בהן התכונן למה שהיה עתיד להיות לשאת עליו חובות מרובי-אחריות.

ב. בשנת תר"ל עזב משה שולבום את עיר מולדתו ועבר לגור בלבוב העיר הגדולה והמלאה משכילים. שם ישב, כנראה, עד שנת חרמ"א-1881, זאת אומרת, אחת-עשרה שנה. בשנים אלו היה שולבום עורך עיתון (תרל"א-תרל"ב)², ובשאר השנים הדפיס שם את רוב ספריו (עד שנת תרמ"א). ג. משנת תרמ"א עד שנת תרמ"ט שוב אין אנו יודעים כלום על שולבום. יש רק לשער, שגם במשך שמונה שנים אלו המשיך לשבת בלבוב ובוודאי עסק שם, מחוץ לעבודתו הספרותית, גם בהוראה, שממנה לחמו נמצא. כי ספריו, שהוציא עד השנה ההיא, ודאי, לא הביאו לו עושר רב. ועבודת-הוראה היתה באותו זמן ענף עיקרי חשוב בשביל הרבה משכילים שכמותו. ד) משנת תרמ"ט-1889 ואילך צף שוב שולבום על-פני השטח, ואנ' מוצאים אותו בתור מורה בערי-גאליציה, שהקים הברון הירש שם, קולומיאה מיקולינצה, טרנופול, ועוד. באותן השנים הדפיס את שאר ספריו ומילוניו. ה) שנות המלחמה העולמית עכבוהו בטרנופול, שהיה שם אותה שעה, עד שנת תרע"ז-1917. ומכאן הלך לווינה ומת שם, שבעימים, בשנת תרע"ח-1918.

אלוהם הדברים המועטים, שעלה בידינו לאסוף מתוך עיון בספריו השונים.

II

ספריו וחדושיו בלשון

א

כשאנו באים לעסוק בספריו של שולבום ולהראות על חידושי הלשוניים שלו, מתגלה, קודם-כל, הקושי המיוחד, שאנו נתקלים בו תמיד, בשעה שנגשים לדבר על חדושים בלשון של איזוהו יוצר ומחדש. קשה מאוד למצוא את החומר המילולי המחדש של סופר, שבעצמו לא הודיע על חדושי מהם ואילו הם. ורן מתוך חקירה בספריו, שהשאר אחריו, צריכים אנו לשאוב את כל ידיעותינו ולהכיר מתוכם מהם חידושי שלו ומהו רכוש של זרים, שהשתמש בו לצרכו.

כאן עיקר הקושי. כי מלבד המקרא, המשנה, שני התלמודים: הבבלי

(1) ע' להלן II, ס' ב', עמ' 308-309

(2) ע' שם, ס' ג, עמ' 309-312

והירושלמי והמדרשים, שאוצר לשונם גלוי וידוע, פחות או יותר, יש עוד המין ספרים בספרויות שלאחריהם: ספרות הפיט, ספרות הפילוסופיה של ימי הבינים, השירה העברית של ימי הבינים, ספרות הקראים, ספרות רבנית, ספרות המטימתיקה והתכונה, ולבסוף גם ספרות-ההשכלה. בכל הספרויות הללו, שכל אחת מהן קובעת לה מדור מיוחד בפני עצמה, יש המוני-המונים של חידושים לשוניים ומילוליים. אמנם רק יחידי-סגולה מועטים זכו להציץ לתוך אוצר לשוני מרובה ומגוון זה.

מכאן, ששולבו לא היה הראשון בין המחדשים הלשוניים. הרבה חדשנים קדמו לו, שחידשו הרבה חידושים נועזים ומשונים, אף-על-פי שהם עצמם הבליעז את יצירותיהם הלשוניות בתוך הספרים, שכתבו או תרגמו מלשונות אחרות, עד שלא ניכרו כי באו אל קרבם, ולפעמים קרובות גם העלימו והסתירו את עצמם מן העין, ורק בקיאים בספרות ורגילים אצלה יכלו לראותם.

משום כך קשה מאור להיות בטיח, אם האוצר של החידושים המילויים, שמונח כעת לפני מסורר בצורת מילון מיוחד ועצמי של שולבו, שהוצאתו מתוך כל יצירותיו, שהשאר אחריו הסיפר והחיקר הזה, שרק דוגמות מועטות ממנו נתתי כאן על-יד כל ספר שלו, — הוא באמת כולו שלו, או יש בו גם חידושים לקוחים מתוך ספרים אחרים ואני לא ידעתי.

נקח לדוגמה את המלה: *בְּדוּת*, ששולבוים משתמש בה לתרגם את המלה הגרמנית: *Gedicht* ב- *Handwört.* החדש שלו משנת תרס"ד (עמ' 222, א'), והנה כמעט במובן זה כבר נמצאת מלה זו ב"ויכוח דר' יחיאל עם ניקולאוש" וכו' (עמ' 5) וצינץ, במאמרו: *Wünsche fuer ein Wörterbuch der Hebräischen Sprache*, שנדפס מקורם ב-*Zeitschrift der deutschen Morgenländischen Gesellschaft* (כרך X, שנת 1856 עמ' 501 ואילך), ושנכנס אחר-כך לספרו: *Gesammelte Schriften* (כרך ג' 1876, עמ' 19), שמביא מלה זו משם, מתרגמה: *Erdichtung*, ולא ייתכן, ששולבוים לא יראה, לפחות, אחד מאלו הספרים.

או המלה: *בְּדוּן*, ששולבוים משתמש בה לתרגם: *Gedicht* או: *Dichtung* (*Handw.*, עמ' 222, א') כבר נמצא אצל המתרגם העתיק של ספר-אמונות ודעות לר' סעדיה גאון, וצונץ מביאה פעמים: פעם בספרו הנ"ל, עמ' הנ"ל, ופעם בספרו: *Die Ritus* (הוספה X, עמ' 237) ומתרגמה גם-כן: *Erdichtung*; אף-על-פי שכנראה טעה כאן שולבוים בתרגומו כי המלה: *Gedicht* אינה דומה בהוראתו למלה: *Erdichtung*.

או למשל הערך: *בְּדָחַי*, ששולבוים מתרגם בו את המלה הגרמנית: *Hu-*

moristisch (בה-Hand. החדש שלו, צמ' I, 277, ב'), כבר הוא נמצא בבית תלמוד של א. ה. וייס משנת תרמ"א במאמרו: "רבנן דאגדתא ומורי הכניסיה", במספר רבים: "שיחות הלציות ובדחיות" (ספר א, צמ' 99) וגם ב"דור דור ודורשיו" שלו (חלק ג', צמ' 122).

או למשל המלה: עוֹפּוֹת, שנמצא אצל שולבום בתרגום ספר המידות לאריסטו (לבוב תרל"ז, צמ' 137). כבר היא נמצאת בספרות שלסני שולבום ומובאת במילונו של בן-יהודה כרך ט' 1 צמ' 4386-7).

או למשל הפועל: קופף, ששולבום מתרגם בו את המלה: Nachäffen (Handw., צמ' 439, א'), כבר נתחדש על-ידי הפרופ' קלוזנר בספרו: "שפת עבר – שפה חיה" (צמ' 67; 70).

או למשל פעל אחר: שִׁשֵּׁן – Berosen (Handw., צמ' 99, ב') נתחדש גם-כן על-ידי הפרופ' קלוזנר הפעל שלו: קִשּׁוֹשֵׁן-rosig, וכבר נמצא בספרו הנ"ל (צמ' 37). וברור, ששולבום ראה את הספר הזה כי הוא מזכירו בהקדמתו למילונו החדש. ועוד: הספר "שפת עבר – שפה חיה" הופיע בשנת תרנ"ו בקראקה שבגאליציה – ארץ מולדתו ומגוריו של שולבום, וספר מילונו יצא רק בשנת תרס"ד, כי בהוצאה ראשונה של המילון משנת תרמ"א אין פעלים אלו כלל.

וכך אפשר למנות כאלו וכאלו. ומי לידינו יתקע שאותן המלות שקבענו בתור חידושי של שולבום הם באמת שלו?

אנו מוצאים אצלו חידושים בשמות כמו: בִּיתָן למונח: Okonom ובִּיתָנוּת ל-Wirtschaftlichkeit 'א: Okonomie (Handw., צמ' II, 161 ב') או: יִדְעוֹן ל-Gewissen ³ רָעֵן – Pessimist; רָעִינִית – Pessimis mu⁵ (שם, צמ' 372); תִּלְהוֹבָה-Enthusiasmus (קול העת, גל 3, צמ' 4);

(1) נמצא עדיין תחת מכש הדפוס.

(2) בראשונה, בשנת תרל"ז, תירגם מונח זה לעברית על-ידי שתי מלים: "הנהגת הבית" (ספר המדות לאריסטו, צמ' 1; 80); וכן בשנת תר"ם ("אוצר המלים הכללי", ערך נהג, עמ' 164, א'), המקובל בספרות הביינית. ואחר כך, בשנת תרס"ד, חידש הוא את המלה: בִּיתָנוּת. (3) מעניין, שרק בשנת תרל"א השתמש במונח זה בתרגום "השורדים". אחר-כך, בשנת תרס"א תירגם את המונח: Gewissen – מוסר-כליות. ועוד אחר-כך, בשנת תרס"ד, כשכרך הכיר את ספרו של פרופ. קלוזנר, שהזכיר את ספרו של ריב"ל "שרשי לבנין", שהוא "ריב"ל, מצא מלה עברית יפה בלשון העם המדוברת: יִדְעוֹת, שנשתבשה ל-יאהרים (עיי' "שרשי לבנין", צמ' 72-73, ועי' גם "שפת עבר – שפה חיה", צמ' 36). השתמש כבר בִּיתָנוּת כמה פעמים, וכן גם מציין שולבום, ששגנו, מריב"ל לקח מלה זו. —

(4) ועי' עוד "השורדים", צמ' 17: 18: 29; Handw., 172; א'; 201, א'.

תְּקוּשָׁה - שיינהייגקייט (השודדים עמ' 6); תְּקוּרָר - Emancipation (168 Handw., א'). ועוד, ועוד.

או למשל הפעלים: הִתְאַזֵּן - הוֹדִיין (העת" 3, 3; קול העת" 2, 4; 2, 9); הִתְקַבֵּל - Anheimeln (III Handw., 21, א'); הִתְקַרַּר - Sich eman-
cipieren (שם. 168, א'); אָמַן - erkünsteln (העת" 1, 6) ¹; צָלַק -
Benarbt (II Handw., 92, א'); תְּקַא - ausbeuten (שם, 63, א') ²; תְּעַרֵּר - agitieren (שם, 24, א'), ועוד, ועוד. ומי יוכל להיות בטוח, ששמות
אלו ופעלים אלו וכיוצא בהם, של שולבוים הם באמת?

אך איך שהוא: הרוב הנדול והמכריע של הערכים, שאספתי על שמו
של שולבוים הוא בלתי ידוע בהחלט, ולא בא בשום מילון אחר, לרבות
המילונים החדשים. ולעבודה כעין זו יש חשיבות כשהיא לעצמה. בזה אין
אני אומר, שכל המלים, השמית והפעלים, שקיבצתי על שמו של שולבוים,
הן כולן טובות ויפות וכדאי להשתמש בהן גם עכשיו בדיבור ובספרות. לגמרי
לא. אדרבה. איסוף-חומר-מילולי זה יראה לנו מה לקרב ומה לרחק. לאינו
מלה מן המלים, שזקפתי אותה על שמו של שולבוים, יש עדיין חיות לשונית
וכדאי לתת לה מקום בשימוש החי. או שכבר אבד כוחה, או גם זה
אפשר, שלעולם לא היה לה שום כוח חיוני ורק מלאכותית היא מעצם
בריאתה. מלה-גולם בלא רוח-חיים, שסופה להידחק מעולם החיים מאליה.
זוהי חקירה מיוחדת בפני עצמה. שראוי להקדיש לה זמן מיוחד; וכדאי
לעמוד על חיותה הלשונית של כל מלה ומלה לחוד.

ב.

הדבר הספרותי הראשון, שיצא מתחת ידו של משה שולבוים ושזכה
לראות אור-עולם, הוא תרגום שירו של פרידריך שילר: Der Pilgrim,
ששולבוים קרא לו בשם עברי: "תְּאֹרֶת בֵּיתָה אֱלֹהִים" ³.

עבודה ראשונה זו, שנעשתה כשהיה המחבר-המתרגם עדיין צעיר
לימים-עוד לא מלאו לו אז שלוש שנה-היא פשוטה בתכלית, נעימה לאוזן
הקורא העברי וכמעט שלא ניכרו בה עקבות-התרגום.

(1) "האשה הוסיפה בשוין-חשבון מאומן (ערקנסטעלטע גלייכניגקייט)". אחר-כך
בשנת תרס"ד במילונו המחורש, חידש שולבוים פעל אחר: לֶאָךְ, וכתב: מנוחה קְלוֹאָכֶת ii)
182, א').

(2) נגזר מן השם: תְּבֹאָה. ואת המשפט הגרמני: Der Schacht ist noch nicht ganz ausgebeutet worden, מתיגם שולבוים לעברית: הַתְּקַפֵּרֶת לא תִתְּבָאָה עוד כלה.

(3) "כוכבי יצחק", תרכ"ב, כ"ז, עמ' 72-73. [בעיקר אין זה הרגום אלא עבוד
חפשי הנוהן לעצמים אפילו שני בתים במקום בית אחר במקור הגרמני. הערת הפרופ.
מורטשירן].

שיר אחר, גם-כן של שילר, בשם: Berglied, ששולבום קרא לו בעברית: "שיר הפסקה"¹). ושיר שלישי, אף הוא של שילר-חביב המשכילים בחקופת ההשכלה - בשם: Der Jüngling am Bache, ששולבום קרא לו בעברית: "הנער על עין המים"²). גם תרגומי שני השירים האחרונים הם קלים, פשוטי-הבנה ובלא קישוטי-מליצה.

הריני מעתיק כאן בתים אחדים מן השיר הראשון. שתירגם שולבום, כדי להראות על פשטות לשונית. השיר מתחיל:

רַךְ וְנֶגֶג הָיִיתִי	עָלִי גִבְעוֹת וְהָרִים
שָׁכַב בְּחִיק הָרִים.	מַעְלֹת לִי עֲשִׂיתִי.
בְּאַהֲבַת יְלָדוֹת שְׁגִיתִי	עָלִי יְאֻרִים וְנָהָרִים
בְּאַחַד בְּגֵי הַחָרִים.	מַעְבְּרוֹת לִי בְּנִיתִי.
וְרוּחַ פְּתָה לִבִּי	כִּי תִקְוֶה רַעֲיָתִי
לְעֻזָּב מְקוֹם מְנוּחָתִי,	הִיתָה לִי לְעֵינַיִם,
לְמַקְלִי קָרָאתִי אָבִי	וּלְמַקְלִי יָמִים בְּאֵתִי
אֲחִים לְכָלִי גֻזְלָתִי,	לְנֶהֱרַךְ רֶחֶב יָדַיִם.

הריזו פשטות מפליאה מאד בתקופה ההיא, לפני יותר משבעים שנה. שלשת השירים המתורגמים מן הלשון הגרמנית הם פרי עבודתו הספרותית הראשונה של משה שולבום, שבהם הוא נכנס לעולם הספרות, ועדיין לא חידש בלשון כלום מחוץ אולי לסיגנון הפשוט והנעים, שהביא עמו שולבום כשנכנס לספרות העברית, כאמור. להלן עוד נראה, שסופרנו זה היה תמיד בעד הפשטות בכל מה שכתב ותירגם. גם חידושיו בלשון הם מאותו מין. מגמתו של שולבום היתה להכניס בהירות בלשון. ואין בהירות אלא פשטות.

ג

בשנת 1871 אנו מוצאים את שולבום בתור עורך עתון שבועי בלבוב. שם העיתון היה פעם, "העת" ופעם, קול העת" בסירוגין. שני שמות אלו באו כדי להימנע מתשלומי מסים לממשלה. כי חוק היה באוסטריה, שלבוב היתה שייכת אז אליה, שמסי העיתונות אינם חלים אלא על עיתונים, שיוצאים

(1) שם, חוב' כ"ה, עמ' 102-103.

(2) שם, שנת תרכ"ד, חוב' ל', עמ' 67. שיר זה ניהרגם לעברית גם עליירי ווילהלם בכר (פרופ. בנימין זאב בכר) בנו של שמעון בכר, בשם: "הנער על העין", וגם תרגום זה נרפס שנה אחר כך ב"כוכבי יצחק", חוב' ל"ב, עמ' 60-61.

לא פחות מפעם בשבוע¹. עיתון זה יצא לאור בפרק זמן של שנתיים: תר"א ותרל"ב בדפוס קוגל. על כל גליון וגליון בא בחור מוטו פסוק אחד מספר קהלת: „את הכל עשה יפה בעתו“ (ג' י"א). העיתון היה יוצא בכל יום ששי בשבוע בעריכתו של שולבוים². ובהוצאת חברת „שוחרי שפת עבר“³. תפקידו של השבועון היה, כפי שכתוב על שערו: „לבשר כל חדש הנעשה בארץ ולהרים קרן שפת קדש“. בו, בעיתון, באו מחוץ למאמרים מדיניים ושאלות השעה, שנכתבו על-ידי העורך בעצמו, גם סיפורים אחדים ממנו שלא נשלמו, כמו „נסתרות רומי“, „הרב ויועץ המלך“ וכדומה. לכל גליון וגליון היתה מצורפת גם הוספה ספרותית בשם: „רוח העת“ (בשני הגליונות הראשונים היתה הוספה זו נקראת בשם: „דברי מליצה“). שבה באו שירים, סיפורים, מכתבים, ביאורים במקרא ובשורת ספרים.

עיתון זה הוכנס בו חידוש מרובה-הערך: חידושי-מלים מרובים על כל עמוד ועמוד שלו. חידושים נועזים ומשונים, ובעיקר בדברי העורך עצמו. אבל עדיין המליצה שלטת בו שלטון רב. עדיין לא השתחרר שולבוים, ועל אחת כמה וכמה שאר הסופרים המשתתפים בו. מן המליצה הנהוגה בכל ספר וכתב-עת עבריים באותה תקופה.

העיתון יצא לאור, כאמור, בשנת 1871. שנה זו היתה, כידוע, שנת המלחמה בין צרפת וגרמניה, שבה נכבשה פאריס על-ידי צבאות הגרמנים לזמן-מה. והנה בגליון, שהופיע ב־יב לחודש שבט-3 לסברואר, אותה שנה, מוצאים אנו מאמר ראשי מאת העורך שולבוים, שבו הוא דן על המאורעות הפוליטיים החשובים, שקרו באותם הימים, ובעיקר על כיבושה של פאריס. וכדי שנקבל מושג-מה ממליצתו של שולבוים השבנו לנכון להעתיק לכאן מקצת מדבריו, ואלו הם:

„נפלה פאריז! נפלה נפלה רבתי בערים, שרתי במדינות! נפלה תפארת אירופה, משוש כל הארץ. נפלה, ולקול מפלתה רעשה ארץ ועמודי השמים ירופפו, ובני אדם גם בני איש צירים וחבלים יאחזון. נפלה פאריז! עתה כב ברח לך צדק, דרור וחפשה, קומו צאו מן המקום, נודי כצפור אהבת אדם. וחסד לאומים עשה לך כנפים. ואת רשעה, שמחי ועלזי, כי נשבר שבט מכך, הרימי קרן עולתה, גילו ושמחו חמס ושד, לכו אספו כל חית השדה, אתיו לאכלה בני איש,

(1) ע"י דברי הפרופ' קלוזנר בניקרולוג שלו על שולבוים („השלח“, כרך ל"ה, עמ' 378)

(2) כלפי הממשלה היה העורך האחראי א. ררוקר.

(3) גם חברה זו נוסדה על-ידי שולבוים, וע"י למעלה ז, ד"י, עמ' 303.

יגועו כל בשר יחד, ואדם אל עפר ישוב, כי במה נחשב הוא? וכו'1). עריין חשבו אז, כמו שחשבו כך עוד הרבה שנים אחר-כך, שמאמר ראשי בעיתון, המדבר על פוליטיקה גבוהה, צריך שיהא כתוב בלשון התניך המליצית, בצורה פתיטית ובסגנון נבואי, מעין משא של הנביאים, שחזו על עמים שונים.

שולבוים הדפיס בעיתונו, גם ספורים אחדים, כנראה מתורגמים על-ידו מגרמנית, אף על פי שאינו מודיע על זה. בסיפורים אלו נתגלה שולבוים המחדש חידושים בלשון, חידושים מרובים ומוזרים, וכדאי להביא גם קטע מאחד הספורים שלו, שנדפס בהמשכים בעיתונו משנת תרל"א. שם הספור הוא: „נסתרות רום (געהיימניססע פאן ראם) מִכְּרָה (ראמאן) מאת המעריך”.

המחבר מתאר שם אשה אחת מבנות האצילים של רומה: „דונה אולימפיה היתה אחת הנשים גדולות-השם ברום. בקרימונה נולדה וימים רבים ישבה בויניטיה (ווענעדיג) אשר בה למדה מנהגיה, לשונה ותחפושתה (פערשטעללונג). במות עליה אישה החיר וכו' בחרה לשבת ברום. עיר הקדש מצאה חן בעיניה מאד כי היא היתה הסיר אשר בו בשלה כל עֶקְקָה וכל נכלים. תאות העקבה השלימה לאולימפיה את שחי תאוותיה אשר היו לה בנעוריה ובימיה החיכוניים, את התהדורה (גאלאנטעריע) ואת הצדקניות (פראמיקייט). יפי מראה פניה ותאר גייתה גם המה נתנו לה זכיות לתרצת (הולדיגונג) האנשים וכו' אף הראתה תחרית (אייסער) גדולה לנדיבות לב ולרחמנות, ולא החטיאה צדקניותה לעורר תמהון במעגלים (קרייזן) העליונים. וכו' ותחי בת הלוכה מאחה (פערטרויער אומגאנג) עם בעלי סקידות המקדש” וכו'2).

כאן לשונו של שולבוים כבר שופעת חידושים בלא מספר. וחידושים אלו אינם באים רק לשם הצורך ההכרחי, למלא את החסר בלשונו, אלא חידוש לשם חידוש. כבר ניכרת מכאן כעין פריצת-גדר, שגדרו ראשונים. כעין מהפכה לשונית בצורה ברוטאלית מאד, כדי להכריח את הלשון לתת לא רק את החסר לה, אלא גם, היינו אומרים – מותרות. מין הצטעצעות לשונית, שלא רבים כמותה בספרות העברית.

כבר בקטע זה שלפנינו מצאנו שבעה חידושים לשוניים, והם: מִכְּרָה, צֶדְקָנִיּוֹת, תִּקְמָנִיּוֹת, תִּקְדוּרָה, תִּקְפּוּשָׁה, תִּקְרָה, תִּקְרִית, מחוך לשני חידושים

(1) „העתה”, גל, 7, עמ' 1.

(2) שם, גל, 1, עמ' 6.

של שינוי הוראה: מִצְנָל, – במובן זה שאנו קוראים היום: חוג; ותיכון. – במובן: אמצע.

מחוץ לאלו המנויים כאן, יש להראות על עוד הרבה חידושים שלו, המסוורים בעיתוני "העת" ו"קול העת", ולדוגמה נוספת נביא רק מועטים מהם: כְּמִרּוֹת⁽¹⁾ (גייסטליכקייט)⁽²⁾, מִצְרֹךְ⁽³⁾ (ענטוואורף)⁽⁴⁾, עֲמִי, עֲמִי, עֲמִי, עֲמִי⁽⁵⁾, רִנְשֹׁן, רִנְשֹׁנוֹת⁽⁶⁾, שְׁנִיגִיט (פעהלבארקייט)⁽⁷⁾, תְּדְבִיחָה, (אונטער-האנדלונג)⁽⁸⁾, תְּדְבִיחָה, תְּדְבִיחֹת (בעציהונג-ען)⁽⁹⁾, תְּלִיחָה (ענטהוויאזמוס)⁽¹⁰⁾, תְּנִיחָה (ווידערשטאנד)⁽¹¹⁾, תְּשִׁיחָה⁽¹²⁾, ועיד הרבה. פעלים מחודשים אין אנו מוצאים במספר רב אצל שולבוים כאן, ולדוגמה נראה על שנים מהם: הִצְטִיחָה⁽¹³⁾, הִתְנַקֵּעַ⁽¹⁴⁾.

ד

"השודדים" מאת פרידריך שילר. חזיון בחמש מערכות. מתורגם לעברית מן המקור הגרמני רק החלקים הדרמטיים⁽¹⁵⁾. יצא לאור בלבוש (1) שם דומה לזה: כְּמִרּוֹת, כבר מצאנו אצל ר' יהודה אבן וירגא, בספרו "שבט יהודה", י"מ.

(2) "העת" גל. 1 ע"מ. 6. החרגום הגרמני באותיות עבריות כאן ולהלן הם של שולבוים. (3) השם הזה כבר נמצא אצל ר' יהודה אלתריו בספרו: "מוסרי הפילוסופים": מערוך השאלות. אבל שולבוים הוא הראשון, שיהיה אותו למושג: ענטוואורף, מה שאנו קוראים כיום: מיוטה.

(4) "העת", גל. 4, ע"מ. 2.

(5) שם, גל. 2, ע"מ. 3; "קול העת", גל. 5, ע"מ. 2. שולבוים חידש שם זה למושג: נאמיאנאל, ורק לאחר כמה שנים, בשנת תרל"ג, חידש בעקבותיו אברהם בער הכהן גוטלובר (אב"ג) את השם המופשט: עֲמִי, למושג: נאמיאנאליטאט (הבקר אורי"א, ע"מ. 77; 11, ע"מ. 77), ומהם נתפשט השם למושג: פאלקס-שליך, כזו היום.

(6) "קול העת", גל. 4, ע"מ. 7; שם, גל. 6, ע"מ. 2: "רנשונות אהבה".

(7) שם גל. 3, ע"מ. 2; "העת" 4, 7; שם 5, 8.

(8) שם 1, 3.

(9) "קול העת" 2.5.

(10) שם. 3:3; "העת" 3:3: "ואנשי החיל מלאים תחרות ותלהו בה". (11) שם 6.1.

(12) "תשונות עין ברחבי הפוליטיקה" (שם, 2.5), (13) שם. 6.1.

(14) מלמעלה התרפקו שנים מהורים (קול העת" 2, 17).

(15) כפי שהמתרגם בעצמו אומר: "אגבי לא העתקתי כי"א החלקים הדרמטיים (העת"

8:8, במרור: "שערי תשובה".

בשנת תרלי"א בדפוס קוגל. תרגום זה מוקדש לשלמה בובר, שהוא שולביום, קורא לו: "הרב החכם הכולל יודע לשונות וחקר עמוניות" וכו', בראש הספר באה "הקדמת המעתיק", שבה הוא מבאר בקצרה את שיטתו בחידושי-מלים⁽¹⁾. הספר הוא בן 150 עמוד בפורמאט קטן.

תרגום "השורדים" הוא, בתקופה שאנו עומדים בה, חידוש מיוחד במינו בשיטת התרגומים. המתרגם שולביום השתחרר לאט לאט מכבלי המליצה, שהיה כבול בהם בשעה שכתב את מאמריו הראשיים בעיתוניו. בספר זה שלפנינו השתדל שולביום לחרגם מסוך כצורתו, בלא קישוטים ויפויים חיצוניים. גם כאן יש לנו המין חידושים לשוניים, אבל רובם באים רק מתיך צורך הכרחי, כדי למסר, מצד אחד, תרגום נכון ומצד שני, כדי למנוע מליצות נפוחות, כמו שהיה הדבר נהוג בכל תקופת-ההשכלה וגם בימיו של שולביום.

גם כאן נביא מחידושי-המלים של המתרגם רק מועט מן המרובה:

אִשְׁנִי (מענשליך)⁽²⁾, בְּבִרְגִיזוֹת (רעדועליגקייט)⁽³⁾, בְּחִלִּיל⁽⁴⁾, חֲדָשֶׁן, חֲדָשֶׁנִּים⁽⁵⁾
יִדְעוֹן (געוויססען)⁽⁶⁾, מְבִדִי (ראמאנטיש)⁽⁷⁾, מְהֵבָה (שווארמערייא)⁽⁸⁾, מְכֻלָּה
(אינהאלט)⁽⁹⁾, מְתָנִי (שטערבליך)⁽¹⁰⁾, מְתָנִיּוֹת (שטערבליכקייט)⁽¹¹⁾, נֶשֶׁף⁽¹²⁾.

(1) ע"י במאמרי: "חידושי-לשון בתקופת ההשכלה" ("לשוננו", כרך ה', חוב' א, עמ' 71)
ששם הבאתי את שיטתו בשלימות.

(2) "המלים האלה עור אישנים המה מאד" ("השורדים", עמ' 125, וע"י ע"ד
"בהקדמת המעתיק").

(3) שם, "הקדמת המעתיק".

(4) עמ' 22. נגזר מן השם הארמי, שנמצא רק פעם אחת בתלמוד: "וסניא בדת לוליי
(ב"ב, כ"ו:).

(5) שם, "הקדמת המעתיק". ובמאמרי: "חידושי מלים" (מורה ומערב', כרך ה', חוב',
ד', עמ' 245) חשבתי לתומי, שזה חידושו של הזמן האחרון.

(6) "כל בעותי הירעונו"; "רע בעיני אלהים ובעיני הירעונו" ("השורדים", עמ' 22;
35; 63; 101; 102; 104; 141).

(7) "עולם מבריי" (שם עמ' 95).

(8) נגזר מן הפעל: הֵבָה (ע"י להלן), שהוא עצמו נגזר מן השם התלמודי: הֵבָא (שם,
"הקדמת המעתיק").

(9) שם, נגזר, כנראה, מן השם הארמי: מְכִילָא.

(10) שם. — (11) שם. —

(12) כלב נשך (שם עמ' 28).

עֶסְקָנִיּוֹת (טהאטיגקייט) ¹, צֶדְנִי (מארטייאיש) ², צֶדְנִיּוֹת (פארטייליכקייט) ³,
שְׁאָלְנִי (פראגועליג) ⁴, תַּחֲרָה (אייפער) ⁵, תַּנְגֻּוֹהָה (פעכטקונסט) ⁶, תַּקֻּוֹצָה ⁷,
תְּרוּשָׁה (ארמוט) ⁸, תַּגְלִיל (ווירבעל) ⁹.

גם כא כּאן אין הרבה פעלים מחודשים ולדוגמה נראה רק על שלשה:
תְּבָה (פאבעלן, שווארמען) ¹⁰, הֶפְעַל של בּוּל: מוֹכֵל, מוֹכֵלִים ¹¹,
הֶלֶב ¹².

ה

העתקה חדשה מן ספר המדות לאריסטוטלס¹. נדפס בלבוב, שנת
תרל"ז. ספר זה הוא בן 148 עמוד בפורמאט רגיל, מחוץ להקדמת המתרגם
שבראשי המודיע על ט"ב תרגומו ו"מפתח" בסופו של הספר והארות בשולי
העמודים.

הספר לא ניתרגם מן המקור היווני, אלא מתרגום גרמני של ד"ר
ריעקהער. בהקדמתו מנסה שולבוים להוכיח, שתרגומו החדש הוא הרבה
יותר טוב מן התרגום הקודם, שניתרגם בשנת קס"ה-1405, על-ידי ר' מאיר,
רופא מלך קסטיליא אלגודץ בן אלוארש, והוצא לאור על-ידי יצחק סאטאנוב,
בלוית פירוש ארוך, בשנת תק"ן-1790 ¹³. בהקדמתו זו מוכיח שולבוים,
שהמתרגם הקידם לא רק חטא ללשון, מחוץ חוסר ידיעה, אלא גם, נטח
מכונת הנוסחא המקורית וחפה על המחבר דברים אשר לא כן ואשר לא
עלו על לבו. ולראיה על כך הביא המתרגם החדש בהקדמתו לדוגמה
כמה שיבושים ענייניים וחטאי-לשון, שנפלו בדברי המתרגם הראשון.

תרגום זה, אמנם, טוב הוא יותר מתרגומו של ר' מאיר רופא, אבל
אף הוא עדיין אינו שלם. עם כל ה"הארות", שניתנו על-ידי שולבוים
בשולי כל עמוד ועמוד, עדיין נבוכים אנו ומתקשים בהבנת הענין, אולי

(1) שם, "הקדמת המצטיק".

(2) שם. כמו מְפַלְגִי היום.

(3) שם, עמ' 149. (4) שם. (5) שם. על משקל: חאווה.

(6) שם. על משקל: תַּעֲלִיקָה, תַּעֲצֻקָה ועוד.

(7) "תמהון ותקוצת נפש" (שם). על משקל תְּבוּנָה, תְּשׁוּבָה ועוד.

(8) שם. (9) שם, עמ' 144.

(10) שם. נגזר מן: תְּכָא התלמודי, ששולבוים מתרגמו לגרמנית: פאבעל, זאנע.

(11) "להמוני המושגים המוכלים בקצנה שבלשונות אחרות" (שם, הקדמה).

(12) "החלומות המולחבות" (שם).

(13) ע"י בהקדמתו של סאטאנוב.

מפני שהמתרגם תירגם מכלי שני—מגרמנית—ואולי, מפני הסיגנון הפילוסופי המיוחד, שספר זה חדור בו, ושולביום בעצמו התקשה להבינו פה ושם כראוי, אף-על-פי שניכר מתוך דברי התרגום, שהמתרגם בקיא היה בלשון הפילוסופים העברים של ימי הבינים.

גם כאן נביא לדוגמה רק אחדים מחידושיו של שולביום בספר זה: אהוב¹, אלוהה, אלוהות², השקנה³, התאספות⁴, התקטנות⁵, התרעות⁶, פצקנות⁷, נתוחי⁸, עבדי, עבדיות⁹, עצבן, עצבנים¹⁰, רעבתנות¹¹, רצונות¹², שפוי¹³, שפיטה¹⁴, וכן בניית שמות על דרך המקור של בנין נפעל: הוצץ¹⁵, הפכד¹⁶, הפדל¹⁷, ועל דרך המקור של התפעל: התבליש¹⁸, הצטער¹⁹, וכן שני פעלים מחודשים: הפעל של אוה: מאוה, מאות, יאוו²⁰, ההתפעל של רעהי: ותרעו²¹.

1

„אוצר המלים הכללי, הכולל שרשי לשון העברית החדשה, הלא המה המלות והבטויים ודרכי הדבור, שנתחדשו מעת חתימת ספרי הקדש ועד היום הזה, כמו שהשתמשו בהם בעלי התלמוד והמחברים הבאים אחריהם מכותבי ספרי חכמות עד כותבי דינים ועד ספרי יראים ומקובלים, עם ערך

(1) ספר המרות, מאמר ח' פרק י', עמ' 111, הערה 1.

(2) שם, ר' ח', הערה 5-4, עמ' 50, ועוד.

(3) שם, ה' ח', עמ' 60. — (4) שם, ח' י"א, עמ' 112. — (5) שם, ב' ז', 22 ועוד.

(6) שם, ח' ג', 105. — (7) שם, ב' ז', 23. — (8) שם, א' ב', 3.

(9) „קנעכטיש“ (שם א' ג', 4; 39).

(10) שם, ה' י"ד, 55-56; ז' ח', 95.

(11) מן הארמית: רעבתנות א (חולי קיה); שם ז' ז', 93.

(12) שם, ג' נ', 28.

(13) „איראניע, שפאטש“ (שם ב' ז', 23).

(14) שם, ו' י"א, 82.

(15) שם, ג' ה', 29.

(16) שם, ח' ט', 10.

(17) שם, י' ז', 142.

(18) שם, ד מ"ו, 56.

(19) שם, ב' ז', 23.

(20) שם, א' ג', 4, ועוד.

(21) שם, ח' ז', 108, ועוד.

המלות הזרות הבאות בשני התלמודים ובמדרשים וגם בספרי המחברים, הכל מפורש ומתורגם אשכנזית¹.

הספר נדפס בלוב בִּשְׁנַת תר"ם-1880. בהוצאת מיכל וולף, בפורמאט רגיל, בן 299 עמודים. עם "הקדמת המחבר" בראשו (IV עמ') ו"תקונים והוספות" בסופו. ועל העמוד האחרון של הספר נדפס גם אלפבית יווני "לתועלת האנשים אשר לא ידעו לקרוא כתב יוני". מלבד זה בא גם שער, גרמני לספר: Allgemeines, Vollständiges Neuhebräisch—Deutsches Wörterbuch וכו'.

דברי המחבר בהקדמתו: "על כן עלה על לבי למלאות החסרון הזה וקבצתי כל המלות הנמצאות בספרות החדשה אחר חתימת כתבי הקדש, שהם שני התלמודים והמדרשים וספרי המחברים למיניהם מספרי חכמות ועד ספרי דינים וספרי יראים ועד ספרי המקובלים, והשם הגרמני הכולל, שניתן לספר זה, אינם מתאימים למציאות. ואם נבדוק אחריו, נראה, אמנם, שספרו זה טוב מאלו שקדמו לו ושנשען עליהם כשבא לחבר את ספרו, והם "ספר הערוך" לר' נתן בר' יחיאל עם "מוסף הערוך" לר' בנימין מוסעיא; "ספר המלים" לבוסקסטורף ו"ספר המשביר" ליוסף שיינהאק², מחבר הספר "תולדות הארץ"³, אבל אין בשום אופן להצדיק את השם הכולל והמקיף, שנתן שולבוים לספרו, "אוצר המלים הכללי". די לנו רק להשוות ערכים אחדים, שהביא המחבר בספרו, ונדע, שדבריו כאן לא היו מדויקים, למשל, אם נקח את השורש "דבב", נראה ששולבוים מביא ממנו בסך-הכל שלשה ערכים: א—דָּבַב, בבניין הקל (מירושלמי שקל' פ"ב). ב—את התואר: דָּבֹב (במשמעת פְּנִיָּה, מירוש' עירוב' ז, כ"ד). ג—את השם: דְּבַרְבְּנִיזַת (מבבלי ע"ז ל"ט). אבל באמת מצאנו משורש זה הרבה יותר משלשה ערכים. קודם

1) באותיות עבריות, על פי דרכו של בן-זאב בספרו "אוצר השרשים". וכך הוא מביא גם-כן את הערכים על פי שרשיהם, מלבד במקרים יוצאים מן הכלל.

2) המחבר אינו יודע כלל, כנראה, לא את "שרשי לבנון", ריב"ל, שהופיע עוד בשנת תרי"א בווינה, שגם הוא אינו מסתפק רק בשרשים שבמקרא, אלא מביא גם "לשונות וסמרים בתלמוד וטורשות וכדומה", ולא את ה Neuhebräisches und Chaldäisches Wörterbuch über die Talmudim und Midraschim של ד"ר יעקב לוי, שהופיע ארבע שנים קודם שיצא ספרו זה של שולבוים, בשנת 1876.

3) א. לחובר בספרו "תולדות הספרות העברית החדשה" (ספר ב' חלק ב', עמ' 193) "כשהוא מדבר שם על "מלחמת ההשכלה ברוסיה", הוא מזכיר בין שאר סופרי ההשכלה ברוסיה גם את שיינהאק, שחיבר, לפי דעונו, רק ספר אחד בשלושה חלקים: "תולדות הארץ", ואולם מלבד הספר ההוא חיבר שיינהאק גם ספר "המשביר" בשני חלקים ויצא לאור בשנת תרי"ז.

כל את:—ד) הפעל: דָּבַב ו־ה) הפועל: דָּבַבְתִּי, מתוך ספרות הפיוטים¹, מלבד זה:—ו) דָּבַב: „ובעלי דבב“ (ספרא בחוקותי ל"ג).—ז) דבבא (ספרי נשא, מסקא מ"ב).—ח) השמות: דָּבַב (שנמצא בפיוטים).—ט) דָּבֹב (שמחץ לפיוטים הוא נמצא גם בהקדמת „הלבושי לארץ“).—י) לב שנמצא מחוץ למקרא, גם במדרשים ובספרות המאוחרת).—י"א) דָּבָה (מן דָּבַב, כמו סָבָה מן סבב). שגם הוא, כידוע, שם מצוי מאד בכל הספרות).—י"ב) וגם שם מלאך: דּוֹבִיאֵל: „אייתוה לדוביא ל שרא דפרסאי, אתא אשכחה לדוביאלי כו' (יומ' ע"ז).—י"ג) דָּבָה (פעל נגזר מן השם דָּבָה: „דבּוּ ודיפּוּ“; „מְדָבָה“ ירמי הדסי, „אשכול חכופר“, ק"ח כ': קס"ד ט).

או למשל, השורש „הלך“, ששולבום מוצא ממנו רק חמשה ערכים נגזרים:—א) הִלֵּךְ (רק בבניין הקל, בשעה שנמצא ממנו כמעט בכל הבניינים);—ב) הִלּוּךְ;—ג) הִלִּיךְ;—ד) מְהִלֵּךְ;—ה) הִלָּכָה. ואני מצאתי, מלבד חמשת ערכים אלו שמונה שולבום, עוד חמשה, ואלו הם:—ו) הִלֵּךְ;—ז) הוֹלָכָה;—ח) הִלּוּכָה;—ט) הִלָּךְ;—י) תְּהִלּוּכָה, וכן הרבה כאלו וכאלו. מלבד מה שמלוננו של שולבום חסר המון שרשים, כמו, למשל, השורש: „זבח“ (שאליו שיכים כמה בניינים ושמות ושנמצאים בתלמוד ובמדרשים ובספרות המאוחרת) וכדומה הרבה.

די להשוות את ספרו זה של שולבום „אוצר המלים הכללי אל המילונים התלמודיים של לוי ויאסטרוב; אל „אוצרו של פין ואל מילוננו של בן־יהודה, בכדי להכיר כי קטן ערכו כלפיהם, אף אם לא נביא בחשבון כלל מה שחודש והוצא אחרי צאת הספר הזה².

1) ועי' במילוננו של בן־יהודה ערכים אלו. אמנם, אפשר מאד, ששולבום לא השגיח בספרות זו ולא התעניין בה כלל, אם־כי מוצאים אנו בחידושי־מלים שלו, חידושים כאלו שבנויים לפי משקלי השמות שנתחדשו על־ידי הפייטנים, למשל: „ת ח מ ו ר ו ת בתים ואהלים“ (פיוט על עשרת הדברות), משקל תפעולה זה חביב מאד על שולבום, וכדומה.

2) וכדאי להעיר כאן על דעה מוזרה ששולבום מביא אותה בספרו. אנו מוצאים במשנה: „אימתי בוסן שתיא (כלומר, נגע הבהרת) כעדרה מ ו ב א ת היתה יתרה מכעדרה המותר סימן פשיון לפנימית“ וכו' (נגע' ו' ר'). מלה זו — מובאת — נמצאת אצל שולבום בערך „מבת“ ומפרשה על פי „הערך“: כעדרה מכוונת, גענוי. אמנם, אין ספק ביום, שמלה זו משורש „בוא“ היא, והיא בינוני הפעל. וכן היא, באמת אצל יאסטרוב (בן־יהודה השמימה) שאומר שם מפורש: „בוא Part. Hof. of „אמנם, בעל „המשביר“ (תלך ב' אות מ, ח:), ואחריו לוי במילוננו גורו מלה זו משורש: „בת“, שבמקרא, במשמעת: מרה, אבל בין כך ובין כך אין זו משורש „מבת“. מרבירי הפרופ. קלוזנר ב„השלח“ (כרך ל"ה, עמ' 378) ובספרו החדש („היסטוריה של הספרות העברית החדשה“, כרך א', עמ' 160) אנו למדים, שספר זה „אוצר המלים הכללי“, זכה למהדורה שניה (לבוז תרנ"ח), ויוכל מאד לתיות ששם כבר תיקן

אף-על-פי-כן, למרות כל החסרונות הללו, יש גם לספרו של שולבוים, כמו שהוא לפנינו, ערך ידוע גם עד היום הזה. קודם כל צריך לדעת, ששולבוים היה הראשון, עוד הרבה זמן לפני רש"י פין ובן-יהודה, שהכניס לתוך מילונו מלים, שנתחדשו אחר תקופת התלמוד - מכותבי ספרי חכמות עד כותבי דינים ועד ספרי יראים ומקובלים, וזה היה חידוש גדול ונועז בשנת תר"מ, שנת הופעתו של „אוצר המלים" שלו, מלבד זה היה הוא, שולבוים, גם-כן הראשון, שהכניס לתוך ספרו „גם המלות המורגלות בסי הסוחרים והעם", כפי שהוא אומר בהקדמתו לספר זה.

שולבוים הוא הוא שהיה הראשון, שהתחיל מאסף ומקבץ באופן שיטתי את הניבים העבריים שבלשון העם המדוברת, ובזה הציל חלק גדול של מלות עבריות חיות, שעברו מפה אל פה בין עמי-הארצות ולא זכו משום-מה להיכנס לתוך אוצר הספרות העברית עד ימיו של שולבוים. הנה, למשל, בשורש: „חסד", כשהוא מביא באוצרו את הערך: „חסיד", ולאחר שהוא מבאר לפי המובנים הראשוניים שלו, הוא מוסיף: „ובימינו אלה נקרא בשם זה (בפי העם) כת ידועה במדינות פולניא המואסים בחכמה וממעטים בלימוד התורה ובעבודת האלהים המעשיית והעיקר אצלם הכוונה"⁽¹⁾.

או, למשל, בשורש „כתב", הוא מביא גם את הערך „קָטַב והוא מוסיף פירוש ואומר: „קָטַב (בלשון העם) נקרא בעצם וראשונה כותב דברי שחוק וליצנות, ונקרא כן בהוראה שניה הליצן והבדחן, שפאסמאכער"⁽²⁾. וכן מביא שולבוים את הערך: „קָטַב־וֹת", ומתרגמו: „עפיגראם, שפאס, שערץ"⁽³⁾. וכן המחבר שיבוש זה וגם, בווריא, הכנסו בה כמה וכמה שיפורים אחרים והוספות משבחות אחרות, אך אני לא ראיתי את ההוצאה הזאת.

(1) „אוצר המלים הכללי", עמ' 101 צד א'.

(2) שם, עמ' 137, ב'. המחבר מביא את השם הזה מתוך ספר „התשבי" לר' אליהו בחור (עי' שם זה הערך).

(3) שם, עמ' 138, א'. ר' יעקב עמדין בספרו „מגדל עוז" מבאר מלה זו ואומר: „והוא מה שקורין ההמון כתבות לכתבי עמל ואון של הולכי רכיל בעלי שחוק וליצנות" (עליית הכתיבה, עמ' שכ"ט). כדאי לציין כאן שרנ"ק במכתבו אל שי"ר משתמש גם-כן במלה זו באותו מובן, ואומר: „ומה הראיה מן כתבי פלסטר מלשני בסתר וכו' ומה גם שעם היות הכתבות הארורה המין היותר גרוע מסיני לה"ר הרבים" („מורה נבוכי הזמן". הוצ' עיינות - רבידוביץ, מכתב י"א, עמ' תל"א). ועוד אחרים מן הסופרים שלפני ימי ההשכלה, שהשתמשו גם הם בשם זה, ולפעמים בצורה משובשת. ולא נכונה אם-כן השערתו של י. א. יאפע, שחושב, שלמלה: כתבות יש יסוד סלאבי (עי' דבריו ב-פנקסי, כרך א, חוב' א'-ב, שנת 1927, עמ' 129-134).

בשורש: „ליץ“, מביא המחבר גם את השם: „לץ“, ומפרשו: „מין מוזיק בלשון העם, נעקקגייסט“¹. וכן בערך: עילוי, אחר שהוא מביא ארבע משמעות לשם זה, הוא מביא גם את החמישית ומוסיף: „והעם קוראין לבחור חריף בלימוד – עילוי (פארציגליכקייט)“². או, למשל, בשורש: „פלש“, מביא המחבר גם ערך: פֶּלוֹשׁ ומתרגמו: „בלשון העם“, פארהאללע (אין דער סינאגאגע)³. וכן בשורש: „רוח“, הוא מביא גם ערך: רֶוְחִים ומתרגמו: „בלשון העם“ צינען⁴. וכן בשורש „שבר“ הוא מביא גם ערך: שְׁבֵר ומתרגמו: „בלשון העם“ לייסטענברוך⁵, ולבסוף בשורש „שרף“ הוא מביא גם ערך: גֶּשֶׁרִי, ומתרגמו: „בלשון העם“ אבגעבראנטער⁶, והרבה כיוצא בזה. אמנם, כבר מצאנו אצל ר' אליהו בחור בספר „התשביי שלו“, וכן גם אצל ריב"ל בספר „שרשי לבנון“ שלו, שהשתדלו להציל לפעמים מלה עברית, שהיתה מתהלכת בלשון ההמון ולהראות עליה ועל מקורה לאחר שהסירו מעליה את השיבושים שנפלו בה, כגון המלה: פֶּקֶבִי, שמובאת בספר „התשביי“⁷, או המלים: פֶּקֶבֹות וְיָעֹות (שהיו אומרים בלשון העם: כטאבות ויהדיס), שמובאות ב„שרשי לבנון“⁸, אבל אין איש לפני שולבויס, עד כמה שאני יודע, שהעמיק לחקור כמלים אלו מתוך שיטה מסוימת ושהודיע עליה גם בהקדמתו⁹, ובזה הגדיל לעשות יותר מכולם.

משה שולבויס שימש מקדים ומבשר ומורה-דרך לבאים אחריו. הוא סלל את הדרך והקל אותה לפני המילונאים הגדולים שבאו אחריו: רשיי פין ובן-יהודה ודומיהם, שיצאו מתוך שיטתו ובנו עליה את בניינם. שולבויס הוא האיש, שקפץ ראשונה בתקופתנו האחרונה והראה, מצד אחד, על החידושים הלשוניים המרובים, שכבר הם נמצאים בספרות העברית החדשה, וצריך רק לדעת היכן לחפש אחריהם, ומצד שני, הראה על היכולת המרובה,

(1) שם, עמ' 142, ב'. – (2) שם, עמ' 196, א'. – (3) שם, עמ' 212, א'. מלה זו אינה עברית אלא גרמנית עתיקה. בגרמנית של ימי הבינים שמשה המלה: Polisch כשם רגיל למסדרון הבית, עיי' בספרו של ברלינר Aus dem Leben der Deutschen Juden in Mittel-alter, עמ' 116. (הערת הפרופ. מורטשינר). (4) שם, עמ' 262, ב'. – (5) שם, עמ' 269, ב'. (6) שם, עמ' 286, ב'. – (7) עיי' שם זה הערך.

(8) עמ' 72-73; 76, הערה 1. ועיי' גם „שפת עבר – שפה חיה“ לפרופ. קלוזנר עמ' 36. בשם השני: יָעֹות, לא השתמש שולבויס בספר זה כי, כנראה, עדיין לא הכיר את ספרו זה של ריב"ל (עיי' למעלה עמ' 316 הערה 2). ורק לאחר כ"ד שנים, בשנת תרס"ד, כשהפרים שולבויס, את המילון החדש שלו, תרגם על פיו את המונח: Gewissen.

(9) „אוצר המלים הכללי“, עמ' 111.

שגנוזה בכוחה של הלשון העברית לחדש חידושים לבקרים והורה הלכה למעשה¹.

גם מתוך ספר זה „אוצר המלים הכללי” נביא רק אחדים מחידושי של שולבוים:

אֶלְקָטְרִי (לעקסיקאגראף)²; אֶלְקָטְרִינֹת (עלעקטריציטאט)³; אֶלְקָטְרִי (עלעקטריש)⁴; בִּתְרִין (וואהלעריש)⁵; כמו כן כדאי להביא גם את הבאים:

(1) עי' במאמרי: „חידושי לשון בתקופה ההשכלה” („לשוננו” כרך ה, חוב' א, עמ' 70-72)
(2) „אוצר המלים הכללי”, ערך אנרון, עמ' 4, צד ב. כאן לפנינו מקרה של שינוי הוראה, כי מלה זו נמצאת בספרות הקדומה (במקרא ובתלמודים-מדרשים). אמנם, כבר נמצאת מלה זו במשמעת קרובה לזו שאצלנו, אצל ר' סעדיה גאון (הקדמה עברית לאנרון, הוצ' הרכבי), אך שולבוים הוא הראשון, שמניח מלה זו: אוגר, למונה לקסיקונראף, ואני השתמשתי בשביל מונח זה במלה: מילונאי, על פי בן-יהודה, וכבר הצעתי שימוש זה לרבים (עי' „לשוננו” כרך ב', חוב' ד', עמ' 441-442), ועל-פי זה בנתי שם חדש למונה: לקסיקוגרפיה — מילונות (עי' „הזהירות של לשוננו”, דאר היום, גליון רי"ב, שנת תרצ"א).

(3) „אוצר המלים הכללי”, ערך אלקטרון, עמ' 12, א'.

(4) שם, שם זה והשם הקודם לו גזר שולבוים מן המלה: Elektron שביוונית, ומפרש אותה כך: „מלה יוגית ויסודה בל' ערבי, אשר בלשון היא הוא שם כולל לכל שרף הארץ, ובלשון יוני הוראתו: בערשטיין. ונכלל לגזר מזה שם אלקטרונות, והתאר אלקטרי, כדרך שהשתמשו במלה זו בלשונות האחרות ויש לנו חלק ונחלה בה יותר מהן (שם). אחר-כך, לאחר כיד שנים, כשהוציא שולבוים את ה-Handwörterbuch החדש שלו (בשנת תרס"ד), שינה את השם ל-אלקטרות (Handw. עמ' 167, א'), וזמן-מה לאחר זה, בהקדמתו למילון זה: כבר כתב אלקטריות ונבין את הצורך בגזרה חדשה זו, לפי דעתו של שולבוים, רק אם נדע, שהוא התנגד בכל תוקף לשם: חשמל, שחידש המשורר יהודה ליב גורדון, וקרא עליו תגר בלשון זו: „ומשום שהחזיקו בהן במעות אין חוקתן הוקה, וגם אם החזיקו רבים בשם חשמל לענין האלקטריות בלא מעט ובלא יסוד, רק יען יוני אתר תרגם חשמל ביהוקאל Elektron, מה שהוא נגר כל פירושי מפרשינו — אין בכך כלום, וטעות לעולם חזרת” (מתוך הקדמתו העברית לה-Handw. עמ' Ix).

(5) שלא בצדק זוקף בן-יהודה חידוש זה על שמו (עי' במילונו הגדול, כרך א', עמ' 509, ב'), כי בשעה שהופיע „אוצר המלים הכללי”, של שולבוים (בשנת תר"ם), לא חידש עדיין בן-יהודה אלא שתי מלים בלבד, לפי הודעתו הוא עצמו במאמרו: „שתי מלים” (מגיד, משנה ב', תר"ם, גל. 1 עמ' 4), ואלו הן: —א) מֶלֶן ל-„Wörterbuch, בהתנגדותו הנמרצת למקובל עד אז: ספר-מלים. — ב) מֶלֶל ל-„Konone, שמישהו תירגמה לעברית: „קנה-און לשם הצילצול השווה ל-Kanone, כמו שעשו הרבה באותה תקופה כגון דלוג-רב ל-Telegraf. ועוד.

דְּבָרָנֹת (בערעדזאמקייט) 1; דָּנָר (נושא מכתבים) 2; לָקָן (נאשער) 3;
נָמֵר (פלעק) 4; פֶּזֶר (ווארמשייטעל) 5; שְׂפָדָ (מינדונג) 6; פֶּזֶשֶׁן (דער
א. גוטע אויפמאססונגסקראפט האט) 7.

ז

Neues, vollständiges Deutsch-Hebraisches Wörterbuch mit
Berücksichtigung der talmudischen und neuhebräischen Literatur.

נדפס בשנת תרמ"א בלבוב בהוצאת מיכל וולף.

הספר הוא בן 468 עמודים בפורמאט רגיל מחוץ להקדשה, שהקדיש מיכל
וולף, המוציא לאור של הספר הזה, לתלמידו הלל בק, והקדמה גרמנית קצרה של
המחבר עצמו (עמ' VI). לספר יש גם שער עברי בשם: "אוצר השרשים, חלק רביעי".
שם זה, אוצר השרשים, ניתן לו באשר הוא המשך לאוצר השרשים
של בנוזב חלק א' ו-ב', שכולל שרשי הלשון העברית עם סתרון הוראותיהם
וחתקתם מעברית לאשכנזית, הוצאה חמישית, שיצאה לאור גם היא על-ידי
וכאן עלי לציין, שבתוכרתי הביבליאוגראפיה על בן-יהודה (ירושלים, תרפ"ט), לא הוכרתי את
המאמר הזה: "שתי מלים", שהיה אחד מן הראשונים שלו.

(1) "אוצר המלים הכללי", ערך דבר, עמ' 64, א'. גם בן-יהודה במילוגו הגדול (ערך
זה, כרך ב', עמ' 883, א') מבוא שם זה מן "המגיד" של שנת תר"ס, כלומר: עשרים שנת
לאחר שנדפס ספרו של שולבום.

(2) אמנם, כבר נמצא שם זה במדרש: "מלה"ד ל ד ו א ר שהיה מהלך ופרודוניא
בירו להכנס במדינה וכו'. מה עשה אותו ה ד ו א ר וכו' (תנחומי עקב י"א), אבל שם כתוב
מלא באלף: ד ו א ר, וכן יש גם נוסחות אחרות: דוור (ע' המילונים התלמודיים, ערך זה).
שולבום הוא הראשון, שקבע למלה זו צורה עברית עם ביאור מודרני.

(3) שם, ערך לקק, עמ' 145, ב'. והוא מפרש שם מלה זו: "מלקק קערות", וגם
מוסיף לה תרגום: "שיסמללעקער, שמאראמצערי."

(4) שם, ערך נמר עמ' 168, ב'.

(5) שם, ערך נפץ. שם זה בנוי על משקל: סָפָץ וכדומה. המחבר גור שם זה מן
הארמית: לַנְקוּם פֶּזֶר א ולתיב (בִּיָּק כִּיָּח; בִּיָּב צִיָּט). אולם תרגומו: "וואורפשויעפל"
אינו נכון, כי המפרשים העתיקים רבינו חננאל, ר' גרשון מאור הגולה ורש"י והערוך, וכן
גם המזונים התלמודיים מפרשים שם: מקל של עץ או של ברזל.

(6) שם, ערך שפך, עמ' 283, ב'. בשנת תרל"א חידש שולבום שם אחר למושג זה
משמכה: "משפכות הדאנווי" (מינדונגען) ("העת", גל. 3, עמ' 3; שם. 2.5), אבל, כנראה,
חור בו ממנו.

(7) שם ערך הפש, עמ' 203, ב'.

מיכל וולף¹). בשנה זו, שנת תרמ"א², החלק השלישי ממנו הוא „אוצר המלים הכללי“, שהכאתיו למעלה (עמ' 315) וזה הספר שלפנינו הוא החלק הרכיעי, שבא אחריו גם חלק חמישי בשם „אוצר השמות“ (עי' להלן בסמוך). וצריך לציין, שמילון גרמני-עברי זה, שנקרא גם בשם „אוצר השרשים“ חלק רביעי, אינו רק הוצאה חדשה של ארבע ההוצאות, שקדמו לו³, אלא עיבוד חדש של כל החומר עם הוספות מרובות מאוד, גם בערכים גרמניים חדשים וגם בתרגומים לעברית חדשה, ובצדק נקרא ספר זה רק על שמו של המחבר החדש-משה שולבוים.

חשוב מאוד להראות כאן על השפעתו הגדולה של בנואב, שהניח יסוד למילונות העברית המודרנית, עד כי חכמים וסופרים כהרץ הומברג (1749–1841), מ. שטרן (1811–1873) וד"ר מאיר הלוי לטריס (1800–1871) שָׁתו רק נוספות על ספריו החשובים ותקנו בהם תיקונים שונים, אבל את היסוד הניחו כמו שהיה מקודם עד ימיו של שולבוים. גם ר' יצחק בער לוויןזון (ריב"ל: 1788–1860) טיפל ב„אוצר השרשים“ של בנואב וכתב בקורת קצרה בשם „חקר מלים“, על קצת שרשים הנמצאים בספר אוצר השרשים להחכם בן-זאב⁴.

ומה שחשוב ביותר לציין כאן הוא, שבמילון גרמני-עברי זה אין כמעט חידושים לשוניים, או שנמצאים הם במידה מצומצמת מאוד, באופן שהנועזים ביותר שבין חידושי הקודמים הושמטו מכאן. כי, כנראה לי,

(1) הוצאה ראשונה תקס"ו הוצאה שניה, תקע"ו, הוצאה שלישית על-ידי מ. שטרן ולטריס תקצ"ט, הוצאה רביעית, רק על-ידי לטריס, תרכ"ב.

(2) למעלה מכל ספק הוא, שהוצאה זו, ההוצאה החמישית, היתה בעריכתו ובסידורו המרעיים של משה שולבוים, אמרי אין שמו נזכר כלל בספר הנוכחי, כמו שכבר שיער הפרופ, קלוזנר (בספרו „היסטוריה של הספרות העברית החדשה“, עמ' 160). „שהוצאה זו נעשתה בעצתו ובעבודתו של משה שולבוים“ (עי' שם בהערה). מפני מעט זה, שאין המחבר קרוי על עבודתו, לא הבאתי את הספר בחשבון כאן בפרק הדן בספריו של שולבוים.

(3) הוצאה ראשונה (תקס"ו) על-ידי המחבר עצמו, הוצאה שניה (תקע"ו) על-ידי הרץ הומברג, הוצאה שלישית (תרמ"ד) על-ידי שטרן ולטריס, הוצאה רביעית (תרכ"ד) על-ידי לטריס עצמו. מעניין לציין, שכל ארבע ההוצאות של המילון הגרמני-עברי מסודרות על-פי האלפבית העברי, אף-על-פי שבהוצאה הרביעית, זו של לטריס לבר, כבר כתובים הערכים הגרמניים בלשון הגרמנית, מה שאין כן בקודמות, ורק שולבוים הוא שנתן למילון הגרמני-עברי צורה מודרנית על-פי האלפבית הגרמני.

(4) גרפס ביחר עם ספרו „אהלי שם“, וורשה, תרנ"ג, עמ' 97–127.

דרש כך המו"ל מיכל וולף, כדי שלא לשנות הרבה ממטבע, שטבע בו המחבר הראשון-בנזאב.

ח

„אוצר השמות כולל כל שמות-עצם פרטיים לאנשים ולמקומות הנמצאים במקרא ובתלמוד ובספרות העברית בכלל וביאורם על פי החקירות החדשות“. הספר הזה נקרא גם „אוצר השרשים“, חלק חמישי נדפס בשנת תרמ"א בלבוב, בהוצאת מיכל וולף, בן 73 עמוד בפורמאט רגיל, מחוץ להקדמה קצרה⁽¹⁾. ספר זה בא למלא חסרון של „אוצר השרשים“ של בנזאב, שספרו אינו מביא כלל את השמות והמקומות, שנזכרים במקרא. ואם גם בהוצאה הרביעית, זו של לטריס, כבר נמצאים שמות האנשים והמקומות הנמצאים בכתבי הקדש הרי אין ספרו של לטריס שלם ומספיק. והספר הזה שלפנינו משלים את החסר שם: ומוסיף עליו גם מה שנמצא בעניין זה, בתלמוד ובספרות העברית בכלל⁽²⁾.

המחבר אומר בהקדמתו „אספנו שמות כל האנשים אשר שם ויד להם בספרות עד סוף המאה הי"ח, עם ביאור מחותם ופועולתם ומקום מושבם וזמן חייהם, וכל שמות המקומות הבאים בכל הספרות, לא נעדר אחד, הכל שאוב ממקור נאמן ועל פי החקירות החדשות“⁽²⁾.

ט

„ראשי תיבות כלליים הבאים בדרו"ל ובספרי המחברים והנהוגים במכתבים ואגרות שלום“. ראשית-יבות אלו מסודרים לפי סדר האלפבית. נדפס ביחד עם „אוצר השמות“, בן 8 עמודים (73-80).

(1) יש בידי מכתב אחר של שולבום (שפור בספריה הלאומית והאוניברסיטאית באוסף האוטוגרפים והפורטרטים של ד"ר אברהם שבדרון), שממנו יוצא, שספר זה עמד להופיע בעם שניה „בתוספות רבות“, אבל אין אני יודע אם יצא שנית או לא.

(2) בהקדמתו זו מדיין המחבר עם למרים. שכבר הוסיף בהוצאתו, כאמור, את שמות האנשים והמקומות, על ש"לא שמר הבטחתו בשלמות, כי מעט אשר הביא, ותרבה הביא ולא ביאר ותרבה כתב ולא דקדק", ובעיקר מוצא המחבר שלנו אצל למרים גם שניאח גסה. ששם את אבנתא לבן חסן בן המרתא, בעור שהיה, כידוע, אחר משיבת חסריסים אשר למלך אחשורוש (אסתר א' י'). מה עשיתי? הלכתי וברקתי אחריו ומצאתי שלא נכונים דבריו של שולבום, ובהוצאתו של למרים (משנת תרכ"ד) כתוב מפורש: „אבנתא, ש"פ, אחר מסריס' חמלך אחשורוש“.

י

„אור חדש כולל ביאורים במקרא בדרך חפשי“. נדפס ביחד עם השנים הקודמים. בן 10 עמ' (81–90). מאמר זה מתחלק לארבעה חלקים: (א) אור חדש, עוסק בביאורי-מקראות שונים. (ב) מקרא מסורס, מראה על סירוסים שונים במקרא, למשל, כתוב: „ויקחו את לוט ואת רכושו בן אחי אברם וילכו“ (בראש' י"ד, י"ב), במקום שצריך להיות, לפי דעתו של המהבר: „ויקחו את לוט בן אחי אברם ואת רכושו וילכו, וכדומה. (ג) עולה ויורד, למשל: „שלח מעל פני ויצאו“ (ירמ' ט"ז, א'), במקום: „שלח מעל פני, וכדומה. (ד) חילוף לו ו־לו ו־לא. חילופי מלים אלו זה בזה.

יא

„אל תקרא“. גם מאמר זה נדפס ביחד עם שלושת המאמרים הקודמים. בן 32 עמ' (91–122). ביחד עם „פתח דבר“.

מאמר זה, שהמחבר קורא לו גם-כן: „זה השער לבקרת חוקרים יבואו בו“ (ועל עמוד מיוחד הוא נותן גם פתגם זה: „סחר, סחר, אמרין לגזירה, לכרמא לא תקרבי“), הוא, כמו שהמחבר אומר בפתח דבריו: „תיקונים במקרא בדרך השערה, כולם חדשים ונצורים ולא באו עד הפעם“. בו באו תיקונים ברוב ספרי-המקרא, כמו שמות, דברים, יהושע, שופטים, שמואל א' וב', מלכים א' וב', ישעיה, ירמיה, יחזקאל, הושע, יואל, עמוס, עובדיה, מיכה, נחום, חבקוק, צפניה, זכריה, מלאכי, תהלים, משלי, איוב, שיר-השירים, רות, איכה, קהלת, אסתר, דניאל, עזרא, נחמיה ודברי הימים א' וב'.

נביא כאן דוגמאות מועטות.

נאמר במקרא: „כי בדבר אשר זדו עליהם“ (שמות י"ח י"א). מתקן שולבוים: כי בא דבר וכו'. או, למשל, הפסוק: „מִשְׁעֵי מַחֲמֵס הַשִּׁיעָנִי“ (ש"ב כ"ב, ג'), קורא המחבר: מִעֲשֵׂי חֲמֵס. או, למשל: „נִשְׁחִיתָה עֵץ בַּלְחָמוֹ“ (ירמ' י"א, י"ט), קורא המחבר: נִשְׁחִיתָה, וכיוצא בהם הרבה.

בתוך התיקונים הללו יש הרבה שהם חשובים מאד וראויים גם היום להישמע⁽¹⁾. מלבד זה נמצאים במאמר זה עוד ארבעה חלקים והם: (א) שתי נוסחאות הבאות כאחד, למשל, נאמר במקרא: „וישבת עמו ימים אחדים עד אשר תשוב חמת אחיך עד שוב אף אחיך ושכח את אשר עשית לו“

(1) בין התירושים יש כאנו שנאמרו מפי אחרים לפני שולבוים והוא אולי לא ידע מזה, ולעומת זה יש אחרים שהוצעו אחריו ע"י חוקרים שלא ראו את ספרו, כך למשל זוקסים בספרות של מחקר—המקרא את התקון היפה „והוא קָחַר וּמִי יִשְׁכְּנוּ בַּמָּקוֹם“ „והוא באחר“ (איוב כ"ג י"ג) על שמו של בודה (1896) וקדמו שולבוים בספרו (הערת הפרופ. טורמשינגר).

וכו' (בראש' כ"ז מ"ד-מ"ה), ושולבויס חושב, שיש כאן שתי נוסחאות, שהורכבו ביחד וצריכה להיות האחת או השניה, וכדומה..-ב) יתיר=Ditto-graphie, למשל בפסוק: „ואף את בריתי אברהם אזכר והארץ אזכר והארץ תעזב מהם" וכו' (ויקרא כ"ז מ"ב-מ"ג), חושב שולבויס, שיש כאן דיטוגראמיה: „ומלות אזכר והארץ נכפלו" (ג) שמות קדש וחול. המחבר מראה על המקומות שבמקרא, שבהם נהחלף שם הווייה בשם חול ולהפך..-ד) מלות מורכבות, למשל על המלות: גִּמְכוּהָ וְנִמְכוּהָ (ש"ב ט"ו ט'), חושב המחבר, שהמלה הראשונה מורכבת משתי מלות: גִּמְכוּהָ, מְכוּהָ, וכדומה.

י"ב

„ביקורת על ספרו של צבי אלעזר טלר" 1). בביקורת נלהבת וקטנה זו, בסך-הכל בת עמוד אחד, מוסר שולבויס את רגשותיו, שהרגיש בשעת קריאה בספרו של טלר, שמציע אותו לקוראי-עברית. נדפס ב-„המגיד", שנת תרנ"ז, גליון י"ג, עמ' 104.

י"ג

„הערות". ארבע הערות קצרות על עניינים שונים: שני ביאורים במקרא ושנים-בתלמוד. נדפסו ב-„ספרי שעשועים", ערוכים וסדורים על-ידי איצי פרנהוף, חוב' ג', שנת תרנ"ז, עמ' 45-46. חוברת זו של „ספרי שעשועים" כמו גם חוברת א' נתבקרה על-ידי הסופר שמעון מנחם לור (1865-1932)², ושם אין המבקר מסכים לשתיים מהערותיו של שולבויס: על אחת מהן מצא המבקר, שאינה חדשה כלל וכבר הובאה פעמים על-ידי שני חכמים, שקדמו לשולבויס, ועל השניה הוא חולק סתם. ביקורת זו גרמה לתשובה מצדו של שולבויס בשם:

יד

„תשובה מאהבה". בתשובה זו יש השגה על המבקר, וגם תוספת ביאור על המלה „איסיאים", שהיא שגרמה לביקורת. נדפסה ב-„המגיד" שם, גל. כ"ד, עמ' 195.

1) „קול אלהים", הגות לב בעשרת הרברים, בו שירים, ספורים, הגדות והגיונות וכו' (דרוהובין, שנת תרנ"ז).

2) ב-„המגיד תרנ"ז, גל. י"ח-י"ט, עמ' 147 וכו' בכלל יש לציין, ש-„ספרי שעשועים" וכו' נכמה בקורות חיוביות, ובתוכן גם לבקורתו של הפרופ. קלוזנר (עי שם, גל. מ"ג; מה-י"ט, שנת תרנ"ח).

טו

„אוצר לשון ארמית“. הספר נדפס בשנת תר"ס (תת"ל לגלותנו) בלבוב בהוצאת הירש שלאג. בן 152 עמוד בפורמאט רגיל. בראשו של הספר בא „ראשית דבר“ קצר, המבאר את תכליתו של הספר, וגם „קצת מתמונות לשון ארמית“, למשל: „שינויי השם“; „שינויי התאר“; „שינויי הפעל“ וכו' ובסופו של הספר בא: „לשון ארמי ירושלמי, הוא הברת תרגום הירושלמי הנק' בטעות תר' יונתן, והנוסחא האחרת בו הנק' תר' ירושלמי; ותרגום חמש מגילות. אך לא יבא פה רק המשונה מלשון ארמי בבלי“; „לשון סורי מתרגום הסורי על חניך הנקרא „פשיטא“ ומספרים אחרים בלשון סורי“ (1) „לשון שמרנית מתרגום שמרני על התורה“ (2).

שלוש ההוספות הללו, שבסוף הספר, אינן אלא קיצור מלשונות אלו (וכך הוא גם מזכיר ב„ראשית דבר“ שלו), ובאות כאן בצורת מילון קטן, בלא הבאת מראי-מקומות ובלא ציוני הפעלים, השמות והנטיות, כנהוג בספרים-הספר. יש רק תרגום גרמני (באותיות עבריות) או עברי קצר בצדה של כל מלה (3).

אוצר זה מכיל בקרבו רק „הארמי שבדניאל ועזרא ותרגום תורה ונביאים הנק' תרגום אונקלוס ותרגום יונתן בן עוזיאל“. ואין בו כלל מן הלשון הארמית שבתרגומי ספרי אמית (איוב, משלי, תהלים). כי לפי דעתי של המחבר, לשון הספרים הללו אינה אלא „לשון סורית בשינוי מעט מן הפשיטא“, ולא מן התלמודים והמדרשים, מפני שללשון זו, לשון התלמודים והמדרשים, יש לו הספר המיוחד „אוצר המלים הכללי“ (עי' למעלה, II, סי' ו' עמ' 315).

טז

Neues, Vollständiges Deutsch-hebräisches Handwörterbuch.
Zweite, Vielfach vermehrte Auflage.

הספר נדפס בשנת תרס"ד (4) בלבוב בהוצאת הירש שלאג, והוא מחזיק

(1) את המובא מספרים אחרים הננים המתבר בסוגריים מרובעים, שקורא להם „מחברות“ כדי להבדילם מן הפשיטא.

(2) וב„ראשית דבר“ שלו, מוסיף המחבר הערה זו: „הוא יהיה אנווים לחכמי לב ואוהבי חידות יהיה להם אבור זמן נעים“.

(3) התרגום הירושלמי והפשיטא בא, על-פירוב, בתרגום גרמני, מה שאין כן התרגום השומרוני, שבא, על-פירוב, בתרגום עברי.

(4) תתליה לגלותנו, לבוב י"ד חשוון (בתוך חתימת הקדמתו העברית לספר זה).

603 עמודים, מחוץ להקדמות, העברית והגרמנית, שבאות בראשו (X עמ'). הספר מחולק באופן כזה: מ-A עד S 406 עמ'; מ-S עד X 168 עמ'; מ-X עד הסוף 29 עמ'.

בהקדמתו העברית לספר זה, שהוא קורא לה בשם: „דבר אל העברים“. עומד המחבר על שיטתו המיוחדת בחידושי-מלים לצורך הרחבת הלשון העברית. אם בהקדמתו לספר „השורדים“ של שילר, שתרגם מגרמנית כבר בשנת תרל"א (ע' למעלה, II, סי' ד' עמ' 312), רק רמז על שיטתו ועמד עליה בקצרה, הרי כאן, ב-Handw. החדש שלו, הרחיב לדבר על השיטת ובפרוטרוט הראה על אופן יצירת המלים מימי חיי הלשון הקדמונים עד ימיו הוא.

חוקר הלשון משה שולבויים הוא, כמובן מאליו, בעד הרחבת הלשון. כי הוא הכיר היטיב וידע, ש-גדולה ועשירה היתה שפת קדשנו מעולם, גדולה ועשירה בכל רחבי הלשון מחכמת אלהים ועד שיחה קלה, וחיוני חזיונות ורועי בקר דברו ולא חשכו, כאשר הגה לבס כן דבר פיהם. אבל מאז שהלשון העברית פסקה לחיות בדיבור-פה -התנועעו-הסופרים הכותבים בה-בחוג צר, עזבו העולם הגדול ונכנסו בדחקים, הניחו רשות הרבים והלכו בצדי דרכים. המה נשאו דעם למרחוק, העמיקו הגביוו בשרעפיהם, אך בלשונם אין מלה, ערום הרעיון נגדם ואין כסות להגות לב. ומשום-כן, כדי שתוכל הלשון העברית לשוב לתחיה שלמה וגמורה, הודה המחבר בזכות ההרחבה שיש לה, אבל תנאי אחד הוא מתנה עם הבאים לחדש, תנאי חשוב ועיקרי: קודם כל וראשית כל צריך המחדש לדעת ידיעה עמוקה ורחבה בלשון העתיקה והחדשה גם יחד. או, במלות אחרות, ידיעת כל סוגי-סגנון שבלשון העברית עד הזמן האחרון ועד בכלל.

בהקדמתו זו עומד המחבר גם על עיקרון חשוב אחר, והוא: שיותר טוב להשלים את החסרונות המילוליים שבלשון מתוכה עצמה, או, כלשונו של המחבר: „לברוא בריאות חדשות כדמות הישנות, לרדת אל בית-יוצר מלאכת הלשון ולראות מה עשו עושי המלאכה הראשינים ולעשות כמעשיהם. ולבנות מלות ממלות, שמות מפעלים ופעלים משמות וכיוצא בו" מאשר להשתמש במלים זרות. וכך הולך שולבויים ומביא דוגמאות מן הלשון העתיקה עד החדשה ועד חידושיו של עצמו המחדשים על דרך זו. בשיטתו של שולבויים אנו מוצאים גם דרישה לשאוב ולשאל מן הלשונות האחרות, כמו הארמית, הערבית וכדומה. הוא גם מתיר לקחת שמות ופעלים מלשונות אריות, בתנאי שתינתן להם צורה עברית.

בכלל נראה לנו שולבויים למקל גדול בעניין זה. הוא מרשה לאחרים

וגם לעצמו, לחדש מלים על ימין ועל שמאל. ואף-על-פי שהוא אומר בהקדמתו, כי חידוש המלות בלשון איננו קשה מצד עצמו, הרי, מצד שני, אנו מוצאים בהקדמתו גם הערה כזו. האומרת: „לא יתכן לקחת מלה מן הבא ביד ולגזור עליה לשמש כך וכך. המלה צריכה להיות מובנת בקלות ותהי לה תמונה עברית נאה ומתקבלת“. והוא סימך את עצמו על וולטיר, שכתב בנידון זה על הלשון הצרפתית: „אל תחדש מלה אלא אי-כ יש בה שלשה דברים הללו: שהיא נצרכת, מובנת ויפת קול“, והמחבר מוסיף לדברים אלו ואומר: „וצריך לשמור על הלשון בטהרתה: החדושים מותרים, אבל נאים וברורים יהיו וראויים לכבד ולסאר הלשון“ וכו'. ולבסוף עובר שולבוים לדבר על „הקרות והקסאון המושלים במחנה העברים“ ודורש מהם: „לשים אבן על אבן ולבנות את חיכל הקדש, לשום פה לעם נולד ולהטיל בו רוח ונשמה ולא יהיה מוטל כגולם“. והוא גומר את הקדמתו בקריאת פתיטית לכל הסופרים העברים: „לכו עבדו-כל יודעיה, יש ויש אתנו אנשי חיל בכח לעבודה, אל תתנו שנה לעיניכם עד עשותכם אותה תהלה בארץ וכו', עשו מרכז לעבודת הלשון ושימו לה כלי מבטא (Organ), בית דין לכל דבר התפתחות הלשון והרמת קרנה והעלו ארוכה, עברים! ללשון העברית“.

אין הספר שלפנינו רק: *Zweite, vielfach vermehrte Auflage*, אלא, כמעט ספר חדש. בספר זה נכנסו לא רק הרבה ערכים גרמניים חדשים שלא היו בהוצאה הקודמת, אלא הוא עיבוד מחדש של כל החומר כולו. ומה שבשבילנו עיקר, כלומר: התרגום העברי של הערכים הגרמניים, הוא כולו חדש. והרוב המכריע של חידושי של שולבוים נכנסו בספר זה. מילון גרמני-עברי זה משמש אכסניה לכל חידושי הנוצזים של המחבר. ואילו רצייתי להביא בכאן את כל חידושי, זקוק הייתי למילון שלם בן מאות מלים. אולם אני אסתפק גם כאן רק בדוגמאות מועטות ומהם אקיש על השאר:

—(א) חידושי שמות:

אָוֶרן (Witterung; wetter); אֶלֶן (Hirschkäfer¹); אֵיגוֹת (ההפך מן ישות, תכונת האין)²; אֶרְקֵן (Gastfreundlich); אֶרְקֵנוֹת (Gastfreundlichkeit); אֶרְקֵנוֹת (אֶרְקֵנוֹת קטנה); אֶרְקֵנוֹת (Romantiker), כלומר: כותבי רומנים, ולשם דוגמה הוא מביא משפט זה: „כאשר יצירוהו הדינים יפת

¹ (במקרא נמצאת צורה זו בתור שם-עיר (יהושע י"ב מ"ב; שם כ"א כ"ד; שפ"א י"ב י"ב), ובתור עמק (יהושע י"ג י"ג).

² (ובמאמרי: „חידושי-מלים“ (מזרח ומערב, כרך ה' חוב' ד', עמ' 244) חשבתי לתומי, שזה חידושו של הזמן האחרון.

להפליא (Handwört., עמ' 401, ב'; בִּינְק (Elektrizität) ¹ בִּינְקִי -elekt-
 (Phrase) ²; גִּלְד (Lederbereiter); גִּלְלִין (Kegel, בגיאומטריה);
 גִּרְדֵּת (Schabsel); גִּרְנִי, גִּרְנִית (אוהב להתגרות); גִּרְש (trieb); בשנת
 תרלי"א חידש המחבר למונח זה מלה יותר יפה: דִּמְחָ (עִי, השודדים)
 עמ' 23; 90); דִּרְנִי, דִּרְנִית (המחאה דִּרְנִית); דִּיִּם (דיסא); דִּעִיָּה
 (Abstimmung) ³; דִּפּס (Drucker); דִּלְקִיין (Molekül); דִּדִּין (Handschuh) ⁴;
 דִּרְנִית (Muff) ⁴; לִהְבֹּן (Fleming); מִכְרֵר (Feile); מִנְשָׁמָה (Douch) ⁵;
 מִדְּגָה (תנור לחמום ביצים); מִדְּפִס (בית דפוס); מִנְיָה (Akte) ⁶; מִעֲפִיין
 (Ausflug) ⁷; מִעֲשִׂיין (Anekdote); מִרְסָא (מורסא); פְּנִיית (Ehelosigkeit);
 פְּתִיקָה (Ablass) ⁸; תִּינִין (Marke); תִּמְנוֹנָה (הודמנות); תִּלְיָאוֹת
 (Abhängigkeit); תִּמוֹסָה (Verfall); תִּמְנוֹלָה (Das Turnen); תִּמְרוֹרִים
 (Agitation); תִּפְעוֹל (Affekt); תִּמְרוֹקָה (Entschuldigung); תִּמְרוֹם
 (Beförderung) ועוד.

— (ב) חידושי פעלים:

(אדן) הִתְאָדֵן (den Herren spielen); (ברד) הִבְדִּיד (Isolieren) ⁹; בָּלֵל
 (füttern) ¹⁰; בָּרֵר (Schrauben); גִּבְשָׁשׁ, מִגְבֶּשֶׁשׁ (Höckrig); גִּחַל (Glimmen)

¹ גם כאן חזור המחבר על התנודותיו למלה חשמל בשביל המושג: אלקטריות, ואומר
 כאן בגרמנית מה שאמר בערך: אלקטרונות בעברית (עִי למעלה, עמ' 320, הערה 4).

² בן־אבי חירש את המלה: בָּטָאן למונח: אורגאן: "בטאון יהודה העצמאית
 (בראש כל גליון של העיתון "דאר היום").

³ עִי להלן בעמ' הבא, הערה 1.

⁴ שמות אלו נגזרו מן השם: יר.

⁵ בוסן האחרון חידשו את השם: מִמְרָה לצורך הסכונה הסמטירה נשם באופ
 מלאכותי.

⁶ ולחנם זוקף בדיחורה חידוש זה על שמו (עִי במידונו הגדול, כרך 1, ערך זה,
 עמ' 3096, שיצא רק בשנת תרפ"ה (ח' להצהרת בלפור).

⁷ נגזר מן: קִעוּף.

⁸ בתלמוד נמצא הפעל סמנו בבניינים: קל, פיעל ונפעל, במשמעת: שפיכת מים בוינוק
 (עִי המילונים התלמודיים).

⁹ הפעל הזה נמצא בקל, פָּעַל, התפועַ, אבל לא בהפעיל, בוסן האחרון התחילו
 להשתמש בבנין פִּזְעַל: בִּזְרֵר, קִבְּזֵר למושג זה, עִי "חידושי־מלים" שלי (מורח ומערב" כרך
 ה', חוב' ד', עמ' 248).

¹⁰ נגזר מן השם: בָּלִיל, בהוראת: מספוא: בָּלִיל חמץ יאכלו (ישע' ל' כ"ד).

דָּעָה (abstimmen)¹; דָּרַב (anspornen, Spornen)²; דָּרַשׁ (besuchen);
 הָרַר (emancipieren); יָרָה (handhaben); עֲנָבֵל (צלצל בענבל); הֶצְטַנֵּעַ;
 (תבא) נִתְבָּא (ausgebeutet)³; תִּלְתֵּל (locken); תִּפְר (Steppen); תִּקְדֵּם
 (fördern, befördern) ועוד הרבה מאד.

יז

מאמר „לתחית לשוננו“. נדפס ב„המצפה“ שנת תרס"ד, גליונות י"א-י"ב
 זהו המאמר האחרון. שיש בידנו נדפס של משה שולבויס. השם כבר
 מעיד על תכנו. עוסק, כמובן מאליו, בחידושי-לשון. שולבויס רוצה במאמר
 זה לסכם בקיצור את הכיבושים השונים בשדה הלשון, שלו ושל אחרים.
 יודע הוא שולבויס, כי יבא יום, שיהיה על סוד חכמי עמנו להכריע
 בשאלות רבות בשפחנו התלויות היום ועומדות ובחדושים רבים, שחכותבים
 מספקים בהם. ולפיכך רוצה גם הוא לחוות את דעתו ביחס לשאלה זו,
 ואומר: „ואני, שהרבה עמלתי בחקירת לשוננו, זקנתי ולא אוכל עוד לדעת
 את ההכרעה, שכריעו החכמים, ואת הצורה, שתקבל הלשון העברית אחרי
 כן, מצאתי לנכון להציע בזה לפני החכמים את דעתי על החדושים, שחדשו
 הסופרים בשפתנו בזמן האחרון ואת אשר הגה לבי לחדש. אולי אוסיף גם
 אני בזה אבן לבנין הלשון, אשר אין ספק שיבנה על מכונו, כאשר יבנה
 בית ישראל על תלוי.“

ולאחר שעובר שולבויס על חידושי-המלים של הסופרים השונים של
 הזמן האחרון באופן ביקרתי, חלק מהם הוא מקבל וחלק מהם הוא פוסל,
 הוא בא להראות גם על חידושיו שלו, והנה אחדים מהם:

אֲנָשׁוֹת (מענשהיט); תִּפְשֵׁן (ליבראל); לֹאשֵׁן (לינגואיסט); תִּפְסָה
 (דרוקקעריי); תִּפְסָם (שנופסטוך)⁴; מַעְבֵּד (ווערקשטאטע); תִּפְגָּה (קאנאנע);
 עֲצָמֵן (זעלבסיכטיק); צִיר־אֶזֶר (פאטאגראף)⁵; תִּפְחֹק לאכעלן); תִּפְדֹּק
 (פערטייטיגונג)⁶; גִּשֵׁם (רעגנען); תִּפְרִיג (קלאסיפיצירען); גִּזֵּר (ציממערען);

(1) פֶּעַל מתורש זה נגזר מן השם: דָּעָה, במשמעת: זכות לחוות דעה, או כמו שאנו
 אומרים היום: מסירת הקול בשעת הבחירות למועמר זה או אהר. ומכאן שה-פ: דָּעָה נעט' הקורם.

(2) פֶּעַל זה נגזר מן השם: תִּפְרִיג שבמקרא, כיום גזר מן השם הזה פֶּעַל מרובע: תִּפְרִיג

(3) ע' לעיל, עמוד 308, הערה 2

(4) המחבר מתנגד לשם: תִּפְחֹק, שחידש בן-יהודה (חובא במילוננו הגדול, כרך ו', עמ.
 3068) על סמך: „מוחטין את הפתילה“ שבגמרא (כיצ' ל"ב: ועוד), והוא מציע את השם:
 תִּפְחָם, שגזור מעצם השם: תִּפְחָם.

(5) אמנם בן-יהודה זוקף את חידושו של השם הזה על שמו (במילוננו, כרך א', עמ' 115

(6) ע' בעמוד הבא, הערה 1

הַרְדִּים (בעטייבען, נארקאטיזירען); תַּצְדֵּק (פערטיידיגען 1); תַּלְגֵּם (סערדאל-מעטשען), ועוד.

יח

„בדק הבית או ספרי קדש בטהרתם מאבק אלפי שנים“.

מאמר זה שנכתב בשנת 1912, כרשום על שעריו, הוא עדיין בכתב־יד ונמצא בידי פרופ. קלוזנר, שאליו הוא נשלח בשביל „השלח“. אף־על־פי שאין חתימתו של המחבר על מחברת כתב־היד, אפשר להכיר את מחברתו גם מתוך הכתב עצמו, כשנשווה אותו לכתב־ידו של שולבום, עם חתימתו על שתי גלויות־דואר שבידינו.

כתב־יד זה מכיל 55 עמ' של מחברת רגילה, לפי הסגנון שלי, והוא המשך למאמרו „אור חדש“ ו־אל תקרא, שפרסם עוד בשנת תרמ"א⁽²⁾. בו נמצאים תיקונים בשירת דבורה (4 עמ') ובספר ישעיהו (37 עמ'), מחוץ למבוא גדול (14 עמ'). הרוב הגדול של התיקונים, שנדפסו כבר אז, בשנת תרמ"א, הובאו כאן שנית, בלא להעיר כלל על זה. מלבד זה מכניס המחבר כאן גם כמה חידושים של אחרים ואינו מביא אותם בשם אומנם, למשל, התיקון המפורסם של שד"ל: תבליתם (ישע' י' כ"ה) = תבל יָהֵם, וכדומה⁽³⁾.

יט

זוהי בעצם כל ירושתו הספרותית, שהוריש לנו הסופר והחוקר משה שולבום. אמנם, אין זו ירושה גדולה. וגם לא עשירה. אף־על־פי־כן ראוי היה סופר זה לתשומת־לב מרובה יותר מזו שהקדישו לו אנשי־הרוח שלנו. כי, סוף סוף, לא רבים כמוהו עמדו במערכה כבדה שנים מרובות ונלחמו בעוז ובאומץ לב בלתי רגילים להשיב לתחייה את הלשון המתה בכל האמצעים שבידיהם. שולבום הוא האיש, שבכל פנה שפנה חידש הרבה מלים, שרובן נתאזרחו בלשון עד היום הזה ולדורות ישאר זכרן בספרות העברית, שקמה לתחייה.

בתרגומו מלשונות חיות לעברית, בבימה הספרותית, שהקים עוד בשנת תרל"א, במילוניו הגרמניים־עבריים והעבריים־גרמניים, השקיע שולבום הרבה מרץ לשוני, ותמיד עמדה תחית הלשון לנגד עיניו והיא היתה לו ראש כל מאווייו. ועל־ידי־כך זכה משה שולבום להיות אחד מראשוני המחיים את הלשון והספרות העבריות.

(1) המחבר סומך את עצמו על המלה: „מצדק“, שנמצאת בתלמוד (ב"ק נו; מנח' ס"א)

(2) ע"י למעלה, ס"י י'—י"א, עמ' 324.

(3) וכדאי לציין כאן, ש„בפתח דבר“ שלו למאמרו „אל תקרא“ (ע"י למעלה ס"י י"א,

עמ' 324, הוא מעמיד את התיקון הזה על שם סתברו האמתי.

תסוני טעויות

לצערי נפלו כמה שניאות מרביזות לתוך מאמרי הנדפס לעיל (עמ' 299-331), שלא באשמתו, ויש לקוות שהקורא יעמוד עליהן מעצמו. אולם בשני העמודים הראשונים, שנדפסו בלא שא"א אף הגהה אחת, נפלו שניאות גסות, שמסרסות את הכוונה, ואותן אני רוצה לתקן כאן :

עמ' 299 שורת 3	נדפס	1845	וצ"ל	1835.
" " הערה 1	"	11 אכשטין	"	וואכשטיין.
" " " "	"	Hebnaische	"	Hebräische
" 300 שורה 2	"	40-35	"	35
" " הערה 4	"	מרחיב	"	מרחיב.
" " שורה 13	"	תרמ"ו	"	תרמ"א
" " הערה 5	"	עמ' י"ג	"	עמ' 309
" " שורה 18	"	תרמ"מ	"	תרל"א.
" " מלה אחרונה	"	בכ"ו	"	בכ"א.

יעקב בנעני

מונחים למיני מחרשות וחלקיהן

התרנומים נתנו באנגלית, צרפתית, נרמנית ורוסית (משמאל לימין); כשחסר תרגום בא במקומו קו ונקודה עם פסיק (;-) הרוסית נמסרה באותיות לטיניות; המבטא הרך נסמן בפסיק על ראש האות מימינו: kol'eco-kol'eso; -kl'uts' -kyota; грядил-gr'ad'il; האות -ж: -ч-; -ц- (קי עומד על האות s וכו') האות y-й, כנון стойка-stoyka; האות -я, ya-; האות -у-; -ц-; -з- כנון zauenka-zatz'epka וכו'.

המונחים כאן נתנים כהצעה וכל תקון, הערה או מלוי, יתקבלו בתורה ויכנסו אל המלון בשם אומרים).

מחרשה Plough; charrue; Pflug; plug

כלי עבודה המשמש להכשרת האדמה לגדול צמחים; לפתיחתה, לתחוחה, וכו'; מכשיר שמכניס בכל ארץ וגם בכל חבל של אותה ארץ בצורות שונות; בלי משענה, בלי אופנים או על משענה; עם אופן אחד, או עם מקדם מצורות שונות; עושה חלם אחד או תלמים אחרים; חורשת ולא מהפכת את הרגבים או גם מהפכת; חורשת רדוד או עמוק וכו' וכו'.

I. מחרשה עם מקדם

(לפי סחרשת סק, לפי "השדה", בשנויים קטנים; הספרים לפי הציור).

Body; corps; Pflugkörper; korpus (א) תנוף, החלק העובר,

plough—share; soc; Schar; lémech (sos'n'ik) (1) סכין (את)

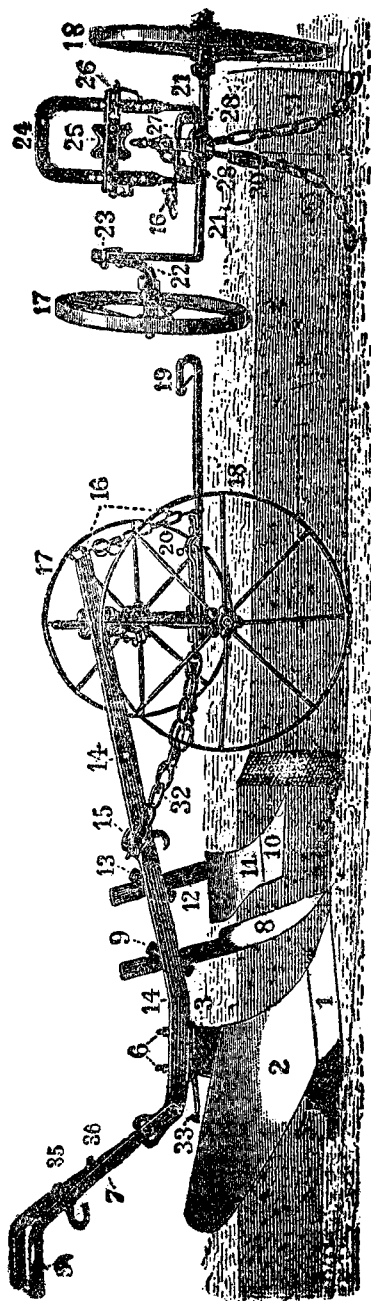
Breast, mould—board; versoir; (2) קנה (מנרף, מנרפית),

Streibbrett, Rüster; otwal

Frame, breast-stay; étancon; Rumpf, Griessäule; stoyka (3) קנקן,

Mould board rest, sole shoe; sep; Sohle; podos'wa (4) סוליה,

Heel; talon; Ferse; pyatka (5) עקב, קצה הסוליה,

מחורשה

- Screws; écrous (de versoir); Schrauben; winti 6 כְּרָנִי הַבֶּרֶךְ,
 Handles, stilts; mancherons; Sterzen; rukoyatki 7 יָדִיזוֹת,
 Coultre; coutre; Sech; r'ez'etz 8 תָּרֵב,
 Coultre-clip; bride; Sechlaufbüchse; flane'tz, 9 בִּירִית, אוֹנָן.
 chomut'ik, podw'azka
 Skim-coultre; rasette; Schälsech (Vorpflug); 10 מַחֲשֵׁף
 d'ernosh'im (predplujnik)
 המהשף מרכב מהחלקים; 10 סכין המהשף, 11 מנרפית המהשף (כנף),
 12 קנקן המהשף(נקת), 13 בורית המהשף (אזורע);
 Beam; âge. flêche; Grindel, Pflugbaum; gr'ad'il 14 בֶּרֶךְ,
 (בבורך; נב, נחון, צלעות; וכשהוא מרבע-ארבע צלעות);
 15 כְּתָפֵי הַבֶּרֶךְ, שאליהם מתחברת השרשרת.
 Drought-chain; chaînes de liaison; Kette; tz'ep'i 16 שְׁרָשֶׁרֶת הַיְצוֹל,
 Fore carriage, wheel carriage; avant train; Vordergestell, 17 הַמִּקְדָּם
 Vorderkarren; p'er'edok

18-17 אופנים:

- Land wheel; roue de guéret; המקציב את העומק 18 אופן קטן,
 Landrad; pol'ewoe kol'eso
 Furrow wheel.; אופן המענית, המקציב את הרוחב 19 אופן גדול,
 roue de raie; Furchenrad; borozdowoe kol'eso
 Pole, shaft; timon; Deichsel; dis'lo 19 יצול (בקצהו: אוון, קרם)
 Taper pin a. chain; cheville et chaîne; Stift 20 פִּין וְשִׁרְשֶׁרֶת
 u. Kette; s'ti'ft i tz'ep'
 Wheel standards; 21-22 שְׁקָאוֹת (שוקים) הימנית והשמאלית (עם הברגים)
 בקצות השקאות ישנן "תוחכות" מהודקות, כדי שהאבק לא יחדור;
 Wheelnave; moyeu; Nabe; stup'itza 23 - תוחכת,
 בִּירִית הַשְּׁקָא,
 Adjusting frame; chignon; Stellrahmen; duga 24 כֵּן,
 —; —; Grindellager, Sattel 25 אָבֶסוֹן (לִב, לִפִּי, הַשְׂדֵּה)
 — כשמעבירים את האכפון ימינה מרחיבים את התלם, שמאלה — מצרים;
 מורידים אותו-מעמקים את התלם, מעלים אותו — מרדדים;
 —; sellette; 26 מְשַׁכֵּב הַבוּרֵךְ (איכף) שאליו מחברים בשרשרות שני פִּינִים;
 27 קֶשֶׁת הַהֲנָה; 28 וְרֹעוֹת הַקֶּשֶׁת; 29 שְׁרָשֶׁרֶת שְׁמָאלִית; 30 בֶּרֶג
 דו־פָּנִים, חציו מימין והחצי השני משמאל ובהסתובבו הוא או מקרב או

מרחיק את שני הנופים שהוא קושר; (31) שִׁשְׁשֶׁת יָמֵי; (32) השרשרות
29–31 כשהן מחברות לבורך (בציור משמאל);

— שרשרות אלו מתחברות אל כתפי הבורך (15) ואל סרן המקדם; ע"י הבורג
הדו-פרצופי (מ, 30) אפשר לקצר את השרשרת או להאריכה; מרפים
הברג—מרחיבים את התלם, מתדקים אותו—מְצִירִים את התלם; מאריכים
את השרשרות—מעמיקים את התלם; מקצרים אותן—מרדדים את התלם.
(ג) חלקים שונים.

(33) מְצִיד הַתְּחָתָה, עליו נמצא המכשיר לנקוי המחרשה מעפר שנדבק אליה;

— תְּחָתָה (מנקיה) Ploughraker, ploughstiff; — Pflugreute,
Pflugreitl; lo₁ atka

(34) לְחֵי הַיָּדוּת (החלקים הנאחזים בידי החורש) —; —; Handgriffe;
(35) וְ הַתְּחָתָה (עליו מונח החרתור);

(36) מְפָתָה (לחזק ולחזק הברגים) Spanner; clef; Schlüssel; Kl'ut's'

(37) לֹלֶב מְצִיד (ארכובה) Handle stay (brace); entretoise;
— זהו חלק המאחד את שתי הידיות (פס ברזל בצורת קשת);

(38) אֲנָקֶל וְשִׁשְׁשֶׁת (כחלקי המקציב או הַמְּנִסֶּת), Hake a. chain

— בראש הבורך האנקל בצורת כֶּן שבו נעשו חריקים (פצירות) להרמת
השרשרת או להורדתה;

(39) מְתָדָה (רֹאשׁ מְעָגֵל) (חלק המקציב) Quadrant head

— ראש הבורך מעגל (כמְתָדָה) ובו חללים ופין כדי לאפשר הזזת האנקל
ימינה או שמאלה;

(40) רֹאשׁ גִּזָּה (מרפרף) (חלק המקציב) Sliding head

— במחרשות בלי אנקל באה במקומו שרשרת שהרמתה והזזתה לצדדים
נעשית בעזר הראש הנזח;

(41) תֹּמֶף הַמְּנִסֶּת (קֶנְקֵן לְוִי) Breast stay; —; —; polustoyka

— זהו חלק הנמצא במחרשות אחדות, כפיס ברזל בין הידיות והמנרפות
לחזק המנרפות

הערה: החלקים 37, 38, 39, 40, 41 מצויים במחרשות אנגליות שונות; בארצות אחרות
הם חסרים לרוב.

II. מיני המחרשות.

הערה: המחרשות בכל הארצות משתנות בפרטים רבים, הכל לפי מציאות חלקים
שונים או העדרם (יש מקדם או איננו, יש דוכן או איננו וכו') לפי התאמת המחרשה
לאדמות שונות, לפי מטרת החרישה, לפי אופן החרישה וכו'; השמות מסודרים

לפי סדר האיב, כדי להקל על החפוש,
 מ. (מחרשה) אומלמטית, מ. נושאת עצמה —; —; Selbsthalterpflug;
 samochod

וזהו מחרשה לרוב עם דוכן לישיבת החורש, והקצבת רוחב התלם ועמקן
 נעשית בעזר מנופים ונלשים ואם הקציבו בראשית העבודה את המחרשה
 ועשו תלם ראשון, או אין כבר צורך לתורש לנהלה בידותיה; ישנן אוטומטיות
 שונות; חד, דו או רב מנרפית, על שנים או שלשה אופנים, עם חרב וקנקן
 או עם מסיות (ראה הלאה).

מ. אומלמט (צלז), הקנקן והבורך אינם נפרדים זה מזה והמחרשה הופכת רק
 לצד אחד; Furrow plough; —; Beetpflug, Umgänger

מ. אוניברסלית—מ. כל-כיוון —; —; Universalpflug
 זוהי מחרשה שהסדן שלה נבנה באופן כזה שעי ויום וברנים אפשר להחליף
 בה חלקים ולשנותה למטרות שונות; חרישה שונה, נבוב, תיעול וכו' וכו':

מ. אופן אחד—מ. משענה. One wheel plough; charrue á roulette;
 Radstelpflug; polupredkowy plug

מ. אופנים; Two wheel plough; charrue á deux roues (á avant-train);
 Räderpflug; kol'esniy plug (chod)

מ. אקרים, מ. להכנת תעלות קטנות להורדת מי נשמים מיותרים משדות מרעה
 Gripping plough

מ. בוקר, מחרשה-מזרעה (אל הבורך צמודה, מזרעה קטנה והיא חורשת וזרעת
 כאחת —; —; Buker

מ. בוקר = מ. עוק. —
 מ. בראבנט — Brabant

מקבלת בצרפת וכו', מסדרת כך שיכולה להפוך את רגבי התלם לשני
 הצדדים ימינה ושמאלה כי יש לה שני נופים עם כל חלקיהם,

(א) בראבנט כפולה, Turn wrest plough; Brabant double
 במחרשה זו שני נופים תואמים בקצה הבורג מסתובבים סביב קיטור;
 משמשת לחרישה בנבעות ובמדרונים.

(ב) בראבנט מתהפכת —; Brabant bascule (Balance)

במחרשה זו שני הנופים הם בשתי קצות בורג כפול וכשנוף של בורג אחד
 חורש, השני נמצא תלוי באויר מאחורי האופנים, בוית קהה ביחס לנוף השני.
 הערה: בברבנטים ישנם חלקים רבים שאינם במחרשה המצוירת כאן והחלקים כלם
 נחלקים למוכנים (מננים);

(1) מוכני עובד: שכנים, מנרופיות, חרבות, מחשפים;

- (2) מוכני החבור (ההרכבה) הבורך, הבירית, הקנקנים (בברבנט הקנקן הוא כפול), קוף המחשפים, הסוליות, תת-הסוליות, העקבים);
- (3) מוכני היציבות: האוכסון, הצפרנים החינרות (מתכרות) או המחנרה: א) האונזן על ההדום; ב) הבירית על הכורך; נוצת הבירית;
- (4) מוכני הוסות (ההקצבה) ההדום, הכן, ברנ העמקה, ברים ומנופים; הסרנים
- (6) מוכני הרתימה: הקטרב, השרשרת, הסומך (עליו זוה חולית השרשרת);
- בר (מוט) המשיכה האחורית: מקדם וסנדל.
- ג) ברכנט ידיות (מצוי פחות) — Brabant à mancherons
- במחרשה פשוטה זו בורך כפול: אחד לידיות ואחד למוכנים האחרים.
- ראה מ. מסתובבת, מ. מתהפכת, מ. תואמית, מ. פלם, משקילת).

תרנום המונחים:

ברית Verrou; צפרן חנרת Cliquet (Clichet); אונזן Oreillette; מקנה
 encliquetage; נוצת הברית ressort du verrou; קוף המהשף lamière de
 rasette; בד הבירית (מוט) tringle de verrou; מנופים: ידית גדולה להפיכה
 grande poignée de renversement, ידית קטנה להפרדה petite poignée
 de decliquetage, קטרב crochet d'attelage; כן schignon; אוכסון (הדום) עם
 כר (לב) האכף ecamoussure; ברנ ההעמקה vis de terrage; סומך etrier;
 מוט המשיכה האחורית a l'arière tringle reportant la traction
 מ. גבוב, מנפכת, מתללל Bouting plough; buttoir; Haufelpflug;
 okuts'nik

משמשת לעשות תלמים: נבוהים בשביל גדולי עדור תפא, תירם) וגם פותחת
 העלות יבוש; יש בה מנכב, עושה סימן תלמים בולמים (מנכב Kammformer)
 מ. גלגל-מחרשת משענה (עם גלגל קטן) Wheel stilt plough; charrue à
 roulette; Radstelpflug; kol'esok
 מ. גננות, זוהי מחרשה מספר 4, ורנט צרפתי, ערבית משוכללת, מחרשה כרמים
 (אוליבר) הפלנט האמריקאי וכו'.

מ. גשרים, ראה מנשרת

מ. דואתית (דומנרפית) Double furrow plough; charrue bisoc; Zwei-
 furchenpflug; dwuchlemes'ny

א) דרימנרפית פשוטה (רנילה); המנרופיות, המתכרות בנשר ברזל, מתכרות
 בעור חושבת אל הבורנ.

ב) דרימנרפות כפולת-שקאות: שתי המנרופיות הן מבודרות! לכל גלגל שקא
 ולכל שקא מנוף; גם גלגל קטן הולך בתלם מאחורי הדואת.

מ. דֹּכָן (מושב) Sulky plough: charrue à siège; Fahrpfug; plug s s'id'eniem

מ. דִּיקָקִית ראה מ. טסיות.

מ. דראי־פרימנג, מחרשות עם מגרפות כפופות מאד ועם דוכן לישיבת החורש.

מ. דְּרִיעָה, כל מחרשה החורשת לפני הנשמים, מהפכת ומתחתת. מכסה את הזרע, את הזבל ועוקרת את הבאשה.

מ. תְּדִאָתִית, חד־את Single plough; charrue simple; Einfurchen-pflug; odnolemes'niy plug

וזהי מחרשה רנילה במשקים ועירים. קנקן אחד, את אחד בלי מקדם (רק במספרים 2-8-10 וכו' ישנו), לפעמים יש מוחלה או נלגל קטן.

מ. חֶפְרָפֶּגֶת Mole draining plough; charrue taupe; Maulwurfflug מחרשה זו משאירה בתחתית האדמה חלל ריק, כעין מרוב להקות המים המיותרים מהשדה המפונן.

מ. טילברי, מחרשה כפולה מיוחדת עם דוכן —; charrue Tilbury
מ. טמונים, להוצאת תפא, סלקים וכו'; במקום המגרפית באות שנים

Potato raising plough

מ. טסיות, (מ. דיסקיות), דיסק. Disc plough; charrue à disques; Scheibenpflug; Tellerpflug; discowiy plug
במקום חרב, מגרפית, סוליה, וכו' באים דיסקוסים, טסיות (צלחיות, עגולים) חדים. משפעים ביחס לבורך; לכל טסיה הרחוק
הערה: דיסק-סידוק, כי בדיסקוס רק סודקים ולא מהפכים הפיכה שלמה את הרנבים.

מ. כל־בו, ראה מ. אוניוורסלית.

מ. כרמים, מסודרת שלא תזיק לצמחים, כי כנף בולטת מהקנקן מרחיקה את המחרשה מהנוע.

מ. מְנַשֶּׁרֶת, מחרשה החורשת את הרצועה הצרה בין הנטיעים הנשארת בלתי הרושה בנפנים, משתלחת, עצי פרי; לפני המגרפית נמצא „קנה-כוון" המרחיק את הקנקן מהנועים שבררך

—; charrue décauilloneuse

הערה: הרצועה של ארמה שבין עץ לעץ נקראת בצרפתית נשר ומוזה שם המחרשה נשר — banquette, cavaillon : קנה כיון — guide

מ. מִן־חֶלֶה, לְקַטִּיקָה, מ. נעל Sledge plough, stiltplough; charrue à patin (sabot); Schlitten (stelz)-pflug; polozok

וזהי מחרשת משענה, שתחת חלקה הקדום ישנה רגל ברזל על מוחלת ברזל כפופה מעט כעין קשת; במוחלה רגל ונעל (סנרל)

מ. **סְחָלִיקָה**, מחרשה מניחה תלם אל תלם (פני השדה החרוש חלקים וישרים; כאלו הן המהפכות, המסתובבות, הברבנט הכפולה, מ. פלם וכו', ראה ברבנט, תאומיות וכו'. — charrue à plat; Glattpflug
מ. **סְסִמְנָה**, מ. **סִימון**, לוריעת ירקות, לשחלים וכו'; רב־אתית והאתים מתחברים בברנים במרחקים רצויים.

מ. **סְסִתְוֹבְכֶת**, היא הברבנט הכפולה Turn-wrest plough; Wendepflug; oborotniy plug,

(כל קנקן אפשר לסובב משמאל לימין ולהיפך ולהניח את התלמים איש אל רעהו בהליכה ובחזרה מתלם למשנהו, בלי להסתובב סביב המרבע או האומן' מ. **מְעִמְקָה**, ראה מ. משתחת — —; Tiefkulturpflug
מ. **מְקָדֵם**, מין שחחלק הקדמי שלה נשא על אופנים שוים או שונים בגדלם, ר. ציור. מ. **מְסִתְוֹבְכֶת**, Swingplough; araire; Schwingpflug; w's'ats'iy plug, bezperedkowiyy plug

זוהי מחרשה בלי משענה, בלי מקדם של אופנים (הִנְרָנֵט, הערבית) ההלקים העיקריים: בורך, יריות, קנקן, שכין (את). מנרפית, חרב, לפעמים הנה (פלם) עם מוט הפלם לוסות התלם (מוזיום את הפלם ימינה-מרחיבים את התלם, שמאלה — מְצִרים אותו).

מ. **מְשִׁלְפָה**, ראה מ. שלף.

מ. **מְשִׁעָה**, Charrue à support; Unterstützeflug, Stelzpflug; polozok (opora)

קצה הבורך נשען על מוחלה או על אופן קטן, ראה מ. גלגל.

מ. **מְשִׁקְזֶלֶת**, ראה מ. פלם, מ. מתהפכת.

מ. **מְשִׁרְשֶׁת**, עוקרת שרשי הבאשה; דומה לסקריפיקטור Extirpator

מ. **מְשִׁתְתָה** (מ. **מְשִׁתִּיתָה**) Subsoilplough; sous soleuse, fouilleuse;

Wühlpflug; pots'wouglubit'el'

זוהי מחרשה מעמיקה הרבה וממנה הרבה מינים

(א) **מְחִרְשָׁה עִם מְשִׁתָּה** Plough with subsoiler

זוהי מחרשה רגילה שמאחוריה נמצא משתת ארוך המעמיק את המענית ע"י תחנה העפר בקרקע המענית;

(ב) **מְחִרְשֶׁת מְשִׁתִּית, מְשִׁתִּיתָה** sous-soleuse

זוהי מחרשה מיוחדת שנבנתה ביהודי להרישת המשתית

(ג) **מַחְסֵט מְיוֹחֵד**, מ. מחסטת Wühler; Ground digger; fouilleuse;

זוהי מחרשה מעמיקה באדמה בלתי מטורשת שחבורך שלה הוא בצורת

משולש מפולש או בצורת האות V; בראש המשולש שן ושתי שנים בצלעות המשולש לוסות רוחב התלם.

מ. מִתְקַפֶּכֶת, ראה ברבנט.

מ. מִתְחַחֶת, מ. תְּחוּחַ (מפוררת רנכים). Digging plough; —; Krümmel-pflug, Krümmer.

מ. מִתְלָלֶת, מ. נבוב, מנבכת.

מ. מִתְעַלֶּת, מִתְעַל לִיבוֹשׁ בְּצוֹת וּשְׂדוֹת מְטוּנוֹת Trenching plough; —; Wasserfurchenpflug

מ. מִתְפַּשֶּׁלֶת — מסתובבת, ראה ברבנט תואמית.

מ. נוֹשֵׂאֵת עֲצָמָה, מ. מְנַגְנִינִית Selbstführung; samochod)

זוהי מחרשה על אופנים עם מקציב, שרשרות וכי' שכשהקציבה פעם אין צורך יותר לכוונה אם רק הבהמה הולכת בתלם.

מ. קִימּוֹן — מממנת.

מ. עֲבָרִית — מ. קדמונית.

מ. עֲבָרִית עֲתִיקָה — בא"י, בזמן התנאים;

I. חלקיה (לפי איינהורן, ישובה של הארץ צד 83):

(א) תָּרָב, מוט המחרשה, הוא החלק שאכיו צמודים הבורך, הקנקן, המשפך

(ב) בּוֹרֶךְ או סָרֶן, החלק המקשר את החרב אל היצול והוא עץ עקום עבה לצד החרב ורק לצד היצול;

(ג) יִצּוֹל, מוט שבקצהו נמצא הקטרב;

(ד) קִנְקֵן, חלק החורש והוא מרכב מחלקים אחרים מחוברים יחד:

(1) יִתְד, חלק מברזל בקצה הקנקן והוא החודר באדמה ומפוררה;

(2) עֵין, חלק מברזל שבעזרתו קובעים את החרב בקנקן;

(3) עָרִיִים, הם לוחות או כנפי הקנקן להרחבת המענית;

(4) לְתֵיִם, הם חלקי העריים, הם הכנפים משני צדי מחרשה, צדי

הקנקן, המרכבים את רנכי העפר.

(ה) קָטְרָב, זהו יתד בקצה היצול שאליו רוחמים את הבהמה החורשת.

(ו) בְּיָרִית, מסגרת עץ המחברת את הבורך והיצול לנוף אחד; לפעמים עניבה רנילה לקשור יחד את החלקים ההם;

(ז) מִשְׁפֶּךְ עם צנור, קשורים אל החרב, לזריעת שמשומים, דורה וכי'.

ה ערה: למחרשה זו שייכים עוד: רבן ומחרשת (ראש הרבן החד); עבות (מוסרות).

II. חלקי המחרשה העברית לפי ספרות אחרת.

(השמות בלטינית עם תרגומם לנרמנית לפי המלון הלטיני של פרופ'

ניאוינס לסופרים הלטינים הקדמונים).

בּוֹרָה, Buris; Krummholtz סוּלִיָּה (?) Dentalia; Pflugsohle

אֶת (שִׁבִּי) Vomer; Pflugschar יְדוֹת Stiva; Sterzen

מְשַׁעֲנָה, Fulcrum; Stütze כְּנָף, Aures; Streichbrett, Ohr

תָּרָב, Culter; Messer

מ. עֲזוּק, מ. בַּחַר, Trench pflough; Charrue defonceuse; Rajolpflug,

Rigolpflug; Rayol'niy plug.

וזהו מחרשה המכונה את האדמה לגדול תפוז ועצי פרי; היא כבדה ומעמיקה

מאד (60 ויותר ס"מ), עובדת בכח הרבה זונות בהמות (10–12). או בכח רים,

מכונת קיטור, או בכח גורר (שרקטור).

רִים, (Gear?); treuil à manège; Göpel; man'ej

מ. עֲרָבִית, (מ. מְקוֹמִית, מְסָסֶר), היא גם סורית, מצרית, פותחת תלמים ואיננה

מהפכת את הרנבים; מעץ או מברזל.

(א) מעץ;

I. החלקים עם שמותיהם בערבית המדוברת (לפי סטבסקי).

קֶת (קְבוּס), על קצה הידית; יד, ידית (איד), המוט המחבר את המחרשה

אל הקֶת; זְרוּעַ (קָף), מחבר את הקֶתֶן אל הידית (לפעמים יד וזרוע

מגור עץ אחד); חֶרֶב (דָּקֶר) מחברת לבורך ולקֶתֶן; קֶתֶן (חֶסֶם) מברזל;

בורך (ריגיל), חלק כפוף מחובר לחרב ולרגל; רגל (טאבה), מחברת

לבורך וליצול; יצול (שבל), הוא הקצה האחורי של המחרשת; בירית

(שַׁעֲרָה), טבעת שזורה המהברת את היצול אל העול; וו, מחבר את

היצול אל העול.

II. החלקים לפי הרגיל: חרב עץ (וזה נוף המחרשה), קֶתֶן ברזל, יתד (חוד

מאריך); ידית עץ; בורך, יצול, בירית (מחברת את הבורך אל היצול,

קטרב, בקצה היצול, לרתימת הבהמה.

(ב) מברזל: אל החלקים הניל נוסף מקציב (מְנִסֶּת).

הערה: המחרשה המצרית משתנה מעט מהערבית וגם שמות חלקיה משונים

מ. עֲרוּגוֹת, מ. רִנְיָה החורשת לנינות, לנינות (רצות, רצות) Furrow plough;

—; Beetpflug, Umgänger

מ. פֶּלֶס, מ. משקילת, מ. מההפכת, —; Balancepflug, Turn-wrest plough;

Kippkehrpflug; Balans'irniy plug.

וזהו מחרשה רבי-אתית העוברת בכח מיכני חזק, קנקן אחד של המחרשה חורש והשני מאחוריה תלוי אז באויר.

מ. פֶּשׁוּטָה, מ. ערוגות, רגילה במשקי היוגבים, לרוב מתוסרת אופנים והיא מרחפת.
מ. פְּתִית, מ. ניר, משמשת להעברת תלמים רחבים לספינת מי הנשמים (חרישת "שגני")
מ. קְרֶמְזִנִּית, — מ. עברית קדומה.

מ. קְרוֹן אופנים — מחרשת מְקָדֶם, מחרשת אופנים (קרון בעל שני אופנים צמוד לקצה הבורך בשרשרות).

מ. קָרֶם, קְרָסֶת, Hook (plough); Hackenpflug; socha

וזהו מחרשה מצויה עוד ברוסיה, באסיה וכו' בצורות שונות, היא הפֹּזְכָה הרוסית הפותחת את התלם ולא מהפכתו וחלקיה וצורתה משתנים במחוזות שונים.

— חֶלְקֵי הקרסת הפשוטה; (בארצות גרמניה הצפונית היא נקראת Sagusta) —
מֶזְלֵג (לוח הסוכה) Fork-share; Zechbrett, Gabel

פְּקָקִית, חלק שאליו מחברים כל יתר חלקי הקרסת — Bracket;
מְנִרְפִּית, מנרופית קטנה Mould board (Small);

—; Wendebrettchen

פְּתִינוֹן, חלק המחבר את הידיות והמנרופית אל המזלג Cross-piece;

Querleiste; pereklad'ina, poperet's'ina

מ. קְרָקִיעִית, מ. משתיתה, מ. עוֹק (לעשית בְּחֶר).

מ. כִּבְ-אֶתִּית, רבי-מנרופית, Multiple plough; charrue polysok,

Mehrfurchenpflug; mnogol'emes'niy plug

מ. רְבִיעִית, מ. מספר 4.

וזהו מחרשה החורשת רדיר (לא עמוק) בין עצים, שתילים, בחרישות כרם; וכו'; עם כנף היא גם מהפכת, וכשמסירים את הכנף היא רק פולחת; בורך, קנקן, מנרפית וכו'; מוט הפלום, נלנל או מוחילה; הגה; בירית ויצול מתקד (חֲשׂוֹק) על התנה; זו זו על המחרה ימינה ושמאלה; הוא מחבר באזרוז; כיו טבעת ובטבעת היצול — המחבר אל הבורך.

מ. שְׁכִינִים, ראה סקאריפיקאטור.

מ. שְׁלֵף, מְשַׁלֶּפֶת, מ. קְרוּמִים, —; charrue dechaumeuse; Schälplflug;

lus'ts'it'el'

מחרשה שמשתמשים בה לחרישת שדות אחרי הקצירה, להטמנת השלפים לרוב רבי-אתית והולכת על 8 אופנים; או 1 שני אופנים במחרשה ואחר במקדם; או 2 שנים במקדם ואחר במחרשה; במחרשה זו כל החלקים שבמחרשה רגילה, גם יש מנוף כוון לאופנים האחרונים, מחרה משוננת לשליכת

המנוף בעזר בריח מיוחד; ברניכוון הנובה של האופן הקדמי ומקציב מיוחד לרוחב המענית; במין השני - 2 אופנים במקדם - מנוף לכל אופן ומנוף שלישי לכוון הקטרב.

Sector; secteur קְחָרָה, חשוק, ראש מענל,

secteur cranté קְחָרָה מְשֻׁנָּת.

Bolt (cross-bar); verrou; Riegel; Zadwijka בָּרִיחַ

Drough hook; crochet d'attelage; קֶטְרָב

Geschirrhacken

Twin plough; charrue מ. תוֹאָמִית, (מ. תאומים) - ברבנט כפולה

tête à tête; Zwillingsspflug

מ. תָּלֹל, = מחרשת נבוכ.

מ. תְּחוּחָה, = מ. מתוחחת.

Ridging plough מ. תְּלָמִים,

וזהו בעין מחרשת תלול, עם שתי מגרפות ושרשרת המשמשת גם לגדול שושנים

מ. תְּלַת־אֲמִית, היא גם רב־אֲמִית שאיננה משאירה בור בשדה הנחרש, משמשת גם

לכסוי הזרע באדמה קלה. (בכבדה מחרשה זו דורשת כח בהמות רבות

וחזקות).

מ. תְּעָלוֹת, ליבוש בצות: שני שכינים שבבדרך הכפול נוזרים את פני האדמה בשני

קוים מקבילים והאת מאחורי השכינים נזר את התלם מתחת ומרימו ומוציאו

מהניף לחלם (התעלה),

(הספך יבוא בחוברות תבאות)

מפעולות ועד הלשון *

מנחים לאלגברה

negative	שלילי	quantities	גדלים
like terms	אברים דומים	figures	מספרים, ספרות
unlike terms	אברים בלתי דומים (שונים)	symbols	סימנים
collecting terms	כנס אברים	algebraical expression	בטוי אלגברי
Algebraical sum	סכום אלגברי	terms	אברים
brackets	מסגרות	simple expression	בטוי פשוט
law of commutation	חוק ההקמה (שנוי הסדר)	compound expression	בטוי מרכב
As- sociative Law for addition and subtraction	חוק ההצטרפות בהבור ובהסור	binomial expression	בטוי בינומי
dimension	ממד	trinomial expression	בטוי של שלשה אברים
degree	מעלה (דרגה)	multi- nomial expression	קבוצה, בטוי של הרבה אברים
degree of an expression	מעלה של בטוי	product	מכפלה
homogeneous expression	בטוי תדגוני	factor (of the product)	גורם (המכפלה)
rule of signs	כלל הסימנים	coefficient	מקדם
distributing of the product	פלוג המכפלה	literal coefficient	אות מקדם
מכפלות נרשמות עפ"י סקירות		power	הזקה
products written down by inspection		index or exponent	מצריף (התזקה)
		Laws of Indices	כללי המצריכים
		substitutions	הצגות
		square root	שרש מרבע
		radical sign	סימן השרש
		positive	חיובי

(* הקנחים נקבעו על ידי הועדה למנחיהחממטיקה הפשיטה שליר ועד הלשון לפי הנומנקלטורה האנגלית שנמסרה על ידי מפקח בתי-הספר העברים ה' י. ל. בלום — ולפי הצעותיו של ד"ר א. ברוך חברי וועדה חם: ד"ר א. ברוך, ד"ר בן יהודה, יחיאל גרינפלד, ד"ר ש. אורבך, אינג' א. ויונסקי ה' י. לויצמקי ופ. קיפר.

complex fraction	שְׁכָר־שְׁכָרִים	dividend	מְחֻלָּק
continued fractions	שְׁכָרִים מְשֻׁלָּבִים	division	חֲלוּק
denominator	מִכְנָה	Index Law	חֻק הַמַּעְרִיכִים בְּחֲלוּק
quadratic equa- tions	מִשְׁוֹאוֹת רְבָעִיּוֹת	for Division	
transformation	שְׁנוּי צוּרָה	vinculum	קוֹרְקָשׁוֹר
factor theorem	מִשְׁפֶּט הַגּוֹרְמִים	equation	מִשְׁוֹאָה
surd	אֵלֶם, אִי־רָצִיּוֹנָלִי	members	אֲגָבִּים אִזְ אֲגָפִים שֶׁל מִשְׁוֹאָה
imaginary quantity	גָּדֵל דְּמִיוִּנִי	or sides of an equation	
irrational quantity	גָּדֵל אִי־רָצִיּוֹנָלִי	identical equation or identity	וְהוּת
rational quantity	גָּדֵל רָצִיּוֹנָלִי	equation of condition	בְּתִנְאֵי
quadratic surds	רְבֻעִים אֵלֶם, אִי רָצִיּוֹנָלִים	to satisfy the equation	סִפֵּק מִשְׁוֹאָה
simple surds	אִי רָצִיּוֹנָלִים פְּשׁוּטִים	unknown quantity	גָּדֵל נֶעְלָם
	אִי רָצִיּוֹנָלִים מְרָבָּבִים	solving the equation	הַתְּרַת מִשְׁוֹאָה
compound surds		simple equation	מִשְׁוֹאָה פְּשׁוּטָה
rationali- sing the denominator	בְּטוֹל אִי־רָצִיּוֹנְלוּת בְּמִכְנָה	axiom	אֲבִסְיוּמָה, מוֹשְׁכָל רֵאשׁוֹן
conjugate (binomial quad- ratic surds)	צְמִידִים	to transpose terms	הַעֲבִיר אֲגָבִים
ratio	יָחַס	formula	נִסְחָה
antecedent	אֲבָר רֵאשׁוֹן	highest common factor	הַגּוֹרֵם הַמִּשְׁמָר הַגָּדוֹל בְּיֻתֵּר
consequent	אֲבָר שֵׁנִי	הַכְּפוּלָה הַמִּשְׁתַּבֶּתֶת הַקָּטָנָה בְּיֻתֵּר	
commensurable	בְּעֵלִי מִדָּה מִשְׁתַּבֶּתֶת	lowest common multiple	
incommensurable	בְּלִי מִדָּה מִשְׁתַּבֶּתֶת	to reduce a fraction	צָמַצַם שְׁכָר
duplicate ratio	יָחַס כָּפּוּל	common denominator	מִכְנָה מְשֻׁבָּת
rules of cross multiplication	קְלָלִי הַכָּפָל הַמְּצָלִיב	simultaneous equations	מַעֲרֶכֶת שֶׁל מִשְׁוֹאוֹת
constant	קָבֹעַ	elimination	חֲלוּץ
proportion	פְּרוֹפּוֹרְצִיָּה	reciprocals	עֲרָכִים הֶפְּכִים
continued pro- portion	פְּרוֹפּוֹרְצִיָּה מְמַשְׁכָּה	involution	הַעֲלָאָה
mean proportional	פְּרוֹפּוֹרְצִיּוֹנִי תִּכּוֹן	root	שֶׁרֶשׁ
third proportional	פְּרוֹפּוֹרְצִיּוֹנִי שְׁלִישִׁי	evolution	חֲצָאֵת הַשֶּׁרֶשׁ
		resolution into factors	פְּרוּק לְגּוֹרְמִים
		integer	מִסְפָּר שָׁלֵם
		numerator	מוֹנָה

annuity certain	רינטה לזמן קבוע	direct variation	ביחס ישר
life annuity	רינטה לימי החיים	inverse variation	ביחס הפוך
deferred annuity	רינטה לאחר זמן	joint variation	ביחס מרוב
or reversion		arithmetical progres	טור אריתמטי
רינטה תמידית ורינטה המידית לאחר		sion	
perpetuity and deferred per-	זמן	arithmetic mean	בינוני אריתמטי
petuity		geometrical prog	טור גיאומטרי
forborne for a	פגור למספר שנים	ression	
number of years		geometric mean	בינוני גיאומטרי
years' purchase	הכנסה שנתית בפולה	harmonical progression	טור הרמוני
function of x	פונקציה של x	permutation	תמורה
independent	משתנה בלתי תלוי	arrangement	תליפה
variable		combination	צירוף
dependent variable	משתנה תלוי	Binomial Theorem	משפט הבינום
graphical method	שיטה גרפית	expansion	פתוח
axes of x and y, y	צירים של x ושל y	common loga	לוגריתמים פשוטים
origin	ראשית, נקדת האפס	rithms	
abscissae	פסוקים, אבסציסות	characteristic	מציון
ordinates	פוסקים, אורדנאות	mantissa	מנטיסה
coordinates	שעורים, קואורדינטות	base	בסיס
plotting the point	קציבת הנקדה	antilogarithm	אנטילוגריתמוס
squared paper	נייר משבץ (מילימטרי)	scale of notation	שפת ספירה
graph of function	שרטוט הפונקציה	decimal scale of	שפת ספירה עשורית
linear function	פונקציה קוית	notation	
linear expression	בטוי קוי	radix of the	בסיס של שפת ספירה
parabola	פרבולה	scale	
maximum value	מבסימום של f(x)	radix	שברים לפי בסיס של ספירה
of f (x)		fractions	
minimum value	מינימום של f (x)	radix point	פסיק
of f (x)		exponential series	טור מעריכי
infinite and	ערכים: אין סופי ואפסי	logarithmic series	טור לוגריתמי
zero values		interest	רביית
asymptote (to	אסימפטוטה (לעקום)	compound interest	רביית דרבית
the curve)		annuities	תשלומים לשעורים

polygonal members	מספרים מצלעים	rectangular	הקבולה ישרת זווית
method of	שטת ההבדלים	hyperbola	פנקציה אלגבראית רציונלית ושלמה של x
Differences		rational and integral algebraical	function of x
prime number	מספר ראשוני	mathematical	אינדוקציה מתימטית
composite number	מספר מרוב	induction	משפט מתימטי
congruent	חופף	inequalities	אי-שוויונים
congruence	הפיפה	limiting values	ערכים גבוליים
contingent-	מאורעות תלויים זכ"ו	vanishing fractions	שברים מתאפסים
dependent events		limit	גבול
expectation	תוחלת	indeterminate	התרה בלתי קצובה
inverse probability	סבוי מתנגד	solution	התבנסות של מור
local probability	סבוי מקומי	convergency of	series
coordinate or	גיאומטריה אנליטית	convergent	מתכנס
analytical geometry		divergency of series	התבדרות של מור
determinants	קוצכים	finite series	מור סופי
constituents	אלמנטים	infinite series	מור אי-סופי
minors	זעירים	undetermined	מקדמים בלתי קצובים
Law	חק ההמרה (= חוק שנוי הסדר)	coefficients	שברים חלקיים
of Commutation		partial fractions	מור חוזר
Law of Distribution	חק הפלוג	recurring series	דרגת הקשור
שטת של חלוק סינתיטי (סכימטי)		scale of relation	מנות
Method of Synthetic Division		quotients	משוואה בלתי קצובה
פנקציות סימטריות ופנקציות מתחלפות		indeterminate	equation
symmetrical and alternating func-		integers	שלמים
tions		recurring	שברים משלבים חוזרים
theory of equations	תורת המשוואות	continued fractions	שבר משלב מחזורי
derived $f(x)$	פנקציות נגזרות של $f(x)$	periodic conti-	nued fraction
functions of $f(x)$		summation of series	סכום של מור
transforma-	שנוי צורתה של משוואה		
tion of equations			
reciprocal equations	משוואות הפכיות		
cubic equations	משוואות מעקבות		
biquadratic equa-	משוואות דו-רבעיות		
tions			

מנחי הגיאומטריה

plane	מישר	compass	מחוגה
plane surface	שטח ישר	set-square	משלש לשרטום
collection	קבוצה	protractor	מד זווית, מד מעלות
figure	צורה	ruler	סרגל
rotate	סובב	volume	נפח
given point	נקודה נתונה	length	אורך
plane angle	זווית מישורית	breadth	רחב
angle	זווית	thickness	עובי
denote	סמן	height	גובה
vertex of an angle	קדקדק של זווית	surface	שטח
arm of an angle	שוק של זווית	dimension	ממד
adjacent angles	זוויות מצרניות	boundary	גבול
adjacent angles in one straight line	זוויות צמודות	edge	מקצוע
position	מצב	space	מרחב
difference	הבדל	intersection	חתוך
equal	שונה	line	קו
intersect	חתוך	point	נקודה
vertically opposed angles	זוויות קדקדניות	extremity	קצה
right angle	זווית ישרה	portion	חלק
perpendicular	אנך, מאנך	represent	תאר
increase	הלך וגדול	dot	דגש, נקודה
decrease	הלך ופחת	straight line	קו ישר
proof	הוכחה	distance	מרחק
	להביא זווית לידי תמיכה עם זווית	equidistant	שווה-מרחק
apply an angle to an angle		a curve	עקום (מעקם)
		curved line	קו עקום

bisector of an angle	חוצה זווית	coincide	התלכד
problem	בעיה	obtuse angle	זווית קהה
construction	בניה	acute angle	זווית חדה
theorem	משפט	circle	עגול
proposition	הלכה	plane figure	צורה מישורית
geometrical truth	אמתה גאומטרית	circumference	מעגל
to establish	קבוע	centre	מרכז
to prove	להוכיח	on the circle	על העגול
general statement	קביעה כללית	within the circle	בתוך העגול
enunciation	נסות ההלכה או המשפט	radius	רדיוס, חצי קטר
of proposition or theorem		diameter	קטר
hypothesis	הנחה	semicircle	חצי עגול
onclusion	מסקנה	rectilineal	בקו ישר
nterchange	החלפה	triangle	משולש
converse	הפוך	angular point	קצות המשולש
data	נתונים	opposite	נגדי
quaesita	מבקשים	base	בסיס
Q. E. D.—«Quod	מה שהיה להוכיח	quadrilateral	מרובע
erat demonstrandum»		join	אחד
Q. E. F.—«Quod	מה שהיה לעשות	diagonal	קרנול
erat faciendum»		polygon	רבצלעון, מצלע
definition	הגדרה	convex polygon	מצלע קמור
axiom	אפסיוסה (מושכל ראשון)	interior angle	זווית פנימית
remainder	שארית	exterior angle	זווית חיצונית
superposition	שיטה על	equilateral triangle	משולש שווהצלעות
direction	כיוון	equiangular	" שווה-זוויות "
revolve	הקף	isosceles triangle	" שווה-שוקים "
board (flat)	לוח (לשרטוט)	scalene triangle	" שונה-צלעות "
trace out the angle	שרטט את הזווית	right-angled triangle	" ישר-זווית "
describe a circle	חוג את המעגל	sides of a right-angled	" נגזבים "
to lie along	הנים לאורך	triangle	
illustrate	באר	obtuse-angled triangle	" קהה-זווית "
degree	מצלה (°)	magnitude	גדל
minute	דקת (')	to bisect	הצה

to assume	קבל. הנני	o second	שנייה (")
to subtend	המצא מול	fraction	שבר
proof by	הוכחה בדרך מצוי	measure	מדה
exhaustion		graduation (marked)	הדרגה
a given finite straight	קטע נתון	to produce a line	המשך קו
line		geometrical method	דרך גאומטרית
to slide	הסיע את המשולש לשרטוט	experimental method	אופן נסיוני
the set square		draw a line	שרטט קו
alternative	אלטרנטיבה	draw a circle	שרטט מעגל
ambiguous case	שתי-פנים	supplement	גמירה
perimeter	הקף	supplementary	גומרת
parallelogram	מקבילית	complement	השלמה
rectangle	מלבן	complementary	משלימה
square	רבוע	vertically opposite	זוויות קדקדויות
trapezium	מרבציה	angles	
altitude	גבה	meeting of lines	פגישת קווים
median of triangle	תיכון של משולש	lines cutting	קווים החותכים זה את זה
rhombus	מצולן	each other	
intercepts	קטעים (בין)	parallel	מקביל
product	מכפלה	alternate angles	זוויות חולפות
surveyor	משוח	exterior angles	זוויות חיצוניות
the field-book	פנקס-המשוח	interior angles	זוויות פנימיות
joins	קווים מחברים	interior	זוויות פנימיות מתנגדות
complements	השלמות (של מקבילית)	opposite angles	
(of parallelogram)		corresponding	זוויות מתאימות
geometrical repre-	תאור גאומטרי	angles	
sentation		diagram	רינגרמה
solid	גוף	transversal	חותך
irregular	בלתי משקלל	side (s)	צלע (צלעות)
elements or parts	אלמנטים או חלקים	pentagon	מחמש
orthocentre	מרכז-היציב	hexagon	מששה
congruent	חופף	heptagon	משבע
concurrent	נמשך	octagon	משפון
locus	מקום גאומטרי	decagon	מעשר

analysis	נתוח	mensuration	מדידה
מצגלים הנחתכים בזוויות ישרות		concentric circles	עגולים חד-מרכזיים
orthogonal circles		chord	מיתר
radical axis	ציר עקרי של עגולים	secant	חותך
of circles		arc	קשת
radical centre	מרכז עקרי	segment	קטע (של עיגול)
ratio	יחס	sector	גזרה
proportion	פרופורציה	inscribed	מקף עגול, רשום בעגול
terms of ratio	אברי-היחס	in the circle	
antecedent	ראשון	the circle described	המעגל המשרטט
consequent	שני	about the figure	סביב הצורה
extremes	קיצונים	circumscribed circle	המעגל המקיף
means	תיכונים	circum-circle	" "
continued pro-portion	פרופורציה קמשכה	escribed circle	עגול מקף חיצוני
duplicate ratio	יחס-יחסים	symmetrical about	סימטרי ביחס לקו
reciprocal ratios	יחסים הפוכים	a line	
in-	גדלים בלי מדה משתפת	axis of symmetry	ציר הסימטריה
commensurable magnitudes		images	תמונות
similarity	דמיון	symmetrically	באופן סימטרי
centroid of triangle	מרכז הכבד של משולש	opposite points	נקודות נגדיות
homologous sides	צלעות מתאימות	corollary	תוצאה (תוספת)
diagonal scale	דרגה קרנוולית	collinear	על קו ישר אחד
inverse (points)	(נקודות) הפכיות	reflex angle	זווית נשאה
pole, polar	קטב, קטבי (קו)	concyelic	על מעגל אחד
similitude	דמיון	tangent	משק
transversal	חותך	a rectangle contained	מלבן בגוי על-
harmonic section	חתך הרמוני	coterminous	גובל
harmonic range	שורה הרמונית	gnomon	גנומון
anharmonic range	שורה אי-הרמונית	orthogonal	הפלה ישרת-זווית
harmonic conjugates	הרמוניים צמודים	projection	
harmonical progression	סדר הרמוני	power of	חוקת נקודה ביחס למעגל
		a point with respect to a circle	
		medial	חתך ביחס פנימי וחיצוני
		section	

octahedron	אוקטאדרון	pencil of lines	אלפת קוים
icosahedron	בעל עשרים מישורים	inclination	נטיה (המיה)
dodecahedron	בעל י"ב מישורים	dihedral angle	זווית דו-מישורית
cylindrical surface	שטח גלילי	solid angle	פנה
cylinder	גליל	solid figure	גוף
right cylinder	גליל ישר	polyhedron	רב-מישור
axis	ציר	prism	פריסמה
conical figure	צורה קונאית	right prism	פריסמה ישרה
right cone	קונוס ישר	oblique prism	פריסמה משפעת
generating line	קו יוצר	parallelepiped	מקבילון
frustum of a cone	קונוס קטום	pyramid	פירמידה
frustum of a pyramid	פירמידה קטומה	tetrahedron	טיטראדרון
sphere	כדור	cube	קביה

מְנַיִ הַטְרִיגוֹנוֹמֶטְרִיָּה

hyperbolic func- tions	פִּנְקָצִיּוֹת הַהִיִּפֶּרְבּוֹלִיזָּת	degree	מַעֲלָה
complementary angles	זְווֹת מְשַׁלְּמוֹת	minute	דְּקָה
supplementary angles	זְווֹת גּוֹמְרוֹת	second	שֵׁנִיָּה
angle of elevation	זְווֹת הַגְּבִהָה	quadrant	רָבִיעַ
angle of depression	זְווֹת הָעֶמְק	revolving line (רדיוס נודד)	קו נֹדֵד (רדיוס נודד)
theodolite	תֵּיאוֹדוֹלִיט	circular measure	מִדְּיָה מַעֲגִלִית
sextant	סֶקְסַנְט	radian	רַדִּיָּן
period of function	מִחְוֹזֵר שֶׁל פִּנְקָצִיָּה	commensurable	בַּעַל מִדָּה מְשֻׁתָּפָּת
multiple angles	זְווֹת כְּפֻלּוֹת	incommensurable	בְּלִי מִדָּה מְשֻׁתָּפָּת
identity	זִהוּת	decimal place	מָקוֹם-עֶשְׂרוֹנִי
equation	מִשְׁוּאָה	approximate value	עֵרָךְ מְקֻרָב
subsidiary angle	זְווֹת-עֶזֶר	הפוך (יחידות שמה אחת לאלו של אחרת)	הפוך (יחידות שמה אחת לאלו של אחרת)
to express... in terms of...	בְּמֵאָה ... בְּ...	to convert (from one system to another)	לְהַמְרִיץ (מִסִּסְטֵם אֶחָד לְסִסְטֵם אֲחֵר)
solution of triangles	הַתְּרַת מְשַׁלְּשִׁים	arc subtended (by angle at centre)	שִׁיבָה (לְזווֹת מְרִכְזִית)
included angle	הַזְווֹת שְׁבִיטִי...	יחס טריגונומטרי או פִּנְקָצִיָּה טְרִיגוֹנוֹמֶטְרִית	יחס טריגונומטרי או פִּנְקָצִיָּה טְרִיגוֹנוֹמֶטְרִית
ambiguous case	שְׁנֵי פְּתָנִים, מִקְרָה שֶׁל שְׁנֵי פְּתָנִים	trigonometrical ratio	רִית
circumcircle	מַעֲגֵל מְקִיף	or function	או פִּנְקָצִיָּה
incircle	עֵגוּל מְקִיף	sine	סִינּוֹס
escribed circle	עֵגוּל-מִגֵּעַ חִיצוֹנִי	cosine	קוֹסִינּוֹס
orthocentre	מִרְכָּז הַיָּצֵב	tangent	טַנְגֵּנְט
pedal triangle	מְשַׁלְּשׁ הָעֶקֶב	cotangent	קוֹטַנְגֵּנְט
centroid of triangle	מִרְכָּז הַכֶּבֶד שֶׁל מְשַׁלְּשׁ	cosecant	קוֹסֶקַּנְט
medians of triangle	קוֹיִם תִּיכוֹנִים שֶׁל מְשַׁלְּשׁ	secant	סֶקַּנְט
bisector of angle	חוֹצֵה-זְווֹת	inverse ratios	יְחָסִים הֶפְּכוּיִם
small angle	זְווֹת קְטַנָּה	sinh	סִינּוֹס הַהִיִּפֶּרְבּוֹלִי
		tanh	טַנְגֵּנְט הַהִיִּפֶּרְבּוֹלִי
		reciprocal	הֶדְרִי, מִתְהַבֵּר

real part	חלק ממשי	visible horizon	האפק הנראה
imaginary part	חלק דמיוני	dip af horizon	שקיעת האפק
ascending powers	חזקות עולות	series	טור
descending powers	חזקות יורדות	elimination	חלוצ
indeterminate quantities	גדלים בלתי-קצובים	projection	הפלה
period of complex function	מחזור של פונקציה קומפלקסית	exponential series	טור מעריכי
summation of series	סכום של טורים	logarithmic series	טור לוגריתמי
resolution into factors	פרוק לגורמים	complex quantity	גדל קומפלקסי
proportional parts	חלקים פרופורציונליים	modulus of complex quantity	המודול של גדל הקמפלקסי
common logarithm	לוגריתמוס פשוט	amplitude of complex quantity	תנודה של גדל הקמפלקסי
natural logarithm	לוגריתמוס טבעי	single valued	חד ערכי
error of observation	טעות של התצפית	many valued	רב ערכי
		expansion	פתוח